

Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были поданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохраняются все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как наименование о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отключайте автоматические запросы.
Не отключайте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

N 4214 71
72 1137 N

HARVARD UNIVERSITY

LIBRARY
OF THE
PEABODY MUSEUM OF AMERICAN
ARCHAEOLOGY AND ETHNOLOGY

IN EXCHANGE WITH
The Society

Received 1912

Société scientifique de Chevtchéenko à Léopol.

MATÉRIAUX

pour l'éthnologie ukraino-ruthène

publié par la Commission ethnographique

sous la redaction

de Th. Volkov.

Tome septième.

Les Houzoules, par prof. Vladimir Šoukhevyč, quatrième partie.

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

МАТЕРИЯЛИ

ДО

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ.

ВИДАНЕ ЕТНОГРАФІЧНОЇ КОМІСІЇ

ЗА РЕДАКЦІЄЮ

Х. В. ВОВЖА.

Том VII.

Львів

Léopol

1904.

В ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

під надзором К. Веднарського.

ГУЩУЛЬЩИНА

НАПИСАВ

Проф. Володимир Шухевич.

ЧЕТВЕРТА ЧАСТЬ.

У ЛЬВОВІ, 1904.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

۱۰۰

ЧАС І ЇГО ПОДІЛ.

уцули не знають хронологічного числення часу, тому і не означають років біжучими числами, а називають їх то після подій, які лучили ся в Гуцульщині, то після місцевих та особистих обставин. І так кажуть: „голодного року“, — „того року, йик клали церков“, — „рік перед тим“ або „рік по тім“, — „того року, йик мене відобрали (до війська)“, — „йик я оженив сі“, — „йик убили Івана“, — „йик минї тато, мама померли“, — „йик настав наш піп“, — „йик повіртало ліса“ і т. п.

Пори року названі у Гуцулів головно після великих сьвят, які, що правда, сходять ся з астрономічним поділом року, але відносять ся властиво до занятя і праці Гуцулів, які в тот час припадають. І так називають весну *святим Юрієм*, літо *святим Петром*, осінь *св. Дмитрієм*, а зиму *святим Миколою*.

Скорішу або пізнішу зміну пори року приписують Гуцули тим чотиром сьвятим, повістуючи про те ось що :

„Св. Петро і Павло тримают ключі від сьвіта; они передают їх Дмитрієви; той замикає тепло, а як уже утворит ся на землі грудя, вличе св. Дмитрій до св. Миколи: „Брате, пусти зиму“; той знов, сивобородий, перебравши ключі, починає сїяти зимою (снігом), а коли вже не має чим сїяти, то передає ключі Юрієви, котрий тратит зиму; як би не відобрав від него св. Петро ключів, настала би на землі друга Нова потоп!“

В році стоїть *місяць* 12 раз *о повні*, 24 раз *в половіци*, а 12 раз *о сході* — він настає.

Від того ділить ся рік на 12 місяців, які мають назву свою від з'явищ природи. І так :

1. *січень* — січе зимою, та *віхолою* — вітром;
2. *січник* — має велику лють та *путерію* — силу;
3. *жарот* — сей як би був серед зими, то би таку студінь потис, що повідмерзали би роги трирічним волам; він має більшу силу, як січник, але не на довго; ясень і теплиці, які не замер-

зають ніколи, замерзають у марті; як би поставити яйце на дворі, то цукло би з морозу; він покаже ся і в мишачій дірці тай там завіє студению;

4. *березень* — береза розвиває ся; *брїст* — пучка, *бружнівїс* того місяця;

5. *травень* — трава починає рости; *о повні травня* — вона така вже велика, що і віл має чим наїсти ся;

6. *гнілень* — дерево, зрубане того місяця, гние;

7. *бїдзень* = *білень* — худоба бидкає ся, білять полотна;

8. *копень* — того місяця мечуть сіна у копиці;

9. *жовтень* — лист жовкне;

10. *падолист* — лист паде;

11. *грудень* — усе замерзає, груда стає;

12. *просинец* — він просить зими (снігу).

Окрім тих назв місяців означають їх Гуцули і після обходів церковних, при чім задля точного означеня дня уживають перед названем сьвята придавки *на*; на пр.: „на Рїздво“, „на Главусїки“, а на неточне означене пори придавки *у*; пр. „у Рїздво“, „у Покрови“, або „у тиждень“, „у другу недїлю по ....“. І так означають:

1. сїчень: „у Рїздво“, „у Відорші“;

2. сїчник: „Стрїтєнє“, „Пушенє“, „на Власїя“;

3. марот: „на Одокії“, „на теплого Олексїя“;

4. березень: „у Благовїшенє“, „на Сороковустї“;

5. травень: „на Юрія“;

6. гнілень: „св. Недїля“;

7. бидзень: „на Івана“, „у Петрївку“, „на Палїя“;

8. копень: „на Маковєя“, „на Спаса“, „на першу Богородицу“;

9. жовтень: „на Главусїки“, „на Михайла“, „у Здвиженє“;

10. падолист: „на Покрови“;

11. грудень: „на Дмитра“, „у Пилипївку“;

12. просинец: „на Ведєнє“, „на св. Миколи“.

Ще означають Гуцули пору року від того, які чинности виконують, як на пр.:

„йик бурьїшку садпили (май)“,

„йик сїно косили (серпень)“,

„на перше сáпанє (червень)“,

„йик отаву збирали (вересень)“,

„йик полотна білили (липень)“,

„на другє сáпанє (липень)“,

„йик кукурудзи збирали (жовтень)“.

- „йик ішли з маржинов у полонину (червень)“,
- „йик маржина з полонини ішла (кінець серпня)“,
- „йик вівці стригли (в червни)“,
- „йик сушили суш (кінець жовтня)“,
- „йик бурьншку вібирали (жовтень)“,
- „йик орали (цьвітень)“,
- „йик лід пустив (марот)“,
- „йик зачыли пускати плоти (червень)“.

Місяць, себто час від новю до новю, ділять ся на чотири неділі — тижні, а тиждень на дни, з яких неділю називають *божою дниною*.

На означене пори доби (= 24 год.) кажуть: *о тіночи, на збріх = досьвіта, рано, в Жабю даві, в полудне, сполудня, у завльіги* (вечір, як ложать ся спати).

На означене вечера попередного дня кажуть: *сночи*, а на означене слідуючого дня: *завтра*.

Сонце*), місяць і зьвізди стоять на небі. Сонце то облич божа, то рай; там сидит Бог, Алей божий, та душі, шо собі на рай заслужила. Сонце було зразу дуже велике; від коли люде настали, від того часу воно зменьшувало ся, бо як лише чоловік народить ся, то відриває ся кусень сонця, з якого повстає зьвізда, а як чоловік умирає, то его зьвізда гасне і паде; часом паде богато зьвізд, се показує, що в деь на сьвітї великий помір. Коли умерлий був праведний чоловік, то зьвізда вертає до сонця, а як ні, то паде у сьвіт. Із таких зьвізд, шо гаснуть, як умирає неправедний чоловік, і падут, не вертаючи до сонця, повстає місяць.

Зьвізда, яку видно рано досьвіта, називає ся *дєнниця* — зьвізда Матери Божої, а тотя, шо у вечері перша показує ся, се *зірниця* — зьвізда Архангела.

Сонце стоїть над землею, яка плаває по воді; в міру того, як вода стає більша, підносять ся і земля на ній, через те наближає ся вона до сонця і тоді настає на землі *літо*; коли-ж води менче — земля опадає, чим віддалює ся від сонця і тоді настає на землі *зима*. У горі над землею стає дуже зимно та з того там мерзне усе; на землю паде лише *зимá* - сніг; як земля наблизить ся до сонця, то у горі зачинає робити ся тепло, від того топить ся усе; зразу починає падати зимний дощ, відтак

---

*) Про сонце, місяць, зьвізди, дощ, град, сніг, вітер подаю тут лиш те, шо конечно для зрозуміння сего уступу. Обширніше про ті тіла і з'явща природи подам у „Космогонії“.

теплий, а з снігу, що топить ся, стає велика вода, море більшає, земля підходить до гори, наближає ся що раз більше до сонця, від чого на землі стає *спічно*; тогди на всяке диханє богато води, люде варять більше, розсипають, та від того море стає меншеньке, земля упускає ся що раз низше; а як земля віддасть ся дуже від сонця, стає на ній що раз студеніще, усе замерзає, а у горі знов топить ся усе; так у кождий рік земля то підходить до гори, то упускає ся.

Як літом приблизить ся земля до сонця, близше неба, то на ній стає ясніще, днина більшає, а як упустить ся земля, то на ній менче видно, днина коротша.

Сонце, поки сьвіта, не йшло нікуди тай не піде; хоть ми кажемо, що воно заходить, але то не так, а ось як: земля крутить ся, як кружево; серед неї є велика гора; як та гора стане проти сонця, то застане (заступить) єго, тогди є ніч, а як гора піде далі, то стає днина. На тій горі є така *кріса*, де усе є ніч, там долітає лише голубець і орел.

І місяць стоїть на небі проти сонця; як гора застане сонце, то видно на небі місяць. — (*Юра Шеребурьик із Барвінкової*.)

Вітер се дух божий, а *буря* се дух Юди; як загуть у хмарі такий дух, що здіймає у гору піпів, порох, каміня, болото, та утворює із того слуп, то тогди там не треба іти, бо там є Юда.

Вітер горішній віє з Угорщини (з верхів гір), *бойковець* від заходу від Бойків, *долішній* з півночі з долів, а *підсонішній* від сходу сонця.

Грім повстає відси, що Алей Божий кидає камінєм за Юдою, а *блискавка* = *фискавка*, від того, як він пугить ся на Юду з лискучим мечем.

Дощ се мрака, що повстає з моря і підносить ся у гору; і *вима* — сніг, то само; як вітер прижене дощ або сніг над землю та потрясе ним, то той паде.

Град — великі, *хміль* — малі кусні леду, який товчуть грішні люде, а відтак наберуть у міхи і розносять за Юдою; де він скаже, там вони сиплять град чи хміль із міха.

В часі дощу показує ся *веселиця* — *веселя дожджева* — *дожджевниця*. *Веселиця* називає ся вона тому, бо, як дощ упаде, то зараз стає на землі *весело*, *моріг* зазеленіє. Веселиця се Божа жила; вона тягне воду з чистої керниці та підносить її під облаки в літі, як *спічно*, а у небі хотять воду пити. Веселиця показує, як

за високо стояла вода, як була потопа Нова. — Люде ретять ся до веселої. — До веселиці мож зайти, але треба наткати собі у пату 12 голок; такий буде бачити усе на світі. — Як чоловік напе ся води там, де веселиця пе, і не дихаючи забіжить до місця, де вона другим кінцем пе воду, — то стане зараз челядиною — жінкою.

З ріжнородних з'явищ природи прорікають Гуцули на будучі атмосферичні зміни.

Як на дворі *молодїт ся* — засував ся хмарою, то буде дощ або сніг.

Як сонце заходить за хмару, буде дощ.

Як вода дуже шумить, буде погода.

Як сонце *у ггородї* окружене огнистим колесом, буде дощ; як місяць лиш до полудня *у ггородї*, а в полудне *ггород* розійде ся, то буде веремя, а як зайде місяць *з ггородом* за верхи, буде дощ.

Як мрака сїдав на горах із долу на встріть, буде *година* — слота.

Як мрака сїдав на вершках гір, буде дощ днину або дві.

Як рано нема роси, то в день буде дощ; так само як роса довго лежить; як же-ж була роса тай скоро щезла, то буде погода.

Як хмари ідуть на доли (північ), то буде у горах веремя, а як ідуть із долів у гори, то буде слота довго тримати ся, буде *негода*.

Як ідуть хмари з заходу — буде дощ.

Як рано на небі *в пнал* — червоне небо, буде вітер, як вечір, буде дощ або сніг.

Як коло сонця показують ся *вўжа*, — по однім і другім боці сонця стає така ясність, як би було тров сонців; се стає тогди, як хмари рідкі та крізь них видно сонце, — то се показує рано на погоду, а вечером на дощ, зимою на *відмнїку*.

Як *з горїща* — з полоння, захмарить ся та німо горить, то іде *фортїна* — град, або *хміль* — крупи.

Як літом воробці пишать або як ворони сїдають по кришах, то буде слота, а як зимою, то буде сніг.

Як окріп у горшку іде по верх крис, заки закипають, то буде слота.

Як свні підлазять одна під другу, буде дощ.

Як сверщок цверкотить, або пугач кличе *пугї* — буде погода.

Як у зимі паде дощ, то в літі буде бити град.

Як у зимі зриває ся лід на ріці і крига зробить *занір*, то літо буде не *урідливе*.

В котрий час в зимі морози, то проти того часу буде у літі *суша*.

В котрий час у зимі вітер, то проти того часу буде і в літі віяти.

Нераз стає в зимі у ясний день *веселá* — біла дуга; вона показує, що на долах *лють* — студінь, але швидко буде мягко. На долах в у тот час рідкі хмари — *мблодо*.

Від сонця стає *віжа* — лучі ідуть просто як кужіль; як *віжа* покаже ся рано, коли сонце ще за горою, або вечером, як воно вже зайшло, то се показує літом на вереме, а зимою на *лють* — мороз.

На небі буває коло одної зьвізди *віжа* — як мітла, се знак, що буде війна.

Як на новий рік сніг і вітер, то не буде супокою в краю; а як того дня буря велика, буде війна.

Особливо день Благовіщення, 7. (н. ст.) цвітня, в для Гуцулів міродайним для проріканя атмосферичних змін в дальшій році; а вірять вони в те так, що вповні приноровлюють ся до сего зі своїми роботами і продажию чи закупном худоба.

Як на Благовіщення паде дощ, буде ціле літо *мочьіве* — мокре; як погода, літо буде сухе, а як мішано, то літо буде добре.

Того дня придивляють ся змінам атмосфери вже від опівночи; як від год. 1-ої до 3-ої у ночи ладно, то прорікають із того, що весна буде рана і погідна; уже тогди пускають сїно дешево, прорікаючи, що „на Юрія не токмо вівця напасеть ся, але і віл“; як же у ту пору неладно, то зима буде довго тримати, а літо буде пізне, від того іде ціна сїна у гору (з 2 зр. за сьижінь до 4 і 5 зр.), а худоба дешевіє. Як того дня рано до полудня ладно, то весна буде така і сапане таке, хлїб буде ладний; а як у ту пору зразу ладно, а відтак захмарить ся, то весна буде ладна, але в сапане буде *плова*; як у ту пору хмара тримала годину, то плова потриває квартиру, а як 2 годині, то 2 квартирі, а як 4 годині, то цілий місяць буде слота. Як сполудня *файно*, то так буде по сапаню, і тогди, як будуть брати коноплі. Як же сполудня *хмарно*, то не сїють з весною конопель, але лен, бо лен любить дощ. Як вечером від год. 4-ої до 6-ої *файно*, то зачинають робити траву від

Илні, а як хмарно, то запасують на весні траву худобою, аби опізнити сінокоси, а се на те, аби трава не виросла борзо, аї збила би дуже плова, через що годі би траву косити. Як коло 8-ої до 9-ої год. вечером файно, ясно, то треба рано веснувати, рано сіяти хліб, бо будуть морози коло Воздвиження (27/9). Як около 10-ої до 12-ої год. у ночі небо побіліє, а серед него стане *сутуга* — кусень чистого неба від Черногори, то на Дмитра буде зима; тогди роблять усе *за-годі* — скорше, як звичайно, складають скорше сіно у стоги, прячуть скорше садовину, аби морози не захопили сіна у покосах та овочів на деревах; окрім того пускають у гори худобу, аби *зима* — сніг, не припала отаву.

З часу, в який на Благовіщенє віє вітер, ворожать, коли буде він у році віяти.

Як на Сімеона Стопника (1/9) ладно, то той рік, що йде, буде урожайний.

„Як на весні не поквачить ся Юрій відобрати ключі, то ме ще далі Дмитро витискати свої морози; як же Юрій поквачить ся, а ме віз брати, значить не в санна дорога, то мороз ме на літо затьгати (буде і літом мороз). Дмитро — заевняв Юра Шеребурьик із Бервінкової — каже тоді до Юрія: „Як ти мині не дав рано спати, я тобі не дам пристиглий хліб з поля зібрати!“ і зморозить бодай фасулі“.

ІЗДВО.

Ник сонейко зачинат змагати си в силу, а Божа днинка зачинат рости" — тоді настає у Гуцулів *новий рік*. Сесею пору обходять Гуцули велично не тільки дома, але і в церкві, яка як раз тоді обходить Різдво Христове. Легіні, що роблять у бутнах, тай ті, що *царями* порозходили ся за зарібками, сходять ся до дому, аби спожити посполу *тайну вечеру у свит вечер* у своїй хаті, куда

по віруваню Гуцулів приходять у ту пору на тайну вечеру і душі померших.

Кілька днів перед Різдвом починають газдині порати ся у хаті: порядкують, перуть, миють, білять, варять, убирають хату по святоч-

ному; газди знов заходять ся коло обійстя, чешуть, змивають маржину, чистять спід неї, вивозять гній на поле, рубають дрова; а знов причта церковна порядкує у церкві: укриває престоли чистими скатерками, тиче нові свічки у поставники, чистить кадильницю, хрести, стпрає порохи з образів і т. д. — словом по всіх усюдах вештають ся люде, ладять ся до великого свята, приспособивши постом, *пилитівкою*, і свою душу до звитаня єго.

Днем перед святим вечером лагодять газдині усе, що треба до тайної вечері: микють біб, фасолю, сушениці, сливи, пшеницю, барбулі, причиняють хліб, мочать сушену рибу, готовять студенець з риби, роблять голубці, росівницю, борщ, бють олій, словом приладжують „уського хліба, що Бог урбдив“, вигадуючи так, аби з него було 12 страв, бо тільки їх треба до тайної вечері.

З усього того „хліба“ бере газдиня по ложці, аби спечи з сего кншик, а відтак, засушивши єго, переховати до Юрія (див. там).

Рано в день св. вечера робить газда живу ватру; з неї розкладає він вогонь у печи і на припічку, а газдиня заходить ся, аби усе прилажене спекти, зварити та зготовити горівку з медом, калиною, гвоздиками, цинамоном і перцем.

Того дня ніхто у хаті не пє, не їсть нічого й не курить аж до вечері; не мож того дня з ніким сварити ся ані бити ся, бо се день згоди, любови, а хто того дня посварить ся, той через цілий рік буде заводити сварку, битку; не вільно того дня рубати дров, „бо інакше буде птаха рубати кукурудзу“.

Упоравши ся з прилаженем до вечері, глядить газдиня, аби пона двірю і у хаті не стояло нічого на клинках та не висіло на грядках, по колах, „бо від того сідала би птаха літом на городину!“

„В вечері“ застеляють стіл отавою, поверх неї накидають усякого насіння і прикривають скатеркою; на конах стола кладуть під скатерть по зубцevi чеснику. І під стіл накидає газда отави, причім „риче як корова, блія як вівцьи, рзе як кінь“, а се на те, аби худоба вела ся; поверх отави кладе газда ярем і цілий ряд з коня, се на те, „аби маржину не напало нічо у дорозі, аби ніхто ві не врік!“

Упоравши ся з тим, перевязує газда ножиці волічкою на те, аби „завйизало сі усе лихо, яке є в господарстві“, причім говорить: „Не ножиці вйижу, а вилиці медведям та вовкам, аби не мали моци мою маржинку ушкодити!“ Перевязані ножиці кладе під скатерть на стіл, у якого перевязує перехрестє волічкою,

„аби не розверло ся через рік“ (аби не хибло на столї страви); потім вносить із хати йнгли, „аби чоловіка не колодо через цей рік, бо уся колотьба походить з йнгли; колотьба щезає, не находить нікого у хатї, йнк сї йнглу на свїит вечір спрїче з хати!“ Дїри у лавицях затикають отавою або клочем, причїм промовляють: „Не дьирки затикаю, але рти моїм ворогам, аби їх напасти не лавили сї мене через цілий цей рік!“

Той, що має які справи в судї, бере мотуз і вяже на нїм тузи, промовляючи: „Не туз завїнаую, але рти моїм ворогам та панам, аби мене не побивали; не туз вїйжу, а рот вїйтови, аби мене не кривдив; не туз вїйжу, а рти гавкунам та пльоткарам!“ Сїдаючи до вечерї, присїдає той мотуз з тузами і промовляє: „Аби усі рти так мовчїли, йнк ті тузи під мовь ср... в, йнк она мовчїт!“

На укритий стїл укладає газдиня хлїб у 2 ряди, а поверх них колачі і 2 топки соли.

Як уже добре смеркло ся, виходить газда з хати, стрїляє з пістоляти на знак, що час на тайну вечеру. На тот знак, або почувши его від сусїди, перебирають ся усі у чисте лудине, почїм бере газда каганець з ладаном, обходить і обкурює 3 рази хату довкруги, „аби фискавка не близила сї д' хатї і ласиця, аби не пхала сї, ади, д' маржинї“, а газдиня перецїджує насамперед бїб, солить его і кладе у мисцї на стїд; се є „перша вечера“; за бо-бом кладе рибу, варенї пироги, голубцї, сливи, *дзюбавку* — пше-ницю з медом, барабулі *рїжженї* олієм і чесноком товченим, *вар* — сушеницї виваренї, горох *рїжжений* олієм і чесноком, *логазу* — ячмінь піханий варений з олієм або медом, славки з фасулею, пи-роги з маком, *росївницю* — капустяний росїв з крупами, *кашу* — просо піхане, варене, *рїжене* олієм, *кокошї* — варена луцена кукурудза.

З кождої тої страви набирає газда по трохи у корито, солить, мїшає з грисом і несе худобї, яку усю зігнав поперед в одну за-городу, де дає кождїй покушати тайної вечерї.

У кого є пасїка, той їде і до бжїл, дає їм води та меду.

Опісля бере газда малий хлїбець — *кокуцїк* та маку на кру-жочок а в черепок або яку иньшу *посудку* накладе грани та ла-дану, обходить з тим цілє обїєствє по усіх кутах, їде у комфри, на-під, словом усюди, „куди ходьи люде“, а розсїваючи *самосїйний мак* (дикий) каже: „Йнк тот мак не годна відьма вїзбирати, так аби не годна пошкодити моїй маржинцї“.

За тот час мусить бути у хаті тихо, усі сидять супокійно, лише газдиня порас ся по хаті, сьвітить сьвічки, лагодить по трохи усякої вечері, але лише з 9 страв, у нову миску, „за яку не мож у місті торгувати ся“, на верх кладе колач а в середину один пугарчик з медом, другий з водою, а на колач накладе горіхів волоских та яблук; як худоба спожила вечеру, входить газда у хату, бере в одну руку приладжену жінкою миску, а в другу сокиру і виходить в друге на двір, затворивши за собою двері. На дворі запрошує він до себе на тайну вечеру ось як: „На світ вечір родив'єм си, на світ вечір хрестив'єм си, Пречиста Діва на золотім крижмі мнѣ держыла, у амнєвім озері*) мнѣ купала! Градівники, чорнокнижники, мольфарі, планетники, лісні вовки, медведі, лиси — прошу вас на вечеру!“ Так кличе три рази, а потім кінчить: „Йк ви не йнвили си на су тайну вечеру, йк не маєте моци йнвити си на Різдво і на Великдень, так аби-сте не мали моци ані волі тої мині шо злого зробити в хіторі моім! Як вас тепер не видно, не чути, так аби вас не було чути та не було видко через цілий рік!“ Опісля запрошує бурю на тайну вечеру, кличучи: „Будь ласкава і виходь до нас на сьвітиту вечеру!“ Так кличе три рази, почім кінчить: „Коли ти тепер не ласкава прийти на світиту вечеру, на дарі Божі, на ситі страви, на палені горівки, на велике добро, йк ми тебе просимо, то не приходь до нас літі, йк ми тебе не трибуємо!“ По тих словах вертає газда у хату, замикає двері на засувку, бере черепок з гранею і ладаном, обводить димом 3 рази за сонцем (робить округи), почім підкурює усіх присутних і усі кути, а вкінци кладе черепок на камінь під стіл; се робить він на те, бо „пек му! *щез би*, міг-би бути у хаті, а ладаном він викурює ся, та не має моци; як курить ся, то буде чисто у хаті!“

Декуда ведуть у хату маржину, „аби вона так не переводила сі, йк ці світита не переводьди сі!“

Так ворожать по усій Гуцульщині, тільки у Космачи троха інакше, а то:

Як тільки покажуть ся зьвізди на небі, позганяє газда худобу до одної кошари; газдиня засьвітить у хаті, почім виймає газда столове вікно, бере під плече перший хлібець, який газдиня уекла, веретено у ліву, а сокиру у праву руку, обходять з тим три рази обійста, причім за кожним разом стає перед „вібраним“ вікном і каже: „Добрий вечір!“ — на що відповідають хатині: „Дай Боже

*) О тім пізніше.

здорови!" — Потім промовляє газда: „Йнк не вижу тепер тучі, бурі, грому на моім обійстю, так абих ві через цілий рік не видів! Йнк не вижу тайної вечері, так абих не видів через цілий рік зьвірів межи маржиною! Затикаю ярти, пащєки зелізними обручачами, зелізними ключачами, аби зьвір не їв мові худоби!“ Опісля замикає усі ворота, двері і входить у хату. Від тої хвилі не сьміє ніхто з хати виходити. „Хто так зробит, тому безпешно ані зьвір не пожре, ані гадюка не укусит худоби, ані фуґа не зібєт дробїята. И христьянина град не вбїи“. Хлїб, що держав газда підчас того ворожїня під пахою, засушують і дають худобі з вуглем із живої ватри і з сировицею.

Аби відвертати бурю, роблять у Космачи ось що: Як готує ся вечера, треба в девятьох горшках варити девять страв: борщ, фасолі, рибу, сливки, голубці, пироги пшеничні, вужені петруги, сушеницю і пшеницю. З кожної страви беруть по ложці, замісать усе разом і, додавши трохи муки, зроблять колач і спечуть. Вечером перед вечерою беруть шутку, яка від великодня стояла за образами, сьвічку, яка була приліплена до пасхи, а до того у мисчину з усїї страви, яка варила ся на сьвят вечер і колач, та з тим виходять на двір, де вже маржина в одній кошарі зігнана. На дворі треба викрутити ся в той бік, як іде сонце, опісля так промовити: „По перший раз прощу тучу, бурю, чорнокнижників, що град товчут, дуже прощу на тайну вечеру!“ — так 3 рази. Вертаючи з хати, треба викрутити ся знов за сонцем, опісля увійти у хату і, не оглядаючи ся, замкнути ві.

За тот час, як газда був на дворі, накладає газдиня у другу миску усякої вечері (страви), а на верх кладе „перший хлїб“ — той, що насамперед виняла з печі, а як тільки газда поверне у хату, зажегає газдиня сьвічку, приліплює ві до миски, кладе тоту миску на полотно і подає газді; сей обходить три рази за сонцем довкруги хати, потім кладе миску на стіл і уключає, а за ним усі хатїні, почім бють поклони та „просьи щїре Бога, аби его ухвалити, упросити, аби і твх душ до вечері припустив, шо ми їх не знаємо, а їх дожидаємо, шо за ні ніхто не знає, шо они припадками пропадають, шо они бутинами побиті, дорогами покалічені, пострачувані, водами потоплені; за котрих ніхто не знає лягаючи і встаючи, ніхто не згадає дорогов ідучи, а они, бідні душі, гірко в пеклі перебувають і цего свїятого вечера чекают, шо нас у цес вечїр молитви великі вдут, шо такі душі є найдут, шо тоті душі споминут. Щїре Бога просимо, поклони бємо і споминаємо усї душі і тоти, шо їх не знаємо! Господи, заборони христьянску ху-

дїбку і мою від звірїи і від поганої віри на росах, на водах, на кождих переходах! Дькувати Богу свйитому,⁸ що помїг дочекати у мирности, в радости і веселости сих божих свйиток, та поможи Боже, їх у радости відправити і від сих за рік других дїждати!“

По тих молитвах устають усї, газда бере зі стола приладжену миску з усякою стравою а звертаючи ся до кого будь з хатїнних, промовляє: „Ми усї з усього щїрого серця і з Божої волї клячемо і Божї і грїшні душі на вечерю і даємо єї, аби вони на тїм свїті так вечерїли, їнк ми тут; я даю за тотї померші душі, що на свїті погїбли, поратунку не мають; най Бог прийме перед їх душі! Я їх кїлько запрошаю і закликаю на цу Божу тайну вечеру, кїлько у цїм полотні є дьвирчок, по кїлько, аби їх було на одній дьвирочцї!“ По тих словах подає миску тому, до кого промовляв, а тот кладе єї на стїл.

Тепер засїдають усї за стїл: на чїльнїм мїсци газда, поруч него газдиня, а далї дїти, слуги і близша родина, як вона не далеко живе а прийшла, тай бїдні сусїди, що самї не мають за що урядити у своїй хатї тайну вечеру.

Як тїльки засядуть усї, набирає газда пшеницї у ложку і мече єї три рази до стелини; при першїм разї кличе три рази *прра!* потїм промовляє: „Аби так їгнїга у хатї штрикали та блїли, їнк скачет пшеница з землї до стелини!“ Кидаючи другий раз, кличе газда: *шкне!* і промовляє! „Аби тельита так рикали та підштрикували, як підштрикує д' горї ца пшеница, тай аби так футко росли, їнк футко иде пшеница до стелини!“ — а при третїм разї промовляє: „Їнк ца пшеница летит д' горї і там держит єї купи, так аби бжולי тримали єї купи, тай так аби вертали до пасїки, їнк єї віройи і аби сїдали на землю, їнк пшеница падет до землї!“

По тих примївках кладе газдиня по пів ложки пшеницї та усїх страв у кутики обох вікон, тай по горшїти сити, почїм бере бобу у руки і мече єго по усїх чотирох кутах хати, се „усе ангелам та помершим душам, що в сю нїч приходять поживити ся!“

Повасїдавши, кушають найперше пшеницї, причїм вїнчують собї посполу „щївастїям, здоровем, аби Бїг помїг другого сьїйтого вечера дїждати!“ і зачинають вечеряти з усїх страв, попиваючи горївкою з медом, пивом, ситою розпущеною у теплїй водї або гербатою. На послїдку їдять бурьшву, рьжєну з олієм.

При першїм напитку, горївцї з медом, звертає ся газда до газдинї, кажучи: „Здорова була, жїнка! Дай, Божїчку, аби-сми дїждали до нарїк такого самого вечїра!“ На се відповїдає жїнка:

„Пий здоров! Дай, Божичку, здоров'ї нам тай усім врешнім!“ Відтак перебирає жінка чарку від чоловіка, пе до найстаршої дитини і так іде чарка по старшині; коли в слуги у хаті, перебиває газда і до них ось як: „Дай, Господіку, аби ти нарік дочекав сідати до вечері з жінков своєв (чоловіком) та з своїми дітьми!“ З'ївши одну страву, кладуть одну миску верх другої. Підчас вечері панує у хаті спокій, говорять хіба тогди, як треба ще кому подати, бо не вільно нікому „з місця кивати ся, аж з'їди усу вечеру“.

По вечері встають усі враз, перехрестять ся і молять ся; у кого в пасіка, там виходять усі на серед хати і сїдають на землю. Посидять так мовчки „мáленько“, а коли хотять вставати, кажуть: „Аби так тихонько у нашій пасіці, йик було у нас тихонько дома, аби так бжолі зтихонька сїдали, як ми тут!“ Як в тільні корови, то газдиня лягає на землю, „аби корови лежучи сї вположили!“ Вставши, уключають і молять ся, дякуючи Богу, що допоміг дочекати сьвят.

Як в у хаті дівка у бовтицях (на відданю), то бере хлібець, що єго крадькома спекла, під праве плече, виходить по вечері на двір „слухати“; як учує трембіту, то ворожить собі з того, що віддасть ся у тім році, а коли учує пса, що гавкає, то лишить ся рік дівкою; відки учує голос чоловіка, з того боку прийдуть старости.

І газдиня виходить на двір, аби з того, чи на дворі ясно чи ні, ворожити, чи і як будуть нести ся кури.

Як на вечері були чужі люде або бідні, набирає газдиня у миску усеї „вечері“ та дає їм „за померші душі!“ Коли-ж не було бідного на вечері, тоді пересилає газдиня до єго хати миску повну страв.

Мисок анї ложок не мож по вечері прятати, анї мити, они лишают ся так через цілу ніч, при запаленій сьвічці, „хто би їх зібрав із стола та помив, мав би гріх неспасенний, бо душі сьвяті не можут прийти та їсти так, як ми, они жиют царю, лижут миски, тому треба миски немиті лишити до другого дня“.

По вечері не можна денєбудь сїсти, треба уперед продути місце, де сїдає ся, аби не привалити душу яку, яких тогди богато у хату сходить ся. Вони дуже люблять, як по вечері грає скрипка, вони танцюють за нею.

У кого в близькі сусїди та знакомі, то наберуть з мисок, що стояли на столі, пшенички, рибки та ще дечого, ідуть з тим до кумів, сусїдів. Увійшовши у хату, кажуть: „Добрый вечер, як вам

сі свйиткуе?“ „Добре, як вам?“ Опісля вінчують собі посполу ось як: „На многі літа з свйитим вечером, аби дочекали посполу і на-рік такого вечера“, а передаючи принесену миску страв, кажуть: „Просимо, кумко, на вечеру; хоть не велика, то приймайте за велику“. А кума відповідає: „Велика! Велика! Аби-сте такі великі у Бога були, йик цес дар Божий великий!“ По тих повитанях за-сідають за стіл, їдять, пють, колядують, а як є у хаті скрипка, танцюють, веселять ся, набувають ся, бо „се днина весела для усього диханя!“ Коли-ж нема скрипки, то побудуть трохи, а від-так усі разом ідуть до других кумів, несучи з собою миски із стравою; так ходять одні до других, аж натраплять на хату, у якій грає скрипка, та там балюють уже до білого дня.

Йдучи з вечерею до сусідів та кумів, можна стрітити „Юду, бо він чьитує того вечера на пйного і може єго водити цілу ніч!“ Аби єго від себе відвернути, треба на дорозі закликати: „Микито, ану суди, най тьи виджу! Шос буду говорити!“ Як ся щось привиджує, шумить, летить, то той, що несе вечеру і кликав Юду, має казати: „Я не йду сам, а йду з гузців!“, се на те, аби Юда не бачив вечері, „та не водив чоловіка цілу ніч у безвісти, бо Юди ходять тої ночі по світі, аби перевідати, чи люде ходят один до других з вечерею“, бо доти буде світ стояти, доти буде найстарший Юда прикований ланцями до скали*), доки люде не перестануть свйяткувати, доки будуть одні до других з вечерею ходити. Тому то він вислав молодших Юдів, аби перешкаджали в тім. А як-би випадком на кого найшов Юда та показав ся, треба до него на відлів говорити: „Не добрий вечер“, „не йду з вечерев“ і т. д. він дасть ся обманити, бо „йиму, щезби, ніколи (не має часу)!“ — він того дня має увесь світ обігнати.

У кого є пасіка, той не виходить того вечера з хати; надто він мусів старатись, аби усе позичене було дома, усі ворота та фіртки були позамкани, бо рої поутїкали би.

Річ ясна, що по так переведеній ночі у саме Різдро мало хто приходить до церкви на утрєню а ще менче на вечірню.

На Різдро рано по молитвах забирають усе зі стола, лишвають лише 2 хліби, колач, гуску соли і чеснок, що усе укладають на кінци стола (коло постелі) і те стоїть на столі до Йордану; усі кришки прачуть зі стола та дають їх враз з позісталою пісною

*) Про се пізніше.

стравою безрогам і маржині; самі-ж їдять уже скоромно, з солонною або маслом.

Другого дня сьвят сходять ся численно до церкви „на Збори“; того дня розпочинають брата церковні колядувати по селу. Охочих до того досить, кождий хотів би перед вести, бути *вибірцею* (вибраним), бо се велика честь. Коли не прийде до порозуміння межі братами церковними, рішає остаточно сьвященик, прочитавши по проповіді в церкві *вибірців* і в котрий бік вони мають іти з колядою. В деяких селах, на пр. в Космачи закупавають брата церковні усю „коляду“, платять з гори умовлену квоту до скарбони церковної і, дібравши собі людей, ідуть на свою руку з колядою. В других селах ділять ся брата церковні на *табори*, яких скількість залежить від величини парафії, (у Жабю — Ильці на пр. ідуть у 5 таборах, в Ясеніві у 2 табори, в Яворові ділять ся на 8 пайок і т. д.); в кождім таборі є один церковний брат — *вибірця*, який добирає собі *березу* (переша?), такого, що уміє всякі коляди і в них перед веде, а той добирає собі 6—10 „кольдників“, між ними одного трембітанника, одного скрипичника і одного „кона“ (на коня беруть якого „уферму, аби з него було сьміху богато“); окрім тих добирають собі „пльсанників“, з яких кождий мусьят мати топорець. (У Космачи нема „пльсанників“).

Колядники беруть із церкви для *вибірця* скарбону і хрест, для *берези* більший дзвінок, а для себе менчі; дзвінки присилують собі до правої руки; *кіль* іде без дзвінка.

Вибори, поділ на табори та вихід колядників стягає до церкви велике число цікавих людей, які зразу товаришать колядникам, що збившись у „табори“ розходять ся кождий у свій кут села.

Розтаборившись, починають брата церковні а за ними колядники при супроводі скрипки початок до коляд, при чім, як і при усіх колядах, поодинові стрічки коляд присьпівує сам береза, а колядники сьпівають лише за кожною стрічкою, пересьпіванною березою, припів: „Гой (Гей, Ой) дай Боже!“

І. Гой вйшло брацтво рано з церковці!

Гой дай Боже!

Тай стали собі у три рьдочки!

Гой дай Боже!

Тай загадали три загадочки!

Г. д. Б.!

Ой браті, браті, ми порадьмо си;

Ой порадьмо си тай не зрадьмо си,

Та не купуймо на дівки срібло,
 На дівки срібло, на жінки золото*);
 Купім ми собі золоті човни,
 Золоті човни, срібні веселця,
 Тай пустім ми сі края Дуная!
 Краєм Дунаєм на сине море,
 А синим морем в золоті брами,
 Кольдувати, мир звеселяти,
 Мир звеселяти тай вінчувати:
 Из сими свйитки аж до Васильи,
 Пишні газди тай їх газдині
 Из чельндочков, из діточками,
 Шьистым, здоровйым, свйитим Рождеством,
 Свйитим Рождеством, Ісусом Хрестом!
 Гой дай Боже!
 (Жабв.)

2. Гой вйшло брацтво рано з церковці,
 Гой дай Боже!
 Тай стало собі у три рьдочки,
 Гой дай Боже!
 Підемо, браті, кольдувати,
 Підемо, браті, Христу співати!
 Закольдуем миску золота,
 Миску золота, а другу срібла.
 Підемо собі до золотаря,
 Зробимо собі золоті човни,
 Золоті човни, срібні веселці,
 Тай пустимо сі на бистру воду,
 Тов бистров водов на тихий Дунай,
 Тай поїдемо краєм Дунаы,
 Краєм Дунаєм на сине море,
 Там зустрінемо доброго пана,
 Шо кольдничкам вірно заплатить.
 Подай му, Боже, шістьи, здоровйи
 На родиначку, на худобочку!
 Гой дай Боже!

По відспіваню початку простують усі табори насамперед до сьвященика; „пльсанняки“ ідуть поза колядниками „пльн-

*) аби їх утихомирити за цілотижневу і довшу неприємність у хаті.

сучи дрібно і викручуючи топірцями по плечу". Під вікнами сьвященика починає ся колядованє звичайно колядою церковною.

Я зібрав коляди з усіх сел галицької Гуцульщини; з винятком кількох повторяють ся вони з менчими або більшими вариянтами по усіх селах; тому подаю тут тільки найповніщі, а для порівняня додаю декілька вариянтів, пропускаючи з зібраних рівнозвучні тай ті, в яких бракують цілі звороти, стрічки або котрі безладно з собою по дві або і три повязані. Під тими, що я новішими часами чи то сам зібрав, чи то, що менї надіслано, подаю хто і де їх сьпівав, а під колядами зібраними мною давнійше не подаю їх жерела з причин поданих в передмові. — Церковних коляд, хоч деякі з них не цілком згідні з церковним текстом, не подаю.

Колядувати починає береза за супроводом скрипки; за кожною ним пересьпіваною звороткою присьпівують колядники звичайно *припів* — рефрен: „Ой (гой, гей) дай Боже!", а по деяких селах присьпівують иньші припиви, як: „Свйтий вечер!", „Господи Боже!", „Радуй си!", „Ой свйите Різдо!", „В неділю!", „На Різдо рано!", або повторяють зворотки, пересьпівані березою, або на нуту тої зворотки присьпівують „Славен ве, Боже, по всему сьвіту, славен вси!", „Повівай, повівай, вітре йа все з тихенька!", „Ой гордий, пане, пане (імя)!" і т. и.; ті припиви се не складова частина певної коляди, а залежать виключно від колядників, через що в однім селі присьпівують до коляди припів один, а в другім до тої самої коляди иньший.

Ті припиви подані при колядах лише за першою і послідною звороткою, вони висунені трохи на право, для означеня, що повторяють ся за кожною звороткою, пересьпіваною березою.

Майже усюда і то кожду зворотку починає береза протяглим звуком: „Йа" або „Ой (гой)", а в Космачи таким „жеє!", воно є тільки підхопленєм кінця припіву „Ой дай Боже!", тому звучить в сьпіві кожда зворотка ось як:

Йа, Ци дома, дома...

Йа, Ой сидит собі, книжку читає...

або *Ой*, Ци дома, дома...

Ой, Ой сидит собі...

а в Космачи: *Жеє*, Ци дома, дома...

Жеє, Ой сидит собі...

Окрім того колядники втручають всюди *й*, де тільки дасть ся, на прим.:

Виросла й сосна й золота й рясна й...
 Ци дома й дома й наш пан...
 Ой ми й знаємо й, що й таада й дома й...

В текстах коляд тут поданих я се поминаю.

Кожда коляда кінчить ся „вінчованєм“, відповідним до особи, котрій колядовано. Ось кілька таких „вінчовань“ :

.....
 А за цим словом бувай нам здоров!
 Бувай нам здоров, господаречку!
 Не сам собою, а з таадинькою,
 Йа з таадинькою та з родиною!
 Дай же ти, Боже, йа в дім здоровя,
 Йа в дім здоровя на чельдочку,
 На чельдочку, на домовую
 Тай на худібку на роговую.
 Ой дай Боже!

.....
 Дай же ти, Боже, йа в хаті ситно,
 У хаті ситно, на двір прибитно*.)
 Дай же ти, Боже, на хаті зіля,
 На хаті зіля, в хаті весіля!
 В пасіці бжолы из ровчками,
 Из ровчками, паровчками!
 Ой дай Боже!

.....
 Бувай же здоров, господаречку,
 Бувай же здоров з господинечков!
 Дай же ти, Боже, дома здоровїи,
 Дома здоровїи й на чельдочку,
 На чельдочку на домовую
 Тай на худібку на роговую!
 Ой дай Боже!

.....
 Вінчуємо ти шьистєм, здоровєм,
 Свїйтим Рождеством, Ісусом Хрестом!
 Сесї свїйтонька свїйткуй же здоров,
 А другі свїйтка дочекай здоров!

*.) аби прибувало усього.

Поможи, Боже, свїята кінчати,
 В шьвистю здоровю других діждати!
 Ой дай Боже!

. . . . .
 Вінчуємо ти шьвистем-здоровїим,
 Шьвистем-здоровїим, Рїздвом Христовим!
 Дай же ти, Боже, в городї зело,
 В городї зело, в хатї весело!
 Подай же, Боже, всїм здоровїичко,
 На худобочку, на двір шьвистьвичко,
 На худобочку, на роговую,
 На чельдочку, на домовую!
 Ой дай Боже!

. . . . .
 Бувай же здоров, гордий паничу,
 Гордий паничу, чом (їмя)
 Не сам собою, з дьидем, ньенькою,
 З дьидем, ньенькою, з всев чельидкою!
 Ой дай Боже!

. . . . .
 Бувай же, здоров, пишний паничу,
 Пишний паничу, чом (їмя)
 Рости великий, Богу на славу,
 Богу на славу, на превелику!
 Дьидеви й ненці на утїхочку,
 А добрим людям на порадочку!
 Ой дай Боже!

. . . . .
 Бувай здорова, кречная панно,
 Кречная панно, чом (їмя)
 Рости здорова тонко високо
 Людским дївчатам на завидоньку!
 Дьидеви й ненці на услужечку,
 Твоєму газді на утїшечку!
 Ой дай Боже!

. . . . .
 Вінчуємо ти шьвистем здоровем,
 Шьвистем-здоровем, красним молодцем,

Красним молодцем й розумом добрим,
Й розумом добрим і віком довгим!
Ой дай Боже!

Рости велика до черевика,
Від черевика до чоловіка!

Ой дай Боже!

Різнородність арій коляд, сьпіваних по Гуцульщині, не велика; я слухав більш 200 колядників з ріжних сел, але не довелося мені почути иньших арій, як сї, що понизше подаю; помінаючи малі ріжниці, яких годі подавати вже тому, що вони змінюють ся не тільки в устах другого колядника, але й у того самого зараз при відсьпіваню другої зворотки, або таки при повтореню тої самої. Тут не йде про те, на яку нуту сьпівують ся коляди, а тільки про самі арії. Окрім того подано мені деякі тексти коляд без арій. Ті самі коляди сьпівують ся у одних селах на одну, у других на другу, але все-ж на одну з понизше поданих арій. Через те все не подаю арій під окремими колядами.

Перших 6 арій коляд поданих понизше і дві пльсанки списав Вп. проф. Філарет Колесса з уст колядників; иньші списав проф. О. Людкевич за фонографом, на який я коляди збирав.

До зібраних коляд додає проф. Колесса ось які замітки:

Майже усї колядки мають однакову характеристичну будову стиха, що складає ся правильно із двох груп слябічних по пять складів (5+5) і рефрену, що має звичайно 3—4 склади: „Гей дай Боже“, „Славен єсть“.

Отсим групам слябічним і рефренови відповідають фрази музичні, так що мелодия колядкова складає ся звичайно з трьох фраз музичних, як у колядках 1, 2, 3, 4, 7. Стихови колядковому без рефрену відповідають дві фрази музичні, як у пльсанках.

При подвоєню стиха колядкового в мелодії строфа колядкова складає ся з 4 або 6 груп слябічних і відповідно до того з 4 або 6 фраз музичних, що становлять цілість мелодийну.

Часами замість групи зложеної з 5 складів виступає група чотирьоскладна, як у колядках 5, 6.

З огляду на характер мелодії можна в наведених колядках розрізнити два типи: 1—4, 5—6.

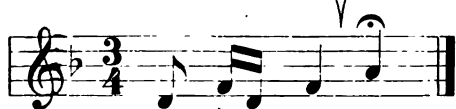
Не треба і згадувати, що колядки, як взагалі пісні обрядові, належать до найдавнішої формації наших народних пісень і заховали старинний характер і в формі себто в будові стиха і характері мелодії.

Коляди:

1.

Moderato.

1. На сьвітій ве-чер, на різ-дво ра-но,
2. Пре-чи-ста Ді-ва кі-кьки ро-ди-ла,

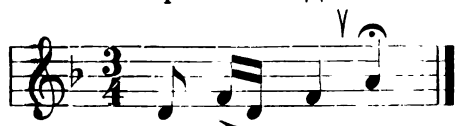

1. } Гей дай Бо-же!
2. }

Варьянт.

Moderato.

1. На сьвітій ве-чер, на різ-дво ра-но,
2. Пре-чи-ста Ді-ва кі-кьки ро-ди-ла,

1. } Гей дай Бо-же!
2. }

2.

Andantino.

1. По го-рі го-рі па-ви лі-та-ли
2. Тудаж нам бу-ла здав-на сте-жеч-ка

1. Гей дай Бо-же! А по до-ли-ні,
2. » » » » Хо-ди-лаж не-ю

1. пі- рйи ро- ня- ли, Гей дай Бо- же!
 2. пиш- на до- неч- ка, » » » »

3.

Andante.

1. Йа в по-ли, по- ли ру- бят ся дво- ри,
 2. Ру- бят ся дво- ри на шти-ри вуг- ли,

1. } Гей дай Бо- же!
 2. }

4.

Andante.

1. Ой за- ба- рив си мі- сьць у кру- зі,
 2. Місьць у кру- зі гість у до- ро- зі,

1. } Сла- вен єсть.
 2. }

5.

Allegretto.

1. Вой ма ра- но зо- ря зо- ря- ла, Дай Бо- же!
 2. Вой ще май ранче ко- гу- ти пі- ли, Дай Бо- же!

1. } Дай е- му Бо-же   щі-сте здо-ро-вє,   Дай Бо-же!
2. }

6

Allegretto.

1. На сьві-тий ве-   чер   на рі- здо ра- но,
2. Ва- сіль греч-   ний   пиш- ний   гор-діль,

1. Дай   Бо-   же!   Пре- чи- ста Ді- ва
2. Дай   Бо-   же!   Ва- сіль греч- ний

1. кі- кьє ро- ди- ла,   Дай Бо- же!
2. пиш- ний   гор- діль,   Дай Бо- же!

7

*Andante.**Solo скрипка.*

1. Но- ва- я ра-   да
2. Пре- чи- ста Ді-   ва

1. нам сьї зйи- ви- ла 1. } Ой   дай   Бо- же.
2. Си- на   вро- ди- ла 2. }

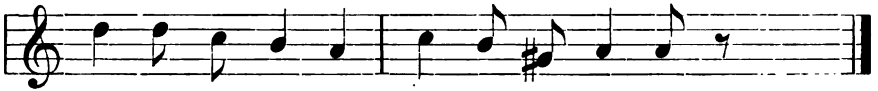
Матеріал до українсько-руської етнології, т. VI.

4

8.

1. Сто- йть Ца-рю на си-ним мо-рю, ра-дуй си!
 2. Д не-му при-хо-дит І- сус Христос, ра-дуй си!

1. } Ра- дуй си зе- мле, син на- ро- див си.
 2. }

9.

1. Ой в ліс-ку в ліс-ку на жовтій піс-ку 1. } Славен ес,
 2. Ро- сло де- рев-це тон-ке ви- со-ке 2. }

Сла- вен ес Бо- же по все-му сві-ту.

Подаю коляди після того, кому вони приспівують ся.

I. Священикови :

I. Отче духовний, любі татку наш!

Гой дай Боже!

Наблизте си д' нам, послухайте нас!

Ой ми хочемо йа в вашім дому

Одну пісночку вам розказати,

За Суса Христа, Божего сина,

Божего сина, нашого Бога!

На свйятий вечір Ісус родив си,

На свййге Рїздво вїн утвердив си,
 А на Відорші Христос претив си.
 Хто-ж его претив? Иван Хреститель!
 Тай вїпроважъив до Русалима;
 А в Русалимі богатї люде,
 Наклали мости з жовтої кости;
 Тими мостами Сус Христос ходит,
 Сус Христос ходит, Бсгу си молит.
 Йвк тото вчула погана вїра,
 Погана вїра, самї жидове,
 Погана вїра вся си здвигнула.
 Не могли вони Христа пізнати,
 Мусїли собї свййтцьи наймати.
 Ой же тот свйитец бай на брамі став,
 Исуса Христа в ручку цілував,
 В самїй тїй хвилї Христа запродав!
 Ай взяла Христа погана вїра,
 За білі ручки на тьижкі муки;
 Взяли жидове, Христа мучїли,
 Христа мучїли, на муки брали,
 Терновий вїнчик на голов клали,
 Ой ожиночков оперезали.
 Всьйке деревце за нїгті били;
 Жадне деревце ни прїймало си,
 Ни прїймало си, все ламало си,
 Зпоза нїгтяків кров не пустило;
 Червява ива лиш зогрїшила,
 Христу заа нїгтів кровцу пустила.
 Дивїи си вони на Христа муки,
 На Христа муки, — все Христос жив!
 Поклали Христа в терновї крїсла,
 Тернове копїи в головку вбили!
 Дивїи си вони на Христа муки,
 На Христа муки, — все Христос жив!
 Поклали Христа в глогову постїль,
 Глогове копїи у ручку били!
 Дивїи си вони на Христа муки,
 На Христа муки, — все Христос жив!
 А вии узьили на хрест прибили!
 Дивїи си вони, — все Христос жив!
 Вхопив один жид бай піку в руки,

Заколов Христа під правих грудех;
 Ой йила з Христа кровцьи стїкати,
 Зачьив Сує Христос тогди вмирати.
 На цілім сьвітї тогди тьма стала,
 Сонце ни грїло, мїсьиць ни сьвітив,
 Мїсьиць ни сьвітив, сьвіт си засмутив.
 А вони Христа у грїб поклали,
 Чотирох жовнїр на варту дали,
 А самї собї вечерять пішли.
 Йнка-ж то була тота вечера?
 Вечера була: рибка клининка,
 Рибка клининка тай когутинка!
 Кажет один жид: „Йнк цесьи рибка,
 Йнк цесьи рибка у воду плисне,
 Тогди Син Божий з гробу воскресне!
 Йнк цес когутик закокурїджет,
 Тогди Син Божий из гробу втїчет!“
 Дивїи си вони, а рибка в мори,
 А рибка в мори, бо вже плаваєт,
 А вже Сує Христос в гробї вживаєт!
 А когутичок крильцьими избив,
 Крильцьими избив, закукураїкав,
 А вже Сує Христос из гроба втїкав.
 Земля си встрїсла, варта упала.
 Тогди на сьвітї весело стало,
 Весело стало, сонце загрїло,
 Сонце загрїло, мїсьиць засьвітив,
 Мїсьиць засьвітив, сьвіт си ввеселив.
 На синих морах корабель плавле,
 А в тім кораблі сімсот пристолів,
 Поза пристоли сімсот духовних.
 Ой сидьи, сидьи, службочку служьи,
 За Христа муки, за їх розлуки!
 Вінчуємо вас, наш пишний Пане,
 Отче духовний, наш пишний Пане,
 Шьистьим, здоровїим, многи дітами!
 Дай же вам, Боже, по двору шьистьи,
 По двору шьистьи на худобочку,
 А в дім здоровля на чельидочку!
 Дай же вам, Боже, втїхи, радости,
 Втїхи, радости тай веселости,

Від молодости аж до старости,
 А рік від року токма до віку!
 Гой дай Боже!

(Юра Кутащук - Ясенів гор.)

2. Йа в лісі, в ліску, в вишневім садку!
 Гой дай Боже!

Росло деревце тонке, високе,
 Тонке високе в корінь глибоке,
 В корінь глибоке, а в верх кудрьиве;
 На тім кудрику сив сокіл сидит;
 Ой сидит собі, делеко видит;
 Ой він аж видит на синї моря.
 На синїх морях карабец плавле,
 А в тім карабци сімсот престолів,
 Поза престоли сидьи панове.
 Ой сидьи, сидьи, радочку радьи,
 Радочку радьи первовічную,
 Йїк жиди Христа на муки брали,
 Терновий вінчик на голов клали,
 Всьїке деревце за нігті били;
 Тото деревце не приймало си,
 Не приймало си, все ламало си,
 Зпоза нігстиків кров ни пустило;
 Червива нва лиш зогрїшила,
 Христу зза нігтів крївцу пустила.
 Де крївця кане, в землю потане,
 В землю потане, з землі відтане,
 З землі відтане, там винце зийде;
 Де слюзка кане, в землю потане,
 В землю потане, з землі відтане,
 З землі відтане, там церков стане;
 Де слинка кане, в землю потане,
 В землю потане, з землі відтане,
 З землі відтане, керничка стане.
 Керничка будет людям на прихїд,
 А винце будет людям на закїн;
 Керничка будет людям на пїтьи,
 Людям на пїтьи, всїм на пожитьи.
 Вінчуємо вас, наш пишний пане,
 Шьїстьїм здоровїим, многи літами,

Свйитям Рождеством, Божим божеством,
 Тай Відорщами тай радощами.
 Дай же вам, Боже, втіхи радости,
 Втіхи радости і веселости,
 Від молодости аж до старости,
 А рік від року токма до віку!
 Поза цим словом тривайте здорові!

(Юра Кутацук — Ясенів гор.)

3. Нова рада нам сі зйивила

Ой дай Боже!

Пречиста Діва сина вродила!
 Йик го вродила, в пелени ввила,
 В пелени ввила, в йнслі вложила,
 В йнслі вложила, сінцем прикрила,
 З йнселец брала, миром купала.
 Миром купала, в ризи вбирала.
 Свйита Пречиста ослони клала,
 Всї апостоли з сьвіта зивала;
 Раду радили, субор судили,
 Йик би дитяти имйичко дати.
 „Дали-ж бих ему свйитого Петра!“
 Пречиста Діва то не злюбила,
 Ой не влюбила тай не вхвалила,
 Увес тот субор увес звалила!
 Пречиста Діва ослони клала,
 Йа всі свйитїї з неба зивала;
 Раду радили, субор судили,
 Йик би дитяти имйичко дати.
 „Дали-ж бих ему свйитого Павла!“
 Пречиста Діва то не злюбила,
 Ой не злюбила тай не вхвалила,
 Увес тот субор увес звалила!
 Пречиста Діва ослони клала,
 Йа всі ангелї з царства зивала.
 Раду радали, субор судили,
 Йик би дитяти имйичко дати;
 „Дали-ж бих ему самий Сус Христос!“
 Пречиста Діва тото учула,
 Тото й учула тай улюбила,
 Ой улюбила тай ухвалила,

Їа ввес тот субор д' собі приймила.
 Усім ангелам подькиувала,
 А ввес тот субор тай записала.
 Пречиста Діва голов підняла,
 Голов підняла, з низка вклонила,
 Їа всі ангелі поклонили сі.
 Жиди невірні посмутили сі,
 Посмутили сі, стали ридати,
 Стали ридати, раду радити.
 Пречиста Діва йнк того взнала.
 Ісуса Христа вна ізховала.
 Прийшли жидове, стали питати,
 Стали питати, ревідувати :
 „Пречиста Діва, дес Христа діла?“
 Сховалам его в шовкову траву.
 Ирод невірний на то не дбає,
 На то не дбає, траву рубає,
 Траву рубає, Христа шукає.
 Всю траву изтяв, Христа не найшов
 Христа не найшов тай назад прийшов
 „Пречиста Діва, дес Христа діла?“
 Сховалам его в темнії ліси.
 Ирод невірний на то не дбає,
 Ліси рубає, Христа шукає.
 Всі ліси изтяв, Христа не найшов,
 Христа не найшов тай назад прийшов.
 „Пречиста Діва, дес Христа діла?“
 Сховалам его в йиру пшеницу.
 Ирод невірний на то не дбає,
 На то не дбає, Христа шукає;
 Пшеницу изтяв, Христа не найшов,
 Христа не найшов тай назад прийшов.
 „Пречиста Діва, дес Христа діла?“
 Сховалам его тай до Египту.
 Ирод невірний на то не дбає,
 На то не дбає, діти рубає.
 Три турмі дітий Ирод изтяв,
 Ой Ирод изтяв, Христа не найшов,
 Христа не найшов тай назад прийшов.
 „Пречиста Діва, дес Христа діла?“

Післалам яго тай на небеса!
 Ирод невірний став, засмутив сі,
 Шо перед Богом він осквернив сі.

Ой дай Боже!

(*Михайло Палійчук — Космач.*)

4. Ой в ліску, в ліску, на жовтім піску,
Свйитий вечір!

Росло деревце тонке й високе,
 В корень глібоке, в листок широке,
 В листок широке, в цвiток багрове,
 В цвiток багрове, в вершык кудрьиве.
 Ой на тій кудри сам сокіл сидит,
 Ой, сидит, сидит, далеко видит.
 Ёйик за далеко? На синє море.
 Края Дуная корабель плавле;
 Шо в тім кораблі? Самі столове,
 Коло твх столів все старі люде,
 Ой старі люде й старі газдині,
 Старі газдині радочку радьи:
 Шо не так тепер, ёйик стародавне,
 Шо кум до куми з вечерев не йде,
 Син на таточка ручку здіймає,
 Довька матери не послушає,
 А брат на брата ніж витьгає,
 Сестра на сестру чыру шукає,
 Сусід сусіда в пана тьгає,
 В пана тьгає, під кару дає,
 Посмутило си, похмурило си,
 По всему сьвіту, маковим цвiту!

Свйитий вечер!

(*Мих. Гутинюк — Криворівня.*)

5. Дьякуймо Богу Ісусу Христу,
Ой дай Боже!

Ісусу Христу, Пречистій Діві,
 Пречистій Діві і усім свйитим
 І усім свйитим, шо є у небі,
 І усім старшим, шо є на землі!
 Пані господару, сїдай коло нас,
 Не сам з собою, із дружиною,

Із дружиною, із діточками.
 Сьвдте коло нас, послухайте нас;
 Будемо ми вам кольдувати,
 Кольдувати, Христу сьпівати.
 Царю Давиде, ставай со слави,
 Кольдуй кольнду разом із нами.
 Христу рожденному всі царі грають,
 Сьпіваймо, граймо, граймо, сьпіваймо,
 Хрста рожденного всі вихваляймо!
 Діди з бабами, газди з жінками
Христу рожденному всі вони грають
Та веселенько Христу сьпівают!
Хрста рожденного всі вихваляют!
Сьпіваймо, граймо, граймо, сьпіваймо,
Хрста рожденного всі вихваляймо!*)
 Парубки з дівками, хлопці з дівчантами,
 Христу рожденному... і т. д.
 Коники, коровки тай ще волики,
 Христу рожденному... і т. д.
 Овечки, козочки, та й ще і бжілки,
 Христу рожденному... і т. д.
 Гусочки, качечки та поросючки,
 Христу рожденному... і т. д.
 Курочки, когутки та голубочки,
 Христу рожденному... і т. д.
 У скрипки, в трубки тай ще у давінки
 Христу рожденному... і т. д.
 Ой місьниц, сонце, зірниці з неба,
 Христу рожденному... і т. д.
 Ой дощик дрібний тай вітри з неба,
 Христу рожденному... і т. д.
 Тай і водиці, шо всім нам треба,
 Христу рожденному... і т. д.
 Вам на здоров'ї, наш господару,
 Не сам з собою, із дружиною,
 Із дружиною і діточками.
 Вінчуємо вас шьистем-здоров'їм,
 Шьистем-здоров'їм, свйнтим Рождеством,
 Свйнтим Рождеством і Сусом Христом,

*) Тих 5 рядків повторяє ся по кожній зворотці.

Матеріал до українсько-руської етнольоґії, т. VI.

І Сусом Христом і Новим Роком.
А за сим словом тривайте здорові.

(*Марко Мегеденюк — Річка.*)

6. В вишневім саду стала росицьа,
Господи Боже!
З тої росиці стала кирницьа,
Їа в тій кирниці сьвіта Пречиста,
Сьвіта Пречиста Христа купала.
Їик го скупала, борзо сховала.
Прийшли жидове Христа шукати:
„Пречиста Діво, дес Христа діла?“
Понеслам его під біле терно.
Прийшли жидове терно рубати,
Терно зрубали, Христа не нашли.
„Пречиста Діво, дес Христа діла?“
Понеслам его під чорне терно.
Прийшли жидове терно рубати,
Терно зрубали, Христа не нашли.
„Пречиста Діво, дес Христа діла?“
Понеслам его під білий камінь.
Прийшли жидове камінь знимати,
Камінь изняли, Христа не нашли.
„Пречиста Діво, дес Христа діла?“
Понеслам его в шовкову траву.
Прийшли жидове, траву скосили,
Траву скосили, Христа не нашли.
„Пречиста Діво, дес Христа діла?“
Понеслам его під сине море.
Прийшли жидове море гатити,
Море гатили, Христа не нашли.
„Пречиста Діво, дес Христа діла?“
Понеслам его під чорне море.
Прийшли жидове море гатити,
Море гатили, Христа не нашли.
„Пречиста Діво, дес Христа діла?“
Післала-сми го аж на небеса!
Небеса вчули, отворили си,
Всі душі в Бога ввеселили си.
Пречиста Діва Христа віддала

Людем на радість, Богу на хвалу!
Господи Боже!

(Юра Шеребурьик. — Барвінкова.)

Від сьвященника розходять ся усі табори у свої *поку́тя*.

Наближаючи ся до хати, перед якою мають колядувати, на яких 50—100 кроків починають іти „плюсучі поровень кроком“, поважио, що дає догадуватись, що се якийсь давний релігійний танець, тим більше, що виводять его не раз сивоволосі газди, немов би хотіли в той спосіб свого Бога вшанувати. При плясу подзвоняють колядники коротко *поровень* — до такту, а плясанники сьпівають:

Ой зза гірочки, зза калиночки
Їхали люде з Україночки,
То в білім, то в чорнім, то в коротенькім,
Їа кольднички, всі молоденькі!

Завертаючи у ворота обійстя, починають коляду:

Ми д' сему двору ід веселому,
Ой дай Боже!
Ой ми-ж до тебе в рік загостили,
Ой дай Боже!

На подвірю затрембітає трембітанник, а як в хто з рогом, затрубить, аби дати знати людям, котрі сплять, аби вставали; з колядою ходять і по цілих ночах; колядники уставляють ся лицем до вікон, попереду вибірця, задзвонивши у дзвінок, питає:

„Ци спиш, ци чувш, наш господарю? Та ци дозволиш кольднувати?“

На голос із хати: „Просимо!“ заграє скрипичник у скрипку „до кольди“, а за ним зачинає кольднувати *счінанник* — *береза* „в одін голос“ (сольо), потягаючи за скрипкою ось яку коляду:

II. Коляди під вікнами:

1. Ци дома, дома, сам пан господар?

Ой дай Боже!

Ой ми-ж бо знаєм, господар дома!

Він сидит собі по конец стола,

Що конец стола йнворового.

Їа на тім столі три кубки стоїи,
 У однім кубку солодок медок,
 Їа в другім кубку багрове пивце,
 Їа в третім кубку зелене винце.
 Солодок медок на свйитий вечір,
 Багрове пивце д' свйитому Ріадву,
 Зелене винце людям на закін!

Ой дай Боже!

(Юрій Соломіїчук — Жабв.)

Колядники

2. Ми д' цьому дому тай веселому,
   Ой дай Боже!
 Ой ми-ж до тебе все в рік гостеве.
 Ой один-ж ми гості: ясне сонничко,
 Другий же гості: сьвітлий місяцю,
 Треті-ж ми гості: дрібний дощичку.
 Чим пофалиш сї, ясне сонечко?
 Гой йик я зйїду рано в неділю,
 Загрію собов в церкві престоли,
 Осьвічу церкви, в церкві престоли,

Дім господарський, мир християнський.
 Чим си пофалиш, йисний місьцяю ?
 Гой йик я зійду темної ночи,
 Темної ночи тай опівночи,
 Зрадує ми си гість у дорозі,
 Гість у дорозі, зьвіринка в поли,
 Зьвіринка в поли і рибка в мори !
 Дробен дощичу, чим си пофалнш ?
 Гой йик я спаду тречи на мая,
 Зрадує ми си жито пшеницьи,

під вікнами.

Жито пшеницьи, всьика пашницьи.
 А за сим словом будь же нам здоров,
 Будь же нам здоров, господаречку.
 Ни сам из собов, з свойив газдинев,
 Свойив газдинев тай з діточками !
 Дай же вам, Боже, в ваш дім здорове,
 В ваш дім здорове на чельдочку,
 Гой на двір шістье на худобочку !
 Вінчуємо вас шістьем, здоровийм, свийтим
 рождеством тай новим роком, тай дов-
 гим віком; аби-сте цей рік в мирности
 прожили тай других свийток діждали.

Ой дай Боже !

(Максим Борчук. — Космач.)

3. Ци дома й дома ой пан господар ?

Ой дай Боже !

Ой ми то знаєм, шо газда дома.
 Сидит він собі по конец стола,
 Ой сидит, сидит, книжку читає,
 Книжку чтає, пісню сьпіває.

Прийшли до него й від Бога й гості,

Від Бога й гості, всей кольднички;
 Прийшли го знати, єго витати,
 Єго витати, пісню сьпівати,
 Пісню сьпівати й кольдувати;
 На дворі мороз, сьпівати не мож,
 Ой газдо ладний, просимо встати,
 І нас до хати зараз впускати !

Ой дай Боже !

(Мис. Гутинюк. — Жабс.)

4. Ой ци спиш, газдо, ой ци ти чуєш?

Ой дай Боже!

Хочемо тобі пісню сьпівати,
 Пісню сьпівати, кольдувати.
 Ой на всем небі сонце сияє,
 Йа в цего газди мак процвітає.
 Ой вперед хати є керниченька,
 Ой керниченька ше й мурована,
 Ой сріблом золотом вна гартована.
 Коло кернички є дві дівочки,
 Ой йнк на небі бай дві зірочки.
 Одна дівочка: Богородица;
 Друга дівочка: Пречиста Діва.
 Богородица Христа родила,
 Пречиста Діва того узнала,
 І взяла Христа, зараз скупала,
 Христа скупала, в ліси сховала.
 Два три йангелі злинули з неба,
 Ой йангелики, все легіники.
 Ой ми ідемо ліси рубати,
 Ліси рубати, Христа шукати.
 Ліси зрубали, Христа не нашли.
 „Пречиста Діво, дес Христа діла?“
 Пречиста Діва Христа скупала,
 Христа скупала, в траву сховала.
 Два три йангелі злинули з неба,
 Ті йангелики все косарики;
 Ой ми ідемо траву рубати,
 Траву рубати, Христа шукати;
 Траву изътили, Христа не нашли.
 „Пречиста Діво, дес Христа діла?“
 Пречиста Діва Христа скупала,
 Христа скупала, в цес дім сховала;
 Два три йангелі злинули з неба,
 А ті йангелі все кольдунки.
 Ой ми тут прийшли тай Христа нашли.
 Ми кольдунки прийшли го знати,
 Прийшли го знати, єго витати,
 Єго витати, пісню сьпівати,
 Пісню сьпівати, кольдувати.

(Проць Рибарук — Бервінкова.)

5. Йа д' цему двору, йа д' веселому

Гой дай Боже!

Гой прилинула сива зазулька,
 Тай сіла собі на се виконце.
 Гой сіла, сіла, стала кувати,
 Стала кувати: Пускай до хати!
 Пускай до хати скольидувати.
 В нашого газди сам Господь ходит,
 Сам Господь ходит по загородах,
 Запрыгат воли йа в два три йирми,
 Бячки третъички йа все в чотири.
 Сам Господь ходит тай по кошъирах,
 Загонит вівці на дві три струнці,
 Тоті йирочки йа все в чотири.
 Сам Господь ходит тай по вінниках,
 Запрыгат кові в дві три борони,
 Тоті лошъички все на чотири.
 Сам Господь ходит тай по пасіках,
 Рої, парої йа все в чотири.
 Сам Господь ходит тай по склепницях
 Міръне гроші полубічками,
 Тоті червінці йа все в терілці.
 Сам Господь ходит тай по коморах,
 Збирает шати йа в два три рьиди,
 Сукні шовкові йа все в чотири!
 Тай по сім слові, чъисний здоровий,
 Чъисний здоровий тай бо наш брате,
 Тай бо наш брате, тай брате Юрку!
 Чъисний здоровий!

(Тюдів.)

6. В нашого брата злотні ворота,

Гей дай Боже!

Злотні ворота з самого злота.
 Ні мла, ні вода, то білі вівці,
 За овечками три пастерочки.
 Ой ходит, ходит, три трубки носъит,
 Одному ймйичко: Свйитий Дмитричко;
 Другому ймйичко: Свйитий Никола;
 Третому ймйичко: Свйитий Юричко.
 Ой йик затрубив присвйитий Дмитро,

Гори долини засмутили си;
 Ой йнк затрубив свйитий Никола,
 Гори долини забілили си.
 Ой йнк затрубив присвйитий Юрій,
 Гори долини ввеселили си.
 Ліс си ввеселив тай садок зацвив,
 Тай садок зацвив, йнгідки зродив!
 Тай по сім слові чьисний здоровий,
 Чьисний здоровий тай бо наш брате,
 Тай бо наш брате, тай брате Йване!
 Чьисний здоровий!

(Тюдів.)

7. Ид цему двору ид веселому,

Гей дай Боже!

Прийшли гостеве у рік до тебе.
 Ци дома, дома наш пан господар?
 Ой бо ми знаєм, шо він є дома.
 В нашего пана побита брама,
 Брама побита, срібні ворота,
 Срібні ворота, біле задвір'я,
 Біле задвір'я, білі овечки,
 Білі овечки тай коровочки,
 Тай коровочки, сірі волики.
 Ой бо ми знаєм, що газда дома,
 Він сидит собі по конец стола,
 По конец стола йворового!
 Ой тоти столи красно покриті,
 Красно покриті йлчі скатерти,
 На тих скатерт'ях круті колачі,
 Круті колачі, пиво варене,
 Пиво варене, вино зелене.
 Вставай з постелі, отворьий двері,
 Уставай з лавки, розмикай замки,
 Пускай до хати, ни дай стояти,
 На дворі мороз, стояти ни мож.

(Юра Кутащук. — Ясенів гор.)

8. Йа в лісі, в лісі, тай на дуброві

Ой дай Боже!

Блудило блудців сімсот молодців,

Приблудили вни до цієї хати.
 Чи спиш, чи чуєш? Пускай до хати,
 Пускай до хати, пісню співати.
 Сам устань, устань, засьвіти свічки,
 Три світлі свічки; розмикай замки,
 Розмикай сталні (роз. замки), застели лавки,
 Застели тесові (роз. лавки), вбери сі в шати,
 Вбери сі в дорогі (роз. шати), пусти до хати!
 Застели, застели тесові столи,
 Наклади на ні увсеї дари,
 А сам віходи та нас запроси,
 Запроси в хату, будем співати,
 Й старі дідове все споминати.

(*Лушка Бойчук. — Ростоки.*)

9. Чи дома, дома бідная вдова?

Ой дай Боже!

Ой сидит собі по кінець стола,
 Ой сидит, сидит, думку думає,
 Думку думає за господаря.
 Приходить ид ній Божая Мати:
 Ти, гречна вдово, лиш думати,
 На твоім полі плугатор оре,
 Плугатор оре чотирма воли.
 Ой свйитий Петро волики водит,
 А свйитий Юрій за плугом ходит,
 Пречиста Діва їсточки носить.
 Ой гречна вдово, будь нам здорова,
 Вінчуємо ти шьистем здоровем,
 Сими свйитками тай Божим даром!
 Ой дай Боже!

(*Дора.*)

10. Чи спиш, чи чуєш, господаречку?

Ой дай Боже!

Отвори собі бай кватиречку,
 Бо прилетіла бай зазулечка
 Тай сіла собі верх віконечка,
 Їла кувати бай щebetати:
 Господаречку вйдіт із хати,
 Вйдіт із хати гостей звитати.

Коровки-ж вам си уположили,
 Самі телички бай починили!
 Господаречку, вийдіт із хати,
 Вийдіт із хати гостей звітати.
 Овечки-ж вам си всі покотили,
 Самі йигнички бай починили:
 Золотововні, білоголові,
 На них рунечка самі шовкові!
 Господаречку, вийдіт із хати,
 Вийдіт із хати гостей звітати!
 Кобилки-ж вам си пожеребили,
 Самі коники ба й починили:
 Золотогриві шей зьвіздочолі,
 Самі біленькі та сивноногі!
 Газдинько наші, вийдіт із хати,
 Вийдіт із хати гостей звітати:
 Бо бжілки-ж вам си всі пороїли,
 По три рибки усї пустили,
 А на-рік будут чом по чотири,
 Дадут медочку повні судини!

(Павло Рибарук. — Брустури.)

11. Ой забарив си місяц у крузі,
   Ой дай Боже!
- Місяц у крузі, гість у дорозі
 Ой ишло туда бай дев'ять купців,
 Ой дев'ять купців, хлопців-молодців,
 Хлопців-молодців дев'ять чужинців;
 Ой питали си вни десьного,
 Йа они его си допитали,
 Йа в сего пана тай і гречного.
 Вни собі сидьв у своїм дому,
 Йа в своїм дому, все й коло стола
 Йа перед ними білі колачі,
 Білі колачі з йпрого жита,
 З йпрого жита тай із пшениці.
 Вни собі сидьв тай раду радьв,
 Ой раду радьв тай із газдинев:
 Ой до нас прийшли у рік гостеве,
 Йа в рік гостеве тай кольднички:
 Чим би то вдати — відвінувати.

Відвінуємо та сріблом-золотом,
 Сріблом-золотом, йиров пшеницев,
 Йиров пшеницев тай паленицев.
 Йик соловія у тузі в лузі,
 Ой ластівочка при оцім дому,
 Ой при цім дому тай веселому,
 Ой веселому тай не самому.
 Але ти дома, наш славний газдо,
 Війди-ко ід нам та подькиуй нам,
 Бо що ми тобі прощобетали,
 Бо що ми тобі кольидували!

(Іван Данилюк — Жабв.)

12. Ой устань, не спи, господарочку

Ой дай Боже!

Ой війди, війди йа в коморочку,
 А в коморочці сам Господь ходит,
 Ой ходит, ходит та все лагодит.
 Мірсьє гроші полумисками,
 А на-рік буде бербеничками.
 Ой устань, ни спи, господарочку,
 Тай підведи-ж ти бай головочку,
 Та подиви си йа в кватирочку.
 На подвір'ячку сам Господь ходит.
 Гой ходит, ходит, гой ходит, ходит,
 Ой рьидит воли тай у три плуги,
 Бики третьики тай у чотири.
 Ой устань, ни спи, господарочку!
 Підведи-ж д' горі бай головочку:
 У твої стайни сам Господь ходит,
 Ой ходит, ходит, тай коні рьидит,
 Ой рьидит коні йа в три бороні,
 Лошьяки третьики тай у чотири.
 Ой устань, не спи, господаречку,
 Ой погляни си йа в кватиречку.
 В твої стаєнці сам Господь ходит,
 Ой ходит, ходит, коровки рьидит,
 Коровки рьидит на три дійнички,
 Ой на-рік Бог даст ше на чотири.
 Ой устань, ни спи, господарочку,
 Гой підведи ж ти бай головочку

Тай подиви си йа в кватирочку.
 В твої кошъирі сам Господь ходит,
 Ой ходит, ходит тай рьидит вівці,
 Ой рьидит вівці тай у три струнці,
 А йирки-бирки тай у чотири.
 Ой за сим словом будь же нам здоров,
 Бувай же здоров, гречний паночку,
 Гречний паночку, чом господарочку,
 Ни сам з собою, но з газдиною,
 Із газдиною, бой з діточками,
 Вінчуємо-ж тьи шьистем-здоровйим,
 Шьистем-здоровйим, Різдом Христовим,
 Різдом Христовим, добрим пробутком,
 Пробутком добрим тай віком довгим.

(*І. Котлярчук.*)

13. Ця дома, дома сам пан господар?

Гой дай Боже!

Служечки кажут, що нема дома.
 Ой, де-ж си подів? Пішов у поле.
 Що в поли діє? Золото віє,
 Золото віє, срібло леліє,
 Срібло леліє, порошком сіє!
 Ходит му Господь коморочками,
 Мірьє гроші полумисками;
 Чей на рік буде вже без мірочок.
 Ходит му Господь усе стайнямиц,
 Парує коні усе вороні,
 Чей на рік буде сиво-зелізі!
 Ходит му Господь за коровками,
 Парує воли все на три плуги,
 Бички третячки все на чотири.
 Ходит му Господь кошъирочками,
 Лічит овечки на три струночки,
 Чей на рік буде тай на чотири.
 Ой на здорове та й пане газдо!
 Ой здоров, здоров, та не сам з собов,
 Не сам из собов, з дітьми й женою,
 З дітьми, женою, з всев чельядкою,
 З всев чельядкою та з домовою!
 Дай же вам, Боже, в сей дім здорове,

В сей дім здорове на чельдочку,
 По двору шьисте на худобочку!

Гой дай Боже!

(Гринь Вардварук. — Космач)

14. Ой устань, не спи, господаречку,
 Ой дай Боже!

Утвори-ж на двір нам воротечка:

Гонимо тобі стадо воликів,

Тоти волики все голубії,

На них йпремці все золотії,

Ой устань, не спи, господаречку,

Утвори-ж на двір нам воротечка:

Гонимо тобі стадо коників,

Тоти коники все воронії,

На них сіделці все золотії.

Ой устань, не спи, господаречку,

Утвори-ж на двір нам воротечка;

Гонимо тобі стадо коровок,

Тоти коровки все бокутськії,

Під ними бички все прянистії.

Ой устань, не спи господаречку,

Утвори-ж на двір нам воротечка:

Гонимо тобі турму овечок,

Тоти овечки все беркатії,

Під ними йирки все біленькії.

Та за цим словом будь же нам здоров,

Та здоров, здоров, тай не сам собов,

Та не сам собов, а з газдинечков,

Йа з газдинечков тай з діточками,

Ой з нами всіма, з кольдничками.

Ой віди-ж ти д' нам та подькуй нам.

Вінчуємо-ж ті шьистем-здоровем,

Шьистем-здоровем, пробутком добрим,

Пробутком добрим, ше й віком довгим,

Та цими свйити ба й рїздвйинними,

Тай Новим Роком, свйитим Василем!

(Яворів.)

15. Ци дома, дома, господаречко?

Гой дай Боже!

Ой кажуть слуги, шо нема дома.

Та ми видимо, що він в дома,
 Сидит він собі по кінець стола.
 Та сидит, сидит, червоні лічит.
 Ходім у хату, закольдуймо,
 Чей же він нам дасть по червоному,
 По червоному, по золотому.
 Ци дома, дома его газдині?
 Та слуги кажуть, що нема дома.
 Та ми видимо, що в вна дома,
 Та сидит собі в новій пекарни,
 В новій пекарни, колачі пече.
 Ходім у хату, закольдуймо,
 Чей же вна нам дасть по колачеви,
 По колачеви, по пшенишному.
 Ци дома, дома, его синочок?
 Его синочок ба й Іваночок?
 Ой слуги кажуть, що нема дома.
 Та ми видимо, що в він дома,
 В нові ставці, коники чеше.
 Ходім до него, закольдуймо,
 Чей же він дасть нам по коникови,
 По коникови, по вороному
 Та по сіделци по золотому.
 Ци дома, дома его донечка,
 Его донечка тай Пазунечка?
 Ой кажуг слуги, що нема дома.
 Та ми видимо, що вна в дома.
 В новій світлици фусты тачьне.
 Ходім до неї закольдуймо,
 Чей же вна дасть нам по фустиночці.
 По фустиночці, по шовковенькій.

(Яворів.)

16. Ци дома, дома, сам пан господар?

Гой дай Боже!

Ой нема дома, поїхав в поле.
 Шо в поли дів? Золото сів,
 Золото сів, срібло леліє.
 Ходит му Господь коморочками,
 Мірне гроші полумисками.
 Чей на рік буде вже й немірено

Ця дома, дома, сам пан господар?
 Ой нема дома, поїхав в поле.
 Ходит му Господь загородками,
 Парує бички йа все третъички.
 Чей на рік буде на штири плуги.
 Ця дома, дома, сам пан господар?
 Ой нема дома, поїхав в поле.
 Ходит му Господь чом стайничками,
 Цуґує конї йа все воронї,
 Чей на рік буде сивозелїї.
 Ця дома, дома, сам пан господар?
 Ой нема дома, поїхав в поле.
 Ходит му Господь кошъвирочками,
 Лічнт овечки на три струночки,
 Чей на рік буде ще й по чотири.
 Ця дома, дома, сам пан господар?
 Ой нема дома, поїхав в поле.
 Ходит му Господь чом пасїчками,
 Складає бжілки йа у три рьяди.
 А паровчки чей на чотири.
 Ця дома, дома, сам пан господар?
 Ой нема дома, поїхав в поле.
 Ходит му Господь йа ще й токами,
 Рахує стоги та на три чьисти.
 Чей на рік буде тай на чотири
 Вінчуємо... і т. д.

(Яблониця.)

17. Ця дома, дома, наш пан господар?
Ой дай Боже!

Ми его знаєм, шо він в дома.
 Ой сидит собі по конец стола,
 По конец стола йиворового;
 Стоя перед ним, стоя три чаші,
 Одни-ж нам чаші: білі колачі,
 Другі-ж нам чаші: зелене винце.
 Треті-ж нам чаші: шумна горівка.
 Білі колачі господареви,
 Зелене винце на чельвидочку,
 Шумна горівка нам кольдидпкам.
 Ой за сям словом... і т. д.

(Михайло Палійчук. — Космач.)

18. Ми д' цьому дому все веселому,
 Гой наш паночку господаречку!
 Ой погляніте йа в кватиречку.
 Ой Біг вам ходит по задвіречку,
 Ой роздаючи шьисте здорова,
 Шьисте здорова многії літа.
 Гой наш паночку господаречку,
 Ой погляніте йа в кватиречку.
 Ой Біг вам ходит по коморонці,
 Мірьив гроші полубічками,
 Ой червонії полумисками.
 Гой наш паночку господаречку!
 Ой погляніте йа в кватиречку,
 Ой Біг вам ходит тай по світлонці,
 Кладе шаточки тай в три рьдочки,
 А шовковії все у чотири.
 Гой наш паночку господаречку!
 Ой погляніте йа в кватиречку.
 Ой Біг вам ходит тай у ставейци
 Впрійгав воли тай у три плуги,
 А молоденькі йа у чотири,
 А молоденькі все поволеньки.
 Гой наш паночку господаречку!
 Ой погляніте йа в кватиречку,
 Ой Біг вам ходит тай по станейці,
 Шацує коні йа в три бороні,
 Йа вороненькі тай у чотири!
 Гой наш паночку господаречку!
 Ой Біг вам ходит по кошьйронці,
 Гонит овечки йа в три струночки,
 Гой а йирочки тай у чотири.
 Гой наш паночку господаречку!
 Ой погляніте йа в кватирочку.
 Біг же вам ходит по пасіченці,
 Кладе пеньочки по три рьдочки
 Рої парої йа у чотири.
 Гой наш паночку господаречку!
 Біг же вам ходит по гуменечку,
 Кладе снопочки у три рьдочки,
 Йа пшеничніі йа у чотири!
 За сив словом... і т. д.

(Василь Вінтоняк. — Космач.)

На закінчене, як ніхто не виходить із хати :

19. Гой вийдіт ид нам, подькуйте нам,
Ой дай Боже!

Нам кольдичкам, йик Божим дьчкам.

Гой шо ми вам кольдували,

Кольдували, кречно съпівали,

Йик соловейко при лузі в тузі,

Йик перепілка в йирій пшевици,

Йик сив зозулька в вишневім саду,

Йик ластівочка при нових сінях.

А за сим словом... і т. д.

(Максим Борчук. — Космач.)

Як колядники відколядують перед вікнами, то виходить газда з колачем у руках, а газдия з повісом; обоє цілують хрест, що держить вибірця, потім газдия перев'язує хрест повісом; воно „матері божій, бо вона плете собі з того повісма ризи тай сїть на страшний суд“. По віруваню Гуцулів бере „щезби“ нечисті душі до пекла. Бог дозволив Матері Божій вловлювати ті душі з пекла сїтю, уплетеною з повісма, яким люде уповивають на Різдво хрест; кілька душ вона тою сїттю захопить, тільки їх буде ще ходити по сьвітї *блудом*. „Мати Божа захоплює іще й тепер тою сїттю душі, та не пускає їх до того „щезби“, що юдить душі до себе“. Скоро газдия упораєть ся з перев'язуванем повісма, передає газда колядникам колач, а у карбону мече який даток, промовляючи: „Просимо на кольиду, хоть не велика, то приймайте за велику!“ На се відповідають колядники: „Велика, велика! Аби-сте були такі величні у Бога, йик цес дар (колач) великий! Дай, Боже, аби-сте дочекали на рік такої днини!“

Скоро-ж по звичайнім попитаню запросить газда колядників у хату, а ті переступлять хатїний поріг, кличе до них берега :

„Панове, кольдички, чусте?“

„„Чуємо!““

„Познимаєть шьпички!“

„„Слухаємо!““

Увійшовши у хату, витає берега, а за ним колядники газдів ось як :

„Добрий вечер из сними сьвітками!“ На що відповідають хатїні: „Добрий вечер! Дай вам, Боже, здорове!“

По тім повитаню зачинають колядники, стоячи серед хати, ко-
лядувати :

В господаречка в саду керничка,
Ой дай Боже!
Йа в тій керничці Христова Мати,
Христова Мати Христа купала,
Христа купала, в ризи вбирала,
Леду до леду ватру кресала!
Над тов ватерков Христа вгрівала!
А йик угріла, за куми пішла,
За куми пішла до цього дому.
І ми тут прийшли, тут Христа найшли,
До хати входим, низько си клоним,
(кланяють ся.)
Поклін віддаймо, за стіл сідаймо!

При послїдних словах заходять колядники за стіл і засїдають
так, аби на чолї стола сидїв береза, ему „під руку“ скрипичник,
а иньші з табору доверуги стола.

Як табір „розсяде ся“, *зацюркотить* береза у дзвінок, а за
ним другі колядники у менчі дзвінки, почім зачинає береза ко-
ляду для газди :

III. Коляди газді:

1. Ой наш братчику, сідай коло нас,
Ой дай Боже!
Сідай коло нас тай послухай нас.
Будемо ми ти гречне сьпівати,
Гречне сьпівати й кольдувати.
Сідай коло нас тай не сам собов,
Ой не сам собов, з своев газдиньков,
З своев газдиньков тай з діточками,
Ой з діточками тай з овечками,
Ай з овечками тай коровками,
Ой з коровками тай з кониками,
Ой з кониками тай із бжїлками,
Йа з всев судинков тай із маржинков.
(Іван Грєпіняк. — Брустури.)

2. Йа в ліску, ліску, на жовтім піску,
Росте деревце тонке й високе,

Тонке й високе, в корінь глибоке,
 В корінь глибоке, в листок широке,
 В листок широке, вершком кудреве.
 Ой на тім кудрі сам сокіл сидит,
 Ой сидит, сидит, далеко видит.
 Видит в Николи соснові двори,
 Соснові двори, тесові столи.
 По кінець стола сидит Никола,
 Ой сидит, сидит, слезоньку ронит.
 Йа з тої слізки стало си море.
 Посеред моріи пливе корабель,
 А в тім кораблі ясні престоли,
 Коло тих пресків сиґи попове,
 Ой сиґи, сиґи, радочку раґи :
 Ци то так тепер, йик з первовіку :
 Ци кум до кума з вечерев іде ?
 Радочку раґи первовічную,
 Шо син на вітца ручки здоймає,
 Довька на матір шо вперечає,
 Ой брат на брата ніж витьгає,
 Сестра на сестру чьирів шукає,
 Ой кум до кума з вечерев не йде,
 Сусід сусіда до пана вдає,
 Перелазики загорожає,
 Йа в бік доріжки все відвертає.

(*Іван Ірениняк. — Брустури.*)

3. Богородичка країчком ходит,

Гой дай Боже !

Країчком ходит, все Бога просит :
 Гой зийди, Боже, з неба на землю !
 Гой зийшов Господь з неба на землю,
 Увійшов собі йа в нові двори,
 Йа в нові двори до брата (імя),
 Тай сів же собі по кінець стола ;
 Став си питати : Ци ви всі тут є ?
 Ой ми всі тут є, одного нима,
 Одного нима сьвйитого Рідва !
 Брате, (імя), послуго Божа,
 Послужи Бога оттак делеко,
 Оттак делеко йа в чисте поле,

Їа в чисте поле по свййите Рїздво.
 Идет, вістрічит диво і дивне,
 Диво тай дивне сиве голубїи;
 Ни було-ж тото сиве голубїи,
 Але-ж то було бай свййите Рїздво.
 Ой свййите Рїздво не само идет,
 Ой идет, идет тай зиму ведед
 Тай зиму ведед, люті морози,
 Люті морози ња з лютим мечем;
 Їа літо ведед з крутим колачем,
 Люті морози, зимка ни перхат*).
 Їнму з یرтика поломінь пашит,
 А з крилцїв, з крилцїв золото каплет,
 А з ножок, з ножок искорки крешет.
 Тай по сїм слові чьисний здоровий,
 Чьисний здоровий тай бо наш брате,
 Тай бо наш брате, брате (їмя).

Чьисний здоровий!

(Тюдїв.)

4. Їа в поли, в поли близко дороги
 Двір си будеє сподом широкий,
 Сподом широкий а в верх високий.
 На тїм вершечку сив сокіл сидит,
 Гой сидит, сидит, далеко видит,
 Гой видит же він ња чисте поле;
 Їа в чистїм поли ња плужок оре,
 За плугом ходит свйитий Никола,
 Волики водит тай свйитий Юра,
 Їсточки носит Пречиста Дїва;
 Їсточки носит тай Бога просит:
 Їорїте, дїтки, довженьку нивку,
 Гой нивї вріте а завтра сїйте,
 Изродит вам си њира пшениця,
 Їира пшениця, золоте дзерно.
 Прийшли жинчики чужоженчики,
 Ой изїжняли њиру пшеницу;
 Стали снопики, як звїзд на небї,
 Стали копочки сїмсот шарочки,

*) снїг не паде.

Пришли возове все облозове
 Тай избрали йиру пшеницу,¹
 Повезли єю долів землю,
 Долів землею йа в руську землю,
 Йа в руську землю, йа в . . . . . двір,
 Йа в . . . . . двір на золотий стів!
 Гой за сям словом будь же нам здоров,
 Будь же нам здоров, господаречку,
 Не сам из собов, з своєв газдинєв,
 З своєв газдинєв тай в діточками!
 Дай же вам, Боже, в ваш дїм здоровє,
 В ваш дїм здоровє на чельндочку,
 Гой на двір шьистє на худобочку!
 Вінчуємо вас шьистєм здоровїєм,
 Свїянтим Рождеством тай Новим роком
 Тай Новим роком тай довгим віком.

(Максим Ворчук, — Космач.)

5. Йа в цєго газди на подвірїячку,
 На подвірїячку є два йивори;
 Ой приленули тай два голуби,
 Ой сїли-ж собі на ті йивори.
 Іде цєс газда тай поглядає,
 Ой затыг курок тай замїряє;
 А внї-ж до него тай промовили:
 Не змїряй в нас тай не вбий же нас;
 Ой то ми не є тай два голуби,
 Ой тото-ж ми є тай два йангєли;
 Зїслав нас Господь з самого неба,
 Ой відвідати тай відознати,
 Ой ци так тепер, як з первовїку,
 Ой з первовїку з первовїчного,
 Ци кум до кума з вечєров ходит,
 Сусїд з сусїдом ци сї згаджає.
 Ой не так тепер, як з первовїку:
 Вже кум до кума з вечєров не йде,
 Вже снї на вїтця руки знимає,
 Донька матери суперєчає,
 Ой брат на брата нїж винїмає,
 Сестра на сестру чьїрїв шукає,
 Сусїд сусїда до пана вдає,

До пана вдає тай го тьгає,
 Тай го тьгає, кьижко карає.
 Свйитий Михаил рай запирає,
 Рай запирає, пекло втвирає.
 Ой за сим словом будь же нам адоров,
 Не сам собою, із газдинькою,
 Із газдинькою, із чельидкою,
 Із чельидкою із худібкою!
 Вінчувм... і т. д.

(*Михайло Палійчук, — Космач.*)

6. Ой изза гори зза полонини,

Ой дай Боже!

Ой ішли відти біленькі вівці.
 Чні-ж то вівці? Пана Микити!
 Ішли за ними три вівчарики,
 Три вівчарики, всі три непрості,
 Бай несли собі по трембіточці.
 Перший вівчарик — свйитий Никола,
 Другий вівчарик — чом свйитий Юра,
 Третий вівчарик — сам Иусе Христос.
 Йик затрембіче свйитий Никола
 Йа в трембіточку йа в роговую,
 Гори долини ой побіліют,
 А всяка пташка ой засмутит сі,
 Ой засмутит сі, вже й не съпіває,
 Ой не съпіває й не щебетає!
 Йик затрембіче чом свйитий Юра,
 Йа в трембіточку йа в мосьяжную,
 Гори, долини позеленіют,
 А всяка пташка йа веселит си,
 А веселит си, вже й засьпіває,
 Ой засьпіває, защебетає,
 Аж попід лісок голосок дає!
 Йик затрембіче сам Иусе Христос
 Йа в трембіточку щиро золоту,
 Йа вродит же сі жито, пшениці,
 Жито, пшениці, всяка пашниці,
 А радує сі мир християньський,
 Мир християньський, дім господарський.
 Дай тобі, Боже, в дім здоровйичко,

В дім здоровйичко, на двір шьистьичко,
 На двір шьистьичко на худобочку
 На роговую тай на дрібную,
 На чельюдочку на домовую.

(*Павло Рибарук, - Брустури.*)

7. Ой ізза гори заа полонини,

Ой дай Боже!

Ой ішли відтам білецькі вівці.
 Чиї-ж то вівці? Пана (пр. Николи),
 Ішли за ними три вівчарики,
 Три вівчарики, всі три непрості,
 Бо несли собі по трембіточці:
 Перший вівчарик — свйитий Никола,
 Другий вівчарик — чом свйитий Юра,
 Третий вівчарик — сам Ісус Христос.
 Йик затрембіче свйитий Никола
 Йа в трембіточку та в роговую,
 Гори-долини ой побіліют,
 А всяка пташка ой засмутит си,
 Ой засмутит си, вже й не сьпівав,
 Ой не сьпівав, не щебетає.
 Йик затрембіче чом свйитий Юра,
 Йа в трембіточку та в мосьижную,
 Гори, долини позеленіют,
 Йа всяка пташка вже й засьпівав,
 Вже й засьпівав, защебетає,
 Аж попід лісок голосок дає.
 Йик затрембіче сам Ісус Христос
 Йа в трембіточку щиро-злотую,
 Йа вродит же си жито й пшеница,
 Жито, пшеница, всяка пашница,
 Йа в радує си мир християнський,
 Мир християнський, дім господарський.
 Дай тобі, Боже, в дім здоровйичко,
 В дім здоровйичко, на двір шьистьичко,
 На двір шьистьичко на худобочку
 На роговую і на дрібную,
 На чельюдочку на домовую.
 Всім вам посполу, шо є в сїм дому,

Ой усім на всім, що є в дому сім,
 Дай же вам, Боже, в городі зіле,
 В городі зіле тай зелененьке,
 В хаті весіле ще й веселеньке,
 Вінчуємо ти... і т. д.

(*Брустури.*)

8. Ой знати, знати, котре то газда,
Ой дай Боже!

У газди дома злоті ворота,
 В газди подвір'ї все срібно-біле!
 Ци мла, ци вода на двір нальигла?
 Ні мла, ні вода, все білі вівці,
 З тими вівцями три вівчярки,
 Ой ідут, ідут, по трубці несут:
 В свйитого Дмитра трубочка хитра,
 А в Миколая з сирого вая,
 А у Юрія трубочка срібна,
 Їа у Господа з самого злота.
 А як затрубив бай свйитий Дмитро,
 Земльи замерзла, ліс засушив сн.
 А як затрубив свйитий Микола,
 То всі си гори бай забіліли!
 А як затрубив та свйитий Юрій,
 Усі си верхи зазеленіли.
 А як затрубив сам свйитий Господь,
 То вдарив голос попід небеса,
 Божі си церкви поотворили,
 Свйиті си свьічки всі засьвітили.
 Свйитий Микола коло престола
 Ой ходит, ходит, звоночком звонит,
 Звоночком звонит тай Бога просит
 Тай Бога просит за пана газду,
 За пана газду тай за газдиню
 Тай за газдиню, за всю чельвдку,
 За всю чельвдку за домовую!
 Дай же вам, Боже, в сей дім здорове,
 В сей дім здорове на чельвдочку,
 По двору шьисте на худобочку.

(*Стебни.*)

9. Ой рано, рано кури запіли,

Гой дай Боже!

Ой а ще ранче господар устав.

Ой устав, устав, три свічки всукав :

При одні свічці лице умивав,

При другі свічці Богу си молив,

При треті свічці слуги побуджьив.

Ой, слуги, слуги, треба вставати,

Треба вставати, коні впрйгати ;

Ой поїдемо широком полем,

Ой на пшеницу бай поорати.

Ой зберем женців сімсот молодців,

До вйизаночок сімсот дівочок.

Ой нажнемо-ж кіп, йик на небі зьвізд,

Повеземо їх на тихе море ;

На тихе море й на крутий беріг,

Ой там же ми їх тай изложимо,

Сивим соколом тай завершимо.

Ой сокіл сидит, в море си дивит,

В море си дивит, з рибков говорит :

Ой рибко, рибко, тобі-б у морі тихо сидіти,

Тобов би, рибко, скрипки клеїти,

Тобов, соколе, верхи вершити.

Йа з мене рибки буде обідець,

З мене сокола буде поклінець.

Ой за цим словом будь же нам здоров,

Наш господарю, тай не сам з собов,

Ой з газдинею тай з діточками

Тай з худобою тай з чельидкою,

Ой з нами гістьми з кольидниками.

Ой вйиди-ж ти д' нам тай заплати-ж нам.

Шо ми до тебе йа в рік гостили,

Йа в рік гостили, дім звеселили,

А ше й до того кольидували,

Кольидували й красно сьпівали.

Вінчуємо-ж ти шьистем-здоровем,

Шьистем-здоровем ! Дай-же вам, Боже,

Всім здоровйничко на чельидочку,

На двір шьистечко на худобочку.

Вінчуємо-ж ти Різдом Христовим,

Різдом Христовим і Новим Роком. *(Ферескуля.)*

10. Ой рано, рано, кури запіли,
Гой дай Боже!

Ой іше ранче господар устав,
 Ой устав, устав, три свічки всукав.
 При одні свічці тай си умивав,
 При другі свічці лице утирав,
 При треті свічці слуги побуджав :
 Ой, слуги, слуги, треба вставати,
 Треба вставати, коні сідлати ;
 Поїдемо-ж ми у нові села,
 Їа в нових селах корольи нема.
 Корольи нема, двір си буде :
 Сподом широкий, верхом високий.
 На тім вершечку сив сокіл сидит,
 Ой сидит, сидит, делеко видит.
 Ой видит же він йа в чисте поле,
 А в чистім поли плужечок оре,
 Святий Михаїл за плугом ходит,
 А святий Петро воляки гонит,
 Пречиста Гіва водиці носит,
 Ой носит, носит, тай синки просит :
 Ой оріт, синки, з дрібненька нивки,
 Посіємо-ж ми йиру пшеницу,
 Йиру пшеницу, всьїку пашницю,
 Їа вродит нам си жито-пшенца,
 Жито-пшеницьв, всьїка пашниця.
 Стебло-серебло, золотий колос !
 Ой за сим словом, будь же нам здоров !
 Бувай же здоров, іречний паночку,
 Іречний паночку, господаречку,
 Не сам з собою, но з газдинькою,
 Ой з газдинею тай з діточками.
 Вінчуємо-ж ті щістем-здоровем,
 Щістем-здоровем, Різдом Христовим,
 Різдом Христовим тай віком довгим !

(І. Котлярчук. — Жабв.)

11. Їа в постиречку(!), господаречку,
Господи Боже!

Стоя столове йа все тисові.
 За тими столи всі свйиті сидьв,

Ой сидь, сидь тай пют тай їдь,
 Тай пют тай їдь, радочку радь.
 Радочку радь первовічную ;
 Коли-ж то було на первовіку,
 Коли жидове Христа мучили,
 Христа мучили, на муки брали,
 Зеленов жинков (ожина) їа вперезали,
 Терновий вінчок на голов клали,
 Вськи дерева за ніхті били.
 Вно си ломило, вно си тупило,
 Червива їва лиш согрїшила,
 Христу зза ніхтів кровцу пустяла.
 Де кровцьї кане, церковцьї стане,
 Де слїзка кане, там винце стане.
 Тота церковцьї попам на прихїд,
 А того винце людем на закїн.
 У ті церковцї дзвоночки дзвоньї,
 Дзвоночки дзвоньї, сам Господь ходит.
 Ой ходит, ходит, службочки служит,
 Службочки служит все суборнїї,
 Все суборнїї за здоровліне,
 За здоровечко їсподаречку.
 З Господом ходит їсподаречку,
 Ой ходит, ходит, проскурки носит.
 Ой носит, носит, тай Бога просит,
 Ой просит Бога на свїтий вечїр,
 На свїтий вечїр тай на вечерю.
 Не пїду-ж до вас на свїтий вечїр,
 А пїду до вас на свїте Рїздво,
 На свїте Рїздво, ой на обїдец.

12. Ой забарив си мїсьиц у круаї,
Ой дай Боже!

Мїсьиц у круаї, гїсть у дорозї,
 Бо їшло-ж туда та девїть купцїв
 Хлопцїв-молодцїв.
 Она пнтали тай допитали
 Тай допитали ой пана їазду.
 Ци дома, дома наш пан їсподар?
 Кажє їаздинї: Нема го дома.
 А де то він є? Їа в поли, в поли,

Їа в поли, в поли, ходит за воли,
 Правою ручков за плужок держе,
 А лівов ручков волики гоне!
 Пречиста Гіва обід приносе,
 Обід приносе, Господа просе :
 „Орімо, синку, їа з дрібна нивку,
 Посіймо на ній їиру пшеницу,
 Їа вроди Боже стебло-серебро;
 Вой наймім женців сімсот молодців,
 Їа дожнім же і у дрібні сніпки;
 Їа складім же і у густі кіпки,
 А копок складем, їик зв'язд на небі,
 Ой наймім возів сімсот облозів,
 Ой звезім же і у крутній беріг,
 Я складім же і сподом широко,
 Сподом широко, дуже високо.

(Юра Бендейчук. — Жабв.)

13. Сивий соколе, високо сидиш,
Ой дай Боже!

Високо, сидиш, далеко видиш,
 Далеко видиш на край Дунаю;
 Края Дунаю ой качур плавле,
 На тім качури золота павка,
 Пречиста Гіва то й улюбила,
 То й улюбила, газду просила :
 „Качура ми їми, павку ми здойми!“
 Молодий газда ой загадав си,
 Ой загадав си, по павку зібрав си.
 Ой узяв же він їа кріс на плече,
 В качура цілив, качура стрілив,
 Павку іздоймив, Пречистій вклонив.
 В негілю рано зора зорала,
 Пречиста Гіва раненько встала.
 Раненько встала, косу чесала,
 Косу чесала тай си збирала,
 Вой си збирала та і до церкви.
 Ой в свйитій церкві свйиті ангели,
 Свйиті ангели служби служили
 За господарь, за господиню,
 За господиню, чесну газдиню

Чесну газдиню, за худобочку,
 За худобочку дрібну, біленьку.
 Дай же вам, Боже, в городі буйно,
 В городі буйно, в пасіці рійно,
 В пасіці рійно, йа в дому скліїно*
 Ой дай вам, Боже, в городі зіле,
 В городі зіле, в домі весіле.

(Юра Бендейчук. — Жабв.)

14. Ай у нашего пана, пана Ивана
Гей дай Боже!

Камінні двори, тисові столи;
 На століх ему круті колачі,
 Круті колачі, пиво варене,
 Пиво варене, вино зелене!
 Гей у нашего пана (імя)
 Ходит Бог Господь по загороді,
 Даст му воли, сірі корови,
 Даст му воли всей на три плуги,
 Молоді бички всей на чотири!
 Гей у нашего пана (імя)
 Ходит Бог Господь і по кошйирі,
 Даст му вівці всей на три струнці,
 А йилівничок всей на чотири!
 Ай у нашего пана (імя)
 Ходит Бог Господь і по кіннику,
 Даст му коні а всей вороні,
 Котре-ж молоді тай по бороні!
 Ой у нашего пана (імя)
 Ходит Бог Господь тай по пасіці,
 Даст му рої всей на три шьири,
 Котре-ж парої всей на чотири!
 Ой у нашего пана (імя)
 Ходит Бог Господь і по житниці,
 Даст му хліби всей на три стоги,
 Йиру пшеницу всей на чотири!
 Ой у нашего пана (імя)
 Ходит Бог Господь подом дворови,

*) значить: тихо.

Даєт му Господь шість, здорове,
 А в дім здорове на челйидочку,
 По двору шість на худобочку!
 Вінчуєм тебе... і т. д.

(*Андрій Боднарук. — Ясенів гор.*)

15. Ой сидит собі наш пан господар

Ой дай Боже!

По конаєц стола йиворового.
 Ой на тім столі чисті скатерти.
 На тих скатертъх круті колачі.
 Де вни кручені? В тура на розі.
 Де вни печені? У печи Божій!
 Ой на тім газді шовкові шати,
 На нїм сорочка, йик бів біленька,
 Йик бів біленька, йик лист повенька,
 На нїм чобітки сафяновецкі,
 На нїм шьпичка соболева.

(*Никифор Фіжделюк.*)

16. Васильку ти наш, ой пане ти наш!

Гей дай Боже!

Йик ти буяєш, нічо не знаєш,
 Над твоїм двором три царі бють си;
 Один ми царю йисний місяцю,
 Другий ми царю дробен дощику,
 Третий ми царю сьвіглоє сонце.
 Місьниц си хвалит: Нема над мене!
 Йик же я зійду в ночі в півночи,
 То радуєт си вся зьвір у поли,
 Вся зьвір у поли і риба в мори!
 Дощик си хвалит: Нема над мене!
 Йик же я піду місяця мая,
 Тогди си вродит жито-пшеница,
 Жито-пшеница, всійка пашница!
 Сонце си хвалит: Нема над мене!
 Йик же я зійду йа в неділеньку,
 Йа в неділеньку тай пораненьку,
 То радуєт си всі зїля в поля,
 Всі зїля в поли, в церквах престоли,
 В церквах престоли, всі апостоли,

Сами си двери порозтвирают,
 Сами си свічі позажнгают,
 Сами си служби церквами служат,
 Служби си служат всеї за здорове,
 За здоровечко нашего пана,
 Нашего пана, пана Василька.
 Ай на здорове, наш пшний пане,
 Из колїндкою свей челїндкою!
 Віншуєм тебе многая літа,
 Многая літа, шістя здоровя,
 Поза цим словом тревай нам здоров!
 (Андрій Воднарук. — Ясеніє гор.)

17. Ой у нашего бай пана Проця
Гей дай Боже!
 Камїнні двори, тисові столи.
 За столом его сам Господь сидит,
 Сам Господь сидит з всіма Свїйтими,
 Лиш тільки нима свїйтого Рїздва.
 Господь Бог мовит свїйтому Петру:
 Ой Петре, Петре, послуго-ж моя,
 Чому-ж тут нима свїйтого Рїздва?
 Господь Бог мовит свїйтому Петру:
 Ой Петре, Петре, послуго-ж моя,
 Послужи-ж мене по свїйте Рїздво!
 Петро си санув, борзенько вернув.
 Ни вїйшов бїльше лиш пів милечки,
 Там він зістрїтив снву зазулька,
 Зазулька літне, від неї блисне,
 А він жїхнув си, назад вернув си.
 Господь Бог мовит свїйтому Петру.
 Ой Петре, Петре, послуго-ж моя,
 Ни була-ж того сива зазулька,
 Але-ж то було свїйтоє Рїздво!
 Служби си служит на свїйте Рїздво,
 На свїйте Рїздво бай на Рождество,
 Все за здорове нашего пана,
 Нашего пана бай пана Проця.
 Служби си служит бай на Відорші
 За здоровечко нашего пана,
 Нашего пана, бай пана Проця.

Вінчуємо вас шістем, здоровем,
 Шістем, здоровем, свйитим Василем,
 Свйитим Василем тай Новим роком,
 Поза цим словом тревайко здоров!
(Андрій Боднарук. — Ясенів гор.)

18. Ой у нашого пана, пана Ивана,
Гей дай Боже!

Камйині двори, тисові столи;
 За тими столи сам Господь сидит,
 Сам Господь сидит з всіма Свйитими,
 Лиш тільки нима свйитця Николи.
 Господь Бог мовит свйитому Петру:
 Ой Петре, Петре, послуго-ж моя,
 Чому-ж тут нима свйитця Николи?
 Свйитец Николай дес забарив си.
 Господь Бог мовит свйитцу Николі:
 Свйитий Николо, де-ж ти барив си?
 Я був на морах, на перевозах,
 Я там перевіз сімсот душечок,
 Ні одну душку я там ни втопив,
 Лиш одна душка там потапала,
 Шо ни приймила бідного в хату,
 Шо ни приймила, ни приоділа,
 Нікому добра не приобріла.
 Бай друга душка там потапала,
 Шо зневажила отця тай матір,
 Шо зневажила, словом корила.
 Вінчуємо вас, Иваночку наш,
 Шістем, здоровем, свйитим Василем,
 Свйитим Василем тай Новим роком,
 И всіма свйитки бай рожденними,
 Дай же-ж вам, Боже, шо в поли вроже,
 Йа в поли вроже, жовтий перстенец,
 Жовтий перстенец, жито, пшеницу,
 Жито, пшеницу, вську сівбину,
 Поза цим словом тревайко здоров!
(Андрей Боднарук. — Ясенів гор.)

19. Ой Стефанику наш господарю,
Гей дай Боже!
 Наблиз ти си д' нам, послухай ти нас.

Ой ми хочемо йа в сїм домочку
 Одну пісночку вам розказати:
 Ой понад море ше й понад Дунай
 Туда дорїжка пишна убита,
 Пишна убита, золотом злочена;
 Ой йшли тудя три колїднички,
 Три кольднички, йик Божї дїнички.
 Зїстрітила їх Пречиста Дїва,
 Пречиста Дїва, Божая Мати.
 Ви колїднички, ви Божї дїнички,
 Ци ви стрїчьили мовго Сина?
 Хот би стрїчьили, ни пізнали би!
 Ой мїй синочок, ой бо значенький,
 У лївім личку зїрничка час,
 А в правім личку сьвітле сонечко,
 А в сьвітлім чолї йисний мїсьяцю.
 Служби він служит всей за здоровя,
 За здоровйичко нашего пана,
 Нашого пана, пана Стефана.
 Служби він служит всей на Відорші
 За здоровйичко бай Стефанково.
 Вінчуємо вас сьвітлим Василем,
 Сьвітлим Василем тай Новим роком.
 Дай же ж вам, Боже, по двору шість,
 По двору шістья на худобочку,
 У дїм здоровя на чельдочку,
 Поза цим словом травайко здоров!
 (Андрій Боднарук. -- Ясенів гор.)

20. Славен-се, Боже, по всему сьвіту,
Славен вст!

Йа по всїх церквах, по монастирях.
 Йа ти є славний, наш господарю,
 Наш господарю, пане Федоре!
 Йикий ти славний в нашїй громадї,
 В нашїй громадї тай у порадї.
 В нашого газди, пана Федора,
 Новїї доми, тисовї столи,
 Йа поза стїлю сиди сьвітитї.
 Котрі сьвітитї? Господь из Петром.
 Так казав Господь своему Петрови:

А ци всі ви тут мої сьвйитії?
 Ой лише нима одного сьвйитка,
 Й одного сьвйитка, сьвйит Николая!
 Ти сьвйитий Петре, послуго-ж моя,
 Послужи мене встріть Николаю!
 Малу-ж годинку перегодивши,
 Тай уже иде сьвйитий Никола.
 Никола идет тай весну веде.
 Йа весну веде, а зимку женет,
 Так весну веде, крутит колачем,
 А зимку женет ясеньким мечем,
 Ясеньким мечем, теплим вітриком,
 Теплим вітриком, дрібним дожджиком.
 А на Николі сьвйита коруна,
 А в ручках йиму золотий кубок.
 Прийшов Никола навперед Бога:
 Прощий ми, Боже, шо я зогрішив,
 Шо я зогрішив, шо я си барив!
 Сьвйитий Николо, де-ж ти си барив?
 На синих морах, на перевозах,
 Я перевозив там сімсот душок.
 Сьвйитий Господи, Иусе Христе,
 Видки си взяли буйніі вітри,
 Тихий корабіль вони звихнули,
 Йа в синє море перевернули;
 Тоті душечки там потапали,
 Там потапали тай ни пропали,
 Бо їх ратував сьвйитий Никола.
 Лиш одна душка в море потала,
 В море потала, бо грішна була.
 Вна зогрішила вітцю й матери,
 За неділеньку ни шьинувала.
 Старшому вітцю вна відрікала,
 И та душечка там ни пропала.
 Тай нирав за нев сьвйитий Никола
 У синє море тай тричи ді дна.
 И та й душечка там ни пропала,
 Бо-ж і ратував сьвйитий Никола,
 Бо за нев нирав сьвйитий Никола
 У синє море тай тричи ді дна.
 Наш господарю, пане Федору,

Шо тепер робит ся наша верства
 Ци держи віру старовіцькую,
 Старовіцькую тай старих людий,
 Ци вни ск мольи сьвйтому Різду,
 Ци вни си клоньи сьвйтому Збору,
 Ци держи віру старовіцькую?
 Вже тепер ни так, йик було давно,
 Йик було давно за старих людий;
 Бо син на вітця пориваєт си,
 Донька з матірев суперечят си,
 А брат на брата ніж винимаєт,
 Сестра на сестру чьирів шукаєт,
 Сусід сусіда до вйта вдаєт,
 В вйта неправдов йиго обмовльят.
 Так си минула стара правдочка,
 Стара правдочка тай старих людий!
 Вінчуємо... і т. д.

(Федор Микитейчук. — Голови.)

21. Ой рано, рано, кури запіли,
Господи Боже!

Ой еще ранче господар устав,
 Ой устав, устав, три сьвічки всукав.
 При одній сьвічці личенько вмивав,
 При другій сьвічці шоби си вбирив,
 При третій сьвічці слуги побужав:
 Ой, слуги мої, сідлайте коні,
 Та поїдемо в дівер по панну,
 В дівер по панну по королеву.
 Виїхали вни на першу гору,
 Гримнули з гармат, йик Божим громом.
 Виїхали вни на другу гору,
 Кинули мечем, йик Божим блиском.
 Виїхали вни на третю гору,
 Пустили вульки, йик дробен дощик.
 Пані йик цисе сама зачула,
 Ой стала тогди листи писати,
 Листи писати, до . . . . . слати.
 Поїду-ж сама до мого пана,
 Ой най же мій пан коні не трудит,
 Коні не трудит, слуги не будит!

Бідному ґазді:

22. Ишов, перейшов місяць по небі,
Играли игри за стрілочками,
 За ним зірничка, рідна сестричка.
 А стій, погоди, місяцю брате!
 Не маю чінсу, сестро, піждати,
 Ой иду я, иду від Бога в післах,
 Від Бога в післах до господаря.
 Ой загадав си господар дома,
 Йнк свої гості потрахувати;
 Ой дав нам воску на одну свічку,
 Ой дав ладану у кадільничку;
 Ой тото буде та до церковці,
 Божая хвала, бідного слава!
 А за сим словом будь же нам здоров!
 Не сам на собов, з своєв ґаздинев
 Тай з діточками, з околom двором,
 З околom двором будь же нам здоров!

(Микулчин.)

23. У ліску, в ліску, на жовтім піску,
Ой дай Боже!

Росте деревце тонке, високе,
 Тонке, високе, верхом широке.
 А в тім деревци сам Господь сидит,
 Ой сидит, сидит, далеко видит,
 Ой видит, видит, йа в чисте поле,
 Йа в чисте поле, де плужок оре.
 Свйитий Никола за плугом ходит,
 Свйитий Михаїл волики гонит,
 Свйита Марія водицу носить,
 Ой носить, носить тай Бога просят:
 Господи Боже, прийди до мене,
 Прийди до мене на свйитий вечер,
 На свйитий вечер тай на Різдро рано!
 Дай же ти Боже!

(Яворів.)

По відспіваню коляди ґазді встають колядники, зацоркотять у дзвінки і вінчують ось як: „Аби-сте величні були, як тота ко-

льида! Аби-сте мали стадо коний, череду товару, турму овец, великий ботей кіз, великий обхід з собою, з своїми дітьми, а у кождїй кутинї по дитинї!“

По колядї газдї починають колядувати газдинї, а відтак усїм хатїним кождому з осїбна; по кождїй колядї „вінчують“ тому, кому колядували, декуди танцюють трохи, їдять, переплітаючи колядами загальними.

IV. Коляди газдинї:

I. Ой в поли, в поли близько дороги,
В недїлю!

Близко дороги в могилочка,
На могилочці бай березочка
Цвила, родила зелену рїиску.
Ізвїйли си буйні вітрове
Тай ізвїйли золоту рїиску.
Ой ишла туди кречна газдиньи,
Кречна газдиньи тай Марїєчка.
Ой закотила шовковий рукав
Тай ізїбрала золоту рїиску.
Ой пішла она бай чистим полем,
Бай чистим полем вороним конем.
Ой зістрічьє два три ангелї,
Бїг, помагай Бїг, Божї ангелї!
Бодай здорова, кречна газдине!
А де ти їдеш, кречна газдине?
Ой я їду за золотарами!
Вертай газдине, вертай из нами!
Вертай из нами золотарами!
Дала газдиня золоту рїиску:
Ізробїт минї золотий перстїнь,
Золотий перстїнь, шовковий пояс,
А из останку золоту гатку!
Золотий перстїнь ручкою сьвїтит,
А шовкїв пояс крижки ломит,
Золота гатка головку клонит
Кречнїй газдинї тай и на славу,
А из газдинев усїм посполу,
Усїм посполу, шо в в цїм дому!

(Юрїй Соломїйчук. — Жабє.)

2. Ой у поли, в поли близко дороги,
В неділю рано велене вино!

Близко дороги стоїт гірочка,
 Гора на тров бай розстрілена.
 Татари й Німці ї розстріляли,
 А там за білим за каменечком
 Срібло золото порозсипали.
 Ой ишла туди гречна газдиня,
 Ой закотила чом шовків рукав,
 Срібло золото она зібрала,
 А як зібрала тай поїхала.
 Ой она біжит чистим полем,
 Чистим полем вороним конем;
 Як она біжит, земля дріжит,
 Земля дріжит, як она біжит.
 Ой зістричїив в чистім поли,
 В чистім поли два три ангелі!
 Подай здорова, гречна газдина!
 Де ти идеш, гречна газдине?
 Ой я иду до Кієва,
 До Кієва за малїрами,
 За малїрами за злотарами;
 У нас церков бай новая,
 Бай новая побудована!
 Вертай из нами, гречна газдине,
 Ми то сами малїрики;
 Ми ту церков помалюєм,
 Помалюєм, позолотим.
 Дала она срібло, золото,
 Они церкву помалювали,
 Помалювали, позолотили.
 Ой та церква з пїитьма верхи,
 З пїитьма верхи из штирма вікни,
 Из штирма вікни бай з трома дверми;
 В однім верху сокіл сидит,
 Сокіл сидит, далеко видит;
 А на другім ластівочка,
 Ластівочка пшшно щєбєчє;
 А на третім зазулєчка,
 Зазулєчка пшшнєнько кує;
 А на четвєртім соловїє,

Соловіє тонко піє;
 А на пийтім свйита Пречиста,
 Свйита Пречиста Господа проси
 За газдиньку, за Параску.
 А за цим словом тривай здорова!

(Юрій Соломійчук. — Жабв.)

3. Ой у поли, ой чом гірочка,
В негілю!

Ой на гірочці могилочка,
 На могилочці йибліночка,
 На йибліночці на верху цвѣток.
 Оттак цвила, оттак вродила,
 А вна вродила золоту рйиску.
 Ой тудя ішла гречна газдиня,
 Ой закотила шовків рукав,
 Ой той цвѣток она зібрала,
 Ой она ишла чистим полем,
 Чистим полем, вороним конем.
 Ой ишла она бай до Кієва,
 Бай до Кієва за мальйрими,
 Ой зістрігла Божі йангелі.
 Ой слава Йѣсусу, Божі йангелі!
 На віки слава гречна газдине.
 Кудя ти ідеш, гречна газдине?
 Ой іду я до Кієва,
 Ой до Кієва за мальйрами;
 У нас церков бай новая,
 Ой новая, немальована!
 Ой то ми сами тай малйрики,
 Помалюем, позолотимо.
 Ой нашы церков бай з трома дверми,
 Ой з трома дверми і з штирма вікни,
 Із штирма вікни із пьити верхи;
 Йа в одни двері Господь ходит,
 Йа в другі двері свйитий духовний,
 Йа в треті двері свйитий Никола,
 Свйитий Никола з гречнов газдинев.
 В одно віконце зорі зораят,
 В друге віконце бай сходи сонце,
 В третє віконце в полудне сонце,

Їа у четверге заходить сонце.
 На однім верху бо й зазулечка,
 На другім верху все й соколочок.
 На третім верху бай ластівочка,
 Ой на четвертім тай соловії,
 Їа і на п'ятім Пречиста Діва.
 Ой зазулечка файно кув,
 Ластівочка файно щечече,
 Сивий сокіл тонко піє,
 Ой соловіє файно співає,
 Пречиста Діва все то витає.
 Ото в Богу на єго хвалу,
 Гречній газдині тай на славу.
 Ой гречна газдині уклонила сь,
 Господу Богу помолила сь,
 Господу Богу, Сьвітій Пречистій,
 Сьвітій Пречистій і Матці Божій.
 Приподобила сь Господу Богу,
 Шо помалювала сьвітую церков,
 Помалювала й позолотила!

(Іван Данилюк — Ильце.)

4. По сьвітій Різді тай по Йордані,
Гой дай Боже!

Три сьвітителі воду сьвітили,
 Воду сьвітили, хреста згубили,
 Лежыла-ж туда йа здавно стежка,
 Ой ишла-ж нейов наша братова,
 Ой йик вна йишла та хреста знайшла,
 Тай хреста знайшла тай сь вклонила,
 Тай сь вклонила Господу Богу,
 Господу Богу тай за сьвітій хрест.
 Йндут, зістричут три сьвітителі:
 Слава Су Христу, наша братова!
 На віки слава, три сьвітителі!
 Чи ни спіймали нашого хреста?
 Хоть-сьми спіймала, шо-ж же ми буде?
 Ой тобі будет йа великий дар,
 Йа великий дар, дві три служенці;
 Першу служенку тай на Новий рік,
 Другу служенку тай на Відорші,

Третю служенку тай на Великдень.
 Першу служенку за всю чельвдку,
 Другу служенку за мого газду,
 Третю служенку за мене саму!
 Тай по сім слові чьисна здорова,
 Чьисна здорова наша братова,
 Наша братова на ймне Йилена!
 Чьисна здорова!

(Тюдів.)

5. Ой там на ріках, ой там на млаках,
 Гой дай Боже!

Там три свїтитї воду свїйтили,
 Ой золот хрестик вни загубили.
 Туда-ж нам здавна стежка лежыла,
 Ой нев же ішла гречна газдинї.
 Ой ішла, ішла, золот хрест найшла
 Ой за нев ідут йа три свїтитї.
 Ой стій, погоди, статечна жоно!
 Будемо тебе віпитувати,
 Віпитувати, хреста шукати,
 Будемо за тья Бога просити,
 Бога просити, службу служити:
 Першую службу на свїите Рїздво,
 На свїите Рїздво за твого газду.
 Другую службу та на Новий Рїк,
 Та на Новий Рїк за тебе саму.
 Третю службу та на свїитий день,
 Та на свїитий день, та на Великдень.
 Вінчуємо ти... і т. д.

(Яворів.)

6. Йа в поли, в поли коло дороги
 Гой дай Боже!

Є керниченька мурованая,
 Купав си у нїй Господь из Петром,
 Купаючи си, сперечили си.
 Господь Бог кажет: небо біршеньке!
 А Петро кажет: земля біршенька.
 Ой чїя правда? Божая правда:
 Небо біршеньке, всюда рівненьке!

А в тій керничці усї Сьвітїї
 Воду свїятили, хрест загубили.
 Ой ишла-ж туда гречна газдиня,
 Гречна газдиня, пишна Анночка;
 По воду ишла, золотий хрест найшла.
 Перейшли-ж ві усї Сьвітїї.
 Гречна газдине, пишна Анночко!
 Ця ти ни найшла золотий хрест?
 Будем за тебе Бога просити,
 Бога просити, служби служити;
 Ой першу Службу на свїятий вечір,
 А другу службу на свїите Рїздво,
 Ой третю Службу свїитого Збора,
 Шобес газдине була здорова!
 Вінчуем тебе, гречна газдине,
 Шїстем, здоровлем, свїитим Рождеством,
 Свїитим Рождеством, Божим Божеством!
 Ой на здорове, гречна газдине,
 На здоровчко из сев кольидков,
 Дай же-ж ти, Боже, втїхи, радости
 Від молодости аж до радости,
 А рік від року токма до віку!
 А за цим словом травай здорова!

(Юра Кутацук. — Ясенів гор.)

7. Покотила си сніжня грудка;
     Гой дай Боже!
 Ни була-ж тото сніжня грудка,¹
 Але ж то була наша братова,
 Наша братова на ймне Марїка;
 Горі ходила, ключі носила,
 Ключі носила, все золотила.
 Ой ви ключки, ви є золотї,
 Ой ни гримїте тай ни дуднїте,
 Мого милого тай ни будїте,
 Бо мїй миленький дуже труденький.
 Сночі з вечера йа з ловів прийшов,
 Йа вбити убив аж девїньт лїсїв,
 Аж девїньт лїсїв десьїту куну,
 Десьїту куну матці на фалу,
 Матці на фалу на зарукавїи!

Тай по сїм слові чьисна здорова,
 Чьисна здорова наща братова,
 Наша братова на ймїи Марїка,
 Чьисна здорова.

(Тюдів.)

8. Проти віконця напротив сонця

Ой дай Боже!

Ой сидит собі кречна газдиня,
 Ой сидит, сидит, шитьпчко шие,
 Сидит газдиня шитьпчко шие!
 А в лузі в тузі чом розиграв ся
 Ой сивий олєнь девїптирогий!
 Играй, играй, шитьп не доптай,
 Бо йик подопчеш, сам ти загинеш!
 Там на десьитім злотий терем стоїт,
 Йа в тім теремі злотне кріселко,
 А в тім кріселку гречна газдиня,
 Ой сидит, сидит шитьпчко шие,
 Шитьпчко шие, злотом фарбує.
 В вишневім садку дві зозулечці,
 Дві зозулечці файно сьпівають,
 Файно сьпівають все за здоровє,
 Все за здоровє сеї газдині.
 Вінчувмо... і т. д.

(Луken Польик, — Ростоки.)

9. Ой рано, рано зорі зорають,

В недїлю рано зелене вило!

Але ше ранше газдиня встала,
 Она устала, косу чесала,
 Косу чесала, братя бужала!
 Ви мої братї сомно не спїте,
 Сомно не спїте, стрільби стрїйте,
 Стрільби стрїйте, соколи пїйте,
 Соколи пїйте, хорти годуйте,
 Бо в моїм ділю*) май много зьвіра,
 Меже тов зьвіров сивий оленец;
 На тім олени сїм девять ріжків,

*) часть ліса.

А на дес'ятім терем из рублїв ;
 А в тїм теремі золотий стільчик,
 А на стільчику кречна газдиня,
 Она там сидить, далеко видит,
 Ой она видит на край Дуная.
 Края Дуная качурик павле,
 На тїм качури золота павка
 Сподобала ся гречній газдинї ;
 Она бо просит свого газду :
 Ой, ти Иванку, послужи мене,
 Иди ко ти же на край Дуная,
 Качура убий, павку ми здойми.
 Ой Иван узївнв свій кріс на плечи
 І зараз пішов на край Дуная,
 Качура ни вбив, лиш го підстрілив ;
 Він си вхилив, павку здоймив ;
 Приносить павку він до домочку,
 Прошу тебе, моя Анночко,
 На су павку на поклоночку.
 Дїякую тобі, мій Иваночку,
 За твою павку, за поклоночку.
 В недїлю рано газдиня встала
 Тай до церковці вна си зїбрала
 Тай павочку на голов взїнала.
 Прийшла до церкви, уклонила си,
 Господу Богу вподобила си ;
 Закитичила райскїї двері,
 Райскїї двері, усї образи.
 Коло престола свїтвїй Никола
 Службочку служит Богу на хвалу,
 Гречній газдинї тай и на славу,
 Ой и на славу усїм посполу,
 Усїм посполу, шо в в сїм дому !
 Би-сте дїждали від сего року,
 Від сего року ше й на другий рік !
 (*Юрій Соломїйчук — Жабв.*)

10. На в лузі, в лузі, в густім топіру ;
     Гей дай Боже !
 Ой гоньн, гоньн дивне звірїнтко,
 Дивне звїрїнтко семирозатко ;

А в тім зьвірйитку по девьит ріжків,
 А на десйитім терен на рублїв,
 А в тім теренї шовкова постіль,
 На тій постільци золотий стільчик,
 На тім стільчику гречна газдиня,
 Гречна газдиня — Катериночка.
 Ой сидит, сидит, робітку робит,
 Робітку робит, шитйичко шие,
 Шитйичко шила — позолотила.
 Першов ширінцев престіл покрила,
 Другов ширінцев сьвічі підняла,
 Третю ширінцу дала на Службу;
 За здоровйичко токма за своє,
 Токма за своє й за свого газду.
 Дала на службу на свйите Різво!
 Вінчуем тебе, пишна газдине,
 Пишна газдине — Катериночко.
 Вінчуем тебе усїма свйитки,
 Усїма свйитки бай рожденними
 И Відорщами тай радощами,
 Від цього слова тревай здорова.

(Юра Кутащук. — Ясенів гор.)

- II. Ой рано, рано, зорі зорали,
     В неділю!
 Йа ще май ранче кури запіли,
 Йа ще май ранче газдинї встала,
 Газдинї встала, косу чесала,
 Косу чесала, брата бужала.
 Я вас прошу, ви мої братї,
 Сивно не спіте, стрівби стрійте,
 Стрівби стрійте, соколи пійте,
 Бо в моїм ділю дуже зьвірно,
 Межи тов зьвіров сиві й олені;
 На тім олені сїм-девьить ріжків,
 А на десйитім теремик стоїт;
 А в тім теремі золотий стільчик,
 А на стільчику гречна газдинї;
 Вна собі сидит, далеко видит;
 Ой она видит на край Дуная,

А край Дуная бай качур плавле,
 На тім качурі золота павка
 Сюдобала си іречній газдині.
 Ой она просит свого газду:
 Я тебе прошу, мій славний газдо,
 Качура ми йми, павку ми здойми.
 Ой узяв газда тай кріс на плеча,
 Ой він пішов на край Дуная;
 Він си ухилив, качура стрілив,
 Золота павка з него злетіла,
 Він єго не вбив, лиш го підстрілив,
 Він си ісхилив, павку здоймив.
 Ой він приходит тай до домочку,
 Приносить павку на поклоночку,
 На поклоночку своїй газдині:
 Прошу я тебе, славна газдине,
 На поклоночку, на су павочку.
 Дькую тобі, мій славний газдо,
 За поклоночку, за су павочку.
 Ой на свійтий день тай на Новий рік
 Іде газдині, іде до церкви,
 Бере із собов золоту павку.
 Там закосиче та всі образи,
 Ой всі образи і райські двері.
 Перед Николи бай на престолі
 Ой іде духовний службу служити,
 Службу служити тай за газдиню,
 Ой не за саму, за ві газду.
 Ой службу правит, Господа просит,
 Господа просит за худобочку,
 За худобочку, за чельдочку.

(Іван Данилюк, — Жабс)

12. Ай в неділеньку тай пораненьку,
Гей дай Боже!

А в Виблиємі рано давонили,
 Ой єще ранше Параска встала,
 Раненько встала тай си зібрала,
 На свійте Різдо до церкви прийшла,
 До церкви прийшла, церковцю мела,

Церковцю мела, пристоли стерла,
 Пристоли стерла, сьвічі сьвітла;
 Там Божа Мати Сина родила:
 Там всі Сьвітїї на родини йшли,
 Там всі Сьвітїї Бога хвалили,
 Служби служили всей за здоровїи,
 За здоровйичко нашеї панї,
 Нашеї панї, панї Параски,
 Ой на здоровїи, гречна газдине!
 Вінчуем тебе... і т, д.

(*Андрій Боднарук, — Ясенів гор,*)

13. Поза горою там за другою

Гей дай Боже!

Бай три йангелї кремїнь лупають;
 Кремїнь лупають, церковцу ставлют,
 Церковцу ставлют из трома верхи,
 Из трома верхи из трома вікни,
 Из трома вікни тай з трома дверми.
 На тоти верхи сїли йангелї.
 В одно віконце изходит сонце,
 В друге віконце мїсьицу сьвітїий,
 В третє віконце зїрничка час.
 На одні двері ходїи йангелї,
 На другі двері сьвітїий Никола,
 На райских дверцях сам Господь стоїт.
 На нашїм Бозї тонка сорочка,
 Тонка, тоненька, кровцев капана;
 Ой шила-ж вї гречна газдиня,
 Гречна газдиня, пишна Марїчка.
 Ой шила-ж вї коло віконця,
 Коло віконця, сьвітлого сонця.
 Жмякала-ж вї в золотїм цебрі,
 Крутила-ж вї в коня копитї,
 Ой прала-ж вї над синим морем,
 Над синим морем края Дунаю,
 Шушила-ж вї в тура на розї,
 Тачїила-ж вї в Христа на столї,
 В Христа на столї бай на пристолї.
 На сьвітїе Рїздво до церкви пішла,
 На райских дверцях Богу здавала.

Тота сорочка Господу хвала,
 Гречній газдини від Бога слава.
 Служби си служби все за здоров'я,
 За здоров'ячко нашої пані.
 Вінчуем тебе, гречна газдине,
 Шістьим, здоров'ям тай сев кольидков!
 Дай тобі, Боже, втіхи, радости
 Від молодости аж до старости,
 А рік від року токма до віку,
 Від цього слова тревай здорова.
(Юра Кутащук, — Ясенів гор.)

14. Там за горою, там за другою
Ой дай Боже!

Два-три йангелі креміль лупали.
 Креміль лупали, всю церков клали,
 Церківцу клали з трома дверима,
 З трома дверима тай з трома вікни,
 І з трома вікни й з трома верхами.
 А в одні двері сам Господь ходит,
 А в другі двері свйиті йангелі,
 А в треті двері все люде ходьит.
 В одно віконце увходит сонце,
 В друге віконце бай місяць свйитит,
 В третє віконце зірничка сяєт.
 Гречна Марічка, славна газдині,
 Сидит в віконци ясного сонцьби.
 Ой сидит, сидит, роботу робит,
 Роботу робит, ширеньку швет.
 Ой шила, шила, спід золотила.
 Де єй золила? — В срібній зільниці.
 Чім ї милила? — Виннім йиблучком.
 А де єй прала? — Края Дуная.
 Чім єї прала? — Злотним пральничком.
 Де єй крутила? — В тихім Дунаю.
 Де ї сушила? — В тура на розі.
 Де єй тачьила? — В тисовім столі,
 В тисовім столі, в крулевскім дворі.
 Зажурила си, засмутила єя,
 Йнк би вгадати, ким би післати.
 Післала бих єй своєв донечков,

Доньки ни маю й сестри ни маю.
 Ци сором ци два, я несу сама.
 Віднесла сама на райські двері,
 Там дала, дала Богу на хвалу.
 Хто ай відбирав? — Свйитий Никола!
 Йа в тій сорочці служби си служйи,
 Служби си служйи за здоровйичко,
 За здоровйичко за Марйичино:
 Ай перша служба на свйите Рїздво,
 А друга служба на Василїчка,
 А трета служба ше на свйитий день,
 Ой на свйитий день та на Великдень
 За здоровйичко за Марйичино!
 На здоровйичко, гречна Марїчко,
 З кольидками та з дїточками
 І з господарем і свйитим Богом,
 Зо свйитим Богом та з своєм домом.
 Вінчуємо вас шьвистем-здоровем,
 Многа лїтами сими свйитками.
 Не вмїли ми вас завїнчовати,
 Най вам вінчує Христос небесний,
 Сам Господь з неба, чого вам треба.
 Во вік віка продовжи віка,
 Від сего слова бувай здорова!

(Криворївля.)

15. Зажурила си крутая гора,
Гой дай Боже!

Шо ни зродила шовкову траву,
 Але зродила зелене вино.
 Гречна газдинї вино садила,
 Вино садила тай обстрожила.
 А чорний ворон все залїтає
 Та тото винце він изтинає.
 Гречна газдинї все проганяє:
 Ой гоя, гоя, чорний вороне!
 О тото вино ни є для тебе,
 Ой не для тебе оно саджено,
 Вино саджено тай обстрожено.
 Є-ж в мене у рік ой три гостеви,
 Ой три гостеви, три кольидники:

Один кольдник — яснее сонце,
 Другий кольдник — місяцю ясний,
 Третий кольдник — се дробен дощик.
 Чим си пофалиш перший кольдник?
 Ой маю-ж я си чим пофалити:
 Ой йик я зййду в неділю рано,
 Церкви й косьоли я обігрію,
 Церкви й косьоли, божі престоли,
 Гори, долини, луги, калини!
 Чим си пофалиш другий кольдник?
 Ой маю-ж я си чим пофалити:
 Ой йик я зййду темної ночи,
 Темної ночи бай о півночи,
 Урадуєт си гість у дорозі,
 Гість у дорозі, войско в облозі,
 Тай зьвірка в поли тай рибка в мори!
 Чим си пофалиш третий кольдник?
 Ой маю-ж я си чим пофалити:
 Ой йик я спаду місяци майи,
 Йа вродит нам си жито-пшеница,
 Жито-пшеница, всьика пашница,
 Тай зберем женців, сімсот молодців,
 А візаночок, самих дівочок,
 Тай нажнем ми кіп, йик зьвізд на небі,
 Зберемо вози тай і обози,
 Повезем вї на тихий Дунай,
 На тихий Дунай, на крутий берег;
 Там ми ї тай вложимо,
 Сивим соколом тай завернемо.
 Сив сокіл сидит, в воду си дивит,
 В воду си дивит, дивит тай каже:
 Рибко бай щучко, шо з тебе буде?
 Із мене буде павский обідець.
 Сивий соколе, шо з тебе буде?
 Ой з мене буде панский поклїнець.
 Тобов би, рибко, скрипки клеїти,
 Тобов, соколе, верхи вершити.
 Ой за сим словом будь нам здорова,
 Будь же здорова, іречная пане,
 Будь же здорова ни сама з собов,

Нн сама з собов, а нз гаадою
Тай з господарем і з діточками.

(*І. Котлярчук.*)

16. Ой на Дунаю, тай на острої,

Гой дай Боже!

Ой там гаадині білцу білила,
Білцу білила тай і заснула.
Відкис си взыли три буйні вітри,
Занесли білцу края Дуная.
Ой встала-ж она сумна-смутиенька,
Сумна смутненька, не веселенька.
Приходить ид нїя Пречиста Дїва,
Пречиста Дїва, ой чом Марія.
Ой не смути си тай не жури си,
Є твоя білця в Бога на ризах;
На твоїй білци служби си правїи,
Служби си правїи, на все соборні,
На все суборні, все за здоровїи,
Все за здоровїи, гречва гаадине.
Ой здоров, здоров, не сама з собов,
Не сама з собов... і т. д.

(*Яворів.*)

V. Коляди вдовиці:

І. Гречна гаадинько, сїдай коло нас,

Ой дай Боже!

Сїдай коло нас тай послухай нас,
Будемо ми вам гречне сьпівати,
Гречне сьпівати й кольидувати.
Сїдай коло нас не сама з собов,
Не сама з собов тай з діточкамн,
Ой з діточками тай з овечками,
Ой з овечками тай коровками,
Ой з коровками тай з кониками,
Ой з кониками тай із бжїлками,
Из всев судинков та із маржинков!
Зажурила си висока гора,
Шо не вродила шовкова трава.
На в полонинці під ялиночков,

Ой там вівчирі йа в трембіточку,
 Ой там голубок йа з голубкою.
 Йнк зайшли стрілці з темного луга,
 Йнк ізмірьили, голуба вбили,
 Голуба вбили, голубку взяли,
 Запровадили за тихий Дунай.
 Дають ї їсти, дають ї пити,
 Дають ї їсти йиру пшеницу,
 Йиру пшеницу, зимну водицу.
 Ой чому не їж, ой чому не пийш?
 Ой йнк ми їсти тай йнк ми пити,
 Йнкий свїт красний, нема з ким жити.
 В мене голубів сімсот і штири,
 Іди, вибирай, котрий ти милий.
 Ой в мене він був в личко румйний,
 В личко румйний тай чорнобривий.
 Ой я її літала, перебирала,
 Не могла найти, йнк я го мала.
 Вінчуємо вам шьистем-здоровем,
 Шьистем-здоровем, многи літами,
 Многи літами, сими свїйтками,
 Сими свїйтками тай різдвїйними,
 Ой різдвїйними тай з Василечком,
 Ой з Василечком тай з Новим роком,
 Ой з Новим роком тай з довгим віком.
 А всім посполу, шо є в сім дому,
 Ой усім на всім, шо є в дому сім.
 Ой по сій мові будьте здорові.

Вінчуємо шьистем-здоровем, многи літами з сими свїйтками.

(Іван Греніяк. — Брустури.)

2. Гречна гаадинько, сїдай коло нас,

Ой дай Боже!

Сїдай коло нас, послухай ти нас,
 Будемо тобі кольдувати,
 Кольдувати, файно сьпівати,
 Файно сьпівати, правду казати:
 В гаю Дунаю чом на камені
 Гречна гаадинька більцу білила,
 Більцу білила Богу на ризи,
 Богу на ризи, свїйтим на хвалу.

Йнк ей білила, дуже заснула.
 Ой звійшли си буйні вітрове
 Тай тоту більцу чом завійшли.
 Ой завійшли на тихий Дунай,
 На тихий Дунай, на тихий берег,
 На тихий берег, на чисте поле,
 На чисте поле, на синє море.
 Упала з неба біла доріжка.
 Ой тов доріжков газдиня ішла,
 Гречная паня . . . . .
 Ой ішла, ішла дуже смутненька,
 Стрітила-с она з свйитов Пречистов:
 Чого сумувш, гречна газдинько?
 Того сумую, свйита Пречиста,
 Більцу-м білила Богу на ризи,
 Богу на ризи, свйитим на хвалу,
 Йнк ей білила, дуже заснула.
 Ой део си взяли буйні вітрове
 Тай тоту більцу чом завіяли,
 Ой завіяли на тихий Дунай,
 На тихий Дунай, на крутий берег,
 На крутий берег на чисте поле,
 На чисте поле, на синє море!
 Стій та не сумуй, гречна газдине,
 Єст твоя більца в Єрусалимі,
 У твоїй більци служби си служьи,
 Служби си служьи все соборнії
 За здоровечко твое, газдинько,
 За помершого твоего газду,
 За здоровечко ваших діточок.
 А за сим словом... і т. д.

(Жабв.)

3. Ой устань, устань, красная вдово!

Гой дай Боже!

Ой устань, устань, двори вимети.
 Ідуть до тебе три царі в гості:
 Один царенько — яснов сонце,
 Другий царенько то ясний місяць,
 Третий царенько то дробен дощак.
 Чим си похвалиш перший товариш,

Перший товариш, ясне сонце?
 Я си похвалю, бо йнк я зйду,
 Бо йнк я зйду на Різдво рано,
 Ізрадуют си в дзвоници дзвони,
 В дзвоници дзвони, в церкві престоли.
 Чим си похвалиш другий товариш,
 Другий товариш ти ясний місьниц?
 Я си похвалю, бо йнк я зйду,
 Бо йнк я зйду темної ночи,
 Темної ночи ой о півночи,
 Ізрадуєт си гісь у дорозі,
 Гісь у дорозі, сіно в полозі,
 Рибка у воді, йа звірка в поли.
 Чим си похвалиш третій товариш,
 Третій товариш, ти дробен дощик?
 Я си похвалю, бо йнк я спаду
 Три рази мая, мая місьниця,
 Зрадує ми си жито-пшениця,
 Жито-пшениця, вська пашниця.
 Вінчуємо.. і т. д.

(Яворів.)

4. В саду, садочку під кидриночков,
Ой дай Боже!

Там сидів голуб із голубочков,
 Цілували си, обіймали си,
 Золотим крилцем загортали си.
 Закрав си стрілець з темного луга,
 Змірив у дуба, убив голуба;
 Голуба вбивши, голубку ймивши,
 За тихий Дунай запровадивши,
 За тихий Дунай за крутий берег,
 Дає ї їсти, йиру пшеницу,
 Дає ї пити зимну водицу.
 Ой она не їст, ой она не пет,
 В вишневий садок плакати ідет.
 Чому ти не їш, чому ти не пеш?
 В вишневий садок плакати ідеш?
 Йнк мінї їсти, йнк мінї пити,
 Йнкнй сьвіт милий, нема з ким жити.
 Ой маю я там сімсот голубий,

Вібери собі, котре ти любий.
 Хоть най їх буде сімсот чотири,
 Нема й не буде, як був мій милий.
 Йнкий був милий золотокрилий,
 Золотокрилий, в лице більвний,
 В лице більвний, сам чорнобривий!
 Вінчувм... і т. д.

(*Юрко Пуршеґа в Голов.*)

VI. Коляди парубкови:

I. Ой изза гори, за високої,
 В неділю! В неділю рано зелене вино!
 Показали сі дві, три хмароньки;
 То не хмароньки, білі овечки,
 За ними ходит файний молодец,
 Файний молодец, ... хлопец.
 На нім сорочка, як біл білена,
 На нім поясок та шовковенький,
 За тим шовчичком три трембіточці.
 Одна трембіта чом горіхова,
 Друга трембіта чом мідяная,
 Трета трембіта чом золотая!
 Ой як затужив, йнв горіхову,
 Пустив голосок аж поід лісок!
 Ой як затужив, йнв мідьнцю,
 Пустив голосок аж на край сьвіта!
 Ой як затужив, йнв золотую,
 Пустив голосок аж на тот сьвіток!
 Божая мати голос учула,
 Голос учула тай сподобала!
 Казала би-м го до себе взяти,
 До себе взяти, я в ризи вбрати,
 Я в ризи вбрати, (імя) звати!
 А за сим словом рости здоровий,
 Рости здоровий в Бога щасливий,
 Татови й мамі на потіхоньку,
 А добрим людем на порадоньку!

(*Мик. Мочернак, — Ворохта.*)

2. Половиннами тай стромивнами,

Ой дай Боже!

Ходит парубчик тай з овечками;
 Він собі ходит, три трубці носи,
 Три трубці носи при правім боці.
 Як він затрубив в берестовую,
 Бють голоси полонинами,
 Як він затрубив у мідьну, у,
 Бють голоси тай полями;
 Як він затрубив у золотую,
 Бють голоси попід небеса.
 Парубчик ходит полонинами,
 Половиннами йа з овечками;
 Він гонит вівці в нові кошпирки,
 А сам він іде до свей сьвітлоньки,
 Просит він дьдья і свою мамку,
 Ой треба мині тай дружиночки!
 Дай тобі, Боже, в городі зілий,
 В городі зілий в дому весілий,
 Шоби твій дийдик, шоби дочекав
 На оцім столу вінок ти шити,
 Але из своєв тай мамочкою,
 Из сусідами из родичами,
 Але из нами колїидниками,
 Свїйтої церкви тай слугами.

(Юрій Соломійчук, — Жабь.)

3. Строминками-полонинками,

Ой дай Боже!

Пасе (імля) білі вівці.
 На правій ручці носить три трубці.
 Йик затрубит в роговую,
 Ой чути его в темній ліси,
 Йик затрубит в золотую,
 Чути его в чисті поля;
 Йик затрубит в мідьну, у,
 Чути его попід небеса.
 Лічит вівці на три струнці,
 Йилівничок на чотири;
 Лічит товар на три чьести,
 Йилівничок на чотири;

Впрыйгає коні, самі вороні,
 Складат пеньки йа в три рйидки,
 Мірійнички на чотири.
 На здорове пане (імя) з кольидкою,
 З вітцем, з мамкою, дай тобі, Боже,
 В городі зїлв, в хаті весїлв.
 Вінчуем тебе шьїством-здоровем,
 Зеленим вінцем, гречною паннов!
 За сим словом тривай здоров!
 (*Криворівня.*)

4. Ой попід гірці йшли білі вівці;
     Гой дай Боже!
 За ними ходив Василь вівчирк.
 Ой ходив, ходив, три трубці носив,
 Ой три трубочці тай в правій руці.
 Ой одна трубка бай золотая,
 Ой друга трубка бай мідьняная,
 Трета трубочка бай роговая.
 Ой йик затрубив бай в роговую,
 Пішли голоса у темні ліса,
 Ой усї пташки позаніміли.
 Ой йик затрубив бай в мідьняную,
 Пішли голоса попід небеса,
 Ой усї пташки порозніміли
 Ой йик затрубив бай в золотую,
 Пішли голоса по цілім сьвітї,
 Сами си церкви порозтворйили,
 Сами си служби повідправйили
 Всеї за здорове бай Васильково.
 Вінчуем тебе, наш Василочку,
 Шьїством, здоровем, многими лїтьми,
 Отцеви й мамі з тебе потїху,
 Шоби діждали посагу твого,
 Посагу твого тай шьисливого,
 Поза цим словом трвайко здоров!
 (*Юра Кутащук. — Ясенів гор.*)

5. Ой рано, рано зорі зорйили,
     Ой дай Боже!
 Але ше ранче парубчік устав,
 Устав парубчок наш, Іваночок,

Устав Іваньчик, коника сідлав,
 Коника сідлав в сїм дев'ять попруг,
 А у дес'яту золотистую.
 Ой йик усїдлав, сїв тай поїхав.
 Біжит він собі бай чистим полем,
 Ой чистим полем конем вороним,
 Зустрічає він йа в чистім поли
 Два три ангелї, божїї панї.
 Бог, помагай Бог, кречнїї панї!
 Подай здоров'я, кречний парубче!
 Куди ти ідеш, кречний парубче?
 Куди я їду? За дружинами.
 Вертай із нами із дружинами.
 Одна любила, шапку подала,
 Друга любила, пірце подала,
 Трета любила, коня дарила,
 Коня дарила, сама шла піше.
 Від тої шапки зорї зорають,
 Від того пірця сонце сіяє,
 Від того коня буйний вітерець.
 А в того коня срібні копита,
 А в того коня шовковий фостик,
 А в того коня кильова грива,
 Срібні копита камінь дупають,
 Срібло золото в сьвіт розсипають,
 Шовковий фостик слїд замітає,
 Кильова грива землю покрила.
 Вкривай ті, Боже, многі літами,
 Многі літами, кречнов дружинов!
 Дай тобі, Бєже, в городї зїльи,
 В городї зїльи, в дому весїльи,
 Шоби-сьте разом тай дочекали
 На оцїм столу віночок шити,
 А з того стола на голов класти,
 А із віночком в церков попасти.

(Юрій Соломійчук. — Жабв.)

6. Ой Іванку наш, бай парубче наш;
     Гей дай Боже!
 Ой шо-ж ти собі так починаєш,
 Ой починаєш, мечем стинаєш?

Стинавш мечем під Львовом містом?
 А всі Львовяне смутненькі ходїи,
 Смутненькі ходїи, радочку радїи:
 Чім би то Йванка перепросити?
 Віносья ему мисочку срібла,
 Мисочку срібла, тай миска срібна;
 А він на тото ни подивив си,
 Шьипку ни здоймив, ни поклонив си.
 А всі Львовяне смутненькі ходїи,
 Смутненькі ходїи, радочку радїи,
 Чім би то Йванка перепросити?
 Виводет ему сивого коня,
 Сивого коня, коника в сїдлі,
 Коника в сїдлі, шабельку в сріблі.
 А він на тото ни подивив си,
 Шьипку ни здоймив, ни поклонив си.
 А всі Львовяне смутненькі ходїи,
 Смутненькі ходїи, радочку радїи:
 Вівели-ж ему пишну дівочку,
 Пишну дівочку, іміи Марічку.
 Він тій дівочці порадував си,
 Шьипочку здоймив тай поклонив си.
 Вінчуем тебе, Иваночку наш,
 Шьистем, здоровем, многими літа.
 Дай же-ж ти, Боже, в городі зїле,
 В городі зїле, в хатї весїле,
 В хатї весїле отцих мйисничок.
 Дай тобі, Боже, втіхи, радости,
 Тай твоїй мамці з тебе потїху,
 Тай твоїй мамці тай дїидичкови!
 Поза цим словом травай нам здоров!
 (*Юра Кутацук. — Ясенів гор.*)

7. Гордий та пишний пане Василю,
     Гой дай Боже!
 Ей, що-ж ти собі започинавш?
 Лиш попіді Львів конем ігравш?
 Конем наверне — Львів се іздрегне,
 Що всі вершечки пообпадали,
 Всї сн міщани повихапали:
 Пане Василю, проснмо тебе,

Просимо тебе, не роби того!
 Ой най ми тебе перепросимо!
 Виводя' ему коня у сріблі,
 Не подивив си, не поклонив си.
 Гордий та пишний пане Василю,
 Ей, шо-ж ти собі започинавш?
 Лиш попіді Львів конем ігравш.
 Конем наверне — Львів се іздрегне,
 Шо всі вершечки пообпадали,
 Всі си жидове повихапали:
 Пане Василю, просимо тебе,
 Просимо тебе, не роби того:
 Ой най ми тебе перепросимо!“
 Винося ему срібло тай золото;
 Не подивив си, не поклонив си.
 Гордий та пишний пане Василю,
 Ей, шо-ж ти собі започинавш?
 Лиш попіді Львів конем ігравш?
 Конем наверне — Львів си іздрегне,
 Шо всі вершечки пообпадали,
 Всі си панове повихапали:
 Пане Василю, просимо тебе,
 Просимо тебе, не роби того;
 Ой най ми тебе перепросимо!
 Виводя' ему дівочку в вінку:
 І подивив си і поклонив си.
 Ой на здорове, пане Василю!
 Ой здоров, здоров, та не сам з собов,
 Не сам з собою, з вітцем, маткою,
 З вітцем, маткою, з всев чельидкою,
 З всев чельидкою та з домовою.

Гой дай Боже!

(І. Ювенчук. — Барвінкова.)

8. Ой гордий, пишний, гордий паничу,
 Гордий паничу, пане Василю!
 Гей шош ти собі з гір починавш,
 Шо попіді Львів конем ігравш?
 Шо конем наверне, все си Львів здрегне,
 Йа си паркани поросипали,
 Йа всі си жиди зачбудували.

Стали жидове раду радити,
 Чим би молодцьби перепросити?
 Вінесли ему тай миску срібла
 Він на тов и не погляне,
 Шьипку не здойме тай не вклонит си!
 Гой як бив так бє, Львів розбиває,
 Шо конем наверне, все си Львів здрегне,
 А з мурів вікна поросипали,
 Всї си міщани зачудовали.
 Стали міщани раду радити,
 Чим би молодцьби перепросити?
 Вінесли ему судину злота!
 Він на тов и не погляне,
 Шьипку не здойме тай не вклонит си.
 Гой як бив, так бє все на Львів город;
 Шо конем наверне, все си Львів здрегне;
 Йа з мурів верхи тай позлітали,
 Йа всї си пани зачьудували.
 Стали панови раду-ж радити,
 Чим би молодцьби перепросити?
 Вівели-ж ему тай гречну панну!
 Він на тов тай поглинув си,
 Поглинувси тай усьміхнув ся,
 Шьипку издоймив тай си уклонив!
 Гой за сим словом будь же нам здоров,
 Будь же нам здоров, гордий паничу!

(Максим Борчук. — Космач.)

9. Василь гречний, пишний гордий.

Ой дай Боже!

Проси собі свого тата,
 Свого тата, свою мамочку!
 Збирай собі гречні бояре,
 Іди собі в верхи по панну,
 В верхи по панну, ше й по богату,
 Клади й мости й калинові,
 Сідлай конї все воронї,
 Клади й сідла й крижевії,
 А уздочки шовковії,
 А стременї золотії.
 В его коньи золота грива,

Золота грива землю покрила,
 Золота грива, срібні копита.
 Грає й конем Криворівнев;
 Йик він їде, мости дудньи,
 Мости дудньи, ліси шумйи,
 Вінесли єму бай кубок золота!
 Ні подивив си, ні веселив си,
 Не зліз із коньи, не поклонив си.
 Грає й далій Криворівнев.
 Вінесли єму миску срібла:
 Миска срібла й мисочка срібна.
 Не подивив си, не веселив си,
 Не зліз із коньи, не поклонив си.
 Вівели єму гречную панну,
 Гречну панну, молоду дівчину.
 Ой подивив си, ой поклонив си,
 Ой поклонив си Господу Богу,
 Господу Богу й своєму тату,
 Своєму тату, своїй мамочці.
 Йик дівчьи достав, то й газдов зостав.
 Дай тобі, Боже, в городї зіле,
 В городї зіле, в хатї весіле!
 Дай тобі, Боже, в подвору шьистє,
 В подвору шьистє, ше й зимівльчко,
 Ше й зимівльчко на худобочку,
 Ше й шьисливіще на головочку.
 Вінчусь тебе шьистем-здоровем,
 Многа літами, сими свйитками,
 Сим Новим роком, свйитим Василем,
 Йа з кольядкою, з вітцем, з маткою.
 І за сим словом пануй же здоров.

(Мих. Гутинюк. — Криворівня.)

10. Ой рано, рано кури запли,
   Ой дай Боже!
 Ой ище ранче наш (імя) устав,
 Ой устав, устав, три свічки всукав:
 При одній свічи личенько вмивав,
 При другій свічи сам сї убирив,
 При третій свічи коника сїдлав,
 Коника сїдлав, в поле поїхав,

В поле поїхав, стадо рахував.
 Займив він стадо на злоті мости,
 Золоті мости поломили сі,
 Вороні коні потопили сі.
 Лишень сі під ним коничок зістав,
 Біл копитчястий сріб камінь лупав;
 Сріб камінь лупав, церкви мурував,
 Сподом каменем, верхом кременем,
 А серединков самов кидринков;
 Вімурував він з три віконцьими,
 З три віконцьими, райскими дверми;
 В одно віковце бай сходит сонце,
 В друге віконце місяць изходить,
 В третє віконце зьвіздочки сьвітї!
 Райскими дверми сам Господь ходит,
 Ой ходит, ходит, в дзвоночки дзвонит,
 В дзвоночки дзвонит, службочки служит,
 Службочки служит все соборній,
 За здоровччко пане (імя)
 Дай тобі Боже... і т. д.

(*Микита Александрук. — Брустури.*)

II. Ой гордий, ппшний, гордпй паничу,
 Ой шо-ж ти так сі изгорда маєш?
 Шо ти так собі з гїр починаєш,
 Перед королем игравш конем?
 Нема в корольи такого коня,
 Ой як є в мене гордого пана,
 Гордого пана, пана Василє.
 Є в мого коня злотві уздечки,
 Йа в мого коня листові вушка,
 Йа в мого коня тернові очка,
 Йа в мого коня золота грива,
 Йа в мого коня срібні копита,
 Йа в мого коня шовковий фостик,
 Йа в мого коня злотне сіделко,
 Листові вушка ради слухали,
 Тернові очн зьвізди *цотали**),

*) значить: рахували.

Золота грива коня покрила,
 Срібні копита камінь лупали,
 Шовковий фостик слід замітає,
 На злотне сідло сам пан сїдає;
 Потяв конем тай долів в поли,
 Там си зустрітив з турецким царем.
 Йик си стрічали, так си спізнали,
 Йик си пізнали, так си змахали,
 Йисни мечики вогника дали,
 Обом їм разом коники впали!
 Чій же си коник наперед схопит?
 Схопив же си кінь гордого пана,
 Гордого пана, пана Василя.
 Бере-ж він царьн близенько коньн,
 Гой повів же він го по пожарниці.
 У нїжки бодит, а в ручки коле,
 У нїжки бодит та підбодає,
 Червона кровцьн слід заливає.
 Гой він си молит та він си просит:
 Або-ж мньн зітни, або-ж мньн пусти.
 Я-ж тя не зітну тай тя не пущу,
 Заведу тебе аж в руську землю,
 Там в руській землі нема короля,
 У руській землі королем будеш,
 Миру наплодиш, панів намножиш,
 Панів намножиш, хлїба наситиш.
 Йа будеш мати від Бога хвалу,
 Від Бога хвалу й від миру ввагу.
 Гой за сим словом будь же нам здоров,
 Гордий паничу, пане Василю!
 Вінчуем же ти шьистем, здоровем,
 Шьистем, здоровем, многії літа,
 Ой многі літа тай довго віка,
 Вінчуем же ти зеленим вінцем,
 Зеленим вінцем ой гречнов паннов!*)

(*Михайло Палійчук. — Космач.*)

---

*) Ся коляда нагадує «Посиднок з турецким царем», поміщений в «Руській Чинарці» для виспих клас, 1892.

12. Ой брате (імя), ти стадце пасеш,

Гей дай Боже!

Ти стадце пасеш тай мости мостиш!
 Мости до мостів, стадце наворачув,
 Стадце наворачув, міст си проломив,
 Міст си проломив, все стадце втопив.
 Ой ни жьиль минї ња за сим стадцем,
 Лишень жьиль минї за њодним конем,
 Бо то у мене кінь розолїтен,
 Тай розолїтен тай розмаїтен,
 Бо він вушками ради слухував,
 Бо він очима зьвізди рахував,
 Бо він копитом камінь розшьбат,
 Білою гривов все поле вкриват.
 Тай по сім слові чьисний здоровий,
 Чьисний здоровий, тай бо наш брате,
 Тай бо наш брате, наш брате (імя),
 Чьисний здоровий!

(Тьодїв.)

13. Ой оре плужок ња в смерічковім,

Гой дай Боже!

Брате (імя), ти за ним ходиш,
 Ти за ним ходиш, њйго си держиш!
 Приходи д' нему њйго дїндичок,
 Ой ори, синку, ња ворїм нивку,
 Посїем на нїй њйру пшеницу!
 Ни вродила си њйра пшеница,
 Лиш се вродило стебло серенно,
 Стебло серенно, денчївне зерно,
 Зберемо женців сімсот молодців.
 Ка вњизаночок сімсот дївочок,
 Зберемо возів сімсот обозів,
 Ой повеземо на тихий Дунай,
 На тихий Дунай на білий камінь,
 На білий камінь на крутий берег,
 Там їх складемо в споду широко,
 В споду широко, в верху високо.
 Чим завершимо? Сивим соколом!
 Ой соків сидит, в море си дивит,
 В море си дивит, там визу видит,

Там визу видит, з визов говорить :
 Ой визо, визо, йик ти глібока,
 Йик ти глібоко, а я високо.
 Сподобало си йа в купці бути,
 Йа в купці бути в брата (імя),
 В брата (імя) йа в нових дворах,
 Йа в нових дворах, йа в нових хатах !
 Тай по сїм слові чьисний здоровий,
 Чьисний здоровий тай бо наш брате.
 Тай бо наш брате, брате (імя).
 Чьисний здоровий !
 (Тюдів.)

14. Блудило блудців сїмсот молодців
Гей дай Боже !

Тай приблудило до брата (імя) :
 Брате (імя), виведи нас,
 Виведи нас йа з сего ліса ;
 Йа з сего ліса йа з медобора,
 Та дамо тобі великий дар.
 Великий дар : дві-три селонці ;
 Йа в першїм селї все люди старї,
 Йа в другїм селї самї молодї,
 Йа в третїм селї самї дївочки.
 За старих людей добра порада,
 А за молодих село огрьдне,
 А за дївочок село весело.
 Тай по сїм слові чьисний здоровий,
 Чьисний здоровий тай бо наш брате,
 Тай бо наш брате, брате (імя),
 Чьисний здоровий !
 (Тюдів.)

15. А в поли, в поли є три йивори,
Гей дай Боже !

Тонкі, високї, в корїнь глибокі,
 В корїнь глибокі, в верху листятї.
 Ай прилинули два, три голуби
 Тай сїли собі на ті йиворн,
 Ай ті йивори їх ни влюбили ;
 А незлинули тоти голуби

Тай сіли собі тай в часті поля,
 Тоті їх поля ни полюбили,
 Ни полюбили, цвѣтком змінили;
 А наливнули тоті голуби
 Тай сіли собі на білі церкви,
 Аж тоті церкви їх полюбили!
 Попід цвинтарем вбитий гостинець,
 Ай їхав тудя пишний (імя),
 Ай їхав тудя чом сивим конем,
 На правім плечу стрільбочку несет,
 Побачив же він тоті голуби,
 Ай натьнг коня тай став стойити,
 Затнг стрільбочку, хочет стріліити.
 Тоті голуби бай промовили:
 Васильку ти наш тай паничу наш,
 Ни змірний ти в нас, ни губи ти нас,
 Ой бо ми ни є сиві голуби,
 Але-ж бо ми є сьвітї йаγγελі,
 Нас Господь зіслав а в цесе село,
 Ци є в цім селі старіки люди?
 Ци держи права, йик стародавно?
 Ци пиво варин свйитому Ріадву?
 Ци меди сити свйитому Збору?
 Ци кум до кума з вечеров ходит? -
 У нас так няма, йик стародавна.
 Ни кум до кума з вечеров ни йдет,
 Гой брат на брата міч витыгаєт,
 Сестра на сестру чьирів шукаєт!
 Ой на здоровє, пишний паничу!
 Из кольидкою з дьидьом, маткою,
 Вінчует тебе многая літа,
 Многая літа, шьистя, здорова,
 Дай же-ж ти, Боже, втіхи, радости,
 Втіхи, радости, в дім веселости,
 Поза цим словом тревай нам здоров!

(*Андрей Боднарук. — Ясенів гор.*)

16. Ой поза горов, ба там за другов,
           Гей дай Боже!
 Там наш Иванко коника пасє,
 Коника пасє тай твердо заснув.

Приходить д' нему ще рідна мати:
 Встанько, Иванку, а вставай, ні спи,
 Твоє подвір'я*) Турки займили!
 Так наш Иванко бай прудко устав,
 Бай прудко устав, коника всідлав:
 Найко їх женут, я їх здогоню.
 Сів на коника, йик вітрец линув,
 Бай задне восько йив здогоньти;
 Йик надогонив, конем потоптав,
 Середне восько мечем постинав,
 Передне восько вогнем попалив;
 Своє подвір'я назад відобрав,
 Назад відобрав, красше осадив.
 Перше осадив бай дівочками,
 Друге осадив бай молодцями,
 Трете осадив бай стариками.
 Изза дівочок село весело,
 Изза молодців село огрьдне,
 А за стариків порада в селі!
 Вінчусь тебе, Йваночку наш,
 Шьнстем, здоровем, многими літьми,
 Ой на здорове із кольидкою,
 Из кольидкою, з вітцем, з маткою,
 З вітцем, з маткою, свев чельидкою,
 Поза цим словом тревай нам здоров!

(Юра Кутацук, — Ясенів гор.)

17. Зачьив наш Федько рано вставати

Ой дай Боже!

Тай починає йирми шукати;
 Ой пішов собі воли впрингати,
 Поїхав волми поле орати.
 Оре він поле та на три нивці,
 Сів він собі веську сівбину;
 Ой перша нивка: йирове жито,
 А друга нивка: йира пшеница,
 А трета нивка: все кукурудза.
 Бога він просив, хліб му си вродив.

---

* усіх людей, що жили на обійстю.

Чйис мені, тату, женці наймати.
 Ой не чйис, синку, женці наймати,
 Чйис тобі, синку, дівки шукати.
 Ой я би ішов по царівочку! —
 Тобі не віпру, лиш іди, синку,
 Іди до тої, шос сам сподобав.
 Ой на здорове, бай пане Федю,
 Из кольидкою, з вітцем-маткою,
 Дай тобі, Боже, в городі зіле,
 В городі зіле, в дома весіле!

(Криворіччя.)

18. Ой на долині, при зеленні,
Господи Боже!

Ой там пан Іван коника пасе,
 Коника пасе, з конем говорить:
 Ой коню, коню, я тебе продам,
 Я тебе продам за сто червоних,
 За сто червоних, тисічу золтих.
 Гадай, погадай, мене не продай!
 У мого коньї золоті вушка,
 Золоті вушка добра послушка,
 У мого коньї шовкова грива,
 Шовкова грива коньї покрила.
 У мого коньї шовковий фостик,
 Шовковий фостик слід замітає.
 У мого коньї срібні копита,
 Срібні копита камінь лупають,
 Камінь лупають, церкви мурують,
 Церкви мурують з трійома верхами,
 З трійома верхами, з трійома вікнами.
 В одно віконце исходить сонце,
 В друге віконце в полудне сонце,
 В третє віконце заходить сонце!

19. Края Дуная, мілкого броду,
Господи Боже!

Ой там пан Василь коника пасе,
 Ой пасе, пасе, з конем говорить:
 Ой коню, коню, я тебе продам,
 Я тебе продам за сто червоних,

За сто червоних, тисічу злотих.
 Гадай, погадай, мене не продай ;
 Розгадай собі, де ми бували :
 Ой ми бували йа в тріох побоях :
 В однім побою тай у татарскім,
 В другім побою тай у турецкім,
 В третім побою тай у козацкім.
 Ой йик ми війшли вой з татарского,
 За нами кульки, як дробен дощик !
 Ой йик ми війшли вой з турецкого,
 За нами кульки землю пороли !
 Ой йик ми війшли вой з козацкого,
 Нас козаченьки в Дунай загнали.
 Всї козаченьки вой потонули,
 Ой лишень ми два переплинули.
 За цим же словом бувай нам здоров,
 Бувай нам здоров, кречний паничу.
 Кречний паничу, пане Іване,
 Бувай же здоров тай не сам собов,
 З вітцем, з маткою тай з братчіками
 Тай з братчіками тай з сестричками
 Тай з нами гістьми, з кольдничками.

(Космач.)

20. Гордий та пишний, пане Іване,

Гордий, пишний !

Шо-ж ти ой собі з горда счинавш,
 З горда счинавш, коником гравш,
 Попід Хотїнци коником гравш.
 Слуги бай кажут: це наш пан їде!
 Матінка каже: це мій син їде!
 По чім ти єго бай розпізнала?
 Розпізнала-м го по сорочечці,
 На нїм сорочка, йик день біленька,
 Йик день біленька, йик лист тоненька.
 Де-ж вна ой шита? — В сонци, в віконци.
 Де-ж вна золена? — В золоті зільниці.
 Де-ж вна бай прана? — Края Дуная.
 Де-ж вна кручена? — В коньї стременьи.
 Де-ж вна сушена? — В тура на розі.

Де-ж вна тачина? — В Львові на столі
 Де-ж вна вбирана? — В царськiм обозі.

(*Яворів.*)

21. Ой рано, рано, лиш зазорало,
   Ой дай Боже!

Ой іше ранче Василько устав.
 Ой устав, устав, коньї напував,
 Фалив си конем перед королем.
 Та нема й в царїи такого коньї,
 Йнк у нашого пана Васильї.
 У мого коньї жемчужні вушка,
 Жемчужні вушка, мині послужка.
 У мого коньї золота грива,
 Золота грива коньї покрила
 Та в мого коньї срібні стремена,
 Срібні стремена, срібні копита.
 Срібні копита камінь лупають,
 Шовкові фости слід замітають.
 Та за цим словом будь же нам здоров
 Та не сам собов, з вітцем, з маткою,
 З вітцем, з маткою тай з братчиками
 Та з братчиками, ба й з сестричками
 Тай з нами гістьми, з колядничками.

VII. Коляди дівчині:

1. Зелене вино в гору си вило,
   Ой дай Боже!

В гору си вило, сивно вродило;
 Там кречна панна шитьичко шила,
 Шитьичко шила, винце сокотила;
 Ой сокотила, й борзо заснула.
 Ой прийшли пташки, шитьичко вкрали,
 Шитьичко вкрали, у рай поклали,
 А винце взяли, в рай поносили,
 В рай поносили, крильцьими збили,
 Крильцьими збили, панну збудили.
 Шитьичко вернїт, винце не берїт,
 Бо кречна панна зарученая,
 Зарученая аж до Галича,

Аж до Галича за поповича!
 Дай тобі, Боже, в городі зілья,
 В городі зілья тай зелененьке,
 В хаті весілья шей веселеньке!
 Вінчуємо... і т. д.

(Макій Габорах. — Брустури.)

2. Ой наза гори, за високої,

Гей дай Боже!

Ци вогонь горит, ци місяць сьвітит?
 Не вогонь горит, не місяць сьвітит,
 Гречна (імя) віночком сьвітит.
 Віночком сьвітат, винце черпає,
 Винце черпає, бойир честує:
 Ой пийте-ж бо ви зелене вино,
 Просіте мене в вітця, в матери,
 В вітця, в матери, в старшого брата!
 Ой як не дадут, сама я піду,
 Ой знаю, знаю, де я вас найду,
 В нижного брода йа в перевоза,
 Там гречна панна перевіз держит;
 Прийшло-ж до неї сімсот молодців;
 Кречная панно перевези нас.
 Не перевезу, не маю чьису,
 Тепер ми братчик з дороги прийшов,
 Ой привіз мені три радосточці;
 Одно ми радість: срібний перстенец,
 Друге ми радість: шовковий пояс,
 Трете ми радість: павяний вінец!
 Срібний перстенец пальчик ізчепле,
 Шовковий пояс ладочки (крижі) ломит,
 Павяний вінец головку вклонит.

(Павло Рибарук. — Брустури.)

3. Там у Дихтинци тай при гостинци,

Ой дай Боже!

Тай при гостинци нова коршемка,
 У тій коршемці сім данців иде.
 Хто перед веде? Ой Парасочка!
 Приходить ид ній йві дьидичко:
 Ой чьис, синку, чьис до домочку.

До дому ни йшла, у другий пішла.
 Приходить ид ній йні ненецька:
 Ой чьис, синку, чьис до домочку!
 До дому ни йшла, у третій пішла.
 Приходить ид ній йні братичок:
 Ой чьис, сестро, чьис до домочку!
 До дому ни йшла, в четвертий пішла!
 Приходить ид ній йні сестрицька:
 Ой чьис, сестро, чьис до домочку!
 До дому ни йшла, у п'ятий пішла!
 Приходить ид ній йні вуйичко:
 Ой чьис, синку, чьис до домочку!
 До дому ни йшла, у шестий пішла!
 Приходить ид ній йні тіточка:
 Ой чьис, синку, чьис до домочку!
 До дому не йшла, у семий пішла!
 Приходить ид неї йні дружина:
 Данчічок дійшла, до дому пішла!
 Вінчуем... і т. д.

(*Лукен Польки, — Ростоки.*)

4. I. Ой на долині, при зеленині,
Гой дай Боже!

Ой там садочок зелено цвите,
 Ой там Марійка у тавец іде,
 Приходить д' неї бай тато ві:
Синку, Марійко, чьис до домочку!
 Ой іду, іду, най танчік дійду.
 Ой танчик дійшла, ка в другий пішла*).

II. з початку до . . . . .
 . . . . . бай мамна ві:
Синку, Марійко . . . . .
 . . . . .
 III. з початку до . . . . .
 . . . . . бай братчік ві:
Сестро, Марійко . . . . .
 IV. з початку до . . . . .
 . . . . . бай сестра ві:
Сестро, Марійко . . . . .

*) повторяє ся.

V. . . . . бай вуечко ві:
 Синку, Марійко . . . . .
 VI. . . . . бай вуйна ві:
 Синку, Марійко . . . . .
 VII. . . . . бай тета ві:
 Синку, Марійко . . . . .
 VIII. . . . . бай нанашко ві:
 Синку, Марійко . . . . .
 IX. . . . . бай гідю ві:
 Синку, Марійко . . . . .
 X. *три вірші в початку, а потому:*
 Приходить д' неї бай милий ві:
 Душко, Марійко, чине до домочку!
 Ой іду, іду, най танчік дійду!
 Ой танчік дійшла, ой танчік дійшла,
 Йа в другий танчік бай з милим пішла.
 (Берейнкова.)

Б. Була в батечка пишна донечка,
 Гой дай Боже!

Пишна донечка, кречная панна,
 Кречная панна, имйи і Ксеня.
 Прійшли до неї трое старости:
 Й одні-ж и стали кіньми в підсіни,
 Другі-ж и стали за воротами,
 Треті-ж и стали в вишневім саду!
 Гой ті-ж, шо стали в вишневім саду,
 То-ж то і були панцкі служечки;
 Тоті, шо стали за воротами,
 То-ж то і були вітові сини;
 Гой ті, шо стали кіньми в підсіни,
 Тото-ж то були попові сини.
 Гой тим, шо стали в вишневім саду,
 Тим дарувала перстїнь золотий,
 Гой тим, шо стали за воротами,
 Тим даровала мій кїнь вороний;
 Гой тим, шо стали кіньми в підсіни,
 Гой тим же буде кречная панна,
 Кречная панна на имйи Ксеня!
 Гой за сим словом бувай здорова,
 Бувай здорова. кречная панно,

Вінчуємо ти шьистем-здоровїм,
 Шьистем-здоровїм, многи літами;
 Дай же ти, Боже, в городї зело,
 В городї зело, всюда весело,
 В городї зїле, в мьисниц весїле!
 Вінчуємо тья зеленим вінцем,
 Зеленим вінцем, пишним молодцем.

(Максим Борчук, — Космач.)

6. Йа в виноградї вино си вило,
Гой дай Боже!

Вино си вило, голубо цвило,
 Голубо цвило, сивно зродило;
 Стерегла-ж зго пишна дївочка,
 Стерегла винце, твердо заснула!
 Ай прилетїла із лїса пташка,
 Сїла на винце, йила сьпївати.
 Пишна дївочка пробудила си,
 Пробудила си, йила вставати,
 Йила вставати, пташку глядати,
 Пташку глядати тай прогоняти.
 А йди-ж ти, пташко, ти тут не сьпївай,
 Бо в мене в дому в городї зїле,
 В городї зїле, в дому весїле;
 Дьндик за столом чьистує вином,
 Мамка на дверех солодким мїдком,
 Братчїк на дворї багровим пивом!
 Ой на здоровїи, пишна дївочко,
 Из кольдикою, з гедьом, маткою,
 Вінчуєм тебе многая літа!
 Від сего слова тревай здорова!

(Андрій Боднарук. — Ясенїв гор.)

7. По горі, горі пави ходили,
Отї дай Боже!

А по долині пірїи ронили,
 Туди-ж нам була з перву стежечка.
 Ходила-ж нею кречная панна,
 Ой панна (їмя) пірїи збирала,
 Пірїи збирала, в рукавець клала,
 З рукавця брала, на столик клала,

З столика брала, йа в вінчик плела,
 Рано в неділю на голов клала,
 На голов клала, до церкви йшла!
 Звійли-ж бо сі буйні вітрове
 Тай ізшайнули вінчик з голови,
 Занесли-ж его на тихий Дунай.
 Ой она-ж за ним чом бережечком,
 Ой думаючи тай гадаючи,
 Павяний вінчик тай шукаючи.
 Стрітила-ж вона три риболови,
 Три риболови йа все-ж панове.
 Біг, помагай біг, Вам, риболови!
 Біг, подай здоров, кречная панно!
 Ця-ж не здибали вінчик павяний?
 Ой йик здибали, пересм буде!
 Ой шо-ж нам буде та за пересм?
 Одному буде фустка шовкова,
 Другому буде золотий перстїнь,
 Третому буде ой сама панна,
 Ой сама панна, панна (імя).
 Ой за сим словом... і т. д.

(*Михайло Палійчук. — Космач.*)

- 8.** Ой долом, долом тай сухим ломом,
Гой дай Воже!
 Лежйила-ж туда здавна стежечка,
 Ой йшла-ж нейов кречная панна.
 Йидет, здибаєт три молодчики:
 Славай Су Христу, три молодчики!
 На віки слава й, кречная панна!
 Відгадайко нам три загадочки,
 Йик відгадаєш вінчяна будеш,
 Йик ни відгадаєш, дівочков будеш.
 Шо-ж тото ростєт без корінечка?
 Шо-ж тото горит без половенці?
 Шо-ж тото родит без сивна цвїту?
 Камінчик ростєт без корінечка,
 Суконце горит без половенці,
 Папороць родить без сивна цвїту.
 Йик відгадала, вінчяна стала,
 Вінчяна стала зеленим вінцем,

Зеленим вінцем, файним молодцем,
 Файним молодцем тай новим віком.
 Тай новим віком, шьистем-здоровим,
 Шьистем-здоровим на многі літа!

(Тюдів.)

9. Йа в ліску, в ліску на жовтім піску

Гой дай Боже!

Стойшла сосна золотом рйсна,
 Лежила-ж тудя йа здавно стежка,
 Ой йшла-ж нейов кречная панна,
 Кречная панна на ймне . . . . ;
 Вна тоту рйсу позавиділа,
 Позавиділа тай уломила;
 Приходить она до золотаря;
 Славай Су Христу, ви золотару,
 Зробіте мені золотий перстїнь,
 Йа з останчиків золотий наміт,
 Йа з причинчиків золотий вінок;
 Перстїнець будет на вкрашеньчико,
 Йа наміт будет на носінечко,
 Йа вінок будет до вінчиньчика!
 Тай по сїм слові чьисна здорова,
 Чьисна здорова, кречная панна,
 Кречная панна на ймне . . . . .

Чьисна здорова!

(Тюдів.)

10. Ой з долу, з долу вітер повіват,

Гой дай Боже!

Вітер повіват, Дунай висихат,
 Дунай висихат, тризїль поростат.
 Йодно-ж ми зїле зелїнь бервінчик,
 Друге-ж ми зїле запах васильчик,
 Трете-ж ми зїле написен дерен.
 Йа в тім деревї кречная панна
 Шила вишила три ширенонці:
 Першу, шо шила, все золотила,
 Другу, шо шила, дуже китила,
 Трету, шо шила, всьикими шовки!
 Першу-ж би дати свої свекрусї,

Другу-ж би дати свої сестричці,
Трету би дати мому милому.
Ой дати, дати, ніким післати,
Післала бих ї меншев сестрицев,
Сестру сполюбе, мене спогубе!
Хоть сором хоть раз, понесу зараз,
Хоть сором хоть два, понесу сама.
Тай по сім слові чьисна здорова,
Чьисна здорова кречная панна,
Кречная панна на ймне . . . . .
Чьисна здорова!
(Тюдів.)

11. Ой рано, рано кури запіли,
Гой дай Боже!

А ше ранійше дівчина встала,
Дівчина встала, двір помітала,
Двір помітала, пірйи зберала,
Пірйи зберала, в рукавець клала,
З рукавця брала, на столик клала,
З столика брала тай вінчик плела,
Тай вінчик плела, на голов клала,
На голов клала, до церкви ишла,
До церкви ишла в Бога просити,
В Бога просити доброї долі,
Доброї долі, добру подругу,
Добру подругу, шьистя-здоровя,
Шьистя-здоровя, довгого віка,
Довгого віка тай діток кілька.
Тай по сім слові чьисна здорова,
Чьисна здорова кречная панна,
Кречная панна на ймне . . . . .
Чьисна здорова!
(Тюдів.)

12. Була в батечка одна донечка,
Гой дай Боже!
Тай прийшло на ню бай трое старіст;
Перші старости бай за садами,
Другі старости бай за ворота,
Треті старости з кіньми під стійми.

Стали гадати, шо-ж би сим дати,
 Шо-ж би сим дати, шо за садами?
 Ой сим би дати фустку китайку.
 Стали гадати, шо-ж би сим дати,
 Шо-ж би сим дати, шо за вороти?
 Ой сим би дати перстїнь золотий.
 Стали гадати, шо-ж би сим дати,
 Шо-ж би сим дати, шо з кїньми під стїньми?
 Ой сим би дати саму молоду,
 Саму молоду от, йик йигоду.
 Тай по сїм слові чьисна здорова,
 Чьисна здорова кречная панна,
 Кречная панна на ймїи . . . . .
 Чьисна здорова!

(Тюдїв.)

13. Ой є в сїм дворї гречная панна,
Ой дай Боже

Гречна панна (їмя),
 Прийшли-ж до неї трєв старости.
 Одни старости стали садами,
 Другі старости за воротами,
 Треті старости з кїньми під сїньми.
 Шо би тим дати, шо за садами?
 Ой тим би дати шовкову хустку.
 Шо-ж би тим дати за воротами?
 Ой тим би дати золотий перстїнь.
 Шо би тим дати з кїньми під сїньми?
 Ой тим я буду сама молода,
 Сама молода, от йик йигода.
 Узьня ї панїч за білу ручку
 Тай поклав єї на кований віз,
 Ой запряг же він конї воронї,
 Ой повїз єї чом долинами,
 Ой привїз єї вітцу й матери,
 Шоби ї вчили шити-робити,
 Шити-робити, господарити.
 Вїнчуємо тї шьїстем-здоровїим,
 Шьїстем-здоровїим, золотим вїнцем,
 Золотим вїнцем, файним молодцем.

Дай же ти, Боже, в городі зїле,
 В городі зїле, в хаті весїле,
 В городі зїле чом зелененьке,
 В хаті весїле чом веселеньке.
 Ой за тим словом рости здорова.

(Я. Лукинчук.)

14. Ой там садочок ново саджений,
 Гой дай Боже!

Ново саджений тай обстрожений,
 Йа в тїм садочку гречная панна.
 Ой сидит, сидит, йнблучко держит,
 Приходить ид нїй йнї ненечка,
 Донько (імя), верж ми йнблучко!
 Тобі ни вержу, милому держу!
 Приходить ид нїй йнї дїндичок:
 Донько (імя), верж ми йнблучко!
 Тобі ни вержу, милому держу!
 Приходить ид нїй тай йнї братчик:
 Любоко сестричко, верж ми йнблучко!
 Тобі ни вержу, милому держу!
 Приходить ид иїй йнї миленький:
 Мила миленька, верж ми йнблучко!
 Ой тобі вержу, бо тобі держу,
 Ти мїй миленький, ти коханенький.
 Ми любімо си тай ни сварім си,
 Йнк си посварим, так си знлюбим:
 Ти мїй миленький, ти солоденький!
 Моя миленька ти солоденька,
 Йнк тебе нема, то мнї зма,
 Йнк ти приходиш, мене солодиш.
 Ой дай нам, Боже, вік вікувати,
 Вік вікувати, шей й газдувати,
 Шей й газдувати, дїточки мати,
 Дїточки мати тай подружати!
 Тай по сїм слові чьсна здорова,
 Чьсна здорова гречная панна,
 Гречная панна на ймне . . . . .

Чьсна здорова!

(Людів.)

15. Йа в поли, в поли коло дороги,
Гей дай Боже!

Ой посажена там березочка;
 На тій березі золота рйизка,
 Золота рйизка тай срібна краска.
 Ой ишла-ж туда пишна дівочка,
 Пишна дівочка бай Йиленочка;
 Вна тої краси поназбирала
 Йа в подолочок та в придолочок.
 Понесла тото тай до мамочки.
 Ой мамко моя, мамко рідненька,
 Мамко рідненька, порад же-ж мене,
 Шо би я з цього тай изробила?
 Ой Йиленочко, моя донечко,
 Понеси, синку, до золотаря;
 Нехай він зробит срібний перстенец,
 Срібний перстенец тай злотний вінчик,
 А з обтінчиків бай срібний кубчік;
 Перстенец буде тай до мініня,
 А вінчик буде тай до вінчіна,
 А кубчік буде питйичко пити,
 Все за здорове токма за твоє!
 Вінчуєм тебе, гречна дівочко,
 Гречна дівочко бай Йиленочко,
 Вінчуєм тебе свйитим Рождеством,
 Свйитим Рождеством, Божим Божеством,
 Нинішним Різдом, завтрішним Збором,
 Свйитям Василем тай Новим роком
 Тай Відорщами тай радощами.
 Дай же-ж ти, Боже, втіхи, радости,
 Втіхи, радости і веселости
 Від молодости аж до радости,
 А рік від року токма до віку!
 Поза цим словом тревай здорова!

(Юра Кутащук. — Ясенів гор.)

16. Ой рано, рано, лиш зазорало,
Господи Боже!
 Ой іще ранче Юстина встала,

Ой встала, встала, двір замітала,
 Двір замітала, ключики ськала (шувала)
 Ой ви, ключики, тай не звонїт же,
 Мого милого тай не збудїт же,
 Бо мій миленький дуже труденький,
 Учера рано на війну їхав,
 А нинї рано з війни приїхав.
 Ой привіз менї три радостоньки :
 Першенька радість : павйинний вінчик,
 Другая радість : шовковий пояс,
 Третья радість : срібний перстенец.
 Ой за цим словом будь нам здорова,
 Не сама з собов, з вітцем, з маткою
 Тай з братчіками тай з сестричками,
 Їа з нами гістьми, кольдичками.
 Дай же ти, Боже, в городї зело,
 В городї зело, в хатї весело,
 Дай же ти, Боже, в городї зіле,
 В городї зіле, в мйисниц весїле,
 В городї липку, їа в хатї скрипку !

17. За воротечки нивка пшенички,
Гей дай Боже !

Ой жьбила-ж вї пишна дівочка,
 Пишна дівочка, Василичка.
 Ой їхав туда чом цар Завитар,
 Позавидїв він на ту пшеничку,
 Ни так пшеничку, їик на дівочку.
 Дівочко пишна, ходи до мене,
 Ходи до мене пшеничку жати !
 Ой гречний царю, бай Завитарю,
 Ни підю-ж до вас, ни маю часу,
 Ни підю до вас пшеничку жати,
 Бо в мене вросло в городї зілїи,
 Бо в мене тепер грав весїлїи,
 Бо дїидик сидит бай и за столом,
 Сидит са столом, чїистует вином,
 Мамка на дверех солодким медом,
 Братчік на дворї багровим пивом !
 Ой на здоровїи, пишна дівочко,

Пишна дівочко, Василичко!
 Из колйидкою з вітцем, з мамкою,
 Вінчуєм тебе свйитим Василем,
 Свйитим Василем тай Новим роком,
 И Відорцями тай радощами,
 А рік від року токма до віку!
 Поза цим словом тревай здорова!

(Юра Кутащук, — Ясенів гор.)

18. А в Дністрі, в Дністрі та в перевозі,
 Гей дай Боже!

Там перевозит гречна панночка,
 Гречна панночка бай Ириночка.
 Приходьа ид ній бай три молодці,
 Ой три молодці самі вібранці.
 Гречна панночко, бай Ириночко,
 Ой Ириночко, перевези нас!
 Ой гречні мої пишні молодці,
 Не перевезу, не маю чьису,
 Тепер мій братчик з війни приїхав
 Тай привіз мині три даруночки,
 Три даруночки бай три радости;
 Одну ми радість — срібний перстенец,
 Другу ми радіст — золотий вінец,
 Третю-ж ми радість — золотий шальчик.
 Перстенец буде бай до мініня,
 А вінець буде тай до вінчія,
 А шальчик буде слід замітати!
 Ой на здорове, пишна панночко,
 Пишна панночко, бай Ириночко,
 Из колйидкою, з вітцем, з мамкою,
 З вітцем, з мамкою, всев чейидкою.
 Дай же-ж ти, Боже, шо в поли вроже,
 Йа в поля вроже жовтий перстенец,
 Жовтий перстенец, жито, пшеницу,
 Жито, пшеницу, всьику сівбицу.
 Дай же-ж ти, Боже, шьистя, здорова
 Тай твоїй мамці з тебе потїху,
 Шоби діждала посагу твого,

Посагу твого бай шьисливого.

По́за цим словом тревай здорова!

(Юра Кутащук. — Ясенів гор.)

19. А в неділеньку тай пораненьку,
Гей дай Боже!

Ше ранше встала гречна дівочка,
Ше ранше встала, браті збудила;
А встаньте, браті, встаньте, не спіте,
Встаньте, не спіте, стрільбочки стрійте,
Стрільбочки стрійте, на лови йдіте,
Бо в моім ділу є много звіру,
Є много звіру — сивий оленю!
На тім оленю по девіть ріжків,
А на девіть терем из рублів,
А в тім теремі шовкова постіль,
На тій постільци пишна дівочка,
Пишна дівочка — Катериночка.
Ой сидит, сидит, робітку робит,
Робітку робит, сорочку шие,
Сорочку шие самому Богу,
Сорочку сшила, позолотила!
Ой шила-ж ві темної нічки,
Темної нічки, йисної свічки,
А в неділеньку до церкви пішла,
До церкви пішла, Богу здавала!
Дай тобі, Боже, пишна дівочко,
Шьисте, здорове, многії літа.
Дай же-ж ти, Боже, в городі зільи,
В городі зільи, в хаті весільи,
Ой весільичко отцях мйисничок.
Від цього слова тревай здорова!

(Юра Кутащук. — Ясенів гор.)

20. Зажурили си гори й долини,
Ой дай Боже!

Шо не вродило жито, шеница,
Лиш уродило зелене вино!
Зелене вино в гору си вило,
В гору си вило, голу́бо цвило,
Голу́бо цвило, сивно зродило.

Сокотила-ж го гречна дівчина,
 Йик сокотила, кужільку прїила,
 Кужільку прїила, твердо заснула.
 Ой прилетїла райская пташка,
 Крильцьими збила, вї збудила.
 Стїй-ко ти, пташко, крильцьими не бий,
 Крильцьими не бий, винце не рушїий,
 Бо мїнї вина багато треба,
 В мене є братчїк на оженїню,
 Також й я сама заручена:
 За парубчїка, за одивчїка,
 За молодого, за багацкого.
 Вїнчует ти шьїством-здоровем,
 Зеленим винцем, ладним молодцем!

21. Зажурили си гори й долини,
Ой дай Боже!

Шо не вродило жито, пшеницу,
 Лиш уродило зелене вино!
 Зелене вино в гору си вило,
 В гору си вило, голубо цвило,
 Голубо цвило, сївно зродило.
 Сокотила-ж го гречна дівчина,
 Йик сокотила, кужільку прїила,
 Кужільку прїила, твердо заснула.
 Ой прилетїла райская пташка,
 Крильцьими збила, вї збудила.
 Ой стїй бо ти, райская пташко,
 Крильцьими не бий, винца не рушїий,
 Крильми не збивай, винца не спивай,
 Бо менї винца багато треба:
 Є в мене сестри на відданьичку,
 В мене є братї на оженьичку.
 І я молода, окїйик йїгода,
 Окїйик йїгода вже заручена:
 Аж до Галича все за паннча,
 За молодого, за багацкого.
 На здоровечко, гречна (їмя),
 З кольїдкою, з татом, з маткою!
 Дай тобі, Боже, в городї зїле,

В городі зїле, в хаті весїле.
Вінчувм тебе шьистем-здоровїим,
Зеленяи вінцем, пишним молодцем.
Від сего слова трївай здорова!

---

22. Зажурили си і т. д., як в коляді 21, а конєць
Бо в мене донька на відданєчку,
В мене в сини на ожєньичку,
Я маю дїтем весїле робити,
А йик будете сей цвїток пити,
То я си буду смутна робити!
Вінчувм... і т. д.

23. Зажурила си крутая гора,
Гой дай Боже!
Шо ни зродила шовкова трава,
Але зродило зелєне вино.
Зелєне вино в гору си вило,
В гору си вило, рїисно зацвило,
Бго стерегла крєчная панна,
Крєчная панна, на ймньи Марїйка.
Ой стережучи, она заснула,
За своє винце она забула.
Прилетїли-ж бо три райскї пташки,
Вни о тїм часї прибути ласї.
Ой, шуги-луги, райскїї пташки,
Ой не спивайте зелєне вино,
Ой не зїдайте зелєне вино!
Бо минї вина дуже потрібно,
Маю сестричку на відданїчку,
Маю братчїка на ожєнїчку,
Я сама також ой заручена.
Ой заручена йаж до Галичьи,
Йаж до Галичьи, тай за панничьи!
Встань, панно, з крісла, розїмкни скриню,
Розїмкни скриню, червонї озми,
Червонї озми тай нам заплати,
Шо ми так тобї кольидували,
Кольидували, краще спївали!

(Яворїв.)

24. Була в батечка одна донечка,

Гой дай Боже!

Прийшли до неї йа в рік гостоньки,
 Йа в рік гостоньки, три старостоньки.
 Одни бо стали в вишневім садку,
 А другі стали перед вороти,
 А треті стали кіньми під сіньми.
 Віходить до них сама молода,
 Сама молода, окійк ягода;
 Взьїла коники за повідки,
 До стайні ввела тай присилила,
 Старости в хатї за стів всадила.
 Сама засїла по конец стола,
 По конец стола йиворового.
 Староста не їсть, староста не пє,
 Лиш си питає, шо татко дає.
 Прийшли до хати тато тай маги,
 Стали гадати, шо мают дати,
 Тато і дає воли голубі.
 Староста не їсть, староста не пє,
 Лиш сї питає, шо братчік дає.
 А братчік дає конї вороні.
 Староста не їсть, староста не пє,
 Лиш сї питає, шо сестра дає.
 Нивістка дає постїль золоту,
 Рахує чїлки йа у три рїядки,
 Рахує пиньки йа у три рїядки.
 Староста не їсть, староста не пє,
 Лиш сї питає, шо матка дає.
 Ой матка дає корови дїйні,
 Корови дїйні, тельїтка малі.
 Староста не їсть, староста не пє,
 Лиш сї питає, шо мамка дає.
 Ой мама дає Параску молоду,
 Параску молоду та йик йїгоду.
 Староста напив си, староста наїв си,
 Нашій Парасці низко вклонив си.
 Ой вїйди ти д' нам тай подьїкуй нам,
 Та шо ми тобі кольїдували,
 Кольїдували, краще сьпївали.
 Ой за цим словом... і т. д. *(Яворів.)*

25. Їа в винци, в винци, в виннім городци,
Господи Боже!

Там стоїт панна на переходци.
 Ой стоїт, стоїт, думку думає
 І на бояри хустков махає:
 Пишні бояри, розступіте сі:
 Хоче вас тато даром дарити,
 Даром дарити, сто волів дати,
 Сто волів дати, йа все з йирмами.
 Їа в винци, винци, в виннім городци,
 Там стоїт панна на перехідци,
 Ой стоїт, стоїт, думку думає,
 І на бояри хустков махає:
 Бояри мої, вступіть си мені,
 Хоче вас мама даром дарити,
 Даром дарити, сто коров дати,
 Сто коров дати, йа все з теляти.
 Їа в винци, винци, в виннім городци,
 Там стоїт панна на перехідци,
 Ой стоїт, стоїт, думку думає
 І на бояри хустков киває:
 Бояри мої, вступіть си мені,
 Хоче вас братчик даром дарити,
 Даром дарити, ой сто кіз дати,
 Ой сто кіз дати, а все з козяти.
 Їа в винци, винци, в виннім городци,
 Там стоїт панна на перехідци,
 Ой стоїт, стоїт, думку думає,
 Ой на бояри хустков киває:
 Бояри мої, вступіть си мені,
 Бо сестра хоче даром дарити,
 Даром дарити, сто овец дати,
 Сто овец дати, а все з йигвяти.
 Дай же ти, Боже... і т. д.

(Жабс.)

26. По горі, горі пави літали,
Вій, новій, ой вій же, новій, тихий вітрочку, за Дунай!
 А по долині пірйи роньили.
 Ой була-ж туда з давненьку стежка,

Ходила тудя панна (імя).
 Ой ішла, ішла, пірйи збирала,
 Пірйи збирала, в рукавець клала,
 З рукавцьи брала, на столик клала,
 З столика брала, віночок плела,
 Віночок плела ше й золотила,
 Позолотила, на голов взяла.
 На голов клала, неньку питала :
 Ой ненько, ненько, ци подобненько ?
 Ой подобненько тай хорошенько !
 Дес ми си взйили три буйні вігри,
 Ой ісхватали павинець вінец,
 Вінец шайнули на сине море ;
 Три рибарики вінок спіймалп,
 А йик спіймали, то ісховали.
 Пішла (імя) у погонечку ;
 Ой зістрічйив три рибарики :
 Ви три рибарі, славні легіні,
 Рибку ловили, рибку ловили,
 Чи-сте мій вінчик ба не спіймили ?
 А шо нам буде за пересмець ?
 Одному буде фустка бавйина,
 Другому буде срібленький перетїнь,
 Третому буде сама молода,
 Сама молода, окйик йнгода !
 Дай же ти, Боже, на здоровечко
 Из кольидкою, з татком, з мамкою.
 Дай тобі, Боже, в городі зїля,
 В городі зїля, в хатї весїля.
 Вінчуем тебе шьиствм-здоровем,
 Зеленим вінцем, пишним молодцем !
 Від сего слова бувай здорова !

(Криворівня.)

27. Ой рано, рано, кури запїли,
     Ой дай Боже !
 Ой а ше ранше (імя) встала,
 Ой встала, встала, двір пометала,
 Двір пометала, пави збирала,
 Пави збирала, в рукавець клала.

Віночок плела, в тарелец клала,
 З тарельца брала, на голов клала.
 Диви си, ненько, ци гаразденько?
 Дивіт си люде, ци гаразд буде?
 Ой звійили си три буйні вітри
 Тай ізшайнули павйиний вінчык.
 Тай пішла она в Дунай по воду,
 Там зістрітила три рибарчики.
 Та помагай Біг, три рибарчики!
 Біг дай здорове, гречная панно,
 Гречная панно, та (імя)!
 Перейміт міні павйиний вінчык!
 А шо нам буде за перезмец?
 Одному буде фустка шовкова,
 Другому буде срібна іглиця,
 Третому буде сама молода,
 Сама молода. Їнк та йгода!
 Їа вже ми тобі відцбетали,
 Як соловейки в ночи при лузі,
 Як зазулейка при буковині,
 Як ластівонька при нових сїнех,
 Як перешілка при новій нивці!
 А за сим словом бувай здорова,
 Из своїм милим, йа из батеньком,
 З своїм батоньком, йа з матінкою,
 Бувай здорова йа з чельидкою!

(Космач.)

28. По горі, горі пави ходили,

Господи Боже!

А по долині пірйя ронили.
 Туда-ж нам була здавна стежечка,
 Ходила-ж нею пишна донечка.
 Ой ішла, ішла, пірйи збирала,
 Пірйи збирала, в рукавец клала,
 З рукавцьи брала, на столик клала,
 З столика брала, віночок плела,
 Віночок плела, на голов клала.
 Ой звійили си три буйні вітри,
 Їнк повійнули, вінчок шайнули,

Шайнули вінчик на сине море.
 На синім морі три риболовці,
 Три риболовці, всі три молодці.
 Три риболовці рибку ловили,
 Павинний вінчик в сачок имили.
 Ой день, добрий день, три риболовці,
 Ци не спіймали павинний вінчик?
 Ой шо-ж нам буде за перевмец?
 Одному буде срібний церстенец,
 Другому буде хустка шовкова,
 Третому буде сама молода,
 Сама молода, гречная панна.
 А за цим словом... і т. д.

(Жабв.)

29. Буйная пташка, все зазулечка

Ой дай Боже!

Всі шуги-луги перелітала,
 Перелітала, перекувала;
 В однім лужечку бай не бувала,
 Тай не бувала, тай не кувала.
 Їа в тім лужечку дерен високий,
 Дерен високий їа в лист широкий.
 Під тим дереном постілька нова,
 А на постільци гречная панна,
 Гречная панна тай панна Анна.
 Та сидит, сидит, роботу робит,
 Роботу робит, три шитя шие,
 Три шитя шие, фусты тачьне.
 Та одно шила тай и білила,
 Та друге шила саме шовкове,
 Ой трете шила тай золотила,
 Ой золотила бай мережьила.
 Тото білене свої свекрусї,
 Свої свекрусї подаруночок,
 Подаруночок на зарукавїї.
 Тото шовкове свому свекрови,
 Свому свекрови подаруночок,
 Подаруночок на обшивочку.
 Тото золоте свому милому,
 Свому милому подаруночок,

Подаруночок на сорочечку.
 Ой дати, дати -- ніким післати.
 Післала-ж би я ближню сусідку,
 Ближня сусідка тай клевітничка,
 Йик заклевече, милий си змече.
 Післала-ж би я молоччу сестру,
 Молочча сестра краща від мене,
 Сестру полюбйи, мене погубйи.
 Хоть сором тай два, понесу сама!
 Ой піду-ж бо я доріжечкою
 Та полем, полем ластівочкою.
 Та в двір я ввіду ба й дівочкою,
 За стів я съиду кнѣйгиничкою,
 Заа стола встану молодичкою!
 А за цим словом будь нам здорова,
 Здоров-здорова, не сама собов,
 Не сама собов, йа з вітцев, з матков,
 Та з вітцем, з матков, та з сестричками.
 Та з сестричками тай з братчиками
 Та з нами гістьми, з кольдничками.
 Дай же ти, Боже, в городі липу,
 В городі липу, мійсниц музику.
 Дай же ти, Боже, на хаті зело,
 На хаті зело, в хаті весело!

30. Все зазулечка, все сивулечка
Господи Боже!

Всі шуги-луги перелїтала,
 Перелїтала, перекувала.
 Лиш в однім лужку ой не бувала,
 Ой не бувала тай не кувала.
 А в тім лужечку гордовиночка,
 Гордовиночка, мамина дочка.
 Ой сидит, сидит, роботу робит,
 Роботу робит, три шитьи шив.
 Одно шитьичко свої свекрусї,
 Друге шитьичко свому свекрови,
 Трете шитьичко свому милому.
 Ни маю я ким сорочку слати!
 Післала би м я свойов сусїдков,
 Моя сусїдка в клеветничка,

Йик заклевече, милий си змече.
 Післала би м я свойов сестричков,
 Моя сестричка краща від мене,
 Мене погубит, сестру полюбит.
 Хоть сором, хоть два, понесу сама!
 (Бервінкова.)

31. В цього бадечка пишна донечка,
Гой дай Боже!

Прийшли до неї тров староста:
 Ой перші прийшли ой в сад-виноград,
 Їа другі прийшли кіньми під стїни,
 Їа треті прийшли, в свїтлоньку зайшли.
 Тим, шо у саду, сад-винограду,
 Тим дарувала *ильчїитий**) рушник,
 А тим, шо прийшли кіньми під стїни,
 Тим дарувала золотий перстень,
 А тим, шо прийшли, в свїтлоньку зайшли,
 Тим дарували гречную панну,
 Гречную панну, чом молоденьку.
 Ой на здорове, гречная панно,
 Ой здоров, здоров, не сама собов... і т. д.
 (Яворів.)

32. Їа в поли, в поли близько дороги,
Гой дай Боже!

Ой там керничка мурованая,
 Над нею капличка мальованая,
 Їа в тій каплиці дванайцїят черцїв
 Воду свїтили, хрест загубили.
 Ой була-ж тудя з давненьку стежка,
 Ходила тудя гречна Параска.
 Ой ішла, ішла, золот хрест знайшла.
 За нею черчики ба в погоничку:
 Ой стій, погоди, панно Параско,
 Стій же, загоди, золот хрест верни,
 За тебе будем Бога просити,
 Бога просити, служби служити,

*) ильчїитий — дорого тканій.

Не лиш за тебе, а й за твого тата
 І за ненечку та за долечку.
 На здоровйичко, гречна Параско!

(Криворізня.)

33. Тими горами сніги упали,
Ой дай Боже!

А долинами дощі набили,
 А городами маки зацвили.
 Туда-ж ми була з давня стежечка,
 Туда-ж ми ішла гречная панна,
 Гречная панна тай панна Анна.
 Урвала квітку йа з маку цвітку,
 Принесла-ж вї перед матїнку:
 Матїнку моя, коби я така,
 Коби я така, йик квітка цесьн,
 Ой була-ж би я шинкаречкою,
 Шинкувала би-м медом тай вином,
 Честувала би-м рокові гостї,
 Рокові гостї, все кольднички,
 Все кольднички, все божї дьчички.
 А за цим слєвом бувай здорова!

34. Гречна Марїйка білцу білила,
Ой дай Боже!

Білцу білила, твердо заснула,
 Твердо заснула, білца втонула.
 Ой тота білца далеко плила,
 Далеко плила до Русалима.
 Ой піду-ж бо я дорїжечкою,
 Полечу полем ластївочкою.
 А сіла собі в широкї поля,
 Почьила собі там гнїздо вити.
 Ой тотї поля то не влюбили,
 Траву зімньили, верхи всушили
 Она зленула в вишневі сади,
 Почьила собі там гнїзда вити.
 Ой тотї сади то не влюбили,
 Цвисти лишили, лист усушили.
 Ай заленула у білі церкви,
 Почьила собі біло білити,

Біло білити, гніздечка вити.
 Ой тоті церкви того влюбили,
 Ой улюбили тай ухвалили;
 Прийшли попове служби служити.
 Служби служити, Бога просити
 За здоровйичко, за Марійчино,
 На здоровечко, гречна Марічко!

(Криворівня.)

35. Ой у поли, в поли близько дороги,
 Ой дай Боже!

Там дівчиночка город полола,
 Нивку полола, зілйичко брала,
 Зілйичко брала, віночок плела,
 Віночок плела, на голов клала.
 Ой звійили си буйні вітрове,
 Вінец занесли на край Дунаю.
 Три рибарики тай риболови
 Рибку ловпли, вінец спіймали,
 Вінец спіймали Божі йангелі.
 Пішла погонь, рідніі братьи,
 Ой прийшли они на край Дунаю.
 Ой бо добрий день, гордії царі,
 Ой чо ви суда, бай чого зайшли?
 Ой наші сестра має бай згубу:
 Ой звійили си буйні вітрове,
 Вітри з головки вінец зленули,
 Ой занесли го на край Дунаю.
 Ой ми вернемо золотий вінец,
 Ой би нам дати перевмочку.
 Одному дати бай червоного,
 Другому конь бай вороного,
 А за третього панну Анночку!

(Річка.)

36. Ой в поли, в поли близько дороги,
 В неділю!

Йа там дівочка гръидку полола,
 Гръидку полола, зілйичко брала,
 Зілйичко брала, віночок плела,
 Віночок плела, на голов клала.

Ой сама входить тай до сьвітлоньки,
 Ой до своєї рідної мамки:
 Диви си, мамко, на цес віночок!
 Дивіт си, мамко, бай и ви татку,
 Ця цес віночок файно ми стоїть?
 Ой файно тобі, наша донечко!
 Вінчуйми тобі на здоровйичко ..

(Іван Данилюк. — Жабв.)

37. Ой ізза гори, зза високої,
   Ой дай Боже!
 Зза високої тай далекої,
 Ця вогонь горит, ця місьвц сьвітит?
 Не вогонь горит, не місьвц сьвітит,
 Гречная панна віночком сьвітит.
 Віночком сьвітит, винце черпав,
 Винце черпав, бойир чьистує:
 Ой пийте-ж бо ви зелене вино,
 Просіте мене у вітца, в неньки,
 У вітца, в неньки, в старшого брата;
 Ой йик не дадут, сама я піду,
 Ой знаю, знаю, де я вас найду,
 В нижного брода йа в перевоза.
 Там гречна панна перевіз держит.
 Прийшло же ид вій сімсот молодців:
 Гречная панно, перевези нас.
 Не перевезу, не маю чьису,
 Тепер ми братчик з дороги прийшов,
 Він привіз мені три радосточці:
 Одно ми радіст: срібний перстенец,
 Друге ми радіст: шовковий пойис,
 Трете ми радіст: зелений вінец.
 Срібний перстенец пальчик ізчепле,
 Шовковий пойис ладочки*) ломит,
 Зелений вінец головку вклонит.
 Дес си узьили буйні вітрове,
 Йа тот віночок тай изшийнули
 Тай завійили на тихий Дунай.
 Ой ішли туди три риболови!

*) значить: крижі.

Їй люде, люде переем буде,
 Ця ви не найшли зелений вінець?
 Шо-же нам буде за переемець?
 Одному буде срібний перстенець,
 Другому буде шовковий поийс,
 Третому буде зелений вінець,
 Зелений вінець, сама молода,
 Сама молода, от йик йигода.
 Дай тобі, Боже, в городі зіле,
 В городі зіле, в хаті весіле,
 Ой на здорове, кречная панно,
 Не сама з собов, з вітцем, з мамкою,
 З вітцем, з мамкою, ще й з братчиками,
 Ой з братчиками та сесгричками.
 Вінчуем тобі. . і т. д.

(Брустури.)

38. Йа в ліску, в ліску, на жовтім піску
Ой дай Боже!

Виросла сосна, широка-ряене,
 Йа в вис висока, йа в лист широка,
 В кору багрийва, йа в верх кудрийва.
 Ой на тім кудрі та сокіл сидит,
 Та сокіл сидит, далеко видит,
 Ой видит же він на чистий Дунай,
 На тім Дунаю корабель плавле;
 Йа в тім кораблі кречная панна,
 Кречная панна ширинику шив.
 Ой шила, шила, позолотила,
 Та другу шила, та ильчатую,
 Йа третю шила усьиким шовком.
 Тоту шовкову свому свекрови,
 Тоту ильчйиту своїй матенці,
 Позолочену свому милому.
 Ой на здорове, гречная панно,
 Ой на здорове не сама собов,
 Не сама собов, з вітцем, ньькою,
 З всев чельдиккою, та з домовою!

39. Ой на Дунаї корабель плавле,
Гой дай Боже!
 В тім корабелі кречная панна.

Ой сидит, сидит, ширинки шие :
 Ой одну шила все ильчатеньку,
 А другу шила всіляким шовком,
 А третю шила, позолотила.
 Тоту, шо шила бай ильчатеньку,
 Тоту би дати своєму свекру ;
 А ту, шо шила всіляким шовком,
 Тоту би дала старшому брату ;
 А ту, шо шила й позолотила,
 Тоту би дала своєму милому.
 Ой дати, дати, ніким післати ;
 Післала бих і меньшов сестричтов,
 Меньша сестричка красша від мене,
 Тоту полюбит. мене погубит.
 Хоч сором, хоч два, понесу сама
 Ой на здорове, кречная панно !
 Ой здоров, здоров, не сама собов,
 Не сама собою, з вітцем, мамкою,
 З всев чельндкою тай домовою !

Гой дай Боже !

(Космач.)

VIII. Коляди дитині :

I. Ой ізза гори, зза зеленої,

Гой дай Боже !

Річка впливат, плавине несе,
 Їа в тим плавиню сивий оленю,
 Їнму на ріжках хитай колиска,
 Їа в тій колисці кречная панна !
 Ой пливи, пливи, мене не втопи,
 Їнк мене втопиш, самий загинеш !
 В мене братчики все писарчики,
 В мене сестрички йа все памнички,
 В мене братове йа все вїтове !
 Тай по сім слові чьисна здорова,
 Чьисна здорова кречная панна,
 Кречная панна, на йимне . . . .

Чьисна здорова !

(Тюдів.)

2. Їа в ліску, в ліску, на жовтім піску
Ой дай Боже!

Віросла сосна золото рясна,
Золото-рясна, тонка, висока,
Тонка, висока, в корень глібока,
В корень глібока, йа в лист широка,
У лист широка, в цвіток багорова,
В цвіток багорова, йа в верх кудрава.
Ой у тій кудрі є колисочка,
В тій колисочці горде дитьитко,
В кости играє, краще сьпіває.
Учули-ж тото великі пани,
Приходьї' близько, клоньї си низько.
Прийшли ше блище, клоньї си нище:
Хто-ж тебе навчив у кости грати,
У кости грати, красне сьпівати?
Навчила мене ньєнка ріднєнка,
Нєнка ріднєнка, сестра милєнка,
У кости грати, красне сьпівати,
По тричі в ночі тай устаючи,
Винним йиблучком тай хитаючи!
В багровим пивци чом купаючи,
Білов фустинков вповиваючи,
Мідком солодким чом годуючи,
Винним йиблучком чом забавляючи.
Ой на здорове, гордов дитє,
Ой здоров, здоров, та не сам собов,
Не сам з собою, з дьидьом, з ньєнкою,
Із всев чельидков тай з домовою.
Рости величка до черевичка,
Від черевичка бай до віночка!
Вінчусмо... і т. д.

(Юра Бендейчук. — Жабє.)

3. Їа в поли, в поли близко дороги
Ой дай Боже!

Є керничєнка мурованая,
Мурованая тая керничка,
Збудована над нев капличка,
У тій капличці дванацѣт черцѣв

Службу служили, воду свйитили,
 Воду свйитили, хрест загубили.
 Ой була-ж тудя з давненьку стежка,
 Ходила-ж тудя гречна дівчинка,
 Ой ішла, ішла, золот хрест найшла.
 Ой пішли черці у погонечку:
 Ой стій, погоди, золот хрест верни!
 Шо-ж міні буде за перебец?
 Будем за тебе служби служити,
 Не лишень за тьа, ше й за долечку!
 Вінчуємо... і т. д.

(*Мис. Гутинюк — Криворівня.*)

ІХ. Коляди загальні:

І. Стоїт царю на снім мори,
Радуї си, земле, син народив си!
 Д' нему приходит Ісус Христос:
 Біг, помагаї Біг, ти гордий царю!
 Подаї здоров, Ісусе Христе!
 Порадьмо си тай ни зрадьмо си.
 Послужи мене у сине море,
 У сине море на преисподне
 І скажи тамки: Во имя отца,
 Во имя отца й свйитого Духа!
 Ти свйита земле, я беру тебе,
 На Божу волю я беру тебе!
 Він пронирав у сине море
 І там не каже „во имїи отца“,
 Він і не каже й „свйитого Духа“,
 Лиш зачырав свйитої землі,
 Свйитої землі у повні жмені.
 Відти він же тай винирає,
 Нема землі у ьго жмени!
 Ісус до него тай промовляє:
 Ой ти царю, ти вовводо.
 Меш ти ходити дуже богато,
 Так ни буде, йик ти гадаєш,
 На свою волю землі не возьмеш!
 Пронирай ко по другім разі,
 І скажи тамки, як тобі кажу!

Він пронирав по другім разі
 І другим разом нічо ни каже,
 Він зачирав сьвйитої землі,
 Сьвйитої землі повнії жменї.
 Відти він же внирав,
 Нема семлі у вго жмени.
 Ісус до него тай промовляє:
 Ой ти царю, ти возводо,
 Меш ти ходити д' страшного суду,
 Так то не буде, йик ти гадавш!
 Пронирай-ко по третім разі
 І скажи тамки: Во имя отца,
 Во имя отца, сьвйитого Духа!
 От сьвйита земле, я бере тебе,
 Беру тебе на Божу волю!
 Він пронирав по третім разі
 І там лиш сказав: Во имьи отца,
 Сьвйитого духа він вже не каже,
 А зачирав сьвйитої землі,
 Сьвйитої землі у повні жменї.
 Сьвйитая земле, я беру тебе,
 Я беру тебе на Божу волю,
 На Божу волю тай и на свою.
 Він внирав з синього моря,
 Нима землі у вго жмени,
 Лише тільки, шо за ніхтьми!
 Йили вни тото тай видирати,
 Йили из того тай пальничку,
 Тай пальничку йили плескати,
 Гори, долини тай основати.
 Ой заснували гори, долини,
 Широкі поля ше й полонини,
 Широкі поля, синії моря!
 Ісус тогда так промовляє:
 Ой ти, царю, ти возводо!
 Порадьмо си тай ни зрадьмо си.
 Ми сьвйиту землю тай запродаймо,
 Господу Богу ї передаймо!
 Як урадили, так изробили.
 Усе тото Богу на хвалу,
 Гречному газді тай и на славу,

Гречному газдї, пану Ивану,
 Ёго газднї тай Парасочці!
 А за сим словом... і т. д.

(Юрій Соломійчук — Жабь.)

2. Ой стоїт царю на синім морю,
   На синім морю!
 Ой гордий царю, вовводо!
 Ой прийшов д' нему та Ісус Христос,
 Каже до него: Ба й добрий день!
 Ой гордий царю, ти вовводо!
 Ой подай здоров, Ісусе Христе!
 Послухай мене, ти гордий царю,
 Ой гордий царю, ти вовводо!
 Послужи минї у синє море,
   У синє море!
 У синє море, у преісподне,
 Ой і скажи там: Во імїи Отца,
 Ой і скажи там: Во імїи Сина,
 Ой і скажи там: Й сьвїйтого Духа,
 Ой і скажи там: Земле, я тебе беру!
 Ой гордий царю, ти вовводо!
 Ой він понирив у синє море,
 Ой в синє море, у преісподне!
 Ой він зачернув сьвїйтої землї,
   З синого моря!
 Зачернув землї бай повні жменї.
 Ой він зачернув і не хрестит си,
   У синім мори!
 Ой він винирав з синого моря,
   З синого моря!
 Ой нема землї у него в жмени.
   На синім мори!
 Ой Сус Христос тай промовльєне:
 Ой бо ти, царю, ти вовводо,
 Ой вовводо, ти морский царю,
 Ти меш ходити дуже богато,
   У синє море!
 На свою волю землї не озмеш,
   З синого моря!

Ой понирай ко у другім разі,
У сине море!

Ой в сине море у преісподне,
 Ой і скажи там: Во имїи Отца,
 Ой і скажи: Земле, я беру тебе!
 Він понирає у сине море,
 Ой в сине море у преісподне.
 Він зачерав сьвїнтої землі,

З синаго моря!

Ой зачерав і не хрестит си.
У синім мори!

Набрав землі повнії жмені,
З синаго моря!

Ой він винирає з синаго моря,
 З синаго моря, з преісподного!
 Ой нема землі у него в жмені.
На синім мори!

А Ісус Христос так промовляє:
 Ой ти поганий цар-вовводо,
 Ой так не буде, йик ти гадаєш!
 На свою волю землі не озмеш.
 Чому не кажеш: Во имїи Отца?
 Чому не вториш: Сьвїтного Духа?
 Ой понирай ко у третім разі,
У сине море!

Ой понирай-ко у сине море,
 Ой в сине море у преісподне,
 Ой понирай-ко у Божій правді.
 Ой і скажи там: Во имїи Отца,
 Ой повтори там: Сьвїтного Духа,
 Ой і скажи там: Земле, я беру тебе,
 Я беру тебе на Божу волю!
 Ой він понирив у сине море,
 У сине море у преісподне,
 Ой він зачерав, вічо не каже,
У синім мори!

Ой не промовив: Сьвїтного Духа!
 Ой зачер землі повнії жмені,
 Ой винирає з синаго моря,
З синаго моря!

З синаго моря, з преісподного,

Ой більше нема, лиш за ніхтьма!

На синім морі!

Ой йив сам Господь то видирати,
Йив пальничку з того плескати.
Ой йик уплескав, на море кинув,
На пальничці сам изпочинув.
Йили вни на ній тай ночувати,
Йили из неї землю счінати.
Ой заснували гори-долини,

На землі!

Гори-долини, широкі поля,
Ой заснували синії моря!
Ой вселвла си рибка у воді,
Рибка у воді, звірка у лісі,
Радість велика по всему світу;

По всему світу!

Радість велика свйнтою землев,
Радість велика Богу на хвалу,
Богу на хвалу, газді на славу.

Газді на славу!

(Юра Вендейчук. — Жабв.)

3. Йа у сему двору тай веселому,

Радуй си, земле, син народив си!

Новая радість нам си зйивила,
Свйнта Пречнста сина вродила,
Сина вродила, світ звеселила.
Кури заціли у біднім місті,
У біднім місті, у Ветлезмі.
Свйнту Пречнсту там найшли муки,
Найшли ї муки у божій стайни.
У божій стайни меже худобов
Свйнта Пречнста дить вродила,
У плащівницу дить вповила,
Дить вповила, в йисла вложила.
Тогди из неба звїзда свїтила,
Звїзда свїтила до божой стайні.
Малі пастирі, божі йангелї,
Ой дали знати до сеї хати,
До сеї хати до господаря,
До господаря, до пана (імя).

Ой взяли дитя у плащівницю,
 Взяли, занесли до господаря,
 До господаря, до пана (імя).
 На стів дитинку вни уложили!
 На сьвітій вечер тай на Рождество,
 Ой сьвітї зийшли на сьвітїу землю,
 До господаря, до пана (імя).
 Они засїли тай коло стола,
 Ой коло стола йворового!
 Стала веселість по всему сьвіту,
 По всему сьвіту і в усїм дворї,
 Йа в усїм дворї у пана (імя).
 Ввеселила сї й рибка у водї,
 Рибка у водї, пташка в воадусї,
 Пташка в воадусї, зьвірка у лісї.
 А най же буде Богу на хвалу,
 Кречному газдї на добру славу,
 Ой и на славу его газдинї,
 Его газдинї на поздоровленє.
 Ой и на славу его дїточкам,
 Ой и на славу усїм посполу,
 Усїм посполу, шо є в тїм дому!

(Юрій Соломійчук. — Жабс.)

4. Стоя мостове все-ж калиновї,
Гей дай Боже!
 Гой на тих мостах стоя дворове,
 Стоя дворове все-ж май мурове;
 Гой у тих мурах стоя столове,
 Стоя столове все-ж нам тесове;
 Гой на тих столах стоя скатерти,
 Стоя скатерти все шовковїї,
 На тих скатертых стоя хлїбове,
 Стоя хлїбове все пшинишнїї,
 Три сьвїчі горят все-ж восковїї.
 Поза столове сидьи сьвїтїї,
 Гой сидьи, сидьи, радочку радьи,
 Радочку-ж радят первовїчную,
 Коли жидови Христа мучили,
 Христа мучили, на муки брали,
 На муки брали тай розпинали,

Терновий вінчик на голов клали,
 Зеленов жинков*) перізовали,
 Всьике деревце за ніхті били;
 Все си ломило, все си тупило,
 Христові ручки не поплішило,
 Христу из ручьок кров не пустило.
 Чырвива нва чом согрішила,
 Христу из ручок кровцю пустила;
 Де кровцьи цяне, там винце стане.
 Де слізка кане, там церков стане,
 Тота церковцьи Богу на хвалу,
 Богу на хвалу, миру й на вагу,
 Миру й на вагу, попам на прихід,
 Багрове винце людем на закін!
 Йа в ті церковци служби си правий
 За здоровлечко господареви.
 Дзвоночки дзвоньи тай за газдиню,
 Сьвітлечко горит за всю чельидку!
 Гой за сим словом будь же нам здоров,
 Будь же нам здоров, господаречку,
 Господаречку, чом Иванечку,
 Гой не сам собов, своєв газдинев,
 Своєв газдинев тай з діточками,
 Гой з діточками тай всев чельидков;
 Дай же вам, Боже, в ваш дім здорове,
 В ваш дім здорове на чельидочку,
 Гой на двір пьисте, на худобочку.
 Дькиуєм Богу тай сему дому,
 Гой сему дому тай сему столу!

(Максим Борчук. — Космач.)

5. Дькиуєм Богу Йеусу Христови
Ой дай Боже!

І усім свйитам, шо є на небі,
 І усім старшим, шо є на землі!
 На само Різдо Христос вродив си,
 Йа на Відорші ба й охрестив си.
 Йик охрестив си тай тогди пішов,
 Тай тогди пішов до Русалима.

*) ожинков.

Їа в Русалимі богаті люде,
 Богаті люде поклали мости,
 Поклали мости з жовтої кости,
 Їа поручічко з самої трости.
 Тими мостами сам Христос ішов.
 Здибала го там погана віра,
 Погана віра, самі жидове:
 Йисусе Христе, маємо Тебе,
 Маємо Тебе припровадити,
 Припровадити перед Пилата;
 Має ті Пилат на смерть всудити,
 На смерть всудити, на хрест розшибти!
 На смерть всудили, на хрест розшибили.
 Ой того було у в бдин четвер,
 Їа у п'ятницю з хреста здоймили,
 З хреста здоймили, в камінь вложили,
 Другим каменем з верха накрили
 І коло Христа варту лишили.
 Ой тота варта вся вартувала,
 Їнк Христос оскрес, вся повпадала.
 Ой того було в одну неділю,
 Тоту неділю вігак названо,
 Вігак названо чом Великдень,
 Чом Великдень тай Оскресенє
 На саме Різдво Христос вродив си,
 Їа на Відорші чом охрестив си,
 Їа на Великдень тай прославив си.
 Вінчуємо вас... і т. д.

(Никола Петильник Штолґран в Річки.)

6. На Різдво рано Христос родив си,
 Їа на Відорші бай охрестив си;
 Ой на Відорші і на Арданї
 Христос прстив си, в воді купав си.
 В воді купав си, людем вказав ся,
 Їнк си указав тай заговорив:
 Ци тримаєте мою науку?
 Але коли-ж я по землі ходив,
 Науки божой я вас все учив,
 Ой я вас учив, за вас си мучив,
 За вас си мучив, муку відбував,

Муку відбував, кровцу проливав,
 А вашу віру я не покидав.
 Погана віра мене мучила,
 Мене мучила, на муки брала,
 На муки брала, на хрест розпяла.
 Ой біла цвѣчки у мої ручки,
 Їа в мої ручки тай в мої ніжки,
 Їа в мої ніжки тай в мої хрецьки.
 А де-ж то було? — В Єрусалимі!
 В Єрусалимі їа в оден четвер,
 Їа в оден четвер Христа розпьяли,
 Їа у пятницю камінь вложили,
 Їа у суботу гріб іскінчили.
 Їа в неділеньку Христос наш воскрес,
 Їа в неділеньку, в той день великий,
 У день великий, бай на Великдень!
 (Я. Лукенчук.)

7. На саме Різдво Христос родив си,
 Ой дай Боже!
- А на Відорші бай охрестив си,
 Їак охрестив си тай тогди пішов,
 Ой пішов Иусе до Русалима;
 А в Русалимі богаті люде:
 Вони кладут мости з жовтої кости,
 А поручічко з самої трости.
 Тими мостами Сус Христос ішов,
 Сус Христос ішов в свої палаці!
 Там сїв Сус Христос бай вечерати,
 Приходи д' нему Божая мати.
 Час тобі, синку, тай вечерати!
 А минї давай від пекла ключі,
 Повіпускаю всі грішні душі.
 На тобі, Мати, від пекла ключі,
 Повіпускати всі грішні душі,
 Лишень три душі не віпускати:
 Ой першу душу бай не пускати,
 Шо зневажала вітця тай мати,
 Шо зневажала, словом корила,
 Словом корила, судом судила.
 Бай другу душу не віпускати,

Шо йшла фальчивим свідком свідчити,
 Ой невинного до кари дати,
 Але винного вікуплювати.
 Ой третю душу не випускати,
 Шо не приймила бідного в хату,
 Ой не приймила, не приоділа,
 Нікому добра не приобріла!
 Ті мут на віки в смолах кіпоти,
 В смолах кіпоти, в пеклі горіти,
 Ніколи царства не мут видіти,
 Ой не мут, не мут царства видіти!

(Я. Лукенчук.)

8. Вой май рано зора зорала,
Господи Боже!

А ше май ранче коготи піли,
 Вой ше май ранче зірница зийшла,
 Зірниця зийшла, Пречиста прийшла.
 Їа в горі, в горі, їа в Веелемі
 Пречиста Діва дитьа вродила,
 Дитьа вродила, в ризи завила!
 Пустив си голос попід небеса,
 З вишнього неба йангелі взнали,
 Йангелі взнали, зьвізду й услали,
 Зьвізда та світит, свйиті сьпівають
 На многа літа їа з паном газдов,
 Їа з паном газдом тай з газдинею!
 Підіте ко ви їа всі в обору,
 Їа всі в обору межи худобу,
 Озміте ко ви ше й мале дитьа,
 Ше й мале дитьа на білі ручки.
 Гадку гадали, йик дитьа взьити,
 Йик дитьа взьити, йик би назвати?
 Призвали бих го Свйите Рождество?
 Пречиста Діва то не влюбила,
 То не влюбила, з церкви вступила.
 Ой судок судья: йик би удати,
 Йик би удати, дитьа назвати?
 Призвали бих го свйитий Василий;
 Пречиста Діва то не влюбила,
 Тим не веліла, то не хотіла.

Далі суд судьби, йили гадати,
 Йили гадати, йик би назвати?
 Призвали бих го свйнті Відорші?
 Пречиста Діва то не влюбила,
 То не влюбила, з церкви вступила.
 Ой на свйнтій день тай на Відорші,
 Свйнті йангелі воду свйнтили,
 Воду свйнтили, Христа хрестили,
 Христа хрестили, имньи не дали.
 Ой на другий день, все й на Відорші,
 Свйнті йангелі воду свйнтили,
 Воду свйнтили, Христа схрестили,
 Христа схрестили, имньи му дали,
 Имньи му дали тай му сказали:
 Ой най же буде сам Ісус Христос!
 Пречиста Діва то улюбила,
 То улюбила, в церквю вступила.
 Невірні жиди йик то узнали,
 Йик то узнали, Христа шукали,
 Пречисту Діву в поли спіймали.
 Пречиста Діва, дес Христа діла?
 Вна їм сказала: Я го післала
 В велике поле в шовкову траву.
 Невірні жиди ой туда ішли,
 Траву косили, траву микали,
 Христа шукали, Христа не найшли,
 Пречисту Діву там іспіймали;
 Йик іспіймали, тай си питали:
 Пречиста Діва, дес Христа діла?
 Вна їм сказала: Я го післала,
 Я го післала бай у потоки!
 Невірні жиди ой туда пішли,
 Христа шукали, воду спирали,
 Тай не пустили бай загатили.
 З вишного неба лусло тай трісло,
 Гатя зірвало, жидів забрало,
 Ой їх забрало сімсот і штири,
 Ой змижи того три си зостали,
 Три си зостали, гадеку гадали:
 В царстві не будім, Христа не найдім.
 Вни загадали, Христа шукали,

Пречисту Діву в поли спіймали.
 Пречиста Діва, дес Христа діла?
 Вна їм сказала: Я го післала,
 Я го післала в терновий лісок.
 Невірні жиди ой тудя пішли,
 Ліси рубали, Христа спіймали,
 Ёнк го спіймали, на муки брали,
 В тернову постіль спати ложили,
 Терновий вінчик на голов клали
 І ожиною заперезали.
 Заперезали, на хрест розпійли,
 Зеліані гвіздї і всьике древо
 І всьике древо за ніхті били.
 Ёа всьике древо ніхтей не ймло,
 Червива ива ёнк си изнайшла,
 Ёнк сі изнайшла, за віхті зайшла.
 Червива ива сьвіт согрїшила,
 Сьвіт согрїшила, кровцу спустила,
 Де кровца кане, там церков стане,
 Де сльозка кане, там вино стане!
 Біла церковцьа людем на прихїд,
 Зелене вино людем на закін.
 Вінчуємо вас... і т. д.

(Юра Бендейчук. — Жабв.)

9. Ой на свійтий день, на свійтий вечер,
Радуй си!

Ой дуже рано роса упала,
 Роса упала, студена зима,
 А ше май ранче кури запіли.
 На свійтий день, на свійте Рїздю
 Свїту Пречисту напали муки:
 Пречиста Дїва дитья вродила
 У біднім місті, у Флемевї.
 Ёнк породила тай у солому,
 Поклала в стайни межн худобу,
 Межн тельятки тай маленькії.
 Ёнк породила, в ризи повила,
 Ёа у йсельца тай положила,
 Ёа плащеничков его накрила.
 Ой ніхто того бай не зобачив,

Лиш добачили малі хлопчучки,
 Малі хлопчучки, божі пастушки,
 Божі пастушки, божі йангелі!
 Ой дали знати до сеї хати,
 До сеї хати, до господаря.
 Треба нам дитьки до хати взяти,
 До хати взяти, имїи му дати.
 Поклали его тай на столчок;
 Зийшли сї свїиті з вишного неба,
 Посходили си до господаря,
 Йа й сїли собі йа в округ стола,
 Йа в округ стола йиворового.
 Раду вни радьи, гадку гадають,
 Йик би удати, дитьки назвати?
 Назвали бих го свїитим вечерем?
 Пречиста Дїва тай не велїла!
 Назвали бих го свїите Рождество?
 Пречиста Дїва тай не велїла!
 Назвала бих го свїите Васнле,
 Свїитим Василем тай Новим роком?
 Пречиста Дїва тай не велїла!
 Ой на свїитий день на водосвїите
 Узьила дитьки, внесла до церкви.
 Свїиті духовні воду свїитили,
 Христа Божого там охрестили,
 Ой хрестили, не утвердили,
 Ой не втвердили, имьи не дали!
 Берїмо дитьки на Ардан воду!
 Свїиті духовні воду свїитили,
 Посходило си гей свїитих много,
 Ой межи ними Иван Хреститель.
 Хреститель узьив дитьки на руки,
 Пішов из дїтьим посеред ріки,
 Там его измив в арданській водї.
 Там охрестив го во имїи Отца,
 Йа ше і Сина й Божого Духа!
 Тогди він сказав: Най буде Христос!
 Пречиста Дїва тай израділа,
 Ой шо Сус Христа вна уродила.
 Велика радість стала на свїитї,
 Шо цар рожденїй тай народив си!

Йангелі в трубки бай затрубили,
 Ой тогди в дзвони та задзвонили,
 Велика радість по всему сьвітї,
 По всему сьвітї і в рускі вірі.
 І веселив си місяць у крузі,
 Ввеселило си сонце в полудне,
 Ввеселили си зьвізди на небі,
 Зьвізди на небі, зьвірка у лісі,
 Зьвірка у лісі, рибка у мори!
 Учulo за то жидівске войско,
 Пречисту Діву зараз спіймали,
 А йик спіймали, вни поспитали:
 Пречиста Діва, дес Христа діла?
 Вна промовила: Я го післала,
 Я го післала в широке поле,
 В широке поле, в шовкову траву,
 В шовкову траву, в густії лозні!
 Невірні жиди тай туди пішли,
 Набрали з собов всьике оріже,
 Траву косили й траву микали,
 Лозні рубали й Христа шукали.
 А йик го тамки вони не найшли,
 Ой они відтив тай назад прийшли,
 Пречисту Діву назад спіймали,
 А йик спіймали, вни поспитали:
 Пречиста Діво, дес Христа діла?
 Вна промовила: Я го післала,
 Я го післала в високу гору,
 Ой у найвищу, у каменисту!
 Невірні жиди тай туди пішли,
 Гору розбвали тай розкопали,
 Ой розкопали ше і зрівнали,
 Христа Божого тамко не найшли!
 Ой они відтив тай назад прийшли,
 Пречисту Діву знов вспіймили:
 Пречиста Діво, дес Христа діла?
 Вна промовила: Я го післала,
 Я го післала в стрімкі потоки,
 В стрімкі потоки тай у глібокї!
 Жидівске війско все туди пішло;
 Набрали з собов всьике оріже,

Усі потоки вни погатили,
 Йик погатили, воду спинили!
 Зийшов же Илей з вишного неба,
 Йик перехрестив тай правов ручков,
 Ой правов ручков тай своїм мечем,
 Луснуло, тріснуло з вишного неба;
 Ой тогди гати всі си пірвали,
 Жидівске войско води забрали,
 Жидівске войско потопило си;
 Втопило їх си сімсот тисьяча,
 Сімсот тисьяча ше і чотири,
 Лиш три из них си і полишили,
 Ой ті Пречисту знов іспіймили:
 Ой Матко Божа, деє Христа діла?
 Вна промовила: Я го післала,
 Я го післала до Русалима!
 Погана віра там го спіймила,
 Христови кровцу з нігтій пустила,
 Сухов ожинков оперезала,
 Терновий вінчик на голов клала,
 Всьике деревце за ніхті била!
 Все си тупило, все си ломило,
 Червьива ива лиш зогрішила,
 Христови кровцу з ніхтій пустила,
 Де кровца кане... і т. д.

(Данилюк. — Слупейка.)

10. Ой в лісі, в лісі, у Медоборі,
     Ой *світте Різдво!*
 Блудали блудці сімсот молодців!
 Приблудили си до цього двору,
 До цього двору ба й веселого.
 Ой в цього гази двори метені,
 Двори метені, столи стелені.
 Ой поза столом самі світїї,
 Самі світїї, всі веселїї.
 Ой межи ними одного нема,
 Одного нема — світитого Різдва.
 Ой світїті просьї світитого Пётра:
 Ти світїтий Пётре, послужи ти нас,
 Послужи ти нас на сьїжїнь землі,

На сьожинь землі по свійте Різдво!
 Ой пішов Петро по свійте Різдво;
 Перейшло єго сиве голубь;
 Ой єму з очий искреньки скачут,
 Ой єму з рота поломинь паше.
 А свійтий Петро си исполошив,
 Він си обернув, у хату прийшов.
 Ой йик він прийшов межи Свїтїї:
 Ой свійтий Петре, чом ти си вернув?
 Ой я си вернув, бом си напудив,
 Мене перейшло сиве голубь,
 Из очий єму искра бай скаче,
 А з рота єму поломинь паше!
 Ой свійтий Петре, то свійте Різдво!

(Іван Данилюк — Жабь.)

II. На свійтий вечер, на Різдво рано,
На Різдво рано!

Богородица дитьи зродила;
 Пречиста Дїва дитьи купала,
 Дитьи купала й оповивала!
 Ой на Відорші, досьвіта рано
 Дитьи скупала тай оповила.
 Лодви до лодви ватру кресала,
 Над тов ватерков Христа вгрівала
 Тай сама пішла куми шукати.
 Прикочувала ті божї куми,
 Ой Божї куми до свого двору,
 Узьили дитьи на Ордан-воду;
 На тім Орданї чуда си стали,
 Йик у Орданї дитьи купали,
 Иик на Орданї дитьи хрестили,
 Йик ізхрестили тай утвердили!
 Ой та від тогди Сус Христом зостав!
 Пішов він сьвітом помежя люде
 Чуда чинити, людий навчати
 І в праву руку всіх навертати.
 Йик се учули невірні жици,
 Йик они вчули той не злюбили,
 Перед Пилата Христа скаржили,
 За три сріблені Христа купили.

Їнк го купили тай го спіймили,
 Узьили его на свої муки,
 На свої муки все на тьжиженькі;
 Христа на хресті ба й розпинали,
 Ой розпинали, кров проливали,
 Вськи му муки бай завдавали:
 В тернову постіль спати ложили,
 Терновий вінчик на голов клали,
 І ожиною заперезали,
 Вське дерево за ніхті били;
 Уське древо ніхті не ймили,
 Червива йива лиш согрішила,
 Ой согрішила, кровцу пустила,
 А йнк си знайшла, за ніхті зайшла.
 Бризнула кровцьи з Божого тілцьи,
 Де кровцьи кане, там церков стане,
 Де слина кане, там вино стане!
 Церківцьи стала людем на прихід,
 А вино стало людем на закін.
 Керничка стала людем на питьи,
 Людем на питьи, всім на пожитьи,
 Вам на здорове, на многа літа!

(Криворізня.)

12. Ой у місті в намастири

В нег'їлю!

Там Пречиста Синка мала,
 У пелюсти вповивала,
 Вповивала тай повила
 Тай на престів вположила.
 А там свїнтї раду радьи:
 Їнк би ему имньи дати?
 Дали ему — свїятий Павло.
 Она тото не злюбила,
 Від престола відступила.
 А там свїнтї раду радьи:
 Їнк би ему имньи дати?
 Дали ему: Исус Христос!
 Она тото влюбила,
 До престола приступила.

(Юра Ювенчук. — Устеріки.)

13. Ой рано, рано тай задзвонено,
Ой дай Боже!

Ой ще ранче Пречиста встала,
 Пречиста встала, Христа вродила.
 Ой ще ранче свїит Йосиф устав,
 Свїит Йосиф устав й осїд осїдлав,
 Й осїд осїдлав, з Ісусом втікав,
 З Ісусом втікав до Русалима;
 А в Русалимі люди богаті,
 Кладут йа мости з самої кости,
 Кладут поруче саме злотьяне.
 В другій сторонї люди й убогі,
 Кладут йа мости самі дубові,
 Кладут поруче саме тростове.
 Самим тым мостом Сус Христос ішов,
 Погана й віра его засьнгла,
 Погана віра, самі жидова:
 Ой Сусе Христе, ой Сусе Христе!
 Маєм на Тебе три загадочки:
 Першую гадку на хрест розпїити,
 Другую гадку головку стьїити,
 Третюю гадку в грїб закопати.
 На муки взьїили, на хрест розпїїили,
 На хрест розпїїили, головку стьїїили,
 Головку стьїїили, в грїб закопали,
 В грїб закопали, камїнь поклали.
 Поклали вони два жидки вартї,
 А сами пішли в велике місто,
 В велике місто, бай у крайний дїм.
 Зачьїили вони тай вечеряти,
 Ой вечеряти тай заклинати,
 Ой рїбку щучку тай когутїка:
 Коли ся рїбка йа в море плесне,
 Тогди Сус Христос з гробу воскресне.
 Коли сей когут крильцьїими зїбе,
 Крильцьїими зїбе, закукурїдже,
 Тогди Сус Христос із гробу втіче!
 Бай когутїчок крильцьїими ізбїв,
 Крильцьїими ізбїв, закукурїкав,
 Ой йик Сус Христос із гробу втікав.
 Погана віра засторопїла:

Ходім же по ми к варті зізнати.
 Приходь к варті, варта нежива,
 А вни до гробу, а Христа нема.
 Погана й віра й засторошила,
 Від гробу втікла тай задуріла!
 Вінчуємо вас шьистем-здоровем,
 Вінчуємо вас свйитим Рождеством,
 Вінчуємо вас тай Новим роком,
 Вінчуємо вас тай довгим віком!

(Іван Штефурак. -- Соколізка.)

14. Йа в поли, в поли рубйит си двори,
 Ой дай Боже!

Рубйит си двори на штари й угли,
 На тоті й угли росица впала,
 З тої росиці стали керниці
 Йа в тих керницах купав си Хрестос,
 Купав си Хрестос йа з свйитим Петром,
 Купаючи си, сперечили си:
 Сус Хрестос каже, шо небо більше,
 Свйит Петро каже, шо земля більша.
 Ой Петре, Петре, не перечмо си,
 Озмімо собі два-три йангелі,
 Най нам ізнесут шовковий шнурок,
 Шовковий шнурок, терновий вінок!
 Ой зййшли свйиті суди судити,
 Суди судили, усе мірьили
 Та найшли они Петрову кривду,
 Петрову кривду, Богову правду.
 Небо меньшеньке, бо все рівненьке,
 А земля більша, гори, долини,
 Великі поля тай полонини,
 Синії моря, темні лісове,
 Темні лісове, бистрі водове!

(Юра Бендейчук. — Жабь.)

15. По конец стола сидит Никола,
 Ой дай Боже!
 Ой сидит, сидит, головку склонив,
 Головку склонив, рученьки зложив,

Рученьки зложив, слезоньку вронив,
 А з тої слізки море сі стало,
 А у тім мори Господь сі купле,
 Господь сі купле, чом з свїйтим Петром.
 Купаючи сі, сперечьили сі:
 і т. д. як попередна коляда.

(Микита Александрук. — Брустури.)

16. По конец стола сидит Никола,
 Ой сидит, сидит, головку склонив,
 Головку склонив, рученьки зложив,
 Рученьки зложив, слезоньку вронив;
 Їа з тої слізки море си стало,
 А на тім мори корабіль плавле,
 А той корабіль церковцю носит,
 А тота церков з трьома верхами,
 З трьома верхами, з трьома вікнами.
 В одно віконце ізходе сонце,
 В друге віконце Пречиста Дїва,
 В третє віконце сам Господонько,
 Сам Господонько службочку служит,
 Службочку служит за господаря,
 За господаря, за господиню,
 За господиню, чьисну газдиню!

(Максим Габорак. — Брустури.)

17. На свїйтий вечер свїйтому Рїадву
Ой дай Боже!

Пречиста Дїва, Богородица,
 Христа зродила, свїтом понесла.
 Ой з давних давен тудя стежечка,
 Ой ходили нев сім колььдничків,
 Зістрічїив їх Божая Мати:
 Май-Біг-помагай вам, колььднички!
 Добре здорове, Божая Мати!
 Кудя ходили, ци не видали
 Мого сїнка, вашого Бога?
 Хоть ми видали, не пізнавали.
 Ой мїй сїночок на весь свїт значен,
 На весь свїт значен й на ввесь свїт славен;
 У мого сїнка в лїчку сонечко,

В личку сонечко, йа в чолї місяц,
 Йа в потялицн бай три зірниці!
 А мій синочок післанец Божий,
 Післанец божий до сего дому,
 Бо в сему дому Господь буває,
 Господь буває тай сам відає:
 Шо донька з мамков не сперечає,
 Шо син на вітцян рук не здійсмає,
 Сестра на сестру чйир не шукає,
 Йа брат на брата міч не знимає.

(*Никифор Кіжделюк. — Жабв.*)

18. Ой небом, небом, небом синеньким

Ой дай Боже!

Йа по нім ходе місяц йисенький,
 Йисна зірничка, его сестричка!
 Кудя ти ідеш, ясна зірнице?
 Іду від Бога, іду на землю,
 Іду на землю, іду на села
 Богу на славу, людем на хвалу,
 Людем на хвалу перевідати:
 Ця так і тепер, йик з стародавна?
 Йик з стародавна, йик з первовіку?
 Ця сить меди свйитій вечері?
 Ця точьи вино Свйитому Різдву?
 Ця варьи пиво Свйитому Збору?
 Ця син до вітця ше шлет вечеру?
 Донька матери ця шле вечеру?
 Йа кум до кума ця шле вечеру?
 Сусід сусіду ця шле вечеру?
 Не так то тепер, йик з стародавна,
 Йик з стародавна, йик з первовіку:
 Не сить меди Свйитій вечері,
 Не точьи вина Свйитому Різдву,
 Не варьи пива Свйитому Збору,
 А син до вітця не шле вечеру,
 Донька матери не шле вечеру,
 А брат до брата не шле вечеру,
 Сестра до сестри не шле вечеру,
 Йа кум до кума не шле вечеру,
 Сусід сусіду не шле вечеру.

А син на вітця руки знімає,
 Руки знімає, гнів підоймає,
 Донька на матір перерічає,
 Перерічає, гнів підоймає,
 Гнів підоймає, прощі не має,
 А брат на брата мечем рубає,
 Мечем рубає, гнів підоймає,
 Гнів підоймає, прощі не має!
 Сестра на сестру чьирів питає,
 Чьирів питає, гнів підоймає,
 Гнів підоймає, прощі не має!
 А кум на кума пана взиває,
 Пана взиває, гнів підоймає,
 Гнів підоймає, прощі не має!
 Сусід сусіді пліт закладає,
 Пліт закладає, терен рубає,
 Терен рубає, ще й закидає,
 Ще й закидає, стежки не має,
 Гнів підоймає, прощі не має.

(Космач).

19. Йа в мори, в мори йисний місяцю,
Ой дай Боже!

За ним зірничка, сестричка рідна,
 За тов другая, тото-ж первая!
 Ой стій, погоди, ясний місяцю!
 Ой не погоджу, не маю часу!
 Бо я післаний післіг*) від Бога,
 Післіг від Бога до господаря,
 До господаря, до сего дому:
 Ци є в тім дому старії люде?
 Ци вни так держьки, йик з первовіку?
 Ци кум до кума з вечеров ходит?
 Ци син вітцєви знизька си клонит?
 Ци дочка мамі ци си вклоньє?
 Ой тепер не так, йик з первовіку,
 Ой кум до кума з вечеров не йде,
 Ой син на вітця руку здоймає,

*) післіг = післанець.

Донька матери суд перечає,
 Ой брат на брата меч вітьгає,
 Сестра на сестру чьирів шукає,
 Сусід сусіда до пана вдає
 Тай перелази загороджав!

(Шешори).

20. Три кольднички — підвіконнички :

Ой дай Боже!

Перший кольдник — яснее сонце,
 Другий кольдник — ясенький місяць,
 Третий кольдник то дробен дощик.
 Та шо-ж ми парчеш, яснее сонце?
 Ой йик я зйїду рано в недїлю,
 А врадуют си церкви й каплїцї,
 Церкви й каплїцї, в церквах престоли.
 Ой шо-ж нам парчеш, ясний місяць?
 Ой йик я зйїду темної ночи,
 Темної ночи ше й о півночи,
 А врадуют си гори й долини,
 Гори й долини ще й полонини.
 Шо же нам парчеш, ти дробен дощик?
 Ой йик я спаду три рази в маю,
 То вродит вам си жито, пшеница,
 Жито, пшеница, всьїка пашница.

(Жабє).

21. Ой селом, селом, селом дорога,

Ой дай Боже!

Ой їдут-пливут два-три йангелї,
 Два-три йангелї, все й кольднички,
 Все й кольднички, все й робїтнички.
 Ой була-ж туда здавненька стежка,
 Ходила-ж туда Дїва Пречиста.
 Ой їшла, їшла, Хреста шукала,
 Хреста шукала, їх їспїймала,
 Їх їспїймала, в них си питала :
 Ци не видїли мого сина?
 Ми хоть видїли, ми го не знали!
 То в мене синок ба й назначений,
 Из чола вму все місяць сьвітит,

Із плечей ему зірниця сяє,
Із грудий ему ба й сонце гріє,
Ой сонце гріє, сьвіт веселіє.
Ой місяц сяє, сьвіт величає,
Сьвіт величає, цьвіт процвітає.
Цьвіт процвітає по всему сьвіту,
По всему сьвіту, маковім цьвіту,
Маковім цьвіту ба й сему дому,
Бай сему дому все й веселому!
Шоби ви газди гаразд си мали,
На пришлі роки сьвіт дочекали
І сі в мирности відкочували!
Не вмiли ми вам скольидувати,
Просили бих вас перебачати.
Вінчувмо вас щістєм-здоровем,
Щістєм-здоровем, многа літами,
Многа літами, сими свйитками,
Сим Новим Роком, свйитим Василям
І з кольидками все й діточками
І з своїм газдов і з худобочков
І з худобочков і з своїм домом!
Від сего слова будьте здорові!
(Мис. Гутинюк. — Криворівня).

Кольида страстна.

22. Славен вс, Боже, по всему сьвіту
Славен вс!

• І в усіх церквах, по монастирах.
І ви є славні, наш господарю,
Йикі ви славні, в нашій громаді.
Й ми до вас прийшли кольидувати,
Й кольидувати, правду сказати
За Суса Христа пресьвітлійшого,
Йик Ісусе Христос по землі ходив,
По землі ходив, з людьми говорив
Й на сей землі він смерти пожив.
Шо в неділеньку та на бечкову,
Йик ішов Христос до Русалима,
За Христом ишли тогди народи,
Лудинє з себе порозгортали,
Порозгортали, землев метали,
Христу доріжку туда стелили,

Й бечки ломили, землев метали,
 Йнє тотн бечки позацвїтали.
 Йнє прийшов Христос до Русалима,
 Ой став він собі насеред міста,
 Й уздрїли-ж йнго поганї жиди,
 Имїли Христа, в ланц заковали,
 Перед Пилата Христа пригнали:
 Ой ти, Пилате, Пилате, царю,
 Пилате, царю, позвольїй кару,
 Позвольїй кару сему смертевну,
 Ми гєзди ймїли нового Царя,
 Нового Царя — нїприятеля!
 Й они так кажут за Суса Христа,
 Шо краєм ходит, міста бунтуєт!
 Пилат згїдував там двїсто мужа.
 В переднїм глїдї були корбачї,
 Були корбачї тай гарапники.
 Йа в другїм глїдї гостра тростина,
 Там Христос ходив тогди улицєв,
 Переднїй глїд бив арапниками,
 А другий глїд бив тростиною.
 Вни тамкн Христа тьжшко вкарали.
 Пречисту кровцу попроливали.
 А де гдє Пилат на нїй галтував,
 На нїй галтував, що будє бити.
 Пришов кривавий перед Пилата
 Подьковати йнко царєви,
 Йнко царєви тай Пилатови.
 Йа Пилат сказав: — Дайтн мнє води,
 Дайтн мнє води умити руки,
 Бо в мене руки цалком кривавї,
 Я йнго вкарав так невинного,
 Я йнго вкарав почєрез жиди,
 А я сам вїжу, що Він нї винєн.
 Тай випускайт два розбойники,
 Йа Христа поклав до середини,
 До середини ид розбойникам.
 Тай зачєв тогди бєфєлювати,
 Бєфєлювати, жидам казати:
 — Сїсї два люди, два розбойники,
 Два розбойники будим тратити,

Бо сміє на смерть вже засуджені ;
 Нового Пана Ісуса Христа
 То на грабунку ніде не було,
 Сисі два люди, два розбойники,
 То грабували тай забирали,
 Сего третього з ними ни було !
 Так казав Пилат до Суса Христа :
 - Ти новий Пана, ти новий Царю,
 З котрого-ж ти є тай, пана, краю ?
 А Христос сказав : — Я з Вєфлєсма,
 Я там си родив, там моя мати,
 А я є роду Давидового !
 Йа Пилат тогди голосно кричив :
 — Най усі жиди, най всі кагали !
 Вєфлєсма місто то ни підо мнов,
 Під другим царем, он під Иродом,
 Ни маю права бильше карати !
 Йа тото було все під Пилатом,
 Вин лиш так казав почерез жиди,
 Бо вин ни хотів Христа карати.
 А вни вибрали тогди патрулю,
 Займили Христа он до Ирода :
 — Ироде, цару, повольний кару,
 Ми гєзди ймили нового Царя,
 Нового царя, ниприятеля !
 А Йирод сказав : — Близте го суда !
 Вони Христа бють, ид нему женут.
 Йик пришов Христос вперед Ирода,
 Так Ирод сказав : — Ти новий цару,
 А я не маю для тебе краю,
 Килька є земля, то вся є моя !
 Йа Ісус Христос з ним ни говорив,
 Бо Христос видів, що вин фальчивий ;
 Бо Йісус Христос землю сотворив,
 А й Ирод каже, що земля йго,
 А килький є сьвіт, то все Христовий,
 Бо Йісус Христос ввєс сьвіт сотворив.
 И сказав Ирод невірним жидам,
 И сказав Ирод так розібрати,
 Поблічну *барму* (мундир) Христови дати,
 Поблічну барму тай кримінариу.

Узьили Христа вни розібрали,
 Поблічну барму Христови дали,
 Поблічну барму тай кримінарну.
 На Сусу Христу то була манта
 И дужи красна, дужи дорога.
 Ни могли вни си тим поділити,
 Тим поділити, Христовов мантов,
 Й они сказали манту пидрати,
 Кавальчіками си поділити,
 Си поділити Христовов мантов.
 Там си й обібрав так один жидок,
 Христову манту й ни дав вин драти :
 То шкода драти, шкода псовати.
 Несімо манту перед Ирода,
 Най вин таксуєт, шо вна коштуєт.
 Тай розстелили вперед Ирода,
 Йа Ирод ходит та обзираєт.
 Так казав Ирод невірним жидам :
 — Ни можна манту су стаксувати,
 Бо сеса манта дуже дорога,
 Такої манти нема містами,
 Нима містами, ні йирмарками.
 На сису манту я вас поражу,
 На сису манту тьгнїмо льоси.
 Котрий льос візєме, пірше лумеро,
 Пірше лумеро, то того манта.
 Самий тот жидок уфатив льосок,
 То сему Христос таке щьистьєн дав,
 Таке щьистьєн дав, що манту ни драв.
 Вин манту війграв цісарским правом,
 Тим товаришам манту він сплатив,
 Тото їм сплатив, то, що сам хотїв,
 Бо вни не знали, що вна коштуєи.
 Та завернули вни й до Пилата :
 — Пилати-царю, позовлий кару,
 Вин і вже днєстав поблічну барму,
 Поблічну барму тай кримінарну !
 А Пилат тогда голосно кричєв :
 — А чому йго Ирод ни вкарав.
 ЙИрод ни карав, то й я ни буду,
 Ни маю права на смерть судити !

Так казав Пилат до Суса Христа :
 — Ти новий Пане, ти новий Царю,
 Хоч бути царем Ти на сій землі?
 А Христос казав : — Що я ни хочу,
 Що я ни хочу тут бути царем,
 Я вже є царем дуже далеко,
 Дуже далеко, дуже високо,
 Я вже є царем у в сьвітїм небї,
 Я тут на земни царем ни буду,
 Лиш хочу бути таким пророком :
 Можу слабого з лужка здоймити,
 Можу калїку поздоровити,
 Можу німому бесїду дати,
 Можу слїпому я очи дати,
 Можу вмерлого з гроба здоймити
 І йнго на світ знов воскресити,
 От таким хочу бути пророком.
 Пилате, царю, меш умирати,
 Кїло си лишит тут на сій земни,
 А ти там прийдеш навперед мене,
 А я тут прийшов навперед тебе,
 А ти там прийдеш навперед мене.
 Я буду царем сес сьвіт судити,
 Сес сьвіт судити, всїм вам платити
 За вашї дїла з оцего сьвіта :
 Йик ни по правдї ви ту жийте
 И ни по правдї права судити,
 Таку заплату від мнї возмите!
 А Пилат тогди так засмутив си,
 Христові слова до себе приймив,
 А Христос приймив йнго в „Вірую“,
 Йнго в „Вірую“, що в „Пилатї“ є,
 Що в „Пилатї“ є і „складашю“,
 Бо вин си складав Христа карати.
 Погані Жиди тогди кричїли :
 — Пилате, царю, розпїте йнго,
 На Пана Бога вин нарікайи,
 Вин показує, що вин Божий Син,
 Що вин Божий Син, що ви є Христос,
 Йа в наших книжках того ни стоїт,
 За йнго хрести ми ни знаємо.

Коли Господь Бог без жони жист,
 Видки би Вин мав Свого Сина,
 Коли Господь Бог ни майи жони,
 То вин ни майи Свого Сина!
 Пилати, царю, будем тьгати
 И будим с тобов вогонь тримати!
 Збунтувала си увся старшина,
 Увся старшина, котра жидівска
 Напротив царя, против Пилата;
 Ой збунтував си цілий Русалим
 Напротив царя, против Пилата.
 Йа Пилат тогди так засмутив си,
 Гадаєи Пилат: — Нічо ни владжу
 Напротив міста, так Русалима,
 Мушу я йиго волю звольити.
 Беріте-ж йиго, куда вам треба,
 Ни позволю на смерть карати.
 Чорнокнижники то записали,
 То записали тай так сказали:
 — Шо Пилат звольив на смерть карати!
 Та втьили дуба насеред міста,
 Ой та ссадили на Суса Христа,
 Займили Христа тогди на гору,
 Тогди на гору на Городівску.
 Вни того дуба там закопали
 І там розпйили ой Суса Христа,
 Два розбойники там коло Христа.
 А в котру днинку? то у пйитничку,
 То у пйитничку великодную.
 А Исус Христос ще заговорив
 І сказав Христос; — Ой маю жажду
 Ой маю жажду, бо хочу води!
 А й вни скочіли тогди у луги,
 У лузі втьили довгу тростину
 Тай до тростини погар сильили,
 Ни дали води, лиш дали оцту.
 Мішьили они у оцет жовчу.
 А Йисус Христос то пьти ни пив,
 Головку склонив, житьи закінчив.
 А то в пйитничку великодную,
 Тогди на небі сонце стемніло.

Вони набігають так до Пилата,
 А Пилат тогди голосно скричів:
 — Я вам ни зволю на смерть карати,
 Я ни обідав; котра година?
 — Година вже в так дванатціта!
 — Чому на небі й сонечка нима?
 Вони узьили велику піку
 Тай нев пробили Йисуса Христа,
 Кров ни чуріла, лишень болото,
 Крови ни було, бо Христос умер.
 Там набігав тот сьвйитий Йосип,
 Приносят собі тай плахтиночку,
 Щоби го сховав в свою пивничку.
 Подали жиди Йисуса Христа,
 Загорнув Йосип у плахтиночку,
 Поховав Христа в свою пивничку.
 Они поклали твердії вартн,
 Тоту пивничку запечитали,
 В першій годині поопівночі
 Так дужа земля, так задрижала,
 Що та пивничка си й отворила,
 И тота варта там попадала.
 То в негіленьку, так пораненьку
 Оскресеніє нашего Христа,
 Бо в негіленьку Христос оскресав,
 Нас многорішних увсіх потішав.
 Многая літа, многая літа!
 (*Записана Л. Гарматієм — в Головах.*)

Коляда за Пречисту:

23. Пречиста Діва, Мати Христова,
   Ой дай Боже!
 Мати Христова, Богородица,
 На сьвйите Різдво, на сьвйите Різдво,
 На сьвйите Різдво Христа вродила;
 Йик го вродила, файно вповила
 В біленьке шматє, в йисла вложила.
 А в котрім місті? — Йа в Вефлеємі.
 Там си на небі зьвізда з'явила
 И на все місто красно сьвітила,
 И на все місто, на всій Вефлеєм.

Дала вна знати тром царам перским
 — Але ви царі, ви царі перські,
 Ходіте скоро до Вєфлєзма!
 До Вєфлєзма Христа витати,
 Їнко цареви поклин виддати,
 Їнко цареви народженному!
 Вни скоро йшли до Вєфлєзма,
 Вни повернули до Ирод-царя.
 Тогди їм зьвізда вже не сьвітила.
 Їа ти Ироде, Ироде царю,
 Шо суда чути у вашім краю?
 Коло нас чути файну новину,
 Що народив си Христос-мєсія:
 Ходімо знати, їнго витати.
 Ирод поганий так засмутив си,
 Шо цар предвічний на сьвіт вродив си.
 И нехай Ирод цєс пропадає,
 Нас цар предвічний всіх потішає.
 Ирод ни гадав Христа витати,
 Лишень погадав Христа стинати.
 Та ходіте ви, їго витайте,
 Повитайте го та повертайте.
 Так повертайте та повістуйте
 Тай повістуйте, їнк ви гостили;
 Я зараз пиду, їнк си злагожу.
 Їнк они вийшли та вид Ирода,
 Тогди їм зьвізда та засьвітила,
 Файно їх вєла до Вєфлєзма.
 Їнк вони прийшли до Вєфлєзма,
 Їа тота зьвізда верх стайні стала
 И на все місто красно сьвітила,
 И на все місто, на всей Вєфлєзм.
 Три царі перські тамкий уходьит
 До тої стайні, до середини.
 Они там найшли Йєсуса Христа.
 Там отворили дари великі:
 Срібло тай золото, мир тай кадило.
 Христа й витали, поклин виддали,
 Инчев дорогов вни си вернули
 Тай до Ирода ни повернули,
 Зо встидом царя в краю лишили.

Ангіль дав знати Йосипу й Діві.
 А котрий ангіль? — Сьвйитий Гавриїл:
 — Тікай з дитятком тай з пані-матков,
 Я си надію тутки Ирода,
 Що приде знати, нас повитати.
 Вин ни гадає нас повитати,
 Лишень гадає нас постинати.
 Причиста Діва, матір Христова
 Сідає собі тамки на коня,
 Бере дитятко там на коліна,
 Тікає з ним аж до Йингину
 Все сивим конем йа чістим полем.
 Тогди зацвила красно й лелія,
 Йик утікала з міста Марія.
 Поганий Ирод издогадав си,
 Йик здогадав си, прудко зібрав си
 Тай набігає до Вєфлєсма,
 В великих панів вин си питає,
 Де тота Діва з малим Дитятком?
 Она тут була тай звідси пишла,
 Так звідси пишла, ни знати кудай!
 Поганий Ирод дуже си злостив,
 Що пусто ходив тай ни захопив.
 Поганий Ирод так си порадив,
 Все й у два роки діти потратив.
 З третого року діти ни кивав,
 А й у два роки діти потратив,
 Діти потратив по всему краю.
 Вин діти тратив почерез Христа.
 Помижи діти йиго затрачу,
 Вин діти зберав, у ріку метав,
 У ріку метав, у воді топив,
 Штири тисічі дїтїй затратив.
 И тогди були великі плачі,
 Йик малі діти на смерть давали,
 Шукали дїтїй тогди йимати,
 Ци хто ни сховав мале дитятко.
 Ни можна було йиго сховати,
 Лиш мусїв кождий на смерть подати.
 Тогди заказав великі штрафи,
 Великі штрафи, смертевні карі,

Хто би йнховав мале дитятко,
 Велів він зараз тай повісити,
 Так повісити вітця тай матір.
 В Богородички вни си питали,
 Де Діва діла мале дитятко,
 А вна казала, що я подала!
 Вна ни подала, добре сховала:
 Пустила йнго попид небеса.
 Там Йисусе Христос голубом літав,
 Голубом літав, бо все тото знав;
 Йнк би вни знали, то би го вбили,
 Вни би в голуба були стрільвали.
 А вни гадають, що то є голуб!
 То ни є голуб, то є свьйитий Дух,
 То є свьйитий Дух! Так Ісусе Христос
 Голубом літав аж до Відорщі.
 А на Відорщі на земню сїдав.
 Богородичка дитьи спімала,
 Дитьи спіймала, ши зрадувала,
 Шо вна дитятко тай виховала.
 Тогди зленули три свьйиті з неба
 Тай зносили собі свьйиту корону,
 Свьйиту корону тай злоті трони,
 Взяли дитятко на Ордан воду,
 На котре свьйито, то на Видорщі.
 Пречиста Діва, Мати Христова,
 Тай покликала тогди Ивана,
 Тогди Ивана Всехрестителя:
 Схрестіте мнї Сотворителя,
 Шо нам сотворив небо тай землю,
 Дім господарский, мир хрестіянський!
 Так Ісусе Христос там на Йордані,
 Отец предвічний з облак си спускав,
 Але свьйитий Дух голубом літав.
 Там си зробила свьйитая Тройця,
 Иван Хреститель так наказував,
 Так наказував там на Йордані,
 Там на Йордані трійці робити,
 Трійці робити, вогнем палити,
 Вогнем палити, в воді гасити.
 Иван Хреститель так наказував

Там на Йордані усім народам :
 Що Господь один у Тройці стоїт,
 У Тройці стоїт, у трох особах :
 Перша особа — Господь предвічний,
 Друга особа то є Син Божий,
 То є Син Божий, так Ісус Христос.
 Трета особа то є святий Дух.
 А мижи тими тай особами,
 Так особами нима старшеї,
 Нима старшеї, всі три однакі,
 Всі три однакі, бо Господь один,
 Бо Господь один у Тройці стоїт.
 Йіван Хрестітіль та наказував :
 Йік си народит мале дитьитко,
 Мале дитьитко, а буде хлопец,
 Ни можна йіго обрізувати,
 Лиш треба йіго так охрестити.
 Хоть буде хлопец а хоть дівчина,
 То малі діти будем хрестити.
 Вже си зачинат так новий закин,
 Тай новий закин так вид сегодне,
 Так вид сегодне, вид самих Видорщ,
 Ступає віра праославная.
 Правда, на свьіті є віри много,
 А віра добра лиш таки одна,
 Лиш таки одна чом праославная.
 Жиди на Йівана тогди кричали
 Тай Иванови таке казали :
 Ви вже маєте Бога другого,
 А ми маємо таки одного,
 Таки й одного, первовічного.
 Ми будем стару віру держати
 Тай будем діти обрізувати.
 Іван Хрестітіль так жидам казав :
 Йіки ви жиди увсі та дурні,
 Ми ни майімо Бога другого,
 Увсі майімо Бога одного,
 Бога й одного, первовічного.
 Шо Господь оден, а в Тройци стоїт,
 За сесе Йівана вни ни вірили,
 Вни ни вірили тай ни слухали.

Йован Хрестітіль народам казав:
 — Беріте, люди, свѣнтої води!
 Христа зхрестили, имънѣ вгвердили,
 Назвали-ж його Йисусе Христе,
 Сотворителю и Спасителю,
 Нас увсіх грішних Одкупителю!
 Маленьке дитѣи земнев вдарили,
 Бо земля чорна вський хлѣб родит,
 Вський хлѣб родит, весь нарід держит,
 Вський дім держит, дім господарскій,
 Дім господарскій, мир хрестіянскій.
 Ми вас вінчуем сими Свѣйтками,
 Сими Свѣйтками та Різвѣними,
 Відтак пришлими та Зеленими.
 А затим словом свѣйткуйте здоров!

(Записана Л. Гарматїєм — в Головах.)

Коляда за Апостолів.

24. Славенсє, Боже, по всему свѣту
Славен вс!

И по всїх церквах, по монастирях,
 И ви є славні, наш господарю,
 Наш господарю, пане Іване.
 Йикі ви славні в нашій громадї,
 В нашій громадї тай у пораді.
 Ми до вас прийшли колїдувати,
 Колїдувати, правду казати.
 За Суса Христа прєсвѣтлїйшого,
 Йик Ісусе Христос по земни ходив,
 По земни ходив, з людьми говорив.
 Друга колїда за Суса Христа,
 Шо вибрав собі дванатцїт свѣйнтих,
 Дванатцїт свѣйнтих, побожних людий
 Тай пишов з ними у чисте поле,
 В велике місто, до Русалима.
 А в Русалимі там зрада була,
 Там зрада була на Суса Христа,
 Бо в Христа були тамки вороги,

Шо погадали Христа стратити.
 А Иусе Христос увсе тото знав,
 Йнго сьвйитїї нїчо ни знали.
 У в чистїм поли коло дороги,
 Коло дороги кирничка була
 Они приходьї там до кирнички,
 Водиці брали, попочівали.
 Там Христос казав тїм своїм сьвйитим:
 -- Мої сьвйитїї, лишийте мене,
 Йити мете си мене зрікати.
 Тотї сьвйитїї всі замовчѣли,
 Всї замовчѣли на Боже слово.
 А сьвйитнїй Петро то заговорив,
 Так казав Петро до Суса Христа:
 -- Сьвйитий Господе, Иисусе Христе,
 Иисусе Христе, не лишим тебе.
 Чого ж би ми си Бога зрікали,
 Приймаймо смерть увсї за Тебе!
 Сьвйитїї ни знали, шо великий страх,
 Йа Иусе Христос увсе тото знав,
 Увсе-ж то знав, тому їм казав:
 Видтив вни прийшли у чисте поле.
 Йа в чистїм поли коло дороги
 Кирничка й була увже там друга.
 Йа вни приходьї та до другої,
 Там йидна жона водиці брала.
 Вни ї застали коло кирнички
 И тота жона Самарїянка,
 Бо тогда люди то такі були,
 То такі були Самарїяни.
 И тота жона Самарїянка
 Вна говорила до Суса Христа,
 Вна так казала до Суса Христа:
 — Я вас признаю, ви люди сьвйитї,
 А мнї треба шос Вас просити,
 Бо в нашїм мїстї водиці нема,
 У нас водиця дуже далеко
 У чїстїм поли, шо днина ходу,
 Ми без водиці, то бїдуймо!
 Сказав ї Христос: — Самарїянко!
 Лиший коновки коло кирнички,

Коновки лишій тай в місто біжи.
 Клич суда людий дуже богато,
 А ми будемо на вас чекати.
 Дамо вам воду таку живущу,
 Таку живущу мете ї мати.
 А тота жона Самаріянка
 Христа слухала, в місто бігала,
 Містом бігала, дужи кричала :
 — Ходіте, люде, у поле зо мнов,
 Коло кярнички є люде сьвітї,
 Дадут нам воду таку живущу,
 Дадут нам воду, я їх просила.
 А тота жона, Самаріянка,
 Сїмсот народа тогди зібрала
 И з ними пришла до Суса Христа.
 Їнк вони пришли до Суса Христа,
 Їа вни казали : — Шо ми ни вчені.
 Ми ни знаймо, їнк вам казати
 И їккий гонїр вам видавати.
 Сьвітї казали : — Кажіте люди,
 Кажіте люди, що слава Христу !
 Тоти народи дуже кричїли,
 Дуже кричїли, що „слава Христу !“
 Сьвітї казали : „на віки слава !“
 Давав їм Христос воду живущу,
 Шо в літі спека, в кижкій роботї,
 Вни ни горїли водиці пити,
 Бо в собі мали воду живущу,
 И тоту воду Христос їм давав.
 Видтив вни пішли до Русалима,
 За Христом ишли тоти народи
 Та все кричїли, що „слава Христу !“
 Сьвітї казали : „на віки слава !“
 Їнк увни пришли до Русалима
 Тай стали собі насеред міста,
 Узрїли Христа поганї жида,
 Поганї жида, жида-жидове.
 Жида-жидове, кати-катове
 Їмили Христа, в ланц заковали
 Тай до темниці Христа загнали.
 Їнго сьвітїї в великім страї,

В великім страсі всі повтікали,
 Всі повтікали, Христа лишили.
 Лиш свйитий Петро ище ни втікав,
 Ище ни втікав, на Христа чкав.
 Йа що вни будут з Христом робитя?
 Вни си зачыли тамки радити.
 Тамки радити, Петра ловити:
 Сей в товариш Иеуса Христа,
 Й отсего Бога, що нам у руках.
 А свйитий Петро йик тото учув,
 Вже свйитий Петро в великім страсі,
 Йив си ховати тай утікати.
 А вни забігли там вуличкамн,
 В йидній вулици имили Петра:
 — Ты в товариш Иеуса Христа
 Й отого Бога, що нам у руках!
 А свйитий Петро в великім страсі
 Христа си зрікат тай си ни пріймат.
 Так казав Петро невірним жидам:
 — Шо я из роду Христа ни видів,
 Ни шоби я й був Христів товариш!
 Бо свйитий Петро в великім страсі
 За тото забув, що Христос казав,
 Шо вни си будут Христа зрікати.
 Йи сам си Петро Христа взікав.
 Так ни пропало Христове слово,
 То так си стало, йик Христос казав,
 Тим своїм свйитим коло кирнички.
 Бо Петро свйитий гадав, що пустьят,
 Свйитого Петра вни ни пускали,
 Узьмили Петра, в ланц закували
 Тай до темниці Петра загнали,
 Тай до темниці лиш до другої,
 Шоби си вни два там ни виділи.
 А свйитий Петро смутненький сидит,
 Смутненький сидит, нічо ни винин.
 Так казав Петро у тій темниці:
 — Вже ми тут теєр так погнємо,
 Кобих у купі із Сусом Христом!
 А на то перші кури запіли.

А тогди жида вси си з'уміли.
 Відколи стоїт місто Русалим,
 Ни чути-ж було сего голосу,
 Сего голосу, що кури піют.
 А хто дав курам отаку мову,
 Отаку мову, що вміют піти?
 А на то другі кури запіли,
 А тотя жида всі подуріли :
 Шо загонили Иеуса Христа,
 Шо загонили сьвйитого Петра.
 Йи другі кури попочивали,
 Попочивали малу годинку,
 А на то треті кури запіли.
 Кайдани тогди зацоркотіли,
 Спали кайдани из Суса Христа,
 Спали кайдани з сьвйитого Петра,
 Сами си казнї порозникали.
 Сами си казнї порозтвирали,
 А жиде дурні ходьи з ключами,
 А їх арешти усі втворені,
 А вни виходьит оба на місто
 Тай містом ходьит, собі говорьит.
 А сьвйитий Петро тогди нагадав :
 — Прощий ми, Боже, що я зогрішив
 В великім страстї, Христа си зрікав.
 Я забув того, що Христос казав :
 Шо ми си будем Христа зрікати.
 Йак Христос казав, то так си стало!
 Погані жида Богу си молят,
 Йа видгак берут, Бога карают.
 Кому си молят, того карают,
 Сами ни знають, що они робйит.
 Они так кажут за Суса Христа,
 За Суса Христа, шо то другий Біг,
 Шо Господь йиден у Тройци стоїт,
 У Тройци стоїт, у трох особах :
 Перша особа Господь предвічний,
 Друга й особа то в Снн Божий,
 То в Снн Божий, так Иеус Христос.
 Трета особа то в сьвйитий Дух,

Шо Господь оден, йа в Тройци стоїт.
 Наш господарю, пане Иване,
 Ми вас віншуєм сими сьвітками,
 Сими сьвітками та Різдьйинними,
 Видтак пришлими тай Зеленими.
 А за сим словом Ти сьвіткуй адоров,
 А все в радости та в веселости,
 Все рік вид року токма до віку.

(Записав Л. Гарматій — в Головах.)

Як уже виколядували усїм та набули ся доволї, засьвічує гаадня сьвічку і прилїплює єї до хлїба, що стоїть серед стола; се є знак, що в тій хатї був „мерлець у роднї“; на се починають колядники без супроводу скрипки сьпівати „умерчу“ (коляду):

Х. „Умерла“ (коляда):

І. Ой як сей гаада з дому си вібрав,
Ой дай Боже!

Скликав він собі всі сусїдочки,
 Всі сусїдочки, свою гаадню,
 Свою гаадню й свої діточки.
 І схотїв собі сьвічки сукати,
 Заставив собі прощі прощати;
 Ой сказав собі попа привести!
 Ой идїт попа прикочувати,
 Прикочувати, мнї спорїдкувати.
 Усукав собі лишень три сьвічці.
 При першій сьвічці тїло вмирало,
 При другій сьвічці душку спускало,
 При третій сьвічці тїло вбирали.
 Ой прийшли за ним сьвітї йангелї,
 Ой прийшли за ним пїтьма возами.
 На першїм возї самї коругви,
 На другім возї самїї книги,
 На третім возї самїї сьвічі,
 Йа на четвертїм самї йангелї,
 Йа пїтим возом все тїло взяли.
 Йнк си зближьили до сеї церкви,
 Ой сами дзвони тай задзвонили.

Сами си двері порозтворїли,
 Сами си свѣчі позажигали.
 Їа ввійшли попи служби служити,
 Служби служити, опровожїти.
 Ой тогди зачїв вїн промовїти
 До свої жїнки, до своїх дїтий:
 Шоби-сте мене не забували,
 Все в суботоньки іагадували,
 Все в суботоньки ще в недїленьки
 Калачїками, акафїстами,
 Їнк того нема, кавалком хлїба.
 Я-ж за вас буду Бога просити,
 Шо ви будете многа лїт жити.
 Їа вставьмо, братя, ми си підведїм,
 Ми си підведїм, всї руки складїм,
 Всї руки складїм, молитви скажїм
 За цу душечку, шо відсїв пішла,
 Із сего дому, з сего талаву:
 Шоби та душка ча з Богом була,
 Їа в яснїм царствї супочїв мала.

(*Мих. Габорак — Брустури.*)

2. Ой чнк сей газда на свѣт си вродив,
Славен єс наш милїй Боже! Славен єс!
 Ой шо так мало на свѣтї прожив;
 Їнк си вїбрав в недїлю рано,
 В недїлю рано із сего дома,
 Із сего дома до Пана Бога,
 І сказав собі лудинє внести,
 Лудинє внести. — Най си роздивю,
 Най си роздивю, шо кому дати,
 Шо кому дати, на тїло вбрати.
 Їнк си вїбрав в недїлю рано,
 В недїлю рано із сего дома,
 Із сего дома до Пана Бога,
 Сказав вїн собі маргу пригнати,
 Маргу пригнати: — Най си роздивю,
 Най си роздивю, шо кому дати,
 Шо кому дати, в чїм поховати.
 Їнк си вїбрав в недїлю рано,
 В недїлю рано із сего дома,

Із сего дома до Пана Бога,
 Ой прийшли за ним свйиті ангелі
 Свйиті ангелі пйитма возами;
 На першім возі голосні дзвоня,
 На другім возі свйиті духовні,
 На третім возі свйичі ясні,
 В читвертім возі книги-савтирі
 На пйитім возі свйиті ангелі.
 Свйиті ангелі душечку взьили,
 Їа взьили, взьили, попровадили,
 Попровадили до Русалма.
 Їнк си зближйшли до Русалма,
 Ой сами дзвони ба й задзвонили,
 Сами си церкви порозтварьили,
 Сами си свйичі позажигали,
 Сами си книги порозтварьили.
 Їнк ввішли попи служби служити,
 Служби служити, опроважъти,
 Тогди він устав, на люде сказав,
 Шоби-сте мене не забували,
 Шоби-сте за мйя служби наймали,
 Служби наймали, книші давали,
 Їнк того нема кавалок хліба.
 Їа встаньмо братя, ми си підведім
 Ми си відведім, все руки складім,
 Ой руки складім, молитви скажім
 За ту душечку, шо пішла відцїв,
 Шо пішла відцїв із сего дома,
 Із сего дома до Пана Бога.

(Михайло Гутинюк - Криворівня.)

3. Їа в ліску, в ліску, на жовтім піску
Славен вс, славен вс, Боже, по всему світу!
 Виросла сосна тонка й висока,
 Тонка й висока в корінь глибока,
 В корінь глибока, в листок широка,
 В листок широка, зверху кудрьива;
 А на тій кудри сам сокіл сидит,
 Сам сокіл сидит, далеко видит.
 Ой бо він видит на сине море.
 На синім морі корабель плавле,

А в тім кораблі самі престоли ;
 Коло престолів сидїи панове,
 Сидїи панове тай старі люде,
 Рни раду радїи первовічную,
 Коли жидове Христа мучили,
 Христа на хрестї тай розпинали,
 Сухов ожинков оперезали,
 Терновий вінчик на голов клали,
 Ђму за нітї деревце били ;
 То си тупило, то си ломило,
 Червива ива лиш согрїшила,
 Христу из ручок кровцу пустила !
 Де слізка кане, там церков стане,
 Де крївця кане, там винце стане.
 Ѐа з густа з дрібна звїзди на небї,
 Але ше густше церкви на землі.
 А тоти церкви людем на прихїд,
 А тото винце людем на закїн.
 А в тих церковцях сїитї духовнї,
 Сїитї духовнї службочки служьи,
 Ой за живуці тай за помершї,
 Ой за помершу душу Дмитрика,
 Ой за Дмитрика й за Парасочку.
 Померший Дмитрик в царствї небеснїм,
 В царствї небеснїм межи сїитими,
 Ой він там лежит в хрест ручки держат,
 В хрест ручки держат, Господа просит
 З того свїточка тай на сей свїток ;¹
 Ой там він просит з своїв газдинев,
 Ой они просьи тай за синочки,
 Шоб они за ни не забували,
 Сьвічку до церкви тай послали,
 Сьвічку до церкви, молитву в небо ;
 Сьвічки бо горїи в царстї небеснїм,
 В царствї небеснїм перед душечок.
 Перед Дмитриком і Параскою.
 Померлі душі там спочївають.
 Померлим душкам царство небесне,
 А вам живуцим многїї лїта,
 Аби-сте на рік тай дочекали,
 Померлі душі тай поминали.

А ми устаньмо тай поклонїм си,
 Господу Богу тай помолїм си
 Ой за душечки за померлії!
 (говорят молитви).

(*Юрій Соломійчук — Жабва.*)

4. Зажурила си перепелонька в недїлю,
В недїлю рано велене вино саджене.

Зажурила си, де гніздо звити,
 Ой звила-ж бих го йа в тій пшеници,
 Женчики прийдуг, пшеничку зіжауг.
 Пшеничку зіжнут, мене виженуг.
 Зажурила си перепелонька,
 Зажурила си, де гніздо звигп.
 Ой звила-ж бих го йа в тій травниці,
 Косарі прийдуг, траву зітнут,
 Траву зітнут, мене виженуг!
 Зажурила си перепелонька,
 Зажурила си, де гніздо звити.
 Ой звила-ж бих го йа в горідчику,
 Йа в горідчику на бервінчику,
 Небіжка прийдег, бервінчик зірвет,
 Бервінчик зірвет, мене виженет,
 Бервінчик зірвет тай вінчик сплетет
 Тай вінчик сплетет, до церкви йидет,
 До церкви йидет тай Бога молит,
 Тай Бога молит, ше за небїжку,
 Ше за небїжку тай за (їмя).
 Дай же їй, Боже, царство небесне,
 Йа сив живущим шьистя здорова,
 Дай же ї, Боже, царство небесне!

(*Петро Додик — Тюдїв*)

5. Вилетїв сокіл змижи потоків,
Славен вс, Боже, по всему свїту ї в небї славен вс!

Ой сїв же собі на йворика,
 Йворик йго тай ни сплюбив,
 Йик ни сплюбив тай си ни розвив.
 Полетїв сокіл ой відти далїй
 Тай сїв же собі тай на церковцу,
 Церковця вго тай сплюбила,

Їнк сполубила тай си втворила,
 Сами си двері порозтворьили,
 Сами си свічі позажигали,
 Сами си книжки порозтворьили,
 Сами си служби повідправьили,
 Повідправьили за небошика,
 За небошика нашого брата,
 Нашого брата тай брата (імя).
 Дай же му, Боже, царство небесне,
 А нам живуцям шистя, здорова!
 Дай же му, Боже, царство небесне!
 (Петро Додьик — Тюдів.)

6. Сьвйитий Николай каміне колет,
 Славен єс, Боже, по всему свьіту ѝ в небі славен єс!
 Каміне колет, в латри складаєт,
 Ой з латрів берет, церкви будувєт,
 Церкви будувєт на два-три верхи,
 На два три верхи, на трєс дверий,
 На трєс дверий на трєс вікон.
 В перше віконце исходит сонце,
 В другє віконце на півден сонце,
 В третє віконце заходят сонце.
 Їа в перші двері самі ѝангелі,
 Їа в другі двері тай самі сьвйиті,
 Їа в треті двері Николай ходит,
 Ой ходит, ходит, служєбки правит,
 Служєбки правит за небошьика,
 За небошьика нашого брата,
 Нашого брата тай брата (імя).
 Дай же му, Боже, царство небесне.
 (Петро Додьик — Тюдів.)

7. Коло керницї, коло теплицї,
 Славен єс Боже!
 Ой там свйиті воду свйитили,
 Воду свйитили, хрєст загубили.
 Відги вни пішли в царство небесне.
 Ой зістрічають померлі душі;
 Ой бо добрий день, Божі ѝангелі!

Ой подай здоров, Божий царю!
 Ой питают си йангелі вмерлих,
 Ой ци не були коло кирницї,
 Коло кирницї, коло теплиці?
 Ой ми там, ми там воду свїятили,
 Воду свїятили та хрест згубили.
 Померлі душки, йик ви там були,
 Коло кирницї, коло теплиці,
 Ой ци не нашли свїитого хреста?
 Ми вам даємо ба й переймочку,
 Ой переймочку — царство небесне,
 Царство небесне, супочивана!

(Юрій Бендейчук — Жабв.)

8. Коло кирницї, коло теплиці

Славен вс, Боже, по всему свїту, славен вс!

Ой оттам свїиті воду свїятили,
 Воду свїятили, хрест загубили.
 Ой туди ішли померлі душі.
 Йик они ішли тай тот хрест нашли,
 Ой взьили его до монастира.
 Їх зістрітили божі ангелі.
 Ой слава Йісусу, померші душі!
 На віки слава, божі ангелі!
 Йик туди ви йшли, ци хрест не нашли?
 Ой ми го нашли тай не втаїли,
 Не затаїли, ми тут принесли.
 Шо-ж ви хочете тай переймати?
 Ой ми хочемо царство небесне.
 Божі ангелі йа в трубки грали,
 Померлі душі запроважали.
 Запровадили в царство небесне,
 Померлим душкам царство небесне!

(Юрій Данилюк — Жабв.)

9. Коло кирницї, коло теплиці

Славен вс, Боже, по всему свїту, славен вс!

Сїиті духовні воду сїитили,
 Воду сїитили, хрест загубили.
 Померла душка ой туда ишла,

Як она ишла тай той хрест найшла,
 Як его найшла тай го понесла,
 Вна го понесла тай до духовних.
 Слава Ісусу, сйиті духовні!
 На віки слава, померла душе!
 Сйиті духовні, як ви там були,
 Як ви там були, хрест загубили;
 Я тудя була тай той хрест найшла,
 Як его найшла, вам го принесла.
 Ми тобі дамо тай переймочку,
 Ой переймочку, царство небесне.
 Померла душка в царстві небеснім,
 Она там лежить межи сйитими,
 Она там лежить, в хрест ручки держит,
 В хрест ручки держит, Господа просит
 З того світочка та на сей світок,
 Ой за синочка тай за Петрика,
 Що він на маму не забував,
 Свічку до церкви тай посилав,
 Свічку до церкви, молитву в небо!
 (Юрій Соломійчук — Жабв.)

10. В сіонській горі золиті дзвони,
     В неділю рано велене вино, в неділю!
 У понедівнок вино саджено,
 А у вівторок вино сапано,
 А у середу вино тичено,
 А в четвер рано вино збирано,
 А у пйитницю вино давлено,
 Вино здавлено, в бочки сипано,
 А у суботу вино завезли,
 Ой завезено до монастира,
 А у неділю сйиті духовні,
 Сйиті духовні служби служили,
 Померлі діти дзвони дзвонили,
 Сйиті духовні тай причащали,
 Померших дітий законювали.
 Померлі діти в царстві небеснім,
 В царстві небеснім меже сйитими;
 Они там лежйи, в хрест руки держйи,
 В хрест руки держйи, Господа просйи,

Ой за дйидика тай за мамочку,
 Шо они за них не забувають,
 Сьвічу до церкви тай посилають,
 Сьвічу до церкви, молитву в небо ;
 Помершим душам царство небесне,
 А вам живучим многая літа !

(Юрій Соломійчук — Жабс.)

По умерлій колядї дзвонить тільки береза, почім говорять усі в голос Отченаші „за душу, за яку колядували“.

Коли вже заколядовано усім, встають колядники зза стола і дякують газдам ось якою *столовою* колядою :

Йа встаньмо, браті, підведімо сї,
Ой дай Боже!

Господу Богу поклонімо сї.
 Ой поклонім сї, перехрестім сї,
 Навперед Богу оперед стола
 І сему пану, що ми в їх двора.
 Господарени, господаречці,
 Ой кухарени і кухаречці
 За хліб, за божий, за поставліне
 И за пиячко й за приношіне.
 Що ми тут пили, що ми тут їли,
 Аби вам бжолі би сї роїли!
 А йик не вміли екольидувати,
 Просили бих вас перебачати.
 Най вам дарув сам Господь з неба,
 Христос небесний, чого вам треба!

(Жабс.).

По *столовій* колядї виходять колядники зза стола, а газдиня, обдаровуючи їх колачем, приповідає до них : „Дарую вас шістьм, здоровем та Божим даром!“ — Береза бере колач і відповідає ось як : „Подарував нас пан газда з газдинев колачем, ми їх вінчуємо за се шістьм, здоровем ! Вінчуємо вас, аби у вашій загороді було тільки овечок, кільки в сїм хлібі кришок ! Вінчуємо вас многа лі-тами, сини свйитками, сям новим роком, свйитим рождеством. Дай вам, Боже, здорове ! *Колядники* повтаряють : *Дай Боже!*

Потім вляче береза :

Йа в дому склінно !

Кол. Дай Боже!

Береза : В коморі збрійно :

Кол. Дай Боже!

Береза : В загороду воли й корови!

Кол. Дай Боже!

Береза : У кіннику коні!

Кол. Дай Боже!

Береза : У коширі вівці!

Кол. Дай Боже!

Береза : У пасіку бжолі!

Кол. Дай Боже!

По тім вінчованю підносить береза колач у гору тай кличе на коня : *Присьо!*, а той обзиває ся з кута : *Ігігі*. — *Береза* : *На, вівса!* — На се підходить міхоноша (вінь) до берези і відбирає колач, кидаючи его у міх.

Колядоване кінвчить ся „пльисом“, до якого в або осібні „пльисачі“, що ходять з колядниками, або один з колядників обіймає той обовязок.

„Пльис“ розпочинає береза, звертаючись до найстаршої дівки ось з якими словами :

„Наші дівочки дають на церков все по червоному, а та дасть 5 шусток або . . . .“.

При тих словах зачинає „пльисаник“ = „пльисач“ перед дівчиною пльисати-підсакаувати то на одній то на другій нозі, причім тримаючи шапку у руках, присьпіває :

Ой цуца, цуца,
Тут гроший купа!
Я кольдую,
Бо гроші чую!

Як дівка кине у шапку який гріш, присьпіває пльисач :

Ой мало, мало
На цім не стало;
Ой скачу, скачу,
Бо гроші бачу!

Пльишут та присьпівають перед кожним, що в у хаті доти, аж дістануть який дар у шапку. В той спосіб зберуть у хаті не раз більше, як колядованем, що знов залежить від пльисаників, чи і як уміють *мудро* пльисати.

Ось арії до пльيسانок :

Moderato.

1.

Ой до- брий ве- чер до се- і ха- ти!
Ци по- зво- ли- те ко- зі! ска- ка- ти?

Ой ска- чи, ска- чи ко- зо, не бо- го,
На- сі- яв наш пан пше- ни- ці мно- го.

Moderato.

2.

1. Йа в го- ро- деч- ку за- цви- ла ру- жа,
2. На- гні- ва- ла си на- ду- са- ла си,

1. За- гні- ва- ла си жін- ка на му- жа.
2. Ви- ліз- ла на піч, роз- бо- лі- ла си.

Allegretto.

3.

Ой пльи- шу пльи- шу зна- ю до ко- го

даст ми- ні газ- ди- ня шів зо- ло- то- го.

Ось іще декілька присьщівів при „пльисаню“ :

Небого кучмо,
Ходімо мучмо,
За тоті гроші,
Гроші хороші !

Се-ж мало, мало,
На цім не стало,
Шоє ми си в ногах
Затрепетало !

За кольдочку
Нам пива бочку ;
Бочку не бочку
Хоть коновочку,
А з коновочки
Хоть кватирочку,
А з кватирочки
Хоть порцієчку.

Газдочко, любко,
Держ срібну дудку!
Як гроші білі,
Ждем до неділі,
А як черлені,
Мечи дві жмені !

Йик маєш сина,
Увкопли сира,
Йик маєш дівку,
Шли по горівку.
Лізь на драбину,
Край солонину,
Подай із вишки
Горіхів миску.

Ой дай же, дай же,
Як маєш дати,
Не маєш дати,
Вігони з хати,

Ой хоть ожогом,
Хоть кочергою,
Хоть дівчиною
Кострубатою !

Як маєш сина,
То накрай сира,
Як маєш дівку,
Шли по горівку !
А цій березі
Горнец кулеші !
Того не стало,
Дайте ми сало !

Наші ноженьки,
Побігайте сі ;
Шість сороківців
Сподівате сі,
Шість сороківців,
Пів золотого,
Пів золотого
Тай червоного.

Ой прийди ид нам
Та заплач нам,
Тай то не много,
Пів червоного,
А міхонші
Чотири гроші.

Нашому березі
Добра долечка :
Вина бочочку
За кольдочку.
Бочка не бочка,
Хоть коновочка !

Вам кольдочка,
Нам пива бочка,

Бочка не бочка,
Хоть коновочка.

Ой я за вурду
До завтра буду,
За солонину
Зробю дитину;
Ой а за штучку (мясо)
Звезу гадючку.

Ой цуна, цуна,
Є гроший купа!
Треба сї бгати,
Аби дістати.

Стійте в порога,
Бійте ся Бога!
Стійте у полиц,
Дайте з рукавиц

Наша кольида
Не по такому,
Таки нам дають
По золотому!
За тоті гроші
Скарби не класти,
Помагай, Боже,
Церкви допасти.
Церкви допасти,
Сьвічу покласти,
Богу на хвалу,
Людям на славу;
Помагай, Боже,
Богу на хвалу
Христа хвалити,
Христа хвалити,
Христу клонити,
Христу клонити,
Богу молити!

Коли маш дівку,
Йди по горівку,
Коли маш сина,

Йди рубай сира!
Припри драбнчу
По солонину,
Підлізь ше вище,
Там утни більше.
Того не стало,
Починай сало,
А за ковбасу
Хату рознесу.

(Тюдів.)

За цу кольидку
Ковбасу грьидку,
Ковбасу грьидку
Пирогів телетку.

Иза горочки,
Зза калиночки,
Йдут кольиднички
З Україночки.

Пустили ми си
В високі гори,
Ідїм за грїшми
Тай до комори.
Ключики бери,
Скриню розмикай,
Нам гроші давай!
Ой давай, давай,
Не затинай си,
На пусті скринї
Не заклинай си,
Ой хоч чи не хоч,
Мушиш нам дати,
Без червоного
Не підем з хати.

Ой пльишу, пльишу,
Бо гроші виджу.
Пане хороший,
Дай минї гроший!

Ноженьки мої,
Побігайте сї,

Від пані гроший
Сподівайте сі!

Гадай не гадай,
А гроші давай,
Сам си обміркуй,
Мене не мордуй.
Сьгай в кишеню,
Дай гроший жменю!
Спадьте на тьму,
Дайте, бо гину!

Ой иди ид нам
Та заплати нам
Гроший не много,
Пів червеного.

Сему-ж березі
Горнец кулеші!
Горнец кулеші,
Пирогів миска,
Ковбасів вйизка,
Ковбасів вйизка,
Горівки фльишка!

Сувай си з лавки,
Розмикай замки,
Лізь на драбину
По солонину.
Гей підлізь вище
По ковбасище.
Йнк того мало,
Тручий ше сало!

По деяких селах, як в Яворові, іде з колядниками лиш один пльисач; як колядники повстають ізза стола, він питає газдів:

„Ци позволите мнні пльисати?“ — Як газда скаже: „прошу“, пльисач встає, бере шапку у руки, обертає ві смушем до середини і промавляє: „Кланяєт си наша голова до вашої, аби ваша здорова була тая наша!“ Опісля зачинає сьпівати, причім помагає ему один з колядників:

Небого кучмо,
Ходімо, мучмо
За тоти гроші
Білі хороші!,
Треба пльисать,
Би їх дістати.
Головка бідна,
Больи коліна!
Смаго ма темна,
Зболіли стегна!

Настали свйитки,
Тепут си литки!
(*Мих. Никорейчук — Яворів.*)

Ой цуна, цуна,
Тут гроший купа,

Я кольдую,
Бо гроші чую.
Ой скачу, скачу,
Бо гроші бачу,
Хоть сі оберну,
То сі не зверну,
Шьипочка бирка
На гроші дьирка!

(*Петро Копельчук — Яворів.*)

Ой гадай, гадай,
Шо маш гадати;
Припри драбину
По солонину,
Підлізь ше вище,
Утни ми більше.

Вам кольдочка,
 Нам пива бочка
 І з межі того
 Хоть коновочка!
 А з циги жарту
 Коби хоть квартиру!
 Міркуй не міркуй,
 Бери та чьистуй!

Є гроший вузлом,
 Є гроші білі,
 Жд'їм до неділі;
 А як черлені,
 Мечіт з кишені.

Ой тузом, тузом

Ой мало, мало,
 На цїм не стало,
 Шос ми си в ніжках
 Затрепетало!

В *Ясенові* горішнім промовляють пльисанники перед кожним, кому сьпівують, ось як: „Кланяет си головка наша до вашої, аби ваша здорова була тай наша“.

Потім сьпівують перед газдою :

Ой газдо годний,
 Дай ми червоний,
 Ой газдо любко,
 Дай білу дутку!

Отримавши який дат, ідуть до газдині, примовляють, як повисше, потім пльишуть :

Газдине любко,
 Дай білу дутку,
 Газдине хороша,
 Дай жменев гроша!

Аби газдиню приневолити, щоби більше дала, пльишуть :

А в нас газдиньки
 Не по такому,
 Дают на церков
 По червоному.
 А в нас газдиньки
 Пишні хороші,
 Дают на церков
 Лиш білі гроші!

Як газдиня скаже: „Уже най вам Бог дасть бірше“, — ідуть перед дівку з поклоном: „Кланяет си і т. д. як висше, а опісля сьпівують :

Дівочко пишна,
 Чо ти тут прийшла?

Гроші принесла,
Гроші принесла.
Ни много того,
Пів золотого!
Ни цеї весни,
Кучері росли,
Ни цього літа
Дівка одіта.

Як дівка верже що у шапку, плишут :

Ой мало, мало,
На цім не стало,
Коби ще бірше,
То ще би ліпше!

Присьпівуючи і плясучи, обходить плясач усіх хатінних по черзі і збирає гроші у шапку, приговорюючи з часта: „Я скачу, скачу, бо гроші бачу“; а дивлячись у шапку, каже: „Ой мало, мало, на цім не стало“. — Рівночасно збирає і вибірця дат на церков; гроші кидають у дзвонок, а вибірця скидає їх із дзвінка на хрест, що лежить на столі. Як є поміж колядниками письменний, то той записує прихід.

Так колядують, набувають ся, плишуть в одній хаті нераз і кілька годин, особливо, як зійдуть ся і сусіди а забава розведе ся широка і весела!

Як вибирають ся з хати, то бере вибірця карбону з грішми у руки, що є знаком для колядників, аби вирізьбили ся з хати, по чім починає співати коляду :

Пане (імя) приступи ид нам,
Ой дай Боже!
Приступи ид нам тай подькуй нам.
Ой шо-ж ми тобі кольядували,
Йик трилужечка*) при тузім**) лузі,
Перспеллчка в йирій ишеници,
Йик соловейко йа в гордовинци,
Йик ластівочка при новім домі,
При новім домі, в новім побою.

*) пташка. **) сумний.

Дай же ти, Боже, в городі зільи,
 В городі зільи, в хаті весілья,
 В городі зільи чом зелененьке,
 В хаті весілья чом веселеньке.
 А за цим словом будь же нам здоров,
 Не сам собою, а з усім домом.

Ой дай Боже!

(Жабь.)

Ой устань, газдо, тай подькуй нам,
Ой дай Боже!

Ой шо ми тобі кольдували,
 Кольдували, дім звеселяли.
 Ой йик овечок на полонинці,
 Йик перепелок в йирій пшениці,
 Йик ластівочок в новім побою,
 Йик на тім столі хліба кришечок,
 Дай же вам, Боже, тільки овечок,
 А у кошьирі сто коровочок!
 Дай же вам, Боже, йа в хаті ситно,
 Йа в хаті ситно, в дворі прибитно,
 На хаті зільи, в хаті весілья,
 Дай, Боже, бжолы з паровчками,
 З паровчками з вулечками,
 До того щістья тай всім здоровїи,
 На многі літа, до кінцьи сьвіта!

Ой дай Боже!

(Яворів.)

Під кінець „повінчованя“ (последної части коляди) обходить вибірця з хрестом усіх довкруги, а як ті обцюлюють хрест, виходить берега перший з хати, за ним ідуть колядники, промовляючи в голос: „Дай вам, Боже, шістьи, здоровїи! Поможи вам, Боже, ці свїятки відировадити у мирности, в радости других дочекати. А за снм словом свїяткуйте здорові!“

По колядниках виходять пльисачі, але йдуть „задом“ — від стола до порога і назад до стола, причім хитають ся легко то в один то другий бік, а перед столом покловають ся тричі, викрутять ся тричі гайдука посеред хати і виходять задом на двір.

На подвірю стають колядники з пльсачами до „кругляка“ (роблять коло), в середину стають газда, газдиня і скрипичник; сей заграє *кругляка*, а за ним присьпівають колядники; вони заведуть веселу пісню, аби газдам весело було через цілий рік жити, причім гуляють трохи в колесі *рівної* — ідуть кроком то в право то в ліво — присідаючи з легка; від часу до часу частують газди танцюючих горівкою.

Ось кілька кругляків, яких більшу частину присьпівував мині у фонограф Юрій Соломійчук з Жабя.

От-там, от-там при па-сі-ці про-сив за-яць у ла-си-ці.
О-на е-му від-по-ві-ла ти не го-ден мо-го ті-ла.

В не-ді-лю ра-но йи-ло сви-та-ти, йи-ли сьи лю-де

бай із-би-ра-ти.

1. А ти Юрку, заріж курку,
Пристає з нами до вербунку!
Будеш їсти, будеш пити,
Будеш довбнев вуши бути!
2. Я си в коршмі забарив,
Там горівки я просив;
Шинькарочка молода,
Дай горівки, дай вина.
Маю вино, маю квас,
Коли-ж мині гроші даш!
Є у мене гроший дзбан,
Коли схочу, тогди дам!

3. От там, от там у вершечку
 Молотили хлопці гречку,
 Анї гречки нї полови,
 У дівчини чорні брови,
 Чорні брови, білий стан,
 Кучирьявий мій Стефан!
4. Шандар бабі кожух купив,
 За тот кожух сїм раз луцїв :
 Заки кожух придерет сї,
 Баба страху наберет сї.
5. А під дубом під дубцем
 Сидит дївка з парубцем ;
 Сидит дївка з парубцем,
 Накрила си рукавцем ;
 А не жаль ми рукавця,
 Але хлопця молодця.
6. Ой коло млина пустая ружа,
 Нагнївала си жінка на мужа.
 Нагнївала си, надусала си,
 Вилїзла на пїч, розболїла си.
 Він ї привноси фльишку горівки,
 Она му каже: „Гиву на віки“.
 Він ї привноси бай квартиру меду,
 Она му каже: „Голов не звезду“.
 Ой як притаскав сирого дуба,
 Штрикла из печи: „Я твоя любя!“
7. В недїлю рано йило свитати,
 Йили си люди бай вїбирати (на коляду) :
 Люди до хати, газда из хати,
 Йили газдиню ревідувати.
 Дивит сї газда крізь стелиною,
 Шо в хатї робїи из газдиною.
 Газда си дивит, то все карбує
 Та на газдиню бучок готує.
 Чого у тебе уста солодкі?
 То від медику уста солодкі!
 Ой чоловіче невірниченьку,
 Чому не віриш мому серденьку?
 Ой купя мнї ключ-колодочку

Та замкни мене у коморочку.
 Ой йнк я схочу хлопці любити,
 Будут си твої замки ломити.
 Йнк сі наважу, двері віважу,
 Ой йнк исхочу, крізь вікно скочу.
 Ой намашу си солониною,
 Вітьичну я си крізь стелиною.
 Ой чоловіче, чоловіченьку,
 Коли не віриш мому серденьку,
 Купи ми, мужу, срібний дзвоночок,
 Присили мині під подолочок,
 Ой йнк сі рушу, дзвонити мушу,
 Дзїнь, бам, бум, на твою душу.

(Ю. Бендейчук — Жабв.)

Удові.

8. Я в лісі, в лісі на перебою
 Сидьби си голуб з голубиною;
 Сидьби у парі, обіймают си,
 Злотни крильцями обнимают си.
 Голубка сидит та все щос гуде:
 Без тебе, мужу, жінка не буде.
 З темного луга надійшли стрілці.
 Йнк умірили, голуба вбили,
 Голуба вбили, голубку ймили,
 За синї моря запровадили.
 Дають ї їсти йиру пшеницу,
 Дають ї пити зимну водицу!
 Голубка не їсть, голубка не пїи!
 Чому ти не їш, чому ти не пїиш?
 Йнк маю їсти, йнк маю пїти,
 Такий свїт милий, нема з ким жити!
 Голубка летит та все щос гуди,
 Без тебе, мужу, жити не буду.

(Юрій Соломійчук — Жабв.)

Потанцювавши до округи газдів та присьпівавши їм, *розну-*
скають колядники *круглик*, газда честує їх горівкою, почім відхо-
 дять, пльнучи дорогою ще яких 100—200 кроків.

У кого в пасіка, той веде плясачів на то місце, де вона стояла літом; там стають колядники в колесо, уклякають, роблять барткою на землі хрести перед собою, складають топірці бартками до середини а хвостами до себе, скидають поверх барток свої шапки у одну стріп, почім встають, ловлять ся руками, крутять ся в бік за сонцем і присьпівують :

От там, от там при пасіці
 Просив зайиць у ласиці.
 Она ему відповіда :
 Шо ти сірий, а я біла.
 Ой ти сірий, а я біла,
 Ти не годен мого тіла,
 А ти годен шибениці,
 Не такої молодіці.

(Юр. Вендейчук — Жабс.)

У пасіці як в загалі в кругляку сьпівають яку будь веселу пісню, а то на те, аби „бжолі були веселі“.

По сьпіванці уклякають знов, беруть бартки в руки, роблять ними хрести, газдиня посипав їх і шапки пшеницею, що винесла в запасці; плясанники беруть шапки, встають, зсипають зерно газдині у запаску і вінчують ві так : „Дай, Боже, аби ся пасіка була така велична, які сі свьята були величні!“

Пяний колядник не сьміє до пасіки входити, бо так як він не знає куди йде та крутить ся, так можуть літом бжолі крутити ся, не знаючи куди їм вертати.

Довкруги пасіки роблять кругляка на те, аби рої літом не втікали.

Як весною винесе газдиня улиї на пасічннско, відтикає лівою рукою улиї а правою силе зібрану пшеницю в часі кругляка вздовж усіх улиїв тай каже : „Абиете були такі величні, як сі свьята були величні, коли я сю пшеницю збирала; аби на вас так нічого не нападало, як на сі свьята на нас нічо не нападало!“

Так відбувався *кольида* у богатих, дуків.

Коли-ж прийдуть колядники перед хату бідного, затрубять, за-колядують, вислухає бідний — *калай*, коляду в хаті коло вікна, потім насипле миску бобу, або будь якого зерна, верх того кладе на вхрест двов повісем, а третє бере у руку і виходить до коляд-

ників. Повісно з руки кладе на хрест, цюлює его, а миску передає колядникам зі словами: „Просимо панове колядники на коляду, хоть ни велика і ни богата, будьте ласкаві, прийміг за велику! Більше ни маю!“

Колядники закличуть :

„Велика, велика“, подякують, повіншують і розпрацають ся.

Розпльиси. Усе, що дістали колядники, лишають по дорозі по хатах з просьбою, аби їм знесено усе на той а той день на розпльиси до *вибірця*; до него сходять ся усі з одного табору на послідок, тут колядують, набувають ся, зміряють усе збіже, що заколядували, порадять ся, по чому спродавати і спродають *збічним* людям, — таким, що в коляді не брали участи. Опісля вяжуг повісма у *клані* і продають звичайно по 50 кр за одну. Хлібом ділять ся поміж собою. Нераз випаде на одного 30 хлібів і по 20 колачів, надто не мало солонина і мяса; те, що узбирали, продають, а гроші узискані з розпродажі і зібрані в готівці передають до церкви. Инколи назбирають і кількасот зр.

В Космачи, де, як повисше сказано, закупавають вибірці коляду, ділять ся они на розплясах узбираними грішми та иньшою колядою.

На закінчене по розплясах вінчують собі посполу усі з одного табору і дякують собі за товариство.

З колядою ходять від Різдва до Василя (Нового року).

Як уже усі табори зібрали ся та принесли до церкви, що виколядували, дякує священник в неділю по проповіді усім, оповіщує кілько усього зібрали на церков а кінчить свою промову словами: „Дай Боже, аби-сте дочекали і на рік давати на церков церков спомагати! Споможи вас, Боже, сто раз більше!“

НОВИЙ РІК.

Вечер перед Новим роком називають звичайно мушци „на Мелані у вечер“, а жіноцтво „Свйит вечер Василів“.

Сего вечера обходять Гуцули скорше маржину як звичайно, а скоро страви зготовлені і в печи вигоріло, зачинають ворожити, одні крадькома про себе, инші сходять ся до сусіди, наймуть скрипку, баюють, а при тім у гурті забавляють ся ворожінем.

Ворожіня майже в кождім селі гуцульскім однакі.

Жінки роблять *городок* -- кладуть жаріюче вугля купками на припічок, причім приговорюють : „Оце бурьішка, оце ячмінь, оце колопні, оце цибуля, оце капуста, оце йіблука, оце на грушки, оце на сливи“, і т. д. вимінюючи усе, що засівають чи засаджують ; після того, котрий з означених вугликів згорить і полишить білий попів, ворожать, що на сє буде *урода*, — а котрий погорить, погорить, загасне і остане чорний (не догорить), то не вродить ся те, що було ним означене.

Опісля припварають газдині на лавици або на полици ложки до стіни їдалом до гори, називаючи кожду ложку іменем хатїних або кривних ; як котра з тих ложок упаде, ворожать з того, що той умре, чїм іменем ложка була назначена.

Дівки сходять ся до одної хати, в якій нема дома *старинї* (родичів), замісять тісто, розтачають его а кожда дівка робить з него один пиріг *значений*. Занїм пироги зготовлять ся, нагодують добре kota, почім розкладають зготовлені пироги на миску, кличуть kota, дають ему ті пироги їсти ; з того, якої дівки пиріг кіт з'їв, ворожать, що она віддасть ся у мяспиці.

В деяких селах кличуть голодного kota, роблять маленькі піріжки, укладають їх на праннику; з того, котрий піріг кіт ухопить перший, ворожать, що тота дівка віддасть ся скорше і т. д. Як кіт з'їсть усі пироги за один вечер, то усі дівки, що робили пироги, віддадуть ся сих мясниць.

Подібно робить і одна дівка, називаючи кождей піріг по імені подруг своїх, до чого добирає звичайно 12.

Як кіт ухопить піріг, потім лишить его, то се в ознакою, що дівка зведе ся.

Як стемніє ся, іде дівка до стайні; там шукає на потемки за худобою; як *имить* корову за вімя, ворожить з того, що не віддасть ся, коли-ж имить бика за мошна — то віддасть ся.

Дівка, що має вже легіня, або *наважила ся* на якого, бере куделю, миче з неї трохи повісма і робить два *кльобики* — пелюстки, завбільшки як палець, кладе їх близько себе шторцом коло опецька, причім має собі на гадці, чи той а той парубок озме собі тоту а тоту дівку а запалюючи з долини усі *кльобики* рівночасно, приговорює: „Йик цей Петро любить ся з Марієв, то най ся обчипють, а йик ні, то одно від другого на бік най падут“. Як обі пелюстки разом згорять і ватра впаде до середани в одну могилу, то загаданий легінь зійде ся з дівкою, він з нею звінчає ся; коли-ж ватра обох пелюсток упаде в противний бік, то дівка з парубком не поберуть ся.

Дівка ловить павука у горнець, прикриває его там, аби не втік; як павук зачне снувати павутину в горшку, то будуть скоро заручини.

Дівка робить з глини кочілце і втикає у него дві скіпки, назначаючи одну іменем парубка а другу іменем якої дівки. Потім запалює обі скіпки. Як угляки тих скіпок скрутять ся і имуть ся разом, то ворожать з того, що загадані поберуть ся.

Роблять галочки із березової мітли завбільшки „йик бжола“; ті галочки означають: вівцю або свиню, козу, смерть, щастє, жінку, чоловіка із прирочінем і т. др., — се усе мечуть у шапку, а якої витягають дівчата по одній галочці; з того, що хто витягне, ворожать, чи він заробить вівцю, чи умре, чи віддасть ся і т. др.

Старші діти роблять з глини кулю завбільшки бараболі а в кулі ямку; такі кулі укладають на прищічку; над крисою ямки затикають шторцом березову *шкаберку* — скіпочку і запалюють зі споду, при чім мають собі когось на гадці. Як вуглик із скіпки впаде в ямку, ворожать з того, що той, кого мали на гадці (тата

чи маму) помруть сего року, коли-ж вуглик відштрикне на бік, — то він прожне еще.

На ніч кладуть на землю 12 *половиц* перекровної цибулі, які посипують рівно солю; тих 12 куснїв цибулі означають 12 місяців в році. Досвіта на Новий рік дивлять ся, на якій цибули сіль розпустила ся; місяці означені отими цибулями будуть мокрі, а тамті сухі.

До нової миски дають девять ложок води і кладуть єї на сволок. Рано на Новий рік мірять воду; як єї прибуло, то корови будуть давали більше молока як минулого року, як же-ж убуде — менше.

По тих ворожіннях та байованю збирають ся звичайно молоді жонаті і старші парубки — *щедрівники*, і приберуть ся, один за князя — Василя, а другий за княгню — Маланку, иньші за цигана, за циганку, — тим двом мастять лице сажею, за жида, який кладе на лице *наличман* — маску з клоча, за жидівку, за шандара, того убирають в жовняреку шапву і який кабат, та дають ему кіл у руки — *Лвир*, за діда і бабу, які носять на плечах міх з соломю а надто приберуть одного за козу, убираючи єго в кожух обернений волосом у гору; так перебравшись, ходять від хата до хати, де під вікнами щедрують ось як:

1. Щедрий вечір, добрий вечір!
Добрим людем на цес вечір!
Устань, газдо, угорни си,
До стайинки подиви си;
Кобилка ти сї вположила,
Нову радість ти вчинила,
Божа се милість,
А твоя радість!

(Жабв.)

2. Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людем на цес вечір!
Устань газдо . . . . .
Коровка ти си уположила,
Овечка ти си укотила,
Безрога ти си упоросила,
Голуби ти си повиводили!

(Космач.)

3. Щедрий вечір, добрий вечір!
 Добрим людям на цес вечір!
 Ци дома, дома, наш пан господар?
 Ой ми знаєм, шо він дома,
 Сьдит собі конец стола.
 На нім шуба шубельова,
 А в ті шубі калиточка,
 А в калитці сто червоних;
 То одному, то другому,
 Щедрівничкам по одному!

(Космач.)

4. Господарю, господаречку,
 Пусти в хату Меланечку.
 Господарю, господаречку,
 Дай Меланці горівечку.
 Меланочка чисто ходит,
 Нічо в хаті не пошкодит,
 Меланочка чисто хайт,
 Пришч мие, лави маїт.

а кінчать :

Нам за щедрівочку
 Дайте пива бочку,
 Всім по скльничці,
 Бо ми всі молодці.
 Ми щедрували,
 Красно сьпівали
 І на Меланку
 Вам вінчували!

(Космач.)

Коли запросить газда у хату, починають там щедрувати ось як :

1. Щедрий вечір, добрий вечір!
 Добрим людям на цес вечір!
 Пишна файна Миланочка,
 А ще красчий Васильчикок.
 А чиньчику — Васильчику,
 Посію-ж ті в городчику.
 Буду тебе шанувати,
 Тричі на день поливати,

Тричі на день поливати,
 Сухоточку*) підскубати,
 Сухоточку підскубати,
 Леґіникам роздавати.
 Буду тебе изривати,
 До головки прикладати,
 До головки прикладати,
 Русу-косу затикати!

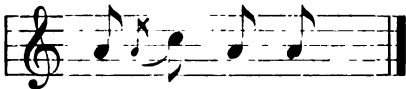
2. А чивьчику, Васильчику,
 Не сґдай-же на припічку,
 Або-ж мене горшка збавиш,
 Або собі жупан спалиш.
 Мині то вже не дивниця
 Горі вікном утікати,
 Горі вікном утікати,
 Під острішком ночувати.
 Ой з острішка вода тече
 Тай на мов біле плече!
 Ой з острішка почуріло
 Тай на мов біле тіло!

(Жабв.)

Moderato.

Добрий вечир, щедрий вечир, до-брим лю- дем
 Пишна файна Ми-ла-ноч-ка, а ще кра- ший

на цес ве- чьир.
 Ва- сіль- чп- чок.

3. Ой учора из вечера
 Пасла Маланка два качурі,
 Ой йик пасла, изгубила,
 Шукаючи заблудила.

*) спідне заскле листе василька.

Віблудила в чисте поле,
В чистім поли Василь оре,
Ані оре ані плужит,
За Маланков дуже тужит.

4. Ой учора из вечора
Пасла Маланка два качурі,
А пасучи загубила,
Шукаючи заблудила.
Приблудила в чисте поле,
А там Васпль сіє — оре!
Помагай Біг, милий друже!
Ци в полудне сонце дуже?
А Бог знає, я не знаю,
Бо я тепер обідаю.

(Криворізня.)

5. Наші Меланочка
Ой качурі пасла,
Доків вна їх тай напасла,
Ясна зірка вже ізгасла;
Доки вна їх напоїла,
Сім пар чобіт ізопріла;
Доків вна їх тай загнала,
Сім пар паньчох роздоптала.

(Космач.)

Andante.

Нашы Ма-ла-ноч-ка ой ка-чу-рі па-сла,

Allegretto.

до-ки вна їх тай на-па-сла, яс-на ніч-ка

тай із-гас-ла.

6. Меланочка в Ністрі брила,
 Тонкий фартух замочила.
 Повій вітре буйнесенький,
 Суши фартух тонесенький,
 Повій вітре як болото,
 Суши фартух як золото.
 Повій вітре як так, як так,
 Суши фартух як мак, як мак!

(*Мих. Палійчук — Космач.*)

7. Щедрий вечір, добрий вечір,
 Добрим людям на цес вечір!
 Та на мори, на Йордані
 Свйитья воду два янгелї.
 Там Янничка біль білила,
 Біль білила, личко мила,
 Личко мила, личко мила,
До батечка говорила:
 Йди, батечку, біль зберати,
 Біль зберати, домів везти.
 В мене конї не кованї,
 В мене вози поламанї.
 . . . . **До макінки** . . . .
 . . . . **До братчика** . . . .
 . . . . **До сестрички** . . . .
 . . . . **До милого** говорила:
 Йди миленький біль зберати,
 Біль зберати, домів везти!
 В мене конї підкованї,
 В мене вози злагодженї!

(*Ясенів гор.*)

При таких сьпівах пускають щедрівники усяку *віблягу*: Маланка замітає віником від дверей під стів, або замачає в глину віник та тим мие лавки і двері, або припічок, — дід бє ся з бабою, то знов обнимають ся, сварять ся, циган ковтає клеветцем у полицї і просить солонина, бо дитина випарила сї, треба єї мастити, циганка покладе дитину (бордюг напханий клочем) на лавку, сама зачинає ворожити; — той, що веде козу, витягає із постелї сїна та дає козї їсти; — жид чїхає ся та питає, ци нема шось купити, ниньший старає ся ухопити хлїб, солонину чи що друге

єму попаде; а шавдар сокотить порядку — аби щедрівники збитка якого в хаті не зробили та що вартного не ушкодили або не вкрали.

В кінці виходить один із щедрівників з козою на середину і присьпівує:

Ой добрий вечір до цієї хати,
 Ця позволите козі скакати?
 Ой скачи, скачи козо небого,
 Насійив наш пан пшениці много:
 З одного кінця припасли вівці,
 А на другого спасла корова,
 А від залучьв убила тучьв,
 Від дороженьки нема і жменьки,
 А в середині розрили свинні.
 Прийшов пан жьвити,
 Нема шо взьвити.
 Гадай не гадай,
 А гроші давай,
 Сам си обміркуй,
 Мене не мордуй,
 Сьгай в кашеню,
 Дай грошай жменю!
 Спадьте на тьму*),
 Дайте, бо гну!

(Жабв.)

Підчас того єспіваня скаче коза, з чого та з того, що її обштуркують на всі боки, много єсмїху.

В кінці вінчують їаздам щастєм — здоровєм з Новим роком, за що дістають шустку, дві, миску збіжа і їдуть до другої хати.

У саму північ Нового року, в ночі з Маланки на Василя, виходять Гуцули на двір і дивлять ся на небо; оно у ту пору отвирає ся, але лише для побожних людий; як такий „се побачить і запросить, що лише схоче, то єму стане ся“.

О півночі їде їазда з хлїбом і коновкою до керницї, а мачаючи у воду три рази хлїб, говорить: „Не купав ся хлїб в водї але я в здоровю і силї“; відтак набирає води у коновку і промовляє: „Не беру води, але мід і вино!“ — Як він побожний і тра-

*) Розважте!

фив на саму північ, то зачере коновкою вина або меду, в яке в сю пору і то лише на одну хвилю вода переміняє ся. З хлібом і водою вертає у хату і там прикладає хліб кожному з хатинних до голови, промавляючи: „Аби-сте були такі величні, як Василь величний!“ У коновку з водою кидає кілька грейцарів, де вони лежать аж до рана; тою водою вмивають ся усі по старшині; „від сего не буде через цілий рік ніхто жодний гроший і буде мати шістьи до грошей“.

На Новий рік о півночі говорять всяке дихане; хто би хотів послухати, мусить піти о годині 12. до стайні, там почує, як худоба говорить; такий але не буде довше жив, як 24 годни.

У ту пору говорять з маржиною Бог; він її питає, як обходить ся з нею газда через цілий рік, та після того обдаровує Бог газду маржиною в Новім році. Аби маржина не скаржила ся перед Богом, то з вечера обійдуть її ладно, вичешуть та дають соли.

Серед опівночі Нового року горять гроші; аби се побачити, вибирають ся Гуцули по 2-ох чи 3 та ідуть у тот бік, де після переказу закопані гроші. Як хто має щастє, той і побачить, що перед ним запалахкотить три рази та „ловить ся зелено“, се гроші чисті, а як запалахкотить черлено — вони нечисті. Як той затамить собі місце, де гроші горять, іде туди і запахає ніж у землю на знак; весною, як сніги пустять, іде туди з городником — рискалем, і добуває гроші; як они чисті, добуде їх, коли-ж нечисті, казить єго при добуваню, настає великий вітер, буря, гром, не дає брати, а як мимо того не відступить добувати, приходить сам Юда, переміняє ся у бабу в перемітці та каже зразу: „Лишній того!“ а як не лишить копати, каже: „Запиши твою душу!“ — Як запише, озме гроші, а як не хоче записати, ухопить єго Юда у гору, верже ним аж у третє село!

Лягаючи спати, кладе газда сокиру близько постелі; коли-ж рано на Новий рік встане, стає на ту сокиру, за ним жінка і діти; се на те, аби ноги були такі моцні, як зелізо і аби ніколи не боліли. — Зараз потім умивають ся у воді, у яку з вечера вкинули гроші, о чім повисше сказано. Умивши ся, збирає газдина з хати усі пометки — сьмітя, яке від Різдва до Нового року не виносила з хати, але у кут скидала, і виносить їх на город, де їх запалює, примовляючи: „Господи, будь ласкав уродити жита, пшениці, усьякої пашинці! Тирилай ся!“ *). Після пояснень Гуцулів

*) Яке значіне се слово має, не далось мині розвідати. В Яворові кажуть: *Тирилай ся!* Гуцули виговорюють часто *т* замість *к* і на оборот.

кличуть так на то, аби усе було таке веселе, як ся ватра, що з тих пометків горить.

З викликом *Тирилай си — Кирилай си* перескакують тричі через вогонь там і назад.

Гаадиня вертає у хату, набере клоча і іде в садок; там перев'язує клочем кожде дерево, промовляючи: „Йик сї свїята ніколи не переходь, так аби сей сад ніколи не переминав сї, аби у нїм усьике родило!“ — На листє так перев'язаного дерева не сїдає ніколи *руда*, бо як Новий рік чистий, так тото листє чисте.

Як на Новий рік паде дощ, ворожать з того *мир*, як ухопить мороз — *здорове*, а як паде сніг, то будуть добрі зарібки в слїдуючїм році.

Йордан.

На вийт вечер водохресний, се вечер перед Йорданом. Як тільки того дня рано встануть, роблять восковий хрестик, кидають его у воду і микють ся у ній. — Опісля роблять більше таких хрестиків, приліплюють їх 4 у хаті на середині чотирох стін, 5-ий серед сволока, по одному кожній маржині на правий ріг, а надто на усіх дверех, які маржина переступає! Один хрестик кидають у посудину, з якою ідуть по воду, аби її занести до водосвята до церкви. Тот хрестик стоїть через цілий рік у св'яченій воді.

День перед Йорданом *говіють* — постять, аж до часу, коли св'ященник освятить воду коло церкви, значить менче більше до години 2-ої сполудня. Туда зносять звичайно дівчата збанки або коновочки з водою, убрані червоною

волічкою та квітцями а затичені васильком, гвоздиками та ласкавцем; на воду кидають малий хрестик, зроблений з воску. Скоро св'ященник посв'ятить воду в церковній *хрестиниці*, посв'ячує і воду, що люде поуставляли коло церкви.

По водосвяту запалюють гадзи губку із трійці, що стояла коло хрестиниці. Се *відорці* (ч. К. 5).

Дома зладжує газдиня таку саму тайну вечеру, як на сьвятій вечері різдвянній, а газди лагодять трійці, які кладуть у хаті серед стола.

Повернувши з церкви у хату, виносить газдиня хліб із хати, а газда обходить з тим хлібом та з жарючою губкою 3 рази довкола хати, потім уходить у ню і тою губкою підкурює усіх від потилиці довкола голови, „аби сі ані хати, ані его не чіпало нічого, аби не мав ніякого *переполоху*“.

Занім засядуть до вечері, пють сьвяченої води, потім наливають ві до миски, де насипали вже трохи пшеничної муки; з тої муки роблять хрестики, які приліплюють у чотирох углах хати і на дверех.

5. „Відорці“ в Космачи.

Тепер засідають до вечері, відмовивши у голос *оченши*; стіл і під столом закрито, як на Сьвят-вечер.

З кожної страви кладе газдиня по трохи у мисчину на вікно, „шоби сі душі накормили тай памьнгалти сьвіт вечері водохресний“.

По вечері ходять до кумів і сусід з вечерею так, як на Різдво. Забавляючись колядують, співають.

Другого дня на сам Йордан говіють усі аж до водосьвята на ріці, у якій перерубують *бавчи* — полонку, поставлять над нею хрест із леду та уберуть смереками доокола. В той день ідуть усі, що лиш можуть, до церкви, а звідси газди з трійцями заженени на водосьвята.

По скінченій церемонії церковній мачає сьвященник трійці, які ему газди подають, у сьвячену воду, потім газди їх вдруге засьві-

чують, а газдині та дівки начирають у глеки сьвяченої води, стараються, аби набрати враз з водою і каміня, „бо від того будуть великі крижівки у капусті та такі тверді, йнк каміне!“ — Тото каміне кладуть літом на поле, де садять капусту; „она буде не лише дородна, але єї не име ся нічо“.

В часі водосьвятя держуть рибарі під ледом на палицях кусник сіти, а як сьвященик почне осьвячувати воду, кажуть (про себе): „Ловлю рибу“. Таким рибарам буде щастити ся.

Газди знов та парубки мочуть убуті ноги в Йорданьській воді, промовляючи: „Йнк остра вода, такі аби міні острі були ноги через цілий рік“. — Вискочивши з води, ідуть у сухий сніг, „сей виборє воду, а нога суза в середині, лише зверху *зашкоролуповатіа*“. — Такі ноги не приють в літі від грузи!

У тій воді умивають ся і старші Гуцули а особливо дівчата, промовляючи: „Водице орданице, умиваш гори й долини, біле коріне, жовте каміне, умий і мене від всякого лиха, від устуд, від мержи, абим була така чиста, йнк свїята Пречиста“. — При тій нагоді видають парубки у воду кулі із снігу, а ті упавши у воду, оприскують лудине дівчат.

Як по водосьвятю вертає сьвященик до церкви, стають дівки у *бовтицях* (на відданю) гуртом коло дверей і на виходних дверех, чіпають ся за фелон, бо „яка борше ухопить ся фелона, тота борше віддасть ся, она буде сі за рік *віводити* (при виводі, як звісно, держить ся жінка епетрахіля); якій не вдало си цього зроби, тота ме ше ходити дівкою“.

З засьвіченими трійцями вертають газди до хати, де над столом роблять три хрестики димом із сьвічок, опісля гасять трійцю і кладуть єї серед стола, — потім пють сьвячену воду, відтак кроплять нею хату, при чім служить за кропило васильок, яким був глек перевязаний; решту води розливають водою з власних керниць чи потоків, дають з неї по трохи худобі, кроплять сади, грядки, аби на них туча не біла, маржину, аби остра була як ся вода, бжолі, аби рої не втікали і т. д. При тім кроплею промовляють: „Йнк від сьвяченої води утікає усе лихе, так аби від мого газдівства оно утікало, бо тут Юда права не має, ні буря, ні туча, ні птаха, ні відьма не має права відбирати *манну* (молоко, поживу)“. Часть сьвяченої води переварюють і переховують у щільно затканих флашках через цілий рік, уживаючи єї при всяких случаях, особливо при хрестинах і до зїля на ліки.

6. Водосъятѣ

в Космачи.

Деякі жінки заплалюють до трійці губку, обходять до округ дитини, а розділивши її волося на чолі на чотири часті, підпалюють — се на те, „аби будь чого не полошила ся“.

Тепер засідають їсти — причім бере газдиня колач зі стола і розтягає его з газдою, промовляючи: „На шьисте“. Кому прийде більше колача, той буде мав в році більше щастя.

По обіді роблять хрестики з дерева і прибивають їх на воротах, де вони так довго стоять, аж самі опадуть.

На *Свѣйт Ивана Хрестителя* т. є. на другий день по Йордані, збирають отаву, що стояла на столу від Різдва тай тоту, що була з того часу під столом, кроплять її сьвяченою водою, дають часть маржині, кажучи: „Абис така сита була, як ці свѣнта були ситі, абис така весела була, йнк ми весело ці свѣнта відпровадили“, — а решту отави прячуть у комору або на під, де вона стоїть до літа; як у тій порі наближає ся буря, беруть косиць, яких натичать на зелені сьвята тай тої отави і палять в печи, вірячи, „що від того диму перестає буря“.

Зерно, яке було під скатертю, заховують до весни, аби его у землю покласти враз з насінем; воно від того дуже удає ся.

7. Трійця.

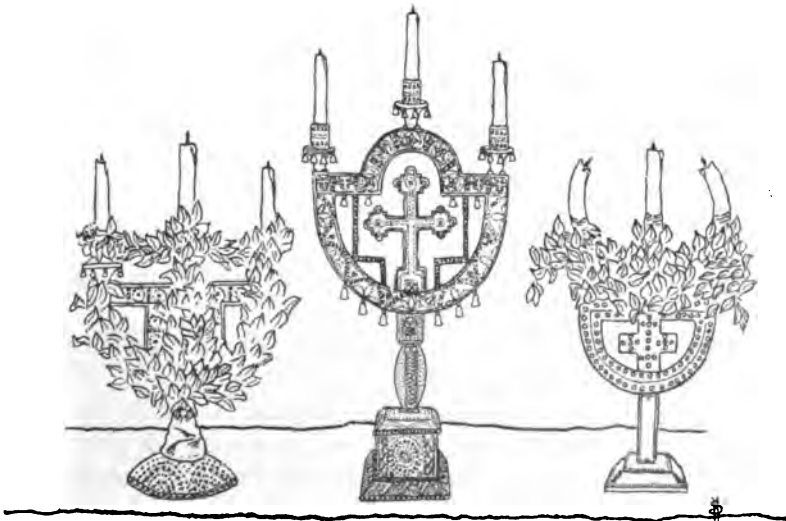
З кожного з 3 сьвят-вечерів: різдвяного, Василюного і водохресного ховає газдиня по трохи стравн, зєшпаючи її у одну миску, а додавши до того муки, замісить і спече з сего усеґо хліб; его переховує, аби давати по трохи з него тай з соли, що стояла від різдвяного вечера доси на столі, і з отави, якою був стіл накритий, через цілий рік худобі, аж до *нового хліба*, — а се на те, аби маржина так тримала ся купи, як сї сьвята завше тримають ся, тай ті, що у сьвят вечорі сиділи за столом.

Почавши від сьвят вечора різдвяного до сьвят вечора водохресного не вільно говорити за ніяку звбір, яка є лише у лісі, бо у ту пору ходять вовки, та мож би їх прикликати, коли-ж вода осьвятить ся, они щезають; не вільно те-ж нічого на поли або коло хати їсти, бо в літі з'їли би птахн усе збіже на поли; не вільно також у тот час прасти, бо в літі

вбиває медвідь худобу, — не вільно також на дворі молоти, молотити ані дрова рубати, а то на те, аби мати через цілий рік супокій на дворі та на городах.

Трійцю, що стояла на сьвят вечер водохресний і на Йордан на столі, переходують під образами на стіні, або у коморі, а старші брата складають у церкві; таку трійцю уживають лише на Йордан, або як хто у хаті умирає, — тоді сьвітять її.

Почавши від Йордану не вільно через 12 днів, то є до св. Атаназія нічого на воді прати, бо тота вода є через 12 днів сьвячена; як би у ній прав, то заливала би туча городи.

8. Трійці гуцульського виробу.

По Йордані починає сьвященик із дяком ходити з сьвяченою водою по хатах; у кого є трійця в хаті, той засьвічує її і виходить з нею на зустріч сьвященикови; за покроплене та молитви дають миску зерна і жмуток повієма. Як є у хаті німа дитина, просять дяка, аби позволив тій дитині напити ся води сьвяченої із давінка, „дитина від того ме невдоваї говорити“!

Дівки у бовтицях та вдовиці користають із сеї нагоди, аби поворожити, чи віддадут ся скоро; в тій цілі набирають збіжа у мокру миску і зсипають его у бесаги міхоноші, тому, що носить за дяком узбиране збіже. До мокрої миски прилипають зерна, ті

згортає дівка чи удова на стіл, перечислює, чи зістало їх до пари; як так, то вона віддасть ся сих мясниць, а як не до пари, то „ше ме дівувати зглядно вдовою ходити до нарік“.

Декуда випроваджають дівки у бовтицях та удови дяка з хати, причім хапають ся на хатинім порозі обома руками бесаг, що має міхоноща на плечах, а се на те, „аби сих мясниць віддала ся“.

Стрітенє.

На *Стріченє* (2/II., 15/II.) „стрічьє сі літо з зимов“. Того дня кладуть Гуцули яйце на дворі; як воно пукне, буде такий урожай на кукурудзу, що аж кошницї будуть пукати від їх скількості; коли-ж не пукне яйце, то не буде кукурудзи, тільки *бурьшика* — бараболя, і білий хліб.

Говінє.

Перєскішні дни, се ряд днів у тиждни, з яких понеділок, середа і п'ятниця — пісні, иньші скоромні.

Загальні дни або зимні *мйисницї*, се ряд днів, коли мож їсти скоромно і в повнєші пісні дни.

Гишковє пуцєнє се мясопустна неділя, за якою іде *сирний* тиждєнь, в котрім мож їсти з набілом; по нїм іде *велике пуцєнє* — сиропустна неділя, по якій зачинає ся *говінє* — великий піст.

В сиропустнім тиждни не мож, як вірують Гуцули, прятати, аби не вивелись робаки у сирі, якого через цілий піст їсти не вольно.

В сиропустну неділю беруть Гуцули яйце зварене на твердо у праву руку по через голову, кусають єго від лівого боку, промавляючи: „Аби так не вкьимило сї (скоро минуло) *говінє* — великий піст, *говіти* (постити), їяк минї оце їйяце з'їсти!“

Гуцули вірують, що *нєтля перемітує ся* в ночи з неділі на понеділок великого посту мотилем; „нетля се такий свйїтец, така свйїта жінка від говіня; вона розпускає в часі говіня свої мотилики — *нєтлї*, а ті входять у хату хрєствїнську!“

Щє довго лежать сніги на землі, коли вже виколують ся з кукол, що зимували у землі, мотилї: *Phigalia pedaria* Dup. і *Biston hirtaria* Cl., яких Гуцули називають *нєтлями*. Вони літають ве-

черами, а скоро у ту пору покаже ся сьвітло чи у хаті чи у сїнях, залітають вони туди, звичайно як нічні мотилі пхають ся до сьвітла. — На дворі складають ті мотилі яечка у пучки дерев, де червачки, що з тих яечок виколять ся, находять здорову поживу; як дерева попукають, а з пучків витворить ся листе чи цьвіт, не стає тим червачкам поживи, вони падають на землю, а зарившись у ню, перекидають ся куклами; в тім стані перебувають вони літо, осінь і зиму, аби вже зараня весною перетворитись у мотилика. Така вчасна поява мотилів, як раз у початок великого посту, коли ще всяке *диабле*, як: гадини, муравлі, жаби і т. н. не пробудились з зимового сну, а до того і те, що мотилі ті гинуть як раз з кінцем великого посту, коли пукають дерева, дала певно причину до гуцульського повіря, будто-би тоті мотилики були вістунами посту, висиланими „свїйтцем від посту“.

Як би хто скоромно у говіне з'їв, паде нетля у єго страву; а хто єї з'їсть, тот заєдно хоче дуже їсти, ніколи не поживить ся, бо він став „нетлений“.

Рано в *перший понеділок* великого посту полочуть собі Гуцули зуби, аби поміж ними не лишило ся нічого скоромного; коло полудня їдять *жілавец* — хліб з ячмінної муки, з хреном і сирю посїченою капустою, до чого доливають води, аби твердий жилавець розмяк; після того не їдять того дня уже нічого, а бодай нічого кокурудзяного.

Підчас *цїлого великого посту равають* дорослі — їдять раз у день, кожного понеділка, кожної середи і п'ятниці, а більша часть Гуцулів не їсть надто від вечері *живного* — великого четверга, аж до неділі до посвячення паски нічого, пють лише *ситу* — мід варений з водою.

В часі великого посту ідуть Гуцули до *порьядку* — сповіді; при тій нагоді беруть за паузу *бурьїник* — хліб з товченої бараболі і кокурудзяної муки. При *законі* — причастю, держить кождий, що *законює ся* — причащає ся, сьвічку у руці, бо сьвічка „свїдчить перед Богом о чистій душі; як сьвічка згорить, так і чоловік умирає, лише тота ясність душі лишає ся перед Богом“, пояснював Юра Бендейчук із Жабя. — Попивши *закон* водою та помолвивши ся, виходять сповідники з церкви і „витають ся бурьїником“, що мали в паусі, подаючи єго одно другому з словами: „Йїк ми війшли усі з церкви здорові і здорові *угїлюємо* — від-

згортає дівка чи удова на стіл, перечислює, чи зістало їх до пари; як так, то вона віддасть ся сих мясниць, а як не до пари, то „ше ме дівувати зглядно вдовою ходити до нарік“.

Декуда випроваджають дівки у бовтицях та удови дяка з хати, причім хапають ся на хатінім порозі обома руками бесаг, що має міхоноща на плечах, а се на те, „аби сих мясниць віддала ся“.

Стріченє.

На *Стріченє* (2/II., 15/II.) „стрічьне сі літо з зимов“. Того дня кладуть Гуцули яйце на дворі; як воно пукне, буде такий урожай на кукурудзю, що аж кошницї будуть пукати від їх скількости; коли-ж не пукне яйце, то не буде кукурудзю, тільки *бурмишка* — бараболя, і білий хлїб.

Говінє.

Перєскішні дни, се ряд днів у тиждни, з яких понедїлок, середа і п'ятниця — пісні, иньші скоромні.

Загальні дни або зимні *мїсницї*, се ряд днів, коли мож їсти скоромно і в повисші пісні дни.

Гшиковє пущенє се мясопустна недїля, за якою іде сирний тиждень, в котрім мож їсти з набїлом; по нїм іде *велике пущенє* = сиропустна недїля, по якій зачинає ся *говінє* — великий піст.

В сиропустнім тиждни не мож, як вірують Гуцули, прясти, аби не вивелись робаки у сирі, якого через цілий піст їсти не вольно.

В сиропустну недїлю беруть Гуцули яйце зварене на твердо у праву руку по через голову, кусають его від лівого боку, промавляючи: „Аби так не вкьмило сї (скоро минуло) *говінє* — великий піст, *говіти* (постити), йик минї оце йййце з'їсти!“

Гуцули вірують, що *нєтля перемїтує ся* в ночи з недїлі на понедїлок великого посту мотилем; „нетля се такий свїитец, така свїйнта жінка від говіня; вона розпускає в часї говіня свої мотилики — *нєтлї*, а ті входять у хату хрєстїнську!“

Ще довго лежать сніги на землі, коли вже виколкують ся з кукол, що зимували у землі, мотилї: *Phigalia pedaria* Dup. і *Biston hirtaria* Cl., яких Гуцули називають *нєтлями*. Вони літають ве-

черами, а скоро у ту пору покаже ся сьвітло чи у хатї чи у сїнях, залїтають вони туди, звичайно як нічні мотилї пхають ся до сьвітла. — На дворї складають ті мотилї яєчка у пучки дерев, де червачки, що з тих яєчок виколять ся, находять здорову поживу; як дерева попукають, а з пучків витворить ся листє чи цьвіт, не стає тим червачкам поживи, вони падають на землю, а зарившись у ню, перекидають ся куклами; в тім станї перебувають вони літо, осїнь і зиму, аби вже зараня весною перетворитись у мотилика. Така вчасна поява мотилїв, як раз у початок великого посту, коли ще всяке *дисанє*, як: гадини, муравлї, жаби і т. н. не пробудились з зимового сну, а до того і те, що мотилї ті гинуть як раз з кінцем великого посту, коли пукають дерева, дала певно причину до гуцульського повіря, будьто-би тоті мотилики були вістунами посту, висиланими „свїйтцем від посту“.

Як би хто скоромно у говїне з'їв, паде нетля у єго страву; а хто єї з'їсть, тот заєдно хоче дуже їсти, ніколи не поживить ся, бо він став „нетлений“.

Рано в *першій понедїлок* великого посту полочуть собі Гуцули зуби, аби поміж ними не лишило ся нічого скоромного; коло полудня їдять *жілавець* — хлїб з ячмінної муки, з хреном і сиркою посїченою капустою, до чого доливають води, аби твердий жилавець розмяк; після того не їдять того дня уже нічого, а бодай нічого кокурудзяного.

Підчас *цїлого великого посту* разують дорослі — їдять раз у день, кожного понедїлка, кожної середи і пятниці, а більша часть Гуцулів не їсть надто від вечері *живного* — великого четверга, аж до недїлі до посьвяченя паски нічого, пють лише *ситу* — мід варений з водою.

В часї великого посту їдуть Гуцули до *порьидку* — сповїди; при тій нагодї беруть за паузу *бурьїник* — хлїб з товченої бараболї і кокурудзяної муки. При *законї* — причастю, держить кожний, що *законом ся* — причащає ся, сьвїчку у руці, бо сьвїчка „свїдчить перед Богом о чистїй душі; як сьвїчка згорить, так і чоловік умирає, лише тотя ясність душі лишає ся перед Богом“, пояснював Юра Бендейчук із Жабя. — Попивши *закон* водою та помолвивши ся, виходять сповїдники з церкви і „витають ся бурьїником“, що мали в паузі, подаючи єго одно другому з словами: „Йик ми вїйшли усі з церкви здорові і здорові *угїлюємо* — від-

ходимо, до хати, так нам, Боже, допоможи угилити на страшнім суді від рук *незміваного* — чорта, на віки віком, амінь!“

У Космачи приліплюють по причастю сьвічку до бурьника і дають мушцини мушциам, а жінки жінкам, приговорюючи: „Най Бог прийме перед мої душі!“, на що відповідають: „Прости біг!“

Через цілий піст *накóрнає* газдиня яєць, аби стало собі на сьвята і на писанки, дітям у живний четвер та бідніццям за послугу.

Федоровиця.

Про те подаю дословно оповіданє Юри Кутащука Федорового з Ясенова горішнього.

Федоровиця — перший тиждень великого посту, се старосьвіцький звичай її сьвяткувати. Так собі теперішні Гуцули ворожать від старих. Прийшла одна жінка до другої, а тота швет сорочку, а ця кажет: „А йик днувш, Марі?...“ — А та кажет: „Гаразд, йик ти, любко?“ — А та кажет: „А ци ти дурна, ти ни втьямі, шо цес цілий тиждень ни можна робити нічо, ні шити ни можна, ні прьисти ни можна, терти ни можна, чістрити, дергати, другати!“ — А та кажет тій: „Хиба ти дурна! Чому би я ни робила, чому би я ни шила, коли сегодни сьвітита нима!“ — А тота кажет: „Та коли цес цілий тиждень федоровиці, жінко! Бій си Бога!“ — А тота кажет тій: „Ни роби ти сегодни, коли тобі федоровиці, я в цисе ніколи ни вірила, ни ворожила тай ни ворожу сегодни“. — А тота кажет: „Цит, жінко, ни говори против Божої волі, бо й я так говорила, йик ти, тай прьиласми кужіль, тай мене утикала терміть у палец. Тай вергло си волокно. Тай я бідувала на палец цілий рік. Аж палец мині вгнив, нзчурів, кров, гної тай відпав палец. А ти так говориш против Божої волі! — може й тобі таке си трафити... Я знаю, в мене донька Маріка, зацьлила чістрити на федоровицу тай у дергівку удрала палец. Тай йик си зацьило на пальци примітувати та палец ранити, тай зробила си *бешіла*. Та дівка бідувала шість місяців так, шо ледви тото загоїла!“ — А тота кажет: „Йди, йди, любко, та роби або ни роби, ти сьвіткуеш кождої нини, тобі цілий тиждень є сьвітито, так йик тота, шо казала чоловікови свому: Я би завтра ни робила, а він питаєт си: А чому-ж бис ни робила? А вона кажет: Я бисми ни робила в федоровичний понидівнок, бо я си в понидівнок *вчинила* (уродила) тай ідриммама наказувала, аби я в федоровичний понидівнок нічого ни

робила. А чоловік каже: Ну то в вівторок меш робити! А вона каже: І в вівторок ні, бо я си в вівторок ірстила, а мама мнї казала, шо йвк би я в вівторок федоровичний робила, тобнєми ни мала дїтий. А чоловік каже: То в середу. А вона каже: І в середу ни буду. А ти ни знаєш, шо ми си в середу вінчили! — хоть вінчили було в инчий день, бо жінка си так вікручуєт перед чоловіком, аби їй ни казав в цєс цілий тиждєнь робити. — А чоловік каже: А в четвєр меш робити? А жінка каже: Ірсти си, чоловіче! таже ти ни знаєш добре гаразд, шо четвєр, є четвєрта днина в тиждєн, а у нас є дробїтка, шо могла би гадина зіпсовати або кіточка! А чоловік каже їй: Ну то в пїятницю меш робити. А вона каже: Ой ні! ниволя би те втыла! В пїятницю моя мама вмерла тай ни робила тай я ни буду. А чоловік каже: А в суботу меш робити, жінко? А вона каже: Ай ні, у суботу послїдна днина, шо варгуєт за цілий тиждєнь, ниволя би те втыла, а ти ше си питаєш! А чоловік на жінку плюнув тай каже: Шезай у болого! кат тебе бери! Ти йкаєс дурна, ни сидїв бих з тобов! І пішов від неї і з ким си найдет, тому каже: Най Біг боронит: Моя жінка каже, шо цєго тиждєня федоровиця, кожного дньє сьвито. А усї люде робїи, а жінка моя ні!“ — От чому не роблять деякі Гуцулки нічого в федоровичний тиждєнь.

Веснованє.

Яких 10—14 днїв перед Великоднем починають газдинї поратись коло хати; бідніці миють самі стїни, стелю, полицї, мастяєт прищїчок і т. и., а богатші наймають до того бідніщих, винагороджуючи їх за те мукою, яйцями, бобом, солонною, сілю або чим иньшим придатним на сьвята, самі-ж ходять у місто на закупно або приладжують усе потрібне, прячуть у коморї та на поду, де у даму хатїнім вудить ся *буджениця* з овечого мяса.

Богатший газда кличе до себе *калаїв* — бідніщих людїи, заставляє їх до чищеня кошар, подвіря, до вивозу гною на город, до рубаня дров, до зношеня сїна з верхїв і т. и — аби у сьвята не заходитась коло того усього. Сям розпочинає ся *веснованє*.

Благовіщенє.

День Благовіщеня (25/III., 7/IV.) належить до найбільших гуцульських свят. Того дня не беруть ся Гуцули до ніякої такої роботи, до якої потрібний би був який небудь прилад, от хоч-би мітла, а вже ніяк не вольно зрушувати чим небудь землю, бо, як вірять Гуцули, того дня вкладає Бог свою голову в землю, аби єї розігріти, від чого будить ся того дня усяке *дичанє*, що спало у землі: муравлі, гадани, жаби і т. и. і воно усе чує вже весну. Лиш той, що запродав свою душу Юді, затісує на Благовіщенє кіл і забиває єго у землю; за те може він через цілий рік у кожде свято робити всяку роботу, єму не стане ся нічого лихого.

Той безробітний день переводять старі й молоді на чыридованю, одні, аби прихилити до себе усяке добро а відвернути від себе лих, другі, аби сусідови *сказити* єго добро та єго заміри.

Як Благовіщенє випаде в понеділок, то кождий понеділок того року називає ся *благовісний* і в такий понеділок не можна нічого з хати дати, бо се *повредило би маржині*.

У *благовісні* понеділки не вольно починати сіяти, ані взагалі ніякої роботи в городі чи в поли, аби буря і град не вибили гордовину.

Досьвіта рано на Благовіщенє примішують усяке зілля та отаву переховану з Свят-вечера з сілю і грисом та з святою вечерєю *) і дають їсти маржині; се хоронить єї від укушеня гадани та від чередінниць, що того дня заходять у загороду межі чужі корови, видоюють із них молоко і дають своїм коровам; тому і *кволийє си* — жалують ся, газдині на чередінниці, як корова мало молока дав.

Коло полудня виганяють з обійстя усю маржину, кури та пса далеко від хати, але проти сонця, на те, аби були *старліві* самі за себе, аби самі пасли, не дивили ся за готовим сїном, не чекали на зерно та на їду, але самі собі збирали чн старали. І бжолі випускають того дня, отворяючи вічка улів. Навіть пса вигонять із хати, аби сам шукав собі їсти.

Під вечер закопує газдиня топку соли у мурашковину, куда скидає з себе бовтиці, пацьорки, чепраги і кусень булки; прикривши се усе землею, полишає єго там аж до Юрія (див. там).

Того дня кладуть на кришу яйце, на яким *виписують* — назначують, оловцем або вуглем бурьішку, овес, кукурудзу чи що

*) Див. «Свят вечер».

друге і лишають яйце через ніч на дворі. Як воно з морозу пукне, то ворожать із того, на чім воно пукло: чи на бур'яшці, чи на кукурудзі, — що на те буде великий урожай, аж кошияці будуть пукати від кукурудзи, чи пивниці від бараболі, амбарі від збіжа.

Перед сходом сонця ідуть стріліці на високу гору, а скоро тільки *вижопить ся* — зійде, сонце, стріляють у него, потім кладуть ся горілиць на землю, укривають лице хусткою і засипляють. У сні показує ся їм усяка звір, яка є у лісі, — а як котрому померли родичі, то і вони показують ся. Коли такий піде на польоване, то Юда приведе ему за рога цапа або иньшу звірку, яку хоче убити і тримає так довго, аж той вї уба.

Як який музика хоче *май* добре грати, іде до схід сонця на роздороже, там розбирає ся до голого і грає (голий) у скрипку. З того часу буде він так грати, як ніхто другий у селі.

Як хто хоче другому збавити ліс чи сад, чи бжолє, чи маржину, жорнає до схід сонця лівою рукою на відлів муку на Благовіщенє. Тою мукою обєннає він будь коли, ідучи на стріть сонця чужим лісом чи садом, або зайшовши у пасіку або кошыру; такий ліс чи сад усхне, а бжолє чи маржина вигинуть від того. Як властитель узнаєть, від чого воно так є, жде другого Благовіщеня і *відвертає*, значить, робить того усе, що тамтой, але у правий бік, а обєннає мукою за сонцем.

Як курка знесе яйце на Благовіщенє, то можна з того яйця зробити, що хто хоче, хочби Юду, треба лише носити того яйце під лівим плечем через 9 день, аби ніхто єго не видів. Скоро тільки Юда введе ся, каже він зараз: „Дай минї службу ци до музики, ци до гроший, ци до худоби“. Такий Юда є у службі за чоловіка. „У гаади, у якого є Юда на службі, ніхто не украде нічого, він не пасє худоби свої, лиш вїженє на полонину і лишить саму; медвідь вї не бере, ніхто не вкраде. Такий є Клишко в волоських Ростоках; тато єго найшов в горі Бочковій дзерівний котел з грїшми за великий у 18 бербениц; він тих гроший не міг узяти, бо були нечисті; але він пер ся їх узяти; а Юда, якого він собі вивів, зрік ему, най ему дає душу, то озме гроші; Клишко записав Юді свою дитину тай забрав гроші“, — запєвнював Юрко Шеребурьяк з Бервінкової.

Писанки.

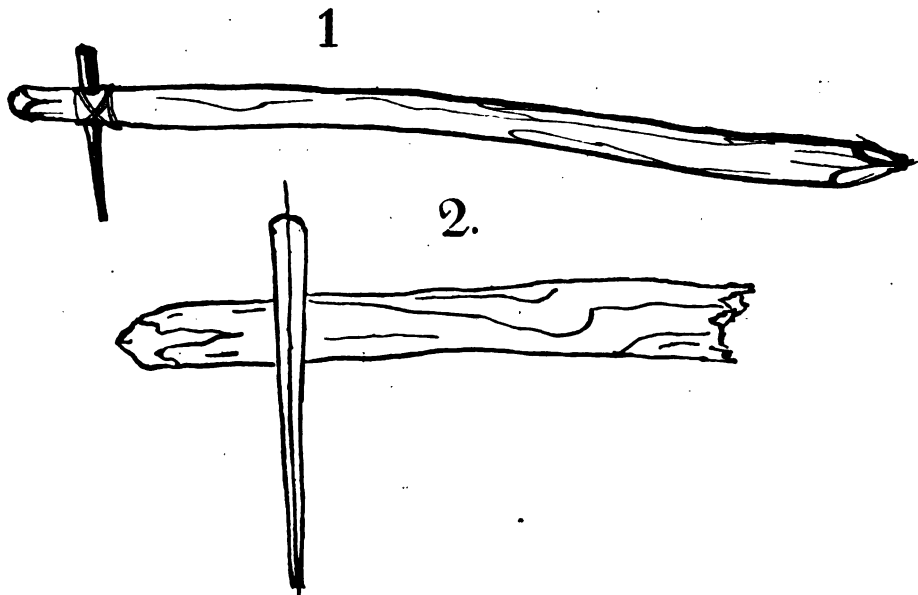
В *полуговінє* — середупіствє, починають газдинї думати про писанки.

Писаням яець займають ся *писанцьирки* = *писарки* — вправні до того і терпелні жінки. Де нема таких жінок, там дають писати у сусїдні села, ба навіть на буковинський бік.

Кожда газдиня старає ся завчасу *накóрпати* — придбати, як найбільше яець і йде з ними в середопіств до писанчарки; з нею умовляє ся про заплату за писанє, що залежить від слави, яку писарка має і від жаданого взору, і виносить 2—10 кр. за одну писанку; до того обіцяють де що з дому, „йик файно напишет писанки тай сї *удадут* — подобають“. Деякі газдинї умовляють ся так, що дають яйце від написаня одної писанки; писанчарка понаписує так узбирані яйця і виносить їх на продаж на Угорщину, де нема писанчарок, через що тамошні Гуцули платять за штуку по 10 кр. і більше.

Лагодячись до писаия, *віднитус* писанчарка собі яйце від *первістки* — курки, що перше яйце знесла; як напряче таких яець найменше хоч тров, а найбільше девятєро, то бв їх у понедїлок рано до сходу сонця на сирім дереві, а на другім сирім дереві відлучує жовток від білка: жовток переколючує в горшати і переховує вго через цілий час, як довко пише писанки; се вона робить тому, бо жовток яйця від первістки „ловит добре фарбу, а від того віглядають писанки сьвітло“. Упоравши ся з тим, прилагоджує ся писанчарка до писаия у пору, коли сонце сходить; вона лагодить насамперед двов *писацьїв* = *кьисток*.

Писальце = *пищок* = *квістку* (обр. 10) робить писанчарка з мосяжної бляхи так, що звиває її на голці, потім через рурочку пересилює волосінь і заправляє її під простим кутом у *розкіл* на кінець сплющеного і розколеного патичка. Аби рурочка не вихопила ся, прив'язує її ниткою до патичка.

9. Квістка (1. природної величини 2. побільшена і в перекрою).

Зладивши дві квістки, варить писанчарка фарби, додаючи до кожної згаданого жовтка.

На *жовтіло* — *жовту* фарбу виварює кору з *лісниць* = *квашеніці* — дикої молоді квасної яблінки; як кора добре переварить ся, відставляє вивар на бік, аж вистигне, потім переварює его другий раз, а коли знов вистигне, додає на $\frac{1}{2}$ літра вивару кусень алуна величини фасолі.

Де нема лісниць, виварюють жовту фарбу з *зіновати* (*Genista tinctoria*), яку писанчарки збирають перед Іваном, (бо до того часу держать ся жовтий цвіт), сушать і переховують до писання.

Декуда варять на жовту фарбу *шафран*.

На *зеленину* — *зелену* фарбу, виварюють у борщи з житнього грису луску з сонішника.

На *краску* — *червону* фарбу, виварюють *червону тріску* — брезілю, яку купують у краму.

На *черніло* — чорну фарбу, виварюють луску з совішника, потім докидають до того вивару копервасу.

На темну фарбу виварюють дубову кору, або кору з чорної вільхи (фіялкова барва) або ягоди чорного бозу.

Воду до зготовлення тих фарб не можна брати з криниці, бо у такій воді є *руда* (азелзо), через що барва не *йме ся тої води* — не розпустить ся; через те беруть воду на фарби з потоків.

Нині мало котра писанчарка робить сама фарбу, а уживає до того купних; і так на фарбу червону купують *краски* — дрібоньких мягких трісочок дерева *Lignum brasil. rubrum* = *Lignum fernambucum*, а на темно фіялкову грубих *трісок* дерева *Lign. Campechianum* (*Blauhholz*), які за доданем копервасу зеленого (*Eisenvitriol*) дають чорну барву; на *зеленину* уживають анілінової фарби (аніліна є продуктом при дистиляції дегтю вугляною), тільки одно *жовтіло* виварюють, як повніше згадано.

Писати може лише жінка *чиста*, що перебула *чисовицю* (*menstruatio*). Не може теж в часі, коли писанчарка пише, ніяка *нечиста* жінка — яка має часовицю, у хату увійти; коли-ж так лучить ся, то мусить вона, входячи у хату, сплюнути і промовити: „Ніврочку, абих вам не з'урочила!“ — На ті слова відповідає писанчарка: „Неврічливі усім людем тай мині“, і солить усе, що належить до писання писанок, промовляючи з тиха: „Сіль ти в очех, кремій у зубах! Як не шкодит земля воскови, так аби не пошкодили твої очі моїм писанкам!“

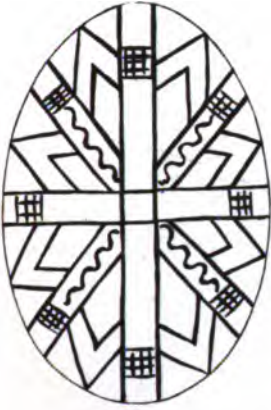
Але жінки не радо признають ся до свого стану, тому треба на всякий случай провирити се і відвернути лхю, яке би з того могло для писанок скоїтись, коли би яка нечиста не промовила повисшу форму. А робить се писанчарка ось як: она кидає яйце біле у будь яку фарбу; як воно по хвилі виняте вийде чисте, то і жінка була чиста, а як воно вийде в однім місци жовте або червене а в другім ні, то жінка була *чисова*, а не сказала сего; в тім случаю виснує писарка усю фарбу з горшьяти, переварює насамперед сіль у нїм, потім луг, а опісля чисту воду, *завертаючи* так горшата на чисто; як би так не зробила, то вони тримали би у собі *скаженіцу*, через яку писанки не вийдуть ладні, а скажених (зіпсованих) не прийме той, що дав їх писати, з чого страта для писарки.

Як є у хаті дві жінці, що пишуть писанки, то мечуть обі у фарбу соли, бо може таке бути, що одна другій не скаже, що має часовицю, через що вийшли би писанки *скажені* — попсовані.

При писаню писанки не може ніхто згадувати про умерлих, бо се принесло би смерть тому, хто писанку тоту дістане.

I.

1.

2.

3.

4.

5.

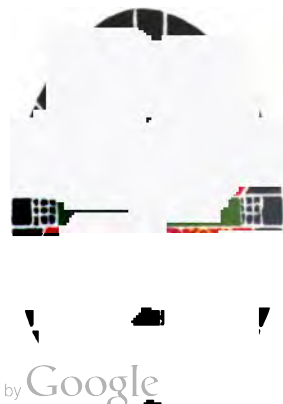
6.

7.

8.

9.

Зладивши так кистку і фарбу, обмиває писанчарка кожде яйце в літєнцїй водї, обтирає і кладе на припічок на тепле місце, аби просохло; потім набирає у широкий горнець грани, а в маленьке горнятко „*руського воску* — пчїльного, не жидівського, бо сей нахтїнний, не є справедливий віск“; горнятко кладе писанчарка на грань, у широкий горнець, а коли віск розтопить ся, кладе у него обї кистцї; горнята з приладженими фарбами стоять на припічку, аби фарба була *літєнла*.

Забираючись до писаня, бере писанчарка яйце 1-м, 3, 4 і 5-м пальцями лївої руки а кистку, намачану в розтопленім воску, у праву; починаючи писати, обтирає кистку о вказуючий (2-ий) палець лївої руки, аби віск не капав на писанку і нише від „голови до хоста“ — від грубошого кінця яйця до тоншого, так, що обертає яйцем, як треба, а кистку, не рухаючи нею, держить у правїй руці; пише над горшком із гранню тому, аби віск у кистцї був усе *водяний* — рідкий; скоро він застигає, або випише ся, череміює кистку з другою, що стояла у горячїм воску; так *розводить* взір по білім яйци, значить, прикриває воском ті місця яйця, які мають лишитись білі (таб. I. 1); як уже розведений *білий* взір, кидає писанчарка яйце у жовтило, де воно постоїть годину або довше, в міру того, чи хоче, аби була темніща чи яснїща жовта барва; за тот час пише другї яйця по білім тлї; виняте з жовтої фарби яйце (таб. I, 2) кладе на припічок, аби фарба обохла; потім розводить воском при помочи кистки *жовтий* взір по жовтїм тлї (таб. I. 3), не стираючи воску, розведеного по білім яйци; коли-ж хоче розвести *зелений* взір, накапує суконним квачиком зеленої фарби на жовте тло (таб. I. 4); а коли та (зелена)

10. Писанчарка.

фарба висохне, прикриває її водяним воском (таб. I. 5); потім кидає яйце у краску (черлену) (таб. I. 6), де воно постоїть ніч; рано виймає яйце, обсушує його і прикриває воском ті місця червоного тла, які мають дати червоний взір (таб. I. 7); після чого кидає писанку у чорну фарбу, не стираючи ані трохи воску, який розводила по білим, жовтім, зеленім і черленім тлі (таб. I. 9).

Як із сего бачимо, засадою писаня писанок є прикривати ляснішу барву темнішою.

Як бачимо з таб. I. 8. розведені воском писанки подобають на чорні грудки; аби писанки вийшли чисті, вкладає писанчарка усі ті чорні грудки до миски і всуває у теплу піч; скоро віск добре обігрів ся, стирає писанчарка його рукою або суковцем, писанка показує ся у цілій своїй красі (таб. I. 9).

Печені писанки удержують ся ліпше і довше.

Аби писанки ладно сьвітили ся, мастять їх зверху солониною.

Готові писанки прикриває писанчарка шматкою, аби їх устерегти від уроків та очий тих людей, що нарочно чи случайно в часі писаня заходять у хату.

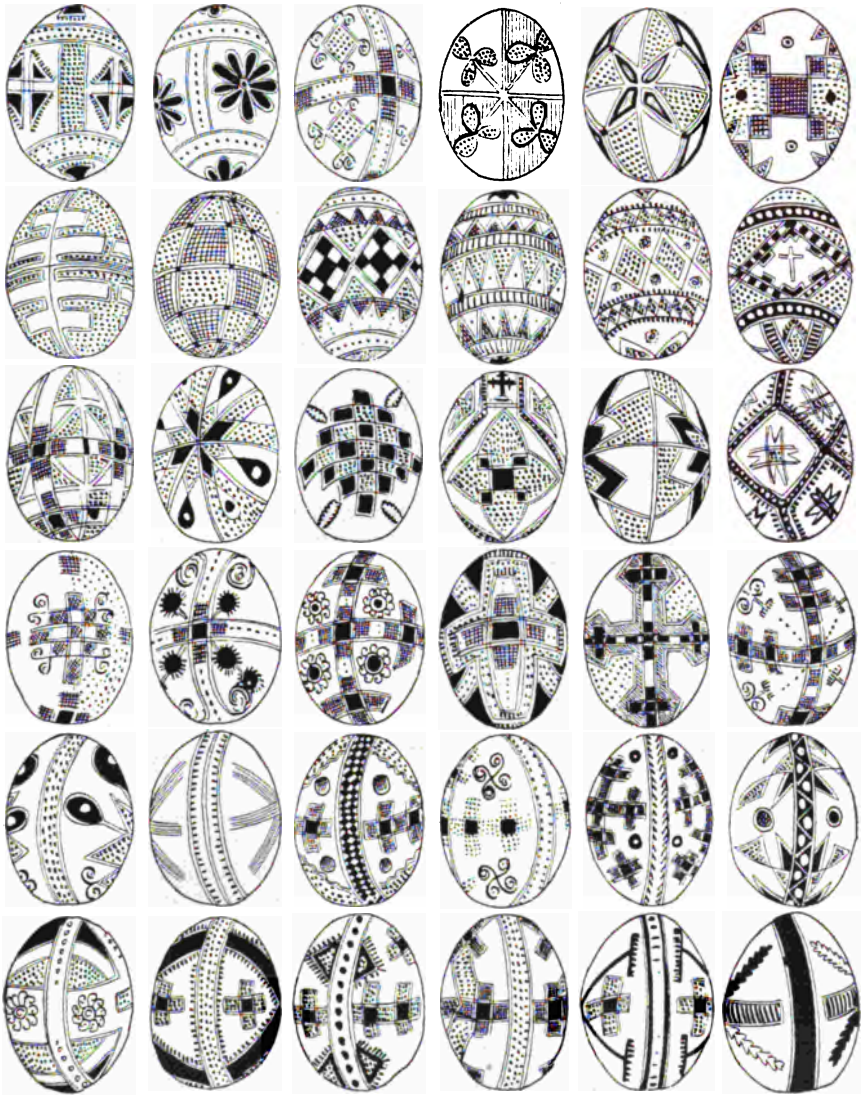
Від того, що віск із кистки при писаню паде у грань, стає у хаті такий *нуф*, що писанчарка, як перестане свою роботу, немов цілком задурена, пераз „не розуміє, куда їй іти!“

Як має писанчарка багато писати, то розкладає собі тоту трудну роботу на дни, пише одного дня на усіх яйцях жовтилом, на другий день краскою і т. д.

Взорів писанок у Гуцульщині багато. Вони взяті з назв рослин, звірят, приладів, убраня, вишивок і т. д. Хоч пераз (ско посторонного чоловіка не в силі відшукати на писанці того взору, яким вона названа, то все-ж таки ті взори становлять певні ціхи, по яких називають їх Гуцули; писанчарці вистарчить тільки заявити бажане взору писанки, вона після того і виконає його. Коли-ж і не-обізнаний з тими назвами чоловік пригляне ся їм близше, найде вказаний назвою взір в примітивній формі.

Наводжу ось тут назви гуцульських писанок:

- 1) назви християнського змісту: церковця, дзвони, дзвіничка, трійця, капличка, монастирі, хрест, хрещики, воскресна;
- 2) назви тіл надземних: зірничка, сонце гріє, місяці, місяць освітять, місячі вулички, зьвізди;
- 3) назви окружаючих предметів: мотовило, застігльниця, самотічка, жолобець, віконце, граблі, боклажки, решітка, щіточки,

II. Гуцульські писанки.

Картина 11. зображає писанки з Космача, виконані в барвах: білій, жовтій, зеленій і червоній.

1. ряд: очвата,	метелики	мальованка,	білокрилка;	плетинка,	ильчята,
2. » мавастірі,	репітки,	Жьнівська,	Жьнівська,	Жьнівська,	Річка;
3. » поповні ризи,	поперечна ружь,	смерічки,	?	ружь,	шість ружь,
4. » хрестата,	паучок;	Березівський хрест,		Березівський хрест;	
5. » огірки,	огірочки,	настунька,	настунька;	Річки хрести,	ружі,
6. » місьяць,	кручені рукави;	Річка,	міштутанка(!)	гребінці,	смерічки.

драбиньчисті, скриня, топорец, гребінчик, попружечки, бесаги, рискалик, човник, пацьорочки, стовпи, берівочка, возушок, ретізька, ключі, порошинці, колачики, проскурки, паска;

4) назви геометричні: клинчики, півклинчики, триклинчики, сорок клинчиків, жовтоклинчики, кантівка, кратка, кривульки, зубці, безконечна, півбезконечна;

5) назви вишивок: мальованка, кручені рукави, ильчята, дзюбенкова, головката, дрібненька, поперечна, кучьирьива, хрестата, зубкатенька, плетинька, чиновата, ключкова, косички, половички, кривульки, крапочки, стріпата, крилата, очката;

6) назви з світа звіринного: метелик, зайчика вушко, вороньча лабка, коники, павучок, волове око, білокрилці (птахи), коровка, качьичі лапки, слимуші, риба, журавлі, бжїлка, бараньчики, половик, петруги, побїлка, баранячі роги;

7) назви з світа рстинного: ружь, півружь, жолудь, цвїтулка, чорнобривка, колосївка, смерїчка, соснївка, огірочки, зводки, барвінок, косиці, вїсик, зазульні черевячки, бечкова, сливова, барабулька, гїльи, перекотиполе;

8) назви після місцевостей: Рїцка, Рїччинка, Космацка, Березулька, Жьїбївска, Соколївска, Ростїцка, Волоска, Путилївска, Воротьїнска, Гринївска;

9) ившї: пиринї (зложенї з кількох взорів), татункова (sic!), впять (!), пошївка, білокрилка, Божї падьчики, Божя ружь, поповї ризи, настунька.

Таблиці II. і III. представляють писанки з рїзних сел Гуцульщини, вони виконанї в барвах природних.

Назви писанок таб. II.: 1. зубкатенька, 2. церковці, 3. хрестата, 4. коники, 5. риба, 6. йисла, 7. мїсїнці, 8. воскресна, 9. клинчики.

Назви писанок таб. III.: 1. монастирї, 2. поповї ризи, 3. жьїбївска, 4. пиринї, 5. Космацка, 6. пацьорочки, 7. пиринї, 8. ильчятї, 9. кучьирьива.

Писанки пишуть на дарунки; гадинї дають їх при посвяченю паски священникови і то в руку за те, „що він руками ирстить, вїнчас, законює а при службі Божїй підносить руки у гору та просить Бога за весь мир!“ По посвяченю обдїлюють ся старші люде поміж собою писанками, дають одні другим за простибїг, а сполудня відбирають парубки дївкам писанки; наколи-б дївка сама дала писанку парубкови, се означало би, що вона хоче, аби він її сватав.

II.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

III.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

З писанок роблять газдині *пташки* — *голубці* (див. заголовок стор. 216 і обр. 13) в той спосіб, що вибравши середину писанки дороблюють із барвного паперу хвіст і крила а голову з воску; ті пташки завішують у хаті на пам'ятку, що як Ісус народив ся, то голубець прилетів і над ним *лемів*!

Шкаралущі з писанок мечуть лише у ватру, або у воду, гріх деінде кинути.

Писанкам надають велике значінє, бо вірують, що писанка не прийме жадних чьирів, тому ніхто не може писанці зробити ніяких *чінків*.

12. Голубець (див. заголовок „Писанки“).

„Перші писанки писала, як запевняла Анна Кокуцьчка з Космача, Матір Божа. Вона любила дуже курочки, а Ісус, як був маленький, грав ся яйцями курячими. Матінка Божа писала Єму ті яйці золотою кьисткою. Йак Христа взяли на муки, писала Мати Божа у ночи на потемки писанки та удавала дуже красні; йак писала, котили ся їй з очий слези; що слізка на писанку канула, там учинила ся цїточка; тому кладут писаньчирки на писанку цїточки. Она написала писанок і понесла Пілатієви, аби не мучив Ісуса; она гадала, що він ними буде ся так тішити, як Ісус!“

Софія Довганючка з Тюдева розказує про повстанє писанок ось що: „Коли циган робив цьвѣшки прибывати Ісуса Христа на

хрест, тогди зчинили ся з золота жужлї. Їнк стали жиди давї (рано) прибивати до хреста, сьвітїло би си, тїло Ісуса, то забили лиш три цьвьшски, а всі інші то *вїбгали си* — погнули ся, то *погрнчили си* — покришили ся. З ран Ісусових полила си кров, а з кождої капинки повстала *крашанка* — червона писанка. Мати Сусова дуже приповідала за розпїитим Ісусом і голосила, аж обімліла з жьилю, плачучи під крестом. На котрі крашанки впали слези Матери Божої, з них адїйили си писанки. Тогди сьвіта Мирона збирала крашанки тай писанки в платину а Матїнка Божа дарувала за поману дїтям ці писанки, аби жили миром і любили си, їнк братчики тай сестрички по Христї. Потім пішла Богородица і св. Мирона до Пилата просити, аби зволив Ісуса погребати тай привесли ему в дарунку писанки. Їнк зацьїла Богородица просити, в цес час упала обімліла на землю, а писанки з хустини роскотили си у сьвіт. З того часу дають люде на великдень писанки за простибіг! То би не був великдень, як би не було писанок. В цес день сходьї си люде коло церкви без сварки і гнїву, без жури й мести сьвіткувати, бо ме вес рік і вік тож саме в одно чинити!“

Послухаймо, що розказує про писанки Юрко Шеребурьик з Барвінкової: „Богородица, Архангел Михаїл, Йосиф та Пречиста Дїва жили собі разом у купї. Богородица то инше а Пречиста то инше; Богородица не мала дитини, а Пречиста мала Христа. Пречиста Дїва була у них за служницю. Одного разу пішла она до кирици воду брати. Там дух сьвїйтий зробив хрест восковий на водї. Пречиста Дїва подивила сї, уздрїла хрест, тай побояла ся его; бо то ще до того часу не було хреста; вона вернула без води. — Їнк прийшла д' хатї, не принесла води; питають єї гадзи: Чому-с не принесла води? — А вона каже: Я бою сї, там є щос *розпїимлене* — розложене! — Иди, виєси зараз! — Пречиста пішла, зачерла води, вода *иткнула*, *лєвкнула* — розсипала ся, хрест вїскочив з водов і упав їй за пазуху. — Она не знала, де він подїв си. Она засмутила сї, пішла до церкви та молять ся чогос засмучена. Приходить до неї ангел, питає: Чого ти смутна? — Чо я маю бути весела? — Може ти того смутна, шо ти меш мати дитину? — Пречиста Дїва дуже сї завстидала тай ще гірше сї засмутила і сказала: Відки я можу мати дитину, коли я не маю нї свого мужа, нї чужого не требую?! — Ангел каже: Меш мати з духа сьвїйтого! — Пречиста помолила сї шо помолила і пішла до дому нї то засмучена нї весела! Нічо нікому не каже, а їнк льнгла спати, приходит до неї у ночи дух сьвїйтий і дихнув їй під праве плече; хрест попав у ню і в нїй ожив, счинила сї ди-

тина! — Йик дитина уродила си, встидала си Пречиста перед Богородицев тай своїми газдами, шо она має дитину. Она ховала її перед газдами тай жидами. Она поклала дитину у місце, де кінь їв сіно; як кінь переїв сіно, шукав у споду, форкав; Пречиста звьяла Ісуса, а Ісус сказав до коня: Аби-сї тогди наїв, як вода горі верне! — Від того часу кінь ніколи не може наїсти ся. — Пречиста заховала Ісуса у рипу, шо пацюк налив; він забіг з другого боку тай зарив кидку а Ісус сказав: Аби-с свїйтив сї на Великдень. — Від того чьису свїйтьи свинину из пасков. — Потім заховала Пречиста Ісуса межї корови у ясла; прийшли корови, сіно їли, попоїли і відступили від йнсел. Ісус каже до них: Аби-сє були усе поживлені, куди си лиш повернете! — Від того чьису корова лиш трохи попасе, вже наїджена. — Потім заховала Пречиста Ісуса під полу чельдини; она вігонила его, а Ісус сказав: Аби-с не була закрита аж до страшного суда! — Від того часу ходит чельдина незавита аж до весїля, до чьису, аж у нїй учинит ся дитина! — Потім заховала Пречиста Ісуса під курку, шо гребла глину. Ісус положив сї там, де она вигребла йимку, а курка загребла его. Тогди сказав Ісус: Аби сї тобі твій *при-млодок* (яйце) свїйтив! — Від того чьису свїйтьи у Великдень яйці. — Пречиста тому так заховувала Ісуса раз тут другий раз інде, бо жида за ним шукали, аби его стратити; шо вони провідали, де Пречиста его заховала, зараз вона Ісуса інде ховала! — У порпанці курьчій не могли его найти, бо не сподівали сї, аби сї там Христос сховав, а воно так було! — Довго, довго шукали за ним, а йик не нашли, облишили шукати. Пречиста занесла Ісуса у ясла, як він уже був більшенький. Туди сходила сї до него усьяка чельдь; приносили ему усьякі дарунки, але він не втїшав ся нічим; аж одна принесла йийце; Ісус усміхнув сї, нагадав собі курку, шо его запорпала, так шо ніхто не найшов, узьив йийце тай став ним грати сї. Від того чьису зносили ему люде йийці і вігадували одні наперед других усьякі мудрашки на тих йийцях, аби він лише забавив сї; він вібирав таке, шо було найкраще написане! З того чьису стали писати писанки на втїху, шо Христос оскрес!

Ось еще оповіданє Параски Лендючки з Космача: „Було се, йик Ісус був на землі; жила у тот чьис одна жидівска дївка — вішунка. Йик жида закопали Ісуса і привалили каменем, сказали, шо він вже не стане. А тота жидівска вішунка сказала, шо встане і ожне. Жида дуже розлютили сї і кілько їх було, збирали камінчики і метали за дївков, — а она збирала камінчики і складала за пазуху. Ті камінчики переминив Бог, шо більші були, у кукуци,

а що менчі у писанки. Тому ходять малі діти вже у четвер за коцуками тай за писанками! Жиди метали камінями так довго, аж дівку убили. Але жив тогди і віщун, — старий жид. До него сходили ся жиди у суботу на вечір. Він спік цілого когута, поставив его на стів на кружок, обдивив сі на него, а відтак каже: „Нині о півночи оскресне Ісус“. — А жиди сказали: „Він тогди ожіє, як той когут ожіє!“ Була се як раз 12. година; когут ожив, сплеснув крильми і запівав.

Окрім сих повірій розпосюднені по цілій Гуцульщині ще ось які два: 1) У неділю досьвіта, як Христос воскрес, пішла жидівська дівчина по воду, стрігла Пречисту Діву; тота дала дівчині писанку і сказала: Біжи по хатах тай кажи: „Христос воскрес!“ Жидівка уходить у хату, а там жиди їли звареного когута. — Дівчина закликала: „Христос воскрес!“ — А жиди сказали: „Тогди Христос воскресне, йнк цес когут запіє і крильми сплесне!“ — У тот самий чьєс збив когут крильми і запівав! З того чьєсу кладуть когута по дорогах верх розпятя Христового!

2) Як Христос воскрес, подав жидівській служниці, що стояла коло керниці, писанку і сказав: Іди до жидів і кажи: Христос воскрес! На ту памятку ходять Гуцули у Великдень рано по воду і як унесуть єї у хату, кажуть 3 рази: Христос воскрес! почім видають писанку у миску з водою і умивають ся в ній.

До писанок і кукуців, як до коляд і паленя огнів перед Юрієм привязують Гуцули велике значінє. Після оповіданя Федіра Кубайчука з Гринєви жив десь у темнім йнаворі злий дух Пекун щезби, Ирод, прикований на дванайцятьох ланцухах. Він з тих безвістий посилав своїх ослужалих на сю землю і питаєт їх, йнк котрий до него повернет: „Ци говорьби люде до себе, ци ні?“ — Йнк говорьби і не гнівають ся, то він плаче; а йнк не говорьби, гнівають ся, то він тїшит ся; бо се его люде. — Ци діти шьинують дьидю та неню, ци ні? Ци братя й сестри ворогують з собов, ци ні? Ци суєїд закладає на суєїда, ци ні? А писанки ци пишуть, ци ні? — Пишуть уєї люде, кажуть ослужалі; они сповідають си й мирно живють з собов. Тогди він, щез-би, аж заходить си на плачу, так плаче, бо котрі не пишут, то они его люде тай Пекун ними тїшит си. Йнк Пекун плаче, то зриваєт си з ланців, тому ковачі потуужуют зелізьн. Доки потуужуют ковачі зелізьн, доти він не розірве ланци, а люде мут писати писанки. Доки писанки пишут, доти буде сьвіт, йнк перестанут, тогди ме сьвіт кінчити си.

Анна Лендючка з Космача розказує подібно: „Найстарший Ирод стоїт від тогди до скали прикований на ланцуху, від коли перемінли сї каміньчики на писанки; він кричит і ридає до Господа Бога. Йик си скінчѣ вогники (на Юрія), писанки і кольядички, тих три речі, тогди буде конець свѣта. Тогди спустѣ Ирода з ланца“.

Бечкова неділя.

В неділю перед Великоднем ідуть Гуцули до церкви, де перед царськими ворітьми уставлено кілька вязанок *бечкового* — вербового прута. Перед службою божою святить те пруте священник, почім, мируючи людей, роздає кождому по пруткови. Вернувши ся до дому, побивають Гуцули тими прутками усіх хатінних та маржину, промовляючи: „Не я бю, бечка бєт, від нині за тиждень-великдень!“

Страсний тиждень.

У живну середу сполудня великого тиждня печуть газдині *кукуцї* — малі бохонці хліба з житньої муки, а вечером палять ватру помежи маржиною, „аби ві так видко усе було, як

видко чоловікови коло стола, при яким він їсть; аби маржина була свігуча, красна, як Боже світло, — аби до маржини не мав приступу *злий!*“

В Жабю ходять малі діти того дня вечером до півночі або й через цілу ніч від хати до хат, постають рядом під вікнами і кличуть усі враз в один голос: „Грійте діда! Грійте діда! Грійте діда! Дайте хліба! Аби вам овечки, аби вам йгнички, аби вам телчки!“ — Так кличуть доти, доки з хати не обізває ся голос: „Грівмо, грівмо, даємо!“ — і або винесе хто дітям кукуци, або покликає їх у хату, де їх обдаровують кукуцями. — Декуди дають хлопцям кукуци а дівчатам яйця. В Ясенові горішнім подає газдиня дівчині соли лизати, промовляючи ось як: „Лижіт-ко, дівочки, може би Бог дав, аби на рік мої овечки чинили йгнички!“

Окрім кукуців дають дітям у пазуху вареного бобу. На відходнім кажуть діти: „Дай, Боже, душам помершим царство небесне, а вам, газдинько, аби си овечки мирно покотили тай аби сі йгнички почінили!“

З того, хто перший увійде у хату, чи дівчата, чи хлопці, а коли їх не пустять у хату, тоді з того, чи до полудня яка жінка чи чоловік увійде насамперед у хату, ворожать, чи будуть мати йгнички, телчки, чи бараньчички та бички. — *Пустовірні* Гуцули замовляють собі умисно у сусід, аби їм прислали як найборше насамперед дівчат, бо хотять мати йгнички. Кукуци роздають і тим, що случайно, чи за якою орудкою прийдуть у хату, при чім обдаровані вінчують: „Аби ваша коровка, ваша овечка, була плідна, йик мурашок, йик *мошкá* — комар“.

В Космачи ходять за кукуцями в *живний четвер* — четвер великого посту, від досвіта і того дня рано палять перед кожною хатою ватру, що у Космачи називають *тегетово* — вогники.

До того, аби діти ходили за кукуцями, прив'язують в загалі Гуцули велике значінє, повідаючи: „Як не будут ходити на вогники — за кукуцями, як не будут писати писанок, то настане кінець сьвіта! Як довго будут кукуцарі ходити за кукуцями, писанчарі (парубки) за писанками, кольдники з кольдюю, як довго брат занесе сестрі тайну вечеру, поти буде стояти сьвіт, бо поти буде *Ирод* — найстарший чорт, сидіти замкнений; він через то кожного року питає перед великоднем у юдів, що ходьби по сьвіту, ци ходьби писанчьбїрі, ци ходьби кукуцарі, кольдники? Йик они ему скажут, що ходьби, він каже: Ой не зараз сьвіт згине“. — У кождий великдень рано заковує его циган, ударяючи півтора раза по ковалі, чим замоцовує шрубку, якою Ирод закручений; Ирод тоту шрубку злизує знов аж до другого Великодня, — він чекає лиш, аби циган не закував, то як би перша крапка води з *вішки* — кропила, на

паску упала. зараз би Ирод віхопив си; тому мусит циган, як лиш зазорів, назад ві (шруб) закувати!“

Паска.

Дуже багато Гуцулів купує паску у так званих *паскарів* — пекарів міських, а найбільше ті, що не уміють хліба печи. (Гуцули живлять ся вареною кулешою з бриндзєю).

Дукаркі — богатші гуцулки, розпочинають печи паску в великодну середу; деякі печуть одну паску з 10—15 фунтів муки, а иньші печуть менчі, за те більше їх, а понадто хліб та перепічки; біднійші печуть одну паску в суботу великодну.

Паску розчинюють із пшеничної питльованої муки; скоро замісять тісто, мастяють рідким тістом хрести на стінах під сволоком, верх дверий, образів, вікон і постелі. У сволоках серед хати кладе газдня восковий хрест, почім виробляє паску, так, що робить з одної части тіста великий хліб, з другої хрести, якими накриває той хліб на вхрест, а верх хрестів у місци, де вони перехрещують ся, кладе *ружю*; надто опасовує хрести плетеним тістом немов вінком.

13. 14. Паска.

Як уже вирсла паска і в печи добре *натоплено*, значить час паску саджати у піч, виходить газда з хати глядіти, аби ніхто у хату не входив та не урік паски, а газдня замикає за ним двері, ловить курку одну, або кілька їх у хаті має, пхає її хвіст

через дірку у лавниці і вириває піря, скільки захопить, часом і цілий хвіст; те піре кидає вона на грань у піч, і зажмуривши ся, промовляє: „Йик я не виджу, де ти падеш, так аби не видів пополовик курку!“ Се помагає проти половека, бо хоть він паде лабами на хвіст, а як курка не має фоста, половец паде на землю, а курка утікає“, — запевняла Анна Ковбчучка з Яворова.

Вигорнувши грань з печи, мече газдиня у ню грис і каже: „Не грис палю, а палю всі *нетлі* на світі“, потім уриває кусень тіста, що стоїть у нецках, та звивши з него хлібець, кидає его у піч; з сего упече ся *віхонник*; его виймає газдиня скорше, як паску; з того можна би догадуватись, що Гуцулки, не уміючи печи хліба, з того, чи і як віхонник спік ся, вимірковують, як довго має паска стояти у печи. Вкинувши віхонник у піч, саджає газдиня на великій лопаті першу паску, помастивши її зверху сметаною або маслом; підчас чого стріляє з пістоляти газда, що дивить ся з надвіря у вікно, а газдиня промовляє: „Йника ти лізеш у піч ладна, гладонька, така аби-с вілізла!“ — значить: аби-с не попукала, бо з того, як паска у печи пукне, ворожать, що умре газда або газдиня або маржина, або той, на котрого газдиня, саджаючи паску у піч, *помініт си*.

Витягнувши лопату з печи, закладає газдиня піч дерев'яним кругом, а шпари обмащує глиною або обтикає мокримн шматами, при чім промовляє: „Не застаю піч, але рти (рота) з цілого світа, аби на мене ніхто не говорив, ніхто не зіпав, йик піч не зіпає на хату; аби заперті рти, засклеплені були, йик ся піч, аби до мене так ніхто рота не отворив через цілий рік, як оця піч сама не отворит си!“

Після того бере газдиня лопату в руки і то робить хрести то соває нею верх печи, по стелі, столу, вікнах, полицях, промовляючи: „Ти, нетленна божко (божок посту), іди собі на двір, — тобі тут не вольно бути; я хочу свійти сама опроводжйти без тебе, а ти меш сі дивити, хто на дворі ме у ночі їсти або воду пити“. До опроводів не вольно у ночі ані їсти ані воду пити, бо „з'їв би ци випив би нетлю, яку прогнано з хати!“ В кінці торкає лопатою три рази у двері, а як ті отворять ся, кличе: „Вон, божка, з хати!“ Лопату не кладе уже коло печи, але у кут у хоромах, де вона стоїть через 2 неділі.

В тот час гинуть звичайно нетлі мотилів, про які згадувано на стор. 210.

Як довго паска у печи, не вольно нікому у хаті сісти, бо паска не росла би, ба навіть могла би *сісти*, з чого прорікають, що когось з хатніх у землю сховають (хтось умре).

Заким упече ся паска, зав'язує газдиня волічкою ножиці, перев'язує нею на вхрест стіл по дошці, а під нею зав'язує гудз.

Зав'язуючи ножиці, промовляє газдиня: „Не ножиці зав'язую, але серце мому чоловікови, аби він мене не міг так позбиткувати,

йик цими ножицями не може нічо урубать. Аби ему руки були так зйизані, йик сі ножиці!“ — Завязавши ножиці, кладе їх у постіль, де вони стоять через сьвята.

Опісля перевязує поясом своїм *грьиди* у куті над постелею, причім говорить; „Не завйизаю гръиди, але себе з газдов, абисмо так жили, йик до тепер; аби він не міг мене збиткувати, аби сі не міг другій удати, ні друга ему, лиш тільки зо мнов газдувати і я з ним, так йик цес пояс з сими гръидами буде сі тримати, і аби так ніхто не мав волі ні охоти і він аби ні з ким не дав си перемовити ні переговорити, аби був зо мнов зйизаний і утриманий, аби сі так тримав, аби мене не збиткував ні я его, йик цесї гръиди з цим поясом ніхто не розірвав!“ Так перевйизані стоять стіл і гръиди до *волочівного* понедїлка.

Волїчку, якою був перевязаний стіл, перериває дївка в волочівний понедїлок і заплітує вї у кіску, аби вї ніхто не урїк; у кого нема дївчини, там газднїя перевязує тою волїчкою хвіст корови, як вигонить у полонину, або як корова уположить ся; се на те, аби *неврчлива* була.

Як газднїя змірковала, що віхонник вже спечений, виймає его, і скоро пристигне, ломить его собі за плечима і на відлїв і, недивлячись на него, роздає усїм, що у хатї є, з словами: „На! Це за титюшину душу!“ — (*титюха* = *триста*, febris interm.).

Як упече ся *перша паска*, призначена до посьвяченя в церкві, ложать її серед стола, почім печуть менші паски призначені до покраяня на *дорї* — поману, оирїч того *перепїчки* — малі хлїби, та иньше печиво, а в деяких селах печуть ще *стільник* = *вастівник* — великий хлїб, в який тичать глухим кінцем тільки яєць, кілько в душ у хатї; з того, чи і яке яйце пукне підчас печеня стїльника, виворожують смерть того, для кого яйце було призначене. Стїльник кладуть побїч першої паски на стіл.

З кожного тіста, призначеного на печиво, яке газднїя пече на сьвята, надто з сира, яєць, солонини і т. и, лишає газднїя по трохи на *худобїнину паску*, яку з того усего замїснить, домішуючи ще черваточини з улія, погіблї бжолї, цукор, що оси роблять, і вимїсуючи, промовляє: „Абис була така старлива, така плїдна, така приязна, така легка, як бжола; йик бжола сидит при купї та вертає св, хоть аби куда пішла, і одна другу не липит, а вертає у улій, так моя худоба аби через цілий рік вертала ід своїй кошъїрі, ци ніч, ци днина, йик іде бжола у вічко, а так аби сі плодила, йик бжола плодит сі, йик сі роїт“. — Того паску сушать, труть на

муку, мішають із сілю та дають маржині з нагоди усяких слабостий, на які вона западає.

В живний четвер вечером, на *поклінний вечір*, на страстях зав'язує знахорка у церкві гудзи на мотузі: один на дівку, другий на парубка, як вже висватані, а як ні, то вяже тільки один гудз на дівку на те, аби вона в тім році не висватала ся. Зав'язуючи гудзи, промовляє: „Так аби за її сватане голосу не було чути, як не буде чути до неділі голосу дзвону; аби її так ніхто не висватав, як ніхто від тепер у давони не задавонит, а она аби була така осужена, така осмугнена, як цілий сьвіт осмугнений без голосового дзвону; аби она тогди сі віддала, коли би я цес гудз розв'язала, тай тогди аби вона з вінцем до церкви вступила і сьвітло уздріла!“ Той гудз стоїть у знахорки захований; як вона схоче, аби дівка віддала ся, розв'язує тот гудз; він може і ціле житє стояти зав'язаний, „тогди ніхто до дівки не приступає женити сі“ — запевняла Марія Мерендьчка з Нсецова.

Окрім того зав'язують знахорки при читаню кожного евангелія по гудзави, значить разом 12. Сими гудзави відганяють вони опісля усяке лихо, хоробу і т. д. через цілий рік, а розв'язуючи при тім узлик, промовляють: „Не вузлик розв'язую, а болу“.

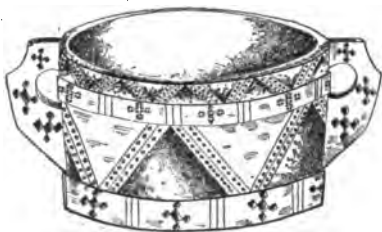
В *велику п'ятницю* або *чорну* не кладуть ватри; гадзи ідуть до церкви, де коло *положіння до гробу* Суса Христа кладуть купні сьвічі. Того дня не ідять нічого аж до вечера, хіба маленькі діти. У велику п'ятницю не вольно згадувати про гадзину, аби літом будь коли не укусила.

В *велику суботу* — *білу*, кінчать кутати коло хати, а під вечір наставля гадзину до готовлення скором, накрише бураків, наставить варити борщ. докинувши до него солонни та буджениці; опісля варять яйця.

Паскєвник.

Закі скором зварить ся, лагодить гадзину до *посв'ященія*; вона бере *паскєвник* — *дорічник*, умисне на се споряджену деревяну посудину переховану з року на рік, — кладе у ню на спід *дору* — покрані кусні паски, хліба, худобяної паски, сира, ковбаси і з усього по кусневи, що приладила на сьвята, поверх того кладе букату сира, ракву з маслом, солонину, облуплені яйця, поміж ними одно сире, яке посв'ячене помагас против „з'їаї“, — писанки, флашу з водою, в якій варились яйця, (тота вода має по-

магати „на очи“); відтак накопає в городі хріну з *косицею* — листем, чеснику і укладає їх з боку у паскевник; верх того усього кладе топку солн. Так уложений паскевник впирає в одно ухо бесага, а у друге тоту паску, що насамперед сажала у піч, пере-

15. 16. Паскевники.

пічки, сьвічки, кусні солонини і т. и. — Приладжені бесаги завішує газда у хоробах на кілку, а газдня відставляє борщ, бануш і иньший скором.

Упоравши ся з приладженем до *посвійщіяня*, умиває ся газдня, причісує волос а за нею роблять се усі другі, — відтак вносять із кліти нове чисте лудинє; приладивши усе, лягають спати; перед тим ставить газда на землю при постелі сокиру.

Вже коло півночі встає газда, за ним газдня і другі та ступають одно по другім босими ногами на покладену сокиру, „аби ноги були такі дужі, як зелізо!“ — потім умивають ся усі по черзі у воді, в яку кинула газдня який гріш і писанку, „аби були богаті у гроші, а красні, як писанка“. — Умившись, убирають ся в прилюдне убрание; газдня ховає кури у темне місце, „аби не виділи ніякого сьвітла, бо як би кури того дня перед паскою побачили з надвору сьвітло, то вилловив би їх літом половик!“

Лишивши дїтвору у хаті, кладуть газди бесаги з паскою на плечі, або на коні та спішать до церкви.

Се одна з найчудовіщих картин, коли усіми дорогами та гірськими плаями наближають ся до церкви Гуцули в сьвяточних строях, одні пішо, другі на конях. Їх мальовничий, переважно червоний одяг красує ся на причуд гарно на зеленім тлі смерекових лісів та мурав, що починають як раз зеленітись.

Коло церкви присялюють приїзші свої коні до придорожних плотів; знявши з коний бесаги, перебирають ся у сьвяточне убрание,

після чого несуть паскевники та паску на майдан коло церкви, де розкладають їх на мурави до посвященя. Накупивши у паламара *вітици* — тоненьких воскових свічок, наліпляють їх докруги паскевника, почім одні лишають ся коло пасок, другі ідуть у церков, а иньші розносять поміж бідних перепічки, сир, яйця, писанки, солонину і по одній *вітици*. Є й такі, що лагодять для бідних цілі менчі паскевники та роздають їм то за простибіг, то з приговоркою: „Прийміт за душечку Марійчину, Анявну...; передаючи або переби-

17. Посвящене паски.

раючи дору одно від другого, цюлюють ся по руках. — Декуда обдаровують бідніщих аж по посвященю. Звичай сей вкорінений так глибоко в цілій Гуцульщині, що нема й одної найбіднійшої хатчини, де би не було доволі багато сьвяченого, придбаного в повнєший спосіб. Обдарованє таке є так загальне, що не конче мусить натрафити бідних *прошаків*, яких у Гуцульщині майже нема; воно є в загалі поспільним звичаем поміж Гуцулами, так що ледви одна газдиня принесла другій дору, вже тота дає їй свої дори, або отриманої.

Посвященє кінчить сьвященик звичайно бажанєм до своїх прихожан, висказуючи радість з того, що діждали паски, бажав

їм діждати в здоровю другої і кінчить: „Кушайте, здорові, сего, що Бог дав, на щастє, на здоровє, у довгий вік!“

Хто перед посвяченням не роздав дору бідніцям, той робить се тепер.

При посвяченню нема звичайно молодіжи, вона держить ся на боці від місця посвячення, а то тому, „бо їм соромно брати що небудь за простибіг!“

Пообдїлювавши одні других та повинчувавши собі посполу, спішать усї до дому, аби як найборше дістатись до него. Як доматарі побачать із далеку повертаючих газдів, загоняють усю рогову худобу до стайні; а скоро повернуть газди, несуть паску до маржини, кладуть вї 3 рази коровам на хребет, промовляючи: „Йкний

1.8 Стіл, прибраний сьвяченим.

дар красний, такі аби Бог давав телиці красні!“ — Деякі обходять із сьвяченим 3 рази ціле обійсте, почім ідуть до хати, де на порозї кличуть 3 рази: „Христос воскрес!“, на що хатїні відповідають: „Во істину воскрес!“ Газдиня кладе паску, стільник та паскевник на стіл; підчас того не вольно у хатї нічого говорити, „аби худоба була така тиха, як тихо було у хатї!“. Газда зажегає свїчку, пригулює вї до дорінника і накришивши худобяної паски й соли, іде з тим до маржини, подає їй „попахати дорінник“, кладе вго відтак

кождій маржині на хребет, потому кладе серед стайні на землю, перемішує сіль із паскою і сипле у ясла, промовляючи: „Абис була така весела, як цеся божа днина, абис не переходила кожного року, як не переходит цеся днина кожного року; абис була така весела, йнк цеся божа дора, абис була така цвітна, йнк цес день цвітний; аби тобі було так скрізь отворено, йнк нині церков на ввес нарід була отворена“. — Зі стайні іде газда до пасіки, де ковтаючи дорінником у *головицу вулия*, промовляє: „Ци ти, матко, спиш, ци чуєш? Ци зробила матівник? Ци ти вже ночуєш у матівнику? Уставай, бо Сус Христос воскрес! Кілько я разів ковтну, тільки роїв аби ти, матко, пустила. — Йнк я тебе не забуд, свиченої дори тобі даю, посвйнти і ти свою родію і сама себе, бо тебе би вже чьис випускати, аби ти ішла по сьвітї старати, по всему сьвіту і по всему цьвіту, абис була цвітна, йнк цьвіт, кыжка з вошинов, йнк я здоров, абис несла меду на собі так, йнк я несу дору, абис віск робила Богови на відьнику, Сусови Христови на посвйт, людем на розлучіне душі з тілом, а мід собі на уживанє, людем на спомаганє; йнк я з своих газдинєв робю та працюю, аби ти так межн Богородицями 12 роїв пускала а від мене пороженого абис не втікала. Абис сі так грамала пасіки, йнк сі тримає цеся дора мене!“

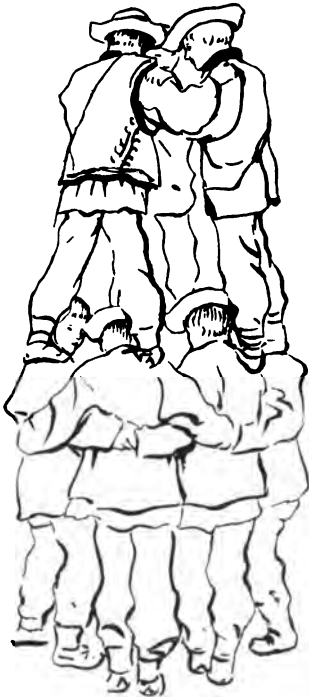
Коли верне ся газда у хату, засідає ціла родина до округи стола, газдиня зажегає сьвїчку і притулює її до першої паски; помолввши ся, кінчать у голос: „Абисмо дочекали й на рік свйитого воскресєня, абисмо діждали свйиту дору споживати і від нарік до поза нарік, і рік від року, доки Бог призначит віку і аби маржина миром була! Христос воскрес!“ — почім починають споживати у одних селах від того, що „закусуют свиченого хрїну, аби були острі, як хрїн“, у других від яйця, а в иньших від накрайної паски, беручи дору з миски, до якої газдиня наклала усього сьвяченого покусєви.

В деяких селах починають від тогїдної посьвяченої профори, або паски, яку на ту ціль через цілий рік переховують. — Опісля харчують та попивають, хто що і чим має; декуда зготовять в суботу в вечері бануш і тепер їдять его теплого, бо стояв у печи.

У одних кутах, особливо подальших від церкви, сходять ся сусїди до себе та баюють до пізна, другі сходять ся по верхах, грають у скрипку, танцюють, їдять те, що з собою попринесли, а близші церкви ідуть туди на *набуток* — їдять те, що з собою принесли, трактуючи одні других; не обїйде ся і тут і там без гри в карти, яка вкралась і у наші гори через робітників при залїзній

дорозі та при нафті; старші парубки дзвонять раз-у-раз, аби видзвонити за своїх померших, або забавляють ся, але се не всюди; ті забави не подобають на гаївки, якими забавляє ся молодіж на долах. У горах беруть участь у тих забавах лише парубки, а дівки постають громадками та розказують собі „лусьике“. — Парубки роблять:

1) *Церковці* (обр. 19) — шість або чотири парубки уставлять ся, взявши один другого повід боки; на них стають на плече 3 зглядно 2 парубки в той спосіб, що кождий з них стає двом долішним, одному на ліве, другому на праве плече; долішні обносять горішних до округи церкви.

19. Церковці.

2) *Війна*. Стають парубки у 2 ряди проти себе, тримаючись туго руками. Парубок одного ряду пускає ся на противний ряд, аби его перервати; як се ему удасть ся, забирає одну перервану половину до свого ряду, а коли ні, то лишає ся сам у противнім ряді. — Як удасть ся одному рядови розбити противний, тоді позісталі бють по 12 поклонів перед сивліщам, на чім кінчить ся забава.

3. *Курочка*. Один парубок стає за пана, добирає собі слугу; парубків назве когутами а дівок курками; сам відходить, полишаючи їх на слугу, якій наказує, аби пильнувала, щоби половник не вхопив курку, або хто не вб'яв, бо буде біда, як він (пан) верне ся.

Коли пан піде, вирядить десь слуга когута або курку, аби ся сховали; коли пан верне ся і добачить брак, питає: Де когут? Де курка? А слуга каже: Когут пішов дров, курка пропала. — Пан іде в друге гет, а слуга знов ховає і т. д., аж усі поховають ся. Тоді пан бе слугу за те, ще не сокотив курій, а слуга починає кликати: тю, тю, тю, — на що збігають ся кури і драпають пана, а той утікає.

4. *Сорока*. Запхають тичку у землю і упнуть двох хлопців на шнурках до неї, позав'язувавши їм очі, аби нікого не виділи. Другі хлопці беруть по 2 трісці і труть одну до другої над ухом

одного з тамтих так, аби скреготіло. Привязані хлопці хотять їх зловити, що їм не удає ся, бо привязані їх не видять.

5. *Тичка*. Забють бук у землю, на бук поставлять кресаню, до другого бука причіплять кусень курмея а до того шматку. Тим буком махає один парубок відганяючи других, що хотять кресаню здоймити. Кому удасть ся ухопити кресаню без удару шматкою, той „перебирає вартувати“ кресаню, значить дістає бук із шматкою в руки і т. д.

6. *Крейцар*. Посідають в округ; два ходять по середині. Один з них дасть покрадьки котрому з тих, що сидять в окрузі, крейцар; а другий відгадує, у кого є крейцар; як угадав, то тот парубок з круга іде на его бік, а як ні, то на бік того, що роздавав; так роблять, аж усі розділять ся на 2 табори, які з собою моцують ся. Поборений парубок мусить перед дверима церкви ударити 12 поклонів.

7. *Шукало*. Скручують із ручника *скрут*, посідають на землі і подають один другому пошід коліна той скрут, накликуючи: шує, шує.....! Один із парубків шукає того скрута; як оберне ся, ударить его тот, що у него скрут; а скоро угадає хто, то той іде у середину.

8. *Боклажок*. Лягають два парубки *митузь* коло себе, так аби голова одного а другого ноги були в той сам бік звернені, по чім чіпає один другого за голову ногами, стараючись его перекинути, так, аби зо 2 рази дав *боклажка*.

9. *Дручок*. Два парубки беруть заворітницю на плечі, а третій стає на ню та так ходять; при тім закладають ся; як той вистойть, заким обнесуть его довкола церкви, то дістає за те горівки, пива, а коли ні, то він платить тим, що его обносили.

10. *Журавель*. За одним сильним парубком ловять ся другі один другого за сорочку; по заду іде легкий; передний кличе: *кпр*, і притім завертає, аби послідного ударити скрутом або букурійкою (ременем). Котрий з парубків пустить ся з середини, іде на зад.

11. *Каповина*. Стають парубки границею у ряд. Стрілець виводить двох парубків, з яких один представляє *серна* (пом. *серн*) — цапа, другий *капову* — гоньчого пса; той старає ся зловити серна поза границею, через яку парубки серна не пускають; коли ж сернови удасть ся перервати границу, тоді він стає каповим а нийший парубок серном.

12. *Галембіва*. Постають парубки проти себе, подаючи собі на вхрест руки. Один у постолах ходить по зложених руках.

13. *Скічки* (обр. 20) — один парубок прикучне, другий скаче через него.

14. Молодші парубки забавляють ся в *левка*; ловить ся їх з 20 один за другим за сорочку чи сердак, почім біжуть за переднім, а як той викрутить несподівано на бік, попадають задні.

15. *Стовп* (обр. 21). — Парубок бере дручок у руки; ему на плече стає невеликий хлопець, ухопившись дручка; так обходять довкруги церкви.

20. Скічки.

21. Стовп.

По деяких селах, як у Річці, забавляють ся парубки *зеціркою*, вибираючи одного, „що був у ваську“, за *фіра* (Führer), стають самі у ряди і виконують військову муштру.

Звичайно ограничає ся забава тим, що одні з старших парубків раз-у-раз дзвонять, а другі ходять поміж дівки, відбираючи від них писанки, які або зараз даровують другим дівчатам, або цокають ся писанками, при чім той, хто другому писанку збив, забирає збиту та їсть її.

Волочівний понеділок.

В *волочівний* понеділок — другий день св'ят, ходять від до-світа парубки по хатах за писанками. В Гуцульщині в звичай, що газдині справляють у велике пущене у себе вечерниці, на які сходять ся парубки і дівки танцювати; кождий парубок, що з тої нагоди з якою дівкою танцював, має від неї у великодні св'ята дістати пи-санку; за тими писанками ходять-волочать ся парубки від хати до хати, відки і сей день називав ся *волочівний* понеділок. — Писанками тими обмінюють ся парубки між собою, як стрічають ся на дорозі, при чім один промовляє до другого: „Поможі нам, Господи, абих сі виділи так на тім св'іті, як сі тут видимо!“ У хаті звичайно угощу-ють їх, а коли їх та дівчат назирає ся більше, — гуляють при скрипці. Звичаю, аби обливали ся, як на долах, нема у горах, бо гуцульське лудине дороге, тому вони его дуже шанують. Декуда лише обливають парубки ті дівчата, що не хотять їм писанок дати. Сполудня того дня сходить ся молодіж на музику звичайно коло якоїсь хати, на якийсь ґрунь або коло коршнів, дівчата прино-сять писанок, яєць та їдла, а парубки частують їх за те напитками.

Волочівний понеділок се днина, в яку парубки мають нагоду придивитись обстановкам домашнім та наобзирати (обзорини) дівки на сватань.

І третого дня забавляють ся подібно, як попередних днів; діти перебирають ся то за діда то за цигана або жида та бігають із довгими прутами до сусід, виправляючи різнородні фіґлі, з чого сьміють ся і вони самі і стариня.

Кришки св'яченого збирають пильно та кидають їх у піч, аби не ступати по них та аби їх миш не з'їла, бо з такої миши робить ся лилек.

Із св'яченого лишають звичайно одну паску цілу аж до про-відної неділі, а решту їдять, або, як небогато лишилось, кушають по кусневи перед звичайною їдою.

В деяких селах відправляють в *дідову суботу* (перед провідною неділею) панахиду на цвинтари; при тій нагоді роздають старші дітям писанки. Де опроводи відбувають ся в неділю, там печуть в суботу перед провідною неділею нові перепічки, а в провідну неділю за-бирають їх та полишену паску і дору, яка би лишилась зі св'ят, яйці, писанки, бриндзю, гусянку, горшата з молоком і несуть на цвинтар, де укладають по застелених скатертю гробах своїх кривних, засьвітвши одну витицу. Скоро св'ященик відправить опроводи

на гробах, запрошують одні других до „стола“, себ то до застеле-ного гроба і там дають одні другим води в горшати, молока, перепічки і т. и. „за душу мамі...“.

Того дня лишують ся Гуцули до вечера на цвинтари, де їдять та пють те, що одні другим подали, зазначаючи тим, що памятають в тот великий час і на свої померші душі. Звичай тот називають: *грібкі* (грови).

В *провідний* понеділок званий також *прігістним* не вольно нічого з хати дати, ані нічого робити, „бо могло би до маржини або до родини лихо якесь прагостити сі“.

Того дня пряче газдия із стола, заховуючи усе, що лишило ся та кришки із сьвяченого аж до Вознесеня, аби гадина не попусвала маржину; на Вознесенє дають те все маржині їсти із солею.

Кусак сьвяченої солонини — *лунчина*, переховують довгі роки, даючи вї що рік посьвятити; вона зі старости пожовкне та стане мягкою, як масло. Як наближає ся буря, кидають кусень тої лунчини в піч, а *шкрум*, що з неї виходить, відвергає бурю, „бо се юда летить; як він почує шкрум з такої солонини, то утікає і не бе поле!“ — Також сьвічку, яку не зажегали через 7 літ, а опісля дали вї посьвятити, переховують, аби робити нею (димом) хрестики у хатї перед бурею.

Почавши від великодних сьвят, сьвяткують Гуцули 9 четвергів, які називають *світлі*, на те, аби гради не били.

Рахманський великдень.

Четвертої середі по святах великодних обходять Гуцули *Рахманський великдень*. Того дня не йдуть вправді до церкви, але дома на знак свята здержують ся від усякої роботи.

Гуцули повістують, що Рахмани се черці, справедливі Руснаки; вони такої віри, як і ми. Вони живуть далеко на сході в монастири (деякі Гуцули додають до того „в Сочеві“), де ведуть богомільне жите; „ми за них живемо на світі (ми завдячуємо їм наше жите), бо они відпокутовуют наші гріхи, говіючи через цілий рік, скоромят ся тільки тим, що у великдень ділит ся їх 12 одним яйцем“.

Як в середу великого тиждня газдиня пече паску, і розбивши яйце, помастить ним єї, кидає зараз шкаралушу у потік; якраз за 4 неділі доплине тота шкаралуша до Рахманів, повідомляючи їх, що у нас великдень; тоді вольно їм скоромно (яйце) з'їсти.

Анна Кокучьчка з Космача розказує, „що так Бог дасть, що тота шкаралуша, заки доплине до Рахманів, вчинить ся назад ййцем. Рахмани се наші кривні; тому старші люде заховуют до Рахманського великодня піст у понедівник, середу і пятницю, ніхто з них і молоком не скоромив би си“.

Крім сих повірій повістують в Гуцульщині, що шкаралуці, вкинені на воду, допливають у Туреччину, де дають знати людам, що там остались на заробітках, про настане Великодня. Мині бачить ся, що се буде властива причина вкидання шкаралуц у ріку, а то тим певніше, бо і в Борщівщині над Серетом і в Заліщичині над Дністром кажуть люде, що робять те для того, бо багато людий живе у Турка в ясірі, они-б і не знали коли у нас Великодень, наколи-б не доплили до них шкаралуці з яєць і писанок.

Коли зважимо, що турецке слово „рахман“ означає милосердного, а перший вірш корану звучить: „Бісмиллагі р-рахмані р-рахімі“ що значить: во імя Бога милосердного, милостивого, то-ж і добачимо тут близьку дуже звязь кидання шкаралуц у води, що плавають у Чорне море з тим, аби в той спосіб звістити християн, живучих під поганьским Турком, про настане великодня.

Опріч торжественних сьвят обходять Гуцули ще чимало таких, які в їх понятю відносять ся до з'явищ природи, до причин зменченя набілу у коров та овець, до хороб і т. др. Аби з одного боку уйти з'явищам, які наносять чоловікови лиха, як пр. грім, повінь, град і т. др. а з другого боку, аби придбати собі те, що причиняє ся до добробиту, обходять они таких *свйитців*, що після їх понятя суть причиною тих з'явищ та *причок* — причин.

Понизше подаю ті сьвята в календаревім порядку, а позаяк повисше сказане відносять ся також до днів в тиждня, проте наведу попередше їх значіне у Гуцулів.

Понеділок говіють — постять, Гуцули за здорове маржини а надто на те, аби їм удавало ся усе, що собі лише *запросять* у Бога; деякі не беруть ся того дня за ніяку тяжшу роботу.

В *вісторок* не можна *зчинати* ніякої роботи в поли.

В *середу* не прядуть жінки; не мож того дня виносити покладок з хати.

Четвер се день щасливий, особливо для того, хто того дня постить; в четвер добре зчинати усяку роботу, ярмаркувати, виганяти вівці у полонину.

В *пятницю* не вольно печи хліба і не коньче добре вибирати ся того дня у дорогу; не вольно в пятницю ані шити ані прясти, бо можна окалічити на руку; газдині не мастять, не білять і не перуть в пятницю, просто „свйиткуют Божу днинку!“

В *суботу* не вольно взагалі розпочинати ніякої роботи.

В *нову неділю* — першу неділю по новю, добре давати на Боже, бо того дня мож Бога найборше упросити, аби поміг.

В *новий понеділок* (по новю) дають на службу за своє здоролє.

В *новий четвер* (по новю) відбирає чарівниця молоко, треба добре *сокотити сі* — стеречи ся, та підкурювати маржину сьвяченим зілєм!

Власія.

Власія 11/II, (24/II) святкують, аби ласичка маржини не покусала; она того дня висисае молоко з коров. — Того дня дають скорому бідним за здорове маржини.

Сорок Мучеників.

На *40 святих* мучеників 9/III, (22/III) плетуть рибарі вершку з прутя, якою ловлять рибу; такому рибареви, що у той дсьн ловить рибу, веде ся цілий рік у ловлі.

Прокопія.

На *св. Прокопія* 28/II, (12/III) сушать кріи, якого уживають проти болю голови.

Сьвято Юрія.

День св. Юрія 23/IV, (6/V) витають Гуцули сьвяточно, се у них перший день весни; то-ж приготовляючись до звитаня весни, ви-чищують город і загороду, вивозять обірник на поле, порядкують у загороді і т. др. а що увесь їх добуток в маржині, проте не дивна, що ворожать усяке, аби лише она давала як найбільше молока, аби єї ніхто не урік та аби она *прудко* та *нишно* множила ся!

Днем перед св. Юрієм збирають сухого форосту, о скільки мога глогового, розкладають єго у стріп на воротах, або на загороді, де ночує маржина, або на городі. Коли зачинає вечеріти, беруть *дівини* — сіна спід маржини, а підложивши єї під гліг, запалюють, приговорюючи: „Господи, дай тільки багато маржини, кільки будет попелу з цієї ватри!“

Як почне дим з *куруща* зніматися у гору, віщують, що з того боку прийде маржина, в котрій бік дим наvertsє ся.

Коли вже в курищи не *ловит ся* полемінь але утворить ся грань, перегоняють через ню худобу на те, „аби така остра була, як ватра“! — Глогу уживають на курище тому, „аби уроки маржини не чіпали сі, як глогу не чіпавсь вічо!“

Перегнавши через ватру худобу, докидують форосту, аби ватра горіла до часу, аж когут запів, се на те, аби відстрашити від загороди відьми, що „тої ночі ласі за молоком ходити“.

Попіл, позісталий з курища, розсівають по царині, аби корови та вівці, що будуть з такої царини сіно їсти, „давали *вєліко* молока, *прудко* множили ся, *нишно* котили ся та аби кожда маржина чінила по двоє!“

Овивають надто дерев'яний обруч сіном, запалюють і пускають его, аби біг; се теж проти чередінниць.

Того вечера закопують в землю під хатінний поріг кусені заліза на те, аби ті, що будуть переступати поріг, мали острі (здорові) ноги.

На воротяннім стовпі кладуть кецку, в яку тичать прутя, се на знак, що св. Юрій косичить ліси (що они розвивають ся), тому треба і загороду закосичити, аби і в ній усе *правило ся* так, як від Юрія править ся земля. Від того буде худоба така сира, як глина, а вівця обросла буде, як літом земля травною, а трава буде так *велико* рости, як за велике прутя у кецці. — Кецка стоїть на воротах аж до св. Івана (7. н. ст. липня). Она хоронить від чередінниць:

Треба на Юра кецку на воротіх накладати,
Не ме чарівниця корові молоко відбирати.

Не доста того, що днем перед св. Юрієм вигонять дійну маржину пасти на найліпшу траву, але надто того накладуть на ніч у ясла багато найліпшого сіна, аби коровам та вівцям прибуло *май, май* молока!

Досвіта рано на самого св. Юрія збирають цвѣтку *юрочка* (*Ranunculus acris*), січуть єї дрібно, а посипавши солюю із свѣтвечера, дають худобі, „бо она від того дає жовту ладну смитану“.

Перед сходом сонця іде газдиня гола до тої мурашковини, що у ній на Благовіщенє закопала сіль, булку і н. (гл. Благовіщенє); бере з відтам сіль, іде з нею до коров і так промавляє: „Я вам даю су манну з усього свѣта, що мурашок наробив, що тут наносив; шо я вам дала, аби так моя голубаня сесе з'уживала і так аби єї старала, як мурашок се ніс і віз, ішов і тікав! Аби була така легка та люта, як мурашок! Як понесу від тебе масло у місто, то так аби єї збігали купці до него, як мурашок у мурашковину“. — Як газдиня додасть до соли єще цвѣту юрочка, то корова буде давати не лиш багато молока і смитани, але масло буде таке жовте як віск, запевняла (Анна Задурьинка з Бервінкової).

По тій примівці дає газдиня коровам сіль, а коли они з'їли єї з сіном, доїть їх через *пацьорку*, яку зробив мурашок (гл. там), а то на те, „аби уроки не чіпали ся молока!“ — Корову здоюють так, аби молока не зістало у вімени ані каплі, аби его було у дійниці як найбільше, бо вірять, що корова буде давати через цілий

рік тільки молока, кільки дасть его на Юрія!“, а про те дбають, як висше сказано, подаючи коровам з вечера перед Юрієм багато доброго сїна.

Підчас того як газдиня здокує корови, ходить газда по обійстю та робить на воротах, на усіх дверех кошар та ставн, а надто на плечах кожної маржини дехтем хрест, „бо від того утікають відьми, що наносять усякої хороби маржинї та відбирають ві молоко!“

В полудни товче газдиня книшок, що спекла его на сьвят-вечер з усіх страв, додасть до того муки і пече більший хліб, а упечений покришить, додасть вугля з вагри, що з вечера горїла на воротах, надто зіля Юрочка, потовчених шкаралуц з писанок і дає се худобі з сировницею, „від чого тота дає велику манну і став безпечною проти усякої погани“.

Усяку звїрку, ката, пса і др, яка того дня наблизить ся до обійстя, переловлюють або відганяють, бо вірять, що се „відьма перекинулась у звїрку на те, аби зайти тихцем у стайню та відобрати молоко корові або аби ві уречи“.

Почавши від дня св. Юрія, не пускають Гуцули худобу пасти на ті поля, що призначені на кошене сїна (I. ст. 168).

З того, чи день св. Юрія припаде в пісну чи скоромну днину, ворожать, що того року буде мало молока, зглядно, що худоба буде дуже молочна.

На Юрія доять по раз перший вівці, гледжеють зараз здоне молоко, роблять будз і несуть у церков сьвятити wraz з колачками *передими* — спеченими перед днем св. Юрія, — а коли сьвященик посьвятить се, роздають бідніщим людям, аби молили ся та просили Бога, щоби вівці молочні були. Се такій *пбминок* за худобу, як задушна субота за умерлих.

Св. Марка.

На св. *Марка* 25/IV, (8/V) не вільно нічого робити, хіба щось дуже конечного і то лише сполудня, бо се святий від волів; они собі випросили его від Бога.

Бориса і Гліба.

На *Бориса і Гліба* 2/V, (15/V) „боре ся голод із хлібом“, проте святкують той день, обдаровуючи одні других хлібом і ко-
лечиками.

Вознесеніє.

На *Знесініє* — їдять Гуцули рано натще засушену свьячену паску, розмочену у солодкім молоці.

Зелені свята.

22. Парастас.

еред *свйштою неділею*, — Сомествіем св. Духа, ідуть мушци досвїта рубати галузки з явора, якими косичать хату у серединї, на образах, по клинках; затичують теж декуди хату з надвїря листом любистку і скорушини, косичать вікна на вхрест а галузки з явора або бучини закладають у кожду сторонку грядок; листе любистку уживають до вікон тому, бо воно м'яке, держить ся

добре скла, а листе скоруха „кудряве, має ладну уроду, на вкруг як висїчене“ до того оно вузке, тому дає виразний вїзр на склі.

Ті *косиці* — окраси, стоять, аж доки самі не обпадуть.

За тот час лагодить газдиня колачі, свїчки, будз, сир, молоко у збанок або в коновці, аби занести до церкви, там розкладають се усе на помїст, приліплюючи до кожного хліба по свїчечці, яку зажегає; кожда газдиня кидає у кадильницю ладану (за 1 кр), з чого та з горїючих свїчок воскових повстає такий дим у церкві, що на ціле внутре налягає немов якась темрява, що цілому обходови надає таємничий чар!

Як „отец духовний *перемовить* на тім“ — відправить парастас, забирають газдинї більшу часть того і несуть на гроби; те, що позїстало у церкві, іде св'ященникови, дякови і паламарєви; на гробах наливають у малий глечик молока і подають пити бідним,

промовляючи: „Най Бог прийме перед душі мого тата (імя), мами ....!“; так само роблять з будвом, хлібом і з усім, що винесли на гроби. Знаменна річ при тім є тота, що подають лише тим, у кого є вівці, тай ровесникам померших, (дітям за душу дитиш, газді за газду і т. д.), а позаяк у Гуцулів нема *прошаків*, проте обділюють тими приносами одні других намісьць дідів. Суботу тоту називають *дідовою* — *дідівною*. Ті, що дістали молока, сира чи що друге, клякають на гробі і молять ся. Так обділюють ся посполу, аж не стане вже молока у збанках. — „Перед душі“ представляють собі Гуцули так, що тото усе, чим обдарували других, стоїть там у небі перед Господом Богом, а за тим душа того, за чю подали.

По зелених сьвятах не вольно через тиждень шити, аби гадни у хату не лазили; хто би лише взяв за той час голку у руки, того безпечно укусьть гадина.

В другий день зелених сьвят обходять в многих селах Гуцульщини храм. Подаю звичаї у тот день за розказом Юри Кутащука Настунчиного з Ясенова горішного.

Храм богацький.

„Насамперед идет *дук* — богач, в пьятницю в коршму и берет бочку пива, горівки шість або сім вік, дві оці вина, муки питльованої з десьят фунтів, цуґру за банку, гербати за дві шусці, ременю на постолі жінці, собі та слугі, ременці до постолів жінці та собі, келу муки кукурудзьиної и то всеь вкладаат слуга в бе-саги, вносить на двір и кладет на шкапїи и привьязует до сїдла а потім кажет до слуги: Їдь сарака з тим д' хатї, а я зараз надийду. Слуга поїхав з набором д' хатї, а газда лишив си в коршмі тай казав собі дати око вина тай пет. Випив то око вина, казав дати друге. Наколи він пет, приходит в коршму любаска тай сїдает коло него. Він кажет любасці дати горівки, а сам пет вино. Їнк уже добре си попили, пішли пїйні д' хатї и по дорові повернули ци під міст ци в лісок для свого интересу. Потім порозходили си, вона в свій бік, а він в свій. Приходит *дук* д' хатї и кричит: Пусти, жінко! Гайда маму! — Жінка тепуцит си, йдет пускати. А він входить в хату и берет си до жінки тай кажет: Ты зготовила минї

їсти? А вона каже: Жди, зараз дам! — Взяла всипала в миску борщу з олією та дала до борщу хліба кислого, а він їв що їв, а врешті здримав си тай льг спати убраний. Він уснув, а слуга берет тай роззуваєт. Роззула и поставила обув на другу лавку; и другі си розібрали тай хотѣ спати. Льггли спати тай загасили свѣтло тай спют так до рана. Даві встают тай слуга пішов дрова рубати, а дукар встав та пішов в верх маржину дойти. Пішов там у верх, подоїв маржину тай несет молоко в село. Поклав молоко на лавку, а жінка взяла тай процідила то молоко тай віднесла до кліти; входить вна з кліти в хату, а він каже: Сарака жінко, дай шо їсти, бій си Бога, бо гину, так мині си трѣсе в серци. — Вна взяла дала бураків з *штук* — мясом, тай там хліб, молоко, це вже д' вечеру, а він вірїидив слугу рубати берези, хобзи і вільхи, тай тим тичит хату березов и хобзов, а вільху кладет в город на кожду грїдку сук, аби ни била руда городи. И взяв тай острит бритву. Віострив бритву, берет си бритвити, обривни си, счїсав си, обмив си тай сїв тай сидит, бо завтра свїнта недїльи. Наколи слуга з набором в пїтницю в вечерїх вернув домів від жида з коршми, гаадня взяла муки кукурудзьиної и причинила хліб. Хліб скис, а вна до свїта замїсила и поклала на піч, аби далїй кис. Наклала ватру в печі, ватра горит, ватра вигорїла, хліб вскис, а вна берет тай кладет на лопату, саджњет в піч. З одних десѣт нараз. Хліб си впїк, вона витњгла з печі и обшкребтала від листѣ и вїклала на сволок рњдом. Тепер берет и обрубует з криживок листѣ на голубїї. Тай намочїла крупу кукурудзьинї тай ше собі закликала йїкус тай робїи голубїї. Зробили горшок оден, відтак узїли другий тай зачинають другий робити. Наробили и тот, наклали ватру, насипали окропом и всадили в піч. То си зачїло готовити, а вни зачинают бураки кришити квасно и накришили горшок. Насипали водов и наставили в піч. То си готовит. Берет дукар и начинает постолити робити. Зробив оди постолити жїнцї, а оди собі. Жїнка си дивит, котрі красші. И шос си ни вдали її постолити. А чоловік, наколи зробив постолити, каже: Жїнко! Дайко шо сарака вечїрати, бо я би спав. — А жїнка каже: Тобї ни варта дати вечїрати, бо ти мині паскудно постолити зробив. — А він каже: Ей ти вбуеш тай тобї на ногах красше станут тай тобї си вдадут. — Берет вна и даєт вечїрати, посїдали до вечерї всїма, повечїрали, Богу си помолили, берет вна и хочет стелити спати. Постелала тай льггли спати. Даві поуоставали, повмивали си, помолили си Богу тай слугу вірїидив газда в верх д' маржинї, а самий си з жїнков збираєт до церкви. И зїбрали си и пішли; там були на Службї, а по Службї

Божій приходь д' хаті. Шос трохи попоїли тай в ниділю у вечьир кладут ватру. Наклали ватру тай повставльили голубці, бураки в піч, а газдиня берет муки питльованої на сито и сїет в корито и зачинает місити тісто. Замісила тісто, мак утерла тай берет тай робит пироги. Наробили вбос пирогів, наставила в піч окріп, окріп бонт, а вни берут тай мечут пироги в окріп. Пироги си зготовили, а вни зцідали тай понесли до кліти. Але тих пирогів багато варобили та наготовили. Вона ті пироги порьидила в хаті олїем и насипала в бербеницу и заднила тай понесла до кліти. Теперки берет тай робит сити з меду. Берет гріет окріп а відтак потому розводит водов, аби ни горьиче. Берет меду тай сиплет в бербеницу, а відтак берет тай сиплет ту воду літеплу. И тото мішьвет, аби було солодке. И взяла заднила и понесла до кліти. Це си робило у ниділю в вечер. Наклала ватру, наставила вечьиру. Зготовила си вечьира, насипала в миски и закликали слугу. Сїли до вечьіри и вечьирают собі. Тай повечьирали, помолили си Богу тай лїнгают спати. Лїнгли и спют до рана. Раюно встают, готовют на свідана гербаты, бо вьсо решта готове, пироги, голубці, бураки, бо аби мали шос теплого по тім выпити. Посїдали и збирают си до церкви. Вірьидили слугу коня сїдлати. Осїдлав слуга коня, привів до хати и привьизав. Идет дукар и несет бербениці з кліти з ситом, з пирогами, з голубцьима та з бураками. Ті бербениці вьижет курмеєм до сїдла. Привьизав тай пішов си збирати до церкви. Зібрали си слуга, дукар и дукарка до церкви. Пішли, приходь тамки и розсїдлуют коня тай кладут бербениці під церков, а самі йдут у церков. Находь си з своїми гостьма: Йик дужі? Йик вам са поводит? и цудуют си. Дукарка кажет: Будьтеко тут, бо я йду других шукати. Пішла найшла далій, привитали си и привела до них, шо перший раз си нашли и взяла з церкви на цвинтар тай злагодила їм їсти тай їли, пили тай повставали тай зачьили си Богу молити. Помолили си гості и кажут: Простибіг, кумонько, дай вам Боже здоровльи, дай Боже, абисте дочекали и нарік цеї днини тай обцулували си, а газда кажет: Абисте, кумоньки, були такі добрі и абисте були по відправі знов тутки. — Пороздькували си и пішли гості и газди до церкви. Доки відправа си відправила, нашли бірше знайомих и по Службі Божій тай по відправі забрали тих знайомих на цвинтар. Розклали там храм: миски, а в мисках пироги, голубці, бураки, а газда вітьгавет з бесаг горівку, віхтует горівков, котрі горівку пют, а котрі ни пют горівки, то дает ситі. По віхтунку зачинают їсти. Ідїи насамперед голубці, а відтак бураки, а на останку пироги. Газда, накола гості стьнгают си харчувати, то просит: Будьте ла-

окаві, кумочку, ци кумочко, харчуйте, ни стьгайте си. — А вни кажут: Ни стьнгаємо си, прости-біг, дай вам, Боже, здоровле за ваш труд. — А газда кажет: И я дькую за ваш прихід, шосте були ласкаві приходити до мене. — А гості кажут: Аби ви були такі добрі тай ласкаві до нас приходити! — Наколи гості похарчували всьо тай повіпвали, встают тай молют си Богу, а відтак цулюют си и кажут газдам: Простибіг, дай вам, Боже, здоровле за ваш труд, дай, Боже, шобисте дочекали и нарік такої днини! — А газди відповідают: Ми дькуємо вам за ваш труд, шосте були ласкаві загостити до нас; дай, Боже, абисми дочекали и нарік цеї днинки Божої! — Потім гості відходїи, а газда з слугов та жінков пакует бербениці порожні знов на коня и їдут д' хатї. Идет газда д' хатї тай берет бірше знайомих гостей за собов д' хатї. Наколи прийшли д' хатї, посилает слугу по *калаї* — бідних. Калаї прийдут, кладет за стів всіх разом и берет и дает насамперед по скльинці сятї. Відтак кладет голубці, відтак бураки, а на останку пироги. Відтак гості встают тай молят си Богу тай дькуюют газдї: Дькуємо красно за ваш дар, шосте нам давали красно їсти. — Калаї поцулували газду и газдню в руку и їдут д' хатї, а чужі гості з чужого села лишьнют си. Наколи калаї відійшли, а чужі гості лишили си, розбудзюует газда бочку пива тай сідают разом усї за стів знов з домашними и пют того пива. То си робит уже в вечерї пізно. Берут газди и кладут на стів студенец. Їдби тот студенец и кладут пироги скоромні, а потім кашу молочну, а наколи вже похарчували, встают, Богу си помолїи и цулюют си в лице, в руки, и газда кажет: Будьтеко такі добрі и льгайте в нас нучувати, бо то вже пізно йти домів! — Та котрі мают конї, їдут до дому, а котрі піші, лишьнют си на ніч. Ті, шо їдут д' хатї, повіходили на двір, подькували файно тай порозцулували си тай посїдали на конї тай поїхалп. Газди вернули си з надвіре до хати и берет газдня вносит лїжники з кліти тай стелит спати по лавках. Їнк постелила спати, гості тай домашні моля си Богу тай льгают спати. Польгали спати, загасили сьвітло тай спют всі до рана. Газдня встаєт досьвіта и кладет ватру и вставльиет їсти гостем. Підгріває юшку, шо си лишила від вчера, голубці, пироги. Заким це вкутала газдня, то тоти гості зачьінают си поволи прошумувати. Відтак повставали и повмивали си и Богу си помоліли, и берет газдня и кладет ту їду, шо грїла, на стів. Берет ті гості и кладет за стів. Даєт їсти насамперед голубці, а відтак бураки з штуков (мясом), а відтак гусльнику. На останку даєт по горшьяти гербати. По сніданю встают гості и молят си Богу. Помоліли си Богу, подьку-

вали файно и збирают си тай хотья ити домів. Тай таки вже си зібрали тай уже пішли. Газди віходьби за ними тай кажут: Дькуємо красно за ваш прихід, шосте загостили до нас! — Тай ті взяли тай відійшли домів. Наколи газди віправили гості, газдиня берет тай вірьдзььет слугу води. Пішов слуга води, а газдиня кладет ватру. Наклала ватру, а слуга принїс воду, а вна взяла и насипала горшок на окріп. Наставила ринку сметани в піч. Збонлаго, а вна засипала муков кукурудзьинов. И то си готовит, вна зачинает мішьбити и мішььет того, аби масло прибуло. Доти мішьила, доки ни прибуло масло. Наколи вже бануш зготовив си, а готовив си йнкої півгодини, сїдают и їдья всіма, газда, газдиня тай слуга. Заким вони попоїли того банушу, тот окріп си нагрів в печі. Взяла корито и наклала в корито миски, ложки, горшьита и вісипала окріп тот там и того начине хочет мити. Взяла си мити, обмила все до чїста и поставила кожде на тот пляц, де стояло, а слугу вірьдила в верх д' маржинї, а самі газди спочївають.

Храм у бідної.

Калайка — бідна си надїет, шо свїята йдут тай ше храм до того. Тай идет до дука на роботу, ци до жида, ци до пана, лиш аби могла де на свїята шо заробити. Робила вже, де могла стати на роботу, а ше прийшла дукарка до калайки, аби йшла в хатї мити: Прийшласми, може би ти була така добра, я тобі дам ластя на голубці, крупів, мисочку муки, шоби ти пішла до мене в хатї мити! — А калайка сказала: Я піду! — И збирает си таки и таки йдет. Тай пішли обидві разом. Приходьби до хати до дукарки и справила дукарка, котру хату би кутала. Та берет щїтку тай мийку в руки тай берет си кутати. Вкутала калайка в тїй хатї, газдиня дает їсти, и заким та їст, а газдиня пішла в клїт тай там налагодзььет крупів, ластя на голубці, муки мисочку, бурьишки дїничку тай то вносит до хати. Та калайка владувала си тому тай зібрала то в бесаги тай поцудувала газдиню в руку и подькиувала файно тай пішла. Приходить до хати свеї тай приносит ті бесаги. А дитина з одного боку стала, а друга з другого боку. Тай кажут: Мамко! Шо ти нам принесла? — Та кажет: Шосми принесла, то мете їсти. — И берет з бесаг вітьигаєт все, шо в тих бесагах принесла. А дїти берут тай такі голодні, шо капусту сиру їдьят. А мама кажет: Най капуста стоїт, їла би вас біда, минї капусти треба на голубці! — Але давит си, шос заробила коло панів, шос коло жи-

дів. Дивит си тай кажет: Ей, шос є гроший тай йду тепер шос купити на свйнта до жида! — Взьила фльишку, взьила йнкис мішки, бесаги тай пішла до коршми. Прийшла до коршми тай кажет жидови: Дайко минї три літри або там штири або пйит літрів муки кукурудзьиної и око горівки, кватирку нахти, за пйит крейцарів цуїру тай гуску соди тай кватирку олію! — Тай з тим усім пішла до дому. Взьила намочіла крупи, обчїнила капусту на голубці, берет горшок и робит голубці. И берет и причиньнет хлїб так на два хлїби на один. То скисло, вона наклала ватру, то замісила, ватра вигоріла, всадила тот хлїб. Вона тимчѣсом, заким тот хлїб си впік, вставила голубці. Маленьке горшїтко мала бураків та вкришила тай приставила. Це си робило у суботу. Відтак д' вечеру пішла рубати хобан, вського зїля, вільхи и берет и убераєт тим хату. Вільху кладет у город, поза кїлька маст городу. Берет вже теперки, наколи то укутала, глий и мастит припїчки. Цомастила припїчки и шо було в хатї, всьо укутала. В вечерїх, йнк укутала си, пішла до коршми. И дивит си, йнк другий пйит з любасков. Сидит вона, сидит, такий си трафив, шо прийшов ід нїй. Так пили цілу ніч обидвоє до рана, а рано пішла до дому. Кугала, шо кутала, дала шос дітем їсти, а сама пішла назад до коршми. И була там через цілу нидїлю. В вечьїрїх знов пішла д' хатї, дала дітем шос їсти тай наклала ватру, там вставила голубці тай бураки тай льїгла спати, а то си готовит. Вна льїгла лиш тимчѣсово тай відоспала ватру; вна спала до рана. Даві встала, дала шо дала дітем їсти, а сама пішла до церкви. Була в церкві троха, а відтак звідтам пішла до коршми. Там сїла нити з любасами, то доти пили, доки не впили си. Йнк си впили, зачѣили ї бити. Набили си добре, а вна тогди пішла до церкви. Прийшла ід церкві, понаходила свих знайомих тай кличе до хати. Закликала їх до хати таких запорьїдних, йнк вона сама. Там їх поклала за стів и поклала перед них голубці зварені. А відтак борщ йнкис квасний, а відтак горівки и пили, доки не віпили. Їли, пили всїма, кїлько їх було, а відтак встали, Богу си помолили тай подьїкували тай пішли д' хатї. Вони кажут: Дьїкувать! Дай вам, Боже, здоровле за ваш труд, шосте нас гостили! — А калайка кажет: Віобачьїйте, мало шо за шо! — А вни пішли від хати тай кажут: Їла би тьї біда! Далас нам голубці вьгорені, а бураки квасні, а хлїб дуже запечений та твердий, а горівки нам дала, йнк на збитки пити! — Калайка приймала, шо приймала тих гостей, сама лишила дітем шос їсти, а сама взьила тай підбила двері, аби діти на двір ни йшли, а сама пішла до коршми. В коршмі здїбала си з любасами и набувала си цілий вечер з любасами.

Набували си шо набували си, а відтак любаси взяли тай набили калайку и вбили так, шо донесли ї д' хатї. Вона ніч переночувала а даві встала дужа. Наколи даві встала, наклала ватру, насипала окріп, а коли окріп збоив, висипала окріп в корито, взяла позбирала миски, ложки та горшки тай то начине чисто помила. Дала шос дітем їсти, а сама льигла спати, бо шос знов зацьила голов боліти.

От так переводять храми дуки і калаї.

Іванішне сьвято.

Рівігри — понеділок перед днем св. Івана, сьвяткують Гуцули, аби нявки *) не взяли кого з собою, бо сей день то сьвято нявок; они танцюють довкруги корчів, особливо ліщини та не дають нічого робити.

Так днем перед св. Іваном 24/VI, (7/VII), як на самого Івана і через кілька днів опісля ходять Гуцули у верхи, з Жаб'його на гору Шиці, за ріжнородним зілем**), що їм має послужити за лік чи до ворожбництва. Особливо збирають: оделен (*Valeriana officinalis*), коситень (*Iris*), кривавник (*Achilea millefolium*), хрещьбите зіле (*Paris quadrifolia*), прозірник (*Hypericum perforatum*), підорву (*Lysimachia nummularia*). Тими зілями лічать ся Гуцули без згляду на те, чи оно сьвячене чи ні, а попри те збирають до посьвяченя ось що: біждерево (*Artemisia campestris*), васильок (*Oscymum basilicum*), живокіст (*Symphytum officinale*), звоздики (*Dianthus*), чорнобривки (*Tagetes patula*), дівенну (*Verbascum*), арніку (*Arnica montana*), криве зіле (*Polygonum bistorta*), девцел (*Carlina acaulis*), підойму (*Sanicula europaea*), омелу (*Viscum album*). — Збираючи зіле, лучавсь нераз, що найдуть матріан (*Atropa belladonna*), тоді мечуть довкруги него крейцарі, танцюють довкола, обнимають а примовляючи, цілують его.

Уабиране зіле несуть до церкви посьвятити; надто убирають ним великий хрест церковний. Як тільки сьвященик посьвятить зіле, розхапують его з хреста, аби опісля ужити его проти уроків, на лік та до підкурюваня.

*) О нявках буде опісля.

**) Про те, до якої ціли уживають Гуцули зіля, буде подане в дальній часті сеї праці.

День перед Іванішним сьвятом обкладають Гуцули хату зїлем а по городах тичать ліщину, яка має хоронити від черваків, що зїдають збіжя.

Того дня іде мати дівки у бовтицях, або й сама дівка, у ліс шукати зїля *тирлич*. Скоро знайде, виникає з корінем і так промовляє: „Тирлич, тирлич! Ти до моїй дівки — (до мене) — дев'ять легінів приклич, з дев'ятьох 8, з 8 — 7, з 7 — 6, з 6 — 5, з 5 — 4, з 4 — 3, з трох два, з двох одного, то вї (вій) суджений, не розгуджений“. — Зїля тирлич приносить до хати і заховує до другого дня; скоро лиш того дня зазорів, іде до схід сонця по воду і промовляє: „Йик вода борзо йде, так аби моя донька (я) борзо віддала ся; йик сонцем всі люде радують ся, так аби мовю донькою (мною) радували ся; йик вітер шпарко йде, так аби до мові доньки (мене) шпарко свати їхали; йик любить маціцька дитина свою мамку і гине за нев, так аби легіні гинули за мовь доньков (мноь)“. — Так промавляє три рази, при чім зачерне три рази водички, несе вї до хати і варить у ній зїле тирлич. У тім виварі має дівка рано умити ся, тоді она певно сего року вийде за між, і то скорше або пізніше, відповідно до того, чи вітер віяв шпарко чи ні тогди, як брала воду і промавляла. (Космач).

Не дивна, що дівкам шпаркий вітер на Івана такий дуже пожаданий!

Вечером перед днем св. Івана підмашують газдині гадечим чесьником і свиняком вімя, хребет і чоло корови на вхрест, примовляючи: „Йик ти, відьмо, ни маєш моци і путерії брати в рот цего лайна і чіснику, так аби не мала моци і путерії від мові корови відобрати манну“. — Те робять тому, бо після віруваня Гуцулів встав на Івана дуже досвіта чередїнник або чередїнниця і іде голий (-а) з дійницев і з полонником до богача, що має багато коров та овець. У такого газди є звичайно на обійстю жоліб, яким вода іде просто з головиці-теплиці; з того жолоба пє худоба. Чередїнник збирає полонником воду по верхи і каже: „Я не збираю воду, але манну з усеї худоби, що тут пє; не токмо з вімя збираю але і з слїду!“ — При послїдних словах бере слїду і іде на царинку, де, збираючи росу з травн, приповідає: „Я не збираю саму росу але з маннов з усеї худоби, що ходить сим полем, з усеї землі, з усего цвїту, що є на сьвітї! Я одна така чародїнниця самостояща, на полю стою, на округи себе махаю, на Івана Хрестителя з усего сьвіта манну збираю і вікликаю своїй худобі, примовляю, шоби цу манну носила по сьвітї і ходила, аби з неї друга чьвредїнниця не зчьвредувала тай аби вї не пізнавала, як мене

голу ніхто не пізнає; аби до мене ніхто діла не мав, так як я ходжу від рана до схід сонця а мене ніхто не пізнав; у моїй голубани (корови) ніхто аби манну не відобрав; як мене від до-світа ніхто не здивав, щоби моя голубаня так тихо ходила, як я тепер цу царинку усю сходила і зчъредувала, з неї манну збрала, свою маржину напоїла і осим цвѣтом нагодувала; а збираючи всякий цвѣт, говорить дальше: Не беру сама собі але своїй *жовтани*, *голубани*, *пріани* (сивій), *біловани*, *олачани* (сива корова з темними пасками = *олачиста* корова). Кілько я сходила, кілько я цвѣту збрала, кілько я очима вздріла, манну з цвѣтом збрала і увес цвѣт і сьвіт зчъредувала, своїй худобі дала, щоби моя худоба така була тиха, як корінь в земля, щоби така була манниста, як у потоці вода, щоби була така сильна як вода, щоби вї чередінниця не найшла; як у земли чімхама острева, щоби вї не зчїмхала, щоби у неї манну не відобрала, як не збере з води; слїди тоти, щоби перейшла, щоби їх вже не найшла; щоби серця не мала так, як вго не мав цибуля печена; щоби на той чъис удуріла, аби мою голубану . . . не вздріла! — Узбираний цвѣт приносить до дому, дав вго з *поли* своїм коровам їсти і промовляє: Я тобі даю манну і приповідано і кажу, аби була душа над усю худобу, щоби ся другим товаришкам не вимовила, змудрувати ся не дала, щоби у тебе чередінниця манну не відобрала, так, як ти манну з поли зїла а полу не зжвякала. Як моїй поли нічо ся не ловит, так аби тебе нічо не ловило ся; як мою полу ніхто не може зчъредувати, як мою полу ніхто не може відрубати, так аби у тебе ніхто не міг манну відобрати, — як ніхто не може мою полу урвати, так аби тебе ніхто не міг змудрувати. Я тобі даю воду пити, з сеї води меш манну носити; дуже тобі тяжко буде ходити, не далеко буду тебе в поле гонити, три рази на день доїти; ти меш годувати мене і мого газду і мої діти, а я тебе буду шьинувати, щоби ти легко спала, щоби рідко рикала, щоби тебе чъредінниця не пізнала, де ти ночувала, де ти стояла; щоби ти у мене довго пробувала, щоби тебе усї очі не видїли, щоби тебе не урекли, так як мене не врекла земля, як я гола була!

(Жабв, Бервінкова).

Як в у хатї тарганя, то треба їм у ночи перед Іваном справити весїля, тоді їх *бізїано* — певно, вже не буде. А робить ся се весїля ось як: Треба наставити *кулешїнник* — горнець, в яким варять кулешу, і наловити у него тарганів. Коли їх буде вже доста, треба взяти мішечок, а з горшка брати по тарганови і промовляти до кожного: Се княз, се кнїйгинї, се дружба, се дружка,

се кум, се кума, се музика, се свашки, се бойири“ а решту, що останесь в горшку, *поміньити* на гості весільні і кидати кожного у той мішочок. Коли вже усі таргани будуть у мішочку, треба, аби двох людей несло той мішочок а хлопець аби грав на дещівці. З тим треба іти на границю села, так як йде сі з весільм на границю села, там покласти мішочок у таке місце, куда люде не ходять, і промовити: „Вжесмо вас вігнали, бувайте здорові! Газдуйте собі тут!“ — Поливши їх, треба вертати домів, не оглядаючись, тоді вже певно не буде у хаті тарганів.

(*Космач*).

В ночі на Івана цвiте папороть о півночі; хто би її цвiту дістав, щасливий і богатий буде; се але юди цвiт, тому стережуть его відьми і юди. Хто би хотів тот цвiт дістати, має в вечеріх перед Іваном вийти у ліс та там шукати папороти що найбільшої; за ним будуть іти відьми, юди, мут его кликати, кричати, свистати, але ему не вольно ні обізватись, ні оглянутись, ні зважати на се. Коли найде таку папороть, має до округ неї обійти три рази задом до неї, числячи: ні один, ні два... ні вісім, ні девять. Так три рази і станути проти папороти лицем до схід сонця. У правій руці має держати свiчку паскiвну (що була на пасці приліплена), має заодно дивитись на папороть та говорити оченаші на відлiв: ні оче наш, ні еже вси, ні на земли... і т. д. Як лиш узреть, що папороть зацвила, має її цвiт ухопити лiвою рукою, сховати зараз за пазуху, а говорячи оченаші, вертати чим скорше до дому. Такий буде щасливий, буде усе має, що лиш сам забачне. — Але такий чоловік рiдко дес є; бо Юди не дають ему дійти до дому, перекидують ся за чоловіків, жінок, заговоре его, а як лиш він обiзве ся та перестане говорити оченаші, зараз цвiт щезне; а буває й так, що який не перестане говорити, то юда підставить ему ногу, він упаде, а папороть вилетить зза пазухи тай усе пронало. Буває й так, що йде, йде, піткне сі, сплюне, а папороть щезне! — Сповiстував *Юра Шеребурник з Берiнкової*.

З заздрости, аби якому не довело ся найти цвiту папороти та забогатіти, ідуть Гуцули днем або двома перед ночью Іванiшною у ліс, збирають папороть а уклавши її у стропа, запалюють.

Як унадить ся на яке поле папороть, ідуть на те поле мушчини убрані лише в сорочках та „бють папороть“ на вхрест буком; як так зробити одного року а відтак через 3 роки свiятиги те поле, щезне папороть гет з него.

До дня св. Івана не вільно купати ся.

На самого Івана ідуть Гуцули і Гуцулки рано перед сходом сонця на поле, де *валяють ся* — качають ся у росі; се „чистить чоловіка, такий не буде мати ніколи чираків анї корости“, а дівка, що валяла ся у росі, „не скобоче си від тогс!“

Ті, що мають титюху, купають ся рано до схід сонця у ріці, кидають сорочку на воду а самі утікають, не оглядаючись; — они кинули *титюху* — Фибру.

Жінки ідуть голі раненько збирати куриш-зїля, аби ним підкурювати дїтвй, як переполошать ся чого.

Як зазоріє на Івана, іде дівка туди, де в *чурків* — жерело, з якого вода спадає; під воду підкладає добре висушений сухарчик з пшеничної муки і так промовляє: „Добрий день, водичко, ярданичко, найстарша царичко! Обмивавш гори, коріне, каміне, обмий і мене порожену, хрещену (ім'я) від вєської мерзї, від пагуби, абих була така чесна та велична, йик весна! Абих була така красна, йик зоря ясна; йик сї радуєть сїй весні, так аби минї сї радували; абих була сита, йик осїнь, а богата, йик земля“. Промовляючи так три рази, умиває ся; сухар мусить через цілий той час стояти під чурком. — По умитю іде скоро до хати, аби ніхто вї не перейшов; тот сухар поставить висушити і іде на нову неділю (перша неділя по новю) другий раз під чурків і знов так промовляє як перший раз; так робить і на новий понедівнок (перший понеділок по новю) третій раз. Як сухар по третім разу висохне, потовче его і дав до страви легіневи; такий *бевівно* — певно, ожениць ся з тою дівкою, що умивалась над сухарем. — Так може і легінь зробити, як конче хоче з якою дівкою женити ся.

(Космач).

До схід сонця на Івана іде дівка на дзвіницю, там обмиває що найбільший дзвін в сей спосіб, що обризкує водою насамперед серце его, промовляючи: „Йик серце тебе розбиває, аби серце (ім'я легіня) так за мною розбивало сї; йикий ти голосний, аби і я така голосна (славна) була; йик люде йдуть до церкви, йик ти задзвониш, так аби до мене старости йшли; йик сї люде сонечкови радують, коли ти їх кличеш, аби сї вони так мною радували!“ Так промовляє і бризкає три рази, потім обливає дзвін з верха, причім глядить, аби вода із серця і давона стїкала у підставлену посудину; з тою посудиною спїшить опісля у хату а як сонце зачне сходити, умиваєсь, промовляючи як перше. Воду виливає на

дах, аби ніхто по ній не ходив, бо тогди не буде се помічне. Дівка, що так зробить, віддасть ся за того, за котрого сама схоче.

(Космач).

Як сонце зійде, ідуть газди чи газдині на город, де *засмобтрюють* — підгортають, та *щупають* — продирають ложкою кілька корчків бульби, від чого усе поле родить ліпше.

Ось еще те, що переповів Юра Кутащук Настунчин з Ясенова горішного :

„До Йвана вірши Гуцули, що ни можна си купати, бо би си го-стец имив людини. И так повістували старовіцкі Гуцули: До Йвана ни купай си, а на Йвана види та скупай си! — И йик си искупаєт муціна, чельдина, ци дівка у бовтицах або летінь, досєт такі, на котрих вістанут йикіє струпи на тілі, або йикіє рани, або йикас жура пацит хрестына, або напасть, то йик си скупаєт на Йвана рано, то від чоловіка, а хоть від чельдини вьсо пропадет у воді“.

„Перед Йваном в день Гуцули рубають хобзу и затикають у вугли, аби стойила у вуглах з одних дванацять днів. Відтак йик минет 12 день, то берут ту хобзу з тих вуглів и кладут у під, и там стоїт, доки ни впадет йика слабість: горьичка, пропасниці. Ше мичут вьсикого зільи перед Йваном того дньи тай кладут то зільи за образи в хаті, и йик си хтос з хатних порушит при роботі, то готовит си того зільи у сушеницьох, и йик си зготовит, то кладет на лавку, аби вістило, а відтак другий день натше серці сиплет у горшњи того вару и пьит и кладет праву ногу на поріг тай кажет: Аби мні так прудко попустило, йик прудко поклавєми ногу на поріг! Відтак чуєт си, що вже лекше, а вна, ци там він, берет знов того вару у горшња тай хочет пьити. А чоловік ни знав, що то жівка хочет пьити, тай питаєт си: Шо ти хочеш, жінко, пьити? А вна нічо на то ни відповідаєт, лише кажет так чоловікови: Аби си так борзо скьикло, йик єс си борзо зачитав! — З хобзов так робьи: Зготовьи окріп в великім горшкку, накладут в цибер тої хобзє, а каміні в піч, аби си розпалило; відтак сипльи на хобзу окріп, а потім вержьит у цибер розпечені каміні, и то си переварит вьсо в цебрі, а відтак вібрайи каміне и чикайи, аби то вістало; йик вістине у цебрі купіль, и хто слабий на пропасницу, або горьичку, або го ноги больи, тот си купаєт цілий, и від тої купєли робит си здоровий“.

По Йвані ходить сьвящєник по полях, посьвячувати їх.

Кирика.

Кирика 15/VII, (28/VII) святкують на те, аби половники і лиси не ловили курий, та на те, аби не убивав грім; „хто би того дня робив, того безпечно уба грім!“.

Ілій.

Ілі 20/VII, (2/VIII) святкують на те, аби святий сей відвертав громи від людей та від маржини; тому і називають се свято *громо́ве*. Св. Ілій се покровитель маржини, він є святцем від грому і граду; длятого не робять того дня нічого, аби град не забив засівів, а грім маржину та овець.

Як на Ілі запряде кукурудза, ворожать, що того року буде добра у млині.

Панталеймона.

Палія — Панталеймона 27/VII, (9/VIII) святкують, аби Палій, святець від блискавки, не запалив копиць з сїном: відси називають се свято: *копця*.

Маковея.

На св. *Маковея* 1/VIII, (14/VIII) приносять Гуцулки до церкви васильок, ромен і мак (зерна) до посвящення; самі-ж обтикають свої голови васильком, а дітям дають пити вивар з ромену, „аби їх не чіпали ся уроки“; того дня трут мак, який споживають з стравами, що „добре на сон“.

Преображеніє.

До *Преображеня* 6/VIII, (19/VIII) не вольно нікому їсти ніяких овочів; треба їх уперед дати бідним за померші душі, аби ті уперед покушали, відтак мож буде і собі їсти. В тій ціли приносять в той день овочі, колачики і воду у глечиках на цвинтар коло церкви, а скоро по службі Божій посвятить се священик, роздаро-

вують одні другим, примовляючи: Най Бог прийме за душу Василькову! — Обдарований мусить з'їсти бодай кусень поданого

23. Свячене омові в Яворові.

яблока, закусити колачиком та поптити водою. Таке обдаровуване триває доти, аж усі посполу обмінялись та кушали яблока і попили водою.

Усік. гл. св. Івана.

На *Гласосїм* 29/VIII, (11/IX) не вольно їсти капусти, цибулі, чеснику і маку, словом того, що росте у головках. Не вольно того дня їти в сад, бо гадина (юда) чигає на дереві та завіснєть ся на голову. Того дня не вольно нічого робити зелїзом, ані хлїба ножем краяти, лише ломити.

Симеона Стовпника.

На *Симеона Стовпника* 1/IX, (14/IX) зсилав Бог того святаго на землю з гелеткою (судина $\frac{1}{4}$ кірця), аби у ню збирав воробці. Як назбирає повну і зчеркне через верх, то тоті зчеркнені летать у світ, а решту збирає святий з собою. Аби проте *жївреа* — воробці, не збиткувала, треба тот день святкувати, аби Бог зсилав св. Семени на землю.

Як в тот день погода, буде красний хлїб.

Чудо Арх. Михаїла.

На *Михайлоєе чудо* 6/IX, (19/IX) не треба з ніким сварити ся, ані кого проклинати, бо так стане ся, як хто заклинє. Як люде у сварці, кажуть до себе: Аби си тобі збігали на чудо тай на диво!

Воздвиженє Чес. Хр.

На *Здвиженє* 14/IX, (27/IX) сходять ся усї гаднини до одної старшої; тот є ангел від Бога нісланий, що на тот день переверг ся у гадину. Гаднини збирають ся тому разом, бо они літували на землє, їм стало вже холодно, пора їти у *головиці* — теплиці, аби там візмувати; тотє старша веде їх у такі геловиці.

Еван. Луки.

На *Луки* 18/X, (31/X) треба садити часник, бо як би иньшого дня посадив, умер би до року.

Великомуч. Димитра.

В *Дмитрову* — дідову, суботу перед св. Дмитрієм 26/X, (8/XI) кладуть на гробах хліби, до яких притулюють зажжені

24. У дідову суботу.

свѣчен. Як покропить те сьвященик та відчитає парастаси, роздають ті хліби на поману за померші душі та за простибіг.

Косми і Дамяна.

На *Косми і Дамяна* 1/XI, (14/XI) добре садити деревину, така буде рісно родити. — Хто у тот день сьвяткує, той не відморозить п'ят у лісі при роботах.

Воведенє Пресв. Богор.

В день перед *Воведенєм* 21/XI, (4/XII) обсыпають корови сі-
ням і мастять маслом вімена, аби молока давали.

По опівночі сїдають жінки голі на порозі і прядуть само-
сївні коноплі; а в день розпочинають всякі роботи, аби „вели ся
у орці“.

Коло полудня обкурюють корови лайняками та смережиною,
примовляючи: Як ніхто не може цес дим забрати у ніх, так аби
не міг ніхто корові манну відобрати.

Андрея Апостола.

У вечер перед св. *Андрієм* 30/ХІ, (13/ХІІ) ходять чарівниці, які *чередують* маржину, відбираючи ві добре молоко. Хто хоче проти того заборонити ся, має принести рано до схід сонця в день перед св. Андрієм на *відліз* води (не несе судину отвором на перед а дном назад, але противно); вечером перед св. Андреем робить живу ватру і розкладає з сего *андрійську ватру*, на що треба мати бечку з 9-ох років з бечкових неділь; з сеї ватри відгашує огонь (кидає 9 раз по 9 угликів у воду); потім бере 9 зубців чеснику з сьвятого вечера і 9 куснів *белеги* — гною, спід коров і перетовче ві разом з чесником; водою кропить хлів та стайню а белегою робить хрест верх дверей, мастить нею корову на перехрестю і межі рогами, промовляючи: „Йнк цесе є бридке і до цього ніхто не може сі навернути, так аби ніхто до цеї худоби не наvertsав сі!“

На спільне ворожіння, як на долах не сходять ся дівчата разом, бо хати їх далеко, проте кожда ворожить собі долю дома сама.

Вечером перед Андрієм наробить дівка 9 маленьких пирогів з бриндзею та маслом і поскладає їх на пранник; погодувавши kota так, аби він був *наїдений*, кладе пранник з пирогами на поріг, почім пускає туди kota, аби їв. — Як не має дівка зараз віддати ся, тоді кіт затне один пиріг тай лишить, але як котра має борзо віддати ся, то кіт покусає один або й більше пирогів.

Дівка наварить кукурудзяної каші, розрідить ві сметаною і висипле на даху хати на *пересід котови* — там, де він звичайно переходить.

По вечері, як усі позасипляли, виходить дівка на двір, скидає з себе сорочку і тягне її за собою по земли три рази довкола хати. Потім іде у дзеворуб або у колешню та сіє там сімя, промовляючи: „Я маю доти бути дівкою, доки має з сімя зрости коноплі (до осени); тогди маю я коноплі брати не сама собов, але

з своєв дружиннов; ци буде він в лісі, ци на поли, ци в місті, ци в дорозі, ци де, то аби нічо не гадав, лиш мене на гадці мав; спане аби яго не брало сі і сиджіне ні, стоїне ні, виходжіне з свого села ні, лиш за мене аби гадку мав та до мене йшов. Аби го не сперла ні вода, ні скала, ні поле, ні ліс, ні полонина, ні буря — аби ішов в воду без броду, кріз люде йнк вода крізь сак, на другі би сі не дивив, другі аби були ему в зелеші, в чернені, а моя мама і тато аби були ему за свйччені!“

В Жабю бере дівка, скинувши з себе сорочку, мущинські гатки через шию, а очкур в зуби так, аби з него висіли два кінці на беки, а висіявши сімя при промові:

„Андрію, Андрію,
Колопні сію;
Гатками волочу,
Віддавати сі хочу.
Дай мині знати,
З ким їх буду брати!“

схилася до землі так, аби могла бороною зашкородити.

Висіявши і зашкородивши сімя, іде гола на вулицю рахувати кіля у плоті; тх є разом по два. Починаючи від будь котрої пари, рахує з завязаними очима так: „ні один, ні два... ні девять“. Послїдну девяту пару перевязує ниткою, аби могла рано снізнати і придивитись, чи оба коли здорові, та чи є на них *гужва*, чи на кілю є кора, чи нема, чи кіл простий чи кривий. Як є оба коли а на них нема гужви, то дівка розійдєсь з легінем, а як є на них гужва, то виїде за між снх мясниць; як кіл має кору, то суджений буде богатий, а як кіл голий без кори — легінь буде бідний; як же натрафить, що девятий кіл один у плоті, то еще буде дівувати, наколи не оаме єї удевець. Як кіл кривий, то і суджений буде такий. Вивороживши собі таке, трясє кілем, промовляючи:

„Андрію, Андрію,
Колоплі сію,
Дай ми, Боже, знати,
З ким їх буду брати,
Я трїясу плотом,
А пліт болотом,
А сужений *мудьми* (мошна)
Над моїми грудьми!“

Від того трясеня — *гурдовий*, гримить пліт, дівка прислухувась тогди, з котрого боку чути будь який голос; з того боку придуть свати.

Опісля вертає дівка у хату, а надівши на себе сорочку, з'їсть паланничку, яку собі спекла з одної порції муки, одної порції води, одної соли. Хоть як її сіль пече, не сміє води пити і так кладе ся спати, підкладаючи собі під голову сорочку зглядно такти, якими сімя заволочувала. У ночі присниться ся їй той, що має її взяти; їй сниться ся звичайно, що суджений несе їй подарунок; як несе пів колача, то він буде з нею жити лише пів віка, а як цілий колач, то цілий вік, а як присниться ся їй, що пес її укусив, то она зведе ся дівкою. — Як принесе суджений молоко у дійниці в дарунку, то она буде богачка, а як пироги в глиняній мисці, то она буде мати долю, але буде бідна. — Як же присниться ся їй, що суджений несе у дійниці молоко, а она придивить ся ліпше та узрить, що се горшя не дійниця, то зразу будуть багаті а потім бідні.

І мами раді би знати, чи їх доньки віддадуть ся в мясниці, се виворожують они ось з чого: Ставлять три нові горшки у хаті на лаві; в один кладуть перемітку, у другий цибулю, а у третій черлену волічку. За той час сидить дівка у клітці (коморі): до неї приходить мати, чи яка друга жінка, перев'язує їй очі і веде перед лаву, де дівка сягає рукою на вперед себе; як діткне ся горшка з переміткою, то вийде у мясниці за між, як же горшка з цибулею, буде зведеницею, а як того з волічкою, то буде ще цілий рік дівувати.

На Андрія ворожать і гази собі; як котрий хоче мати у себе ладві городи, іде на св. Андрія у поле, бере глиники із 9-и чужих межий, заве їй у 9 платинок; несе у свій город, де закопує їх проти сходу сонця; там вони лежать через 9 днів; потім розкопує їх до сходу сонця і розсіває по городі. „У такого будуть городи *май* крапші — у якого таких не буде!“

Николая чудотворця.

На *Николі* *визного* 6/XII, (19/XII) дають на боже за своє здоровя.

Зміст четвертої частини.

ХVII. Обряди церковні.

	стор.		стор.
Час і його поділ	1	Бориса і Гліба	249
Різдво	9	Вознесєнє	249
Новий Рік	193	Зелені свята	250
Йордан	203	Храм богацький	251
Стрітєнє	210	Храм у бідної	255
Говінє (піст)	210	Іванішне свята	258
Федоровиця	212	Кирика	264
Веснованє	213	Ілії	264
Благовіщенє	214	Панталеймона	264
Писанки	216	Маковєя	264
Бечкова неділя	228	Преображеніє	264
Страсний тиждєнь	228	Усікнов. глави св. Івана	266
Паска	230	Симєона Стопника	266
Посвященє паски	233	Чудо Михайлове	266
Волочівний поведілок	241	Воздвиженє Ч. Хреста	266
Рахманьський великдень	242	Луки	267
Власія	245	Димитрія	267
Сорок Мучеників	245	Косми і Дамяна	267
Прокопія	245	Введ. Прєсв. Богородиці	268
Юрія	246	Андрєя	269
Марка	249	Николая зимного	271

Пята і послїдна часть містити буде:

ХVIII. Космогонію.

ХIX. Демонологію.

ХХ. Перекази, казки і т. и.

ХХI. Словарець.

ХХII. Антропометричні вислїди.

SOCIÉTÉ SCIENTIFIQUE DE CHEVTCHEŃKO À LÉOPOL.

MATÉRIAUX

pour l'Ethnologie ukraïno-ruthène

publiés par la Commission ethnographique.

Tome huitième.

**НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ,
КОМІСІЯ ЕТНОГРАФІЧНА.**

МАТЕРІЯЛИ

до

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ.

ТОМ VIII.

Львів.

Léopol.

1906.

**З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
під надзором К. Веднарського.**

As the ... ..

CHAPTER I

...

...

...

...

...

...

CHAPTER II

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

ДИТИНА В ЗВИЧАЯХ І ВІРУВАННЯХ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДА.

Матеріяли з полудневої Київщини, зібрав **Мр. Г.**

Обробив **Др. ЗЕНОН КУЗЕЛЯ.**

У ЛЬВОВІ, 1906.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка,
від зарядом К. Беднарского.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHILOSOPHY

PHILOSOPHY

PHILOSOPHY

ЗМІСТ.

	Сторона
Від впорядчика - - - - -	I—VI
Вступні уваги:	
А. Вагітність - - - - -	1
Б. Порід - - - - -	14
В. Обряди і звичаї по уродженню дитини - - -	43
I. Жінка і її полове жите перед вагітністю і в часі вагітности - - - - -	60—126
1. Люди не вірять „баб'ячи видумкам“ - - -	60
2. Назви складові людського організму і привязані до нього повіря - - - - -	60
3. Секаляння - - - - -	66
4. Секаляння у дітей - - - - -	66
5. „Неблиця“ про секаляння - - - - -	67
6. Назви на означене місячки - - - - -	70
7. Коли починаєть ся місячка - - - - -	72
8. Хоробливі появи що до місячки - - - - -	73
9. В жива нема місячки - - - - -	73
10. Ліки на викликане місячки - - - - -	74
11. Зопранне - - - - -	75
12. Оповідане про початок місячки і про її відносини до вагітности - - - - -	77
13. Що дозволено, а що заборонено жінці в часі місячки - - - - -	78
14. Полові зносини підчас місячки - - - - -	82
15. Початки полового жита і полові зносини взагалі - - - - -	83
16. Жінка більше пристрасна від чоловіка - - - - -	83
17. Жінки бажають мати діти - - - - -	84

18. Спохадтво - - - - -	85
19. Нічні уплави і плідність мушци - - - - -	85
20. Чортки в людського сімени - - - - -	86
21. Про дитину, як ще її на світі не було - - - - -	87
22. Чи була дитина перед уродженем на світі? - - - - -	89
23. Звідки бере ся дитина. Душа - - - - -	90
24. Діти приходять на світ проти волі родичів. Жура і сварні через діти - - - - -	90
25. Старший брат не може женити ся через бідність, молодший обіцяє тому не ділити ся - - - - -	92
26. Дівки виходять за багатих, щоби не бідувати - - - - -	92
27. Біда з дітьми, коли їх нема з чого удержувати - - - - -	92
28. Чому не хотять мати дітей? Убожество - - - - -	93
29. Багато не хоче мати дітей - - - - -	95
а) Чоловік невдоволений з приросту.	
б) Ліпше без дітей.	
в) Придумують способи, щоб дітей не було.	
г) Клопіт з малими дітьми.	
д) Жінка не хоче мати дітей.	
30. Яких уживають способів, щоби не було дітей? а) Припула, б) Сорочка з циганами, в) Перевязуване пула і г) Даванне - - - - -	96
31. Що роблять дівчата, щоб не було дітей? - - - - -	100
32. Хлопці піддурюють дівчину і по черзі ходять до неї - - - - -	104
33. Як люди перехитряють Бога (на щот дітей) - - - - -	105
34. І попи не хотять мати дітей - - - - -	107
35. Родичі не мають дітей і журять ся тим - - - - -	108
36. Люди так хотять мати нащадка - - - - -	109
37. Як поведать ся ті, що не хотять дітей і ті, що їх бажать? - - - - -	111
38. Способи на неплідність (1, 2) - - - - -	113
39. Причини неплідности - - - - -	118
40. З чого зароджуєт ся дитина? (а, б) - - - - -	118
41. Хлопці піддурюють дівчину і ломають їй „калинну“ - - - - -	119
42. З самої припули, коли ще калина не проломана, не може бути дитини (а, б) - - - - -	120
43. Дитина не зачинаєт ся від разу - - - - -	121
44. Як чуєт ся дівчина, якій проломано калину? - - - - -	121
45. Молода піддурює молодого в коморі, молодий покривас нечесть жінки - - - - -	123

46. Молода піддурює молодого в коморі, молодий не догадується	124
47. Люди сьміють ся в молодого по шлюбній ночі	125
II. Дитина до приходу на сьвіт	126—176
48. Чому перше більше дітей плодилося?	126
49. Нежурлива жінка	127
50. Звідки взяв ся чоловік?	128
51. Погляди про початок чоловіка і людей	128
52. Мужеське насіне	132
53. Що роблять, щоб був хлопець або дівчина	133
54. По чім пізнати, що жінка зайшла на дитину	135
55. Як чують ся родичі, коли жінка зайшла на дитину	138
56. Час вагітності у жінки. Назви	140
57. Час і признаки вагітності. Звичаї	141
58. Як заховується жінка, що вже почувалась	143
59. Важка жінка	146
60. Як обходять ся в череватою жінкою, що їй вільно і не вільно і що люди про се говорять	149
61. Жінка „на днях“	152
62. Розвій дитини від поступок	155
63. Зігнане плоду	155
64. Ревнще	156
65. Оповідання про недоношену дитину	156
66. Сьомачата	159
67. Розмови про душу дитини	160
III. Роди	163—176
68. Назви	163
69. Повитуха	164
70. Злоги і роди	165
71. Оповідане про трудні роди	171
72. Оповідане про трудні роди і кровотік	172
73. Дитина на поперек	173
74. Коли трудні роди, отвирає під царські ворота	173
75. Шапки підчас трудних родів не носять	174
76. Ворожити вік дитині	174
77. Приплескуване голови і інших частин тіла новонародженої дитини	175
78. Приїти при родах	176
79. Жінка на другім сьвіті	176
80. При родах згадується родину	176

18. Спохачтво - - - - -	85
19. Нічні уплави і плідність муцини - - - - -	85
20. Чортки в людського сімени - - - - -	86
21. Про дитину, як ще її на світі не було - - - - -	87
22. Чи була дитина перед уродженням на світі? - - - - -	89
23. Звідки бере ся дитина. Душа - - - - -	90
24. Діти приходять на світ проти волі родичів. Жура і сварні через діти - - - - -	90
25. Старший брат не може женити ся через бідність, молодший обіцяє тому не ділати ся - - - - -	92
26. Дівки виходять за богатих, щоби не бідувати - - - - -	92
27. Біда в дітьми, коли їх нема в чого удержувати - - - - -	92
28. Чому не хотять мати дітей? Убожество - - - - -	93
29. Богато не хоче мати дітей - - - - -	95
а) Чоловік невдоволений з приросту.	
б) Ліпше без дітей.	
в) Придунуть способи, щоб дітей не було.	
г) Клопіт в малими дітьми.	
д) Жінка не хоче мати дітей.	
30. Яких уживають способів, щоби не було дітей? а) При- тула, б) Сорочка в циганами, в) Переважуване пупа і г) Даванне - - - - -	96
31. Що роблять дівчата, щоб не було дітей? - - - - -	100
32. Хлопці піддурюють дівчину і по черві ходять до неї	104
33. Як люди перехитряють Бога (на щот дітей) - - - - -	105
34. І пони не хотять мати дітей - - - - -	107
35. Родичі не мають дітей і журять ся тим - - - - -	108
36. Люди таки хотять мати нащадка - - - - -	109
37. Як поведать ся ті, що не хотять дітей і ті, що їх бажать? - - - - -	111
38. Способи на неплодність (1, 2) - - - - -	113
39. Причини неплодности - - - - -	118
40. З чого зароджуєть ся дитина? (а, б) - - - - -	118
41. Хлопці піддурюють дівчину і лонають їй „калинну“ - - - - -	119
42. З самої притули, коли ще калина не проломана, не може бути дитини (а, б) - - - - -	120
43. Дитина не зачинаєть ся від разу - - - - -	121
44. Як чувєть ся дівчина, якій проломано калину? - - - - -	121
45. Молода піддурює молодого в коморі, молодий покриває нечесть жінки - - - - -	123

46. Молода піддурює молодого в кожорі, молодий не дога-	124
дусть ся - - - - -	124
47. Люди сьміють ся з молодого по шлюбній ночі -	125
II. Дитина до приходу на сьвіт - - - - -	126—176
48. Чому перше більше дітей плодилось? - - - - -	126
49. Нежурлива жінка - - - - -	127
50. Звідки взяв ся чоловік? - - - - -	128
51. Погляди про початок чоловіка і людей - - - - -	128
52. Мужеське насіне - - - - -	132
53. Що роблять, щоб був хлопець або дівчинна - - - - -	133
54. По чім пізнати, що жінка зайшла на дитину - - - - -	135
55. Як чують ся родичі, коли жінка зайшла на дитину -	138
56. Час вагітності у жінки. Назви - - - - -	140
57. Час і признаки вагітності. Звичаї - - - - -	141
58. Як заховуєть ся жінка, що вже почувлась - - - - -	143
59. Важка жінка - - - - -	146
60. Як обходять ся з черватою жінкою, що їй вільно і не	
вільно і що люди про се говорять - - - - -	149
61. Жінка „на днях“ - - - - -	152
62. Розвій дитини від поступок - - - - -	155
63. Зігнане плоду - - - - -	155
64. Ревище - - - - -	156
65. Оповіданя про недоношену дитину - - - - -	156
66. Сьомачата - - - - -	159
67. Розмови про душу дитини - - - - -	160
III. Родн - - - - -	163—176
68. Назви - - - - -	163
69. Повитуха - - - - -	164
70. Злоги і роди - - - - -	165
71. Оповіданє про трудні роди - - - - -	171
72. Оповіданє про трудні роди і кровотік - - - - -	172
73. Дитина на попереk - - - - -	173
74. Коли трудні роди, отвирає піп царські ворота - - -	173
75. Шапки підчас трудних родів не носять - - - - -	174
76. Врожити вік дитині - - - - -	174
77. Приплескуване голови і иньших частей тіла новонаро-	
дженної родини - - - - -	175
78. Приміти при родах - - - - -	176
79. Жінка на другім сьвіті - - - - -	176
80. При родах згадуєть ся родинну - - - - -	176

IV. Обряди і звичаї від уродження дитини до ви-	
воду - - - - -	177—207
81. Родни - - - - -	177
82. Балачки в нагоди родни (1, 2, 3) - - - - -	182
83. Дітей на родни не пускають - - - - -	183
84. Молиткування - - - - -	184
85. Поши беруть багато - - - - -	187
86. Хрестини - - - - -	188
87. Куни - - - - -	195
88. Грішити з кумою - - - - -	196
89. Пісня про кума і куму - - - - -	196
90. На хрестинах у дяка - - - - -	197
91. Балачки в нагоди хрестин (1, 2) - - - - -	197
92. Зливки - - - - -	198
93. Похрестини - - - - -	201
94. Виводини - - - - -	204
95. Пояс з виводини - - - - -	206
96. Балачки на тему виводини - - - - -	206
97. Незаконне дитя приносить щастя (1—2) - - - - -	207
V. Відміна - - - - -	208—212
98. Вироди і відміна (1—7) - - - - -	208
99. Обміна - - - - -	209
100. Оповідання про відміну (1—2) - - - - -	209
101. Обмінчата воять гроші - - - - -	212
Рєвєстр книжок цитованих в скорочєннє - - - - -	213

ВІД ВПОРЯДЧИКА.

Пускаючи в світ перший том матеріалів про дитину, мусимо сказати кілька слів про їх збирання і редакцію.

Д. Мр Г. так говорить про свою збірку:

„Маючи на меті списати село на Україні з становища духового життя селян, я взяв одно з східно-полудневої Київщини в роках 1889—1900. Маючи одначе на увазі, що вичерпати всі риси людського життя, двялячись на одно село, без порівняння його з иньшими селами, не можна б без великого ущербу, я в деяких місцях долучую відомості і з иньох сіл.

„Маючи таку мету з такою увагою, я намагав більш на духову сторону життя селян, доторкаючись часом і богато до їх зверхнього життя, на приклад до економічного, історичного, а часом і географічного, але доторкаюсь о стільки, о скілько се потрібно задля поставленої мети.

„Додак, що не змігши оперти ся на самих легендах, казках, віруваннях та всяких переказах, я ужив спосіб просто „протокольного“. Запросив собі грамотних помічників, розсилав їх із своїми питаннями по людях списувати людські відповіді на запитання і все, що дехто почує; а до того зібравши коло себе ще й неграмотних селян, робив запити на тіж самі питання, звіряв усе, що вже було записане, і дописував, що нове од їх почує, часом і не задля вартости свідощтва, а для иньох міркувань, наприклад задля оригінальності обороту річі або що. Вживав сього способу й у школі навіть з дітьми, або запитуючи їх або завдаючи усякі теми на папері.

„Нарешті я не скривав перед спільняками своїми, що хочу описати село так, як воно є, і почав діло з розмови з ними про

вартість самого діла, про спосіб, як би його найлекше і найдокладнійше зробити і врешті, який би йому заголовок дати. Гуртом було доведено, що варта показати й себе між другими людьми, особливо в порівнянню з Росіянами, між якими Великороси вдають із себе кращу, командууючу горстку людей. Найбільш, правда, сю вартість прошено в гурті показати „що до бідности, темности та безправности“ на українському селі: „Нає обдурено і замучено нарошне, щоб менче знали, хто ми“. Се здасть ся причинило ся до того, що так багато знесено матеріялу. Про спосіб, як докладнійше се показати, ухвалено знести все, що є, до купи і віддати дотепним людям, що сього глядять — вони вже лад знайдуть і спосіб покажуть“.

Збирач оцінює далі заслуги того гуртка, з яким йому прийшлоє розійти ся, і складає йому, громадянам і громадянкам велику подяку, до якої не в меншій мірі почувать ся супротив місцевого учителя.

Збірка д. Мр. Г. се, як бачимо, колективна-робота і в тім лежить її велика вартість. Автор реєстрував пильно вислови і погляди оповідачів і оповідачок і зібрав усе в одну цілість, стараючи ся нічого не змінювати. Звідси мають його матеріяли велику свіжість і виглядають, як би вихоплені з уст народа: до того велика частина матеріялу записана самими селянами в їх звичайнім, розмовнім і барвним стилю. Зі збірки можна дійсно пізнати досить вірно деякі сторони селянського життя: особливо важна вона для пізнання психології українського села і українських селян. Перед нами розвертають оповідачі свою душу і дозволяють нам вглянути в неї — в усі її бажання і болі: їх прості слова говорять зрозумілою мовою. І фактична вартість матеріялу дуже велика: у перше тут змальовано життя дитини і заходи коло неї. В першій томі стрінемо ще вправді досить ананого з иньчих збірок Сумцова, Ящуржинського, Малинки, Милорадовича, Колесни, Д. Лепкого і в., що цікавили ся звичаями підчас вагітности і в часі від уродни до виводу. Одначе дальший матеріял, що тичить ся немовляти, підлітком і дорослої дитини в парубочих і дівочих літах, представляє цілковиту новість: особливо нові і інтересні будуть розділи про життя пастухів і про діточі забави та вигадки. Але вже і в першій томі, де, як і далі, велику вагу кладеть ся на психологію людности, подибуємо багато, що було дотепер або цілком непорушене або оставало в тіни, як приміром сексуальне життя жінки, відносини між обома полами, фізіологічні прояви, як місячка, ломанє калини і т. д.

Вкінці належить піднести синтактичну і лексикальну сторону матеріалів, записаних самими дорослими селянами, а далі й дітьми, про що буде ще мова в одному із дальших томів.

Автор збирав матеріали переважно при помочи квестіонарів і питань. Для приміру наводимо один із найпросторійших і найліпше уложених, який дає нам пізнати, що передовсім цікавило його¹⁾:

1. Як кажуть, як зачнеть ся в жінки дитина в утробі?
2. Чи не кажуть зачаття?
3. Чи в усіх людей, що поберуть ся, родять ся діти, чи є й такі, що й немає, хоча й живуть вони між собою?
4. Як немає, то чого то так?
5. Де беруть ся діти, як на се кажуть люди?
6. Чи всі батьки та матері хотять, щоб були діти і раді їм, чи є такі, що й не хотять їх і аж шукають якого средства, щоб не плодились діти?
7. Де взяли ся коминиці? Як на чоловіків неплідних кажуть?
8. Що роблять, щоб були діти, як немає?
9. Що роблять, щоб не було дитий, як багато їх є?
10. Чи є покритки в селі, чи багато і чи вони не щадять своїх дитий?
11. Чи їх карають люди за згубу чести і чи згубу дитий народ уважає добром, чи ні?
12. Чого то так, що одні хотять дитий, а другі ні?
13. Чого то так, що як і поберуть ся люди, то дуже рідко за першим разом їх життя і йде на поступки, а те все аж не скорогляди у їх зачнеть ся воно?
14. Од чого то близнята є в людей? Як то, що аж два рази на поступки піде в неї?
15. Чи є, що й по трох родить ся і чого то аж по три рази зачнеть ся в жінки? Як се розгадує народ і чи хвалить, чи гудить таку жінку або такого чоловіка, чи байдуже на се дивить ся?
16. Які приміти, що на поступки йде, як на двох і т. д.? Чи не чули таких примірів, що і більш родить ся, як одно?
17. Які балачки про се все? Як би їх усі так аж дуже дрібно пописувать!

¹⁾ З цілої збірки видно, що автор не звернув уваги на деякі квестії, не маючи під рукою потрібної літератури, або полипив деякі питання без відповіді. Я старав ся не доповнити у вступі.

18. Чи наперед, поки ще не розродилась жінка, не можна їй або по ній кому другому запримітити, що у неї зайшло на хлопця, чи на дівчину, на одно, чи на двох? Що буде, чи упир, чи обмінча, чи якесь таке, що з нечоловічими „членами“, з рогам або з хвостом?
19. Чи бувають такі злучаї і що про них народ каже?
20. Що мертво родить ся, то можна угадати поки ще й не оч-неть ся воно?
21. Мови про те, з чого береть ся дитина, вїякої не чуть?
22. Чого то так робить ся у сьвітї, що одно на дівчину знайде на поступках, а друге на хлопця? Од чого це, чи чуть де?

Про спосіб збираня при помочи квестіонарів говорить автор на вньшїм місці:

„Таких листів пороздавав я, скілько було: потім зносять їх у який умовлено час, читають або так проказують, хто неграмотний; часом розійдуть ся в показанню, поміркують і вже тоді я записую, як би от пишуть протокол. Менї, бува часто, яка дуже точна людина поправля. Квіток, як добре написаний та ще й окремо, зоставляю, а як що в нїм не гаразд, то прямо з квітка в запис занову. А кращі листи у купу ховаю, поки будуть потрібні... Гіршою перешкодою в збиранню було те, що люд простий і своєму братови не дуже повіряє свої тайни; те стидить ся, те дорожить хлібом, те поопасуєть ся“.

У автора було кілька чільніших співробітників, про яких ми одначе нічого не знаємо. Деякі з них робили також і дотепні замітки; наводжу одну з них:

„Не дивуйте, на що,
 Бо може я ледащо,
 Або й сам не знаю,
 Може я до сего хисту не маю.
 Просю вас, вибачайте,
 А що не так, поправляйте!“

Вкінці скажу кілька слів про доконану мною редакцію. Матеріал д. Н. М. дістав я не в цілком упорядкованім стані, з усіми нотатками, розложеними в окремих розділах. Я старав ся уґрупувати його як найможливіше ясно, щоб улекшати користуванє книжкою і дати образ життя жінки від початків зрілости до приведеня дитини на сьвіт. Тому наперед поставив я звістки про сексуальне житє жінки: про зрілість, місячку, секеляння, про відносини обох полів, про звичай комори та про сексуальне житє мужчини;

потім перейшов до звісток про поведження подругів по весілю і про їх погляди на діти. Одначе, на жаль, менї удало ся лише в часті перевести консеквентно поділ, як я собі його представляю, бо матеріял був уже здебільшого зібраний автором в більші розділи, з яких не завсїди можна було відділювати поодинокі теми. Так приміром мусїв я залишити докладне розгравичене між поглядами на сексуальне житє і поглядами на дитину до її приходу на сьвіт, а також між половим житєм дївчини і замужної жінки, щоб не розривати звязку. Все таки старав ся я ввести консеквентне упорядкованє і ставити при купі, що до себе належить.

Що до самого матеріялу, то не робив я у ньому ніяких змін авї поправок. Оповіданя, записані впрост з уст народа, передаю в повній основі. Лише у збірних характеристиках автора мусїв я дещо скоротити, щоб не повтаряти того самого: тоді клав я свої додатки в гранчасті скобки [ ]. Також позволив я собі ділити розділи з різнородним змістом на коротші розділи так, щоб кожда важнійша тема була трактована окремо: сього вимагала прозорість книжки.

Що до правопису, то уживаю звичайної правописи, прийатої в видавництвах Наук. Тов. ім. Шевченка. З відріжнюваня усіх фонетичних відтінків мусїв я зрезигнувати, бо се утруднило би користуванє книжкою, а з другого боку не принесло б і діялектольоїї великого хісна, з огляду на те, що діялект наших матеріялів цілком звичайний. Його можна найліпше пізнати з устуїв, записаних оповідачав, які я лишаю незміненими. Усі записи автора даю тому без діялектольоїїчних прикмет, які до річи сказавши, дуже часто неконсеквентні, полишивши за те без зміни прикмети синтактичні й лексикальні. Думаю, що против того не матиме нічого і сам автор, якому гурт таку дав директиву що до правопису: „Як списати, то списати, а вже ті, що в Галичині сидять, теє добре знають, як його писать, і то нам найприроднійше. Та от хай уже ласкавий будьте їх попросити, щоб вони сеє склали гаразд нашою мовою і правописю“. Що до мови вистарчить занотувати, що основними прикметами нашого діялекту є поява *и* замісь *e* перед наголосом, *у* замісь *о* при тих самих умовах, уживанє форм *ходю*, *просю*, *ваносю* замісь *ходжу* (*хожу*), *прошу*, *ваношу*, уживанє *л* замісь *ль* (*тілки*, *біли*, *спілики* і т. д.) і окінчена *йшій*, *-а*, *-е*, в степені найвисшій прикметників замісь *ййшій*, *-а*, *-е*.

До матеріялу д. Н. М. додав я зі свого боку примітки, в яких навів паралелі і ріжниці з української і чужомовної літератури. Одначе тут поступав я не всюди однаково. Період вагітності, вродни

та час аж до виводу обробив я в окремій розвідці, даючи в сей спосіб на основі нашої збірки і збірок иньших авторів огляд усіх поглядів і вірувань нашого народу про дитину, оцінюючи його вартість і місце в матеріалі иньших народів. Тут старався я лишч вичерпати і угрупувати доступний мені матеріал: тому здержувався в деяких випадках цілком від можливих здогадів і пояснень, полишаючи собі критичнійше оброблене на пізнійше, коли збере ся більше матеріалу (квєстіонар Київ. Старни, подібна акція в Німеччині, швайцарський квєстіонар народної медицини, праця Говорки про народну медицину, що вже заповіджена і т. д.) і наша збірка вийде в цілости. При самій збірці робив я тільки такі замітки, що не могли вийти до вступної розвідки.

Інакше зроблено в початковім розділі про сексуальне житє. Тут не міг я ще думати про одноцільну розвідку, бо матеріал занадто фрагментарний; щоб одначе порозуміти його вартість, додав я відповідні поясненя при самім текстї, при чім діткнув і иньших важних питань незачеплених автором, щоб звернути більшу увагу і на студіюване полового житя нашого люду, про що ми так мало знаємо.

З багатої літератури до нашої теми вибрав я найважнійші праці: їх реєстр долучений при кінці книжки з повними заголовками; при цитованю уживав я лишч назв авторів, зглядно початкових букв книжки. Тільки книжки, якими мені приходило ся дуже рідко користувати ся, називав я на відповіднім місці *pleno titulo*. Богато праць не використував я, коли не знаходив у них нічого замітнійшого; з другого боку не міг я деяких жерел добути. Так приміром не мав я під рукою ось яких книг:

- 1) Совѣты для беременныхъ женщинъ и правила. Москва, 1809.
- 2) Шеховичъ, Мало-Русскія Розмывки или повѣрія при рожденіи младенца. (Семейная Библ. Шеховича. Див. Студинський, Кореспонд. Головацького, с. 184).
- 3) Харьковскій Сборникъ, лит.-науч. приложение къ „Харьков. Календарю“ 1895, в. 9.
- 4) Д. Лепкій, Обрядъ хрещеня малыхъ дѣтей на Руси. (Зоря, 1887, і т. д.).

Для лекшого користуваня книжкою даю докладні заголовки поодиноких розділів і досить повний показчик.

Відень, марець, 1906.

Зенон Кузеля.

Вступні уваги.

А. Вагітність.

Від часу, коли жінка почувєть ся з дитиною, починаєть ся для неї цілком нове житє. Будять ся цілком нові, незнані почуваня, приходять нові гадки, зміняють ся її відносини до окруженя. А побіч того і незалежно від того відбуваєть ся в ній поволи дуже важний фізіологічний процес, який завершуєть ся приведенем на сьвіт тої істоти, про яку цілий сей час думали родичі, для якої треба було піддати ся безлічи звичаїв і обрядів.

Вагітність, — се період в житю жінки, який абсорбує її психічні і фізичні сили, се період, в яким вона мусить стати невільницею вродженої материнської любови. Мимо усіх болів і прикrostий не замирає в ній ніколи туга за дитиною, туга за потомком, туга, яка робить неплідні подружя нещасливими і незадоволеними.

Мати дитину, мати діти — се нормальне бажанє жінки і взагалі людей без ріжниці стану і просьвіти, навіть до певної міри без огляду на економічне положенє.

Не дивно тому, що так багато тратить ся труду, щоб привести щасливо свою надію на сьвіт і не пошкодити їй на здоровлю. Житє жінки — се неусталиий страх, безнастанне бажанє обезпечити і виховати потомство.

Жінка стає предметом таємничого акту: в її тілі зароджуєть ся і виростає молоде сотворінє. Звідси походить се дивне пошанованє перед вагітною жінкою навіть у найбільше диких народів, які в иньших случаях не знають милосердя і співчутя навіть для тої самої особи. Коли читаємо, що у диких Нікобарців увільняєть ся вагітну жінку від усякої роботи, то се ще не жаден знак про моральну висість, лиш інстинктовий обов'язок страху змішаного

з подивом, з яким також стрічаємося і в поглядах на місячку. З часом одначе і моральні переконання вплинули на злагожене поведження з вагітною. Нвні переважно заживає жінка в тім часі великого пошанівку не тільки зі сторони мужа і родини, але і цілого окруження. Славянські народи випереджують тут Німців, де вагітність не багато впливає на положення жінки (Ploss, Kind I., 20--1). Особливо гарно поведуться з нею Українці, хоть прикре економічне положення не дозволяє на найменші улекшення. З наших записів бачимо, о скільки гарнійше поведуться з вагітною жінкою, ніж зі звичайною, коли подружжя живе щасливо, і коли дійсно обоє родичі бажають побачити свою дитину. Від коли жінка почувала ся, носить їй муж солому і воду і не дозволяє їй заходити ся коло тяжкої роботи. (Милорадович, П'єсни, 12). Дають їй також ліпше їсти. В старину звертали на се дуже пильну увагу, а щоб викликати добрий апетит, давали їй сорок кусників хліба, зібраних у жебраків (Сумцов, О. н. в., Авд'єв, Зап. о стар. и нов. русс. быт., с. 139). Устають також на сей час лайки і сварні, бо жінці треба супокою. (Kaindl, Huz. 4).

Се одначе не спиноє жадну вагітну жінку в роботі, так, що часто і роди заскакують її несподівано серед праці.

I. Час вагітності. Вагітність обчислюють, подібно як і всюди (Engelmann, 12) від часу, коли перестануть „цигани“ і не повторять ся вже більше, та означають її нормальне тривання протягом девяти місяців. Коли дитина уродить ся скорше, то або уродить ся нежива, або помре зараз: лише сьомачата становлять тут виїмок, хотяй у низших народів семий місяць уважають особливо небезпечним (Engelmann с. 11). У полудневих Славян думають навіть, що дитину можна виносити і за шість неділь, але сей погляд повстав правдоподібно через те, що тамошні жінки часто родять недовго по шлюбі. (Krauss, Sitte, 530). У Жидів найбільше стережуть ся в осьмім місяці, бо тоді дитина не житиме довше над 24 годин, і уважають найщасливіший порід в 7 місяці і з початком 9-го (Lilientalowa, 144).

II. Признаки вагітності. I. Найважнішою признакою є се, що місячка, яка має наступити по заплідненю, не появляється вже більше (Ploss, Weib I, с. 599 і д. Schmidt 487).

2. Дуже скоро зачинається ся вагітній жінці забагати незвичайних страв або напиків, одначе се не конче мусить, як читаємо в наших записях, появити ся зараз по заплідненю, лише може прийти пізнійше, або навіть може цілком бракувати. Забаганки вагітних жінок подибуюмо і у цивілізованих і у диких народів (Ploss, Weib

I. с. 651—3, Kind I. с. 33—4): причиною того є подразненє т. зв. „Sonnengeflecht“, т. є. розгалужень частий живота через симпатичну нервову систему.

3. Важнійшою причиною, про яку у нас нема згадки, є певний психічний стан, що проявляєть ся як утома, несмак в устах, ослаблене литок, почутє спраги і стриканє в половім знаряді. (Schmidt, 487). Про се знають мабуть і у нас: у иньших народів се звісне. (Schmidt, 487 і д., v. Novorka, Glück., Skizzen, 409).

Коли всі ті признаки невиразні, тоді беруть до помочи знахарів і знахарок, а ті вже вмють не одно сказати. (Novorka, Volksmed., 247, Fossel, 49).

Нарід знає також сам багато способів, щоби дізнати ся, чи наступила вагітність (Ploss, Weib, 601 і д.).

Загально розширений слідующий спосіб. До міданого начиня вливають моч жінки, вкидають голку і ждуть до рана. Коли голка має червоні точки, то вагітність безсумнівна. (Гринцевич, 66). В Ісландії сей звичай вийшов вже з уживаня (Bartels, Isl. Brauch, 61—2). Секлери встромлюють шпильку в образ Матери Божої; як заржавіє, то жінка вагітна. (Temesvary, 21). У Німців жінка плідна, коли голка має червоні плями. (A. Naas, D. Kind im Glaub. u. Br. d. Pommern, Am Urquell X. 177). В Боснії виставляють на ніч перед двері мокру сапу; коли заржавіє, то добрий знак (Glück, Skizzen, 409). Те саме роблять з сокирою (Krauss, Sitten, 534. Ploss, Weib I, 601. Милькевич, 190). Гринцевич знає ще слідуочи способи: 1) коли жінка має горячі повіки, перетерши очи, то певно вагітна; 2) коли її кров спаде на дно начиня, наповненого водою; 3) коли моч жовкне; 4) коли моч змішана з білим вином подабає на відвар бобу; 5) коли моч, закоркована в фляшці, оставляє дрібні „завірятка“ при переціджуваню; 6) коли жінці вложити часник у половий знаряд і підкурювати її, а запаху з її губи не буде чути. Останній спосіб був уже знаний Гіппократови. Загальнійше знаною признакою суть також плями на лиці, по чім пізнаєть ся пол дитини. (Ploss, Weib, 601, Krebel, Volksmed., Гринцевич 66, Engelmann, 12).

III. Хлопець чи дівчина. Важне питанє насуваєть ся родичам, кого їм ждати, хлопця, чи дівчини? Далі наведемо приміри, явих уживаєть ся заходів, аби дістати хлопця: тепер постараємо ся зібрати кільканацять примірів на се, якого пола буде ожидаана дитина.

Насамперед ворожать по лиці вагітної. Коли лице чисте а жінка здорова, то уродить ся хлопець (Гринцевич, 66, Те-

mesvary, 30, Novorka, Volksmed. 247, M. Bartels Isl. Br., 62, Fossel, 49), декуди знов думають противно (John, Sitte, 101, Kolberg, Pokucie, III. 174, Flügel, Volksmedizin, 50) і гадають, що плями на лиці вказують на хлопця.

2. Коли дитина почне вже кидати ся, тоді пізнають по тим, чи сильнійше кидаеть ся, чи ні, і чи се частійше вертає. Дивлять ся також на те, чи плід тяжший. Одначе і тут ті самі признаки беруть раз на означене пола хлопця, другий раз на означене пола дівчини (Гринцевич, 66, Fossel, 49, Korenić, Život 137, M. Bartels, Isl. Brauch, 62, Temesvary, 31).

Багато залежить від того, в яким боці чути порушення дитини. Переважно приймають, що правий бік вказує на хлопця, лівий на дівчину. Се погляд знаний з Індії і з Талмуду і загально розповсюджений (Гринцевич, 66, 67, Fossel, 50, Temesvary, 30, Чубинскій, Труды IV, 2, Bartels, Isl. Br. 62, Pfeifer, Buch der Natur, 1861 с. 39, Милорадович, 16).

3. Далі пізнають по формі живота, одначе тут нема згідности. На пол дитини вказує ся обставина, чи живіт більший, чи круглий або чи кінчастий, з котрого боку заокруглений і чи вистає більше наперед. (Bartels, 62, Temesvary, 30, Балов, 91, [Кінч]).

В лубенським повіті кажуть, що перед хлопцем „живіт круглий, як тиква“, перед дівчиною „плесковатий“ (Милорадович, 16).

4. Груді дозволяють також відгадати пол дитини. На Україні заповідають тверді і випружені груді дівчину, м'які хлопця (Гринцевич, 66—7).

Деінде кажуть, що буде хлопець, коли права грудь більша (Bartels, 62).

5. Крім того знають у нас цілий ряд симпатичних способів. Так приміром загально розширений погляд, що коли стрінутися з мущиною, то будо хлопець. (Прим. у Словаків, Temesvary, 31). На Україні устроюють се так: обпалену баранячу лопатку завішують за дві дірки над входовими дверми і ждуть, хто ввійде до хати. (Гринцевич, 67).

IV. Звичайно є приписаний і час, коли найліпше зачати дитину і коли се найлекше наступає. У Індії у Жидів існують в тім напрямі з давен давна приписи (Прим. у Пльосса, Шмідта, Temesvary, 36). У нас не зібрано про се даних. Загально думають у нас, що в шість не вільно зносити ся (Жив. Стар. 1905); в лубенським повіті кажуть, що хлопець зачатий під сьвято буде злодієм, а дівчина розпусницею (Милорадович, 12). В купян-

ськім повіті буде дитина зачата під сьвято калікою. (Иванов, 23), зачата „під краску“ буде гарна (23).

Найлекше наступає заплідненє по місячці (Fossel, 47, Gluck, 409). Се вже поручали індійські лікарі і грецькі учені. У Арістотеля читаємо: „Plerasque post mensium fluxum, nonnullas vero fluentibus adhuc menstruis“; Гіпократ твердить у своїм творі „De genitura“, що жінки „nempe post menstruam purgationem utero concipiunt“ (Ploss, Weib, 528).

Що полові зносини в часі місячки уважають ся декуди за корисні, про се вже була згадка вище. У нас знаний також сей погляд. Думають навіть, що дитина зачата в часі місячки мусить бути гарна (Чубинскій, IV., 2).

V. Полові зносини під час вагітності відбувають ся як і перше. Переважно радять тоді не зносити ся, а декуди навіть заборонюють се, як приміром у Маляїв, у Леоанго і, т. д. Від зносин здержували ся також у старинних Іранців, Бактрів, Медів, Персів, у Жидів (Талмуд) і здержують ся нині у численних народів (Ploss, Weib, 644 і д. Stern, 287). В Мехіці дозволяло ся на умірковані зносини (Engelmann, 13). Обмеженя заведені також і у інших більше або меньше культурних народів: у Персів дозволені зносини тільки до 4 місяця (Ploss), на Угорщині до половини вагітності (Temesvary, 26).

VI. Що вільно, а чого не можна робити вагітній? Щоб не зашкодити плодови і його нормальному розвитку, придержують ся жінки багатьох приписів. Передовсім приписано, що їм вільно їсти, а чого не вільно.

Загально удержуєть ся віра, що усі забаганки вагітної безумовно треба заспокоїти і що не можна їй нічого відмовити, бо інакше постигне ту особу нещастє: звичайно думають, що миши з'їдять одіж (Гринцевич, 68, Сумцов, О. н. в. 72, Nowosielski II, 157, Krauss, 536, Segel, 59, Pierzchała, 335, Маливка, 255, Гринченко, Э. М., I, 27).

Несповнена забажаной справи відбиваєть ся також эле на самій подільниці і дитині (Lovretić, 412, Grgjić-Bjelokosic, 612, Lilientalowa, 144, Kolberg, VII., 145, Милићевић Живот, 191, Гринцевич, 68, Ulanowska, Łotysze 276, Schmidt, 490).

Взагалі треба сповнювати усі її бажаня (Fossel 50, Новорка, 247, Милићевић, 191, Andree, Brauns. V. 207, Stern, 288,

John, 100, M. Fejzibeg Kulinović, VII., Wuttke, 354, Federowski, Lud z Żarek, 29—32), бо інакше дістане дитина родиме.

Все таки не всі страви можна їсти поліжниця. Коли вона забжає чого, що їй може пошкодити, тоді треба зручно відмовити. Як биж хто не потрапив зручно вивернути ся а така відмовив, тоді мусить кинути за поліжницею кусником глини або вугля (Гринцевич, 68, Krauss, 536, Милићевич, 191, Nowosielski, 157, Pierzchala, 335, [солому]), або чим будь иньшим, придатним до їжі (Krauss, 536), а тоді родимого не буде. Одначе деінде се роблять на злість і се дитині не помагає (Гринцевич, 78, Krauss, 536).

Лише в Ірландії заборонюють цілком давати (Bartels, 61). Усе, чого жінка забажне, а не дістане, відібе ся відтак на тілі дитини в формі родимого або иньшого фізичного недомаганя.

З наших записок знаємо, що не вільно пити горівки: так само думають і в Боснії (Dragičević, 196).

Крім того не можна їсти багато мяса, бо се утруднює порід (Гринцевич, 70, Fossel, 50).

Дуже широко розповсюджена віра, що не можна їсти риби. У нас на Україні кажуть, що від того будуть дитину люди любити (Гринцевич, 70), одначе деінде се не має так добрих наслідків. Від риби дитина німіє (Ploss, Weib, I., Stern, 288, Krauss, 534, Франко, Вір. 178, Weissenberg, Globus (дитині), Temesvary, 27), або дістає луску (Drechsler, 178), або рибячу голову (Fossel, 51), або буде але учинись (у Циган), або хоруватиме (Dragičević, 195, Lovretić, 412).

Не вільно їсти зрослих овочів, бо від того уродять ся близнята (Гринцевич, 70, Wuttke, 354. Ploss, Kind, I., 30, 32, Haas Kind, 180, Schulenburg, Wend. Vs., 231—2, Świętek, 600, Колесса, Вірув. 83).

Від яблук буває дуже тяжкий порід: за те треба їсти „печонне смокви“ (Потєбня, Мдр. дом. лъчебника, 17).

Між європейськими народами розповсюжені ще й иньші заборони, вичислені у Пльосса (Weib, I., 648—651) і у Temesvary (26—28), Лілієнтальової, 144, Драгічевіча, 195—6, Льовретіча, 412—414, Дрехслера, 178 і д.).

Згадаю про найбільше загальну заборону пити з щербатого начиня, бо дитина дістане заячу губу (Wuttke, 354, Liebrecht, Z. V., 315, Bartels, 63 (ложка) Patschovsky, 55, Mehmed Fejzibeg Kulinović, W. M. 190. VII., Segel, 59 (рубане дерево), Drechsler, 178, і Лілієнтальова, 143. (руб. д.), Ploss,

Weib I., (у Япанців) 654 і д., Temesvary, 23, Милорадович, 13, Köhler, 435).

Родимий знак дістають діти жінок, що в полозі крالی або перестрашилися, або взагалі задивилися, (Kaindl, Huz, 4).

Крадіж дуже заборонена: кожда скрадена річ відбивається зараз на тілі дитини. Так у одної жінки була ціла рука з червоними плямами, бо її мати украла жоржину (Милорадович, 13). Щоб не дістати ніякого знаку, радять тому не дотикатись тіла під час крадіжки (Гринченко, Изъ усть нар. 60, Франко, Н. в. 187, Шухевич, 1), що знають і дальше по за Україною. Для порівняння наводжу: Ploss, Kind I., 32, Wuttke, 355, Temesvary, 24, John, 101, (злодій), J. S. Grüner, 35, Миликевич, 191, Świętek, 599, Ulanowska, 277, Lilientalowa, 143, Andree, Br. Vк., 207, Drechsler, 178, Glück, 410, Novorka, 247, Delić, 421, John, Oberlohma, 160).

З перестрашу бувають також знаки. Коли приміром жінка схопить ся за ногу під час пожегу, то матиме там червоні плями (Милорадович, 13, Сумцовъ, О н. в., 74, Гринцевич, 69, Чубинский, Тр. IV. с. 2, Ploss, Weib I., 655—6, Ящуржинский, 75, Drechsler, 178, Fossel, 51, Segel, 59, Малинка, 154, Шухевич, 1, Иванов, 23).

Погляд сей зрештою знаний у всіляких народів (Ploss, 654—6) і годить ся о стільки з дійсністю, що перестрах дійсно шкодить плодови. Так само, як від пожегу дістають ся знаки і тоді, коли перестрашити ся якоїсь звірини, як жаби (Гринцевич, 69, Франко, Н. в., 182), або діткнути ся пса або kota, від чого порастає шкіра шерстю (Гринцев, 69, Ploss, Kind I., 28—32, Милорадович, 12, Малинка, 255), або наступає передчасний порід (Сумцов, О н. в., 73) або обкручується пуповина довкола шиї (Ястребов, 141).

Появу родимих знаків вяснюють собі люди тим, що се стало ся через задивлене. Віра в задивлене розширена по цілім світі і належить до тих елементарних гадок, що стрічають ся у різних народів, які не стоять між собою в жадній звязи. Згадується вона вже в найдавніших пам'ятках, як в Біблії, у Суеруті, Емпедокля, Плотарха, Сорана, Гіппократа, Плінія, Гезіода, далі в Талмуді, в книгах Мідрашів, у сьв. отців, як у Евсевія, П'єроніма, Августина, сьв. Ізидора і у інших. Сьв. Ізидор признає, що душа радо приймає форми зовнішнього світа при половім акті (Welsenburg, Das Versehen der Frauen in Vergangenheit und Gegenwart, Leipzig

1899, 17). В XV. і XVI. в. приписували всі незвичайні появи на тілі дитини чортови, що декуди думають і до нині.

Жінка в часі вагітності не сьміє задивлювати ся: задивить ся на жида, то буде дитина руда, на безносого, то буде безноса і т. д. (Франко, 182, Гринцевич, 68—9, Шухевич, 1, Jan Świątek, Borowa, 112, Petrović, 284, Иванов, 410, Grüner, 34—5, John, Oberlohma, 160).

Всялякі старинні і середновічні письменники подають багато примірів задивлюваня. Після Плінія породила Альціппе слона, після Гауїта Г. Стенгеля (1647) задивила ся одна дама на герб з медведем і привела на сьвіт медведя. Деякі лікарі розказують також про богато випадків (пр. Гринцевич, 69, Welsenburg, 148).

Щоб породити красну дитину, кажуть задивлювати ся на гарні образи і особи. (Ploss, K., I., 32—3, Чубинській, 1).

Жінці заборонено також сповнювати деякі роботи, що мають значіне симпатичне.

1) Не вільно їй виливати води і помиїв через поріг (Милорадович, 12) та викидати сьмітя, щоб дитина не блювала. (Dragičević, 197, Гринцевич, 70, Podbereski, 60, Иванов, 24).

2) а) Не вільно переходити попід шнур або переступати коромисло, шнур, упряж, дшель¹⁾, части плуга і иньші знаряди, бо дитина уродить ся з замотаним пупцем. (Милор., 12, Иванов, 23, Гринцевич, 69, Франко, 180). Так само думають і иньші славянські (Ploss, K., 30, Schulenburg, 231) і германські народи (Ploss, Kind 30—31, у Франків через плуг John, 101, Wuttke, 354, Ploss, D. Weib I., 656—7, Drechsler, 179, Köhler, 435), а також і иньші племена (Temesvary, 23, Lilientalowa, 144. b) Не вільно мотати ниток (Гринцевич, 70, Lilient., 144, Świątek, 599, Andree, 207), c) і носити намиста. (Малинка, 154).

3) Не лізти в піч, бо дитина буде вдушлива (Чубинській, Тр. IV. 1, Иванов, 24). У Хорватів кажуть, що дістане коросту (Korenici, 137).

Взагалі піч має левну звязь з породом. На Угорщині думають, що не можна в печи палити, коли мають бути родини щасливі (Temesvary, 22). Дітий перед пічю ніколи не купають (ib. 74). В Німеччині не вкладають перед виводом руки до печи, бо там вхопять

¹⁾ В Ніжинськiм п. думають противно, що вільно переступати через оглоблю, бо буде такий легкий порід, як легко біжить кінь (Малинка, 256).

її зимна рука, що спроваджує смерть (Wuttke, 356). Про се ще далі. У Жидів заборонюють вагітним жінкам дмухати в огонь, бо дитина дістає з того короткий віддих. (Segel, 58).

4) В сьвята і п'ятниці та неділі не вільно нічого робити, ані шити, ані прясти, ані прати, бо се спроваджує великі нещастя на дитину (Гринцевич, 60, Ящуринській, 75, Милорадович, 12—13, Гринченко, Из. у., 22, Чубинській, Тр. IV., 1, Ястребов, 142).

Пор. ще Wuttke, 354, Rochholz, Al. Kinderl, 294.

Від того стають вони німі, з пришитими язиками, пальцями, знарядями мочовими і відходовими, або мають замотаний пупець, або сліпі на очі, або каліки.

Безумовно не дозволено рухати мяса (Гринченко 22, Мил., 13) і дров (Мил., 13, Temesvary, 25), бо в сей спосіб повстають заячі губи і більші рани (Ястребов, 143, Świętek, 600 (сожора) Petrović, 283).

Не вільно мазати воза (Милор., 13, Ploss, Weib I., 28, у Лужичан). В купяньськiм повіті не може вагітна пришивати на собі, бо дитина уродить ся з пришитим якимбудь членом тіла. (Иванов, 23).

5) Не вільно дивити ся в зеркало. В поглядах ріжних народів заборонюють ся глядіти в зеркало жінкам і д'тям. На Угорщині не сьміє вагітна жінка через 4½ місяця дивити ся в зеркало (Temesvary, 35). В Німеччині вірять, що тоді побачить неприємні привиди. (Wuttke, 356). У Жидів буває з того дитина зизоока (Stern, II., 317).

Дитина коли погляне до зеркала, стає зизоока (John, 109, Ploss, Kind I., 36, Індія), або глупа (Rochholz Al. K.), або буде гикатись (Saloni, Lud lańcucki, Mat. arch. austr. VI. с. 250, Świętek, 604), і довго не говорити (Лепкій, 269), або не буде спати (Гринченко, Э. М., I, 28); може навіть умерти (Успенській, 78).

[Пор. ще Wuttke, 357. Ястребов, 120, (приснять ся цигани)].

6) Не вільно затицати рота або носа і спльовувати, коли переходить ся попри падлину або взагалі коли почуєть ся неприємний запах, бо буде чути з уст (Ящуржинській, 75, Сумцов, О. в. в. 73, Ploss, Kind, 28 (у Лужичан), Lilientalowa, 144, Ulanowska, Łotysze, 277, Чубинській, Тр. IV. 1, Tetzner, Slaven, Polaben, 379, Иванов, 24).

7) Не вільно чесати волося в п'ятницю і мити голови в середу, щоб не був тяжкий порід і щоб не обсіли воши (Иванов, 24).

7) Не позичати в часі вагітності так само, як і пізнійше по уродженю дитини (Dragičević, 197, Франко, 180, Ястребов, 144).

8) Вагітній заборонено дивити ся на місяць, бо з того буде дитина сновидою (Гринцевич, 69, Иванов 37, Ulanowska, Łotysze, 277).

9) Не може давати пити рівночасно з двох ведер. (Иванов, 22), щоб не були близняки. Не сьміє також пити з ведра, бо дитина терпітиме на згагу (Иванов. 24).

10) Жінка в часі вагітності находить ся в такім стані, що її стан психічний легко може вплинути на саму дитину. Надзвичайний гнів, страх, неспокій і иньші подібні почуваня можуть, як на се годять ся лікарі, викликати ненормальности плоду а навіть убити його. Тому всі способи, знані у наших селян для заспокоєня вагітної жінки, мають лише додатне значіне і виріжняють ся споміж ньнших звичаїв, які дуже часто значно шкєдять ослабленому організмови жінки.

Передовсім поручають жінці не лаяти ся, бо дитина буде сварлива; не сходити ся з людьми, що люблять сварити ся, і не всьмівати ньнших.

Против останнього радять жінкам велику обережність, бо те, що ньншим бажають, спаде на їх діти. Милорадович наводить на се дуже багато примірів. (с. 13—14). Усі ті погляди повторяють ся спорадично і у ньнших навіть позаєвропейських народів і сьвідчать про те, який страх і яке пошанованє відчувають люди супротив вагітних жінок (Ploss, Weib, I, 653, Grgjić Bjelokosić, 612).

З огляду на те, що сумний настрій може уділити ся плодови і відбити ся на нїм, не вільно дивити ся на мерця або заглядати в домовину (Милор., 14). З сим поглядом стрічаємо ся у всїляких народів, прим. у Маляїв, на Шлеску, в Турянїї, в Поморїї, в Китаю, (Wuttke, 353, Ploss, Weib I, 653 і д., Köhler, 435), в Чехах (John, 100, J. S. Grüner, 36), на пруськїм Шлеску (Nehring, Erster Bericht, M, d. Schl. G. 1896/7, 6, Drechsler, 178) у Жидів (Lilientalowa, 144), у Сербів і Хорватів (Dragičević, 199, Lovretić, 413, Миликєвич, 190, Novorka, 247), у Поляків (Świętek, 599) і д.

Заборонено також бити і убивати зьвірята (Чубинскій, IV. 1, Temesvary, 24, Ploss, Weib I. 654, Баварія, Серагля, 653, Lilientalowa, 144).

Коли жінка перший раз почує ся з дитиною, то її судьба залежатиме від роботи, яку тоді робить: коли дає худобі їсти, буде дитина мати щастє в плеканю худоби і т. д. (Иванов, 23).

Хоч як багато всіх примірів, з яких деякі можуть віддавати свідокство про високий моральний ступінь селянства, все таки свідчать вони тільки про те, як глибоко поразила чоловіка фізіологічна проява у жінки і о скільки пізнійші моральні почування вплинули на первісні почування остраху. Що сей погляд на початок великої часті звичаїв при вагітності вірний, про се свідчить і те, що жінка остає нечистою, так само, як і в часі місячан.

1) Як нечистій заборонено їй перодосім іти до церкви (Гринцевич, 70, сюди належать також усі приміри, наведені в розділі про заборони в часі місячки, [її присутність приносить чираки, Иванов, 24]) і сповнювати релігійні функції. Також не вільно цілувати хреста (Милічевіч, 190, 192, Ploss, Kind, 29) і божитись.

Священики в Росії ще до нині отягають ся декуди відвідувати вагітну і поліжницю перед виводом. Так приміром в Пастырск. Собесѣдн. з р. 1888, N. 49, стр. 11: поставлено слідуєче питання: „Правильно ли сдѣлалъ священникъ, отказавшись посѣтити домъ во время праздника Рождества Христова, въ которомъ находилась женщина, родившая выкидыша и еще не очищенная молитвою?“

У численних христіянських народів заборонено їй тримати дитину до хресту (Милорадович, 14, Иванов, 24, Haupt u. Smaller, Volkslieder II., 258, 260, Сумцов, О н в., 72, Drechsler, 179, Ploss, Weib I., 641 і д. [у Українців, в Прусах, Поморії, Шлеску, Voigtland], Andree, B. V., 210. Tetzner, Slaven, [Sorben], 325, Świętek, 606).

Така дитина довго не живе.

2) Вагітна жінка не може присягати і виступати як свідок (Ploss, Weib I. 643).

Сей звичай був уже знаний і старинним народам, а передвсім Жидам. Нині придержують ся його ще в богатых сторонах (Ploss, Weib I. 643, [у Маляйців, в Ольденбургі], Dr. M. Allerhand, Przysięga kobiety ciężarnej u Żydów, Lud IV. 1898, с. 180 і д., Wuttke, 353).

В часі вагітності грозить жінці також небезпека з боку людей, що вміють уректи і з боку злих духів. Про уроки буду говорити пізнійше. У нас вірять, що дуже небезпечно, коли вітер підвіє вагітну жінку. Тоді певно скине дитину або збожеволіє (Милор., 14. Чубинскій, IV, 1).

(Наш погляд, се лише відломок широко знаної віри про шкідливий вплив духів і демонів. (Ploss, Weib I. 635—7)).

Тому загально радять не виходити в ночі з хати (Ploss, Temesvary, 26) або принайменше забезпечити ся, взявши кусень хліба, або яку чарівну рослину (Гринцевич, 71).

VII. **Зігнане плоду** практикувало ся і практикує ся до нині у численних народів: Пльос вичисляє (Weib I. 695—703) цілий ряд племен. Прому зрештою порівняти книжки: Dr. L. Lewin u. M. Brenning, Die Frucht- und Kindsabtreibung durch Gifte und andere Mittel. Berlin 1899, Dr. E. Reich, Geschichte und Gefahren der Frucht- und Kindsabtreibung 3 Aufl. 1897; Dr. H. Fabrice, Die Lehre von der Kindsabtreibung und vom Kindesmord. 2 Aufl. Berlin 1905. Більше даних знаходимо також у Schmidta (483—7), Temesvary, 17—20, Krauss'a, Sitten 537, 544, idem *Ἀνδροποφονεῖα*, В. С. Яновича Пермяки, Ж. Стар. 1903, 152—3. (порох, салітра, спориш, натискане живота), Saloni, Lud Iańcucki, Mat. a. a. VI. s. 259, Fossel'a, 47, Świątek, 598—9, Даринскій, Семья у кавказских горцевъ, Зап. общ. ист. фил. и права при Варш. ун., 1903, 2, 125—127).

У нас доходять рідко слухи про зігнане плоду. До того уживають відвару барвінкового цвіту, чупрун-зілля, або пють відвар з гречаної полови (Ящуржівскій, 75), відвар з півонії, шафрану (Сумцовъ, Очерки нар. быта 1902 с. 52), ріжків, чорнобилію (Милорадович, 15, Rokossowska, O świcie roślin. 191, Балов, 92) тої (Rokossowska, 168), далі порошок (Мил., 15, Ящур., Temesvary, 17), мішанину соли камінної, сіркового квасу, галуни, експелеру і спиритусу (Шухевич, Гуц. 9).

Зганяють також плід в механічний спосіб двигачи тагарі, перекидаючись „в кадуб“ (Ящурж. 75), перегинаючись через дїжу (Милор. 15), або виконуючи інші рухи (Гринцевич, 77), які помагають і на прискіпшенє породи. Декуди беруть теплі купелі пр. з гірчяці (Ящурж., 15, Temesvary, 18—20) або носять вузькі сорочки (у Угорських Русинів, Temesvary, 18).

Для обезпеченя дитини уживають і заговорів та амулетів. У Гуцулів носять дівчата горіх, в яким зложено очі з кертпці і миши, крило з лянлика, голову з мотвля, живе срібло, вухо з голки, денце з обірника (?) і сажу (Шухевич, 9).

VIII. **Сьомачата.** У різних народів стрічаємо ся з поглядом, що дитина уроджена на 7 місяці ліпше ховаєть ся і має віщу силу. Німці з Альтаузеє думають, що ліпше виховати 7 місячну

дитину, як осьмимісячну (Andrian, 111). Погляд на спеціальну вішу силу семачаток витворився з самого факту, що тільки 7 місячні діти заховують ся при житю, коли 8 місячні умирають, в звязку з вірою в містичне число 7. Таку саму силу має 7-ий з ряду син (Wuttke, D. V. §. 479, Grimm, D. Myth., IV., 786, Birlinger, Aus Schwab. N. 358, [лічить воля] і, т. д.). У Чирокезів уважають сегого сина пророком (Liebrecht, Z. V. s. 347, де й иньші паралелі). В Чехах кажуть про сему з ряду дитину, що вона побачить в 7 році всі скарби, сховані в землі (John, Sitte, 104, Jeschnitz, Prager Mitt., VI., 208). У нас, на Україні видить дитина в 7 році домового (Ястребов, 145).

З того самого жерела вийшла і віра в силу лицарів семидітків (Савичъ, Замѣтка о малорусских „семилѣтнихъ богатыряхъ или близнецахъ“, Киев. Стар. 1889, III., 753—9. Гринченко, Этн. Матер. III., 269—71, Миронъ, Сожжєліє упирей въ с. Нагуєвичяхъ, Киев. Стар. 118).

Про значєня числа 7 прошу зрештою порівнати: Макарий, Введеніє въ православное богословіє, Спб. 1863., с. 167 і д. F. Andrian, Die Siebenzahl im Geistesleben der Völker, Mit. d. antrop. Gesel. in Wien, 1900, 235—274, Schlicht Christinus, Die räthselhafte Wunderzahl sieben, Kanau 1831, Siebenzahl in der Dichtung, Euphoriion, 388 і д., D. Roscher, Die Heiligkeit der Siebenzahl im Kultus und Mythos des Apollon, Philologus, 60, 1901, с. 360 і д., Zöckler, Die Tugendlehre des Christentums, Gütersloh, 1904, с. 243 і д., Roscher, Die enneadischen und hebdomadischen Fristen und Wochen, Abhandlungen der geleh. Gesel. d. Wis. zu Göttingen, Hist. phil. Klasse, 1903., T. XXI, N. 4, idem, Die Sieben- und Neunzahl im Kultus u. Mythos der Griechen nebst einem Anhang, ibid. XXIV. N. 1. 1904), а також літературу наведену у Краса в Allgemeine Methodik d. Volkskunde і в мойй праці „Матвій Корвін в славянс. словесности“; Sabel E., Von d. „heiligen“ Zahl Sieben, ihrer Geschichte, ihrer Bedeutung u. ihrem Ursprung. (Nord u. Süd, CVIII., 300—313).

IX. Про душу дитини. По віруваням богатых народів існує вже душа дитини перед її уродженєм, але пробує ще у Бога або у духа або взагалі в якимсь означєнім місці (Ploss, Kind, 3, Drechsler, 180).

Аж під koniec вагітності, примішуєть ся Бог з душею, що й сотворив її (Книга Іова X., 8—11, Псалм 139, V. 13—16, так само в Корані, Stern, 284 і д.).

Всіляко думали про те, коли плід дістає душу. Luigi Bonaciolo гадав, що аж по 45 днях „anima rationalis a sublimi Deo creatur, creataque infunditur“. Талмуд і Пліній були тої гадки, що до 8 і 7 місяця дитина не жие, подібно твердив і Гіппократ. (Ploss, Weib I., 670—2). Індійці були переконані, що перші ознаки душевного життя у дитини треба віднести до 4 місяця (Schmidt, 490).

Б. П о р і д.

I. Назви. З поміж назв на означенє породу заслуговує особливо одна на увагу, про яку не згадуєть ся в иньших записках. Коли батько прийде до родичів жінки і коли його питають, що Бог приніс, відповідає він: „Жінка з печі упала“ (Kopernicki, 132). На Гуцульщині кажуть про час злогів, що тоді жінка „в куг упаде“ (Шухевич, 1).

Подібні звороти подибуємо і у Німців. В Тиролю говорять ся „Der Ofen ist eingefallen“ (Ploss, Weib, II., 7), люди з Альтаузеє говорять „Der Ofen ist eingestürzt“ (Andrian, 109), на Шлеску кажуть також, що „Backofen wird einfallen“, (Drechsler, 181), в Швайцарії „Ofen ist zsämegheit“ (S. Meier, 17).

З тьх кількох примірів, які можна доповнити матеріалом у Liebrechta, Zur V. 304, і Drechsler'a, 181, бачимо, що між хлібом і печенем в печі а походженем і уродженем дитини заходять певна символічна звязь. Тим вияснюють ся численні німецькі звороти „того треба б перепечи“ або він „зроблений з злого тіста“ або „се хлібець з 7 печива“, до яких маємо паралелі і в наших записках.

На Покутю кажуть, що жінка „зійшла ся з дитиною“, а по породі, що „звернула“ (Kolb, Pok, 208).

II. Приготованя. Простий нарід не знає таких приготовань, яких придержують ся у інтелігенції. Жінки сповняють аж до останної хвилі усї свої обовязки і злягають дуже часто серед роботи на полю або на дорозі або ярмарку (Милор., 15); тільки слабі жінки, хоровні кладуть ся декуди у постіль (Шухевич, 2). У Гуцулів затягають тоді мужеські холошні, щоб не лишити по собі крови, як би прийшло злягти не в хаті (Шух, 2).

Коли надходить час породу, посилають за бабою. Звичайно йде сам батько, щоб попросити бабу і щоб ніхто про се не довідав ся (А. Малинка, 257, Чубинській, 3).

Післанець передає бабі хліб (Чуб., 3, Barwiński, Öster. Ung. Mon. in W. u. B., Galizien, 398) і просить її. Баба зразу не годить ся і радить вибрати иньшу (Малинка, 257), одначе вкінці годить ся, бо відмовити не можна (Мал., 257, Чубинській, 3, Милорадович, 28).

Зі собою бере баба також хліб (Чуб., 3), угле, кілька льняних зерен і спориш (Мал., 259), а декуди і свічку, („що в лівій руці свічку несе“) (Милор., 17).

Усюди зачинає баба від молитви (Чуб., 3, Милор., 17) і від поклонів, і аж потім переходить до самого діла.

Ш. Баба (повитуха). У нас спочиває поліжянцтво майже виключно в руках сільських баб, повитух, які звичайно більше шкодять, як допомагають, бо не мають найменшого фахового образования, а весь спосіб лічення переймають від иньших баб, з якими мали самі діло, коли родили. Сільська повитуха пильнує лише, щоб усі обряди були доховані: усе иньше для неї незнане. Так в Галичині не знає вона нічого про породові відходи, на Україні не уміє відрізнити болони, в якій загорнена дитина, від головки плоду. Тому не дивно, що породи кінчать ся часто нещасливо і що часописи раз ураз приносять нові факти (Гринцевич, 73, Ploss, Weib, II., 124—127). На Україні відносини в тім напрямі почали вже трохи поліпшувати ся завдяки змаганням земств (Малинка, 256—7, Сумцов, Очерки 53). Одначе і сей стан назвати треба невідрадним (Ploss, Weib, II., 124—6). Галичина представляєть ся ще гірше, як Україна, а про гірські околиці нема що й згадувати. Лікар в наших селах при полозі, се річ надзвичайна і трапляєть ся дуже спорадично. Обставини ті тим прикрійші, що у нас лікарів дуже мало, а багато з тих, що є, не має охоти вибирати ся на далекі села. Один газда з Головецька розказував про се дуже трагічну історію, яка, о скільки мені звісно, не належить до надзвичайних рідкостей.

Бабами стають жінки в 45 або 50 році життя, що вже перестають родити. Великим соромом для баби вважають прихід на світ дитини: ціле село смієть ся з того, а дитину прозивають стадо „бабинцем“.

(Про баби маємо докладніші звістки у Малинки, 257—7; Ящуржинського, 76, Гринцевича, 73 і у Милорадовича, 16—18).

Від баби вимагають, щоб була „чесна“, бо її прикмети переходять в часті і на дитину, „досьвідна“ і богата та щедра, аби могла добре частувати. Одначе на її досьвіді ніхто не розумієть єя.

А коли навіть стане ся щось найгіршого, лишають бабу в супокою, коли тільки вміла добре приговорювати. Передовсім вимагають від неї, щоб уміла добре вести хату, бо за цілий час злогів віддасть ся в її руки орудуване господарством.

Уважають, щоб баба не була своячкою (Чубинс., IV. 3).

На злоги повинна бути убрана в чисте біле (Милор., 17). Заплати звичайної не дістає ніякої з виїмкою пеленок і дарунків (Милорадович, 28); в Ходовичах дають їй по першій дитині 2 міри полотна на запаску, 20 цт. і бохонець хліба (Kolessa, 120). Про ролю баби підчас уродин, хрестин і зливок буде мова на відповіднім місці.

IV. Місце злогів. Майже завсїгди родять жінки в хаті (Ящурж., 76, Мал., 259, Чуб., 3, Дерлиця, 122, Kolberg, Pokucie, 209, Гринцевич, 72 і, т. д.). Одначе декуди переховав ся ще давнійший звичай, що жінка злягає в якімось скритку, приміром у стодолі, повітці, коморі або на городі (Милорад., 16). Сей звичай знаний у багатьох європейських і позаєвропейських народів, що ще стоять на низшій ступні культури (Ploss, Kind I., 54—61, Сумцов, О н. в. 79) і стоїть у звязи з поглядами на нечистість жінки в часі породу і породового періоду (Ploss, Weib I., 352—3, Höfler, Krankheitsbuch, 502—3). Зі славянських народів придержують ся його дуже строго Великоросн. У них родять жінки в парни і остають там кілька днів (Лебедянъ, Бытъ крестьянъ тверской губернии, Этногр. Сборн. 1853. I. с. 183—6, Этногр. Сб. I. 23, Тульская г.), а відтак декуди йдуть до своєї дитини і пробувають там до виводу. (Сумцов, О н. в., 78, Нижегородська г.) У полудневих Славян не вільно було також до недавна злягати в хаті, бо се занежшувало її (Krauss, Sitten, 537, Ploss, Weib II. 11, И. Ястребовъ, 474). Численні паралелі наведені у Plossa, Weib, II. с. 30—37, 39—48.

Другою причиною, чому жінки опускають на той час хату, є страх перед лихими очима. У нас так само як і у Великоросів вірять твердо, що чим менше людей знає про вродина, тим ліше, бо поліжниця мусить терпіти за кожний гріх людини, що знає про її стан (Милорадович, 16, Кольберг, 175, Chelmskie [і перед близняками], Ploss, Weib II., 9, з Деміча, Сумцов, О н. в. 76, Д. Успенскій, Родины, 72, А. Балов, Рожденіе, 29, Малинка, 255, Иванов, 25).

Щоб забезпечити ся перед лихими очима, заслонюють звичайно ліжку білим простиралом, завішеним на жердці (Дерлиця, 122, Kolberg, Pokucie, 209). В Брацлаві (Чубинс. 3) роблять се,

коли вже дитина уродить ся. В Ходовичах причіпають до простирала бинду з коралями, коли уродить ся дівчина, бинду з квіткою, коли хлопець (Kolessa, Narodziny, 118). Так само роблять Словаки (Ploss, Weib II., 40, і О. U. Mon.), Москалі (Лебедин, 183, в хліві) і Боснійці (Stern, 293). З неславянських народів знає се приміром у Волохів, Ново-Греків і Вотяків (Гр. Верещанинъ, Вотяки сосновскаго края, Зап. И. Рус. Геогр. Общ. по отд. Этн. XIV. 2. с. 28).

Підчас уродин не вільно нікому вийти, а коли вже хто ввійде, то мусять остати ся до кінця вродин (Милорад., 16). Щоб люди знали, роблять всілякі знаки (Ploss, Weib II., 13—14): у Гуцулів приміром застелюють приспу вереною, а в вікнах кладуть червону пляшку (або білу), наповнену бураковим борщем. (Шухевич, 2).

V. Заховане батька; кувада. Батько в одних сторонах може бути при породі (Милорадович, 18) і навіть помагав, в других мусять забирати ся з хати (А. Малинка, 264—5).

Кувада у нас не доховалась. Про її істноване може хіба свідчити сей звичай, що по хрестинах дають батькови їсти кашу, змішану з сіллю, вином і иньшими неконче смачними річами. Знають його Українці Харківської і иньших губерній, Білорусини і Велико-роси Костромської і Орловської і иньш. губерній (Сумцов, О н. в., 76—7, і dem, К. П. N. 74), В. Ив. Благовѣщенскій, Звичай, повѣрья... Р. Ф. В. 1880. IV. 251., Рѣдько, 91—92). В. Добровольскій подав в Русс. Филол. Вѣстник'у (XVI, 1886, с. 128—131) звістку про дуже цікавий пережиток. В селі Рудні Ельнинскаго п. Смоленсь. г. жив дідусь Іван Лорічкін, якпй уважав за свій обовязок стогнати, як його жінка родила. Вступом до сього був звичай весільний. Як мущина признавав „авторитет жены выше своего“, то позволяв їй 3 рази перекотитись через себе. Тим самим приймав на себе обовязок стогнати при вродинах. Часом саджено мущину на високе місце і привязувано шнурок „за нѣжное мѣсто“. Коли жінка стогнала, тоді потягала баба за шнурок, так, що й муж мусів стогнати. Доховало ся також повіре, що при мужчині йде легше порід.

Дальше можна уважати за сліди кувади те, що в чернігівській г. розвязують мужчині пояс і ковнір підчас трудного породу. (Черн. Г. Вѣд. 1855. N. 20. = Сумцов, К. П. N. 73). Може сюди належить також звичай, знаний в харківській г., надівати на мужа біле простирало підчас хрестин.

Зі славянських народів доховала ся кувада тільки у Кашубів. Сотки примірів і обговорене питання знаходимо у Ploss'a, Kind, I., 143—160; прошу також порівняти: Tylo r, Forschungen über die

Urgeschichte des Menschen, 381, Lubbock, Entstehung der Zivilisation 1875. с. 15 і д., Суццов, Куль. переж. N. 73, Letourneau, L'évolution du mariage, 394 і д., Bachofen, D. Mutterrecht, I., 17, Рѣдъко, 98—108 і pas., Schmidt, 530—36.

VI. Злогн. Перед „розсипанем“ наступає торжественне прощанє з мужем і з родиною, а часом і з чужими по вулиці (Гринцевич, 72).

Тоді забираєть ся баба до останніх приготовань. Передовім лагодить місце злогів. Є се звичайно постіль (місце між пічу а стіною), яку накривають соломкою, а часом і рядном; під голови кладуть звинений кожух (Гринцевич, 72, Милорад., 17, Kolb. Pok. 209, 211, Kolessa, 118).

Гуцулки родять на землі (Шухевич, 2) подібно, як Сербки, Болгарки, Румунки, Циганки (Temesváry, 45), Хінки і Індийки. (Ploss, Weib II., 40—41).

Перед породом розбирають жінку з усього і ожидають породу. Порід буває у нас звичайно легкий; се стрічасмо переважно у народів менше культурних і у селян взагалі. Ящуржинський, (с. 75) розказує, що часто приходить дитина на світ майже без болів в часі жнив на поли і роділя сама її приносить до дому. У Гуцулів алягають жінки звичайно при роботі: нераз вилазять на піч самі, а злазять вже з дитиною; буває і таке, що вагітна вертає вже з ярмарку з дитиною і з бесагами (Шух., 2). І Дерлиця каже, що „гарад може появиtia ся на розлогім лані, в дорозі з ярмарку чи відпусту“ (122).

Про Вендів писав М. Richtey в 1671 р., що їх жінки родять де будь по дорозі (A. Vieth, Beiträge zur Ethnologie d. hannov. Elbslaven. Arch. f. slav. Phl. XXII. с. 107—111). Про Шведів говорить о. Мих. Вексоній, проф. права з Або в 1650 р. в „Epitome descriptionis Sveciae, Gothiae... (Hahnii, Collectio monumentorum, II. 1726, с. 240): „Foeminae durae sunt, saepe in agro sine obstetricum ore partum feliciter egerentes, quem veste involutum domum portant, nec multo post, uti ante, domesticos labores capessunt“. Численні приміри, що порід і некультурних народів і низших верств лекший, знаходимо у Ploss'a, Weib II., 49—52.

Порід відбуваєть ся у нас переважно лежачи. Гринцевич стрічав ся лише з тм способом за 25 літ своєї практики, (73). Те саме виходило і з заміток Кольберга (Рок., 209). Одначе побіч того стрічають ся дуже часто і ниніші положеня підчас породу. В Херсонській губернії (Ястребов, 112) родять прилякаючи;

так само у Гуцулів приклякає поліжниця над веретою, розстеленою на землі (Шухевич, 2). В сей спосіб розсипують ся Румунки (Тем., 44), Німки і жінки вьшних народів, як се видно з зіставлення у Ентельмана і Пльосса. У нас розширене далі і одно таке положене, яке після Темешварі не стрічаємо в цілій Европі, лише у Індів. У Марамороських Русинів завішують поліжницю на шнур за руки і підтягають її в гору аж під стелю, так що ноги звисають (Темеш., 44). Але і поза Марам. Русинами таки в Европі подібувмо се в Харківській губернії. Милорадович описує се тими словами: „Улюблене положене родильниці в Лубенським повіті є стояче, причім вона опираєть ся поясицею. Рідко жінка родить лежачи: на бік їй навіть не дозволяють класти ся. Частійше стоїть жінка і держить ся за пояс, завішений на сволиці, трохи присівши і відкинувши тіло назад, а баба давить коліном¹⁾. Одна дама застала привіром поліжницю повішену на двох поясах в такий спосіб, що можна її було колисати, як у колесці (Мил., 18). Цап Темешварі не знає також, що у Москалів вішають вагітну за ноги, так, що голова звисає на діл (Г. Е. Рейнгъ, О рус. нар. акушерствѣ), і що і в сім „варварстві“ беруть участь Українці (Чубинскій, 4)¹⁾.

Як бачимо, наємо у нас майже всі способи положеня при вроднах. Їх число доповнює ще спосіб, який стрічаємо також приміром у Німців і у Угрів. Жінку садять на коліна мужа, плечима до нього; муж держить її під пахи і погинає до себе (Милор., 18, Харківе. г., Ястребов, 14²⁾, Херсонська г.).

VII. Невідрадне економічне положене, нешанованє здоровля і вплив міста причиняють ся до того, що і у наших селян не належать трудні роди до рідкоств. З цілого ряду способів заслуговують тут на увагу средства механічні, внутрішні, зовнішні і забобонні.

Найчастійше приспішують баби роди в сей спосіб, що потискають живіт з верху на долну (Милорадович, 17). Одначе крім того, ще досить „нєсвинного“ средства уживаєть ся безчисленне число иньших, які часто спроваджують смерть жінки або дитини. Так б'ють животом о землю або о двері, кладуть її на лавку підносять ноги до гори і трясуть або тягнуть ноги в противні сторони (пор. Fossel, 54), щипають її, б'ють і кусають полові знаряди, або копають її кілька разів у плечі коліном. Муж знов бере її на коліна і підкидає, що може в гору. Крім того кажуть їй ви-

¹⁾ Завішуванє знають також Лотині (Ulanowska, 206).

тягати воду з кириці, пчихати і плювати, тягнути шиурок, уніщений на стелі (Ястребов, 142, Чуб., 3), або дуги в порожню пляшку (Гринцевич, 77). Загально радять скакати через лавки або з припічка (Гринц., 77, Чубинській, 3, Siarkowski, 47).

Усі ті способи не представляють одначе чогось надзвичайного і стрічають ся і у иньших народів (Ploss, Weib II., с. 166—175, Temesváry, 49—61, 35).

Механічних средств уживають звичайно вже в крайній потребі, а поки ще добре, дають різні напитки і масти.

1) Найчастійше дають порошок з житних ріжків у воді (Гринцевич, 74, Малинка, 259, Милораз., 15, Ящурж., 76).

Се лікарство прийняте і в медицині, знають його й инші народи (Fosset, 54, Temesváry, 52).

2) Далі дають настій з житнього цвѣту (Гринцев., 74, і на Латві Ящурж., 76),

3) відвар з васильків (*Ocimum Basilicum*). (Гринц., 74, Сумцов, О. н. в., 76, Рѣдько, 81, і *ibid* цит. Іваницькій, Матер. по этн. Вологодс. г. 1С9),

4) з лободи (Гринц., 74, Ploss, Weib II. 268),

5) з майорців (*Origanum maiorana*) (Гринц., 74),

6) з тої (*Aconitum apellus*) (Гринцев., 74, Rokossowska, 168),

7) з собачої кропиви (сердечника, *Leonorus cardiaca*) (Гринцевич, 74),

8) з расти (Гринц., 74),

9) з остудника (зелізяка, *Verbena officinalis*) (Гринц., 74, Gustawicz, VI. 50),

10) з румянку з горівкою (Гринц., 74),

11) з *Satureia hortensis* (сзaber, Гринц., 74, Weryho, II., 606),

12) з повою з молоком (Гринц., 74),

13) з пастернаку (Гринцевич, 74).

14) Пють іще сок, витиснений із *Lactuca sativa* (Гринц., 74),

15) настій з корія деревія (*Angelica silvestris*) на горівці (Gustawicz, VI, 224, Гринц., 74),

16) оливу (Чубинській, 3) або мило з горівкою,

17) коричеву воду (Малинка, 259, Милорадович, 15),

18) і настій льну з хлібом. (Малинка, 259).

19, 20) Зі звіривних ліків знають порошок з утертих мух і з жаби (Гринц., 74, 75).

21, 22) Уживають далі порошок з кристалу і з міді, зіскробаної з трех мідяків. (Гринц., 75, Fosset, 53, Малинка, 256)

23) Кажуть поліжницї з'їсти двох яєць і випити склянку води (Грин., 74). Пор. Fossel, 54, Krauss, Sitte, 539, John, Sitte, 101.

24) Пють, подібно, як і для зігнання плоду порох, шафран і п. а в Київщині і горівку з перцем (Ястребов, 142).

На живіт кладуть ся звичайно оклади з соли, змоченої в теплій воді і з льняного насія (Гринц., 75).

Части родні намащують при тім оливою і милом (Милор., 17) або маслом (на Угорщині, Тем., 42), в Галичині мішаниною товщу і горівки (Ploss, Weib II., 274), думаючи, що в сей спосіб будуть лекші роди. Тих способів уживають на цілій землі (Ploss, Weib II., 166—7, Fossel, 58). З иньших масть прикладають: 1) бобкову масть, 2) олій, уживаний до смарованя ламп, 3) олій люльковий і 4) порошок з листя та з ягід бобкових, змішаний з оливою або горівкою, що особливо помагає на привервене правильного положеня дитини (Гринц., 75, Kolb, VII., 146).

Часто бере ся теплі купелі; дуже часто уживаєть ся підкурюваня. Роблять се всіяко. Між ноги породілі кладуть миску з горячою водою або з запаленою горівкою (Чубинській, 4, Гринцевич, 75, Kolb, VII., 146, Kolb, Pок., 211), до якої ще вкидають лупину з цибулі (Kolb, Pок. II., 174), подібно, як у Сербів (Krauss, Sitten, 539). Деінде кидають до ванни розпалене каміне і поливають його водою (Милор., 18, Гринц., 75), в якій варла ся капуста.

Підкурюваня уживають численні народи, між иньшим Велико-роси і населене Угорщини (Тем., 51). У Поляків прим. підкурюють соломкою зі стріх (Pierzchala, 335) або цибулею (Świątek, 601).

Найбільше способів треба віднести в сферу забобонів: їх о много більше і я постараю ся вичислити найважнійші, обмежуючи наводжене паралель, яких можна знайти багато більше.

1) Передовсім дивлять ся, щоб усі вузли були порозв'язувані, усі замки, окрині, вікна і т. п. поотвирані, розпускають поліжниця волосє і скидають усі перстені, ковтки, коралі і т. п. (Милорадович, 18, Чубинській, 3, Шухевич, 2, Ящур., 76, Малинка, 259, Kolberg, Pок., 211, Сумцов, О н. в. 75, Temesvágy, 53, Черн. Губ. В'їд... 1855. N. 20, В. Ястребов, 142, Сумцов, К. II. N. 75, Иванов, 25).

Звичай розв'язувати і відчиняти усе, що завязане і замкнене, стрічаємо загально у європеєських народів, а передовсім у славянських і германських, приміром у Москалів (Балов, 92), у Чехів (Václavek, 122), у Сербів (Милићевич, 192, Glück, 413, Lov-

retić, 415, Krauss, 539, Petrović, 284, Сумцов, К. П. N. 75), у Німців (Wuttke, 355, Drechsler, 182), в Норвегії, Данії і Шкоцї (Liebrecht, Z. V., 322, 360), у Новогреків (Stern, II., 294), у Жидів (Segel, 59), у Лотишів (Ulanowska, 207), у Пермяків (Янович, 71); знаний він також в Індії (Schmidt, 520).

2) Опроваджують поліжницю по хаті і три рази довкола стола та через три пороги (Милор., 17, Гринцевич, 75, Чубинскій, 3, Малника, 259, Ящуржинскій, 76, Успенскій, 72, [Тула], Kolberg, Pok., 211, Berwiński, 398, Р'д'ько, 93, Гринченко, Э. М., I., 26, Иванов, 25).

Так само роблять і Німці (Fossel, 53), Сербї, (Ploss, Weib, 247 і п.), Угри (Temesvagy, 49), Поляки (Тоерпен, Aberglauben, N. 82).

3) Проводять на розстайну дорогу а відтак кажуть 3 рази стукнути в поріг. (Гринцевич, 76, Сумцов, О н. в. 75, Ящуржин., 76, Чубинс., 3, Ploss, Weib II., 249 [у Білорусянів], Гринченко, Э. М., I., 26).

4) Ведуть три рази через дорогу (Чубинс., 3).

5) Ведуть через дев'ять порогів, до яких іде передом а вертає задом. (Гринц., 76). Поріг має взагалі велике значінє і стоїть в звязи з уроками.

6) Переводять через тік, де молотять збіже (Ящурж., 76) або через гумно (Чуб., 3).

7) а) Кажуть поліжници переступити через штани мужа. (Малника, 259, Сицинскій, 67, Иванов, 25; у Секлерів через гачі (Тем., 53) так як у Сербів (Милич., 192, Krauss, 539) пор. ще Ulanowska, 206.

7) б) В Чернігівській губернії бере муж жінку під лікті, потрясає нею, а відтак кладеть ся і жінка переступає 3 рази через нього. (Шарко, Изъ области суевѣрій Малоруссов, Этн. Обзор, VIII., 172). Подібний звичай знаний в Казанській і Рязанській губ. (Р'д'ько, 126), а мабуть і в цілій Росії (Демичъ, Врачъ 1889, с. 252). В Нижегородській і. мусить чоловік переступати через жінку (Р'д'ько, 126). Прощу ще порівнати Иванов, 25, Успенскій, 72.

8) Ведуть через мішок, через коромисло і лопату (Чубинс., 3, 4, Милор., 17, Сумцов, О н. в., 75, Ulanowska, 184, Temesv., 50, Stern. 295, Ploss, Weib II. 250).

9) Поліжниця мусить переступити через червоний пояс (Чубинс., 4, Сумцов, О н. в., 75, Иванов, 25).

10) Дають їй п'яти воду, в якій обито ікону (Милор., 17, Чуб. 3, Р'д'ько, 68).

11) На трудні роди помагає вода, яку треба пити з рота мужа (Милорад., 17, Милићевић, 193, Чуб., 3, Krauss, 540, Temesv., 54, Lovretić, 415, Рѣдько, 125, 126). Серби пють з черевика (Милићевић, 192), подібно, як і Кавказці (Рѣдько, 125).

12) Роди приписує моч мужа (Гринц., 76), лїк уживаний між иньшим у Жидів,

13) або сорочка, в якій перший раз жінка ночувала з мужем. (Гринц., 76).

14) Щоб викликати блюванє, дають з'їсти вош, (Чубин., 4, Успенскій, 72, Рѣдько, 77—8, Сицинскій, акуш. помощь въ Минской губ., 77, *ibid*, 78), або запихають їй в рот її власне волосє. (Чубин., 4, Гринцевич, 76, Балов, 92, Гринченко, Э. М., I., 26).

15) Велику роль грає піч, про що ми вже висше згадували. На Україні стукає баба в піч для улєкшена родів (Грин., 74), у семигородських Румунів ставить муж дві засвїчені свїчки перед отвором печі (Temesv., 60); у Угрів заборонено тоді палити (*ib.* 22) і опирати ся о піч, бо будуть трудні роди, а у Сєклерів вбивають цвях у піч, коли зблєжають ся роди (*ib.* 43). У Німеччинї відбувають ся роди коло печі (Сумцов, О н. в. 75).

16) При родах треба заховувати мовчанє (Patschovsky, 55, Drechsler, 182) або противно галасувати, стрїляти і взагалї лякати поліжницю. (Гринц., 76, Ястребов, 142, Сумцов, О н. в., 75, Krauss, 529, Милићевић, 192, Krebel, 110, Рѣдько, 66 і д.).

17) Коли жінка задивить ся на коня а не хоче 11 місяців носити, то мусить підчас родів дати йому вівса з подолка. (Гринцев., 76, Малинка, 256, Wuttke, 355, Ploss, I. Kind, 31, Krauss, Sitten, 540, Милићевић, 192, Шухевич, 2, Drechsler, 179).

18) Щоб лекше родити, накладають декуди шапку чоловіка, що також роблять і пізнійше, щоб охоронити ся перед злимв духами (Ploss, Kind I., 254, Чубинскій, 3).

Велику, може і найбільшу силу мають релігійні практики, до яких прибігають, коли ніщо не помагає, Передовсім кажуть породили молити ся, або дають їй пити воду, в якій обмито ікону. Завішують ручник, в котрім носили паску (Чубинс., 3) або що висить над образами (Гринц. 76) і кажуть їй його держатись. (пор. Fossel, 53). Далі кладуть їй ключі і пояс, яким оперїзуєть ся священник підчас богослуженя (Чубин., 4, Kolb, 146, Гринц., 76, Kolberg, Pok. 211).

Поліжницї носять на Поділю українським т. зв. „небесні листи“ писані галицьким діалектом; тут написано між иньшим: „Аще какая беременная жена сей листь будетъ при себѣ носити, или часто слухати его, то безболезненно породить дитя“. (Ящуржинській, 75).

Церков так західна, як і східна не лишля жінок без помочи і установила для них окремі молитви. На заході, особливо в Німеччині уживають проти трудних родів друкованих молитов, про які згадує приміром фльоріяньський кодекс з XIV столітя (Grimm D. M. III. 417, Fossel, 52). Найбільше розширені слідуєчі чотирь молитви: „Geistliche Schildwacht“, „Romanusbüchlein“, „Sieben heil. Himmelsriegeln“ і „Wahre Länge Christi“, з котрих перша годить ся в данім місці з нашим небесним листом: „Wer dieses Gebet bei sich trägt... Und jede schwangere Frau wird leichtlich gebären und das Kind vor Gott und den Menschen angenehm sein“ (Fossel, 52).

У нас у східній церкві уживала ся до того „Молитва егда начнетъ жена дѣти родити не борзо“, уміщена в требнику і знана у всіляких відмінах. До нас дійшла вона з Греції за посередництвом пол. Славян (Алмазовъ, Врачевальныя молитвы, Лѣтопись истор. фил. Общ. при Имп. Новор. Ун. VIII. Визант. Слав. отд. V. 1900. с. 441—444., Jagić, Sredovječni liecovi vgačanjia. Starine X., Алмазовъ, с. 490—492). Вкладали її або в праве вухо або обвязували довкола голови або клали на хребті або на животі або всунали в пазуху. (Пор. ще Чолаковъ, 1).

До трудних родів є, розуміть ся, і окремі святі: їх вичисляє Andree в своїй студії, Ploss, Weib II. 240—249 і Temesvary, с. 21 і д. Переважно звертають ся з просьбами до Марії;¹⁾ Москалі звертають ся до свв. Катерини (Баловъ, Изъ народн. вѣров. в Пошехонс. у. Жив. Ст. 1893. III., 428). В деяких сторонах беруть від попа шапку і кладуть її під голову. Сей звичай покривасть ся в части з другим, що шапка мужа улєкшує роди, коли її носити на голові. Розуміть ся, що другий звичай не стоїть з першим у генетичнім звязку і є тільки пережитком кувади (Чубин., 3, Liebrecht, Z. V., 360).

Останнім средством є отворити царські ворота, в що вірують численні християньські народи (Чуб., 4, Гринц., 73, Малинка, 260, Ящурж., 76, Янович, 71, Liebrecht, 322, Милићевичь,

¹⁾ Про чуда Купятицької ікони Матери Божої при трудних родах говорить Галатовскій в „Небо новое“ (с. 27), Сумцов, К. П. N 77.

Балов, 92, Гринченко, Эт. М., I., 26, Иванов, 24): уживають його і Турки (Stern, II., 297).

Крім релігійних практик вживає ся і помочи знахарів, які знають проти трудних родів багато заговорів (Гринц., 76—77).

Вкінці кладуть в голови сьвячені трави і цвіти (Ящурж., 76). При недогіднім положеню дитини є також певні звичаї. Так в Херсонській губернії ставлять макітру на живіт (Ястребов, 142) або трясуть поліжницею (Гринц., 78), або натискають живіт. Звичайно витягають дитину силою (Гринц., 78, Милор., 18—19).

VIII. Відрізуване пупа: Вкінці прийшла дитина на світ. Першим ділом буває замовлене дитини від уроку (Милор., 17, Чуб., 4); відтак береть ся баба до відрізання пупа і усуненя містища.

Пуповину відрізають звичайно на три пальці від живота, (Милор., 19, Гринц., 79, Малинка, 262) хрестячи одним кінцем поліжницею. (Гр., 79). Декуди вистерігають ся підрізувати ближше тіла, щоб хлопець не мав занадто малого пруття, а дівчина щоб не була занадто пристрасна (Гр., 79), або щоб не були хорі. (Милорадович, 19).

Відрізають звичайно на якімсь предметі, що може мати яку небудь звязь з будучим занятєм дитини, передовсім у хлопця на сокирі, а у дівчини на гребіни (Мил., 19, Гринц., 79, Чубинс., 5, Малинка, 262, Ящурж., 76, (голка), Иванов, 27).

Поволи зачинає також входити в звичай відрізувати пуповину на книжці, щоб хлопець був письменний (Ящурж., 76, Ястребов, 142).

До перевязання беруть прядиво, але уважають, щоб перевязати матіркою, а не плоскію, бо в противнім разі стала би дитина неплідною (Ящурж., 76, Гринц., 79, Милор., 19).

В Самбірським відносить ся се тільки до дівчат. (Лепкій, с. 269, Гринц., 79). Подібний погляд стрічаємо і у Румунів (Dan, 217).

Пуп має в поглядах народу, а ліше кажучи в поглядах народів, дуже велике значіна. Йому приписують усі майже народи нашої землі силу хоронити перед небезпекою, спроваджувати щастє і розбуджувати в людній духові сили (Ploss, Kind 15—18, Schmidt, 520); а нього старають ся також відгадати, якого пола буде дальше потомство.

Відрізаним кінцем пуповини помазують дитину в тім місці, де се робить сьвященник при хресті, і приговорюють, щоб не боялась уроків і щоб її обходила всяка слабість і нечистота (Малинка, 262, Гринц., 79).

Відтак дотикаєть ся баба пупом тімени дитини, „щоб не було тіменого зуба“ (Ящ., 262).

Пуповину заховують старанно в прискринок і дають відтак дитині, як доросте, розв'язати: коли розв'яже, буде мудре (Милор. 19, Гринц., 79—80, Франко, Н. в., 181, Lovretić, 416).

З тим поглядом стрічаємо ся на цілій території України, у Українців і у Поляків і у Жидів. У Лемків дивлять ся ще на те, о котрій годині відпала підв'язана пуповина і ховають її 7 літ між полотном: коли дитина розв'яже її в 7 році, то тим самим розв'яже собі і сьвіт (Лепків, 269). Тої самої віри з малими змінами придержують ся мабуть чи не всі народи. У Франків передержують пуповину до 6 року і дають її відтак дитині в явчяці, щоб її розум отворив ся. В Гесії зашв'яють її в одіж, подібно, як в Африці у Сомалів; в східних Прусах дають її дитині, коли їде перший раз до школи. Розв'язуване вузлів на пуповині приносять в Німеччині а іменно в Прусах, Франконії, Баварії, і д. зручність у фахових роботах (Ploss, Kind I, с. 15—18). На Шлеску дістає дитина подібно як у нас від того пам'ять (Nehring, 7), у Румунів (Dan, 218) учить ся добре, коли то хлопець і тче та шна зручно, коли то дівчина. Так само вірують в західній Чехії (John, Sitte, 104) і у Жидів (Segel, Mater., 322). В Альтавзее доховують її аж до смерті (Andrian, 109).

(Пор. ще Wuttke, 351, Toeppen, 80, Fossel, 63, Świętek, 601).

Місце дитини закопують у нас під ліжком або взагалі на тім місці, де дитина уродила ся, обмивши його і загорнувши в сорочку; декуди викопують ямку під лавою або на такім місці, щоб ніхто не переступив (Шух., 3, Милор., 21, Малінка, 263, Иванов, 27). „Бруд“ поливають водою і обсяпують зерном, щоб дитина була богата, а породіля „іще дітий водила“. При тім звичайно уважають, щоб добре закопати: відкопують, аж на случай смерті дитини і викидають до городу, щоби діти так росли, як трава на городі (Мал., 263). В Харківській г. роблять так само (Мил., 21), в подільській докидають іще кусень хліба і який гріш (Чубіни., 5). В Київщині закопують місце під плотом, замовлюючи його (Ploss, Weib II., 225). У інших народів не обходять ся однаково з містищем. Москалі закопують його в землю (Сумцов, О. в. в., 80, Успенській, 73), Естонці ховають у стайні (Ploss, Weib II., 225), в Дальмації закопують під рожею (Novorka, 247), Померанці взагалі під деревом. Між деревом і містищем заходить певна зв'язь: на Угорщині, коли хотять мати хлопця, закопують

місце під грушкою, коли дівчину — під яблінкою (Temesvary, 64); так само роблять і Німці. (Wuttke, 355)

Угорські Русини закопують його аж у кілька днів по родах, бо думають, що кілька днів здержуться, через тільки літ не буде дитини (Тем., 64).

Деінде палять його, як приміром у Норвегії (Liebrecht, Z, V., 319) або на Угорщині (Тем., 64); в Туринії і в Стврії дають його сушити, як і на Ісландії (Bartels, 70).

В Індії кидають його на воду (Schmidt, 507).

(Прошу ще порівняти: Świętek, 602, Ulanowska, 207).

Містище може так само довго виходити, як і сама дитина. Проти того уживають всіляких способів, з котрих деякі знаємо вже з уживання при трудних родах. Коли до двох годин не відійде попородовий очисток, тоді дають породілі пити оливу, шафран, цвіт півонії, настій вишневої кори, розтерті коралі (Милор., 21), мішанину з трьох зародків і з струганого срібла (Гринц., 80, Корепніcki, Przyczupek, 212) або обкурюють її (Podbereski, 74), або амушують блюватн (Мил., 21), прикладають на пупець утерту цибулю (Podber., 74, Гринц., 80, Świętek, 601), вкладають 9 головок часнику до матиці, прикладають горюче ключе на хребет і на живіт, 3×9 бібків овечого або свинського лайна, ставлять драпачку під хребет поліжниці або принаджують місце руками і зерном (Гринц., 80). Найчастійше одначе радять дути в пляшку (Милор., 21, Ястребов, 142).

В XVІІІ. ст. давали пити воду з розпущеним сорочачим мізком (Потебня, Мар. лъч., 29). Механічні средства іще страшнійші, як передші: жінку бють, трясуть, підкидають, а коли ніщо не допомагає, то витискають і виривають місце руками (Гринц., 81).

Приміри з жигя інших народів у Ploss'a, Weib II., 183—229.

ІХ. Упоравши ся з пупом бере баба і купає дитину і породілю. Тут знов цілий ряд приписів, як варити воду і з чим. Так гріють воду для дівчат у високих горнятах, щоб були струнки, але не допускають, щоб кипіла, бо дитина булаб сердита (Ящурж., 76): так само не купають у горячій воді. Звідси походить і наша поговорка, „в горячій воді купаний“.

Декуда в Росії і в угорських Русинів уживають зимної як лід купелі (Воллан, Сумцов, 84). До купелі кидають звичайно сіна, васильків, вівса і, вливають сьвяченої води (Шух., 3, Kolb, Rok., 175, Чуб., 6), дають живокости, товстушки, рути, огірочника, омана і хробуста (Мил., 20), гвоздків, троїцької трави (Іванов, 28), материнки (Лепкий, 269).

(Pop. Vyhľad, 140, Ploss, Kind, II., 11—25).

Щоб дівчина була красна, вливають трохи меду, (щоб пахла) (Kolberg, Pok. III, 175, Франко, н. в., 181).

У вільших народів додають також дечого, щоб дитина була гарна, щаслива і богата. На Шлеску (Vyhľad, 40), у Поляків (Lud II., 225) і у Жидів (Lil., 145) доливають в тій цілі молока. Словаки вкидають жито, щоб хлопець був добрим господарем, рябину, щоб червоно виглядав. Волохи дають соли і заліза, щоб дитина мала розум і сплу (Bartoš, Naše děti, 75). Москалі вливають ріжнуж мелока (А. Баловъ, 93).

Загалом вкидають гріш, щоб дитина була богата (Яшурж., 77, Шух., 3, Kolessa, 117, Lud II., 225, Bartoš, 5, Сумцов, О н. в., 84, Милор., 20).

Х. Батько приймає дитину за свою. З того звичаю, розширеного до нині у менше культурних народів, доховало ся у нас лише те, що дитину загортають в сорочку батька і роблять їй з його одержі пеленки (Чубн., 9). У Болгар і у Москалів передають наперед дитину батькови (Сумцов, К. П. N. 80), у Білорусів і Литовців діють ся се аж по хрестинах. В Альтавзее обвивають дитину також в батькову сорочку і передають йому на руки (Andrian, 109), аби її підніс. Сей звичай, знаний вже у старих Германців, розповсюджений до нині по Німеччині (Zürcher-Reinhard, 131, зі Швайцарії). Німці в Чехії доховали його також, хоть в вільшій формі: там батько зараз по купели мусить поцілувати дитину (Grüner, 36), а відтак доперва передає її матери (John, Sitte, 104).

З тим у звязку стоїть звичай, занотований Потанїним в „Очерках сьвер.-запад. Монголіи“ (с. 27): у Бурят Іркутської губ. підіймають жінки дитину до гори і спускають її відтак на долину, так, щоб упала на мягко постелений стіл.

XI. Вороженє по дитині. I. День уродня. День уродня значить так само богато, як і день зачатя.

Передовсім треба зазначити, що найліпші і найщасливіші породи в ранці. В ночи уроджена дитина буває спокійна, заспана, в день уроджена сердита і з добрим апетитом (Милорад., 20). В одній пісні згадуєть ся, що дівчина приведена в ночи на сьвіт не має щастя (Сумцов, О н. в. 74, idem, К. П. N. 76); подібно думають і Німці в Семигороді (Ploss Kind I., 89)

Дитина уроджена на Наума буде мудра, на Благовіщенє дурновата, на більше сьвято нещаслива (Милор., 20), каліка або мацюмна (Іванов, 26).

Коли дитина прийде на світ у неділю, то буде пристрасна. У Чехів кажуть, що щаслива дитина, уроджена в неділю (Вагтош, с. 4). Зрештою про недільні діти кажуть звичайно, що вони видать духів (Ploss, I., 88, Тоеррен, 76). Найнещасливіші діти уроджені в п'ятницю; в понеділок родять ся віщуни, в четвер богачі (Іванов, 26).

Вірмени тішать ся, коли роди випадуть на Сошествіє св. Духа, бо дитина буде розумна (Бунятовъ, 253); уроджені на Вознесенє будуть щасливі, на Воскресенє віщунами. У Жидів найліпший день второк: дитина уроджена в п'ятницю буде побожна, уроджена в суботу стане розбійником. (144).

2. Судьба. На Гуцульщині кажуть: „ледви народить ся дитина, збирає ся 12 судців, що сїдають на столовім вікні. Судці ті призначають для дитини одну зьвізду, що свїтить так довго, як довго дитина живе; як зьвізда упаде, умирає чоловік, якому вона при родинах була призначена“ (Шух., 2).

Віра в судьбу розвита особливо у Славян і персоніфікована в особах „роженниць“, „судільниць“, „віштиць“ і, т. д. Не хочу переповідати тут річий, які вимагали би хіба окремого трактованя: тому відсилаю до слїдуючих творів, в яких зібрана і дальша література: Веселовскій, Судьба-доля въ нар. представленіяхъ Славянъ. Разысканія ч. XIII. і XVII., А. А. Потєбня, О долѣ. Древности Моск. Археол. Общ. 1865, Соколовъ, Новый матеріаль для объясненія амулетовъ. Древности I. с. 170 і д., Ляцкій, Заговоры, Эгн. Обзор. XIX. с. 133., Krauss, Glück und Schicksal im Volksglauben der Südslaven. Mitth. d. antr. G. XVI. 102—162, Аванасьевъ, Поэт. воззр. Славянъ на природу, III, 318 і д., Máchal, Nakres slovanského bajeslovi, Praha, 1891. с. 76—80 і д., Ивановъ, Нар. рассказы о долѣ, Сборн. Харьк. И. Р. О. IV., 54 і д., И. И. Срезневскій, Роженицы у Славянъ и другихъ языческихъ народов, Архивъ Калачова, Т. II., кн. I, М. 1855, с. 97—122, Ploss, Das Weib, II., розд. XXXVII., Das Kind I., 37—47, Дан, 215 (в Зтюнїч), И. Ястребовъ, 475, Бр. Нушић, Косово, 122—3, Е. Барсовъ, Сѣверныя сказанія о лембояхъ и удѣльницахъ, Труды Эгн. О. И. Общ. Л. Е. А. и Э., III., 1, Бунятовъ, 253, 255.

3. Чепецъ — се оболонка, що лшляеть ся на голові дитини з ячного міхура. Після дуже загальної віри приносить він щастє тому, хто його посїдає (Милор. 20). В наших записах заперечуєть ся істнованє сього віруваня, одначе воно і у нас стрічаєть ся (Чуб., 6, Ж. Ст. 178, Франко, Н. в. 181, Ящуржинскій, 76, Иванов, 26). В старину не дуже далеку купували в Росії чепецъ

перед важним ділом (Авдѣевъ, Зап. о рус. бытѣ, 138, Сум, 28), подібно, як адвокати в Англії іще в XVIII. столітю. В Харківщині вшивають чепець в одіж дитини і думають, що буде архієреєм (Сумцов, К. П. N. 78, Мил, 20). У Чехів приносить він надзвичайну силу (Bartoš, 4).

Чепець має велику силу, приносить славу, гасить огонь, увільнює від війська, взагалі дає саме щастя. (Про се гл. Ploss, Kind I., 12—15. Temesvary, 64, Liebrecht, 324, Сумцов, Куль. Пер. N. 78, idem, О н. в., 79, Wuttke, 351, Bartels, 70—71, A. John, Sitte, 103. Stern, II, 330, Сумцов. Личные обереги оть глаза, 13—14, Kolberg, Mazowsze, III, 94, Świętek, 604, Успенский, 77, Lilientalowa, 145, Баловъ, 94, Lovretić, 419, Meyer, 103).

4) З дитини ворожать про її будучність. Вже в часі вагітності проповідують деякі признаки судьбу плоду.

1. Так приміром гадають, що коли жінці виходить з грудий корм, то дитина умре (Милор., 16).

2. Коли жінка хоче соленої риби, дитина не житиме; коли захоче сьвіжої, то остане при житю (Мил. 16).

3. Коли дитина зразу починає кричати, то се добрий знак; (Іванов, 26, Гринц, 86, Балов, 96, Малинка, 383) крикльва дитина з острим поглядом буде зла і любитиме обмовляти. (Милор., 20). У Німців противно. (Fosset, 62).

4. Тиха дитина, що „нявчить“, не довго поживе (Мал., 283).

5. Не довго житиме дитина, що зараз по уродженю поводить очима. (Мал., 283).

6. Брак розріза коло переніся віщує смерть. (Мал., 283)

7. Так само і коли вродить ся лицем в низ (Чубин., 8, Гринцевич, 86, Иванов, 26).

8. Коли дитина стискає кулаки, то буде скупа; противно, коли їх розгвирас, буде щедра. (Мал., 283).

9. Діти, уроджені з обмотаною цуповною, будуть неморальні (Милор., 20).

10. Коли очи дитини замкнені, буде спляча, (Чуб., 5) або буде довго жити (Сумцов, О н. в. с. 83). Коли отворені, але їй буде на сьвітї (Грин., 86).

11. „Сорочка“, як висить з боку, то хлопець піде до війська (Чубин., 5).

12. Дитина уроджена в часі місячки буде „просьвічена“, то значить, що усі будуть про неї знати (Чуб., 5).

13. Коли в кутках очей багато мяса, то буде довго жити (у нас і Сумцов, О н. в. 83; пор. також N. 6).

14. Помре дитина з довгим волоссям (Іванов, 26).

Щоб знати, чи дитина житиме, дають волосся з воском по купелі і дивлять ся, чи потоне, чи ні; коли затоне, то дитина умре. (Балов, 96, Благовѣщенській, 252, Лебедни, 183—6).

Дитина уроджена з зубами буде знахором і матиме врічливі очі. (Іванов, 26).

У вищих народів говорять те саме: у Славян кажуть, що з зубами родить ся унр.

XII. Звідки бере ся дитина. Тут згадаю про погляд, що дитини приносять бузько з озер, рік, ставів, взагалі з води. Численні паралелі до того зібрані у Пльоса, *Das Kind I.*, с. 2—12, що приписував тому мітологічне значінє, бо бузько, в символі блискавки. Krauss, в рец. на Böhm, *Deut. Kinderlied*, Urquell 1898 с. 319, видить в тім лише метафору, подібно як лише дотепною метафорою є слова пісні: (C Köhler-Meier, *Volkslieder von d. Mosel u. Saar*, с. 201) „Störche fischen nur in der Nacht“. По народнім віруваням приносять бузько дитину з багон і з води; крім того може її принести заяць або ворона. В Галичині приносять діти бузько. Мішухи купують їх у Кракові. Хлопам приносять звичайно ангел; часом купує хлоп у якомось славнім місті, прип. в Улашківцях. (В. Щурат, *Urquell*, V. 1894. с. 80—81, *Woher kommen die Kinder*).

Хочу подати кілька доповнень до Пльоса:

З кирниці приносять бузько дитину: *Rochholz, Allemannisches Kinderlied u. Kinderspiel*, 1857 с. 85—9, *Bartoš, Naše děti*, с. 4, *John* 102, *Am Urqu. IV.*, 224.

З води: *J. Vyhlidal, Ze života slezských děti, Č. Lid. VI.* 1897 с. 38, *J. Wurth, Beiträge am N. Öst. Z. f. d. Myth. IV.* 1859 с. 140—1, *Bartoš*, 4.

Повинь приносить: *Mat. Václavek, Moravsk. Val.* с. 122, *A. Vrbka, Sitten u. Gebräuche im Süd. West. Mähren, Z. f. ö. Vk. II.* с. 160, *John*, 102.

З ріки: *Bartoš, N. d. c.* 4, *Vrbka*, 160, *Urquell*, IV. 225, *Ilwof*, 10.

Зі ставу: *Laube, Volkst. Überlieferungen*, стр. 28, *John*, 102, *Am Urqu. I.* 225.

Приносять їх повитуха з ріки або з ліса: *Laube* с. 28, *Meier, Volkstüml. a. d. Frei u. K. A. Sch. a. f. VV., IV.* с. 17, *Václavek*, 122.

Знаходить сама мати: *Laube*, 28.

Дитину привносять також з пустої липи, бука, дуба (Am Urqu. IV. 224), або з каменя, Laube, 28, Sprechler, Volks. A. d. Thaminathal, Schw. Arch. 1903 с. 143.

Привносить також ворона, Bartoš, 4, John, 102, або водник, John, 102.

Із етнографічних записок пороблених на Україні видно, що у нас про бузька не знають; замість того кажуть, що дитину знайшла баба в буряні, в очереті або в піску, або сама мати, бродячи по річці; знаходять її також під кауустяним листом, на дубі або на вербі (Ящурж., 75); говорять також „тебе баба з ріки принесла“ або „під плотом у кропиви знайшла“ (Франко, Н. в., 184). В Купявським повіті привносить баба з садочку або зайчик; ловлять також дитий коло ривинці (Иванов, 39).

Віра в бузька не стрічається у всіх європейських народів, що тим природнійше, бо бузьки не всюди виводять ся. Так приміром на Ісландії не знає ніхто про ролю бузька; там гарнісінько оповідають дітям чисту правду, прикрашену релігійним поглядом, що дитину сотворив Бог, а мати породила (Bartels, 59). Віра в бузька витворила ся між Німцями і звідси лише перейшла до західних Славян; так у Сирії перенято її без огляду на те, що бузьків у краю цілком нема (Ilwof, 10). За се загально розпросторений в Європі погляд, що дитина з води і що її привносить повітуха; посередництво ворони локалізується в Чехії без ріжниць народности.

XIII. Родичі не однаково дивлять ся на те, чи уродить ся хлопець чи дівчина; більша радість панує з нагоди уродин мужеського потомка. Взагалі дав ся хлопцеві першенство перед дівчиною; се стрічаємо не тільки у нас, але і у інших славянських народів. У південних Славян уважається уроджене дівчини за велике нещастє, а жінка, що не родить хлопців, не має великого поважання у мужа і стоїть майже на рівні з неплідними. Пир буває декуди також тільки по уродженю хлопця (Kolberg, Maz., III., 92, Нущић, 122).

Відзначає уродженю хлопців знане у численних народів. (Сумцов, К. П., N. 79, idem, О н. в., 70—71, Ploss, Kind I., 67—70, Meyer, D. V., 106).

У нас доховали ся сліди того: так уважають жінку доти мслодицею, доки родять хлопців; по першій дівчині називають її вже бабою. Подібно думають і Поляки, де дівчата не тратьють невинности, коли породять хлопця (Federowski, II. 293).

XIV. Уроки. Жінці в часі родів і до виводу і дитині грожуть ненастанно всілякі небезпеки: лихі очи людий і невидима сяла злих духів.

Віра в лихі очи (*böser Blick*) розширена мабуть чи не по цілій землі як у культурних, так і у диких народів і стоїть у звязку з поглядом на незвичайну силу очий, того зеркала душі. З тим змішують декуди віру в надзвичайну а шкідливу силу слова, в уроки. У Славян і лихі очи і уроки доховали ще повне право горожанства подібно, як і у диких неєвропейських народів. У Німеччині і в західній Європі починають вони чим раз більше графляти на скептицизм і забувають ся.

Не маю тут на цілі розводити ся довше над обома поглядами, бо се запровадило би мене за далеко. Обмежую ся тут лише на сконстатовану універсальности сього погляду, що безумовно впривув усюди незалежно і відсилаю по деталі до праць про ту тему, вичисляючи найважнійше або те, що мені попало від руки.

Великий матеріал зібраний у Plossa, *Kind I.*, 129—243, у *Temesvary* 68—83, у Р'д'ька, 59—83 і Ветухова 32 і д.

Прошу порівняти іще: John, *Über den Aberglauben des bösen Blickes bei den Alten.* (Berichte über d. Verh. O. kön. Sächs Ges. Phil. hist. Kl. Leipzig 1855), Krauss, *Volks Glaube*, 39—48, 156. Pitré, *Rimedi e formole contra la jettatura.* (Archivio p. l. st. p. I, 1882, 132 і д.; IV. 1885, 451 і д.), Сумцовъ, О. н. в., 77, *idem*, К. Пер. N 102—105, *idem*, Личные обереги отъ глаза. Харьковъ 1896, J. Tuchmann, *La fascination, Mélusine*, VIII і д., Jan Valchař, *Prostonárodní lékařství na Dolnokralovicku* (Nar. Sborn. VIII s. 133—4), Robinsohn, *An ajen hore oder Güt Aeug* (Am Urquell V. 1894 b. 19—20); Glück, *Skizzen* 399—408 і 414—428, Чубинський, Труды I, 141—136, Tetzner, 163, Świątek, 626—8, Ulanowska, 277, 274—5, Франко, Н. вір., с. 217—218 і пар. стр. 261; Житє й. Слово IV, 361, Зоря 1887 с. 95, Kolb, *Pozn.*, VII, 115, 125; Гринченко, Из ус. в. 60—61, Тоерпен, 37 і д., Lilientalowa, 151—3, Ciszewski, 36, 57, Kopernicki, 197, И Иванов, Знахарство, шептанье и заговори, К. Стар. XIII. 1895, 734 і д.; Гринцевич, 202—215, 444—5, Drechsler, 208 і д., Fossel, 64—66 і н.

Коли тільки жінка має злягати, кладуть в ліжку часник, ко су, сокиру, ніж з кістяною ручкою або зашивають в пазуху сорочки часник і голку (Гринц. 72). Звичайно робить ся усе доперва, коли дитина приходить на світ: за для неї закривають поліжницю простиралом.

Українці уживають слідуєчих средств, щоб забезпечити ся перед лихими очима: ті самі средства помагають в часті і проти злих духів:

1) Під ліжку кладуть якийсь зеліаний знаряд, сокиру, топір, ніж, ножички або навіть кусень зничайного зеліза (Ящурж. 78, Малинка, 263, Kolberg, Chelmskie, 175, Шухевич, 3, Чубинскій, 6, Гринц., 72, 82, Kolessa, 117).

Той спосіб знають у численних європейських народів, приміром у Німців, у Славян: зелізо має взагалі велику відпорну силу проти уроків і злого духа; його носять завжди зі собою аж до виводу (Kolb, VII, 45, XX, 131, Dan, Volksglauben, II, 82, Grüner, 38, Wuttke, 356, Segel, 53—59, i, т. д.).

Значіне зеліза обговорене в розвідці Кайндля, Eisen und Schneidewerkzeuge im Zauberglauben (Beilage zur allg. Zeit., München 1903, N. 202).

Без ріжничі остає тут, де лежить зелізо. У нас звичайно кладуть його під ліжку, деінде ставлять в коляску або під колыску.

Загально стрічаємо ся зі звичаєм ставити сокиру на поріг і то або зараз при родах, або, як се робить ся у нас, коли йти на хрестини (Kolessa, 118, Милорад., 23, Bartoš, 5, Ящуржинскій, 78).

Велику силу має особливо ніж. Його ставлять на поріг або вбивають в одвірок (а), в варцаби (b), в землю (c), кладуть під ліжку (d) або до колыски (e). (Сумцовъ, О н. в. 71, Schmidt, 505 (d), Kosiński, 62 (e), Korernicki, 209, Малинка (d), Миликевич, 195 (a), [і в ворота, 194], Рѣдько, 70, Гринцевич (a) 204, Иванов, 36 (під полушку), Temesvary 70 (a, b), Temesvary, 67 (d, c), Segel, 58—59, (подушка), Stöber, 113.).

2) Другим важним средством є вугле (Ящурж. 78, Шухевич, 2, Колесса, Вір. 98, Франко, Н. в. 217—8, Гринцевич, 207, Чубинскій, I, 135, Fossel, 65). Його уживають, також, коли треба скинути слабість (Сумцов, Обер. 8, Świętek, 627—8, Колесса, Вір. 95, Valjavec, Narodne pripovjedke, 1858, 247, Ploss, 139 і д., Korernicki, 210, Иванов, Знахарство, 734, Гринцевич, 206 і д. Fossel, 65, Чубинскій I, 135, Glück, 403, Dan, 286, Vrbka, 319, Segel, 58—9).

3) Дуже помагає печина, себ то глиня з печі (Шух., 2). Гущули завивають у мішочок часник, печину, вуголь і глину із слідів пса і завязують се на праву руку дитві, при чім викидаючи кожду з тих річий у „шкалитку“ приговорюють відповідні заговори („аби ти була така люта, як чеснок“).

4) Не менше помітний часник, який у нас носять звичайно на шиї або в кишеня, або зашитий в одіжж. Деінде кладуть його в колицку, а на Угорщині натирають ним двері і поріг (Сумцов, Лич. обер. 16). Його знають нині загально в Європі, приміром в Німеччині, Уграх, Італії, Греції, Болгарії, Португалії (Р'вдько, 65, Drechsler, 208, Temesvary, 70, Segel, 58—59).

Знана також помівка „часник дитній під язиком“ (Дерлиця, 122).

5) Побіч часнику знають наші люди уживати помочи всіляких рослин, приміром васильків; крім того беруть у здоровім стані полину, чортополоху, чорнобилу (Сумцов, Л. об. 15—16, Ploss, Kind, 137, 8 [Римляна, Новогреки, Сербі], Потєбня, Млр. лѣчебник XVШ в., [корень дягловий і чорнобиль], Р'вдько, 60, Гринцевич, 204, Gustawicz, VI, 227.).

6) Загально знають в Європі уживанє мітли або вішкка, які ставить ся звичайно на поріг (наші записи, Сумцов, Л. об. 16, Temesvary, (68, 69, 70) Аванясьевъ, III, 498 [Лужичани], Patschovsky, 55, Wuttke, 358—260).

7) Від уроків і від злого духа помагають також бинди, хустки, і взагалі подібні річи червоної краски. Виставлюване червоної фляшки у Гуцулів можна також сюди віднести (Франко, Н. в., 218, Liebrecht, Z. V., 305, Dan, 285, Vrbka, 318, Temesvary, 69, Wuttke, 358—360, Krauss, S. 128, Тоерпен, 779, Liliental, 151, Drechsler, 208, Segel, 59).

8) а) Від пристріту лічать у нас на Україні, облизуючи дитину і плюючи на неї. (Ящурж., 77, Сумцов, Л. об. 4, Гринченко, Из у. н., 60 61, Иванов, Знахарство, 734). На Україні роблять се звичайно так: Мати або баба проводить язиком здовж і поперек по лиці дитини і витирає його пазухою своєї сорочки, при чім спльовує і говорить „Отче наш“. Цілком схожий звичай подибуємо у Сербів, Поляків, Болгар. Сплывуване знане було вже в старинних часах і Пліній подає се як лік на уреченє дитини (Сумцов, Лич. об. 3—5, Kolberg, Mazowsze, III, 93, Świętek, 627—8, Ploss, 140, Liliental, 153, Ciszewski, 57, Гринцевич, 207, Гринченко, Эг. М., I, 27, Glück, 403, Fossel, 65, Laube, 55, John, 107—8).

8) б) Так само помагає, коли сплюнути, особливо в лице уреченому (Колесса, 98, Krauss, 12, Ploss, Kind, I, 140, Drechsler, 208, Wuttke, 171—2).

Декуди плюють по купели в воду (Гринцевич, 204).

9) Проти уроків знають у нас ряд заговорів і молитов. У старих требниках стрічаємо спеціальні молитви „отъ зависти и отъ очесъ прозора“ (Алмазовъ, Врачев. мол. 237—90); Чубин., Тр. I, 132—136, IV, 6, С. Брайловскій, Способъ лѣченія отъ сглаза, Жив. Стар. IV, 224, Угрорус. заговори и заклинанія начала XVII. в., Жив. Стар. 1890 IV., 125—126 N. 45, Н. Сумцовъ, Заговори библиогр указатель (Сборникъ Харьк. И. Р. О. IV., стр. 258—73) і С. А. Чернявская, Дополненіе *ibid.* V. 1893, Ө. Зелинскій, О заговорахъ, Сбор. И. Фил. Общ 1897, А. Ветуховъ, Заговори, заклинанія обереги... Фил. Вѣстник, 1901—1905, (особливо 1903 с. 232—284. З. отъ сглаза); Милорадович, Народ. медицина въ Лубенскомъ у. Полт. г., Київ. Стар 1900 III. 381 і д., В. Ястребов, Матер, с. 113., П. Ефименко, Сборникъ малор. заклинаній. М. 1877 с. 26 і д., E. Rulikowski, Zapiski etnograficzne z Ukrainy, Zbiór wiad. III., 112 і д. Н. Ивановъ, Знахарство, шеттаніе и заговори въ Старобѣльскомъ и Купянскомъ у. Харьк. г., Київс. Стар. 1885, XII; Лоначевскій, Сборн. пѣс. Буковинс. нар. 1875 с. 106 і д., Коваленко, Къ народн. медицині малор., Эпн. Обзор. 1891 XI. с. 177 і д., Милорадович, Иванов, Знахарство, 734 - 7 Гринцевич, 205—207—215, Lilient., 153).

10) Від уроків помагає також сьвязана вода, якою або проплюють або яку дають пити з сажою. (Ягребов, 112, Vrbka, 319, Temesvagy, 69).

11) Як не помагає вуглє, тоді лють воду на серп, на косу, полощуть в тій воді усі ложки і колотівки таї дають пити з куживки (Колесса, Вір., 98). Деінде обмивають чоловіка, клямку від дверей і вікна верхньою стороною руки на відлів і дають уреченому напяти ся (Франко, Н. в. 218). Пор. Truhelka, Heilkunde, 382.

12) Проти уроків уживають також досить часто соли, натираючи нею дитину або полишаючи її побіч неї. У нас кладуть її на столі (Сумцов, О. н. в., Ploss, Kind I, 280—283, 193 і д. Рвдько, 93, де численні паралелі, Köhler, 113, Temes., 70).

13) Численні народи вірять, що на уроки треба обернути одіж на другий бік, причім передовсім бере ся під увагу сорочку і панчохи (Korernicki, R. 197, Шухевич, 6, Гринцевич, 204, Чубинскій, I, 108, Fossel, 58, Тоерпен, 41, Liliental, 151).

14) Коли обтерти ся сорочкою, то уроки не прицеплять ся. (Korernicki, 209). При тім треба приговорити: „в чім я тебе породила, в тім я тебе обходила“. (210, Иванов, Знахарство 734, Гринцевич, 210, Segel, 59).

У Сербів обтирають дитячу другою стороною сорочки, щоб заснула (Krauss, 548).

15) Від уроків охороняє особливо деготь або взагалі мазь, яку кладуть в начиню під ліжком. На Буковині робить ся се, щоб забезпечити ся перед наслідками, які приносять відвідина нечистої жінки (з місячкою). (J. Jaworski, Aus dem Bukowiner Alltagsleben, Urquell, 1898, 97). В Македонії кадить мати дитину протягом 40 днів дегтем і сїркою (459): щоб відстрашити „вештиць“ від колиски, роблять на ній знак хреста дехтем (Ястребов, Обычаи и п. тур. Сербов, 460). Подібно як на Буковині роблять і Жиди (Segel, Wierzenia, 57). На Україні роблять на воротах хрест дегтем, щоб мерлець не вертав, особливо упир. Дегтем затикають також уста упирям, щоб не ссали людей (Ефименко, Упыри, Київская Старина, 1883, VI, 377). Силу дегтю знають і Серби (Krauss, Powrót umarłych na świat, Wisła, IV, 674).

Декуди кладуть лише перевернене начиня до гори дном (Иванов, 28).

16) Щоб зняти уроки, дають пити воду, в якій обмивало ся небіщика (Гринцевич, 205, Fossel, 91).

17) Помічним средством є також обмиванє мочію (Гринцевич, Grüner, 36, Pierzchała, 335, Segel, 59).

18) Уреченого підкурюють ся. (Гринцевич, 205).

19) Спеціальне значінє має мандрагора або вовчі ягоди (Gustawicz, VI, 229).

20) В Купянськїм повіті кладуть перед порогом Йорданський кіл (Иванов, 24).

21) Помічним средством на уроки і на злих духів бувають загально всїлякого рода амулети, які звичайно завішують ся на шиї дитині. Знають їх усїлякі народи від найдавнїйших часів і уживають їх, щоб охоронитись перед хворобою (т. є. злим духом). Українські амулети, між котрими найбільше жидівських, описані в статі Н. Weissenberg'a „Südrussische Amulette“ (Zeit. f. Ethnol. 1897 XXIX). Дещо знаходимо також у Шухевича, 5.

Амулетами можуть бути або предмети або спеціальні листи з молитвами або знаками. Зрештою вимагає се окремого обробленя. З численної літератури про амулети вичисляю: М. И. Соколовъ, Апокрифическій матеріяль для обьясненія амулетовъ, называемыхъ змѣвниками (ЖМНПр., 1889, т. 363. 340—368), idem, Новый матеріяль для обьясненія... (Древности... Т. I. Москва 1895, с. 134—202). Ploss, Kind, I. 125, 134 і д., Dr. C. Wessely, Neue griechische Zauberpapyri, Denksch. d. A. W. zu Wien, Hist. phil. Kl., Том

42, 1893, Гр. И. Толстой, О русских амулетахъ, называемыхъ амъевиками (Зам. И. Р. Арх. Общ. т. III); Giuseppe Bellucci, Amuleti Italiani antichi e contemporanei, Catalogo descrittivo, 1900. Pengia, G. Schlumberger, Amulettes Byzantins anciens, destines a combattre les maléfices et maladies (Revue des études grecques, T. V., i 3, 1892, 72—85), Тоерпен, 41—43, 80, Ю. Яворскій, Грѣмовыя стрѣлки. Рѣдько, 71, С. Meyer, D. Volkst. 104, Glück, Amulette, 415—428, Wuttke, 360, John, Sitte, 101, Lilientalowa, 146—7, Glück, 401—4, Grüner, 35, John, Oberlohma, 131).

22) Одначе, хоть як богато средств обережности, можна дитину уречч; може се зроби́ти і не цілком лиха людина. Тому всюди заборонюють дивити ся на маленьку дитину і дъркагъ її за заслоною. Коли-ж хто і кине оком, то мусить сказати якесь застерегаюче слово, як приміром „нівроку“, „рости велике“, „das ich dich nit verschrei“, або „камінь у зуби, печина в груди“, „тобі на зависть, мені на користь“, „сінь тобі в вічі, пачина на зуби а камінь на груди“ (Ястребов, 113), або „яке то пухнявеньке, нівроку“, „як же сі справило“ (Колесса, Вір., 98), „на пса вроки“ (Франко, Н. в. 131, Чубинскій, I, 128, Nowosielski, II, 154 і д., Гринцевич, 204, Kolberg, XX, 132, Krauss, Sitte, 43, Lilient., 151, Балов, 98, Drechsler, 208, Grüner, 36, John, Oberlohma, 160, Wuttke, 388—90, Rajek, 218).

В деяких сторонах радять дивити ся на повалу або на нігті (Гринцевич, 205).

XV. Відміна. Неменьше уроків боять ся у нас і злих духів та відьом, що користають з того, що дитина нехрещена і що ніхто на неї не вважає і крадуть її, полшаючи замісь неї свою погану відміну. Таку дитину зараз пізнати по її крику і ненаситности та по великій голові; позбути ся її можна, бючи її доти, доки чортиця не віддасть украденої дитини (Сумцов, О н. в. 80—81, idem, К. Пер. N. 81, Чубинскій, Тру., IV., 6, Колесса, 118, Nowosielski, II, 160—63, Шухевич, 3—4, Гринченко, Из уст народа, с. 13—14, N. 18 (лісунка без тіни), 98, N. 126 (чорт), ст. 160, N. 190 (відьма), Ястребов, 137—8, Чубинскій, I, 130, 194, Франко, Н. в., 210—211, Лепкій, 269 (русалки), Соколов, 170).

Віра в духів, що переслідують діть, розширена по цілім світі, хоть не у всіх народів. Знали її Жиди, Греки і Римляни; нині стрічаємо її у Коитів, Персів, Калмиків, Угрів, Індів, Литовців, Ірландців, Шкотів і дуже часто у германських і славянських наро-

дів (Ploss, Kind I., 111 - 116, Schmidt, 504 і д., L. Kálmány, Kinderschrecker und Kinderräuber im magyar. Volksglauben, Ethn. Mitt. aus Ungarn, III, с. 171—3, 188—193, Winternitz, 7 і д., Benczur, 120—1). Віра в відмінюване дитий, що є лише одним варіантом того загального погляду, обмежує ся майже виключно на германські і славянські народи. Імена духів змінюють ся відповідно до племен і околиць: бувають се чорти, відьми, полудниці, карлики, білі пані і, т. д. (Ploss, Kind I., 117—129, Аванасьев, III, 305 і д., Germania, V., с. 74 і д. (сонце і місяць), Maurer, Isländ. Volkssagen der Gegenwart, 1860, N. IV, Kaendl, Eisen...). Віра в відміну мабуть німецького походження, приваїнні ся її версія, де гадуєть ся лущипна з яєць, (як се доказав Polivka в статті „Slavische Sagen vom Wechselbalg“ Archiv. f. Religionswissenschaft, VI, 1903, 151—162).

В Німеччині віраць загально в відміну (Ploss, 115—121) Vernalekeken Sagen und Bräuche, 249—252, Grimm Deutsche Sagen, 2 Auflage. I., с. 68, N. 88, id, Deutsche Mythologie, 2 Auflage с. 437, Kuhn und Schwarz, Nordische Sagen, Lp. 1848 с. 92, 172, 580, Müllenhof, Sagen aus Schleswig-Holstein, 407, Andrian, Alt. Ausser, 152—3, 142, Wuttke, 360, Höfler, D. Kr., 15, 26, Fossel, 56, Rochholz, с. 113—115, Peiter, Kindestaufen, 116, Köhler, Volksbreuch, 481 - 2, 436, Vrbka, 31, Drechsler, 187, Meyer, D. Volkst. 105 і д., John, Oberlohma, 160).

Так само знають про відміну і всі славянські народи. У Чехів поривають дитий полудниці, у Поляків стржити (Lud, II., 225, Szymon Gonet, Strzygonie, Lud III., 154—5), або боїанкі (Saloni, 249, Świętek, 502, Siarkowski, 53 і д.) або „przypoludnice“ (Siarkowski, 51), у Вендів передпольниці (Haupt-Schmaller, 267, 268, Veckenstedt, Wendische Sagen und Märchen, 1880, с. 56, 434, 446, Tetzner, 312, 325, і, т. д.). Прошу ще порівняти: Tetzner, 278, Тоеppen, 21—22, Košťial, Diví lide v názorech, pověrah a zvycích ľdu českého, 1889.

Про відміну численні паралелі у Köhler, Kleinere Schriften, I., с. 219.

Щоби відігнати злих духів, уживають передовсім тих самих способів, що й проти уроків: соли, часнику, заліза, і, т. д.

1) Дальше кладуть під подушку або в колиску святі образки, книжочки до моленья і иньші посвячувані річи; не меньше помагав і свьячена вода (Чуб., 6, Siarkowski, 53, Тоеppen, 22, Meyer, D. V., 105, Fossel, 58, Wuttke, 356, Segel, 56—57, John, Sitte, 107, Liliental, 146).

2) Велику силу має посвячена свічка. У Гуцулів засвічує її баба зараз по уродженню дитини і присьпівує:

„Засвічу свічку,
Піду по запічку,
Ладану шукати,
Обкурити хату“. (Шухевич, 3).

На Поділю російським святять свічку через 3 дні і ночі (Гринцевич, 83) або кладуть коло поліжницьї трійцю (Чубин., 5). У Білорусів Виленської губернії запалюють освячену свічку і держать її перед лицем поліжницьї (Сумцов, О н. в., 75). У Москалів беруть до того вінчальні свічки (Балов, 92, Ploss, Weib, II., 251, Аванасьев, Ш., 334, Рьдько, 81, 82, Покровскій, [ibid], Потерялали свою законную силу бытующая старина въ сознаниі Русскаго народа. Изв. И. О. Люб. Естес Антр. и Эгн., XLVIII., I. с. 58). Свічене світла і палене уважається усюди добрим способом проти злих духів. (Wuttke, 360, Bartels, 74, Lilient., 146, Иванов, 28, [огонь], Dan, 286, Bartels, 74) також і Римляни давали свічки при породі (Samter, Antike u. moderne Totengebräuche, Neues Archiv f. klas. Alt. 1905, I., с. 36).

В Болхові мусять цілий час горіти свічка, щоб відьма не вкрала дитини (Гринченко, Из уст. нар., 160 N. 190), в Ходовичах роблять се через цілу першу ніч. (Kolessa, 118). В Луаенським повіті засвічують перед хрестинами свічку, бо інакше може стати ся нещастє; в однім місці приміром перемінив ся хлопець в дівчину (Мялорадович, 22).

3) Не вільно класти дитини поза плечима, бо тоді нечиста сила легко може її вкрати (Гринцевич, 91—92, Чубинскій, Лепкій, 269, Lilientalowa, 146).

4) Духів відганяє присутність людей, тому часто можна стрінути ся зі звичаєм сторожити коло поліжницьї.

У полудневих Славян сходять ся тоді жінки з дарунками і „чувају бабине“ цілу ніч через 7 днів: „тада не смеје ни једно заспати“ (Вук Караџић, Живот и обичаи нар. ср. 1867, II., 91. Милићевић, 189 і д, Krauss, 519). У Москалів не вільно лишати самої поліжницьї і дитини, бо може домовий забрати новородка (Балов, 95). Про се згадується вже в споминах з подорожі (Рьдько 65) з XVIII. ст.

У Жидів сидить перед хрестом 10 мушци коло поліжницьї і відчитує місця зі св. письма (Lilient., 146).

5) Щоб здурити „віщаницю“, убирають макогін у пеленки і кладуть його коло матери (Лепкій, 269).

6) До ряду охоронних способів перед злими духами і уроками треба безперечно віднести загально-рогновсюдженний звичай ставити новонароджену дитину під лавку, під стіл, або на піч (Ploss, Kind, I., 62—3). Сумцов зв'язував його з обрядом усинювання дитини через батька, однак на його погляд не можна згодити ся. З численних примірів, в яких ясно згадується його примінене против духів, видно цілком ясно, що тут іде о заховане дитини, о її охорону перед злими силами і о забезпеченє їй доброї долі (Rochholz, 279 і паралелі, Wuttke, 358).

На Шлеску кладуть дитину на землю, щоб набрала ся сили (Drechsler, 183), у Чехів на стіл, щоб була послужна (Václavek, 122, Bartoš, 3), щоб була під хлібом, мала добру пам'ять і тримала ся хати (Bartoš, 4), щоб була працювита і мудра (Ploss, Kind, I., 62). [Пор. ще Meyer, 103].

В Німеччині кладуть дитину на ліжко матери і качають нею, щоб не можна було її зачарувати (J. Köhler, 247).

XVI. Заховане поліжницї по уродженю дитини і деякі звичаї що до новородка.

По злогах владеть ся породіля на пріпічок; щоби усунути породів болі, кровотік або корчі, уживають повитухи знов усіляких способів. Обв'язують їй живіт рушником або ставлять горнець, натирають тіло милом та дають їй пити відвар з кропиви, лопуха і шандра, з цвіту фіялків, і їсти сирю моркву (Гринц., 83).

1) Заснути заборонено їй дуже строго, бо могла би більше не пробудити ся. (Гринцевич, 83, Fossel, 55).

2) Не вільно виливати купелі по заході сонця. (Малинка, 55, (Милорад., 29, 20, Гринцевич, 87. Гринченко, Из уст нар., 23—3, N. 29, Kolessa, 117, Иванов, 28, Segel, 59, Liebrecht, 318, Kolberg, XV., 132, Liliental, 149).

3) Загально стрічаємо ся з поглядом, що мати не може дитині давати ссати, доки дитина не охрещена: її заступає чужа жінка. (Чубин, IV., 8, Сумцов, О н. в. 83, Temesvary, 103—104, Ящуржинській, 79, А. Малинка, 268, Иванов, 27).

Подібньо його також у численних європейських і азійських народів, приміром у Угріє, Болгар, Румунів, Вірмен, і т. д., (Ploss, Weib, II., 387 і д., Temesvary, 103 і д., Urba, 151).

4) У численних народів переховав ся звичай давати новонародженій дитині такі предмети, що означають символічно, яке заняття хотіли би родичі її дати. Чубинській згадує, (IV, 3), що повитуха витьє хлопця словами „садись на коня“, дівчину „берись за гребінь“.

В Росії клали колись дитині в жоліску хліб, лук і стрілу а дівчині пряслиці (Авд'єв, 117). У Мехіканців і Китаїців давали дитині в руки забавки всілякої форми відповідно по сподіваного заняття (Taylor, Сумцов, О. н. в. 89). Ібн-Фодлан подав, що Русини клали новородкови меч, кажучи: „то тільки твоє, що добудеш мечем“.

6) Неживу дитину кладуть на піч, де вона лежить шість неділь у рукаві від кожуха (Милорадович, 19). Те саме робить ся і з недужою (Чубин., 5) подібно як і в Німеччині, де уживають сього переважно на лік против старечого вигляду лица (Günper, 36, Афанасьєв, II., 17, A. John, 108).

6) Не вільно з хати нічого позичати, а особливо по заході сонця, доки дитині не мине рік (Колесса, Вір., 84, Дерлиця, 122, Иванов, 28, Segel, Wierzenja, 56, Тоеррен, 80).

7) Пеленки роблять завжди зі старої одежі (Чубинський, 9). У Жидів на се, аби дитина ховала ся (Segel, 57, 58, Сумцов, О. н. в., 88, Liliental., 145).

8) При дитині не вільно казати слова: заць і жаба (Франко, Н. в., Дерлиця, Миликевич, 197, Лепкій, 269, Krauss, Sitte, 549).

9) Пеленок не вимочать з хати, аби лихий не вкрав крові (Иванов, 28, Fossel, 67).

XVII Всілякі операції на тілі новонародженої дитини належать до найбільше росповсюджених на цілому континенті і війшли в уживанє безперечно самостійно. Дивувати ся майже приходять, коли бачимо, що ті самі звичаї, з якими стрічаємо ся у нас на Україні, повтаряють ся також у Вірмен, у Турків, на Целібес і у американських племен.

Українська територія була з давни давна місцем макроцефальної людности. Вже Гіпократ згадує про макроцефальну людність над Азовським морем (Ploss, Kind, I., 321), що потвердили і деякі розкопки; перед ним згадував уже про се Геродот. Наві розширена вона значно в Швейцарії і у Франції. (F. Delisle, Les deformations artificielles du crâne en France, Bulletins, et mémoires de la Société d' Anthropologie de Paris, 1902, 111—167).

Взагалі удержувало ся в Росії до нині приплескуване черепи і витяганє та натиранє поодиноких частин тіла. Кребель (с. 11) подає про се досить докладний образ, який варто навести. Дитиною потрясають, щоб витягнули ся члени тіла, зараз по уродженю; на третій день кладуть її до печи або несуть до парні, де натирають її галузками, обмивають милом, стискають голову з усіх сторін

натягають носик і „правлять“ ноги. В Херсонській губернії рівняють по купели кісточки, приближуючи локоть правої руки до коліна лівої ноги і локоть лівої руки до коліна правої ноги, тягнуть за носик і здавлюють руками голову з чотирьох боків, щоб була кругла. (Ястребов, 144). Голову справляють і в тульській губернії (Успенській, 73) та в пошехонському п. Ярославської г. (Балов, 93).

Ціле питання обговорене докладно у Пльоса, Kind I., 288—394. Пор. ще Temesvary, 129.

XVIII. Вироди. Дуже часто трапляється, що дитина приходить на світ відразу в стані патологічним або з певними фізичними недостатками. Усюди вважає ся се за діло чорта і злих демонів; велику ролю грає тут також задивлене або заспокоєне неприродної забаганки поліжницї. Загально приймається, що всі скривлення, рани, родимі знамена і, т. и. суть наслідком того, що не заспокоїло ся бажання породілі. Се може навіть набавити дитину смерті. Думають також, що кожний вирід, се кара за якусь провину (Ястребов, 142), або лихий проїностик на будуче. З таким поглядом стрічаємо ся також у Німців. (Ploss, Kind, II., 242, Stern, 353—4). Декуди анов удержав ся погляд, що се наслідок полових зносин в часі місячки (Чубинський, IV., 18): в се вірили в старинности (B. Ballantyne, Teratogenesis, Trs. Edinburgh. Obstet. Soc. V. XXI., 1894, с. 324—5, Stern, 354). Виродів не люблять: у диких народів відбирають їм зараз життя, а подібно роблять декуди і у т. зв. культурних народів. У Греції мала повитуха після Плятона обовязок осуджувати, чи плід можна назвати дитиною, чи ні.

Під видами розуміють також і т. зв. Abortus habitualis. Є се нарости мяса, що мають часто образ чоловіка або звіря, але не зраджують жадного життя. Се так звані мола, „Mondkälber“ (Ploss, Kind, II., 242, Höfler, 545—6).

V. Обряди і звичаї по уродженню дитини.

Коли лише дитина прийде жива на світ, то першим обовязком родичів і повитухи уважається ся всюди подбати про її забезпечення перед злими духами, бо ж годі завсїгда церестерігати стільки приписів, що в часі родів і перед хрестом. На чергу приходить тепер цілий ряд звичаїв, з яких найважнійші: омовитванне і хрест дитини та очищенє поліжницї.

1) Перебіг обрядів по уродженю дитини.

Попородові обряди тривають не всюди однако. У бідних, або у таких, що не держать ся старини, кінчать ся вони першого дня по родах, коли лише час на се дозволяє, щоб повідомити сьвященника і охрестити дитину. Одначе се буває рідко: звичайно тягнуть ся вони кілька днів а що найменше 3 дни. Давнійше, а декуди і нині протягають їх дуже довго, доки лише стає запасів (Милорадович, 27). На Покутю бувають вони нераз і цілий тиждень. (Kolb, Rok. 210).

Нормальний поділ обрядів такий :

Коли дитина уродила ся в ночі або рано, то зараз іде баба до сьвященника омовити новородка, а батько спрошує кумів і повідомляє родину. Тепер відбувають ся так звані родіни, на які сходять ся звичайно дуже обмежений круг гостей.

По родинях наступають зараз того самого дня хрестяни, сполучені з більшим пиром, на який запрошують уже більше людей. На другий день відбувають ся вже похрестяни (наші записи, в Коломийщині, Kolb, Rok. 213), а перед ними обряд очищення поліжницьі, названий зливками. Коли дитина уродила ся трохи пізнійше, серед дня, то родини опроваджують ся того самого дня, хрестяни на другий день, а похрестяни аж на третій. Сей перебіг найзвичайніший, одначе він не загальний і майже кожда околиця виказує певні зміни.

В Лубенській повіті припадають зливки переважно на другий день по хрестянах дуже досвіта перед подаринами (очерединами або похрестянами); але й тут нема однастайности, бо приміром в Черевківській волости бувають вони таки того самого дня, що родини (Милорадович, 25). Взагалі час злиwkів не всюди приходить на кінець; дуже часто припадає він і на родини або перед ними. На Волині відбувають ся зливки по хрестянах того самого дня в присутности гостей (Корегніські, 132—3). В Ніжинській повіті устроюють зливки, коли куми вийдуть до сьвященника або зараз по їх повороті (Малюка, 266), почім доперва зачинають сходити ся люди на хрестяни. В Подільській губернії справляють ся родини зараз по уродженю дитини або на другий день, але хрестяни не завсїгди обходять зараз по хресті, тільки через тиждень або і через пів року (Яшуржинський, 78). Подібно буває і на Гуцульщині. Там „прощєє ся“ газдиня з бабою за дитину (зливки) ще заким прийдуть куми, т. є. перед хрестянами. По виводі справляють ся колачини, на які запрошують ся кумів і иньших гостей. (Шухевич, 7). Сей порядок мусить бути взагалі більше в західних

частинах України; з ним стрічаємо ся і в Холмщині, де поправи-ни відбувають в перше припадаюче свята або в неділю (Kolb, Chelmskie, 176). В статі: „Swactwa, wesela, urodziny i zabawy u ludu Ruskiego na Rusi Czerwonej“ (Nowy Pamiętnik Warszawski, 1805) згадуєть ся також, що всі церемонії по хресті відкладають ся на пізнійше. (Кієвс. Стар. 1898, LXI. с. 251). В Галичині мабуть, о скілько можна вносити зі знаних мені збірок, не доховали ся усі обряди в такій чистоті, як у східній частині української території. Що найважніше, не маємо звісток, щоб на галицьких долах відбували ся зливки.

Мимо всіх тих змін головний порядок остає таки в значній мірі той сам. Після Чубинського (IV., 13) відбувають ся усе так, як і в наших записях; обряд злиwkів припадає по хрестинах (себ то на другий день) враз із похрестинами, або аж на третій день по хрестинах. Подібно обходять зливки на третій день у Харківщині (П. Иванов, 30), в Купянськiм повіті, в Херсонщині (Ястребов, 143) і по иньших місцях України (И. Иваница, Этн. Сб. 1855, 351).

Подібний перебіг як у нас подибуємо і у иньших славянських і взагалі християнських народів а також і у деяких диких племен. Усюди звертають передовсім увагу на дитину, хрестять її і обезпечують її будучність та радісно порводять сю хвилю, коли прийшов на світ новий нащадок. Великий матеріал зібрано в тім напрямі у Пльоса, Kind I., 160—287, на який нам прийдець ся ще нераз покликувати ся.

2) Куми. а) Кого просити в куми.

Звичай запрошувати людей, щоби тримали дитину до хресту, сягає дуже давніх часів і стрічаєть ся також у „диких народів“. Знали його і поганські Германці ще перед приходом Христа. Християнська релігія приняла його в свої постанови досить скоро і старала ся його унормувати (Ploss, 190—1).

На кумів вибирають звичайно людей з добрими прикметами, бо думають, що вони переходять на дитину (Гринцевич, 94, John, 111, Тоеррен, 81). Не дармо кажуть: „з таким чоловіком треба куматьця, щоб не лаятьця“ (Милор., 22). Уважають також аби кум був багатий, бо се приносить щастє дитині і забезпечує її будучність. Бідні люди особливо часто беруть богачів в куми, щоб дістати гарний дарунок (Ящуринский, 77). Се допровадило в Німеччині до того, що багато дехто не хоче приймати на себе обовязків кума (Ploss 192).

У нас остав ся ще в силі старий звичай, не відмовляти тої послуги нікому, бо „від хреста гріх відказатись“ (Ящуржин., 77, Чубицький, 9, Гринцевич, 94, Лепкій, 270, пор. також Federowski, Lud z okolic Zarek, 29—32, Witanowski, 24—5, Wenzel, 116, Лепкій, 269).

На кумів вибирають передовсім свояків, котрих люблять або поважають (Малинка, 265, Милор., 22, Vyhlfald, 38—40, Witanowski, 24—5), а декуди і добре знайомих (Милор., 23).

Під Городенкою просять на першого кума чоловіка, що дружбавав на весілю батька дитини, а на першу куму дружку матері; відтак доперва удають ся до свояків і до чужих (Kolb, Pok., 211). Коли діти вмирають, тоді запрошують брата і сестру з одної сім'ї (Милорадович, 22), або муж просить свого брата, а жінка свою сестру і на відворот (Ящуржинській, 77, Kolberg, Chelm. 175).

Коли-ж усе таки діти не виховують ся, тоді беруть перших „стрієнних“ або „стрішних“ (Милорадович, 22, Чубицький, 9, Kolb, Chelm., 175, Гринцевич, 95, Лепкій, 270, Корегніські, 209, Ястрєбов, 142, Drechsler, 190, Төррен, 51, 82, Успенській, 74, Сумцов, О н. в., 90, Авдѣев, 139), яких називають „стріньними кумами“ (Малинка, 265).

Звичай сей заховуєть і у иньших народів. В Німеччині вибирають на кума першого діда, думаючи, що се приносить щастє, (Ploss, 192).

За гріх уважають, коли-б одна жінка, відплачуючи ся другій за прислугу, тримала її дитину до хресту (Kolb, Pok., 210).

Що до віку і до стану не роблять у нас великої ріжницї; одначе нареченим не вільно тримати одної дитини до хресту (Гринцевич, 94, Тоеррен, 81). Деінде на се звертають увагу: приміром можуть в Лехрайн в Німеччині кумувати тільки замужні жінки (Ploss, 192); зате в Чехії і деінде беруть свобідних і вибирають так, аби тримали до хресту наречені або закохані. (Wenzel, 116, Kolb, Chelm., 175, Tetzner, 461 [Кашуби]).

На Волині добре вибрати на кумів брата і сестру (Корегніські, 209). Кумів не люблять змінити, як тільки діти ведуть ся (Милорад., 22), але коли не приносять щастя, тоді треба взяти иньших. Так само роблять і на Моравії (Václavek, 122) та деінде.

б) Обовязки кумів, дарунки.

Куми стають по хресті неначе членами родини і переймають на себе обовязки супротив дїтей на випадок смерти родичів (Ploss,

198, 9). В Холмщані мусить кума через цілий тиждень кормити хору матір всілякими присмаками (Kolb, 176), які приносить від себе.

Особливо ж приписано приносити дарунки. Про крижмо нема що й згадувати; його дають усюди, як того вимагають релігійні приписи (прим. Чубин., 9, Kolessa, 118, Милор., 22). Крім того загально дають хліб або бублики (Чубин., 9, а декуди то й гроші (Милор., 23)). На Гуцульщині роблять і більші дарунки (дають на пр. вівцю, коня, сорочку і сірак) або заповідають, що дадуть, (Шухевич, 8).

Даване дарунків похресникови і похресниці належить до звичаїв розширених на цілій земській кулі. В Німеччині представляли вони часто велику вартість і коштували так багато, що аж власти мусіли впливати окремими законами на здержане занадто великих видатків. У Німців в нинішніх часах вийшли вони в часті з уживаня і обмежили ся до даваня т. зв. „Patentbrief“ і певного гроша (Ploss, 235 244)

Між дарунками знані також всілякі печива, умисно задля того роблені і одіж (т. зв. (Pathengöckchen).

Декуди обовязані також куми причинити ся до покритя видатків хрестин: в Баварії, Гесії, Франконії мусить кум справити навіть усе за свої гроші, (Ploss, 226); так само і в Тульській губернії (Балов, 97). У нас докидують куми грешників до складки для баби або на дальшу забаву, але самі не поносять жадних коштів.

в) Хто просить в куми.

Кумів просить у нас звичайно сам батько (Шухевич, 4, Малинка, 265, Чубинск., 9, Корегніскі, 132, Иванов, 29); тільки, коли його нема, іде баба (Малинка, 265), або хтобудь із родни (Чубинск., 9).

Кумам приносить ся в дарунку хліб і сіль (Чубинскій, 9, Иванов, 29). Головну роль грає батько і у иньших народів (Ploss, 193—195, Świątek, 127); бабі припадає та функція о много рідше.

Запросни відбувають ся переважно лично: тільки у германських народів переховав ся звичай просити листовно, до чого уживають ся певних усталених уже форм (Drechsler, 190 і д., Andree).

г) Число кумів.

На Україні приняв ся звичай просити одну пару: се дієть ся особливо через бідність. У богатих стає нераз дві і при парі; на Покутю спрошують по свідоцтву Кольберфа і 15 пар (Рок., 209).

У вищих народів змінюється значно число кумів. В північній Німеччині беруть 3 кумів, для хлопця двох мушкетерів і жінку, для дівчини протилежно (Ploss, 197). У Саксонців знають крім того головних і побічних кумів; Семиградські Німці кличуть 2 пари, подібно, як і Поляки. Чехи беруть навіть 8—10, коли знов Швайцарці обмежують ся на 5 осіб.

д) Пожиття кумів.

Загально вважають на се, щоб куми жили з собою чесно, як того зрештою вимагає і церков. Навіть при столі заборонено їм разом сидіти; не вільно їм також віддавати ся грішній любови, бо се шкодить дитині і їм на добре не виходить; багато озер і ставів повстало на місці, де запали ся куми, що віддавали ся чужоложству (Чубинській, I, 40).

Кумам заборонено женитись, однак того ніхто не придержується (Франко, О. в. 196, Балов, 96), хоть „Кум з кумою повинні жити як брат з рідною сестрою“ (Номис, N. 9, 492). Протилежно, моральні відносини між кумами дуже часто свободні. Народні пісні подають свідок, що такий самий стан панував уже в XVI століттю і був досить звичайний (Чубинській, V, 1159, Kolberg, Rok., II, 232 і д.). За те і уміщують в пеклі розпусних кумів звичайно з знаками п'янства.

Про се гл. докладніше Сумцов, К. П., N. 72, „Къ исторіи развитія понятій народа о нравственномъ значеніи кумовства“.

е) Бути кумом дитині неправого ложа вважається за щастя; на Україні кажуть навіть, що родини такої дитини далеко легші (Милорадович, 19).

Погляд про спеціальне щастя незаконно народженої дитини знаний у нас, у вищих славянських та у германських народів. В Київській і Подільській губернії придержують ся тої-ж гадки. Йдучи на хрестини, підперізується кум „оброгтю“, щоб ховала ся худоба, а кума бере за пазуху піре, щоб дріб добре вів ся. Деколи підперізується шнурком і ховають його відтак старанно, бо він дуже помагає на всілякі хвороби (Ящуржинській, 78). І на Покутю приходять до хресту оперезані воловодом, щоб коні (і взагалі худоба) добре вели ся (Kolberg, Rokucie, I, 210). Подібно роблять і Поляки (Pierzchała, 335). На Мазовшу думають, що дівчаткам буде від того родити ся лев, а хлопцям будуть вести ся коні (Kolberg, Mazowsze, III, 92). У Кашубів вважають собі за велике щастя тримати по раз перший таку дитину до хресту (Tetzner, 461). В долищині Франконії і в декотрих вищих провінціях Німеччини кажуть, що се помагає щасливо оженити ся або віддати ся (Ploss,

Kind, I, 214). З подібними поглядами стрічаємо ся у Румунів (Dan, Volksg. d. Rum., II., 252, коні).

3) Приготованя до хресту.

Перед хрестом несе баба дитину до священника обмолити: відтак доперва наступають приготованя. Передовсім кладуть дитину на кожух і загортають в сорочку батька, щоб була щаслива (Малинка, 266, Милор., 23, Ящурж., 77, Чубинскій, 9, Иванца, 351, Сумцов, О. в. в., 88, Иванов, 29).

На поріг кладуть ніж і сокиру, щоб охоронити дитину від уроків (Милор., 23, Ящурж., 78, Kopern, 132, Kolessa, 118. Ploss, Kind, I, 203, Тоерпен, 81, Drechsler, 194, Bartoř, 5, Köhler, 247).

Для гої самої ціли дають кумі печину, цілушку з хліба і сіль (Ящурж., 78, Гринцевич, 94, Чубин., 9, Иванов, 29).

До хресту несе дитину кума (Малинка, 266, Милорад., 23, Ястребов, 142, Sütterlin, 233, Rüttimann, 166); в иньших сторонах робить се баба (Гринцевич, 94, Kolessa, 118, Kolb, Pok., 211). В Німеччині переважає останній звичай (Ploss, 203—204); на Ісландії належить се до обовязків батька (Bartels, 78).

У численних народів існує віруванє, що куми повинні здержати ся з відданєм мочі, коли їдуть з дитиною, бо і дитина буде мочити (Ploss, 113—4, 159, Ulanowska, 207, Тоерпен, 81, Grüner, 38, John, Oberlohma, 160, Peiter, 115, Patschovsky, 55, Udziela, 80—81).

У нас не довело ся мені натрафити на сей погляд, за те знають загально, що коли дитина мочить підчас хресту, то буде розпусна (Милорадович, 23), або її жите буде „спаскудяне“ (Ящуржинскій, 77).

4) Хрест. Хрест відбуваєть ся у нас у церкві і то зараз по вродинах; в дома роблять се тільки в наглих випадках, коли дитина не обіцає довгого жита. За те в деяких сторонах Німеччини і у полудневих Славян дають дітїй хрестити так в хаті (Ploss, 203).

Хрест прийнятї християнською церквою, як символ очищеня дитини і принятя в склад церкви, стрічаємо також у поганських (дивних) народів. Навіть в тім самім значіню (Ploss, 257 і д.). У християн перебув обряд хресту всілякі зміни і має за собою історію; короткість місця змушує мене відіслати що до того питаня до докладного зіставленя у Пльоса (267, 279) де наведена також і иньша література. Згадаю тільки, що у нас хрестять через поливанє і то як в уїятській, так і в православній церкві, в противенстві до східної церкви, в якій прийнято зануркванє підчас хресту.

(Про хрест прошу порівняти Dr. N. Milasch, Das Kirchenrecht der morgenländischen Kirche, Übersetzung von Dr. A. Pessić, 2 Aufl., Mostar 1905, 553—560).

При хресті тримає дитину кума; так можна догадувати ся з знаних описів, так бачив я сам на Поділю. У Вендів держать дитину найстарший кум, у Саксонії дістає її по черзі кождий з кумів, подібно, як у Коломийщині (Kolb, 213), в Ольденбургі і деінде в Німеччині тримає хлопця кума, а дівчину кум (Ploss, 210), у Поляків противно (Kolb, XX., 130, Świątek, 127).

Наш обряд не бувби повний, коли-б поминути численні забобони при хресті. Їх так багато, що Пльос видить в них пережитки давної віри; усе, що діється при хресті, має містичне значінє і віщує дитині щастє або нещастє (Ploss, 212). І Вуттке звернув увагу на незвичайність і старинність звичаїв при хресті. „Хрест“— каже він — „перенятий на скрізь забобонністю і перемінений з духового в щось випадкового; його уважають до певної міри за церковне чарівництво, а сьвячену воду за спосіб до чарованя, обое за найліпшу охорону перед уроками і зачарованєм“ (Wuttke, 363 і д.).

Передовсім мусять куми заховувати ся як найгарнійше і робити такі річи, що можуть мати добрий вплив на будучність дитини. Усюди тамлять се добре, що який кум, така дитина; вимагають проте від нього не тільки душевної чистоти, але і чистоти тіла. (Ploss, 213).

Батькам звичайно заборонено йти до хресту з дитиною: того звичаю придержують ся часто у нас на Україні і у Москалів (Сумцов, О н. в. 87). Одначе в Галичині йде з бабою й кумами сам батько, несучи подарунок сьвященикови (Kolb, Pok., 209, 211); так само буває у Поляків (Udziela, Lud pol. w Rop., 80) і переважно у Німців (Ploss, 205). Лише декуди в Швайцарії лишаєть ся батько дома. (Zindel-Kressig, 35).

Велике значінє має день хресту: від нього залежить судьба дитини; тому здержують ся у Німців з хрестом до неділі.

У нас, подібно зрештою як і у иньших народів, старають ся хрест як найбільше приспішити. Захованє дитини в часі хресту віщує також її судьбу. Моченє означає переважно, як ми вже згадували, не конче добрий прогностик. Смерть проповідє, коли дитина неспокійно рушаєть ся. В одних сторонах кажуть, що

вона умре, коли скорчнтъ ся (Чубинскій, 9), в иньших знов прогивно, коли випрямнтъ ся (Милор., 23).

На Гуцульщині віщують куми дитині довгий або короткий вік з того, чи по хрестивах можна сьвічу легко згасити, чи ні. (Шухевич, 6). Додати треба, що сьвітла сьвічки на означене віку уживають усюди на ворожбу; найбільше при шлюбі і на сьвятий вечер.

Пчихане дитини підчас хресту вказує, що буде довго жити і не слабуватиме (Чубинскій, 10, Гринцевич, 95). Таке саме значіне приписують пчиханю і при иньших обставинах.

Плач дитини віщує здоровлє (Kolb, Maz. III., 93, Udziela, 80—81).

Добре заповідає крик або плач дитини; натомісь за злий знак уважають, коли скривить ся (Гринцевич, 95). У иньших народів беруть або одну або другу обставину за добрий знак. Так приміром в Турингії кажуть, що крик віщує довгий вік; подібно говорять і Венди в Саксонії та Швайцарії. Цілкою противно думають на австрійським Шлеску і в Палатині (Ploss, 217, Kolb, Maz., III., 93, добре, Tetzner, [Полаби], 380 [умре]).

На судьбу має також вплив сьвященик і сьвящена вода. Слїди першого погляду затратили ся у нас, о скілько можна судити з записів: одначе колись був він в силі так, як іще до нині у численних народів, приміром у Німців і Чехів і Москалів (Ploss, 216, Успенскій, 74—5). На се напроваджує нас наша пословиця: „дурний тебе піп хрестив“, знана на цілій нашій території.

Цілий ряд вірувань привязаний до сьвященої води і мира. На українським Поділю не вільно занурювати дівчини перед хлопцями, бо тоді дістане бороду (Гринцевич, 95). З тим самим поглядом стрічаємо ся і у иньших народів (Drechsler, 195), прим. у Магурів, у Вендів, в Меклембурзі, в Альтмарк, в Ганновері, в Шкоції, і, т. д. В Пруссії, в Ганновері, в Румунії і деінде вірять знов, що се причинюєть ся до легкости обичаїв обоїх дітей (Ploss, 217, Dan, 285—6).

В Новій Ушици кажуть, що поли мають два роди мира, один для мушин, а другий для жінок. Коли проте через помилку помаже ся дитину иньшам миром, то тоді дівчина дістане бороду, а хлопець ні (Гринцевич, 95). Той сам погляд стрічаємо і у Поляків у Пінчова (Siarkowski, 31).

Перед хрестом і по хресті, то єсть, коли беруть дитину від матери і коли її віддають, говорять у нас і можна сказати, у всіх

християнських народів одну стали формулку, що безперечно походить з дуже давних часів (Чолаков, 4). В наших записях згадується більше про її істнованє тільки по хресті: одначе і анальоґічна промова перед хрестом стрічається також (прим. Иванов, 29). В Галичині вийшла вона мабуть цілком з уживаня, коли вірити збіркам наших етноґрафів.

Вона звучить так: „Забіраємо в вас нехрищене, принесемо хрищене“ або „беремо поганина, принесемо християнина“, перед хрестом; по хресті кажуть: „ми в вас бралинарождене, а вам давмо молитвяне і хрещене“ (Милорадович, 24).

З тим звичаєм стрічаємося ще усюди в Німеччині а менше часто і у Славян (Ploss, 204, 207, Peiter, 115, Andree, Br V., Andrian, 109, Patschovsky, 55, John, Oberlohma, 131, Grüner, 33, 37, A. John, Sitte, 115, Kolb, XX., 131, Tetzner, 279, 325, Тоерпен, 82).

Підчас хресту цілує баба епатрахиль. В Моравії і декуди инде обходять з дитиною довкола вістаря (Vyhřidal, 30—40). Німці роблять се при самім виводі (Ploss, I., 255).

Взагалі уживається обходженє з дитиною довкола вістаря або стола досить часто у всіляких народів (Ploss., 219, 255, Tetzner, 431 [Словінці]).

Певного рода повіря привязані також і до крижма. На Покутю остають вони в дарунку для дитини (Kolb, 209).

Дитина вже охрещена і цілий збір вертає до дому. Звичайно уважають, щоб скоро вертати, так само, як і скоро йшли до хресту. В Німеччині кладуть також велику вагу на се, щоб вертати тою самою дорогою.

Коли діти не ховають ся, тоді не вносять дитини дверми, лише подають через вікно (Гринцевич, 95, Kolb, Chelmskie, 175, Чубинскій, 10, Kosiński, 62, Kopernicki, 209, Drechsler, 195, Лепкій, 259). В однім селі уманського пов. обносять її перед хрестом довкола бігуна, а по хресті подають її в хату, виймивши шибу в вікні, аби смерть не могла ввійти звичайною дорогою за новородком (Ящуржинскій, 78).

Тим самим способом послугують ся також Німці, про що вже згадується в давнину в „Gestriegelte Rockenphilosophie“ (II, 85). Знають його рівнож Швайцарці і Поляки.

Пльос догадується, що се старо-німецький звичай і що його розповсюдженє велике: до нині ще входить крізь вікно наречена чоловіка, якому попередні жінки умирали (Ploss, 215). В кождім

разі належить він до більше розповсюджених та стрічаєть ся часто і у славянських народів.

В противенстві до того існує у деяких народів заказ подавати дитину крізь вікно, бо через те не буде рости, (Ploss, 215, Ö. U. M. in Wort u. Bild, 332, (Поляки), Lilientalowa, 150). У Поляків в Ріпчицькім пов. потягає се за собою хоробу дитини. (Udziela, 80—1).

Прийшовши до дому передає кума дитину матері, почім стараєть ся іще раз забезпечити її перед уроками, проповісти їй щасливу долю, а матері плідність. У Гуцулів рубає зараз кума дитині волосок срібним грошем примовляючи при тім: „абис було таке шесливе, як шесливе в срібло“. Гріш лишають дитині на „рстини“, а дитину передають матері з словами: „Най росте здорове та шесливе“; притім сьвітять сьвічку (Шухевич, 5).

На Україні кладуть принесену дитину на кожух або обносять довкола стола, щоб їй приготувити рай (Сумцов, О н. в., 82). Також обв'язують її „полоскунами“, щоб була плідна (Чубин., IV., 6).

5. Надаване імен. З хрестом злучений обряд надавання імени дитині. Існує він майже усюди, на цілій земській кулі: ріжниці бачимо тільки в тім, хто вибирає імя, як його вибираєть ся, коли і яке.

З наших записів знаємо, що імя дитині вибирають родичі; одначе не дуже настають на се, аби їй дати вибране ними імя, полишаючи се до волі сьвященика. Часто навіть переймає сей обов'язок повитуха. Куми, о скілько виходять з даної літератури, не дуже тям займають ся.

У ниньших народів вибирають імя родичі, а передовсім батько, повитуха або куми: декуди нараджуєть ся над тям навіть ціла родина (Ploss, 161—162).

Богато звичаїв відносить ся до того, які імена вибрати. У нас переважно надають імя сьвятого, коли уродила ся дитина (Малинка, 264, Шухевич, 5, Милорад., 23—24).

Деколи вибирають імена свояків або добрих знайомих, хотьби вони навіть уже помиралі (Гринцевич, 94). Подібно роблять і Великороси (А. Балов, 95). Інші народи поводять ся тут всіляко: одні беруть імена батька, нинші матери або знайомих. Декуди переходить імя з кума, як приміром у Німеччині (Ploss, 180, Reiter, 115). Ще частійше надаєть ся імя діда. Так було між иншим у старинних Греків, а до нині бачимо се декуди у Німців, Славян, також і у нас.

На імена бувають моди і кожде село має своїх святих, якими хрестять діти. Улюблені імена остають відтак часто в родині і треба аж якогось випадку або нового припливу моди, щоб його заступило инше. Родичі просять тому нераз священників о наданн певного імени. Переважно одначе робить усе священник і він впроваджує нові імена, які, розуміть ся, можуть прийняти ся або противно викликати опір зі сторони населеня, що відтак їх самовільно зміняє або перекручує. У нас найчастійше подибуємо імя Івана і Маколи у мушци а Марії і Анни у женщин. До деяких імен прив'язують часом певні погляди: так на Україні не надають імени Агари, бо дитина абожеволіла-б (Гринцевич, 94); декуди знов не хотять називати Микитою, думаючи, що дитина буде злодієм. При виборі імен з календаря дивлять ся взагалі на се, щоб не йти занадто назад (Гринченко, Этн. М. I, 28, Świętek, 605, Drechsler, 194), а відтак на се, яке імя добре і популярне. Бувають випадки, що декуди кермують ся при виборі імени дитини іменами володарів, папи або і инших зверхників та славних людей (Ploss, 181. Meier, 24).

При надаваню імен уважають у нас і у инших народів на се, щоб не брати імени померших осіб, особливо з рідні, бо се приносить смерть дитині (Гринцевич, 95, Lud, I., 143, Züricher-Reinhardt, 151, Andrian, Altausseer, 111, Tetzner, 461, Drechsler, 193, Hoffmann-Krauer, Volksmedizinisches, (Schw. Ar. 1904), 141—7).

Той сам наслідок має декуди і імя родичів (Lud, Z. C. 144, Wuttke, 363. Kolb, Pok., 177, Drechsler, 193, M. Adler, Allerlei Brauch und Glauben a. d. Geiseltal, Z. f. d. V. f. Vk., 1904, 427—30). Не вільно також надавати того самого імени двом особам, бо одна з тих умерла-б ((Гринцев., 94, Ленкій, 269, Świętek, 604, Drechsler, 193. Fossel, 62).

Загально розширений погляд, що коли дитина недужа, то треба тільки переіменити її імя: в сей спосіб впроваджуєть ся в блуд даного демона, що спровадив слабість або нещастя (Гринченко, Из у. в., 23). Пор. ще Lilientalowa, 155, Schmidt, 538.

В Харківщині думають цілком противно і приписують зміні імени усякі нещастя (Милорадович, 24).

Стрічаємо сю віру головно у диких народів (Ploss, 161, 175), але також і у культурних. У Ляплянцїв надають священники імена предків, але змінюють їх на випадок небезпечної слабости дитини

або в наслідок обіцянки, даної ньшому сьвятому (А. В., Обряды и обычаи, Этн. Обзор., VIII. с. 146—7).

З ньших способів уживаних на се, щоб дитина вела ся, не хорувала і не померла, знаний також доволі далеко поза границями України звичай продавати. „Як у кого мруть дітя“ — каже Грінченко — „то треба, як дитя занедужає, щоб хто його закупив. Той, хто закупав, дає матці копійок 2, 3 і вішає на шні дитини хрещик“ (Из. у. н. 60—1). Ту особу уважають відтак хрестним батьком; приписують, щоб „закупний кум“ поклав гроші, а кума звичайне крижмо (Милорадович, 23). В дальшій мірі можна продати і першому ліпшому прохожому (Сумцов, К., II. XXVII. с. 34. Гринченко, Э. М. I, 31., Сумцов, О н. в., 89).

Жиди Кавказці викупають також дитину, щоб охоронити її перед злим духом Нум-Негіром (Сумцов, ib., 34). Галицькі Жиди відпродують дитину бабі або ньшій особі, що має діти (Segel, 57—8, Lilientalowa, 155).

Тут згадаю про один звичай, знаний і поза границями України. Коли діти вмирають, то разом з дитячим місцем закопують живого когута і курку або дві ляльки з ціматок, мушину і жєнщину (Малинка, 263, Temesvary, 58).

В звязку з обома попередніми поглядами стоїть звичай затаювати якийсь час імя новородка. На Волні несе кума дитину впрост до поліжницї і шєпче їй в ухо імя, бо мати мусить його перша почути. Іншому не скаже зі страху перед уроками. Коли-ж хто запитаєть ся о імя, тоді всевідуча баба поспішає зараз відповісти: „Кума напила ся і забула ся“ (Корєнєнєкї, 132). В Харківщині могло-б се спровадити смерть (Милорадович, 23).

На Моравїї істнує той сам звичай, але пояснюють так, що се робить ся, щоб дитина не була балаклива (Václavек, 122). Декуди трєває се навіть до 7 дня, щоб дитя було „prostofeké a všetečné“ (Bartoš, 5),

В Холмщинї, коли діли не ховають ся, називають часом хлопця іменем батька, що зрештою заборонєне (Kolberg, 177). Подібно поступають і Хорвати (Krauss, Sitte, 542).

Імя надають у нас при хрестї, подібно як і у ньших народів христїянських: що до дня, то тут панує велика ріжнородність. У деяких народів, між ньшим і у нас, відбуваєть ся хрест зараз по уродженю, у ньших, як се вже буже було згаданє, пізнїйше, звичайно-ж одначе в протязї першого місяця (Ploss, 185—188). У Циплонів аж 40 дня (Tetzner, 241).

Належить ще додати про нерівномірне трактоване дитий неправого ложа у деяких народів. У нас надають їм звичайно дивачні імена, як Фтеопумп, Онисефор, Амѣлох, Фіфрона, Гліжерія і, т. д. (Наші записи, Kolberg, Rok., 210).

Так само роблять і пермяки (Янович, 150), Німці і н. (Meuser, D, V. 113). Противно надають ся тоді на Шлеску імена святих, припадаючих на тойже день (Vyhřsdal, 38—40).

До того розділу прошу ще порівнати статю O. Jiriczek'a, Seelenglauben und Namengebung, Mitt. d. Schles. Gesel. f. Volksk., 1894/5, N. 3, 30—35.

6. Хрестини. Хрестинами називають пир в честь новородка і поліжниці, який стрічаємо без виїмка у всіх народів, що тільки знають обряд хресту. Цілий ряд звичаїв, в які не можу запустити ся, товаришить сьому звичаєви. Пльос зіставив їх в окремім розділі своєї праці про дитину: „Fest- und Kindtaufsmahl“ (221—234), вичерпуючи переважно німецький матеріал. Наші звичаї не виказують в основі великих ріжниць і ріжнять ся лише в подробицях.

На хрестинах беруть участь не тільки свояки, але і запрошені гості. Звичай, знаний загально і у иньших народів, наказує лише, щоб принести який будь подарунок. У Гуцулів приносять жінки перемітки, полотно, хліби або кидають васильки у купіль; мушцини дають звичайно гроші у купіль (Шухевич, 5). На Поділю дарують по більшій часті муку, горох, сушню і яйці (Ящуржинський, 77). В Ніжинськім повіті несуть жінки гречані вареники з сиром, з капустою, або з сушеними грушками, при чім кажуть: „як вареник повний, щоб така була породіля: що вийшло з вї, то щоб наповнилось“. В Холмищині приговорюють тоді: „Niech się zaruła ten dołek, gdzie siedział racholek“ (Kolberg, 175), а у нас також. „На тобі паляницю та затули бочки, де були сини і дочки“ (Чубинс., 10), або: „На, кума, кусочок, та закладай куточок, де був свиночок“ (Иванов, 50).

Приносять також гречані білини, паляниці, кусні хліба, печену курку, сьвіжу рибу, оселедців і иньші роди риб, мід, яйці, ковбасу, сало, крупи на кашу і овочі (Малинка, 268). На Покуттю сходять ся куми на похрестини з всїякими припасами поживи, як з фасолею, горохом, бобом, сиром, сілю і, т. д. а мушцини з хлібом (Kolb, 209); так само приміром і у Поляків (Kolb, XX., 132, Świątek, 127).

Хрестини обходжено колись дуже виставно, доки на се позволяли обставини (Милорадович, 27); тепер вони не травають

довше двох днів. Про них читаємо вже в літописи під роком 1196: руські князі „быша въ радости, и въ веселіи, и въ любви розидоша ся во свояси“. Що до страв, то є усюди певний приписаний порядок. Передовсім знають декуди спеціально на той день роблені печива, паляниці. В Ніжинському повіті пече їх баба зараз по родах, а першу з них кладе породілі за пазуху під праву руку (Малинка, 268). Гуцули роблять колачки, від чого і цільний обряд зве ся колачинами (Шухевич, 5). Щось подібного знають і Німці; у них лагодять т. зв. „Kindtaufskuchen“ (Ploss, 227—8).

З інших страв мусить бути майже усюди каша, що належить взагалі до страв обрядових і уживаєть ся і при інших торжественних нагодах, приміром на весілю. В стариннім Цвітнику згадуєть ся, що „бабы каши варять на собраніє, роженицамъ“ а те саме читаємо і в однім збірнику з XV. столітя (Сумцов, О н. в. 85—6). Кашу їдять приміром у Вороніжській губернії (Этн. Сбор. I., 218), на Покутю (Kolb, 210), в Ходовичах (Kolesa, 119).

Знають її також Білоруси і Москалі (Этн. Сбор., I., 184, Сумцов, О н. в. 85). Про її уживанє у Римлян згадує вже Пліній (*fritilla puls.*) (Сумцов, О н. ч. 85).

Зрештою дають на хрестини все, що тільки уходить за найліпше. Передовсім мусить бути горівка, від якої усе починаєть ся і на якій усе кінчить ся. Звичайно заварюють її медом (Kolb Chelm., 174) або цукром (Kolb, Pok., 209) або иньшими субстанціями. Відповідно до того має вона всілякі назви. В Холмищині називають її крупником, на Покутю косматою, на Україні варенухою, в Любенщині „ковалевою горівкою“ (від батька, Милорад., 24) і, т. д., в Ніжинському повіті знають іще горівки, настояні на калгані (*radix galangae*), моштуковій голці, кальцибі (*pux vomica*, *semen strychni*) і „семибратной крови“ (червоनावий камінець) (Малинка, 269).

Порядок страв у кожній околиці иньший. В Ніжинському повіті подають по горівці закуску, себ то сметану, варені яйці, картофлі, мясо, а в піст солену і варену рибу (Малинка, 209). В Любенщині приготує баба обід зложений з мяса, а в пісний день з риби, з борщу, локшини, книшів, пирогів і жаркого. (Милорад., 24). Де інде дають борщ, юшку, мясо і рибу (Чубинській, 10). На Покутю подає господар горівку, а кухарка закуску зложеною з мяса, фасолі, капусти, помащеної олієм, каші, з голубців з каші і, т. д. (Kolb, Pok., 210). В Ходовичах такий порядок: сир, масло,

бігос, капуста (перед її поданем молять ся і пють горівку), борщ, мясо з борщу, росіл, мясо і каша на молоці (Kolessa, 119).

По вечері дає баба виноград, т. є. варені яблока або яблока. При тім роздає „квітки“, зимою з колосків жита або пшениці, літом з барвінку, васильків і калини, щоб дитина була здорова. Ту квітку мусить кождей нести до дому, бо инакше може його стрінути нещастє. Підносячи квітку, частує баба усіх „варенухою“ (Чубинскій, 12—13). Такий саміський звичай подибуємо на цілій нашій території (Kolberg, Pok., 212, Ястребов, 142, Ящурж., 79, Милорад., 24, Корєннїкї, 133).

Гості мають також обовязок до сповнення, а се віншувати і побажати дитині усього найліпшого (Kolessa, 111, Kolb, Pok., 209).

З обрядів християнних згадати ще треба подарунки з гроший, які роблять куми і гості: звичайно викидають гріш до купелі, але декуди дають його так дитині в колиску. (Милорад., 27).

Подібний звичай знають і иньші Славяни та Німці (Сумцов, О н. в., 84, Świątek, 130, Siarkowski, 31, Чолаков, 4, Drechsler, 186).

В Галичині і на Угоршині збирають також гроші в келішок, почім кладе їх собі мати за паузу, щоб дитина вже з молоком виссала любов до гроший і через то пильнійше працювала (Деволлан, 12, Kolberg, Pok., 212).

Крім того обрядового кидання гроший, збираєть ся іще певна сума для дитини і для баби (Kolb, Pok., 213). З иньшого заслугує іще на увагу звичай волинський виставляти бабу на сьміх (Корєннїкї, 133), за для того, що він находить анальоїї в Німеччині (Ploss, 231—2).

Хрестини і похрестини кінчать ся тим, що баба йде до коршми гостити иньших.

По хрестинах заборонено дитину купати. Поляки кажуть, що то дієть ся, щоб не змити сьвяченої води (Siarkowski, Mat., 31).

Поліжниця відвідує по якимось часі кумів і приносить їм дарунки (Brykczuński, 81).

7. Зливки, виводини. Зливки відбувають ся з малими змінами однаково в усіх сторонах України (Чубин., Богданович, Сборн. свѣдѣній о Полт. г. 1877, с. 177, Арендаренко, Запис о Полт. г., 1849. II., 214, ва. з Милорадови́ча, 24).

Баба поливає руки породілі, що стоїть одною ногою в мисці, на вінку або на топорі, і прощаєть ся з нею. Є се звичайне очищенє поліжницї, що стала нечистою в наслідок родів, яке стрічаємо в трохи відмінній формі також у диких народів, а до нині у чи-

сленних племен всіляких країв (Сумцов, К. II., N. 83, idem О н. в., 78—79, Ploss, D. Weib, II., 352—4, Schmidt, 507, Petrović, 286).

Доперва по зливках може поліжниця йти до виводу, що у нас наступає по 40 днях подібно як у Жидів, Єгиптян, Греків, Суагелів (Zache, Z. f. Ethn. XXXI., с. 64) і у пньших народів. Перед тим не сьміє вона ніде виходити і вважаєть ся взагалї нечистою (Ястребов, 144, Шухевич, 5, Рѣдько, 110, Drechsler 204—5).

Подібно як і при молитвуваню баба, стараєть ся тут поліжниця діткнутись апаратів сьвященника. Се має у численних народів добрі наслідки. Поляки думають, що дитина матиме довге волосє (Kolb, XX., 132).

8. Смерть поліжницї і дитини. Коли поліжниця умре, то кажуть, що відтак приходять до дитини і дає їй сеати (Ploss, I., 105—7, Drechsler, 297).

Дитина йде по смерти до неба, коли вже охрещена. Перед хрестом стає потерчатем, нявкою або блудним огником (Численні паралелі, Ploss, Kind, I., 90—105; пор. Siarkowski, 59, Saloni, 248, Шухевич, 9—10, Лепкії, 269, Krauss, Sitte, 552—3)

Тому й ховають нехрещених дітей поза мурами цвингара (Ploss, I., 100).

І.

Жінка і її полове жите перед вагітністю і в часі вагітності.

Чого тіко не переведеть ся з людиною тею,
Поки ті люди вийдуть з неї?

Людська помітка.

Сьвітове — кажуть — лихо діти :
Треба якось і терпіти!

Бог знав, на що ті діти дав :
Знагнме, як і держатиме.

Знайшли сына з першого завіту.

І. Люди не вірять „баб'ячим видумкам“.

Всякі люди є, всякі й очі мають, не одно й уремя бував. Треба глядіти ся. Старі мати усе було розказують нам про всячнну і за старих людей; такі знаючіші були до всього. І не женнли, поки всему не навчать, як слід, і заміж не давали. А невісток перш всього понаучують і що там хто і скаже, а знать не міша. Є такі невістки, що ще до замужу подобігали всього. Добре-ж, як знає на усе усячнну, як коло діток обійти, як будуть, як коло скотинки, як часом розживеть ся чоловік і як знає багато заміток від всього, коли хто нарощне що поробить.

Молоді чоловіки понаставали тепер такі, що на те все нарікають і не вірять, кажуть, „баб'ячі видумки“. Але як кому що станеть ся або як дорогу перейде хто нечистий з жінок або зайде у садок чи на христини, то зараз і присяде. Лихо навчить і до баби повернуть ся. [Пор. N. 50].

2. Назви складові людського організму і привязані до нього повіря.

Організм цілий називають „тушка“. Перш усього кажуть це на вівцю як зарізана або так нежива, потім кажуть на людину.

Говорять: „І сватали-б люди, колиж там сама тушка, а розуму не жди-б то“ або „Тушку Бог создав, а душі розумної не вклав“. Так кажуть на придуркуватого, себ-то — се лиш сама тушка, а душі нема. Не чути, щоб хто на живу людину казав „тушка“, на мертву кажуть — я сам чув: „Над тушкою скіко не плач, то все однаково, не оживе: тушка все тушкою.“

Тушкою звать часом і самий ту лупець, але се вже рідко.

Тушку можна поділити головно на голову і тулуп, нарешті на ноги і руки.

Голова, кабак, башка. Частійше в гніві з прикрістю або насмішкою кажуть „не заступай своїм кабаком світу“, або „башка в тебе безклепа“.

На голові росте чуб = волося. Часом у докір або що кажуть грива, оселедець, а ближше до чола буде чуприна. На висках чуб = пейси, особливо, коли великві. Під чубом череп, чиріпок. Чиріпок сей йде аж од лобу, од самого чола до брехні. Зараз коло брехні йде у верх потилиця, що по їй потилицьники дають, а далі тімя: як раз воно посеред голови, черепа. У всякої дитини тімя найвдвійше. У всякої дитини є тіминця. Тімя похуже на струп або на лишай: є се кістка, що аж видуваєть ся, як дитина дихав, а гнеть ся, як пальцем злегка ткнуть. Потім тімячко заростає і твердіє.

Помічають, що як є два вихрі на голові, то чоловік матиме дві жінки, а як голова роздаєть ся дуже на двох в черепку, то не житиме кажуть довго, а як житиме, то буде (дитя) розумне¹⁾.

Де в голові є мозок саме, про се не всяке знає. Часом можна почуть, як кажуть: „Чи в тебе в лобі мозок був“ або „В тебе в голові смальць є“ або ще подібно.

Як велика голова, то помічають не однаково, або розумна або велика та дурна, або маленька голова та розумна. Густиї волос та дебелий на голові, се в почестку²⁾, через те нарощне мють голову у храбусті-зіллі. Завидують великій ко сі, але й попрікають, що то щось мати поробила, знає щось — од нечистого-б то те діло, бо не змінять того, що Богом найменовано. Кучері тіко в челяді річ не зайва.

На перед голови вид, саме важне й поважне назвисько, або лице, морда. На вид кажуть також усякі вразливі ймення: пика, рило, мармуза (се, як де, не дуже вразливе), харя. На виду, як в де-кого, бувають веснушки, ластівиння. Кажуть, що гріх дерти ластівинних гнізд, бо за це скарає Бог рябогннням по виду³⁾.

Лоб — звичайно чоло. „На чолі видно“ кажуть, що не будь лежить. Здаєть ся, що в слові „лоб“ показана більш кістка, а в слові „чоло“ виднійша та видатнійша часть людини.

В лобі є пара очий, зараз коло переніся по обидва боки. Часом кажуть: „чи в тебе в лобі очі були?“ Як хтось щось недотепне зробить. На очі теж помітен буває світ розуму: по очі видно, що в чоловікови є. Кожне око в ямці. В кожному оці є чоловічок, райок (те й друге уживаєть ся часто) або рідше зрачок. Чоловічок в кожній баньці. Часом кажуть на око банька: „баньки витріщили“, або білки: „білками своїми як поверне!“ Над оком віко, а в віці ростуть вії, вище ямки брови.

Очі як карі або чорні, то то саме найлюбійші, „як терен“. Брови, як чорні та ще й рівні — „як на шнурку“, то теж дуже в почестку йдуть⁴⁾. Є цосьмішка й на се „тріщівилупила“ „витрішками жартує“.

Ніс і ніздрі, се хрящі. Найбільш глузування над носом: здаєть ся, нема похвали та покрас на ніс. Кажуть кирпатий, носатий, кирдатий (як за гривню сокира), гунявий, московська бурудька і багато иньших. Слав, що йде з носа, називають сопляк, шмарклі, робак, що йде з очий кислі, клякяки, гній. Є люди прілоокі, що червоні віка мають і гній іде по закутках коло очий. Шмарклі дуже йдуть як слаба людина, застужена, а кислі, як голова слаба або і самі очі. Є й порода ще така, таке поріддя.

Вуста, рот. Вуста, се більш на губи вказує, ніж на горло, а рот більш на горланку. В роті єсть передні зуби й кутні, а ті, що під очима, шкла. На зубах є поливо, самі зуби сидять в яснах, що на щелепах, чи як то кажуть, на челюстях. Челюсти більш з переду, а щелипи коло горлянки десь аж. З верху в роті піднебіння, а низче язика жаба, що на підгорлі, або прямо кажуть підгорля саме. На губах вуса на верхній губі. Як у женщины є вуса, то то кажуть, що у вівтарі була. Низче губів борода, у жінки без волося, а у чоловіка з волосем. Як у чоловіка не має борода, кажуть макогони та копитки лизав і через то це так⁵⁾. На зуби кажуть і великі уроки бувають, через те болять вони так. Сьміють ся, як хто сьмієть ся: „продає кабачки“. Пародіюють і плач і сьміх: „сьмієть ся, що дурний“ „сьльозам не вір“, „сьмішки, сьмішки, а хвіст на бік“. Регіт — „хохот“, „сливить“, „реви“, „крики“, „реготун“. На беззубих кажуть шепел явий; на тих, що не гаразд вимовляють слова, гаркавий, заікуватий, сербатий (сербало), недомова, як не допомо-

гаєть ся за своє. На говорунів кажуть балагури, пустомелі — пустомолоти.

Низче чуба, з лівого і з правого боку голови, коло вухів з переду, виски, саме чутке в голові місце, як ударитись. Зараз коло висків маслаки (або як у письменстві (?) кажуть, скули) себ-то верхні щелепи.

Оба вуха (варяницї) бувають по порідді великі і менші, чого, не звісно, а то клапоухі бувають, через недогляд бабів та матерів ще в спсвітку. У вухах є багато сірки і їй треба прочищати, бо можна оглухнуть.

Од брехні, с. в. од ямки на потилиці між двома жилами, та од підборіддя навкруги, од голови до туловища шия — вязи. У вязів є кісточка, що так і бігав (у чоловіка більша, ніж у жінок), як говорить. То кажуть, що вона стала у людей, як застрягло було яблуко у Адама та в Еви ще.

Тулуп (або тулуб), тулубець = [взагалі тіло без голови, рук і ніг]. Рідко де кажуть на тулуп, туловище.

Груди ідуть од вязів зараз од ямки, що на неї кажуть душа: на їх є гробова дошка. Вона перед смертю підіймаєть ся, а ямка, що на неї кажуть „душа“, глибшає тоді. Дошка ся боліть починає: по цьому помічають, що вже не довго жити. Плече з сею дошкою счеплене ложичкою, що од неї йде на спину лопата. У сюж таку дошку йдуть і ребра од подовжнього хряща. Під дошкою уся жисть і легкі і печіники і серце. Низче йде поясниця — глузди.

„Моя мати — [говорив один з присутних при розпитуваню] — усе було кажуть, як штани було осунуть ся: „глузди підв'язав би ти“. Звіділя мабуть й примівка: „з глузду з'їхав“.

Далі в низ — кулші, що видають ся з тіла клубами: — клуб, се верхня часть кулші. Трішки ще низче кулш, кражі, похожі, як ото й лопати коло рук.

На кряжах починаєть ся та аж до коліна трохи не доходить стегні і кістка у стегні. (Як ту кістку звать, забув я). Коліно під чашкою, під покрешкою або як найскорійше кажуть під п'ятячком у сугаставі згинаєть ся. І од сугастава до кісточки, що звать її і кітвицею, йде кістка, гомілка зветь ся, а на їй литка (мяке тіло); в литці жижки: „аж жижки трясуть ся“.

У кісточки на кітвиці ходить увесь ступак, нога. Кінець голінки ступ, на верх ступака під'єм. „У Києві у моцах показують самі ступаки та я забув якого сьвятого“ додав один, а тут підоспів і той, що церкву строїв саме у сьому селі і сказав: „У нас

була Циганка стара та ходила прямо на ступах самих, а ступаків не було: поодгнивали чогось чи що. І всі це знали, що вона така була. Правда, під кінець уже вона не ходила, бо стара була^а. Інші наводили при тім приклади, як ноги одрізують, деревлянки вставляють, як очі і зуби з золота роблять, як вирізують горла і вставляють такі трубки.

Інші терміни.

Трунок, кендюх, жолудок.

Цівочка, трубочка, канал.

Колінця, пятачки, позвонки.

Пухирі, капшуки.

Мочá (р. сечь).

Бруд (р. калъ).

Дух, воздух.

Кожа, шкура, тіло.

Хвостик, кібчик.

На руці є перепіл од плеча до ліктя. Кажуть „У піл (по половині) буває перебитий перепіл“.

Під переполом мишка, де доскочуть.

Пахвина під плечем, під коліном.

Жили, пажили, пажилки (нерви).

Животи = члени полові.

Кров буває середова (насердня): її пускають з лівої руки вище ліктя з жили. Буває за шкурня кров — баньки треба ставити на ню; головяна кров із руки нижче вже (показав коло пульса).

Хто його знає, а й оцю болість (ураз, повреждане матки) признали сюди, що і од неї декому помагаєть ся, як пустять крові. А вони вже й у слободу N. їздили до того, що пускає. Не схотів пустить.

„Як на їх кажуть, на тих, що щеплять?“

„Ні як не кажуть на того, що вісну щепить, хіба щепій“.

Потреба пускати кров у людей дуже велика. Законні дуже строго карають цих, що спускають кров в лютім; самі люди дуже їх закривають од невідомого чоловіка, щоб не донеслось де далі.

Жили та нерви, по шепотам бабським, та сугласти всякі та кож полічено.

[Про калину, циган, секелянни і полове житє гляди далі].

Зібраний тут матеріал представляє першу більшу пробу утрупованя назв з обсягу соматології так, як їх знає і розуміє сам

нарид. До тепер можна було стрінати тільки незначні збірки термінів в працях Чубинського і Верхратського (прим. в його Начерку Соматології (Ві Львові, 1897) і принагідно в деяких етнографічних розвідках та по словарях. Одначе увесь той матеріал був або неповний або перемішаний з науковими термінами, вдуманими або перенятими з інших бесід, так, що не мав етнографічної вартости. В нашій збірці наводять ся назви не без звязи, ради самих слів, але для того, щоб передати вірно погляди народа на устрій людського організму, на його завданя, і означити становище в народніх віруваннях. Зрештою сам лексикальний матеріал багатий і в значній частині новий. Се бачимо з порівняня з иньшими українськими словниками, а передовсім зі словником Желеховського: багато слів або цілком не зазначено у нього, або мають инше значінє.

Слово тушка, зазначене у Желеховського (туша = geschlachtetes Hausthier, також тўшка і тушыка), не наведене в етимологічним словнику Мікльошіча ані в його працях про чужі слова в славянських мовах, ані в обох розвідках Маценауера (Cíže slova), приходить також у Москалів (Даль, IV, 457). Слово кабак в значіню голови знане тільки у Українців.

Слово башка переняте з татарського (Miklosich, Die türkischen Elemente, 1884, I. 21—2) і знане у Москалів (Даль, I, 57) та у Болгар (звістка від д. Стоилова); у нас лише на Україні (Номис, 217, Желеховс., I, 15). Оселедець чужого походження, як доказав Мікльошіч (Etym. Wört, 290). Слово пика обмежене мабуть тільки на територію полудневої і середної Росії (Даль, III, 111): у Мікльошіча і Маценауера не наведене. Мармуза у Желехов. як Мармиза (Gefriss, Gesicht). Сл. Харя знане і у Москалів (Даль, IV, 559 = дурное, отвратительное лице); у Желех. нема. Райок на означене чоловіка у Даля (III, 55); у Желех. нема. Баньки = очи (Желех., I, 12); в Галичині кажуть: „вилуштит баньки“. Слово кирдатий не занотоване ані у Желеховського ані у Даля. Гунявий, не зазначено у Желеховського і у Даля (I, 419), значить лисий але може також значити гугнавий (I, 416). Бурулька (Даль, I, 146), сопляк (Желех. II, 896). Робак і кислі, кисляки знані у Желех. в иньшій значіню. Варяниці, брехня, глузди, ступак, пятачок не занотовані. Трунок у Желех. II, 988, Верхратського, Сомат., 80; позвонок, Жел., II, 681. Гомівка, Верхр., 12, 25, кібчик, Жел., I, 344, під'юм II, 641. Кулша місто кульша, у Желех. (Oberschenkel, Hüfte) I, 389, Верхр. VII, 24, переняте по гадці Мікльошіча (Et. W., 147) з литовського Kulše. Прошу також по-

рівняти Matzenauer'a і L. Malinowski, Niektóre wyrazy polskie litewskiego pochodzenia, Prace filologiczne, 1885, 182—3.

1) В Нагуєвничях кажуть, що як у хлопця на тімени є одно „гніздо“, то буде мати одну жінку, а як два, то дві.

2) Довге волосє означає взагалі щастє і багатство (Штебня, О мненіескомъ значеніи, Чтенія, 1865, II, 69—70). Особливо важно, коли руки і груди порослі. С. Сагуны, Ворон. Г, Живая Стар., 1905, 179; Житє й Слово 1895, V. 186, Франко, Нар. вір. I, 180, 5, Lilientalowa, Dz., 145, Ploss, Kind I., 49, Knoor, 175). Декуди, приміром у Лінцу, означає се сильного чоловіка (Устно від П. Людвіг). В Норвегії кажуть, що коли дівчинна має довге волосє, то буде богата (Liebrecht, Zur Volksk., 327). В Вороніжчині думають навіть, що жінка, у якій полові органи поросли сильно волосєм, може переходити дорогу, бо се на щастє (Жив. Стар. 179).

3) Гнізд не вільно дерти. Франко, Нар. вір. I., 175, 2, Колесса Л, в, 81, Świętek, Lud Nadr., 583.

4) На Україні, як видно з пісень, подобають ся більше чорняві: приміром читаємо у Халанського (Народные говоры Курской г., 1903, 351): „я в мого миленького брови на шиурочку“. В бойківських горах, приміром у Коростові, Лавочнім і Гребеніві за гарнійших уважають білявих.

5) Макогін заборонюють ся лизати: в Бережанщині кажуть, що жінка буде мати лисого чоловіка; так само і в Орельци (Франко, Н. в., 193).

Заговорн від зубів прим. у Ястребова, Матер, 107—108.

Спусканє крови загально розповсюджене. Прошу для приміру порівняти Соколовъ, О кровоупущаніи з рукописи ст. Жив. Стар. 1890, IV., 314—5.

3. Секеляння.

[Секеляння або тьорка (занесений термін) стрічаєть ся і між парубоцтвом і дівоцтвом. Одначе про те не зібрано багато матеріалу, бо збирати його трудно. При слідуючім оповіданю згадує автор в примітці, як тяжко приходить розвідуватись про подібні речі. Коли оповідач хотів розказати якусь „казку“ про те, як секеляють ся великі, дівки з дівками або чоловіки з чоловіками, то не дали йому, бо казка занадто стидка].

4. Секеляння у дїтїй.

Хайби вже хлопчик та дівчинка собі секелялись, а то й дівчата з дівчатами! Ще й гаразд і їсти не тямлять, а вже сучі діти

й шморгають ся одне з одним. Лізе одне на одне, як поросата ті одне на одне.

Оця Марійка та наша Хівринька, то соромно було й навирнуть ся у повітку: все там вони любили собі грати ся. Позаголюють ся обидві та повзають одне на одному. Стидив, стидив було, то вони де ниче збіжать ся собі.

А оцей Лабузненко, то було на полу все звалить котре з дїтий тай лежвть, сьмієть ся. То його було і ганчіркою бють та стадять — а воно йому байдуже. Що то воно за химерія у дїтий буває?!

Та воно усї діти отакі бувають, що пустують собі.

„Та хай і пустують! А вже хіба-ж инакше не можна?“

„То пусте! Он уже більшенькі, то вже трохи і розбирає тай то буває зліауть ся собі. Пастушки вже, тай то який з їх спрос: играшка тай годї! Звісно діти!“

„Добра играшка! А про те ніяково, як застанеш їх! Дівола такя стягає їх“.

5. „Небилиця“ про секеляння.

Як був я на заробітках, — розкажує Н. парубок — вус і бороди ще в мене не було, а парубок уже був. Ніхто не найма парубків, а хоч і найма, то дешево дає, а дівок беруть добре і ціну добру дають. Грошей у мене вже не стало, нема завіщо купити уже й хліба. Я узав ув одні дівки сорочку, спідницю і платок, убрав ся в дівчачу форму так шо чисто так, як дівка. Приходе одна барня з города наймать горнишної і попалоє як раз мене спитать: чи ти дівко не наймисся до нас за горнишну? Даю сто карбованців! Я зрадїв, бо довго не їв, найняв ся на год за сто карбованців. Повели они мене у город — домá у їх здорові прездорові; зелена криша, думав жито зеленїє, а воно щирця; між щирцею ростуть печариці, а дома високі, високі, високі: однією ногою стоїть на землі, другою аж на кришу достаєть. Повели мене в горницю, а там хороше, хороше: стїни облупалі, а сьміття по колїна. Дали мені зараз їсти, поклали мені паляниці білої, білої, такої як земля — здоровий шматок, на силу в рот убгав — насипали борщу і навидали кабака в борщ. Їв я, їв, на силу одну миску зїїв. Почав я жить; у того же пана та було дві дочки і я коло їх ухажую. Сидимо у вечері раз у горниця, а вони давай сикилецця; вилїзла одна на другу і то сикелитця, а я дивлюсь. Годї одна каже: Іди і ти Василю сикилецця. А я кажу: Мені як би зверху, то я-б сикилів. Вона каже: Ну то й зверху. Я вилїз на неї, одсикилів, а вона каже: Який у тебе, Василю секіль

здоровий, та браво як ти сикилиш. Я й кажу їй: Ото, я як йшов на заробітки, а воно жарко, як ідеш та все треш, та за дорогу ото такий виріс. Одну оденкилив, а далі й другу. Вони узнали, що я браво., та все мене зверху заставляють. Прожив я довгенько. Так дивниця пан: чогось його дочки гладчають. Це каже мабуть хтось до них нишком ходить, і давай повірять. Узяв одну, старшу дочку, посадив на табурета, подивився, аж не ціла. А бариня каже: Та то вона гладкая така. Узяв другу, аж і в тії не ціла. Бариня й каже: Да то вони гладкії такії. Узяли й мене; я сідаю на табуретку та [в тексті точки]. Як узяв дурить, якомсь викрутився, дожив до году і розщитався.

Неприродне заспокоюване полових потреб знане тепер передовсім в цілій Европі, а крім того досить часто і у деяких позаєвропейських народів. Погляд лікарів XVIII ст. і початків XIX столітя, що се хвороба новітших часів і що тут цілу вину треба приписати Європейцям, не справджує ся. Новітні студії виказали, що онанізм у всіляких видах був в ужитю від найдавнійших часів і що Європейці не грають першої ролі. Найдавнійші сліди уживання онанізму стрічаємо в Біблії, де кажесть ся про Онана, що він спускав штучно своє насінє, щоб не заплоднити жінки помершого брата, аби по нїм не лишило ся потомство. Звідси і взято імя на означене штучного заспокоювання пристрасти, хогяй воно не відповідає вповні тому, що ми тепер розуміємо під тим словом. В новітших часах уживають більше слова мастурбація; Елліс впровадив крім того термін автоеротизм.

В старину знали онанізм культурні народи, як се видно з даних, зібраних в праці Пльосса про жінку (I, 396—415 а передовсім 415—418), де також зведено багатий матеріал про його уживанє у сучасних, переважно у позаєвропейських народів. В Індії знали онанізм і віддавались йому надзвичайно. Автори індійських книг про штуку кохання *Vātsyāyana* і *Yaśodhava* розказують про се дуже багато. Перший з них знає про його істнуванє у мушчин, що не можуть заспокоїти своїх потреб, і у жінок в гаремі і подає цілий ряд знарядів, що уживали ся до того. *Yaśodhava* каже виразно, що онанізм знаний аж до пастухів (*Schmidt*, 253—4 і його -ж, *Beiträge zur indischen Erotik*).

В новітших часах онанізм не вийшов цілком з уживаня: противно, прибрав застрашаючі розміри на перекір усяким способом. *Ellis* представляє його сучасний стан, а також причини повставаня і розширеня. *Stern* подає дуже багато матеріалу про Схід, про Греків, Вірмен і Турків в розділі „*Onanie u. Künstliche*

Instrumente“ (235—243) своєї праці *Medizin u. Aberglaube in der Türkei*. В обох працях обговорені також способи, яких уживають при онанізації і вичислені усі прилади. У Китайців, у Даяків і між населенням Баді знають навіть роблені з воску члени в виді *membri virilis* (Schmidt, 261). Онанізують ся без різниці пола і віку, і мушви і жінки і хлопці та дівчата. Ellis наводить багато примірів про малолітні діти. Schmidt говорить, що „*Masturbation bei Kindern beiderlei Geschlechtes kommt vielfach vor*“ на островах Індійського архіпелагу. І Славяни не роблять тут ввітку. Школа починає ся тут значно до розповсюдження. Я сам бачив в Бережанах на пасовиську, як забавляли ся 6—12 літні пастухи цілком не стидяючись: свою роботу називали вони „робити пиво“. Особливо підпадають сьому міщанські діти.

Крім онанізму існують иньші способи заспокоювання половых потреб, які вже треба причислити до психопатичних появ. Крафт-Ебінг розслідив їх в звісній книжці „*Psychopathia sexualis*“ і в часті в своїм підручнику психіатрії. Про сю тему існує велика і богата література, в якій подано або медичні обсервації або зібраний етнографічний матеріал. Не маючи на меті займатися докладніше сею темою, відсилаю до праць: Ellis, Mann und Weib; Dr. A. Hagen, *Sexuelle Oosphresologie*, Berlin 1900, Dr. E. Dühren, *Studien zur Geschichte des menschlichen Geschlechtslebens. (Der Marquis de Sade u. seine Zeit)*, I, розд. 4—6, Berlin 1901. (3 вид.); Dr. E. Laurent, *Sexuelle Verirrungen: Sadismus und Masochismus*, B. 1905 (6 вид.); Dr. Laurent-Nagour, *Okkultismus und Liebe, Studien zur Geschichte der sexuellen Verirrungen*, Berlin; Dr. R. Günther, *Kulturgeschichte der Liebe*, Berlin 1900; J. Müller, *Das sexuelle Leben der Naturvölker*, B. 1904; Dr. J. Rosenbaum, *Geschichte der Lustseuche im Altertume nebst ausführlichen Untersuchungen über den Venus u. Phalluskultus...*, B. 1904, 7 вид.; Stern, *Medizin*; Krauss *Zeugung in Sitte u. Brauch*, і його-ж *Ἀνδρωποφύτεια*, і т. д. Самого предмету доторкаю, о скільки того вимагає наша студія.

З записей автора не знаємо, чи знає і иньші сексуальні збочення: відомість маємо лише про одно з них, про т. зв. секелевня (тьорка), знає між дітьми і мабуть між дорослими. Є се так звана в науковій літературі лесбійська любов або трибадія т. в. любов між жінками, полягаюча на тім, що одна з них, що має більший скоботень (clitoris), заступає мушину¹⁾. Лесбійська любов мала

¹⁾ Декуди мають жінки особливо великий скоботень, так, що їм аж звисає. Тому в декотрих полудневих краях, прим. в Абіснії обрізують його, (Ploss, *Das Kind*, II, 377—385).

в старинних часах передовсім процватати на Сході розійшовшись з Митілене. Знали її і у Греків, Римлян, в Єгипті і т. д. Люкіян зробив її предметом розмови гетер. В середновічних часах існувала вона і у Німок, як се бачимо зі спису церковних кар, зібраного єпископом Бурхардом з Вориса в 12 століттю. В нинішніх часах концентруєть ся вона переважно на Сході. Численні дані наведені у Sterna, 223—234, у Ploss'a, Weib, I., 415—418, Крафт-Ебінґа, Dühren'a і т. д. Про населене Балї каже Якобе, що лесбійська любов (mätjèngtjèng) розповсюджена там дуже, до чого причиняєть ся сільзе розвинене скоботня (Schmidt, 262). По даним Parent-Duchatelet знана вона і в Західній Европі.

6. Назви на означенє місячки.

Цигани — це так у нашій слободі кажуть на оте, що сходить що місяця на пелену у дівчат, як уже вона на дівочій порі стане, та у жінок, як не ходять беременними. „Цигани“ — се слово відоме усякому, звичайно старшим, а всі його мають за стидне, не кажуть його при других, бо й не вштво таке слово казати при других, особливе при старших або при чужих. Жінки, то ще сякатака одна одній скаже, хоч і з нишка таки, а при чоловіках стережуть ся казати.

Через те ото, що воно таке „стидне“, видумали замісь його казати „шарівські“.

І баба наші, як оце Хтодоська не вбираєть ся до церкви і мить ся навмисне, щоб достати ся найпозадніш од усіх, що йдуть до церкви, а потім і зовсім зостанеть ся дома, — кажуть зараз: „А чом це ти не вбравш ся, чи не шарівські до тебе заїхали?“ цеб-то, чи не напали цигани. То вона помовчить або щось так „угукне“ (муркне) та й сидить дома.

Чого то вже оте, що сходить що місяць у дівчат та у жінок, зветь ся циганами або й шарівськими, то хто його зна. Так почало одно щось казати, а за ним і всі. Мабуть се видумано через те, що воно, як і ті цигани, що просять милостині та неждано і непрошено заявляють ся по слободах. Нарошне сингати кого в слободі, то ніхто не скаже, звідки і з чого взяло ся те слово. А що „шарівськими“ їх називають, то це, як мати кажуть, через те, що оці живі цигани, що ходять по слободах, дуже скрізь шарять за всім, коль-б де і виворожить і вбредать і виканючить і вкрасти, та щоб зарвать де що. Або й ще через те, що як нападуть жіночі або дівочі цигани, то зараз зашарієть ся сорочка, за-

чирвоніє. „Ось як зашарілась“ кажуть, як хто зачервонить ся. — А місцевий діякон пояснював ее так, що у Полтавській губернії був поміщик Шарий, чи піп, та переховував циган злодіїв і з того багатів.

Всяк ото можна угадувать, а як воно справді, то вже ніхто у слободі не скаже, од чого воно взялось. Позабували люди. Давніш, розказують і батько було наші, то так одне одному усячину було розкаже про усячину і навчає одно одного а тепер не те пішло. Усякий норовить, як би укрить ся од другого усячиною, і не люблять, щоб що казати кому про що. Хиба де ненароком забалакають тай почнуть про що казати, то й замітиш що небудь і візьмеш у товк, або як заспорять ся де-небудь, то ото вже і викажуть, що хто про що знає. От і коли питати про оці цигани, то й ніхто не скаже про отаке не-гарне діло. А давніші люди мабуть це усе знали.

Або чого ото не можна, як попадуть вони кого, та в церкву йти? „Піп мабуть який-таквй був та упретив ходити з ними до церкви жінкам та дівкам“ — так хиба скажуть. Скажуть хиба ще, що „борода у теї виросте, що піде з циганами до церкви“. Так звикли казати, як спитати, чом жінці не можна йти у вітвар, а чоловікам можна.

Досить, що не одважують ся йти з циганами до церкви. Хиба яка прудка вже дуже натура буде, то та не подивить ся ні нащо а піде, як їй хочеть ся побути у церкві, щоб на кого подивить ся або похвастать чим.

Більш ото віяк й не кажуть поміж собою у слободі на оте; перед якими поважними людьми або перед ким з панів або з духовенства, то замість „циган“ скажуть, як допитуватиметь ся хто, прямо „місяшне“, бо воно ото що місяця та й є; а дехто то „рубашне“ каже на їх, бо його видно на сорочці. Як дехто, то каже, щоб усе не однаково було „сорочане лихо“; кажуть також „женське“ тим, що їх у чоловіків нема.

На означене місячки знає наряд багато всіляких назв. Гуцули називають се „полá“ (Верхратський, Начерк соматології, с. 116; Шухевич, Гуцульщина, III. стр. 2); у Бойків „червоний Іван“, у Наг. „має на собі“, „пере ся“; Подоляки кажуть „кров“ або „той час“, на Україні уживають слова „кошуля“, „сорочка“ (Talko-Hugonowicz, Zarzysy, стр. 36). Знані також особливо між інтелігенцією назви „регули“ (на Україні) „місяшне“, „свій час“.

Назви у інших народів звязані звичайно з їх місячною появою і з червоною барвою. Біблія говорить про „жіночий звичай“,

„час“, „жіночу хворобу“; у Німців знаві слова „Regel“, „Unwohlsein“, „Periode“, „Blut“, „monatliche Reinigung“, „Rother König“ (Стирія), (Пльос) „rothe Tante“, „ich habe Besuch“ (п. П. Людвіг з Лінцу), Monat, Zeit, G'schicht, Sach, (Fosset: Volksmedizin, стр. 125).

Япанці кажуть „місячне, місячні вістуні“. Жіночими цвѣтами називають місячку Лотиші, Сербі і населена Малябару.

7. Коли починаєть ся місячка.

На дівчат з циганами кажуть, що „перуть ся“: яка мала, а вже „переть ся“. Деякі, то і в 14 год уже перуть ся, а инчі, то в 20-тім, але тих, що в чотирнацяти, далеко більше. Звичайно-ж в 16 і 17 літ — то саме пора дівоча. Змисленна дівочка стане, то й усе все дівоче в неї буде з цього часу.

Є у порідні, що циган у дівки не буде, поки заміж не піде, год і в 20-тий. І не буває їх, хоть дівка здорова і весела, а вийде заміж, стануть іти з того часу. Так було з нашою Варкою.

І то правда, що деякі і не житимуть, коли їх нема. Сохнуть, жовтіють і хиріють, поки не зляжуть.

Місячка починаєть ся не у всіх краях і не у всіх рас в один час. Подрібні студії виказали, що її перша поява залежить від багато обставин, між иньшим від підсоня, раси, занятя, полових зв'язин, дідячності, темпераменту і т. д. (Ploss, Das Weib I., X. стр. 286—307). У полудневих народів появляєть ся місячка о мвого скорше, чим у північних. В Італії і Еспанії зачинаєть ся вона з 12 роком, в старих Індіях по заміткам лікаря Суерутти менше-більше в той самий час (Schmidt, Liebe, стр. 203—211), в Палестині по Тальмуду з 13 роком. Взагалі припадає перша поява місячки в горячій стрейі між р. 11 а 14, в уміркованій між 14 а 16, а в зимній між 15 а 18. Пльос наводить докладний виказ, коли вона являєть ся у всіляких народів (стр. 295—301) і дістає по обчисленю пересічне число 15 рік і 7½ місяць. Пересічне число для Петербурга вносило по трьом обчисленням 14½ (Вебер), 15·6 (Кітер) і 17·53 (Горвіц), для Австрії ок. 16

Ближші дані про місячку можна подибати у Elliss'a, Mann und Weib, розділ XI., Temesvary, Volksbräuche, I. Erstes Auftreten der Menstruation, Höfler, Krankheitsbuch, стр. 56, 57; Mitteilungen aus dem Frauenleben der Ôrang Bélendas, der Ôrang Djâkun u. der Ôrang Lât, von Hrolf. Vaughan Stevens. Bearbeitet v. M. Bartels; Zeit. f. Ethnol. 1896. XXVIII. стр. 170 -1, і т. д.

8. Хоробливі появи що до місячки.

Од чого-ж то воно так, що у деяких дівчат та не має циган, не знає ніхто. Станеться так, та й усе. Як запримітять, що хирявіє, жовтіє, то знають, що на порі є не має їх. От і стараються зараз ліків у людей.

У скіко год воно настає, то не однаково: по людні діється і по порідді. Оце, як здоровенька дівчина та порідні такої здорової, і що рано виростає, та так і в роду було у її, що рано починали дівувать, то й у неї буде раніш ця справа. Або і вдасться таки таке дорідне. Часом і батьки і матери не такі були, а дівчина буде инакша.

[Тепер вже знає дехто, як деінде діється, хоть таких мало: а старі розказують, що давнійше инакше було].

Так то знають, що і не на одній порі стають у дівчат цигани: у одної в стіко год, а у другої в стіко. За те вже кожна знає, що як почались вони уже у неї, то через місяць, як раз у ті самі порі будуть знов і так усю жизнь, поки зістаріється людина.

Часом переміняють ся время, що їх гляди, не має, то ото вже й треба і боать ся лиха якогось: або дуже потрудилась, або застудилась або злякалась, борони Боже; тоді вже й треба старать ся людей. А як благополучно, то кожного місяця під один час і ждуть їх і через те ото і надівають другі сорочки і лягають на такому, щоб не шкідне було.

Як у якої, то за день або ближче перед циганами болить живіт. Це вже знають. А ще молоде яке воно, само не вгадає і пожалується матери на живіт, то мати зараз каже: „Та то воно у всякої людини, дочко!“

Задержане місячки або сильніший кровотік, се звичайно наслідки простудження або втоми чи то роботою чи то ходом. У деяких народів, особливо на півночі, стрічається часто слаба місячка або й брак її (Ploss, Das Weib I. 310-312); се бачимо й у Українців.

У галицьких Поляків задержане або брак місячки свідчить, що дівчина буде неплідна (Świętek, с. 598).

9. В жнива нема місячки.

І мати мої кажуть було, що жнивами місяців з три нема циганів у дівок; а у которій є і жнивами, так це погане зілля, то то така вже вона й дівка. Тіко звання, що дівка, а вона вже пряма

молодця, тіко не пов'язана ще. От дурить! А чого-ж то воно, що у чесної, доброї ще дівки та в жнива не буває, а вже аж під осінь одкриваєть ся! На що вже Настя яка була, а і в неї не було в жнива.

Бог уже так устроїв. Кажуть ще, що є і такі, що і не „прогуляні“ (з „калиною“), а перуть ся і в жнива, але я таких не знаю і мені здаєть ся, що то тіко дурять, що то дівки, а воно вже ка зна що не дівка. Та і мати таке було кажуть, що то вже не дівка, як жнивнами в неї є. Хай і важко робить, хай хоч і як, а в літку не буває у дівчат цього лиха. І в нас і в усіх то так було: як жнива, то ми і не перемось жадна з нас. І в наймичок моїх цілі жнива бува чисто.

Так само буває і в великий мороз.

9. Ліки на викликанє місячки.

Яке ото воно не гарне діло ті „цигани“, а лишенько і без їх. Кажуть, і це воно таки так і є, що і жить не буде довго така людина, що нема їх у неї. Така вже стать природня у жінок, що без них і життя не вірне. Оце чахне, сохне і кричить з животом.

Тай було-ж таки так з нашою Ваською, як не було у неї довго циган. Трохи не вмерла. Та дізнались способу, як щоб стали в неї цигани. А Наталка чуть таки не пропала: мучить ся з животом тай мучить ся. Та приходить її мати до нас, -- а в нас було вже це лхко і вона знала про його — і просить поратувать. Ми їй і дали чирвоних васильків, а нами сто справжне було і у неї. От вона намняла тих васильків та забрала аж трое справжніх наместів, обмила їх у воді та з водою тію змішала помняті васильки. Та як напилась, то на другий день як почало з неї лить ся, так думала, що й кров'ю зійде. А як перестало лить ся, то тоді стала жигь, як і люде.

Так само спасла ся і наша Наталка.

Українці знають багато ліків на викликанє місячки, не меньше від виьших народів (Дані зібрані у Пльоса, *Das Weib.*, с. 313 до 316, *Schmidt'a, Liebe* 207–8, *Stern'a, Medizin*, стр. 143–151, *Krauss'a, Sitte und Brauch*, стр. 534. [Коли дівчина не має місячки, виливає воду, в якій умивала ся, під рожу. Аналогічний погляд на Шлеску, *Drechsler, Sitte und Brauch*, стр. 222, лиш там дістає від того тільки червоні лиця], О. Новорка, *Volksmedizin*, стр. 248, *Fossel, Volksmedizin*, стр. 125, Миликевич, 187.

Талько-Гринцевич вчисляє в Zaruzach, стр. 41—42, 25 ліків, між тим 16 відварів, як румянок, кровавник, любчик, сьвято-янське зіле, чорнобиль, гречка, дикий часник і т. д. Крім відварів їдять насіне кропиви, хрін (в Галичині), цибулю з оцтом, сиру моркву і пють сок з кропиви, воду, в якій полооскалось крупи, мило розпущене в воді, коралі, втерті на попіл і попіл зі спаленого сята. Krebel, Volksmedecin und Volksmittel, стр. 111 і Ploss D. Weib I., стр. 314—315 згадують іще про кілька ліків. На Україні пють відвар з так зв. Петрового хреста (*Lathraea squamaria*) з водою або з горівкою (Talko-Hrunczewicz, 41, В. Демичь, Очерки русской нар. медицины, стр. 21), або відвар з вишневих галузок, зрізуваних ножем з долини до гори (Korern., 211). Пор. також Gustawicz Br., Podania, Zbiór V., стр. 215. Давні з першого тому Чубинського використані у Гринцевича.

II. Зопраннє.

Була в мене Івашківна, нанялась до мене од Худяцького попа. Днвлюсь, а вона сховала одну сорочку у рукав. Ну, це-ж видно, чого це вона її так хова; це-ж місяць уже пройде і вона не буде бгать тїї сорочки усеї в один рукав. Аж не діждала неділі: і цю сорочку бгає усю в рукав. Я промовчала, а це й третя.

„А чого то воно, Марте, в тебе усе так, що треба ховатись з сорочкою?“

„Та хйба в чортів так не є, як ось у мене“, то така откровенна, так і рубне в вічі. „Воно так і не було в мене, та в отого попа дівка була і тітка його. Та в усіх трех у нас було. Я не знала того, що воно треба їх стерегтись. Посолили сорочки ув однім жлукті, а вони й зопралась. У теї дівки нічого не стало того. Чорт його знає, чи воно їй вредило, чи ні, а вона з мене усе сьміється. Може воно так і є, що не богато того стане, як зопереться з ким. Але оця того нічого не знала — одначе сьміялась. Чорт її знає, може і примовляла що, а сорочки, то знаю добре, що склала усі з нас трех одну на другу. І од того й стало. І ото в мене добре, як з неділю тіко пійде, а то й більше. Уже й сама не знаю де-б і дїть ся і що робити“.

„Треба, кажу, людий питать. Я піду і до баби“.

Сходила я до неї. Вона й сьміється з нас обох. „Ото-ж“ каже „вона та суча дівка склала їх сорочки усі нечисті одну по-верх одної. А цеї сама нязча була, то і заперлось у неї. Не робить нічого, хай заполюще, що скине з одного місяця, та воду цю

вилле на чорну свиню і скаже: „Ти діти водиш, і чиста ходиш“, (себ-то, хай на тебе переходить).

А то є, що замість цього пізнають по своєму, внакше, не на свиню виливають, а на чисту, бігучу воду несуть, на річку, таї пустять за водою, і здасть ся нічого не кажуть. І ми з Івашківною на воду не понесли, а вилили на свиню, і Бог помилував. Стала як і дівка вже усяка. І вже як у жлукто складали, то хоч з чотирех зберуть ся було нечисті сорочки, бо наймичок служить дві, три за разом, то вже одну коло одної складаєм у рядок, у в один шнур і в один шар, хоч і як уже зажмякають ся дуже сорочки, а вже боїмось, щоб не зопралась когора з которою і щоб не перейшло з однеї до другої.

А В., то ця вже щось инче робить. Узять три пригорщі глини губою та внести в хату у тряпці, а глиняник поставить у глухім кінці порога. Пригорщами і треба вкинуть сю глину, розколотить і поставить на день чи на три дні і дати тоді тої води, що останеть ся в глинянику, випити, то й минеть ся, як що вона тіко од зопрання бідує.

Неенормальне місячковане, а передовсім дуже сильний кровотік походить звідси, що дві жінки зопрали разом сорочки. Се — по загальній думці — дуже шкідливе. Тільки - Гринцевич подає трохи иньший лік на усуненє того недомоганя (стр. 37—8). Воду, в якій випрало ся сорочку з слідами місячки, вливає ся до нецок, ставляєть ся на порозі, а по обох боках ставить ся горців. Недужа сїдає на порозі так, що її права нога в хаті, вливає одну ложку води до горця в хаті а дві до горця на дворі, разом 9 і 18 ложок і закопує перший горнець під порогом а другий в городі, під вишнею, приговорюючи: „Тоді до тебе другий раз буду нести, як будеш цвісти“ (П. Звенигородский). В Юркевщині п. Звягельського наливаєть ся води до чужого начиня і до свого і чуже закопуєть ся (Корєннїскі, Przyczynek, стр. 212, Милорадович, Нар. мед. 332).

Щоби не набавитись кровотоку, треба осторожно прати кожду сорочку в окремії воді і перекладати місячне біле мужеськими штанями; також належить воду виливати тільки в кут (Корєннїскі, стр. 209, Talko-Hrunczewicz, стр. 38).

Віра в зопране стрічаєть ся також у иньших народів, прим. у Італіянців (Ploss, в провінції Беллюно і Тревизо).

Щоб здержати обильну місячку, на те є також багато способів. Вони вичислені у Гринцевича на стр. 39—40 і у Милорадовича, Нар. мед. 332.

12. Оповіданє про початок місячки і про її відносини до вагітності.

Коли запитаєте, од чого і на що ті цигани, то кажуть, що ще Ева, як прогрішила, то Бог дав їй те, щоб і всі жінки теж знали. Кажуть також, що без їх та дітей не мали-б жінки і миру хрещеного-б не стало. Бо то-ж запримітили усі, що немає цих циган, то й життя доброго й немає і дитини не буде. А чого воно, так ніхто не скаже.

Добре ото знають уже люде, що як і зайде на дитину у такої, що цигани в неї, то безспрємивно зараз з'являть ся вони у неї. І хоть і не пора їм, приходять зараз як зайде на дитину. Це перша примівка, що дитина буде вже. Після цих циган других уже не буде, аж поки не знайдеть ся дитина. Ніхто не знає, де вони дівають ся. Чутка ходить, що вони вже збирають ся коло дитятка, що на його зайшло уже: але чи так воно, ніхто не скаже. Аж по родах вертають вони в свої права і зачинають навідувати жінку по шести неділях, а як котра здорова, то і за три неділі, і усе будуть припадати в одву пору, аж доки не зайде на другу дитину.

Аж коли циган не стане, то знають, що дітей вже не буде.

Початок місячки обелонений у всіх народів великою таємністю. Одні приписують се звірям, як крокодилу, вузь і т. д., що представляють нечисту силу, инші роблять се впрост залежним від впливу богів. Усі ті погляди зіставлені докладно у Пльоса, I, розділ 100 і 101 (стр. 353—357). Старинні Інди думали, що се зіслав Бог Індра на жінок, аби увільнитись від вини за забите одного півбога (Schmidt, Egotik стр. 382 і д., idem, Liebe, стр. 202—3).

Українці думають також, що місячку зіслав Бог за кару. Крім погляду, наведеного тут автором, стрічаємо часто і другий, який мусить бути знаний на цілім просторі України. Та лько Гринцевич записав його в звенигородськєм повіті (Zag., 37.), а Копперніцький в гірських околицях Галичини, мабуть на Гуцульщині. Варіант посліднього спочиває поки що в рукописній збірці, перехованій в Академії Наук у Кракові.

Лєгенда розказує, що до Христа не було місячки тільки по-породові очищена. Спала вона на жінок за кару. Коли Мати Божа породила Христа, казала слугі винести на воду обкровоавлену со-

рочку і просила не розвивати і не оглядати її. Одначе слуга не могла здержати ся з цікавості і за її провину покарала Мати Божя усіх.

Загальна віра, що місячка устає в часі вагітності, не вповні відповідає дійсності. Деколи стрічають ся випадки, що місячка приходить точно і в часі вагітності (Ploss, I., с. 528—9).

Причини повстання місячки неясні і для лікарів. Два найвишнійші учені англійські заявили, „що первісна причина менструації ще не розяснена“ і „так темна, як до тепер“, (W. Heape, The Menstruation of. Sem. Entellus (Phil. Trs. 1894), і Bland Sutton, Surgical Diseases of the Ovaries, 1896); також Ellis (op. cit. стр. 88, Das Phänomen der Sexualperiodicität) в тої гадки: „Wir stehen heute noch vor einem Rätsel nicht nur bezüglich ihrer Ursache, sondern auch bezüglich ihres präcisen Mechanismus“.

13. Що дозволено, а що заборонено жінці в часі місячки.

Не можна тоді брати у куми або йти, коли просять, бо треба цілувать хрест, а до святощів не можна приторкать ся. Через те ніхто тоді анї в куми не піде, анї на присягу не стане. І вінчання тоді не буде, бо замічають, що як їй тоді припада, то життя буде якесь неладне і тому вже наперед питають ся про це у неї.

А як піп чи дяк ходить по слободі з молитвою або з христом та й трапить ся у котрій хаті така людина, що в циганами, то певне не поцілує христа чи ікони. Хоч і піднесе їй піп, то вона скаже „меві не можна“, а як така, що не осмілить ся прямо сказати у вічі, то вийде собі на той час із хати. Тото вже її не питають, чоґо вийшла і втікла від хреста, бо знають, яке їй лихо, і знають, що як нечисте виходить, то до святого годі не приторкать ся. А то через те, що не буде ніяка страва смашна од такої жінки і чи курку заріже, чи так що варитиме, то як солома буде без смаку.

І те ще таки; треба глядіть, щоб дороги не переходить такій жінці. Це не звичайно. Але є й такі люде, що цього закону не глядять. Таких треба найдужче стеретти ся, бо як перейде шлях кому, то не минеть ся; щось йому та за недогіддя буде. Хіба знає од цього що небудь, бо є люди знаючі, що від усячини вміють одмовить ся і ніщо не матиме сили. Одначе це вже безсовісно назвуть тч. що переходить шлях кому. Часом тому і притають жінк
як трапить ся, що хто іде або йде, а вона у по-

перед іде. Поважним людям хазяєвннм зроду не обсьмілять ся переходити пуття.

Хати як мажуть, не годить ся першого валька класти тій, що цигани має, бо буде нечисть водить ся в хаті.

Печі накладатъ не годить ся також тоді. Взагалі це лихо так і кольне тебе, як що починать тоді робить.

У садок з циганами ніяк не годить ся ходитъ, а на дерево лізти прямо гріх, бо, кажуть, і дерево те вехне, що на його полізе така людина, і садок буде неродючий.

Молоднць та дівчат дуже стережуть ся і хазяйка небезпремінно розпитає кожну, яка вона. Найгірш боять ся, щоб ще й у тій самій сорочці прийшла, що з циганами. На пакість буває нарощне йдуть через садок, як злобу мають на кого, ніби за ділом за яким. Одначе їм і не вдасть ся, бо ті, що садки мають, то ті і од лиха знають. Є таке лихо, що на злобу та оджнмають ту сорочку і під найкращу деревнну і виллють: кажуть, усхне зараз, як не доглянетъ ся хазяїн. А щоб не пошкодило, треба жаром посипати на тім місці і примовить — люде знають, що й казать — і так і спасуть деревнну. Лають було мати і за те, як квасннну ото саме тоді жінка готує. І багато в усяких заміток, але тепер такі люде понаставали, що не глядять і не боять, хоть і знають.

Гулять з циганами екрізъ можна йти, лиш на христини не можна, бо це і безсовісно дуже було-б і шкідливо. Кажуть, як втерпить отака людина та піде погулять на христини, то на дитині пороблять ся струпи. То краще не йти, як має таке од того стати ся.

Хоч і од цього вже повчили ся, що робить. Щоб не завадилл дитині цій цигани, то та, що йде з ними, бере у пазуху трішки проса. Та й баби, що пуца ріжуть, стережуть ся цього лиха, бо буває впорядать ся яка а не знає, що за лихо буде од цього і проса не бере з собою, через те то вони сами вивішують на жердці на перед що небудь чнрвоне на всякий случай. Часом котора і вта-скасть ся нарощне або ще дурна і не знає цього — то не пошкодить тоді. Забачить можна на христинах часто або окрайку або пояса чирвоного або китайку, оте все проти цього лиха, циган.

Знать, звісно, треба всячину, і якже й жить, як не знать, як і що воно де стаєть ся. „Хто зна, то не погиба“ кажуть старші люди, „а дурних цілий вік пропада“.

Усі ті закаи походять звідси, що наш нарід уважає менструуючу жінку за нечисту так само, як і родильницю від родів до виводу (Галько-Гринцевич стр. 38, Сумцовъ, Культурннх пе-

реживанія, Розмывки К. Стар. с. 35, Ив. Бѣнѣковскій, Народный взглядъ на „нечистую“ женщину. Киев. Стар. 1899. LXV. стр. 128—131). Сю віру поділяють також всілякі інші європейські і позаєвропейські народи, без різниці, на яким стоять степені культури. Пльос, що зібрав багатий матеріал в першій томі своєї праці про жінку (XIII. Die Menstruation im Volksglauben, стр. 335—357), прийшов до результату, що на цілій земській кулі уважається жінку підчас місячки (і по породі) за нечисту, хоча ступень нечистоти не всюди рівний. У диких народів доходить він до найвищої точки: жінка мусить мешкати окремо і не може навіть показати ся на світло денне. Деінде єї погляди більше або меньше лагідніші і не обмежують занадто свободи жінки. Се дієть ся передовсім у європейських народів, а між ними й у Українців.

Погляд про нечистість жінки повстав у поодиноких народів безперечно самостійно. Спершу мусіли уважати жінку в часі місячки за істоту, якої не можна дотикати ся, бо в ній відбуває ся щось таємничого. Жінка стала *tabu*, а звідси і рівняло ся її значіня становищу сьвященників. Одначе з часом забуло ся первісне розуміня сього феномену і з нетикальної зробила ся вона поволи нечистою (Ellis, Einfluss d. Menstruation auf die Stellung der Frau, стр. 295—311, E. Durkheim, La prohibition de l'inceste et ses origines, L'année sociologique I, 1898).

Звістки про нечистість жінки стрічаємо вже в найдавніших писаних пам'ятниках. Старинні народи, як Меди, Перси, Баєтри, і Жиди вірили сьвято в шкідливість жінки підчас місячки: Мойсей видав про се цілий ряд постанов, так само Магомет і інші творці релігій. Плівій знав багато оповідати про те, що жінкам на той час заборонено. В Римі гадали, що коли нечиста жінка зблизить ся до полевих плодів, то вони стають неплодними, до паростий, то вони висихають, до неферментованого вина, то воно скисне, і коли стане під деревом, то самі овочі спадатвмуть на землю.

Нинішні народи надзвичайно годять ся в своїй поглядах на нечисту жінку.

Подібно, як і в нас, не вільно йти до саду і дотикати ся пуцляків, бо усе повсихає, також у Німців, про що вже згадував сьвятий Гільдегард (Ploss, Fossil, с. 124, Drechsler стр. 221), у Італіянців і деінде (Даринскій, Семья у Кавказских горцевъ, 119—121).

Коли нечиста жінка перейде дорогу, то се ворожить нещасте не лише у нас; так само думають Французи, Німці, населене Кипра і Кандії.

Крім наведених тут приписів існує і у нас ще цілий ряд інших, які знаємо з розвідок Біньковського і Талька Гринцевича.

На Волні не сьміє „нечиста“ жінка нічого зачинати робити, бо ніщо не вдасть ся, не печи, не варити, не доіти коров, не дотикати ся бочок з капустою, з огірками, з пивом, з медом, з квасом, бо усе зіпсуєть ся (Біньковскій), а крім того переступати через діти, бо не будуть рости (Гринцевич, стр. 39).

На весіля і хрестини не йшли тоді також і в Німеччині. Quatimopus з 1610 р. загазує вагалі йти між людей і цілувати та дотикати ся дітий. Те саме приказувала і грецька церква. У багато народів не дозволяють ся нечистій жінці сповнювати релігійні функції (Японці, Турки). В християнській церкві мусіли вони стояти в передсінку і не сьміли дотикати ся хреста або сьвятого образа. В византийській церкві заборонювали канонічні приписи ¹⁾ Діонізія Александрійського і Тимофея Ал. входити жінкам нечистим до церкви і причащати ся. Йоасаф, митрополит Ефеський з XV ст. відповідає так на питанє „Можеть ли женщина, находящая ся въ мѣсячномъ очищеніи, воспринимать дитя отъ сьвятого крещенія, или благословиться въ замужество или мазаться елеємъ?“: „Эго совершенно возбранено, ибо если (женщина въ такомъ положеніи) совсѣмъ не позволено входитъ въ церковь, то какъ она можетъ дѣлать что либо подобное?“ В Псевдо-Зонаринім Номоканоні читавмо знов між иньшим: „Жена прежде даже не очистят ся отъ еже бываемое по обычаю ея, просфоры да не творятъ, ниже да коснется ей никакоже. Имоущія обычная и на конецъ смерти пришедши, причащенію да сподобляется невозбранно“, (Стратинскій Требникъ, стр. 675., А. И. Алмазовъ, Каноническіе отвѣты Іоасафа, митрополита Ефесскаго. Малоизвѣстный памятникъ Греческой церкви XV вѣка. Одесса, 1903 стр. 27—28, 52. Пор. Византийс. Временникъ, 1904 VI. с. 171—2). Те саме було приписано, коли в ніч перед тим зносила ся жінка з чоловіком. В легенді з XV. ст. оповідаєть ся, як Бог покарав жінку, що прийшла на посвяченє церкви а перед тим „плотною похотью съ своимъ мужемъ смѣсися, Божья соуда не убоаяся“ і ставить ся моральну науку: „Мужіе и жены, не можете въ церквѣ внити окалявше плоть свою“ (Костомаровъ, Памятники стар. русскои литер. 1860 I., стр. 210). Византийські жінки, як се бачили і згадують численні подорожники, мусіли, коли були нечисті, стояти перед дверми.

¹⁾ Вступ нечистим жінкам заборонив нікейський собор

Щоб заздалегідь охоронити ся перед впливом нечистих жінок, придумано для них всілякі віданакі. Так прим. в Індіях носять на шиї дівчата кусень полотна, забарвленого кровю.

14. Полові зносини підчас місячки.

Кажуть, що саме на циганах жінки і дівки чогось зліші, а воно хто його знає. Не добре тоді терти ся з чоловіками, а то-б вона усе з ним, як-би люди не говорили. Їй того хочеть ся, а ніяково якомсь їй. Та є такі, що не цурають ся і мають їх та не бо-ять ся. Одначе це вже безсовісні — якже це можна.

Лікарі ствердили, що найбільшу пристрасть відчуває жінка в часі місячки. Ellis наводить зізнання багато жінок, які говорили, що найбільший неспокій почували завсідн під ту пору і що се змушувало їх заспокоювати свої потреби в неприродний спосіб. В противенстві до того удержав ся одначе майже у всіх народів погляд, що зносини з нечистою жінкою грішні і шкідливі. Зенд-Авеста наказує полові зносини; Зороастер посилав за се до пекла (Ploss, 339), Могаммед поставив остру заборону. Один могомеданський правничий збірник Sidi Khelil містить навіть такий зворот: „Хто діткне ся задля роскоші жінки підчас місячки, стратить силу духового спокою“. Зносини відбивають ся по загальним поглядам дуже шкідливо на здоровлю: з того повстають всілякі слабости, тратить ся силу і т. д. На Угорщині гадають, що дитина родить ся з ранами (Temesvary с. 2 - 5). В Індіях читаємо в одній книзі: „Хто зблизить ся до жінки в часі місячки, то зникне його розум, енергія, краса, лице і життєва сила“ (Schmidt, Liebe с. 205). В деяких краях карали навіть за се смертю (Ploss, Б'ньковській, 130), пр. у Жидів.

Лише декуди поручають зносини підчас місячки: в деяких околицях Азії уважаєть ся навіть за гріх, коли муштина занедабує тоді свої обовязки. В Европі здержують ся тоді від зносин, але зі статистики уроджень виходить, що дуже велике число запліднень припадає саме на час місячки. Одною з причин, що спивює муштин від зносин, є крім прийнятої традиції іще й погляд, що се приносить різачку. Лікарі не потвердили одначе того і не знайшли ніяких наслідків, коли не числити спорадичних випадків легкого запаленя.

Ближші дані у Пльоса і у Штерна, Medizin, стр. 149—151. Що полові зносини підчас місячки усувають неплодність, про се гляди далі.

15. Початки полового життя і полові зносини взагалі.

З чого саме починаєть ся [полове життя] у людини, про це ніхто не скаже. Стає на порі, от і кортячка бере. Сама дівка хвалить ся або й молодиця, що як вийдуть на вулицю між хлопців, то кортячка їх бере. Тіко одна у перед це зачує, а друга пізніше. Так і хлопці. Стане мріяти уже — і в дома не вдерживш його. Зараз і запримітпли, що парубкови легше без улиці, як дівчині. Парубки не викрадають ся вікнами, як батьки не пускають, а дівка то чисте горе. І з хати втече і приспить усіх — це-ж усім відомо. Так ото з того часу, аж поки й не минеть ся кортячка.

А як запізнають ся і поберуть ся, то живуть зі собою як можна. Чи є які звичаї, коли починають жить на дітей, то не знати того, бо люде скривають ся. Але це мабуть не людська річ, а півська вигадка. Є стара поведінка, що як жінка зайде на постушки, то пють могорич, але тепер мало вже тих могоричів. Хоч і як радий хто чому, то не хоче замогоричувать, бо ні з чим гаразд. [Другого обряду не має, хіба сей про ламання кални, про який була згадка].

Доки живуть зі собою, доти сплять разом, але дід і баба не сплять вже зі собою у купі. Навіть не дуже то вже старі люди, а не хотять цього дива знать. Це й зараз помітять люди тай кажуть; „От вже й руки помили“. Але і тут, коли ця річ минаєть ся, не має ніяких обрядів. То хіба в якій бесіді саме которе признаєть ся, що вже „хвалить Бога, забуваємо того дива“. А люди кажуть „руки помито“, се-б то — вже годі і не буде береміння. Як старі а таки іще приведуть дитину на світ, то й сами соромлять ся, а люди сьміють ся і довго балакають про се. А воно так є, що часом год і десять, як уже нема дітей, гляди, і на тобі іще одно або й двов. То вже звісно ремствують сами на Бога, а люди сьміють ся, мов і тут негарне щось є. [Одначе і їх не мило вражає, коли чують, як старші люди хвалять ся, що вже перестали жити з собою].

До сього розділу прошу порівняти студію Кравса *Die Zeugung in Sitte, Brauch u. Glauben der Südslaven* і *Ἀνδροπορνεία*, I. *Südslavische Volksüberlieferungen, die sich auf den Geschlechtsverkehr beziehen*. Leipzig 1905, розділ I, II, IX.

16. Жінка більше пристрасна від чоловіка.

1. [Дівчата показують більше пристраси від парубків. Кажуть, „як забачать дівчина по очіх, що тобі схотілось, то тобі на палиць

схочить ся, а їй на лікоть". Звідси заспокоюють її частіше в неприродний спосіб: багато в таких, що „пальцем сами себе шморгають“ і то не лише між дівчатами, але й між жінками].

2. Що діти часто родять ся, то це звертають на жінку. Кажуть, що вони дужше „хотять“ ніж чоловіки; тіко то вони криються і дурять чоловіків. Ніби стидять ся а їх воно дуже кортить і багато в таких, що і прямо кажуть „нум!“, як хотять дуже. На улиці це найвидніше все, кому дуже допіка, чи дівчатам, чи хлопцям. Воно таки якось і поділено неначе. Оце тобі та робота, жінко, а тобі та; [я ввидаю тіко зерно, а ти виведи з нього чоловіка]. Кожне робить, що його натура требує. Каже Іван: „Я своє робив, я не робив їй дитини“, як присікались до його, на що він обіднв хозяйську дочку, та ще й сироту. І вона плаче: „І я не знаю, де воно взялось! Ми собі спали тіко та в притули грали“. Тай заміжні так само кажуть: „Що, що, нема й де дівать ся, що як воно-ж і без цього ніяк жить“.

3. Балакають, що жінки дужче хотять, ніж чоловіки. Жінка — земля, чоловік сім'я, зерно.

Від найдавніших часів вкоринив ся погляд про більшу пристрастність жінок. В дійсности маєть ся річ як раз противно. R. Kraft-Ebing каже про се в „*Psychopathia sexualis mit besonderer Berücksichtigung der conträren Sexualempfindung*“ 12 вид. Stuttgart 1903, с. 13: „Без сумніву відчуває мущина живійше потребу полових зносин, ніж жінка“; „коли жінка нормально розвинена і добре вихована, то її пристрасть (*sinnliches Verlangen*) незначна: в иньшій разі мусів би бути цілвий сьвіт великим домом розпусти і не могло би бути мови про подружжя і родину“. Взагалі має жінка в подружю далеко меньше відчувати полову роскіш, чим мущина. Див. Krauss, *’Ανδροποφγτετα*, I. розд. XVII.

17. Жінки бажать мати діти.

Воно, правда, що хоч жінки дужче хотять од чоловіків, щоб пожить з ним, а думка та, щоби пожить, потертись, тай годї; одначе окрім того йде й бажання дітей, бо в ї такі, що живуть як слід, а дітей у них не має, і журять ся тим не меньш чоловіків: „Не вгодна, не достойна в Бога“ зараз себе назве. Воно, видно, тіко природа вже так узаконила, щоб хотіння те було, а в жінки ще й білш ніж у чоловіка, бо їй багато треба перетерпіть за те хотіння. От як би воно було мале, то ні одна б не хотіла жить

з чоловіком, а так то воно переважа і ті труди її. А чоловікови байдуже од того, то він і без великого хотіння згодить ся з нею пожить. А в тім хто його розбере, як воно є, яка де в чому сила є. Така то думка у людей. От худоба, як беременна, то вже її до того не тягне а в жінки то і перед родами ще кортячка є. Мабуть така вона, ця кортячка велика, що й з дитиною вже жінка, а вона не проходить у неї.

18. Снохацтво.

Чи не живуть у гурт брати з жінками?

Цього нема нігде, противне це совісті людській. Снохачів, чи як ви їх звете, тут і зроду нема. Минали-б таку сімю і слободу, не то, щоб ще сами жили.

Снохацтво, с. є. звичай, що свекор живе в полових зносинах з своєю невісткою, стрічає ся у народів, що ще живуть на патріархальний лад. У Великоросії він дуже розповсюджений, на Україні доховали ся тільки його незначні останки. (М. Ганенко, Семейно-имущественныя отношенія крестьянскаго населенія въ Елисаветградскомъ уѣздѣ. Степѣ. Спб. 1886). Більше відомостей маємо про сліди снохацтва в карпатських горах; вони зіставлені в студії І. Франка, Сліди снохацтва в наших горах. Житє і Слово. ІІ. с. 101—104.

19. Нічні уплави і плідність мушци.

Цигани в чоловіка є також, але ніхто не скаже, що це потрібне, щоб виродить дитину. Його діло при тому, спустить плоть, от і все. Щоб назвать оце, що сходить нераз таке слизьке на його штани, того не знають люди; чоловічими циганами не називають, так якось остало воно без назвиська, звісно, не потрібне ні нащо. А знають, що воно од того буває у чоловіка, що дуже роз'ярить ся і дуже йому схочеть ся, а не має з ким: от і воно в ночи само йому сходить; приснить ся йому щось таке і ото й зійде; що мала-б дитина бути, то воно так змарнувалось. І його не шкодує ніхто й трішки, бо цього добра дуже багато, а жінкам то скіко буде положено, а вже дитина буде. Але є й такі, що їм плоть сходить, а дитини немає. От якби яка жінка дітей не мала з яким чоловіком, а з другим і має вже, то це звісно вже, що він був неплідний; з того-ж ще не знати, чи в його плоть сходила, чи ні, так, що не знати, чи є в їй яка сила, чи був се лише пустяк. Одначе ніхто за се на чоловіка не пиняє. І думки не має, щоб це воно на цигане-

рочку і просила не розвивати і не оглядати її. Одначе слуга не могла здержати ся з цікавості і за її провину покарала Мати Божа усїх.

Загальна віра, що місячка устає в часі вагітності, не вповні відповідає дійсності. Деколи стрічають ся випадки, що місячка приходить точно і в часі вагітності (Ploss, I., с. 528—9).

Причини повстання місячки неясні і для лікарів. Два найвизначнійші учені англійські заявили, „що первісна причина менструації ще не розяснена“ і „так темна, як до тепер“, (W. Heape, *The Menstruation of. Sem. Entellus* (Phil. Trs. 1894), і Bland Sutton, *Surgical Diseases of the Ovaries*, 1896); також Ellis (op. cit. стр. 88, *Das Phänomen der Sexualperiodicität*) в тої гадки: „Wir stehen heute noch vor einem Rätsel nicht nur bezüglich ihrer Ursache, sondern auch bezüglich ihres präcisen Mechanismus“.

13. Що дозволено, а що заборонено жінці в часі місячки.

Не можна тоді брати у куми або йти, коли просять, бо треба цілувати хрест, а до святиощів не можна приторкати ся. Через те ніхто тоді аві в куми не піде, аві на присягу не стане. І вінчаннн тоді не буде, бо замічають, що як їй тоді припада, то життя буде якесь неладне і тому вже наперед питають ся про це у неї.

А як піп чи дяк ходять по слободі з молитвою або з христом та й траплять ся у котрій хаті така людина, що з циганами, то певне не поцілує христа чи ікони. Хоч і піднесе їй піп, то вона скаже „мені не можна“, а як така, що не осмілиться прямо сказати у вічі, то вийде собі на той час із хати. Тото вже їй не питають, чого вийшла і втікла від хреста, бо знають, яке їй лихо, і знають, що як нечисте виходить, то до святаго годі не приторкати ся. А то через те, що не буде ніяка страва смашна од такої жінки і чи курку заріже, чи так що варитиме, то як солома буде без смаку.

І те ще таки; треба глядіть, щоб дороги не переходить такий жінці. Це не звичайно. Але є й такі люде, що цього закону не глядять. Таких треба найдужче стеретти ся, бо як перейде шлях кому, то не минеть ся; щось йому та за недогіддя буде. Хвба знає од цього що небудь, бо є люди знаочі, що від усячини вміють одмовити ся і ніщо не матиме сили. Одначе це вже безсовісно назвуть ту, що переходить шлях кому. Часом тому і пристають жінки, чи дівчата, як траплять ся, що хто іде або йде, а вона у по-

перед іде. Поважним людям хазявннм зроду не обсьмілять ся переходити пуття.

Хати як мажуть, не годить ся першого валька класти тій, що цигани має, бо буде нечисть водить ся в хаті.

Печі наклады не годить ся також тоді. Взагалі це лихо так і кольне тебе, як що починать тоді робить.

У садок з циганами ніяк не годить ся ходити, а на дерево лізти прямо гріх, бо, кажуть, і дерево те всхне, що на його полізе така людина, і садок буде неродючий.

Молодиць та дівчат дуже стережуть ся і хазяйка небезпременно розпитає кожну, яка вона. Найгірш боять ся, щоб ще й у тій самій сорочці прийшла, що з циганами. На пакість буває нарощне йдуть через садок, як злобу мають на кого, ніби за ділом за яким. Одначе їм і не вдасть ся, бо ті, що садки мають, то ті і од лиха знають. Є таке лихо, що на злобу та оджнмають ту сорочку і під найкращу деревину і вилюють: кажуть, усхне зараз, як не доглянуть ся хазяїн. А щоб не пошкодило, треба жаром посипать на тім місці і примовить — люде знають, що й казать — і так і спасуть деревину. Лають було мати і за те, як квасинну ото саме тоді жінка готує. І багато є усяких заміток, але тепер такі люде понаставали, що не глядять і не боять, хоть і знають.

Гулять з циганами екрізь можна йти, лиш на христини не можна, бо це і безсовісно дуже було-б і шкідливо. Кажуть, як втерпить отака людина та піде погулять на христини, то на дитині пороблять ся струпи. То краще не йти, як має таке од того стати ся.

Хоч і од цього вже повчили ся, що робить. Щоб не завадили дитині цій цигани, то та, шо йде з ними, бере у пазуху трішки проса. Та й баби, шо пупа ріжуть, стережуть ся цього лиха, бо буває впорядить ся яка а не знає, що за лихо буде од цього і проса не бере з собою, через те то вони сами вивішують на жердці на перед що небудь чирвоное на всякий случай. Часом котора і вта-скасть ся нарощне або ще дурна і не знає цього — то не пошкодить тоді. Забачить можна на христинах часто або окрайку або пояса чирвоного або китаїку, оте все проти цього лиха, циган.

Знать, звісно, треба всячину, і якже й жить, як не знать, як і що воно де стасть ся. „Хто зна, то не погиба“ кажуть старші люди, „а дурних цілий вік пропада“.

Усі ті закаи походять звідєв, що наш нарід уважає менструуючу жінку за нечисту так само, як і родильницю від родів до виводу (Галько-Гринцевич стр. 38, Сумцовъ, Культурныя це-

реживанія, Роамьки К. Стар. с. 35, Ив. Бѣньковскій, Народный взглядъ на „нечистую“ женщину. Киев. Стар. 1899. LXV. стр. 128—131). Сю віру поділяють також всілякі иньші европейські і позаєвропейські народи, без ріжницї, на якім стоять степені культури. Пльос, що зібрав багатий матеріал в першій томі своєї праці про жінку (XIII. Die Menstruation im Volksglauben, стр. 335—357), прийшов до результату, що на цілій земській кулі уважають ся жінку підчас місячки (і по породі) за нечисту, хотяй степенъ нечистоти не всюди рівний. У диких народів доходить він до найвищої точки: жінка мусить мешкати окремо і не може навіть показати ся на світло денне. Деінде сї погляди більше або меньше лагідніші і не обмежують занадто свободи жінки. Се дїєть ся передовсім у европейських народів, а між ними й у Українців.

Погляд про нечистість жінки повстав у поодиноких народів безперечно самостійно. Спершу мусїли уважати жінку в часі місячки за істоту, якої не можна дотикати ся, бо в ній відбуває ся щось таємничого. Жінка стала *tabu*, а звідси і рівняло ся її значіне становищу сьвященників. Одначе з часом забуло ся первісне розумінє сього феномену і з нетакальної зробила ся вона поволи нечистою (Ellis, Einfluss d. Menstruation auf die Stellung der Frau, стр. 295—311. E. Durkheim, La prohibition de l'inceste et ses origines, L'année sociologique I., 1898).

Звістки про нечистість жінки стрічаємо вже в найдавніших писаних памятниках. Старинні народи, як Меди, Перси, Бактри, і Жида вірили сьвято в шкідливість жінки підчас місячки: Мойсей видав про се цілий ряд постанов, так само Магомет і иньші творці релігій. Пліній знав багато оповідати про те, що жінкам на той час заборонено. В Римі гадали, що коли нечиста жінка зблизиться до полевих плодів, то вони стають неплодними, до паростий, то вони висихають, до неферментованого вина, то воно скисне, і коли стане під деревом, то самі овочі спадатимуть на землю.

Нинішні народи надзвичайно годять ся в своїх поглядах на нечисту жінку.

Подібно, як і в нас, не вільно йти до саду і дотикати ся пупляхів, бо усе повсихає, також у Німців, про що вже згадував сьвятий Гільдегард (Ploss, Fossil, с. 124, Drechsler стр. 221), у Італіянців і деінде (Даринскій, Семья у Кавказских горцевъ, 119—121).

Коли нечиста жінка перейде дорогу, то се ворожить нещасте не лише у нас; так само думають Французи, Німці, населене Кипра і Кандії.

Крім наведених тут приписів існує і у нас ще цілий ряд інших, які знаємо з розвідок Бінковського і Талька Гринцевича.

На Волині не сміє „нечиста“ жінка нічого зачинати робити, бо віщо не вдасть ся, не печи, не варити, не доїти коров, не дотикати ся бочок з капустою, з огірками, з пивом, з медом, з квасом, бо усе зіпсуєть ся (Бінковскій), а крім того переступати череа діти, бо не будуть рости (Гринцевич, стр. 39).

На весіля і хрестини не йшли тоді також і в Німеччині. Quarionius з 1610 р. закаує взагалі йти між людей і цілувати та дотикати ся дітви. Те саме приказувала і грецька церква. У багато народів не дозволяєть ся нечистій жінці сповнювати релігійні функції (Японці, Турки). В християнській церкві муіли вони стояти в передсінку і не сміли дотикати ся хреста або сьвятого образа. В византийській церкві заборонювали канонічні приписи ¹⁾ Діонізія Александрійського і Тимоєя Ал. входити жінкам нечистим до церкви і причащати ся. Йоасаф, митрополит Ефеський з XV ст. відповідає так на питанє „Можеть ли женщина, находящая ся въ мѣсячномъ очищеніи, воспринимать дитя отъ сьвятого крещенія, или благословиться въ замужество или мазаться елеємъ?“: „Это совершенно возбранено, ибо если (женщинѣ въ такомъ положеніи) совѣмъ не позволено входитъ въ церковь, то какъ она можетъ дѣлать что либо подобное?“ В Псевдо-Зонаринім Номоканоні читаємо знов між иншим: „Жена прежде даже не очистит ся отъ еже бываемое по обычаю ея, просфоры да не творятъ, ниже да коснется ей никакоже. Имоущія обычная и на конецъ смерти пришедши, причащенію да сподобляется невозбранно“, (Стратинський Требникъ, стр. 675., А. И. Алмазовъ, Каноническіе отвѣты Йоасафа, митрополита Ефесскаго. Малоизвѣстный памятникъ Греческой церкви XV вѣка. Одесса, 1903 стр. 27—28, 52. Пор. Византийс. Временникъ, 1904 VI. с. 171—2). Те саме було приписано, коли в ніч перед тим зносила ся жінка з чоловіком. В легенді з XV. ст. оповідаєть ся, як Бог покарав жінку, що прийшла на посьвяченє церкви а перед тим „плотною похотью съ своимъ мужемъ смѣсися, Божья соуда не убояся“ і ставить ся моральну науку: „Мужіе и жены, не мוזите въ церквѣ внити окалявше плоть свою“ (Костомаровъ, Памятники стар. русскои литер. 1860 I., стр. 210). Византийські жінки, як се бачили і згадують численні подорожники, муіли, коли були нечисті, стояти перед дверми.

¹⁾ Вступ нечистим жінкам заборонив нікейський собор

Щоб заздалегідь охоронити ся перед впливом нечистих жінок, придумано для них всілякі відзнаки. Так прим. в Індіях носять на шиї дівчата кусень полотна, забарвленого кровю.

14. Полові зносини підчас місячки.

Кажуть, що саме на циганах жінки і дівки чогось зліші, а воно хто його знає. Не добре тоді терти ся з чоловіками, а то-б вона усе з ним, як-би люди не говорили. Їй того хочеть ся, а ніяково якось їй. Та є такі, що не цурають ся і мають їх та не боять ся. Одначе це вже безсовісні — якже це можна.

Лікарі ствердили, що найбільшу пристрасть відчуває жінка в часі місячки. Ellis наводить зізнання багато жінок, які говорили, що найбільший неспокій почували завсїди під ту пору і що се змушувало їх заспокоювати свої потреби в неприродний спосіб. В противенстві до того удержав ся одначе майже у всіх народів погляд, що зносини з нечистою жінкою грішні і шкідливі. Зенд-Авеста закаує полові зносини; Зороастер посилав за се до пекла (Ploss, 339), Могаммед поставив остру заборону. Один могомеданський правничий збірник Sidi Khelil містить навіть такий зворот: „Хто діткне ся задля роскоші жінки підчас місячки, стратить силу духового спокою“. Зносини відбивають ся по загальним поглядам дуже шкідливо на здоровлю: з того повстають всілякі слабости, тратить ся силу і т. д. На Угорщині гадають, що дитина родить ся з ранами (Temesvary с. 2 - 5). В Індіях читаємо в одній книзі: „Хто зблизить ся до жінки в часі місячки, то зникне його розум, енергія, краса, лице і життєва сила“ (Schmidt, Liebe с. 205). В деяких краях карали навіть за се смертю (Ploss, Б'єн'ковскій, 130), пр. у Жидів.

Лише декуди поручають зносини підчас місячки: в деяких околицях Азії уважаєть ся навіть за гріх, коли муштина занедбує тоді свої обов'язки. В Європі здержують ся тоді від зносин, але зі статистики уроджень виходить, що дуже велике число заплоднень припадає саме на час місячки. Одною з причин, що сприяє муштин від зносин, є крім прийнятої традиції іще й погляд, що се приносить різачку. Лікарі не потвердили одначе того і не знайшли ніяких наслідків, коли не числити спорадичних випадків легкого запалення.

Бливші дані у Пльоса і у Штерна, Medizin, стр. 149—151. Що полові зносини підчас місячки усувають неплодність, про се гляди далі.

15. Початки полового життя і полові зносини взагалі.

З чого саме починають ся [полове життя] у людини, про це ніхто не скаже. Стає на порі, от і кортячка бере. Сама дівка хвалить ся або й молодиця, що як вийдуть на вулицю між хлопців, то кортячка їх бере. Тіко одна у перед це зачує, а друга пізніше. Так і хлопці. Стане мріяти уже — і в дома не вдержиш його. Зараз і запримітили, що парубкови легше без улиці, як дівчині. Парубки не викрадають ся вікнами, як батьки не пускають, а дівка то чисте горе. І з хати втече і приспить усіх — це-ж усім відомо. Так ото з того часу, аж поки й не минеть ся кортячка.

А як зацікавляють ся і поберуть ся, то живуть зі собою як можна. Чи є які звичаї, коли починають жить на дітей, то не знати того, бо люде скривають ся. Але це мабуть не людська річ, а попівська вигадка. Є стара поведінка, що як жінка заїде на поступки, то пють могорич, але тепер мало вже тих могоричів. Хоч і як радий хто чому, то не хоче замогоричувать, бо ні з чим гаразд. [Другого обряду не має, хіба сей про ламання калини, про який була згадка].

Доки живуть зі собою, доти сплять разом, але дід і баба не сплять вже зі собою у купі. Навіть не дуже то вже старі люди, а не хотять цього дива знать. Це й зараз помітять люди тай кажуть; „От вже й руки помили“. Але і тут, коли ця річ минаєть ся, не має ніяких обрядів. То хіба в якій бесіді саме которе признаєть ся, що вже „хвалить Бога, забуваємо того дива“. А люди кажуть „руки помито“, се-б то — вже годі і не буде береміння. Як старі а таки іще приведуть датину на світ, то й сами соромлять ся, а люди сьміють ся і довго балакають про се. А воно так є, що часом год і десять, як уже нема дітей, гляди, і на тобі іще одно або й двох. То вже звісно ремствують сами на Бога, а люди сьміють ся, мов і тут негарне щось є. [Одначе і їх не мило вражає, коли чують, як старші люди хвалять ся, що вже перестали жити з собою].

До сього розділу прошу порівняти студію Кравса *Die Zeugung in Sitte, Brauch u. Glauben der Südslaven* і *Ἀνδρογονογονία*, I. *Südslavische Volksüberlieferungen, die sich auf den Geschlechtsverkehr beziehen*. Leipzig 1905, розділ I, II, IX.

16. Жінка більше пристрасна від чоловіка.

1. [Дівчата показують більше пристрасня від парубків. Кажуть, „як забачить дівчина по очіх, що тобі схотілось, то тобі на палиць

схочить ся, а їй на лікоть". Звідси заспокоюють її частійше в неприродний спосіб: багато в таких, що „пальцем сами себе шморгають“ і то не лише між дівчатами, але й між жінками].

2. Що діти часто родять ся, то це звертають на жінку. Кажуть, що вони дужше „хотять“ ніж чоловіки; тіко то вони криються і дурять чоловіків. Ніби стидять ся а їх воно дуже кортять і багато в таких, що і прямо кажуть „нум!“, як хотять дуже. На улці це найвидніше все, кому дуже допіка, чи дівчатам, чи хлопцям. Воно таки якось і поділено неначе. Оце тобі та робота, жінко, а тобі та; [я ввидаю тіко зерно, а ти виведи з нього чоловіка]. Кожне робить, що його натура требує. Каже Іван: „Я своє робив, я не робив їй дитини“, як присікались до його, на що він обідив хозяйську дочку, та ще й сироту. І вона плаче: „І я не знаю, де воно взялось! Ми собі спали тіко та в притули грали“. Тай заміжні так само кажуть: „Що, що, нема й де дівать ся, що як воно-ж і без цього ніяк жить“.

3. Балакають, що жінки дужче хотять, ніж чоловіки. Жінка — земля, чоловік сім'я, зерно.

Від найдавійших часів вкорінив ся погляд про більшу пристрасність жінок. В дійсности маєть ся річ як раз противно. R. Kraft-Ebing каже про се в „*Psychopathia sexualis mit besonderer Berücksichtigung der conträren Sexualempfindung*“ 12 вид. Stuttgart 1903, с. 13: „Без сумніву відчуває мущина живійше потребу полових зносин, ніж жінка“; „коли жінка нормально розвинена і добре вихована, то її пристрасць (*sinnliches Verlangen*) незначна: в иньшій разі мусїв би бути цілий свїт великим домом розпусти і не могло би бути мови про подружжє і родину“. Взагалі має жінка в подружю далеко меньше відчувати полову розкіш, чим мущина. Див. Krauss, „*Ανδροποφυτεία*, I. розд. XVII.

17. Жінки бажать мати діти.

Воно, правда, що хоч жінки дужче хотять од чоловіків, щоб пожить з ним, а думка та, щоби пожить, потертись, тай годї; одначе окрім того йде й бажання дітей, бо є й такі, що живуть як слід, а дітей у них не має, і журять ся тим не меньш чоловіків: „Не вгодна, не достойна в Бога“ зараз себе назве. Воно, видно, тіко природа вже так узаконила, щоб хотіння те було, а в жінки ще й білш ніж у чоловіка, бо їй багато треба перетерпіть за те хотіння. От як би воно було мале, то ні одна б не хотїла жить

з чоловіком, а так то воно переважа і ті труди її. А чоловікови байдуже од того, то він і без великого хотіння згодить ся з нею пожити. А в тім хто його розбере, як воно є, яка де в чому сила є. Така то думка у людей. От худоба, як беременна, то вже її до того не тягне а в жінки то і перед родами ще кортячка є. Мабуть така вона, ця кортячка велика, що й з дитиною вже жінка, а вона не проходить у неї.

18. Снохацтво.

Чи не живуть у гурт брати з жінками?

Цього нема нігде, противне це совісті людській. Снохачів, чи як ви їх звете, тут і зроду нема. Минали-б таку сімю і слободу, не то, щоб ще сами жили.

Снохацтво, с. є. звичай, що свекор живе в полових зносинах з своєю невісткою, стрічає ся у народів, що ще живуть на патріархальний лад. У Великоросії він дуже розповсюджений, на Україні доховали ся тільки його незначні останки. (М. Гаєнко, Семейно-имущественныя отношенія крестьянскаго населенія въ Елисаветградскомъ уѣздѣ. Степь. Спб. 1886). Більше відомостей маємо про сліди снохацтва в карпатських горах; вони зіставлені в студії І. Франка, Сліди снохацтва в наших горах. Житє і Слово. ІІ. с. 101—104.

19. Нічні уплави і плідність мушци.

Цигани в чоловіка є також, але ніхто не скаже, що це потрібне, щоб виродить дитину. Його діло при тому, спустить плоть, от і все. Щоб назвать оце, що сходить не раз таке слизьке на його штани, того не знають люди; чоловічими циганами не називають, так якось остало воно без назвиська, звісно, не потрібне ні нащо. А знають, що воно од того буває у чоловіка, що дуже роз'ярить ся і дуже йому схочеть ся, а не має з ким: от і воно в ночи само йому сходить; приснить ся йому щось таке і ото й зійде; що мала-б дитина бути, то воно так змарнувалось. І його не шкодує ніхто й трішки, бо цього добра дуже багато, а жінкам то сківо буде положено, а вже дитина буде. Але є й такі, що їм плоть сходить, а дитини немає. От якби яка жінка дітей не мала з яким чоловіком, а з другим і має вже, то це звісно вже, що він був неплідний; з того-ж ще не знати, чи в його плоть сходила, чи ні, так, що не знати, чи є в їй яка сила, чи був се лише пустяк. Одначе ніхто за се на чоловіка не пиняє. І думки не має, щоб це воно на цигане

було похоже. Та про це все може в голову і багато кому входить, але з другими рідко хто говорить. Дехто то ще боїть ся, щоби хто і не посьміяв ся, мовби це і невштива мова і через те не буде забалакувати ся.

Щоб батьки синам що розказували про се — цього нема нігде: „Він же — кажуть — сам, як такий буде, то догадаєть ся. Матері то инча річ: дочкам багато дечого розказують про своє, а і синам дають деякі навчання. І буває, що й батьки гримають на матерів, що не вчать, як у чому помилить ся син. „І мати в його була; правда, та наша мати не така, щоби чому бува учить дітей“ — часом жалієть ся перед другим де траплять ся хозяїн, як скоїть ся яке нещасте в життю дітей уже зрослих.

Мужеські уплави відповідають до певної міри місячці жінки і вертають у зрілих людей, що здержують ся від полових зносин, що другий тиждень. Ellis і один його ученик заявили ся за періодичністю мужеських уплавів, попіраючи свою гадку цифрами.

Про полюції маємо вже звістки у старинних письменників (Павзаній розказує се пр. про Зевеса). Вавилонці думали, що мушцинам являєть ся в сні „дівчина ночи“, але не задовляє їх. Жиди уважали нічні уплави за нечисті а так само і християни. В квізі Левит XV, V, 16—17 читаємо, що мушчина мусить по тім змити водою ціле тіло і одіж і остає нечистий до вечера. Християнські теолоґи дивили ся всіляко на сей феномен: гріхом було викликувати його штучно, одначе, як каже сьв. Тома, „si pollutio placeat ut naturae exoneratio vel alleviatio, peccatum non creditur“. Сей погляд удержуєть ся і нині. Migne, Dictionaire de Théologie Morale, sub voce Pollution, Ellis, Schamgefühl, стр. 187, 188 і д.

20. Чортики з людського сімени.

Казав один жид при розмові про „наверженіє плоти“. Так каже той жид, що треба женить ся, бо як ото чоловік спускає плоть на землю чи у сні без аношеня з жінкою якою-б не було, то од того родять ся чортики, котрі так за тим чоловіком і ходять слідом і то його в ночи лякають, як де небудь іде, а як умре, то за ним до ями так і йдуть і кажуть: „І ми будем із тобою, бо й ми од твоєї криві“. Це каже так у законї написано.

З сям поглядом стрічаємо ся в грецькій мітольоґії. Атістіс уродив ся з сімени Зевса, спущеного в сні на землю: земля привела його на сьвіт в видї пів мушцини і пів жінки (Braun J.,

Naturgeschichte der Sage. II B. стр. 113). Кентаври мали повстати з незручних зносин Зевса з Афродитою. Ерехтево-Тифон завдячує свій початок сімени Гефайста, яке спало на землю в часї його незручних зносин з Атевою. По однім переказі уродив ся Агдістос, коли Зевес хотів „auf dem Berg Agdos in Phrygien die Kybele umarmen, die sich ihm entzog, so dass er unfreiwillig mit jenem Felsberg die mannweibliche Agdistis erzeugte“ (i b. c. 113).

21. Про дитину, як ще її на світі не було.

Доки не знайде в материні вутробі на дитину, скажуть до поступок, того все кажуть, що дитини ще й на світі не було. Христили оцего, що десь він у послушниках, чи що, Тарленка. Піп і довідав ся од когось то, що його батько помер в москалях. — „Чи живий ще був Тврлишин чоловік, як забеременіла вона?“ спитав він у кумів. „Та воно гріх, каже, казати, — одказала кума, — щоби оцеї дитини та й на світі не було, як він помер, бо вже вона ходила ним тоді“. — Так само і на вилику вже людину кажуть, що поки не зародилось її у материні вутробі, доти їго, оцеї людини, й на світі не було. Оце зійдуть ся де люде і заведуть собі балачку. Гляди й копнеть ся мова про що давне. Хто небудь і каже: „Та це ще тоді було, як тебе й на світі не було, ще чи й батько твій жив тоді у світі!“ — Ось за огород змагання почалось. Один каже: „Тибезь й на світі не було, як цей рів копано, а ти так багато дуже знаєш. Спитај краще у людей, що тоді були при тому, а не вкажеш мені сам, де він перше був. Той рів! Та де ділівська межа йшла. Людв-ж були тоді, то й скажуть, де вона, межа була, а ми цего не скажем, бо нас зовсім не було тоді! Хай тодішні люде скажут!“ Так ото й позивкали всі казати, що й дитини ще й на світі не було, доки не зайшла в материні вутробі. Білш ото ніяк і не кажуть на людипу, як ще вона не зародилась, тіко, що ще її на світі не було.

Раз тіко й доводилось почути, що прямо замість цего та нена-світнім названо чоловічка. Завелись наші з Гацаєм. Як дійшло до сварки і криків, сказали наші на його, що він такий собі „падалишній“ байстрюк. За це слово він і не змагав ся, пішов собі од їх. А він знайшов ся швидко після того, як батько його вмер, через те й поговорі пішов. Коли, чують, пішов позиватця. А воно й на повах правда вийшла: він таки ненасвітнім був, як помер його батько. Та ото й дося про його кажуть наші мати: Воно таке ненасвітнє ще було, як помер його батько. — Це тіко раз ото і довелось про се почути так. А то все кажуть прямо „і на світі не

було^а. Часом кажуть на людину, що на світі її не було, як ще вона саме в утробі була. Та тіко се не навсправжнн так кажуть а так, аби як одбутъ ту мову. Як коли дїдо не на сына завіщає добро яке, а на внука. Так було в N. Він одказаав усе своє добро внучати своєму, як буде син у сына, а невістка саме родила такого. Син цей нездужав дуже. Це і люде чули і так і коли той онук уже уродив ся, то то добро не батькове і не дїдівське, а його. Вмер дїдо і батько пошти разом, а тїтка його і почала вередувать, що мов то їй же там повинно щось прийти, бо тож вона сестрою була його батькови. Запозвались. Вона судцям й каже: Та його ще й на світі не було, як дїд померав його, як могли наші на його одказувать усе добро? Їй люде і кажуть: То ти кажеш, ніби і не знаєш, що саме тоді ним ходила його мати, дїдова невістка. Та як присїкались до неї за правду — а вона тоді: А хіба-ж воно тоді бачило цей світ, що вже мерщій і напалось на мене; воно у матери було, а не на світі. Та і полаяли добре словами і внукови одсудили все. То це так хитрят тіко: знають, що було воно уже, а кажуть, що й на світі не було, хоч ще й не народилось.

Траплялось чутъ то само і в инчій ролї (як дитина в утробі, а кажуть „ще на світі не було^а“), коли хотять коли не сказать, що беременною саме тоді ходила, мовби не можна так при комусь казать, незвичайно при комусь старшому та нагадувать про таке дїло, що мов мати носила в собі. Жїнки то ще бїлш цього стидять ся. Замість того, щоб сказать, що мов утробне воно було, то кажуть, що й на світі його не було ще. Декотра то таки добавить зараз, що мов: або й було воно, та ще не вродилось тоді — як уже хоче до правди довести, а як яка то й зна, що не так завернула, то й мовчить, тай думає, що із цього шкоди не буде нікому, а викладать не гаразд. Инче дїло між рівнею та між собою; тоді прямо кажуть: на світі не було, як ще й не заходило на дитину а як вже зайшло, то инча річ тоді. Тоді й усе розмежовують гаразд. (Приміром:)

а) Сховали дїда N. Хлопчик пита: Мамо! коли наші баба вмерли, то я й не бачив?

— Е, сину, ти ще тоді чи й був на світі, як вони померли.

— Мабуть я ходила ним тоді? обернулась до чоловіка свого.

— Ні! одказаав тоді той, його ще і на світі не було. Яж у свьятцях записав.

— Бачь, сину, тато каже, що тебе ще й на світі не було, як баба вмерла. (Як показало ся з кнвжки свьятих, баба справді вмерла до двох років, як родив ся цей хлопець).

б) Присильчане і слободяне, як сходять ся коло церкви, то все дорікають одні одним: Та ще мабуть і батьків наших не було на світі, як слобода сюди ця перейшла і церква ця нашою стала. А церква справді була тут у присілку.

в) — Чи мали ми його уже у себе, чи ще й на світі не було його, як люстрація була — каже до жінки чоловік.

— Не можна сказати, шоби не було його на світі, бо ходила ним тоді саме я — одказує та.

І десятини не присудили.

22. Чи була дитина перед уродженєм на світі?

Чи було що небудь з мене, чи овсім нічого не було, доки я не зародив ся ще в материні утробі? А як я та який небудь, може і не такий овсім, як бувають люди, та був ще з поковніку, ще й тоді, як кажуть, що мене і на світі не було, то який я був, і де бував? А як шо я був десь у Бога, чи детап, то як я з батьком жив та з ріднею, як ще і їх не було на світі і мене також?

Як воно так, шо з нічого ніби тай треба, шоби у мене й батько був і мати і без їх я не був би отакій, як оце в на світі, — як воно так? З нічого, та треба, шоб і я конче згодив ся, шоби і з мене пішли діти і люди? Чи може зовсім цього нічого й не було й нема, а люде так собі, як і всячина на світі, візьме тай виродить ся собі аж уже тоді, як саме його вже й людім можна помітити, що вже зародилось воно, а того нічого не було? — Отакі та всякі нячі видумки багато разів набігають на язк, як зійдеть ся декілько людей. Оце почнуть собі оден одного питати, той такої той сякої, а той ше инакшої. А другі, гляди, беруть ся що небудь і одказати на се. І почнець ся, той сяк, той так каже. А той сьмієть ся з цього всего, а другий і задумаєть ся. А на-решті вийде, шо таки і покінчать розмову. Хиба хто небудь роскаже на се яку там казку, чи байку забайть. То ото хоч послухають і дехто то й у товк собі возьме шо небудь з того. Ото й усе. А як, прямо сказати, кого завгодно спитайте з нашої слободи, чи воно мабуть так і скрізь однаково, то скажуть, шо то воно нічого того не було з тої дитини, як на світі її ще не було, аж доки не зайшло у материні утробі од батька на дитину. До сего часу, всякий скаже, шо людини й признаки не було. І вся річ уже повернець ся до правди тоді вже, аж як зайшло на дитину, почина воно виروضувать ся. Отак усяке й скаже, кого не спитать, бо так таки

кожне й кличе: годі водить дітей. Не вбереш і в мисли, скіко балаканки за дітей. А часом і почнуть жалувать ся усяким людїм, та допитувать ся средства, шоби їх не було. І говорять так, наче-б вже вони й ходять, а їх ще й на світі нема. Ось які нелюдські мови є у наші слободі.

25. Старший брат не може женити ся через бідність, молодший обіцяє тому не дїлитись.

Два брати є у батька. Я менший, а він старший. Він і я з заробітків поприходили аж ген-те літо. Бачу, й батько мостять, як би оженить його і він не од тих грошій. Та тіко отягаєть ся він щось і погляда на мене. Я добре бачив, що мулить його дуже, та все ждав, він скаже, а тимчасом я обдумаюсь гарненько. Стало мені й жаль його; бачу, що пора прийшла женитись йому. В його і слези показують ся як коли, а не каже він мені. Не втерпів я: „Матвію, брате! Я бачу, чого ти отягавш ся з сватанням. Менї тебе і шкода, та що-ж підсобить тобі не маю чим. Жить у нас на цім добрі не має й одному як жить гаразд, а двом, як ще поженнимось ми, і кури загребуть тебе й мене. Як уживеш сам на усїм добрі, женись. Ти ще й мастерний до того, якось проживеш. Женись сьміло, а я тобі не пошкодю. Може я й не оженюсь віколи, а може як підійде пора, то я десь собі пристановище знайду! Женись, не бійсь!“ Бідний, цього тіко й ждав, поплакали ми трохи та він і хлїб у вечері принїс. То вже як оженили, невістка на самотї казала, який він бідний радий був той вечір: „Тепер я не боюсь женитись, хоч і будуть діти, якось проживем. Хата добра, грядки сякі-такі будуть а майструвать буду. Спасибі, що оце він не дїлитиме мене“. Це казав до неї, доки не повінчались.

26. Дівки виходять за богатих, щоб не бідувати.

Бісові дівки, які мудрі стали. Знала ся, кохала ся з шарубком. І слово подала йому, а виходить за вдівця.

Багатий бач! І дітви чужих глядїть не боїть ся — зна, що є на чїм. Стане і своїх ще харчувать.

А в цього? — як з заробітків не принесе, не матиме нічого.

27. Біда з дітьми, коли їх нема з чого удержувати.

Як би був знав, що отаке життя буде, зроду-б не женив ся. Отак би й вік провікував. Яб собі сам десь у доброго хазяїна десь в Чорноморїї став в строк. Наїджений і напїтний був би. Не

знав би, де й береть ся цю. А й копійки тії зажив би. Було-б а чим і вмерти. А як оце і поквапив ся, шо брат з половини оступив ся та десь у Чорноморію зайшов — взяв та й оженив ся на трунті жить. Як би-ж дітей гейсом не було, то а жінкою якомсь би й прожив такв. Хочом клопотав ся з хавайством, то знав би за шо — а то дітей — їх і не багато — четвірко, та пухнеш з голоду через їх і вони бідують, бідні діти. Чим ти його вдягнеш чи взуеш, — а на случай який, чим одбудеш. Мучиш ся душею, а не живеш. Оце тіко й добра, шо женив ся. Ну добре ще, шо я оце корчія маю та не маємо ще дітей. А як би таки хоч одно. От Ливівський старий був у Чорноморії а жінкою. З першу діток не було у їх. І добре, хвалить ся, було їм. І він і жінка заробляли і мали в чім ходить і як чим жить. Годів тричи й пожили — пішли діти в їх. Уже він тіко заробляє, а вона ні. Та вже і на неї треба заробить, а тут і заробітки ляхі настали. Стало трое твх діток. Прийшов до батька жить.

Правда — найстарший, але ніхто мастрів твх не слухає, як нічим живть.

28. Чому не хотять мати дітей? Убожество.

Не диво, як боять ся за дитину, щоб не було, й ще ті, шо не побрала ся собі, а так ото ще радять одно до одного, аби у купці там пожить, хочай не так як слід, а вже так якомсь воно легше, як у купці хоч побудуть. Цім не диво — вони боять ся тої слави і в там чого. Ото диковина, як люди й поберуть ся вже, та й ті туди на цей бік вернуть, щоб дітей твх не було і всякі заходи на се вважають дуже. А чого-б, здасть ся, їм нагадити на твх дітей? Хай би, здасть ся, коли вже поведенця така, собі були вони. Колись же якомсь а нами та мирили ся батьки наші. То хай би і ми якомсь та були у світі непослідні а дітьми. Так ні, не те все кажуть, не такі тепер настали люди. І як воно сталось так, шо як зговорив ся, наче люди усі про твх дітей наструпились. Куди не заглянь і в багатий двір і в бідницький і там лайка, ремство а діти і туть однакова напасть на їх. А чого це все воно настало так? Чом перше так не хвалнь ся ніхто, щоб так було?

Нарошне я питаю про се багатих (бо дуже багачів великих і нема) і бідних розумніших. Усі звертають на убожество велике і силу божу одрікають, шо вона дітей дає, а кажуть, шо то саміж і винні, шо дітей багато мають. Бог тут ніпрічим. А коли одвертають силу божу над дітьми, а кажуть, шо вони самі повинні

в тому, що родять ся вони — так само як повинна дівка, що честь згубила, тут нікого не ввинш, то й самі беруть ся й розпо-
ражати ся ними.

Колись як панські ще були, та такі дітей і гудували, то на се й звертати ся ніхто не думав: „Хай родять ся собі ті діти!“ Або як ще колись було давно, що багачами всі були та не було тіснення отакого як тепер, — тоді й байдуже про ці діти всім було, а ще й хотіли. Так було і Богу наскучали, як дітей не було тих, щоб хоч чудом їх послав у хату. А тепер инакше стало, то й инакше і дітей тримати стали. Усі, як зговорились наче, кажуть: „Нашо-ж дітей багато маєм — лучше було-б не мати їх, — як годувати, не вигодуш сам“. Таж це знав ще наперед. Наперед було-б і про дітей подумати, чи треба їх тобі, чи нащо вони задалсь тобі? От би і не кавав ся-б ніколи і не старюводив ся-б із ними. Багаті так найбільш навчають других і самі так роблять. Через те й багатчають вони, що не має теї грижі, клопоту того, дітей. Усе-усе на сутужність повертають, як спитати, чого тих дітей мати не хочать. Через те тепер отак завелось у нашій слободі, що як дітей багато, то ніяк жить із ними. Такі люди і неспокійно і дуже бідно живуть собі. А як не має тих дітей, то як так у світі й проживеш іще. А вже дітям, то Бог знає, де й дівать ся доведеть ся їм: ні землі нема, ні заробітків не стає. Таке настало, що ті, що кажуть, що не треба тих дітей і вже так собі й живуть, не водячи дітей, прямо сьміють ся над тими, що не перестануть як тих дітей водити собі, — а злидні посідають їх. Хай тіко хто такий, що з багатьма дітьми, та похвалити ся життям своїм, що вжитків нікоторих і що понивіряеть ся за собаку скрив, — зараз і на сьмішки підведуть: „Хтож винен, що їх гибіль навели у себе?“ — або ще й гірше як штрикати стануть. ввічі отакому. Ці самі, що живуть розкішніше трохи через те, що дітей мати не хочать, та так само хвалять таких, як і вони, і дружать наче більше з ними і за розумних себе меж собою мають. Тих, що довго не женять ся, тих, що в чинці йдуть, удівців, що вдруге не беруть ся, — не то що, а й тих жінок, що так собі тягають ся, аби дітей тих не було — оцих вони вдобрять і за розумних мають. Усе-ж через те так, що злиднів та старців не наводять в світі.

— Добре ото робить Прокінець, що не женить ся у друге. То була птвичка у його — ну, Бог прийняв її із світа, та він уже, як і дітей до себе позабирав Господь, не женить ся собі. Менше старців у світі буде. А так: Сама роби, сама й знай.

Не то що — а й як женять сина свого, де хочать, то дивлять ся на рід. Дивлять ся не на те, щоб знатнійший він був, або багатчий, а на те, чи плідний. І ото й кажуть синові: „Ото плідного заводу сиону, — тебе, як ти ще слабкий у нас такий, із'їдять ті діти. У її баби 16-о було дітей. Або й у матері їх живих девятеро, а вмерло, то й не згадаю в пам'ять свіко“. То син пошкребе себе по голові, — а там своєї дума. Десь дума, хай і найплідніша буде, то вже ми своя зробим. І візьме оце таку, а про те дітей, або одно буде в їх, або й ні одного не буде.

Оттаке настало в світі. Намагають ся народ звести, або хоч скоротить свій рід. Чогось не люблять тих дітей. Більш через те, що з ними так клопіт всілякий, а супокою тепер і так нема. А сутужність всьому сила. Всі на неї звертають. Воно й правді і самому тепер не має де дїть ся, не то ще з дїтьми. Одна річ — не люблять і не хочать тих дітей, щоб вони були на світі. Хоч би й мир перевів ся, їм байдуже!

29. Богато не хоче мати дїтй.

а) Чоловік невдоволений з приросту.

Ховали дитину. Баби сіли, а перша каже: „Не з добра й умерло! Поти товкли його, поти товкли, покн й дотовкли до краю“.

Друга: „А чом же ніхто не визна?“

Перша: „Так! Хіба це в їх одних ведеть ся?“

Третя: „Он наш то казав, що й уба, як ще хоч одно приведе! Сам же винен. Лізе до неї і її все гатить!“

б) Ліпше без дїтй.

„Щось у наших уже і час який як побрались, а і признаки ще не знать. Чи не добігли лиш чого?“

„Грають ся псявіри з вогнем!“

„Та воно й справніше: менше лиха того в хаті“.

в) Придумують способи, щоб дїтй не було.

Завелись лаять ся молодниці, а через сіни собі жили.

Перша: „Думаш, не знаю, чого ти летіла в досвіта до Куйдихн старої? Лаїш моїх дітей, а своїх уже їси! Ще й не скриплась після весілля а вже й хитрить бере ся. Думаш, не знаю?! Гляди лишень, щоб не набігала собі лиха!“

г) Клопіт з малими дїтьми.

На що женить ся? Хіба не видно, що то є в тій людині, що з дїтьми живе? У нас є уже жонаті, я добре бачу, як вони жи-

вуть. Лайка все у хаті. Клопіт з дітьми малими. Та як тепер-життя не довге наше, то діти тіко шо найшли ся, а ти вже умираєш зараз.

д) Жінка не хоче мати дітей.

Яб йому дала, Господи, як я його люблю, колн-ж зараз так і кричить уже перед мною дитина. Він і просить буде; і я бігла-б до його, та одно спиня, — дитина. Не знаю, як він, чи це йому у думці є, чи байдуже.

30. Яких уживають способів, щоб не було дітей: а) притула, б) сорочка з циганами, в) перевязуванє пута, г) даваннє.

Яких тіко средств не добігають, щоб дітей тих не було. Звертають ся до знаючих баб, шо тіко тим і живуть, шо даваннє обвєсчпнї знають, звертають ся і до других людей, шо деь подобігали вже всякого знаннє і без бабів уже собі своє уміють поробить. Та хйба десяте не знає, шо роблять, шоь дитини не було-після того, як поживуть собі який там раз хто з ким. Московки та покритки, шо обдурено її першей раз, — добре все це знають. Та їм і не диво. Не диво, бо ось уже і ті, шо побрались і хазаївнують собі браво, — та й ті позааводили таке у себе, шоь і жить і дітей не мать. Средства звичайно одні у всіх. І средств цих багато. Хто за яке ухопить ся. Найбілш за средства ці бируть ся, ях ще не зайшло на дитину. Наперед ще роблять так, шоь не зайшло на дитину в жінку. От які ті найвидніші средства для всіх у нашї слободї:

а) Притула. Звісно, тягне чоловіка до жінки, а жінку до його. От вони ше, як скоро кров заграла, вони уже ідуть одне до одного і хоть потрут ся собі в купі, погуляють, полапають ся, посилять (як і так де збіжать ся і як і сплять, то лапають ся, все звичайно білше є так, шо він її лапає, а вона хйба рідко його — соромить ся і вдає все, шо й не хоче вона лапач ся, наче не даєть ся все; але це вже знають, шо то вона так собі, аби таки пограть ся та ще гірше роздразнить його; бо як не дуже охочий до лапаннє ляже з нею, то другий раз і не піде ночувать із ним і N. прямо казала: „Що то вам вдівець та ще й старий, а краще спить, як парубки ці нашї молоді — чом-же й не пійти за його р“). А там як гірше алкюблять ся собі та обсвоять ся гаразд, то вже і в на-стоящї притули грають. Це гра така парубоча та дівоча. Він вилазєть на неї і стулюють тоді вони животи з животами і дужчєб-

шо робили та й те друге, боять ся слави і боять ся, щоб не „пробить“ цеб-то, щоб та перегородка (пліва дівственна) не знищена і через те і згублена честь дівоча, бо в цьому вся сила честі дівочої. Білш нічого і не роблять, а тіко грають ся, усе він здержуєть ся, щоб не пробить таки, а тіко трошки так собі вмочить у неї і плоть як сходить з його, не впускать у неї, бо і це вже знають. Було таке вже з N., шо тіко в притули й грала собі і доктор сказав, шо вона ще ціла, а дитину мала в собі, — видно, переходить якомсь плоть і через перегородку ту дівочу. Отак награвать ся собі та й усе. І так усі грають в іграшку оцю і всі так здавній знають, шо грать у неї можна, поки не поберуть ся собі молодята ці. Побрались, тоді не боять ся цього. Так було давно й тепер ще в. Така вже стать жіноча і чоловіка, не за нас стала не за нас і виведеть ся — закону не переставиш, натура натурою. Але ось що вийшло з цього. Як стали боять ся тих дітей, шо настало горе з ними у житті, то стали це робить, як і поберуть ся вже. Пригула і тоді однаково ведеть ся. Ото тіко як на весіллі він пробив її, та з того часу стережуть ся вже заходить глибше. Така вже пішла на се мода, шо аж величають ся собі оцим, оден перед другим хвалить ся собі. Найгірше видають себе перед людьми оці: N. N. . . . . і ці багатчі люде. І на мене вказують, шо й я так роблю, бо оден тіко син у мене й досі. На мене теж кажуть: „Правда, хоч не живе як слід, а в притули тіко грає, а хоч гірше шось робить його жінка. Хйба отакі не добіжать?“ То оце перше, до чого хапають ся люди, як дітей боять ся. В согласію собі увійдуть він та вона і не живуть як слід, а або і зовсім не сплять одно з другим (в й такі), або і сплять, то як парубок із дівкою. Пограють ся собі в притули тай квітні. Таких найбільше в.

б) Часом, шо не хотять цим задовольнить ся, або в согласію не увійдуть, шо він би й рад, а вона ні, або він ні, а вона рада і в притули тіко грать, аби не було дитини, так або обоім не йде в діло, не нравить ся, тоді в друге средство, щоб не зайшло на дитину. За його беруть ся після того, як знають, шо будуть жить по правді та хотять, щоб дітей не було. І це средство відоме вам. Перш баби його знали тіко, а тепер усяка жінка вже знає, — це діло з циганами. От, щоб дітей не було, то чи покритка, чи й жінка, як цього боять ся, зараз беруть ту сорочку, шо з циганами буде, як вперше нападуть, та одіжмуть її і потім якомсь замазують у челюстях. Либонь не буде вже дітей, як так робить. Це всім звісно, тіко шо кажуть, шо гріх робить цього і не

розказують до чиста всього, як і що ще коло цього заходу робить ся.

Є такі запеклі люде, шо не хотять, шоб і їх дитина, шо народить ся оце, та як виросте, то шоб плідна була. Не хотять, шоб багато внуків мать. Через ту сутужність таки й боять ся, шоб у кожної дитини та й діти те були, а хотять: хай, мов, у одного тіко й будуть, а той, мов, і собі так хай робить, шоб одно плідне було, а другі усі ні. От усе на ґрунті білш не буде, як одно, все посімейство зоставить ся. А для цього, шоб другі неплідні були, от як роблять. Або просять бабу, шо пупа вяже, або і сами її обманять, шоб і ще й не розказала кому там. Хоча баби ці і сами гаразд знають, шо про все мовчати треба і кліщами язика не втягнеш у неї шоб розпитати ся що про всі заходи її. Звичайно баба ця та вяже пупа народженному. От і дадуть прядівця того їй, та тіко замісь матірки та плоскінь подадуть. А це вже всім відомо, як пупа плоскіню завяже — дітей не буде, хоч хлопцєви це зробить, хоч дівчати. Дехто й каже, шо не йміть мов віри цьому — однаково чи плоскіню чи матіркою завязать той пуп, а діти будуть. Але це так тіко кажуть, а вірять по своєму таки. І де хотять плоду мати, або де гріха боять ся, з роду плоскіню не дадуть пупа завязать народженному. „Не годить ся, гріх, скажуть, зараз плід засікати“. (І де вони подобігають? Звідкиж доберають оці средства?)

г) Це все такі, шо не боять ся виявляти їх, заходи, шоб дитини, — як ще й на світі її немає, — та і не появилсь таки її. А то є ще і такі, шо ніяк не допитаєс-ся. Я тіко ще малим собі підслухав, як дівки наші навчались у другої дівки, шо робить, шоб не привести дитини, як піддурить парубок який. Трохи тіко пригадую, шо скло стерти треба дуже та ще щось вмішати туди, то либонь і не зачнеть ся та дитина. Тепер чутка тіко йде усе про те, шо вже средства цього, шоб напить ся якогось давання такого, шоб на дитину не зайшло, як уже з ким живе, та добіги скрізь, і мабуть всі його жінки знають, та й од чоловіків ховають ся, бо боять ся визнать, шоб не попастись в позви. На мене першого так кажуть: „Хиба не добіжить отакій! Хиба не дознасть ся отака. Одно собі привела та й руки білить наче“. А шоб довідать ся гаразд, яке воно средство, ще не можна поки що. Дуже скритно держать і допитать ся дуже трудно; не хотять казати. Оце і почну допитувати ся у якої попаду, підліаю як найкраще, то вича бачу і знає і аж труєть ся сказати, та боїть ся. Посмієть ся, одшуткуєть ся. А декотра, то ще й вилає тебе, а вича, то злякаєть ся тебе і на-

плете нікчемниць — убрешить ся по боки. Попадались і такі, що і не боїть наче та хоче, щоб їй тіко добре було, без дітей щоб быть, а другі хай, мов, таки водять — бо тоді, як усі робити муть це, то погано їм буде.

Економічні обставини впливають головню на те, що люди не хотять мати дітей. До того уживають всіляких способів. Найбільше розповсюдженим способом є *ei aculatio extragenitalia*: знаємо про її існуванє у диких народів (Ploss I. Die Verhütung der Befruchtung, с. 541, як пр. у Кафрів і у Массаїв) і у культурних. Віра в силу недокінчених зносин закорінена глибоко навіть у інтелігентних верстов Європи і находить часте приміненє в подружнім житю. У наших верстов, де ще не знають штучних средств, беруть ся також того способу: на Угорщині належить він до найбільше знаних. (Temesvary, Volksbräuche стр. 16, „він оре а не сїє“). У нас знають його рівно-ж загально; в Галичині стрічав я його в Ставчанах, львівського п. і в Бережанах, про загальне розповсюдженє на Україні згадує Талько Гринцевич (с. 63).

Дуже широко розповсюджений погляд, що жінка не заплоднить ся, коли зносить ся з кількома мущинами. Се стає у нас дуже часто причиною, що дівчата попадають в добрій вірі в роспусту. (Про Словаків і Марамороських Русинів у Temesvary, стр. 15).

Щоб не заплоднитись, знають наші жінки прибирати відповідні положеня підчас зносин, а властиво в часі еякуляції, подібно як се дієть ся і у інших народів.

Механічних способів зрештою досить багато. Декуди стискають живіт або кладуть ся при зносинах боком або на живіт або зносять ся з заду. Соранус радив втягати відних підчас еякуляції, сидіти по зносинах з зігнутими колінами і насмарувати матичну шийку оливою або медом. (Ploss, I. с. 541 д., Temesvary, 15—16, Schmidt, Erotik 889, Liebe 482). В Семигороді стискають перед еякуляцією головку пеніса (се т. зв. *Siebenbürger Verfahren*); у Австралійців уміють жінки робити штучні рухи, щоб викинути насіне.

Про підвазуванє ніг висше колін на Україні читаємо у Гринцевича (с. 62). У нас в Галичині, о скілько знаю, думають також, що зараз по зносинах треба віддати моч, щоб усунути сімя. Сей погляд, знавий також і деінде (пор. Temesvary, стр. 16) полягає на тім, що прості жінки не знають добре будови полових знарядів. Уживаєть ся і вимиваня, у нас звичайно мочію, декуди водою, а на Угорщині навіть карболом (Temesvary, 16).

Крім тих способів знають жінки ще багато інших, симпатичних средств. На Україні звертають між иньшим головну увагу

на сорочку. Про подібний звичай, як у нашого автора, довідуємося з Гринцевича; лише там не замазують водою челюстий, а вливають її до розпаленої печі, як би приладженої до печеня хліба (с. 62). В Канівському повіті палять сорочку по зносинах (id. с. 63), а у Угорських Русинів носять тїсну сорочку, бо думають, що дитина не виноситься (Temesváry, стр. 18). На Волині викидають містище і закопують його в землю, щоб не мати більше дітей (Гринцевич с. 78).

Про всілякі даваня не міг автор нічого ближше довідатись. Дещо находимо у Гринцевича (с. 62 пити материнку в часі місячки); звістки про вьнші народи у Ploss'a.

Щоб не мати дітей, про се вже дбають дівчата заздальгідь. Котра не хоче їх мати, то присїдав на посагу стїлько пальців руки, кїлько лїт хотїла-б не мати: коли-б присїла цілу руку, то до смерти не родила-б. Одначе се грїх і до неба за се не приймають: як каже ся в лїрницькій піснї про сьв. Олексея:

„Приплодноє древо до раю пускають,
Мене неплодницю з раю виганяют“.

(Франко, Нар. вір., 179, Гринченко, Изъ у. н., N. 80).

Того самого способу беруть ся і дівчата вьнших славянських народів (Federowski, 217, Bartoš, 320, Krauss, 547).

31. Що роблять дівчата, щоб не було дітей.

Щоб була калпа цїла, то для цього дівчата уміють хитрувать, именно грають у притули. Як ходе почувать парубок до дївки, то якже йому тут от буває, шо обов люблять ся собі гарно, він її жалїє, щоб не обидить, як шо такий парубок, шо щитає це діло так, шо без його якось можна й обійтись, а як шо вже дуже кортить, буває дуже тревожний, а до другої не хоче ходить, щоб цїї не россердить. Та ще бува, й нема милїшої за цю, і думають обов собі прожїть гарно. А притули так як діло обикновенне і найпростїше. І то вже як би не було, то притули повинна дївка без мороки давать, як тіко уже вона знає, шо цей парубок на неї набреше і вже таки ночував з нею. А так, щоб за першим разом, то рїдко кому удасть ся, хоч воно і слїдує. Ну тепер дївки такі настали, шо не дуже поживе ся на шот того діла. Ну все таки притакних случаях, як ото вище написані, то дає притули всяка; тіво-ж як дає одна, котра не дуже до цього добивалась, то дає так, а котра чула як і сама хитра, то ця вначе — звісно, як котра вміє і як цїнить калину, чи дуже дорого, чи буде то буде, а як же

не буде, то й так буде, то в тієї звісно, що пошти усякий добеться, як тіко піде ночувать. Або ото-ж є такі, що не зна, що треба стеретись, щоб хлопці не одурили, а то зразу повіре, а потім уже й однаково обділя хлопців по троху. А которой зразу не обдурять хлопці, скоро почне ночувать, то та вже розбере діло, що треба хлопців одбувать притулою, — бо як так ходить ночувать, щоб і притули не давать, то хлопці будуть цурать ся. І тоді вже вона з ким хоче, з тм не піде ночувать, а треба вже йти з тим, хто буде підмовлять ся, а це їй не гарно і перед дівками, бо з нею ніхто не хоче йти ночувать, а парубки глумлять ся з таких дівок. Звісно, як дуже розумна дівка, що з'уміє быть такою розумною, і як гарна вродою, перед хлопцями сказать, що простим хлопцям не дасть сама себе розкопанать, яка вона имено, а так кажесть ся таки вона лучшою од усіх і на виду гарна, а що вже між челяддю з'уміє обійтись, — так хто його зна, як та ще буває і таки з хазяйського двору, то то вже звісно, що й без притули будуть хлопці запобігать, щоб з такою дівкою хоч переночувать. Богато таки й таких находить ся парубків, що як би його быть таким, щоб вона таки може й заміж пішла-б за його, і так вона і продіває як шо не дуже охоча до гульні. Буває так, що не зна, що то даже й за притула; чує, що балакають, а сама мало ходе ночувать і не піддасть ся ніякому парубкови.

А то котора порішила ніяк більш тіко притули, то ця вже приспособляеть ся до хлопців, котрий чого бажа. Як шо не з одним ходе, то то вона иначе не дасть, як із боку, хйба вже з котрим хоче ночувать, так тому годить, щоб і другий раз прийшов. То буває так, шо пусте й на верх, тікож ноги держить тісно у купі і то вже сама боїть ся, щоб він не одурив. Бо притула різних сортів є. Одна з боку; отой ноги здави, а то є, шо одну ногу підніме трохи, щоб там якоесь способніш йому там було трохи. Друга притула є зверху, тіко ноги у купі здавлені. А то є одну ногу його опускає між свої ноги, тож годить йому. А то є пускає обидві ноги у середину, тіко не допускає, щоб він робив діло настоящо, а так тіко на половину „члена“ або й менче, тіко це сама страшніша. Так буває, як уже вона його дуже любить, або дуже знає його натуру, шо він имено не схоче її обідить, а тіко имено, щоб йому способніш було. І цеж воно так само як і на ділі там шось мало разниця. Із цієї самої притули буває, шо вона загуби калину не зна й коли. Ото й кажуть: таки, каже, я имено не знаю, де вона ділась та калина. Є й такі, шо може й не знає таки, а в тім хто його зна. А є такі, шо то обдурюють людей, щоб не видать

себе, що вона нарештє загубила свою калину. От є ще й так: ото як уже вона зна, що це вона не притули дає а на ділі, то є такі, що хитрують. І тут це мож буває й з його боку і буває з її. Ну, все таки в її сила — він силою нічого не може зробити. Як робить діло, то от уже як доходе до того, що от от іздасть, то цеж і вона примітить по йому, а він сам дак добре зна — і саме в той момент, сказать в „ізверженіє плоти“, як що він не хоче робить її позорною, то сам вихвачує, щоб плоть сюди туди розійшлась. А як не може цього зробити, бо це-ж самий розгар, то вона сама ви-крутнеть ся або що, ну все таки не допусти до того, щоб таки соединяла ся плоть з плотю. А як же незнакомому, то вона так не дасть, а тїко притули. От вона і дївує собі — нема дитини і мало хто зна, що вона така дївчина, що й подїляеть ся. І так проживає аж поки заміж. І тоді як схоче, то одуре чоловіка і лю-дей. То се вже й кончилось її дївування.

А є й такі собі дївки, що знає вона цю штуку, що як не-одному давай, то не буде дїтей. Або в вичої є така совість, що вона не вмєє одказувать; як лізе та проси: „дай“ — вона і дає без усякої мороки. Тїко таких мало є, що не вмють одказувать, а то бїльше тих, що думають, що вихитрять та одурить. І так вони собі й дїлять ся, то такі а то иначі, і розмишля кожна по своєму, хоч буває, як подруги, то зна одна об другій, а роблять, як знають.

Про позитє між хлопцями а дївчатами знають у нас дуже мало. Доперва остатніми часами звернено бїльшу увагу на до-свїтки і вечерниці: Су м ц о в ъ, Досвѣтки и посидѣлки (Кіевс. Стар. 1886 III.); М а р к е в и ч ъ, Мѣры противъ вечерницъ и кулачныхъ боевъ въ Малороссіи, Кіев. Стар. 1884, N. 9, стр. 177—180; Борж-ковскій, „Парубоцтво“ как особая группа въ малор. сельскомъ обществѣ, ів. 1887, N. 8, с. 765—776; Н. Чернишевъ, Къ во-просу о „парубоцтвѣ“ какъ особой общест. группѣ, ів. 1887, N. 11, с. 491—505.; В. Ястребовъ, Новыя данныя о союзахъ нежена-той молодежи на югѣ Россіи, ів. 1896, LV., с. 110—128 і особливо стр. 120 і д., Х в. Вовк, Свадебные обряды въ Болгаріи (Этно-граф. Обзор. XXVII. 1895, с. 24 і д.); Дикарев, Програма до збірання відомости про громади і збірки сїльської молоді, Матер. до укр. р. етноль. III. с. 1—27). З даних наведених у вичислених студіях, а також і в праці проф. Вовка „Rites et usages nuptiaux en Ukraine“ (L' Antropologie 1892) виходить, що колись були зносини між обома полами о много свобіднійші, на що вже між иньшим

вказує і знає місце в Найстаршій літописі. Нині осталися з того тільки пережитки (Сумцов, Культур. переживання, стр. 188—9) в формі вечериць та досвітків і дозволу спати молодим перед шлюбом.

На вечерицях заховують ся у нас переважно морально. Чубинський констатує, що любов остає ся плятонічною і обмежує ся тільки до пестоців, цілованя, а що найбільше до спільного спаня (Труды VII, с. 352). До такого самого результату дійшов і Рамм в праці „Der Verkehr der Geschlechter unter den Slaven in seinen gegensätzlichen Erscheinungen“ (Globus, том 82), Ястребов (с. 122) та Кольберт, Rokucie I, 78—79. Одначе в останніх часах почали під впливом міста ширити ся свобіднійші погляди; се бачимо і в наших записів (Дикарев с. 14). Не можу поминути характеристичних заміток Ястребова. „Дуже рідко — каже він — стрічають ся випадки нарушеня дівочої чести. Впрочім парубки відносять ся в тих випадках в деяких селах не тільки без осудження, але противно уважають се за спеціальну гарну відзнаку і називають несмілого чи скромного товариша дурним, бабою або нездатним (Трушки, Глосси і т. д.)“... За зведену дівчину виганяють парубка з вечериць, а крім того уймаєть ся за нею родина і силує його, щоби женив ся або оплатив ся грішми. Одначе коли справа рознесе ся, то хлопці мстять ся на дівчині і роблять їй всілякі пакости. І тут бачимо те саме, що і в наших записях: „Страх огласки и позора иногда доводитъ дѣвушку до полного развращенія“. Зведена дівчина мусить уже слухати свого любка, бо боїть ся, щоби не розповів иншим; коли-ж розповідь і усї сьміють ся з неї, то тоді вона стає розпусною, аби „люди не даром говорили“ (с. 122—3).

Упадок народної колесь строгої моралі констатує і проф. Сумцов (Очерки н. быта, 26—7 і д.) і признає рацію наріканням старих людей, що молоде покоління зачинає свобіднійше дивити ся на подружжі і родинні відносини. Причини того бачить автор в економічнім положеню, а особливо в упадку домашнього промислу, чумацтва і пасічництва.

„Джигуни“ появляють ся тепер частійше по наших селах: одначе і давнійше їх не хибувало (О. Левицькій, Очерки народної жизни въ Малороссіи, Київ. Стар. 1901, т. 73, с. 176). Гірські околиці доховали до тепер давню свободу пожитя. Гуцули а подекуди і Бойки не знають великих церемоній як на самих сходинах молодіжи, так і в подружнім житю.

Література про відносини між хлопцями а дівчатами зібрана в студії проф. Вовка.

До тепер званий у нас звичай, що молодий спить з молодою аж до шлюбу. На Україні в він ще в повній силі: в Галичині зачинає він, головню на долах, чим-раз більше зникати. В літературі приймаєть ся тихо, що його вже цілком нема; одначе се не правда. В поодиноких гірських селах, прим. у Головецьку, дивлять ся усі на нього, як на щось природного (коли люблять ся). І на долах стрічав ся я з ним спорадично, прим. у Ставчанах. Звичай сей стоїть найпевнійше в звязку з пробними ночами і доховав ся до нині у численних народів (про се гл. студії проф. Вовка, Ploss, D. Weib I. с. 491—2, Liebrecht, Zur Volkskunde, с. 378 і д.), прим. у Шотляндії і в Чехії. (В нім. зах. Чехії приходить хлопець в ночи до дівчини до комори, звичайно в суботу, A. John, Sitten und Bräuche, 1903, с. 123). Декуди спільне спанє обмежуєть ся тільки до притули (так і в Ставчанськїм випадку), але деколи приходить і до ближших зносин. (В Чехії „wird der Liebesverkehr geduldet, nicht aber der geschlechtliche Verkehr“. John, стр. 125). Переважно одначе не приходить до важких наслідків (Θ. Николайчикъ, Новия свадебния малорусскія пѣсни, Києв. Стар. 1883, II. с. 370).

Хлопці знають ся більше з замужними жінками, з молодичками. Особливо подибуємо се в горах, де чоловіки нераз цілими місяцями не бувають дома, пересиджуючи на заробітках у лісі. З дівчатами заходять ся мало, щоб не робити сорому дівчині і щоб самому мати спокій. (Запорожское цѣломудріє в Записки о Южной Руси. I. 1856, 113). Взагалі прикладають у нас іше й тепер велику вагу до захованя дівочої чистоти. (Пор. у полудн. Славян — Krauss, Sitte, с. 197 і д.).

32. Хлопці піддурюють дівчину і по черзі ходять до неї.

У празник посходплись молоді люде гулять. Zobравсь чималенький гурт; балакають то про се, то про те, а це підходе молодий чоловік, він недавно оженивсь. Як дійшло до того, що розказує кожний як він гуляв, то цей каже: „Ось підождїть, я вам розкажу, як я був парубком та гуляв із товаришами. Так прямо шо хитро гуляли; ще тіко шо півкарти покупили, так і тоді й дівчат обдурювали й парубків старших од нас. А то вже, як стали більшими, то вже ми настоящі парубки, то ми правда у двох зразу все одпаювали. А то найшлись іше таких два хлопці, шо в одну дудку грали. От ми й придумали, шо з того, шо ми будем гулять так як і всі парубки; давай як небудь инакше. Та й видумали. Як ото понаровить ся дівчина і бачила таки вона, шо можна буде пожн-

влять ся, то ми й радимось, як би його зробить, шоби було вигодно для нас. От ми настроїм такого хлопця, щоб вона підлюбляла, — бо ми, правда, усі зобрались такі, що як схочем, то буде по нашому — підмовим їй такого, що вона хоче з ним ночувать, а знаєм, що він її брать не буде за жінку, а так тіко, то цеж до такої, що ще вона не зна як ночувать. Піде він з нею ночувать, розкаже, як обнімать і тоді учить, як притули давать. Звісно, як дівчина з роду не ночувала, або хоч і ночувала, то з такими, що їй не дуже хотілось та й він не виіє гаразд, то цей уже скаже, що той не зна, ти слухай мене, то ти будеш перва дівка в слободі. Ти знавш, що я як скажу, то тобі лучшої правди ніхто не розкаже; прямо ото не слухай нікого, а мене. Ти ще нікому притули не давала? Каже: „Ні ще“. Ну так от я тебе вивчу, шоб тебе, буває, хто не обдурив. От і почина з нею загравать. Ну як він каже, що я тебе вивчу, то вона й не одгонить ся. Він її вчить; каже, тиж слухай мене, що я тобі буду казать. Я тобі брехать не буду. Оце дивись, я закотив пелену, от тепер треба горізнак лежать, ноги розсунуть, шоб мої коліна помістивлись між твоїми ногами. От я покажу. Ну й покажу. Видно вже, як учить. Вона каже, що я так не хочу і там ворухить ся, хоче перекинутись. То він каже: та ти тіко оце мене не послушаєш, то ти пропаща на віки. От вона тоді хоч і з одговоркою, а все таки уступає його воли і дума, що це він її іменно вчить на добре, бо хто його зна. як тії притули давать, може воно й так. От цей раз він добре її з'умів обдурить. На другий раз упять цей іде і довго ходе, аж поки вже настоящо її осідлає, що вона йому чисто оддасть ся. Хоч вона коли й заспорить ся з ним, як уже почує, як притули а як настоящо, та стане сперечать ся, то він каже, що я розкажу усім людім і хлопцям, як із тобою жив. І то як попадеть ся, то нема дитани, тіко він полаєть ся з нею і перестане до неї ходити. А тут іде другий із тих же. І вона баче, що той уже покинув, іде з цим, а цей одну ніч переночував, іде другий, такоже само, потім упять той — і всі на один шталт притулу роблять. І вона й не перечить ся, дума, так й справді це притула. І так ми гуртом ходили, ходили. Та вже як порозрівнялись, то став один ходити до неї та шось довго походив, та вона дитину достала. Коли-ж така була собі, що зразу не зайшло на дитину, а нам на руку ковінька,

33. Як люде перехитряють Бога (на щот дітей).

У нашім селі проявилась новина: багато з'являється жінок, у котрих дітей нема. А чого їх нема, спрос такві: не вже вони

всі коминиці? І так їх багато, що трудно вірить, і на перекір в справжні докази, чого в їх дітей нема. Поки було розкішніш живуть, то люде за дітей не думали і їх самих діти не тревожили, бо вони добре знали, що в їх хліб і до хліба, хвати їм самим й для дітей, поки малі, а як виростуть, то вони й сами для себе найдуть хліб. Тепер же не так стали люде дивитця на цей „предмет“. Молоде покоління приглядаєтця до свого життя і бачить, що все воно проходить ні в чому инакше, як в недостатках. Обдумали вони й дитачу житку і бачать, що самим добре, а дітїм прийде тця ще краще. У цю саму пору розборки такого життя перед очима народа розкриваєтця картина життя людей безсімейних. Живуть, на приклад, чоловік і жінка. Нема у їх дітей, через кого-б там не було, через його, чи через неї. Обов здорові, способні до роботи, обов працюють, живуть доволньо не більше, як на півтори десятині в те время, як чоловік сімейний живе на трех десятинах, або на пяти і тіко шо хватаєт хліба од нового до нового, а ще опріч своєї рідної землі побиваєтця безугавно, як би шо небудь придбать і то тіко, шо проживе. А якже той повинен мудрувать, котрому приходитця жити всего тіко на одній півдесятині? От він і вигадує собі, шоб самому не мучитця на цім світі і діти шоб не терпіли ще більшої муки, як він. І от через такі перечки багато таких з'являєтця, шо положили собі виплодити не більше, як парку, або тров дітей, не більше як для втіхи і обезпечення на счот старости. Спрос: а як парка цих дітей возьмуть тай умруть, шо тоді робить? Для цього в средство: для цього, шоб не оставить себе бездітними, вони грають у „висмика“. На приклад в саму хвилину райської сладоци, за котру по народному „мнінію“ Адам лишив ся раю, то саме тоді жінка як то скрутне, шоб не зійшлась плоть з плотю і не причепилась дитина: і таким робом перехитряють Бога. А то, поки не знали цього средства, то не вспіє чоловік до жінки з матнею, а Бог уже й з душею.

І тепер більш менш народ упевнив ся в тому, шо як би Бог людім давав дітей, то люде не знайшли-б средства, шоб не було дітей. А просто тут нема нічого такого, шоб Бог мішав ся до цього, а все воно робитця од природи, подібно скотині і всяким звірюкам. Так уроблять собі парку дітей і втішаютьця ними. Як же, бува, ці помруть, то вони зараз захожуютця і роблять собі другі, значить, чоловік зробив ся майстром, а жінка робочою снадезою. Так собі й проживають обов доволньні своїм життям.

А як люде вигадали для себе такі средства, то я догадуюсь, і воно так і є, шо це хтось рішив ся із жінок быть заміжною і

робить так, як дівки. Бо в мужистві це штука не хитра, а пошти вона обикновенна. На приклад: Дівка хоче начувать із парубком. Парубок її мордує на сей щот і їй може й самій скортить, як сотана під боком лежить. От вона дає зразу притули, як яка, а инча, то зразу на всі заставки, як парубок з'уміє обмошенничать. То шож, котра вже розумна і подума, що це-ж як я дістану дитину, то буде лад поганій, тож вона й схитрує, як бачить і чувствує, от-от уже парубок іздасть, так вона і поверне гузно на бік, щоб воно обійшло ся як-раз так, що-б ні йому не було пакости, ні їй, і таким робом викручуетця, шоб не причепила ся дитина, а сами остаютця довольні обое: парубкові а потіха і дівці не страшно. От із цього самого видно, що дівка, котра так робила дівуючи, стала жінкою, стала жить із чоловіком, як дівкою, а вже в полноті естесвенно, бо вона вже не боїтця, як буде в неї дитина, для неї вже повору не буде ніякого, хоч буде й дитина. Так именно, привела она одну дитину, ого! вже не так стало, як скоро побрались. Уже не дає спать не тіко жінці, але й чоловікові; не дуже то спати, як дитина кричить. Це трохи підтішили, то вже не спочивають. Зараз і друге а. Стало двоє, стало й гірш. Дві скрипки краще грають. Так і це їй матері його кобила бісів. Це діло погане. Радятця вони з чоловіком, шоб його зробить, шоб дітей не було, а вони-ж і самі це знають. Так вони давай і собі так робить; як дівкам можна, то значить і нам можна. Порадились собі і зробили так, як хотіли. Потім дізнались і другі; як побачили, що в їй дітей нема, а як такі живуть, давай і собі так робить. Потім розійшлось скрізь поміж людьми. То балакали секретно, а дальше білше. Як дужче вже всилилось, стали балакать открыто і тепер мало хто не зна такої штуки. І роблять його не всі ті, що знають, а тіко деякі, а то ще боятця гріха. І так мужики сміютця самі між собою, кажучи: тепер і Бог нічого не вдіє на щот дітей.

Мужики перехитрили Бога.

34. І попи не хотять мати дітей.

Та й по попівстві се помітно, не тіко в мужистві. Та не тіко в нашій слободі, а й по других погляньте. У дяків — шось з четвірко привели, — обое здорові, — а ось год скіко вже, та й не має білш, — а щез які молоді. А в попаді — мертві все чогось стали викидать ся. А от N-ий піп (чужої слободи) та одно привів, а оце через десять аж чи що літ друге — та й усі. А в N. — одно, тай до докторів зараз стала їздить попадя, шоб не було білш. У N-ві

теж молоді й куми ще з нашим — теж двійко привели і годі. А вже жінки, щоб не довідались... Не дурно вони поговорюють, не дурно ото свикруха сіпала попадаю за коси і кричала: „Душогубка ти!“

Або ще й то: чи можна, щоб у панів таки по трошки дітей було? Вжеж вони щось та роблять на се.

35. Родичі не мають дітей і журять ся тим.

Так то водить ся поміж нами. Ще чи й буде та дитина, а вже на неї і заходи, як наче на живу. То це ці заходи є у людей, що не хотять мати дітей. Так само є заходи і у тих, хто хоче їх мати, а не має. І тут так само — немає дітей, а балачка та замірив про їх чимало, теж білш як про живих уже іде розмова.

От як поберуть ся та довгенько поживуть, а діток нема — тоді вже гляди, й шкодують за ними, що мов нема на кого і добра свого зоставить, як не дай Боже повмираєм. Поживуть далі — годків там чи десять, діток нема, а ровжили ся вже гаразд, до батьківського добра ще й свого придбано чимало. Батько і мати повмирали. Зостались самі. Тепер ще дужче підступа до їх морока, як таки його та бути без дітей. Хочби одно по славі Господа — наслідника якого. „Як от у тих, де їх і годувать бракує чим, то їх нечималенько там, а в нас не має“. І почнуть ся вередування та ремствування на тих дітей, чом таки їх не має. Зверне з піввіку обом, уже й журять ся, а деколи і плачуть і жаліють ся усім своєю бідою. Оце під свято і почнуть собі міркувать ся. Вже в думці ходить матірю і мोगричі не за мोगричами, родини, християни, а там свадьби і часом і за внуками мोगрич уже петь ся в голові. Хоча цього і не виказують словами, а в думці воно є. Може як яка, то й не втерпить, і в слух комусь почне свої заміри та мोगричі виказувать, щоб легше так душі було; воно-ж як похвалить ся кому бідою своєю, то все так здасть ся, що полегло: хай і ще хто пошкодує, тай що мोगричі так і зостануть ся даремно непиті.

І овечки осьде пригонять ся з паші, і з хури де повернуть ся там наймит, усе нагадуєть ся своя дитина. „Доглянуло-б худобу і повірив би йому і в грошіх. А то чужі руки — хйба вони добра тобі бажають? Тепер і своя та не мислить того добра багато, а щоб то чуже. Але наше, мов, здасть ся, й не таке було-б. Та й не жаль би було, як би де і взяло з хазайства де копійку у свою вишеню; не де-б діло — на себе б же потратило і не шкода бу-

ло-б. А то чуже все переводить. Треба терпіть божу волю. Кому оце все достанеть ся? І овечки і худібка і ґрунтець — це в усе і вжитки от які хороші у дворищі оцьому, а все ні защо комусь нетружньому це достанеть ся усе. Такі ми вже вдались невгодні в Бога чи що, шо нащадку не маємо й досі”.

Це саме розкаувать почнеть ся і другим десь в гурті, в гостіх де, чи так де на вигоні або що. А далі піде і инша річ. Піде питання та розпитування і в циган і в стражників захожих, шоб його робить, шоб Бог таки помилував, хоч і на старість послав утіху. — І почнуть ся обрікання та ліки всякі і все це заміри йдуть на ту дитину, шо воно ше нікому нічого невинне і може його і не буде таки в їх ніколи. Про те і тут гоненія за ним іде тіко инше вже. Там не бажали його, а тут то вже і хотіли-б, шоб воно таки було. І себе потім нещасними прямо роблять: як ту суху лозину з саду викидають, так і неплодну з раю випи-хають.

Хоча буває, правда, так, шо ці, шо своїх дітей не мають, та чужих ше гірше не люблять і лають за їх людей, шо мають, мов дуже по багато, та старців наплужують. Ї такі, шо хоча так і кажуть, проте в душі цього не думають і радіють, шо не має.

36. Люди таки хотять мати нащадка.

То вже не добро людське довило до того, шо вже аж наче всі не хотять, шоб сплищить свій приплід і викоренить рід, геть вибавить його. Воно з добра людина на се не поквапила ся-б так одразу — шо вже дійшло до того, шо і десятої часті нема людей, шоб шкодували за дітьми тими. Приглянуть ся й до усіх, шо виводять свою родину. Думаєте, шо і дуже й справді там вони радіють, шо дітей не мають? Де воно там е! Так воно ото здаеть ся тіко їм — розуму не хотять, як його повернуть ся в житті й з дітьми, шоб і йому і Ым гаразд жилось, шоб у старці не йшли вони, та й порішать на тім, шо хай уже я сам якось там на світі повертюсь, а вони — їм на що отаке гірке вертіння? Та й почне ото своє робить — дітей виводить з роду. А воно як приглянуть ся прикро, то то не добро це робить, — воно з горя та в друге бредє те лихо, воно його підкусює таке життя, підточує, як червоточина життя його, — душа там у його, хоч і не в слух, а нидіє, болить за цим. На те вже з природи закон такий людський, шо як тіко виростком ще стане, уже його і тягне до життя у купі. Така вже стать у чоловіка та у жінки е, шо їх у купу стягує там

так, що одне без одного не хоче бути, — а кортить разом жити і сходити ся собі, щоб і дитину мати. Це не повичене, чи прикрадене в натурі нашій, а воно своє і вибавить цього хотіння не вибавиш ніяк. А хто ото хоче якось обійти його, скрутить у бік чи як, щоб хотіння якось подавити, чи заспокоїть там, піддурить, чи як його, то хоч і обходить його всяк, проте не те воно так, що справжнє шось повинно бути і через те ото і радість, що дітей нема, невеличка там вона. Ще як не побрались та сходять ся собі впрочата ті, то якось там ще втерплюють це лихо, поки не поберуть ся. А проте не довго; таки кортить їм ше й побрать ся і кортить не через що, як не через те, щоб у купі те робить, чого тепер дуже стережуть ся, хоч і дуже їх кортить. — От і поберуть ся та й щож. Порадь по закону, як слід з природи ще і з давна так ведеть ся там пожити, і хоча й рахують ся собі, щоб не було дітей, а там як на своє почне тягтї натура чоловіча та жіноча, то й согласять ся, — хай буде хоч одно, — якось так з одним управим ся; а далі вже як на друге та третє, то хоч і не хочеть ся, щоб були вони, а жити по закону, по звичаю людському таки дужче хочеть ся. То то здаеть ся тіко обманюють себе, що кажуть: „Більше щастя, як дітей не буває, ніж як є вони“.

Через це, що так воно в натурі людській природжено, неначе так, щоб таки потомок мати той, то через це тож мабуть досадно буде, як не бачать того нащадку свого. Вонож радіє душа, як бачить, що ще і в неї корень не підсох. Ще будуть віти і в неї. Колись то всі це знали і давнїш оце й тримали і тоді усі й були такі, що дітьми раділи дуже і плакали, як не було нащадку того. То вже тепер настало, що може ще таких з десятків та і є на слободу усю. То отож воно і десятків цей через оце є, що природи не заглушить у собі, бо зна, що це святе бажання, — через це й хоче мати той нащадок і як не має, то побиваєть ся дуже і до Бога обертаєть ся, щоб Бог послав дитину ту. Через це, хоч і дуже рідко, а де-де та й почувш у чїї там хаті, що свекруха та вже і лав невістку за те, що дітей не має. Зараз і буде дорікати, поки й умре: „Поїла своїх дітей, та ще й не клопоче ся ніколи. Хочби людей питала та старала ся до Бога, — можеб що й було, а то байдуже тобі це...“ Отак поки й умре, все буде дорікати, що внука не побачить того. Є, правда, й невістки такі, що плачуть, як дітей не мають, або і самі як мають, то на других нападають, що так робить не можна, щоб діти вигублять. То все воно ото, хоч і не багато вже тепер є таких людей, щоб дітей бажали, а все так і ці через те ото й хотять цього, що ніяк так бути без дітей; і ша-

сливійший таки чоловік, що має дітей, ніж той, що не має. Воно як придивить ся, то ще і такі є люди, що хочать дітей, а це через те, що скупі дуже, що не хочать, щоб їх добро хто чужий пожив і через те ото і на церкви його позавдають усе. Хоча й хитає головою, що нема кому пожити добра того. „Взять би, каже, і приймака чи приймачку тим, щоб радувало таки мене, як я й номру. Але отам, як оддам на монастир усе, довше будуть згадувать. Вони хоча й не поминають, але Бог знатиме, що я того хотів“. То отакі люди, хоч і шкодують, але не дуже, бо він і сам каже: „Але прожив: ні мороки, ні крику того я не знав. Гуляв і спав з людьми і сам. Ніхто не пострікав і пострікати не буде. Шкода тіко, що оце добро мое все та марно пропаде. Як би так своя була родина“. Одна тіко скупість тут хоче, щоб дитина та була у його, а весь вік вің не шкодував за ними. Такі заходи не запобігають та таких дуже та й не багато. Воно і таких там шось гризе, що дітей не мав, та вже він тіко бреде за гуртом. Бо цього закону не переставиш ти ніяк: своє — своїм. Як умираеш, то не чужі поплачуть, так ради звичаю хіба, а своє ради того, що жаль родини, що вмирає. Через те воно і не виведуть ся ніколи ці, що хочать потомок мати, люди, — хай ще гірше буде, як є оце між людьми.

37. Як поведять ся ті, що не хочать дітти і ті, що їх бажають.

З боку як хто гляне на життя у наші слободі з дітьми, то помітить все і скаже: „Бог його знає: трудне життя, не має що казати. Проте не требаб так робить: не треба тих знищувати дітей і рід свій вигублять. Колись цього не думали батьки над нами. А й їм воно закуці бул усякі. Здавна те ведеть ся: Бог знав, як діти послав, знав і нащо! Та й жили люди собі, гріха не приймаючи на душу“. Є там вілько тих людей, що живуть як слід, як і колись жили чоловік та жінка, а про дітей на Бога покладались — що буде, то те й буде. Та що-ж? Другі, що не так собі гадають про діло се, не покладають ся на Бога, а зараз сьміють ся над цими і очі вибивають їм усяк і обсьміють укрізь в очі й поза очі. Є такі, що наче й оступають ся за ними, але то тіко на словах, бо на ділі добре звісно, що і самі свій плід добре гублять. Та цих не багато, що хоч стидять ся перед людьми цим величать ся та радить. А то більш таких, що но все гарно себе хвалять за се і других дорікають. Оце і змовлять ся про вжитки, про сутужність. Хтось і почне клопотать ся дітьми, що багато є а нічим го-

дувать. А другий і почне: „Я цим не дуже клопочусь, хай хто инчий клопочить ся, хто голови на се не мав ще наперед, — а я байдуже“. Або і так де трапить ся, що прийде до заможнішого розжить ся там худоби чи що і той собі своєї: „Чом-же ти не розжив ся, а на дітей ти умів розжить ся? То теж і май ото“. То це прямо в вічі. А поза очі то вийдуть ся де чи на рідинах, чи на меду, чи де далі і тут почнуть ся річ одна. Цих звичайно, що нераді дітїм, білше скрізь і через те і право їх білше в у радї. Немає там кому і обізватись проти їх. Дурнем оброблять зараз, хто хоч пікне, що не гаразд ото воно повелось у світі, що нарощне роблять так, щоб дітей не мать у себе. Так і посиплять ся звідусіль крик та гук. Той: „І так старців понапложували, аби хто годував! А то й красти хіба та розбивать заставиш їх, бо білш робить у тебе нічого, а заробітків як і не бувало!“ Другий: „Сам коли-б прожив, клопочи ся ще і за дітей, — може де инче знайшов життя. От і в Таврію не приймають вже і розгірїя не дають. Сиди отам в халупинї, поки сидить ся. Бо як би діти мав, то не всьдїв би нї дня!“ А хто й инчої почне: „Тепер і так бійсь, щоб, як ступиш де ногою по своїй землі, то щоб і чужого не погоптав та в позви не понав. А деж ступати муть ті діти, як понапложуєте їх? Спитайте тих, що й є, чи не думають уже і вони, де їм дівать ся доведеть ся і чи не дякують вони вам, що рахубу, як наплодить їх, знайшли, а де їх діть, не знайдете рахуби? Та ще й як би й усіх по стїко привелось — щоб воно було?“ Ото і почнуть ся мова то в цїм кутку то в тїм і скрізь і одобряють се, скрізь кажуть: „А воно й правда: краще й не женить ся і не плодить ся, як таке терпїть. До чогось воно дійдеть ся“. А воно правду люди кажуть, що як балакають, то й вибалакають щось. Отак воно і з дітїми цими. Здрїство, ненависть, зла того не перечуєш. Палать, троять, убивають. Тїснення усе це робить! Немає як, немає як і справді з дітїми повернуть ся. Розумніш, як їх не мать, краще і праведніше буде для дитини, як її зовсім у світі не стане, ніж настане та осоруга та злидарства та зла того набереть ся само і другому начинить.

Так само і по хатах, де мова зайде про дітей і про те, що плід вигубляють, і там річ рівна. — „Краще, мов, як не родилось, — підродилось, то на гріх людський і свою досаду та на муку“. Або: „Та й тїснява-ж таки й настала! Чи воно у наші слободі, чи й скрізь така — нема як і жить далі — добре оті роблять, що дітей не мають“.

Ті-ж, що хотять, щоб діти були і гріхом зуть, як ті на діти не живуть, — ці хоча й хотять сами мати дітей, проте добре знають, яка жизнь їх між миром буде. Хотя й достаток буде, проте тепер повелось погано. Не має з ким по правді, по душі пожити. Воно-б і раде друге — достатку не хватає. Там позичить, не одробить, а там і так візьме. Не має з ким і як пожити: „Оце нас хваляв з десяток там чи й є, що по правді роблять і живуть і дітей не сікають, то з цими ще яєсь там мрить ся можна-б. А з усіма другими тіко осуруга, а не життя. Ні закону нема ніякого, ні совісти людської. За розум наче все береть ся, а воно нічого з того та й не має. То, що дітей не водять — невелике щастя. Така вже то і жизнь“. І ото у вічі хоч і не дорікають, бо знають, що справді не має як їм повернуть ся, — але не хвалять у душі. І не дуже то завидують на їх. „Мов, хай собі щей так живе людина, а буде все по божому а не по людському“. Хотя як в серце зайде злість на такі діла і лають там своїх невісток чи й других людей, — однак це в серцях, а в злагоді, то хоть і негарно там себе чують і не по їхньому те робить ся, проте дивлять ся на се, що мов це таке настало і сердить ся й не треба.

38. Способи на неплідність.

1.

То це скіко заходів на це, щоб як ще дитини і на сьвітї не має, то щоб таки й не було її ніколи. Не всі-ж одначе так роблять, бо не всі й цурають ся дітей мати і ці вже на перекір цим дошукують ся заходів, щоб зробилось так, щоб хоч одно та таки було. Хай, мовляв, тим і не треба та є, а в нас же таки і є як удержать їх — та й не має. Думають собі спершу, а там і почнуть людей старать ся і досліджувать ся, од чого то так, що у їх — і живуть як слід, а дітей не має. Зпершу на чоловіка накинуть ся, чи може він зроду неплідний, чи може йому помиллась баба, або обідла чим її та нарощне плоскінню завязала пуца, — чи може ще що каторжна ниче знала та поробила, щоб злість зігнать із себе на людей. А може це зроду неплідний він був, як і теж дерево є неплідне. А може слабів на віщо він. От як довідають ся од знаючих людей, то зараз і одроблюють що можна. Гляди й народить ся дитина. Як несправно що у його, то байдуже. Помирять ся з бідю та й усе — нарікання небагато тут, або його й зовсім не ведеть ся, бо не чуть, щоб чоловіки та сами вбивали в собі плоть нарощне. І наче і не їх це діло дітей робить. Це, мов, жіноче діло.

І от як уже що в його та гаразд усе, а в їй несправно що, тоді вже лиха не обереть ся. Усі кляють її: „Дітей поїла, щоб ти й руки й ноги поодїдала!“ — нарікають усе, думаючи, що нарешне та щось поробила собі, це вибила, або инакше щось зробила. І чужі так їй одвертають, як де заведуть ся. Ця тих, що мають дітей, лає та все каже: „Як собі тих наплужували — горащо плідні вдались!“ А ці звідтам: „То ти поїла своїх дітей!“ Понарікають ото на молодицю трохи, та й почнуть і про се доконувать ся, чого то таки дітей не має тих у неї. Як довідають ся, що кошени ця, цеб така жінка, що й родила ся без плоду, то то вже їй одна честь — негодна між людьми і Бог її через те й неплодною зробив. І білш нічо й не старають ся. Хиба ото до церкви будуть і самі її старать ся і вона, щоб старала ся до неї. А ліків та средств ніяких. Як-же сама що заподіяла, то було-б їй — били-б, як у пеклі, пови затовкли-б. То добре ці уміють обдурювать, як справді що собі вчинила отаке. Як-же од слабости, то тіко до бабів і дорога, а білш, до докторів не знають шляху. От баби почнуть і одроблять буває, а буває, що так і праця марно пропаде...

Намагають, прайда, жить як найкраще, щоб зайшла таки чоловіка плоть у жіночу утробу і в дитину зародилась в ній. Як-же тіко довго не видно, то ото людей старають ся їй або йому. Білш того, що їй. Як що там роблять таки їй, чи одтягають в животі, чи купають, чи пристрит адіймають, переполох, усяку хворобу виводять. Тоді знають ще таке средство. Як тіко де в породіля, то бігають у її купіль після неї в йому купать ся. Кажуть би то, що як попасти в такий купіль, та до натурн підійде неплодній оцій жінці, то почне уже водить ті діти. Або хоч одно та буде. А щоб знали таке средство, щоб зайшло од його на дитину, як довго не заходить на неї, так от як знають таке средство, щоб овсім не зайшло на неї, як боять ся тих дітей, то цього не знають. На те добігли справи, а на це ще ні. Таки от і не чуть ніде поміж людьми такого. Ё, що побивають ся, як би його так знайти, щоб уже зайшло хоч над старість на дитину. Проте нічого не визнають. Одне тіко і в средство — обрікання. Обрікають ся чи на прощу сходить пішки, як Бог пошле дитину, чи подарувать на церквн що з добра свого. Наймають по церквах сьвятим усяким. Найбілш ходить чутка, що те мають на це діло у Йони, як дійти до його, та у Софії, як подержать домовинку з мокрим Миколоєм і помолить ся на тому, що й досі мокре це воно. Я сам ото, що одного тіко сина маю та й те не дуже якесь у нас вдалось — усе боліє — знаю, що Бог має не через що дітей отих, а через те, що вона усе

слабіє на живіт. Хоча на мене й кажуть усі, що я нарешне так роблю, проте і я ходив і домовиночку держав і місце бачив те; до Йони не ходив, а чув, що угадує зараз, у кого дітей не має і декому і напророче, що буде, і скаже, через що нема, а що робить треба, а декому то й скаже, що й не буде таки і до віку їх, і вісти такі дав...

А як воно в справді: чи в та людина де, чи її нема ніде, поки ще не зайшло на неї у матері або батька?

Де душа взяла ся і де тіло те набрало ся, як зайшло вже на людину? І як то воно так складаєть ся це діло там саме тоді, як заходить на дитину, чи на людину — все одно?

2.

Як дітей не має, то обрікають ся у Київ. Там у сьвятої Софії в Мокрий Миколай, манюня домовиночка. Її на хорах чинці дають неплодним подержать і кажуть, ніби діти будуть. Буває, що й Йона помагає, як на духу у його про се признать ся.

„А щоб тебе із твоїми дітьми“ лав сусід, що дітей не має, другого, що діти на вгород його полізли.

„Не лай, бо в тебе їх не має, дарма і до ченців ходила, і ті нічого не поробили“.

„А безесник [пор. польське: bezesnik] ти, ти Бога не боїш ся“.

„Чого? Хйба-ж не правда, що ти до Софії до мокрого Івана чи там Миколая ходила; та ба, й не дав же Господь, то що-ж я винен!“

Отак дойме одне одного тай розійдуть ся як і перше багато раз.

І хоч як деякі не хотять мати дітий або бажають їх не багато, все таки уважають се люди за противне природі. Переважно приписують неплодність карі божій (пор. Талько-Гринцевич, с. 63) або думають, що се хтось наслав (Сумцов, Возз. с. 69, Милорадович, 11). Подібні погляди стрічаємо у всіляких иньших народів, прим. у Турків і у Славян в Істрії. Чарівникам і чарівницям приписують велику силу особливо в полудневій Австралії, в Росії, в Болгарії і на Угорщині (Пльосс, с. 534—5). Взагалі уважаєть ся неплодність за щось неприродного а навіть нечесного (Милорадович, 10). У Гебрейців було найбільшим соромом не мати дітвій (Genesis XI. 7. Exod. XXIII. 27, Engelmann, Die Geburt bei den Urvölkern, стр. 10). До нині ще уважають Жиди за найбільше щастє мати діти (Lilientalowa, Dz. Ż. стр. 141, Winternitz, Das Kind bei den Juden, с. 5, Am Urquell II). Рабіни ува-

жали неплодного мушину за нежнього, а кабалісти середовічних часів голосили, що хто не полишив потомків, сей не сповнив своєї місії і верне ще раз на сьвіт, щоб виконати свій обовязок (Am Urquell, II. стр. 6). Індійці і Могаммедани числили і числять неплодність за найбільший проклін, за найбільше нещастє (Schmidt, с. 475—6). Те саме бачимо і у иньших народів (Ploss, Stern стр. 262—3). У Славян думають не інакше (Glück, Skizzen aus der Volksmedizin in Bosnien u. Herzegovina, Wissenschaftl. Mitt. a. Bosnien, 1894, стр. 408; Сумцовъ, Возарїня с. 69, в Болгаріі, Московщині і на Україні). Неплодність була у Германців і у Славян поводом до розводу, се узнавало ся і узнаеть ся церквою до тепер (В. Т. Балджневъ, Студия вѣрху нашето персонално съпружественно право, Сбор. за нар. ум., IV. с. 176; Krauss, Sitte стр. 566; Ploss, Weib). У полудневих Славян існує ще до тепер звичай, що коли жінка до 7 літ не має дїтай, то муж може її покинути.

Головну вину при неплодности приписувано усюди жінці (Schmidt, 480, Ploss, 535 і д., Glück, 408). Одначе вже від найдавніших часів роблено за се відвѣчалним і мужа: про се знав уже Гіпократ а й Тальмуд звертав на се увагу. Нині знають переважно, що тут обов родичі можуть бути винні (Bartels, Isländ. Brauch, стр. 60), але більшу вину бачать все таки по стороні жінки. Щоб пізнати, чи і хто з подругів неплідний, уживають у нас всїляких способів. Так розбивають яйце, вкладають в лущину землю і зерна жита і закопують се на покуті. Коли зерна за три дні зійдуть, то подруги матимуть дїти. Коли ходять о те, хто винен, що нема дїтей, то завязують конопляне сїмя в сорочки родичів і кладуть у нецка і ждуть, чи зійде: в тїм випадку буває мабуть так, як і з житом. Коли зійде сїмя мушину, то він плідний, а жінка винна (Милорадович, 11). Неплідна жінка виставлена усюди на насмїшки (пор. пр. Гр. Бунятовъ, Рожденіе... у Армянъ-Эриванской г., Этногр. Обзор. 1896, с. 253—3, Дерлиця, Сел. дїти, с. 121) зі сторони мужа і родини і люднї. Тому уживає всїляких способів, щоб спекатись лиха. Сього не стидали ся і найзнатнїйші дами і коли не помагали лїкарі, то влекали на поміч і знахарів. В першій одначе мїрі старають ся усюди переблагати Бога або просити його о поміч. Поминаючи численні приміри з жита народів, наведені у Пльоса (стр. 353—7), наведемо тїльки дещо, про що нема згадки у нього. R. Andree в своїй найновїйшій праці „Votive und Weihegeschenke“ обговорює дуже докладно, яким чиним покланяють ся Німці і як їх нагороджують, про що при-

носить деякі звістки і Fossel (с. 48). Вірмене приносять св'ятим всілякі жертви (Бунятовъ, с. 253), Грузини купують ся в жерелі сьв. Давида (Гринцевич с. 64—5), Могамедайки носять амулєги і т. д. (Glück, с. 408). Дуже часто діють ся се і у нас (Гринцевич с. 64): є навіть дані про істнованє плодотворних криниць (П. Литвинова, Криниця-богиня плодотворія, Київ. Стар. 1884. IV., с. 695—8), які так улюблені особливо в Німеччині (Ploss, 551—3, і в Греції, Schmidt, с. 476 і д.).

На Поділю, подібно як і в иньших сторонах Галачини, ходять по монастирям і монахам, служать Акафисти Ісусу Христу, Матери Божій, молебні Симеону Богопріємцю і Севастіану, що маюють ся з дитиною на руці. Як бачимо з наших записів, розпосторений також звичай ходити на відпуст до Київської Лаври і „держать Младенчика“ т. є. замавляти в печерах обідню за 3 рублі, підчас котрої держать муж і жінка гробик з мощами одної з 14.000 убитих Іродом дитини (Ящуржпнскій, 74). Зі св'ятих звертають ся передовсім до Матери Божої: на легкі роди радять носити образ сьв. Варвари (Ивановъ, 22). Велику силу має вода, що капає з хреста при водосв'ятію (Милор. 11).

Крім помочи божої прибігають жінки як наші, так і чужі до помочи баб і знахарів. Один заговор наведений прим. у Гринцевича стр. 64. За радою баб уживають, розуміють ся, цілий ряд средств, яких не можна-б навіть усіх вичислити. Ріжні народи знають всілякі способи: їх перечислює Пльосс у своїй праці. Так у Русинів аносять ся підчас місячки або зносять ся з иньшими мушцинами. У численних народів уживають, як симпатичного средства сподень, гачів мушцини. Їдять всілякі ростины або пють наливки. Так у Сербії на 4 день місячки пють склянку соку з *Salvia hortensis* а чверть години пізнійше зносять ся, або їдять полові знаряди всіляких звірів (Glück, 409, Гринцевич, 64). У Цыган і у иньших народів уживають крови з місячки або волося з частий родних. У Українців пють відвар барвінку, житних колосків або порошок, зложенний з усіляких корінїв, далі товщ заяця, котяче містище, воду, до якої влито 3 кроплі крови з пупа новородка; підкурюють ся листям розмарину і альєосом, котячою мятекою і насінєм куколю (се дїки знані і деінде і дуже старі); вкладають в матицю яйце з зарізаної курки (у Жидів треба в'істи послідне яйце курки з двома жовтками, див. Sprinner, Mittel Kinder zu gebären, Am Urquell, IV. с. 125), ковтають дрібну рибку, носять сорочки з жінок, що також роблять і Жидівки (Гринцевич, 63—5, Ящурж., 74, Segel, Wierzenia i lecznictwo ludowe Żydów. Lud. 1897. III.,

с. 57). У Угорських Русинів с'дають на пляценті жінки, що перший раз породила (Тemesvagy, стр. 10).

Отилість як перешкода знана була у Греків, тепер у Українців (Гринцевич, 62) і у Німців (Fossel, 48).

Порівняний матеріал про неплодність зібраний у Пльосса, Штерна (261—268), Шмідта, (473—483), Тemesvagy (5—20) Glück'a (408 і д.), Кравса, *Ἀνδροποφύτεια*.

Про душу і про деякі звичаї при полових зносинах та про людське насіння буде далі.

39. Причини неплодности.

Багато нарікають на діти і з нагоди дітей. Нарікають і ті, що мають діти і ті, що не мають, а хотіли-б їх мати. Винаходять зараз всілякі причини; або „животи в його або в неї не підхожі, або в його за короткий або в неї осунені, або матка не на місці, або слабе котре з їх, або плоті не донесе до місця або спустить ся на перед і плоті не збіглись разом“. Одні знов нарікають на Бога, що дає діти, другі, що не дає; одні складають вину на себе, иньші на Бога. Одначе усі таки хотять мати дітей і завидують тим, що їх мають: „Щасливі!“ — кажуть про них або „у Бога вгодні видно“ або „поріддя мають, то й живуть“.

40. З чого зароджуєть ся дитина.

а.

Чого то так, що як калина ціла, то не буде дитини? Як спитать, то кажуть, що то так, що як і проламана калина, то инчий раз буває дитина, а другий і ні, або дуже не скоро після того; то тож і це кажуть, що Бог так дає.

Люди собі думають, хоч може й не всі, що як родить ся дитина, то через те, що плоть чоловікова як-раз збігла ся, як їй слід і быть, у місто з жіночою плоттю. А як не збіжить ся в купу, то не разом вийдуть у його і в неї, то марно так і проходить тоді плід.

Як то вже воно устроєно так, що треба так тоді зародить ся, а тоді ні, то це Бог його зна як. Так уже попадеть ся як-раз. Дехто думає, що чоловіча плоть іде в жіночу вутробу як у якесь своє місце і там якось уже воно зароджуєть ся в дитину. Чого то так, що один раз та плоть іде в діло, а другий раз ні, цього не скаже ніхто. Знають, що як по ширости одне з дру-

гим живе і здорові обов, то як слід і плоті зійдуть ся, а як при-трапить ся, що або не підійде кров у котрого небудь під другого: тому хочеть ся з ним жить, а їй не має ніякої притяги до того, або в неї є жага до його, а в його не має, — то не будь нічого, або і будуть то калікуваті діти.

б.

Од чого дитина чіпляєть ся?

Як вона його дуже люби, а він її, та розіграєть ся його кров і її, так ото од того й дитина чіпляєть ся.

Подібно, як у нас приймають і у иньших народів, що до запліднення треба, щоб муж і жінка однакової зазнали розкоші і щоб їх натура зійшла ся в один час (Ploss, 525 і д.). Без мужеського сімени нема й дитини. В Німеччині і у Франції вірять, що тільки тоді можна запліднитись, коли обі сторони дуже розгорячені і коли еякуляція наступає рівночасно: по степені розгорячення відріжнюють горячі і зимні натуре і кажуть: вони годять ся з собою або ні. Найскорше наступають поступки по місяцї.

41. Хлопці піддурюють дівчину і ламають їй „калину“.

Цю дівочу калину багато ламають хлопці тоді, як ночують із дівчатами. Буває так, що вона його люби дуже а він дуже її тям, що „я тебе возьму“, і вона буває, що здаєть ся на його слова і хоч їй дуже шкода загубить свою честь, ну по його великим „насилієм“ вона робить так, як йому хочеть ся. Буває так, що вона після того, як уже їй поламав калину і ходить таки з нею ночувать, так вона все до його припада та плаче, що він її тобто обідив. Буває, як так зробить ся, так той парубок на втіху їй, щоб ніхто не знав, купить їй платок чи спідницю. Тоді їй стає легше, бо в неї є надія, що він таки мене возьме

Такий случай розказувала Х. М. — тепер вона замужем таки в нашій слободі за Р. Х. Колись як ішли од жидів та збалакались про ночування, от вона й почала розказувать, як вона була дівкою та любила ся з одним парубком і раз-у-раз ночували у двох. От каже, що він усе підмощавсь до неї, щоб поламать цю калину, а вона не подаєть ся, а він усе каже їй, що „я тебе возьму“.

Вона каже, що я трохи і йняла віри і не йняла, бо є багато таквх, що цим самим піддурюють. Ну, я не йняла віри, аж поки не побачила, що він таки мене люби. От як прийшов один вечір, та як розмордувало його, як насїв ся ж він на мене, — я вже

й плакала й просила, а він таки одвів. Ну, він покляв ся передо мною, що він мене возьме і сказав, що зараз же й платок куплю, щоб не сумнівалась. Ну, так уже й було — і як я тоді таки й плакала дуже, а він таки не помилював. Ну, правда, платок купив. Так тіко я після того поплакала, так мабуть із відро сліз вилла. Як тіко ирйде ночувать, то я цілу ніч коло його плачу — так мені шкода, що він мене не пожалів.

Це було після великодня, а на осінь як поприходили із заробітків, то то він казав, що в осени я тебе возьму. Прийшла осінь, а він зараз після покрови оженився. А там постригли його в москалі, бо він був тоді некрут. А мені у пилипівку наділа на голову очіпок. Що я поплакала та його пополаяла, що він так мені зробив! Та я й забула, чи я перед постом оцю дитини найшла чи в піст; отак якоеь.

„Калвною“ називають дівочу плівку (Jungfernhaut).

42. З самої притули, коли ще калина не проломана, не може бути дитини.

а.

Такого у нас не поводить ся, щоб прямо всі люди сказали, що це з притули дитина, а хоч і бувають такі „случаї“ — так люди кажуть, що це брехня. От як іменно була така пришта з Палажкою. Вона тепер за одівцем за-мужем, а йшла вона за його покриткою. От як батько її побачив, що вона зачереватіла, то став її бить, лаять і прогонив із своєї хати: „А йди собі, куди хоч!“ Він був хазяїн і через те так ненавидів за те, що вона покрилась, бо це йому буде сором перед другими хазяїнами, що його дочка покрилась. Ну й сказав їй: „Хоч і за старця йди“, — а щоб у його дворі не привела дитини. Як раз і трапивсь одівець; прийшов сватать. Вона й пішла за його, хоч і не хотілось. Ну, як її батько настоював, щоб призналась, з ким вона його добула те байстри, так вона стояла перед ним навколішки і клялась, що „я цим ділом невинна“, каже „хоч ви мені голову одрубайте, а я не знаю, як воно до мене причепилось“. А пстім, як пішла уже заміж, то все чутка була, що в Палажки дитина з притули. Ну, люди проте не вірять, а кажуть: „І, вже! Бодай уже вона так на світі була, щоб таки воно од того! Прямо ото бреше нечиста сила. Так ото вона собі жила з парубком, та тіко то вона бреше, щоб її батько не так обіжав“. А в гім, хто його зна, як воно, — чи правда чи ні. Може воно й справді буває, що з притули дитина.

б.

Так само як про калину, кажуть і про цигаи. Доки вони є, то дитині у жінки не буде.

Оба погляди не вповні вірні.

43. Дитина не зачинаєть ся від разу.

Про те, чи зачнеть ся дитина од одного разу, як ламають каліну, так про це нема настоящего доказу, а так кажуть люди, що може быть, і кажуть, що неповинно, щоб це сталося. А в тім хто його зна, може і од разу. От звертають дівчата на москалів, як бувало розставляють їх по кватирях, і кажуть, що це ніби од їх. Раз переспала з ним, бо постій був тіко одну ніч, і од того дитина причепилась. А люди одні на це кажуть, що може й так, що це правда, а другі, що брехня. Звісно, не однаково думають.

Сей погляд і у Славян загально знаний, не опираєть ся на дійсности. Для заплоднення вистарчають і одноразові зносини: трапляли ся навіть випадки штучного заплоднення через перенесене сімени в околицю полових знарядів. На тім тлі знає навіть судова практика кілька процесів.

44. Як чуєть ся дівчина, якій проломано калину.

На цей шот, щоб дознать ся, як чувствує вона себе, як поламали їй каліну, хоч именно знаєш, що воно в неї калина поламана, то ніяк, хоч би мабуть її й різав, то не признаєть ся. А вже од жінок можна як коли хоч не розпитать, то підслухать. А то таки й є такі, що й розказують, як вона чувствовала себе, як ламали їй ту каліну. Це именно я чув, як балакали дві жінки про каліну, та й я стояв коло їх і вони, хоч і побачили, то розказували — й при мені ще гарячіш, бо це вже та собі хвалить ся про своє, а та про своє. Це було на весіллі, та саме як завели молодих та дуже довго чогось не виходило у їх діло, ну, так декотрі співають молодичі, а то балакають деякі одна з другою. Ці дві молодичі, що зо мною балакали, звуть їх одну Параска а другу Марія. Параска й каже: „Ну, що воно видумало оцю каліну та й морочить бідних людей молодих. На щоб оце стіко клопоту? Ну так би привезли — тай нехай собі живуть. А тож ще заводить та дознавать ся, чи є там та калина і що вони там находять. Так хто

його зна? Я як ото пішла заміж, то вийшла нечесною, то цеб-то я дівкою її загубила, сю калину. Ну так именно не знаю, де вона ділась та калина. Ото пнвча розкааує, що прямо болить довго, як ото поламають ту калину, і тоді прямо болить. Ну, а яж так і не примітила оце, коли вона й ділась. Може ви думаете, що я може або не хочу казати, що тоб то я дівкою була така, що, як кажуть, поділялась з хлопцями. Ну, то тепер же мені не страшно, я-ж уже замужем, мені-ж не страшно, або тут-же й нема нікого, щоб і підслухало. Ну хай-би я не признавалась за те, -- а що за калину, так именно-ж не брешу. Та прямо таки не чула, де вона у мене ділась, так не знаю, хоч би сце прямо як хто казав, що брешу, то мені прямо однаково. Як би я хоч замітила, де вона ділась, так тоді я хоч би думала, що може в у других; а то так, наче її і нема ні в кого“.

„Ну а я вже так не повірю, щоб не було. Я як дівувала“, каже Марія, „то мене тоді ніхто не обдурив на щот цього діла, то я як пішла заміж, так ото вже взнала, як то воно, як поламають калину. Прямо ото, щоб ви знали, що именно неділь дві буде болить. Не йміть нікому віри, що каже: „я не знаю, де вона ділась та калина“, а то именно дівкою загуби та тоді-ж і не признається, щоб не стидно було. А в тім, хто його зна, може в кому так, що й не чув, де вона дінеться та калина, коли-ж таки мені не вірять ся. Уже-ж вона не родилась без калини, а таки вже, що воно там таке не в — чи воно там така перетика поставлена, щоб ніхто туди не ходив, поки не розлама, чи там така ниточка перепнута, чи прямо пліва така, цього я не скажу, як воно там зроблено. Ну таке воно там одним словом, що перечить тай усе. Бо як ішла гусаківська Приська за Гната за З., та то вже як завели у хлів, та то вже у Гната посуд нехрпстянський, а вона дівчина була молода та ще й невеликого росту, так він то як почав ламать ту калину, так вона у крик, плаче та просе: Гнате, сердечко, не дуже! То тож видно, що болить, а другі кажуть, що нема: отож як би не було, то вона-б же не кричала, що болить; а то доходило до серця, що кричала з усієї снли. І воно-ж їй бідній довго боліло, коли так трудно було переносить із разу. А що то кажуть, що й не чув, де вона дінеться, то то мабуть або дуже ярка та, що як розгорячить ся, то й не зна, де воно й дінеться, або ото не признається ся, щоб люди не знали. Ну, це трудно надіятись, щоб таки не почуть. Це-ж я й по собі знаю, що прямо неділь дві боліло, а за других не знаю. Може й справді в такі, що й не чув, де воно й дінеться. То така то штука“.

45. Молода піддурює молодого в коморі, молодий покриває нечесть жінки.

Ну от як заводять молоду та як уже прийдець ся, що ламає молодий ту калину, та як ото инча є, дуре чоловіка: хоч вона й нечесна, а каже, що я невинна, хоч именно чоловік догадуєть ся і знає, що це вона бреше. Ну тіко, що він не дуже виражаєть ся, а дума, нехай собі, як хоче, а я в цьому невинен; хай бере на свою голову гріх. Або й скаже їй, що „як що хоч брать гріх на свою голову, то бери, а на мене то нічого не складай ніякої вини: починай співать на свою голову“.

Що людей одурить, то це як раз плюнуть. Возьме, купить такого червоного як раз, як та калина, та там якось хитро покапа чи вбере ту сорочку як раз там, де треба, щоб була калина, — скажуть значок, що в неї калина була неполамана. От люди бачать, що кров на сорочці є — то це-б то і калыву вона додержала аж до цих пор. І щоб знать, що вона перед ними не бреше, то треба, щоб вона сама починала співать пісню:

„Темного лугу калина,
Доброго роду дитина“ і т. д.

От тоді підхвачують жінки, котрі прийшли, щоб узнать нарочито, чи молода чесна. От як молода перша проспівала, потім ці жінки, що дивились на сорочку, чи є калина, і ці як проспівують, то ті, що там стоять скрізь попід віконню та слухають, як перші проспівують, то ці вже так і підхвавають і почнуть співать пісні, котрі до того придумані. І так підуть співи та гуки.

То певж так буває, як молодий скрив од усіх, що вона нечесна. А є й такі молоді, що каже: „Щоб я чорт зна кого покривав? Не слухайте її, бо вона бреше; вона нечесна. Яж знаю нащо“.

Ну тіко такі случаї дуже рідко, а то більше покриває молодий молоду. Тіко їй скаже, що „починай співать на свою голову“ — значить, щоб сей гріх на їй окошивсь, а на його голову або на дитячу він не позволя.

А що є вупують цю калину, то именно правда, бо люди балакають, що городський жид трахтирчик Шльома продав за одні м'ясиці на 25 рублів ції калини. І такі розмови про цю калину можна почуть часто при случаї, як балакають про калину.

жали неплодного мушину за неживого, а кабалісти середовічних часів голосили, що хто не полишив потомків, сей не сповнив своєї місії і верне ще раз на світ, щоб виконати свій обов'язок (Am Urquell, II. стр. 6). Індійці і Могаммедани числили і числять неплодність за найбільший прокля, за найбільше нещастя (Schmidt, с. 475—6). Те саме бачимо і у інших народів (Ploss, Stern стр. 262—3). У Славян думають не інакше (Glück, Skizzen aus der Volksmedizin in Bosnien u. Herzegovina, Wissenschaftl. Mitt. a. Bosnien, 1894, стр. 408; Сумцовъ, Востокъ с. 69, в Болгарії, Московщині і на Україні). Неплодність була у Германців і у Славян поводом до розводу, се узнавало ся і узнаеть ся церквою до тепер (В. Т. Балджиевъ, Студия върху нашето персонално съпруженно право, Сбор. за нар. ум., IV. с. 176; Krauss, Sitte стр. 566; Ploss, Weib). У полудневих Славян існує ще до тепер звичай, що коли жінка до 7 літ не має дітей, то муж може її покинути.

Головну вину при неплодности приписувано усюди жінці (Schmidt, 480, Ploss, 535 і д., Glück, 408). Одначе вже від найдавніших часів роблено за се відвічальним і мужа: про се знав уже Гіппократ а й Тальмуд звертав на се увагу. Нині знають переважно, що тут обов'язок можуть бути винні (Bartels, Isländ. Brauch, стр. 60), але більшу вину бачать все таки по стороні жінки. Щоб пізнати, чи і хто з подругів неплідний, уживають у нас всіляких способів. Так розбивають яйце, вкладають в лущину землю і зерна жита і закопують се на покуті. Коли зерна за три дні зійдуть, то подруги матимуть діти. Коли ходить о те, хто винен, що нема дітей, то зав'язують конопляне сімя в сорочки родичів і кладуть у нецка і ждуть, чи зійде: в тім випадку буває мабуть так, як і з житом. Коли зійде сімя мушину, то він плідний, а жінка винна (Милорадович, 11). Неплідна жінка виставлена усюди на насмішки (пор. пр. Гр. Бунятовъ, Рождение.. у Армянъ-Эриванской г., Этногр. Обзор. 1896, с. 252—3, Дерлиця, Сел. діти, с. 121) зі сторони мужа і родини і людей. Тому уживає всіляких способів, щоб спекатись лиха. Сього не стидали ся і найзнатніші дами і коли не помагали лікарі, то кликали на поміч і знахарів. В першій одначе мірі старають ся усюди переблагати Бога або просити його о поміч. Поминаючи численні приміри з жита народів, наведені у Пльоса (стр. 353—7), наведемо тільки дещо, про що нема згадки у нього. R. Andree в своїй найновійшій праці „Votive und Weihegeschenke“ обговорює дуже докладно, якимъ св'ятимъ поклоняють ся Німці і як їх нагороджують, про що при-

носить деякі звістки і Fossel (с. 48). Вірмене приносять св'ятим всілякі жертви (Бунятовъ, с. 253), Грузини купують ся в жерелі сьв. Давида (Гринцевич с. 64—5), Могамеданки носять амулети і т. д. (Glück, с. 408). Дуже часто діють ся се і у нас (Гринцевич с. 64): є навіть дані про істнованє плодотворних криниць (П. Литвинова, Криниця-богиня плодотворія, Київ. Стар. 1884. IV., с. 695—8), які так улюблені особливо в Німеччині (Ploss, 551—3, і в Греції, Schmidt, с. 476 і д.).

На Поділю, подібно як і в иньших сторонах Галачини, ходять по монастирям і монахам, служать Акафисти Ісусу Христу, Матери Божій, молебні Симеону Богопріємцю і Севастіану, що маюють ся з дитиною на руці. Як бачимо з наших записів, розпосторений також звичай ходити на відпуст до Київської Лаври і „держать Младенчика“ т. є. замавляти в печерах обідню за 3 рублі, підчас котрої держать муж і жінка гробик з мощами одної з 14.000 убитих Іродом дитини (Ящуржпнскій, 74). Зі св'ятих звертають ся передовсім до Матери Божої: на легкі роди радять носити образ сьв. Варвари (Ивановъ, 22). Велику силу має вода, що капає з хреста при водосв'ятію (Милор. 11).

Крім помочи божої прибігають жінки як наші, так і чужі до помочи баб і знахарів. Один заговор наведений прим. у Гринцевича стр. 64. За радою баб уживають, розуміють ся, цілий ряд средств, яких не можна-б навіть усіх вчислити. Ріжні народи знають всілякі способи: їх перечислює Пльосс у своїй праці. Так у Русвинів зносять ся підчас місячки або зносять ся з иньшими мушцями. У численних народів уживають, як симпатичного средства сподень, тачів мушцини. Їдять всілякі рослини або пють наливки. Так у Сербії на 4 день місячки пють склянку соку з *Salvia hortensis* а чверть години пізнійше зносять ся, або їдять полові знаряди всіляких звірів (Glück, 409, Гринцевич, 64). У Циган і у иньших народів уживають крові з місячки або волося з частий родних. У Українців пють відвар барвінку, житних колосків або порошок, аложений з усіляких корінів, далі товщ заяця, котяче містище, воду, до якої влито 3 кроплі крові з пупа новородка; підкурюють ся листем розмарину і альбесом, котячою мяткою і насінем куколю (се л'ки знані і деінде і дуже старі); вкладають в матицю яйце з зарізаної курки (у Жидів треба з'їсти послідне яйце курки з двома жовтками, див. Spinner, Mittel Kinder zu gebären, Am Urquell, IV. с. 125), ковтають дрібну рибку, носять сорочки з жінок, що також роблять і Жидівки (Гринцевич, 63—5, Ящурж., 74, Segel, Wierzenia i lecznictwo ludowe Żydów. Lud. 1897. III.,

с. 57). У Угорських Русинів сїдають на пляценті жінки, що перший раз породила (Тemesvagy, стр. 10).

Отиість як перешкода знана була у Греків, тепер у Українців (Гринцевич, 62) і у Німців (Fossel, 48).

Порівняний матеріал про неплодність зібраний у Пльосса, Штерна (261—268), Шмідга, (473—483), Тemesvagy (5—20) Glück'a (408 і д.), Кравса, *Ἀνδροποφύτεια*.

Про душу і про деякі звичаї при полових зносинах та про людське насїне буде далі.

39. Причини неплодности.

Богато нарікають на діти і з нагоди дітей. Нарікають і ті, що мають діти і ті, що не мають, а хотіли-б їх мати. Винаходять зараз всілякі причини; або „животи в його або в неї не підхожі, або в його за короткий або в неї осунені, або матка не на місці, або слабе котре з їх, або плоті не донесе до місця або спустить ся на перед і плоті не збіглись разом“. Одні знов нарікають на Бога, що дає діти, другі, що не дає; одні складають вину на себе, иньші на Бога. Одначе усі таки хотять мати дітей і завидують тим, що їх мають: „Щасливі!“ — кажуть про них або „у Бога вгодні видно“ або „поріддя мають, то й живуть“.

40. З чого зароджуєть ся дитина.

а.

Чого то так, що як калина ціла, то не буде дитини? Як спитать, то кажуть, що то так, що як і проламана калина, то инчий раз буває дитина, а другий і ні, або дуже не скоро після того; то тож і це кажуть, що Бог так дає.

Люди собі думають, хоч може й не всі, що як родить ся дитина, то через те, що плоть чоловікова як-раз збігла ся, як їй слід і бути, у місто з жіночою плоттю. А як не збіжить ся в купу, то не разом вийдуть у його і в неї, то марно так і проходить тоді плід.

Як то вже воно устроєно так, що треба так тоді зародить ся, а тоді ні, то це Бог його зна як. Так уже попадеть ся як-раз. Дехто думає, що чоловіча плоть іде в жіночу вутробу як у якесь своє місце і там якось уже воно зароджуєть ся в дитину. Чого то так, що один раз та плоть іде в діло, а другий раз ні, цього не скаже ніхто. Знають, що як по ширости одне з дру-

гим живе і адорові обов, то як слід і плоті зійдуть ся, а як при-траплять ся, що або не підійде кров у котрого небудь під другого : тому хочеть ся з ним жать, а їй не має ніякої притяги до того, або в неї є жага до його, а в його не має, — то не будь нічого, або і будуть то калікуваті діти.

б.

Од чого дитина чіпляеть ся?

Як вона його дуже любя, а він її, та розіграєть ся його кров і її, так ото од того й дитина чіпляеть ся.

Подібно, як у нас приймають і у вньших народів, що до запліднення треба, щоб муж і жінка однакової зазвали розкоші і щоб їх натура зійшла ся в один час (Ploss, 525 і д.). Без мужеського сімени нема й дитини. В Німеччині і у Франції вірають, що тільки тоді можна заплоднитись, коли обі сторони дуже розгорячені і коли еякуляція наступає рівночасно: по степені розгорячення відріжнюють горячі і зимні натуре і кажуть: вони годять ся з собою або ні. Найскорше наступають поступки по місяцї.

41. Хлопці піддурюють дівчину і ламають їй „калину“.

Цю дівочу калину багато ламають хлопці тоді, як ночують із дівчатами. Буває так, що вона його любя дуже а він дуже її тим, що „я тебе возьму“, і вона буває, що здаєть ся на його слова і хоч їй дуже шкода загубить свою честь, ну по його великим „насилієм“ вона робя так, як йому хочеть ся. Буває так, що вона після того, як уже їй поламав калину і ходить таки з нею ночувать, так вона все до його припада та плаче, що він її тобто обідив. Буває, як так зробить ся, так той парубок на втіху їй, щоб ніхто не знав, купить їй платок чи спідницю. Тоді їй стає легше, бо в неї є надія, що він таки мене возьме

Такий случай розказувала Х. М. — тепер вона замужем таки в нашій слободі за Р. Х. Колись як ішли од жидів та збалакались про ночування, от вона й почала розказувать, як вона була дівкою та любилась з одним парубком і раз-у-раз ночували у двох. От каже, що він усе підмощавсь до неї, щоб поламать цю калину, а вона не подаєть ся, а він усе каже їй, що „я тебе возьму“.

Вона каже, що а трохи і йняла віри і не йняла, бо є багато таких, що цим самим піддурюють. Ну, я не йняла віри, аж поки не побачила, що він таки мене любя. От як прийшов один вечір, та як розмордувало його, як насїв ся ж він на мене, — я вже

й плакала й просила, а він таки одвіє. Ну, він покляв ся передо мною, що він мене возьме і сказав, що зараз же й платок куплю, щоб не сумнівалась. Ну, так уже й було — і як я тоді таки й плакала дуже, а він таки не помилював. Ну, правда, платок купив. Так тіко я після того поплакала, так мабуть із відро сліз вилла. Як тіко вриде ночувать, то я цілу ніч коло його плачу — так мені шкода, що він мене не пожалів.

Це було після великодня, а на осінь як поприходили із заробітків, то то він казав, що в осени я тебе возьму. Прийшла осінь, а він зараз після покрови оженився. А там постригли його в монастирі, бо він був тоді некрут. А мені у пилипівку наділи на голову очіпок. Що я поплакала та його поплала, що він так мені зробив! Та я й забула, чи я перед постом оцю дитини найшла чи в піст; отак якось.

„Калиною“ називають дівочу плівку (Jungfernhaut).

42. З самої притули, коли ще калина не проломана, не може бути дитини.

а.

Такого у нас не поводить ся, щоб прямо всі люди сказали, що це з притули дитина, а хоч і бувають такі „случаї“ — так люди кажуть, що це брехня. От як іменно була така пришта з Палажкою. Вона тепер за одівцем за-мужем, а йшла вона за його покріткою. От як батько її побачив, що вона зачереватіла, то став її бити, лаять і прогонив із своєї хати: „А йди собі, куди хоч!“ Він був хазяїн і через те так ненавидів за те, що вона покрилась, бо це йому буде сором перед другими хазяїнами, що його дочка покрилась. Ну й сказав їй: „Хоч і за старця йди“, — а щоб у його дворі не привела дитини. Як раз і трапивсь одівець; прийшов сватать. Вона й пішла за його, хоч і не хотілось. Ну, як її батько настоював, щоб призналась, з ким вона його добула те байстря, так вона стояла перед ним навколішки і клялась, що „я цим ділом невинна“, каже „хоч ви мені голову одрубайте, а я не знаю, як воно до мене причепилось“. А пітім, як пішла уже заміж, то все чутка була, що в Палажки дитина з притули. Ну, люди проте не вірять, а кажуть: „І, вже! Бодай уже вона так на світі була, щоб таки воно од того! Прямо ото бреше нечиста сила. Так ото вона собі жила з парубком, та тіко то вона бреше, щоб її батько не так обіжав“. А в тім, хто його зна, як воно, — чи правда чи ні. Може воно й справді буває, що з притули дитина.

6.

Так само як про калину, кажуть і про циган. Доки вони є, то дитин у жінки не буде.

Оба погляди не вповні вірні.

43. Дитина не зачинаєть ся від разу.

Про те, чи зачнеть ся дитина од одного разу, як ламають калину, так про це нема настоящего доказу, а так кажуть люди, що може быть, і кажуть, що неповинно, щоб це сталось. А в тім хто його зна, може і од разу. От звертають дівчата на москалів, як бувало роаставляють їх по кватирах, і кажуть, що це ніби од їх. Раз переспала з ним, бо постій був тіко одну ніч, і од того дитина привчепилась. А люди одні на це кажуть, що може й так, що це правда, а другі, що брехня. Звісно, не однаково думають.

Сей погляд і у Славян загально знаний, не опираєть ся на дійсности. Для заплодненя вистарчають і одноразові зносни: трафляли ся навіть випадки штучного заплодненя через перенесене сімени в околицю полових знарядів. На тім тлі знає навіть судова практика кілька процесів.

44. Як чуєть ся дівчина, якій проломано калину.

На цей щот, щоб дознать ся, як чувствує вона себе, як поламали їй калину, хоч именно знаєш, що воно в неї калвна поламана, то ніяк, хоч би мабуть її й різав, то не признаєть ся. А вже од жінок можна як коли хоч не розпитать, то підслухать. А то таки й є такі, що й розкааують, як вона чувствовала себе, як ламали їй ту калину. Це именно я чув, як балакали дві жінки про калину, та й я стояв коло їх і вони, хоч і побачили, то розкаавали — й при мені ще гарячіш, бо це вже та собі хвалить ся про своє, а та про своє. Це було на весіллі, та саме як завели молодих та дуже довго чогось не виходило у їх діло, ну, так декотрі співають молодіці, а то балакають деякі одна з другою. Ці дві молодіці, що зо мною балакали, зуть їх одну Параска а другу Марія. Параска й каже: „Ну, що воно вдумало оцю калину та й морочить бідних людей молодих. На щоб оце стіко клопоіу? Ну так би привезали — тай нехай собі живуть. А тож ще заводить та дознавать ся, чи є там та калвна і що вони там находять. Так хто

його зна? Я як ото пішла заміж, то вийшла нечесною, то цеб-то я дівкою її загубила, сю калину. Ну так именно не знаю, де вона ділась та калина. Ото нинча розкажує, що прямо болить довго, як ото поламають ту калину, і тоді прямо болить. Ну, а яж так і не примітила оце, коли вона й ділась. Може ви думаєте, що я може або не хочу казати, що тоб то я дівкою була така, що, як кажуть, поділялась з хлопцями. Ну, то тепер же мені не страшно, я-ж уже замужем, мені-ж не страшно, або тут-же й нема нікого, щоб і підслухало. Ну хай-би я не признавалась за те, -- а що за калину, так именно-ж не брешу. Та прямо таки не чула, де вона у мене ділась, так не знаю, хоч би сце прямо як хто казав, що брешу, то мені прямо однаково. Як би я хоч замітила, де вона ділась, так тоді я хоч би думала, що може в у других; а то так, наче її і нема ні в кого“.

„Ну а я вже так не повірю, щоб не було. Я як дівувала“, каже Марія, „то мене тоді ніхто не обдурив на щот цього діла, то я як пішла заміж, так ото вже знала, як то воно, як поламають калину. Прямо ото, щоб ви знали, що именно веділь дві буде болить. Не йміть нікому віри, що каже: „я не знаю, де вона ділась та калина“, а то именно дівкою загуби та тоді-ж і не признається, щоб не стидно було. А в тім, хто його зна, може в кому так, що й не чує, де вона дінеться та калина, коли-ж таки мені не вірить ся. Уже-ж вона не родилась без калини, а таки вже, що воно там таке не в — чи воно там така перетника поставлена, щоб ніхто туди не ходив, поки не розлама, чи там така ниточка перепнута, чи прямо пліва така, цього я не скажу, як воно там зроблено. Ну таке воно там одним словом, що перечить тай усе. Бо як ішла гусаківська Приська за Гната за 3., та то вже як завели у хлів, та то вже у Гната посуд нехрпстянський, а вона дівчина була молода та ще й невеликого росту, так він то як почав ламать ту калину, так вона у крик, плаче та просе: Гнате, сердечко, не дуже! То тож видно, що болить, а другі кажуть, що нема: ото ж як би не було, то вона-б же не кричала, що болить; а то доходило до серця, що кричала з усієї сили. І воно-ж їй бідній довго боліло, коли так трудно було переносить із разу. А що то кажуть, що й не чує, де вона дінеться, то то мабуть або дуже ярка та, що як розгорячить ся, то й не зна, де воно й дінеться, або ото не признається, щоб люди не знали. Ну, це трудно надіятись, щоб таки не почуть. Це-ж я й по собі знаю, що прямо веділь дві боліло, а за других не знаю. Може й справді в такі, що й не чує, де воно й дінеться. То така то штука“.

45. Молода піддурює молодого в коморі, молодий покриває нечесть жінки.

Ну от як заводять молоду та як уже прийдець ся, що ламає молодий ту калину, та як ото инча є, дуре чоловіка: хоч вона й нечесна, а каже, що я невинна, хоч именно чоловік догадуєть ся і знає, що це вона бреше. Ну тіко, що він не дуже виражаєть ся, а дума, нехай собі, як хоче, а я в цьому невинен; хай бере на свою голову гріх. Або й скаже їй, що „як що хоч брать гріх на свою голову, то бери, а на мене то нічого не складай ніякої вини: починай співать на свою голову“.

Що людей одурить, то це як раз плюнуть. Возьме, купить такого червоного як раз, як та калина, та там якомсь хитро покапа чи вбере ту сорочку як раз там, де треба, щоб була калина, — скажуть значок, що в неї калина була неполамана. От люди бачать, що кров на сорочці є — то це-б то і калину вона додержала аж до цих пор. І щоб знать, що вона перед ними не бреше, то треба, щоб вона сама починала співать пісню:

„Темного лугу калина,
Доброго роду дитина“ і т. д.

От тоді підхвачують жінки, котрі прийшли, щоб узнать нарочито, чи молода чесна. От як молода перша проспівала, потім ці жінки, що дивились на сорочку, чи є калина, і ці як проспівують, то ті, що там стоять скрізь пошід віконню та слухають, як перші проспівують, то ці вже так і підхватують і почнуть співать пісні, котрі до того придумані. І так підуть співн та гуки.

То певж так буває, як молодий скрив од усіх, що вона нечесна. А є й такі молоді, що каже: „Щоб я чорт зна кого покривав? Не слухайте її, бо вона бреше; вона нечесна. Яж знаю нащо“.

Ну тіко такі случаї дуже рідко, а то більше покриває молодий молоду. Тіко їй скаже, що „починай співать на свою голову“ — значить, щоб сей гріх на їй окошавсь, а на його голову або на дитячу він не позволя.

А що є купують цю калину, то именно правда, бо люди балакають, що городський жид трахтирчик Шльома продав за одні м'ясиці на 25 рублів ції калини. І такі розмови про цю калину можна почуть часто при случаї, як балакають про калину.

46. Молода піддуває молодого в коморі, молодий не догадуєть ся.

Буває от ще й так, що як молодий такий, що не дуже вчав до дівчат і не добивавсь, як воно те діло робитьця до тонкості, йому було байдуже про те, — так що хоч коли й ночував, то так собі полежав коло дівчини тай годі, а щоб розкоштувать та передумувать, то йому про те й гадки не було. Дівки дуже хитрі, як ото вже котра розбитна на ці штуки і знає добре хлопчаку натуру й заходи тож розбитного хлопця і сама себе добре знає, що вона є за птичка. Так як уже ото приходиться йти заміж і молодий же як забере рушники, або так тіко запита, то на самий період іде ночувать для того, щоб хоч трохи одному другого знать. А після того, як що вже піде на дірочки, щоб то вона „согласна“ йти за його а він її брать, то то зразу стараються одно другого узнать, на стіко є в кожного в голові. От як вона розібрала його, що він „магвій“ (це слово означа, що він нерозбирательний і в тім ділі як раз повіма тіко, як свиня в перці) і добре довідалась, що він її не вивірає, а такий він же, от тоді вже вона добре зна, що це вже буде її верх. Як що вона хитра і то вже й підбира його в свої руки, сказать, глядить його, щоб він був на її руч. Скоро засватаєть ся і сватання одбудуть і повінчають ся, то вона ночує з ним аж до весілля, а все таки й раз не допусти, щоб він догадавсь, що вона вже доволі на ці штуки „розвита“ та тіко вона перед ним хитрує, щоб не видать себе перед людьми, щоб не було їй стидно, як вона буде нечесна. От для цього вона й придумує средства уже на самім ділі. Як прийдець ся, що заведуть їх у коморю чи деб там не було, як постеле старшній буярин постелю, то її розберуть чисто з усею і коси розплетуть, останеть ся вона тіко в білій сорочці та як відьма. І воно тоді молодому стане якось погано, що недавно він бачив її такою, а тепер от якою. От оставуть ся вони в двоє; звісно, це вже дійшло до діла. Тут у неї є той припас, щоб людей одурить, а його то вона зна, що одуре. От вона якось віг по хормі не розклада, а там їх іздави, а сама кричить, ойка і проси його з усієї сили, щоб помаленьку, бо каже „болить, не видержу“. А установа така, що молодий повинен тіко калину поламать і доволі, а котрий допусти себе, щоб кончить діло, то цього почитають безсовісним. От як вона покричала перед ним, посичала як гадюка, що буде вже, бо болить, то от вона його вже одурала. А те, що людей дурить, то вона вже зробила так, щоб ніхто не примітив. Тутъ обявляє дружкуві, що вже кончено діло, тут же вона скинула сорочку і наділа вже другу, а ту дає тим,

хто прийшов з її роду, щоб знать, чи вона буде чесна, так само і з його роду дужче ще стережуть, щоб була гуртом не одурили. І тут же дружко має найбільшу власть до цього і він щитаєть ся найстарший хазяїн у цьому ділі. А потім передає на бабські руки. І вони як подивились на сорочку, котрим там слід було дивитьця, то молода вже починає співать і сторожки підхвачують. І то вже по порядку пішло гуляння, вареною частування її завершило — і тепер вона молодця.

Звичай комори становив колись складову частину нашого весілля: тепер поволи забуваєть ся, особливо в Галичині і на українським Поділю. Ближші дані про комору знаходимо в численних студіях і збірках, до яких підсилаю: Volkov, Rites..., Ф. Волковъ, Свадбарскитѣ обреди на славянскитѣ народы, Сборн. за нар. умовъ. 1891 IV., стр. 215—223; Н. Сумцовъ, О свадебныхъ обрядахъ; Гринченко, Этногр. Матер. III., стр. 443 і д.; Чубинскій, Труды IV., с. 434—455; П. Литвинова, Весільні обряди і звичаї у Чернігівщині, стр. 148 і д.; Николайчик, ор. cit. стр. 395; Ол. Гринша, Весілля у гадацькому повіті. Мат. до укр. етв. I., с. 139; Дучинскій, Свадебные обряды въ Ольгополье. у. Подольской г. К. Стар. 1896, 501—522; А. Малинка, Малорус. весілля, Этногр. Обзор. 1897, N. 3, с. 126.

Про сей звичай у вивших Славян прошу ще крім студії проф. Вовка пор. Krauss, Sitte, с. 406 і д., 450, 457 і д.

47. Люди сьміють ся з молодого по шлюбній ночі.

Ще буває з усяким молодожоном, котрий вийде скоро після весілля гулять, і то вже як-раз іде між молоді мужики, бо вже од парубків одріжняєть ся. От він приходе до молодих мужиків, здоровкаєть ся з ними, дає руку кожному. Правда, зразу ще й хлопців не цураєть ся дуже, а дає руку при здоровканні. Ну тіко парубки зараз йому кажуть, що „ти вже оступиь од нас; не схотів із нами гулять та оженивь, так іди собі до жонатих, а до нас не мішайсь!“ То жених і каже:

„Та що-ж ви братця так мене дуже внестожаєте? Яж такий чоловік, як і ви. Отже один тиждень назад я із вами й гуляв і вам дівчат підмовляв, а ви зо мною гуляли та мені підмовляли. І ми жили, не бились, не лаялись і ніколи доброї кумуванії не цурались. А це на тиждень розійшлись, та упять зійшлись. Прийшов я до вас, як слід обійшовсь, поздоровкавь, поклонивсь, щоб усякий на

мене роздививсь, який я став, як оженивсь. Хто скаже як, чи я й досі вдалий, чи зараз став поганий. За це й не дивуйте братці ви мені“.

То то молоді мужики вазуть: „Ну, як (назвуть його на мення) схватив горячого? Чи дуже хрумало, як маламурив? Мабуть так ото хрящик як їж, то він тіко хрума, чи дуже тріщав чи помаленьку?“ „Та ви відумасте! Щоб же там хрумало! А може як у чнві жінкв то й хрума, а я не розібрав, бо я з разу розігнавсь, не дуже й добивавсь. Так наче хрумало помаленьку, та то я не узнав“.

II.

Дитина до приходу на світ.

---

48. Чому перше більше дітей плодилося?

Ось Ш..... ціж однаково, або К..... — це люди такі: не розбирає нічого; лізе та й усе. Кого не подай йому — скортіло і годі — він горячий, а про те й горя мало, чи будуть ті діти, чи ні. Своє робить — от і все. Це сліпа натура: от як Іван казав, як напали на його: „Хиба ж я винен, що я такий? Я своє зробив.“ А вона тож як каже: „Я не вдержусь ніяк“. К..... таки каже: „Упередше воно люди так не думали, а жили-ж по схожу-ж таки. І добре їм і жилося, бо тоді війн було багато та людей треба було. Ну, то й тепер як би нас побільше, хиба-б і ми не позволювали-б усіх народів і геть усе добро-б собі забрали. А трохи-б і надбали. А як і весь світ зійдеш собі, то з ким воювати меш? І тоді треба вдержувати ся.“

49. Нежурлива жінка.

Така собі була жінка, нежурлива все була. Дітей коло неї з десяток під ряд лежить, а з боку сама вона. А бідність у хаті!! Ані пилини чого їсти! Не журить ся вона собі. Лежить та й годі. А це чоловік лізе до неї... Зліз з неї... А вона й почула, що гаразд пішло, в діло саме як-раз зійшла його плоть і каже: „Дуплять ся собі діти, не дивлять ся, що не має чого у їх їсти“. Аж чоловік задумавсь її і каже: „Як і я лупивсь, то так мабуть казали“.

Одна селянка, яку я питав, чому у неї так багато дітей, відповіла мені: „Або то я винна! Та хлоп нічого иншого не знає, тільки своє: коли ще до того більше наїсть ся. А мені то все одно, не буду му боронити“. (Ставчани п. Городок, 1903).

50. Звідки взяв ся чоловік.

„Люди од людей взяли ся. Знають добре всі, як почала ся людина: чоловіча та жіничина плоть збігли ся і злились у купу і цей злиток зостав ся у матері. То тоді з одної частини батьківської я вийшов, а мій знов батько вийшов з плоти діда і баби. Виходить, що кожна людина вийшла од людини“. [Пор. N. 39].

51. Погляди про початок чоловіка і людей.

З гарячу, як спитать кого: „Де душа взяла ся“ або „де ти взяв ся“, то одразу скаже „Бог дав“. А як почать доконувать ся і розкладать аж ніби на пальцах, то і почнуть усяк витолковувать. Зараз скасують оце балачку про те, що душі од Бога, що людину Бог дає. Скажуть, що то ново казку так видумано і старі люди держали ся того, але тепер уже знають, що казка казкою, а діло ділом. Розказали зараз на самий перед казку про те, з чого плодили ся діти у людей, поки ще не вміли робить дітей — себ-то казку про „Баделика“. Нагадували також другу казку про Коти-горошка, як там з горошинки виплодилась у людей дитина і що з неї буде. Розказували, що в їй другі поговірки про це. На приклад розказують, як Бог зробив перших родичів та з чого люди повелись на сьвітї. Та тепер тіко знають, що колись про це розповідали, а тепер того нема, позабували люди, чи що.

Тепер з казок сьміють ся і не вірять їм, щоб так коли зачинав ся чоловік чи жінка. Як стати допитувать ся дужче: „де-ж та душа береть ся? чого таки тіло стає ся живе?“ то почнуть усяк виводити кінці. Звертають більш на те, що людина з теї плоти, що батько з себе випустить у матір. Плоть ся була вже і у діда і у прадїда, а душі в нїй звісно не було; десь інде мала своє пристанище. А вже з чого той самий перший чоловік увяв ся, що з його мир увесь почав ся розмножувать ся, то це вже якось химерно, мабуть до того нігде не було людської плоти, похолої на ту, що тепер є. І чом і тепер так само людина не в'являєть ся, як той перший чоловік? На що-ж воно змінено усе? Цього не доведуть кінця. А як одкинуть це все та зупинять ся на тому, що воно так і споконвіку люди собі множать ся, як оце й тепер, що то краю і не було ніколи і що люди перш не такі були, як тепер і що покоління усе переводить ся на инче, то тоді уже більш усе виражають, що воно людина, як уже зїйдуть ся чоловіча плоть з жіночою, почина собі разом виростать у чоловічу форму і собі душі живої трохи возьме то з матері, то трохи і батькової, бо мабуть

і в батьковій плоті в щось таке живе, що воно і розростаєть ся собі разом і за дев'ять місяців ото вже й готове. Кажуть, що і вела оті усякі, рослини тощо, то теж мають собі і жінок і чоловіків, і садовина і ліс не будуть кажуть родить, як не має там хоч одного деревця инакшого полу: от-же в шовкуни і шовковці.

А ото на яблуні сплітають ся дві гилляки; то люди і собі дуже запобігають цього ластя і прутиків. У нас то й купувала баба, бо вкрасти трудно через собак. А як би можна, то геть розкрали-б ту деревину знаючі люди, щоби варить її і напувать тих, що або не люблять ся або не мають дітей. Почнуть багато приводів усяких прикладать. То ото й виберуть, що наче воно з природи все береть ся. А то й такі знаходять ся, що кажуть, що ото воно все на розумови лежить; схоче собі людина мати дитину, покоління, то він собі добере скутва, як її мати, а не схоче, то так знайде, що робить, щоб її не було. Бо цеж усім видно, з чого воно це заходить на людину. І ото всі так і вірять, що як і в усякої ото рослини, чи худоби, в своє насіння і з його і виросте що небудь на те насіння похоче, так і в людини. Тіко там може воно цього й не бачить, а людина бачить і зна, що воно і з чого буде, от і стережить ся або робить, як схоче собі. Це всім так видно, що як запитати то й одвічають: „Хиба ти не знаєш, з чого ти взяв ся або з чого у тебе візьмуть ся діти?! Щей питаєш!“ Мабуть люди не багато роздумують, а те, що бачать, те й думають. Усяке знає, що з теї плоті, що впускає, як роз'ярить ся саме чоловік у жінку та як і вона разом з тим дуже роз'ярить ся і собі те-ж спустить плоть у один час, то вони як зійдуть ся разом, то змішають ся. От і почне вже тоді з того зливку іти жінці на поступки.

То й усе, що можна довідать ся од людей про це діло. Їм і думки наче про се не має; наче усе так злегка і по простому робить ся. І дивують ся дуже, коли їх розпитувать про це. І не одному прийде це на гадку і почне розказувати свої мисли. Але і той зверне швидко, до краю не дійде і аж силуне та махне рукою на те запитання. А як так де при веселі, що усім то чогось весело, то ото і нападуть: „Хиба-ж ти не знаєш?! Адже-ж маєш дитини, то спитай у себе та й у жінки своєї, як воно“. А з гарячу, та ще при чужому кому, то таки найшвидче усяке скаже: „Бог так дав!“

От і що коли про це приходять гадка. Як заведе чоловік з жінкою ляять ся через злидні та за дітей, то зараз почне чоловік винуватить жінку, що багато дітей, а нема їх чим годувать:

„Понапложувала їх сяка така дочка“. Вона-ж зараз й одкажує йому : „Хиба я винна, а ти хиба не винен?“ От і дійде до того, хто винен! Умішають ся і старіші, як є у хаті, і почнуть ся змагання, хто винен, що так часто діти родять ся. Звернуть тоді на те, з чого вони заводять ся, що за причина. Краю не доводять, одначе дуже часто беруть ся розсудить цю причину. Одначе пиняють на це, що обов гаряченькі, здоровенькі і що плоть їх збіглась у купу. Коло цього і найбільш вертять ся людська думка.

Розказують також, що діти можуть бути і з землі. В землі є ото „дух земляний“, то й то щось воно означа. Може з теї хмарної плоти та з земляного духу і вийшли люди. На що-ж ви смієтесь? На щось воно є і те!

А знов, як дитина де розкричить ся, чи коло церкви чи коло хати, то вже мати й нарікає: „І! Хто вас і видумав, то й не добрий чоловік“. Це часто не од одної матері приходить ся чуть у слободі. Часом короче котра скаже: „Лихий вас і видумав“.

Початок людям по загальній вірі людей дали боги: погляд сей так загально знаний, що не потребує наводити примірів. Побіч богів в добрім значіню того слова кладуть декуди і злих демонів (у нас чортів) творцями чоловіка. Сліди сього бачимо в наших записях, а подібне читасмо і в Откровенію Меодія Патарского: „Сьдящи (монахия) въ келіи своей, услышитъ въ виноградѣ своемъ птицу, поюще таковыя пѣсни, вже ни оумъ чловѣчь возможесть разумѣти. Она же, открывши оконца, и хотя обозрѣти птицу, птица возлетѣвши и зашибеть ея въ лице, черницы тоя, и въ томъ же часу зачнется у нея сынъ пагубѣ, окаянный Антихристъ“ (Веселовскій, Опыты по исторіи развитія христ. лег. Ж. М. Н. Пр. 1875 Май, с. 72; І. Франко, Памятки т. IV, стор. 278, 289).

Бог сотворив чоловіка з землі; вже висше стрічали ми подібний погляд у Греків, де земля могла навіть приймати мужеське сімя і видавати дитий. Звідси загально називають людей дітьми землі.

Досить часто стрічасмо ся з віруванями про походженє людий від зьвірів або від рослин. Перший погляд подибуємо особливо часто у австралійських і американських дивих народів, а у нас в Европі в роді пережитків давного сьвітогляду в деяких переказах і в дуже многих казках. Знані казки про Медведеве ухо, героя уродженого від Медведа, розширені по Славянщині і поза її границями (Пор. пр. Драгоманов, Малор. н. пред. и разс., 255, Афанасьевъ, Р. Ск. VIII. 586, де паралелі, в збірці Шідді-Кур, Етногр. Сборн. VI. 21, і т. д.). Тут належить ряд казок про Су-

чича, себ-то сына суки (прим. Чубинській, Труды II., 252, 256, Сучченко, Nowosielski, Lud ukrainski I. 254, Сучич і т. д.) а дальше ряд казок по походжене героїв від kota, бика, корови і т. д. (Докладно розібрана ся тема Потебнею в його праці „К исторіи звуков русск. языка“ III. с. 68, 83 і доп. в розділі „Слѣпород, слѣру Mazur, Сучич“).

Ростини уважають ся також денекуди батьками людей. У Чубинського (Труды I. 145—7) є прим. натяк на се, що Бог сотворив жінку з рожі і взяв її на небо, а Адамови зробив відтак з ребра Еву.

Хотай приймають ся звичайно, що до запліднення треба доконче мужеського сімени, одначе в казках надibuємо часто погляд, що дитина може зачати ся штучно. Передовсім грають тут велику роллю овочі, які або їсть ся або лише нюхають ся. Наведу кілька примірів: Новакови порадили соколи, щоб дав жінці яблуко, зірване з яблуї сьв. Петра, а стане вагітна (Marienescu, Novak und Gruja. Ein rum. Volksepos. Ethnol. Mitt. aus Ungarn IV. с. 77—8). Чарівниця дає неплодній королеві яблуко, яке запліднює її (E. Teza, La tradizione; R. Köhler, Aufsätze über Märchen u. Volksl. 1894 с. 27—8). Про запліднюване яблуком ище у Köhlera, Kleinere Schriften II., с. 199, зернами іб. I. с. 175, 179, 369, 512. З фаллюса Агдіста виростає мігдал, що запліднює в купели німфу (Braun, op. cit. с. 113); з його крови виростає гранат і запліднює Пану (іб. 114). В казці про двох братів стає королева вагітна від априкоз і від тріски, що впала їй в рот. Ісус зачинає ся, коли Марія понюхала лілію. З XII столітя знаємо старо-французьку віршу, в якій оповідають ся, що сьв. Анна родить ся, коли її мати понюхала дерево, на яким був розпятий Христос (Веселовскій, Отчетъ о 22 прис. нагр. Уварова, в розборі творів Чубинського, с. 13—17). Нюханє цвітів має також часто велику силу. Марс зачав ся за діткненєм цвітєм (Ovidius, Fasti V. 229), у Пентамероні приходить Ліза на сьвіт через листок рожі (Benfey, Kleinere Schriften III., с. 75—76). В португальській пісні „Donna Ausenda“ дотикає ся дівчина зіля перед дверми і вагітніє (Wolf, Rosa de Romances с. 97); в иньшій пісні спричинюють се лілії (Wolf, Primavera, с. 66, A. Kaufmann, Die Gesetze Königs Alfonso des Weisen. Z. f. d. Myth. 1859 IV. с. 190—1), подібно, як і в одній казці Basile (II. 8 „La sciavotella“). Запліднюють ся жінки і рибами, прим. княжна в ісландській казці петругом (Bartels, Isländ. Brauch) або в польській казці у С. Цішевського (Krawkowiacy 1894 N. 51, і численні до того паралелі наведені Полів-

ною в Čas. Čes. Mus. 1895. с. 356, між инь. і з Чуб. II. 252, 256—7).
 Більше даних цитує іще Köhler, Kl. Schr. II., с. 241 (штучкою
 мяса, рибою) I. 369, 387, Liebrecht, Zum Pantschantantra, Jahr-
 buch III., с. 153, Веселовскій op. cit., Benfey, Kl. Schr. III.,
 75—76 і т. д.

Повставанє з гороху знанє з популярної казки Покотигорошок,
 до якої паралелі наводять Гринченко Изъ усть народа, с. 447—8,
 J. Moszyńska, Bajki i zagadki ludu ukraińskiego, Zbiór IX., 97,
 N. 7.

52. Мужеське насінє.

Чоловічий плід називаєть ся „покладом“. Поклади ці робить
 чоловік. Так думають люди. І на йому все це й зависа. Йому не
 вказано, скіко він повинен зробити за свою цілу жынь, а скіко
 сточе, скіко здужатиме! І винуватять більш у цьому чоловіка, як
 він призведе на це жінку. А вона аж кладе поклад, аж як вино-
 сить уже в собі. Тоді вже їй самій призначено це робить, а тепер
 то на чоловікови лежить ця признака. І він і розпоражаєть ся
 цими покладами. А відтак, то вже її річ: тоді вже більш винною
 остаєть ся жінка. Як негодить ся чоловік, то вже всім буде видно,
 і батькови і матері і другим, бо жінка сама похвалить ся. А як
 у його справно все, то і про себе вона теж не вмовчить; через те
 не раз і лайка між сватами буває.

В цьому покладови вся сила; одначе, щобн було яких примі-
 ток багато або знахуреть до цього од знаючих людей, то не має
 того. Оце й саме мент якось покидають на волю його самого. Буде
 — буде, а ні то ні — така вже тоді й пісня буде. Кажуть, що де-
 які матері навчають невісток або дочок, щоб не вставали і не
 ходили зараз з постелі і не брались за важке, як саме ввійде
 в неї чоловіча плоть і вона почує, що й її спустилась тоді. По ско-
 тині замічають. Як у важку роботу брать ту корову, що тіко що
 одходила, то спустить з себе поклад і приплідку не буде. Добрі
 хааяїни то цілий день той не запрягають, а потім до трех дєв
 не запряжуть. Але є й такі, що не дивлять ся на се. Роблять тай
 усе; а як яка тай удержить у собі поклад, а яка то й згубить.
 Так ото по цьому і на молодих молодиць однаково кажуть і нав-
 чають їх глядїть ся. Звуть, як коли цю жінку сировою („сирова
 мабуть була, то вода чи стужа її взяла“ — кажуть тоді баби) і не
 велать їй йти у воду, бо заболїв, кров збунтуєть ся і буде лихо
 і не буде в нїй плоду. Звісно, найбільше конопель боять ся мо-

чить і йти босою в осени через воду. Багато понівечилось жінок, що жнуть у воді траву на весні і мочать коноплі у восени.

Шепотів, заміток не знаходять ся у цей час.

53. Що роблять, щоб був хлопець або дівчина.

Щоб тепер ще можна що подіять, щоби була дівчина чи хлопчик, то цього ніяк не можна. Не можна і пізнати, на що цей поклад повернеть ся; це в божій таки силі криється і чоловік цього ніяк не вгадає. Є, що щось роблять, як оце не має сина а його хочать, та не визнавш, що. Є, що наймають і вичтуют на голові, щоб було по їх думці. Сьміють ся часом люди, кажуть: що ото він їй дужче любить, як дочки самі, або вона його, як самі сини. Часом то й на те звертають, що чи я плоть на перед виїде і чию обхопить, то то на те і піде: як жіничина увійде у перед, то буде дівчина, як чоловіча — то хлопець. Але це здогадом і сьміхом кажуть: та ще й чуть доводило ся од дуже молодих людей!

Бува вироджують ся з тих покладів несовершені люди, або дуже совершені: або силачі великі, або недоносчата-семаки, або опиряки всякі або і на обмінча перейде. Цього тепер люди ніяк не догадають ся і не пізнають ні почім, що воно має бути. О так на божу волю все здасть ся. Зайшло на дитину, але яка вона виїде, то хто його знає. І ані не роблять нічого проти того і не стережуть ся: так собі ждуть на те, що буде. Тіко старі люди розказують, од чого то воно на такі люди переходить і все більш на жінок повертають та на урємя, що таке підійде.

У нас думають, що родичі можуть запліднити, коли мають волю і можуть після охоти видавати хлопців або дівчат (Миложевич, Песме, с. 184; Koenić, Život, с. 137). Загально думають, що пол дитини зависить від пристрасти подругів; хто пристрасніший, за тим іде дитина. Сей погляд розширений по цілій землі і сягає дуже давніх часів. З ним стрічаємо ся в Тальмуді і у індійських лікарів (Т. Гринцевич, с. 67., Schmidt, Temesvary с. 33 і д. Ploss, с. 475 і д.). Побіч нього знають і уживають люди багато нвнших способів. На Україні вичисляє Гринцевич, с. 67—8. слідуючі способи: 1) коли жінка хоче мати хлопця, держить мужа при зносинах за праве яйце; 2) зносини зараз по полові приносять доньку; 3) питає в вині порошок з матиці заяця првичняє ся до уродження хлопця, а 4) з яєць поросят до уродження дівчини. Се, розуміють ся, тільки незначна частина того, що знає народ. Най-

більше примірів відносить ся до самого акту полового. В Тиролю сплять тоді муштини в черевках, деінде в шапці, ближе голов ліжка (хлопець) або на своїх гачах, або з намащеним членом. Правий бік приносить хлопців, так само при зносінах з боку. Українці в Сагунах, Вороніжської г. знають, щоб не класти ся з жінкою з лівого боку, бо буде дівчина. Приписують також держати при зносінах ліву ногу коротше, а буде хлопець (Жив. Стар. 1905, 163). Залежить багато від часу і від погоди: коли прим. паде дощ у часі зноси, то се віщує в Німеччині дівчину. Коли чоловік засьмієть ся, то буде хлопець (Lovretić, Otok, Zbornik za nar. život i obič. juž. Slav. II., с. 309, там-же цілий ряд приміт). На Угорщині буде дівчина, коли жінка засьмієть ся або зробить шпилькою діру в одіжи муштини. (Tem. 32). На Галицькім Підгір'ю знають спосіб на те, щоб парубкови не став: устромлюють голку з відломаним вухом у сорочку (Франко, Віруваня с. 188; пор. Krauss, Volksglaube, 170). На Покутю думають, що коли жінці смакує, то буде хлопець (Kolberg, Pokucie III., с. 174). Кладуть також декуди всілякі знаряди під ліжку: багато де чого знають знахарки (A. John, S. u. B. с. 158, Kreuzschnabel в першу ніч). Жидівок в Будапешті, коли опускають очищуючу купіль мікву, дотикаєть ся хлопець при дверех, щоби при слідуючих зносінах зачав ся хлопець (Temesvágy, 5). Богато сили має містище. Його викидають у воду (Glück, в Боснії, с. 411, де інші приміри) або дають псам, щоб дістати хлопця Segel, W. ib., с. 58). Від захованя жінки залежить рівно-ж багато.. Декуди в приписи, котрою ногою ступати до ліжка; у Суагелів як жінка засне при зносінах, уродить ся дівчина (H. Zache, Sitten u. Gebr. d. Suaheli, Z. f. Ethn. 1899 XXXI. 64).

Пол дитини роблять також залежним від стрічі: в Сагунах прим. думають, що коли при стрічі засьмієть ся жінка, то буде дівчина, коли розгніваєть ся, буде хлопець (Ж. Ст. 163).

Щоб мати хлопця, про се вже думають дівчата перед вінчанем і уживають всіляких чарів. В Герцеговині привязують на голе тіло зарученої дівчини мужеський пояс (Grgjić-Bjelokosić, 610).

Богато способів уживаєть ся на самім весілю. В Чехах бють хлопці молоду шапками. Загально розповсюджений звичай класти молодій на воліна хлопця підчас весіля: се робили в Індії, а також нині роблять се у Кашубів, Сербів, полуд. македонських Болгар, у Москалів і у Українців на Україні і на Угорській Русі (Ploss, W. I., с. 580, Сумцовъ, О нар. воз. с. 70—71).

В Герцетовині кладуть дитину мужеського пола до ліжка, заки молоді покладуть ся спати (Grgjić-Bjelokosić с. 611).

Тамже говорить молода при вінчаню імя судженого і шепче: „Кілько маеш зубів, тільки най тобі приведу хлопців“ (ib. 611) або робить се дома, згадуючи про хатні кути.

54. По чім пізнати, що жінка зайшла на дитину.

Поступки. Як зайде в жінки на дитину, що вже воно зашпелеть ся в їй, то то в нашій слободі кажуть зараз, що жінка на поступках. Так само і на дитину ту кажуть, що ше тіко що на неї заходить має, що воно на поступках було, або що ходила ним, ще як на поступках була. О так кажуть. Так ото й кажуть усе „поступки“ тай усе, як де зайде мова про це діло. Може де по других слободах і инакше як хто каже, а в нас то ото так. „Поступки“ тай усе. „Чи звінчана, чи й ні, а вже і на поступках ходить“. Тай так ото і на людину, як коли посьмішку зробить хотять, то і без цього кажуть: „Мабуть на поступках“. Гляньте лиш, як допав ся, скаже хто небудь, як де уже хто що їсть або пє. Така приказка й зашла уже звід'усіль.

Може дехто між письменниками то й каже замісь „поступки“ — „зачаття“. А прості люди не чуть, шоби казали так. Хиба хто як до святців що звернеть ся та до церковного, то тоді і скажуть инакше. Як припада оце уремя, отак після Миколая Зимного у три дни перед Ганниним Зачаттям, що тоді почуть можна замісь цього слова поступків та зачаття, бо усі цей празник знають і глядять його дуже, щоб не робить чого на його, бо то кажуть зараз, як що хто робити ме на сей день, не встережить ся, або і не знатиме, то ніколи не минеть ся: непременно вовки у дворі шось пошкодять. А найбільш ті його глядять ся, шо худоби держать ся. Отоді то так скажуть, а на себе ніхто так не скаже. Ог як пригадує хто, що коли було, то й скаже: оце було на Зачаття. Ото вже й знатимуть усі, що це після Миколи в тридни. А як же хто хоче що сказать про кого, як на дитину в кого заходило, то тоді скаже, що тоді мов поступки ще були...

Чого то вже воно так люди кажуть, що як зайде в жінки на дитину, то кажуть, що то в неї поступки, то цього дознать ся не можна. Ніхто про це й не думає ніколи і через те й не скаже. Як присікать ся дуже, щоб так подумав хто, од чого то воно поступками звуть, як заходе на дитину, то ото скаже: не за нас же це установка ця зайшла, а так здавна заведено. От і все.

важко до шести неділь. А в шість неділь зайде на поступки, зараз стане трудно і чогось схоцеть ся їсти. Так що з роду не втерпиш, треба його десь достать. Як наїенсь добре того, що скортіло, то тоді вже його не хотїтиметь ся, а все кортітиме чогось кисленького од самнх поступок, аж поки не „почуеть ся“.

Чи первістка вона буде, чи за другим вже покладами буде жінка, однаково діть ся: і ті самі примітки і замітки і лихо однакове. У первістки повинно все це, як у її пугтях ще нове все, почувать ся прикріше їй. А як привикне, то все далі буде її привичніше і не так її забиратиме усячина. А на щот того, що як себе слабша на здоров'я і міцїша почувать на поступках, то трудно щонебудь сказать: звісно, неоднаково воно і тій і тій почувать ся. Ну більш мабуть од натури чинить ся. Якої натури, чи палкої чи ні, так і почування ті. Так і з животом. Одначе на поступках діло не трудне. І ніяк не можна сказать, щоб і весело було, або однаково собі, як і в деякої ведеть ся, у здоров'ю і в поступках. Поки того „лиха“ поступків не знаєш, то здаеть ся, он як гарно добігти до цього, а довідавш ся, то воно щастя ніякого не має в тому. Для дівчини то ще сором який! А для жінки це однаково. Перший час на поступках, то це тоді дуже про себе мислять жінка, з голови їй не сходить. Оті невідлучні цагани, що вже віщують на дитину і оті зміни!

55. Як чують ся родичі, коли жінка зайшла на дитину.

Про те ¹⁾, як тіко стане їй на поступки, зараз же й скаже чоловікові про себе. Чого то вже воно так, незвісно, а тіко так воно чогось буває. Хоч би й не до любови одне одному було, як брались ще, або хоч би й сердились чого одне на одного, то не втерпить, щоб не похвалить ся чоловікові. А як похвалить ся, що вже вона стає такою, то хоч би й як сердились і не любились, то він зрадіє і, буває, помирять ся після цього. Обернуть ся якомсь після цього душа у його, а у инчих то й на довго. Стануть якомсь більш надумувать ся і більш поважать одне одного. Найбільш це буває, як в перше ще на поступках вона.

¹⁾ Инча річ про дівчину, як прогрішить бува, то й то і ця радіє, тіко що не має кому через сором похвалить ся. Здушує її і те, що це-ж вона гожа на людину, і те, що нема-ж з ким поділить ся. Хвба в лайці, як дорікають на неї, то ото цупне: „Ти не приведеш, бо неспособна“, або: „І ти-б привела, як би по боному жила, а то ти знаєш як жнеш?“ Прим. ав.

Найбільш це буває, як вперше ще на поступках вона. Воно і за другими так поводить ся, та тіко тоді вже вони привичнійші, це вже їм і незамітно так дуже. Через те й кажуть батьки та й матери, як умішають ся в дитяче діло: „Хоч і не знають ся, а про те поживуть, діти на лад зведуть“ або „Хоть не до душі, поберуть ся, дітки будуть, помирять“; „дітки зголублять, як будете жить, сину, чи там дочко, як розживетесь на їх“ — кажуть деякі батьки або матери, як усовісткують которого з дітей, щоби ішло або брало. — А воно й так: оце, гляди, й висватають і не знехотя поберуть ся ті, а гляди, дітки настануть і живуть як у ладу! Тим то воно й так, що так треба зрадїть їм при поступках.

І радїють; обоїм стане гарно у душі, того мабуть, що вони ніби уже батьками будуть. Найбільше це буває, як у згодї та в достатках живуть, та ще як у перше ці поступки.

Ого, як замітить себе молодниця тай її замітять, що вже вона стає вагітною, на поступки їй йде, то так ото як похвалить ся одно одному, та більш після того і не думають про се. Може іще який раз перемовлять ся собі у двойкох, та так на словах і діло стає. І звичаїв при поступках нема ніяких.

Не має, щоб або бабу звали, або людей розпитували, як і що, може таке треба старать ся ще на поступках, щоб дитя було таке або сяке, щоб матері що казати під ті часи. Не чуть нічого сього. Про це ще наперед усяка, ще й дівкою не ставала, знає й чує і вже тепер не треба їй нічого цікавить ся тим ділом. Хйба ото побалака, чи справді це вже воно поступки у її, чи ні. Може бути, що де де і з чоловіками про се балакають ся. Довідають ся собі, що це вже на поступках діло, тай живуть от так собі далі, як Бог там дасть. Хйба ще коли під случай похвалить ся молодниця сусїдї добрі або й подрузі або й матері, як в, та як трапить ся, то може й бабі якій признасть ся про себе і може й дещо попитають ся у неї, чи не робили чого люди у сей час у старовину і чи їй не треба чого зробити? Але не чуть, щоб що небудь робили у нашій слободї. Котра таки хитріша дівка чи молодниця, то та знає звичайно й од уроків й од полєгкости; от і наша молодниця Н... усі замїтки знає. Звісно ото всім, що жінкам вагітним і з малими діточками треба усе при собі носити залїзо і приказувать, як тіко можна де вже сподївають ся, що щось буде: що або така людина нагляне негарна або хочби путня людина, то скаже таке щось, що аж заїхне; а буває й уремя таке підїйде, то ото й треба стерегти ся, і під другий час усякий, а то й під поступки таки треба глядїть ся. А до всячини воно знать годить ся, не пошкодить воно.

Хитріша, то не забудеть ся. одмовить ся нишком собі, як де заїде балачка про її, або яка погана людина зачепить побалакать чи на ополотці чи там по дорозі йдучи. То та вже і одмовить ся. А як ненароком хто накинне оком і щось або подума таке погане або й прикаже, то на те в залізо, і деякі то і не розстануть ся з ним ніколи. В мирі так не проживеш; усякі в і люди й очі і урємя всяке в; треба й знатя, щоби прожити, а хто не зна, нізащо погибатиме.

56. Час вагітності у жінки. Назви.

З шестої неділі од поступок стає жінка тягітною (вагітною). Так і кажуть таки „тягітна“. Часом або найшвидче ото, як жінка уже не порожня, то звуть або „такою“ або „беременною“, або „важкою“, не розбираючи у мові, чи це вона ще тіко на поступках, чи вже і вагітна стала, чи так уже й почувась, чи може така, що й не перегнеть ся вже есердешна. Так кажуть звичайно, але як прийде ближче розбирать діло, то вагітною називають таку, про яку ще не знають, якою вона стала, а знають тіко то, що не порожня.

Ото вже як помітять на поступках, що вже на дитину зайшло у молодиці, то вже й знають, що вона стала вагітною. Щоб сказати, як воно тоді тій жінці, то це трудно; і сама вона цього не розкаже, як слід; не зведе до купи всього. Знає тіко і не буде й таїть ся, що деколи приболить її у середині і то так, що ніби й не чуть, що воно там в. Воно й тут по адоров'ї дієть ся. Та, що здорова на все в собі, тій байдуже. Несчуєть ся, коли й виносить в собі; і важкою робить не боїть ся і їсть, що попало. А дрібна, та ще з вередом яким, та вже труднійш буде виношувать його. Гляди, коли неколи, та й скривить ся або й до їжі не дуже вже охота буде.

Цей жіночий час, як вона стає вагітною, найтихший і найснокійнійший для неї, аж доки не почуветь ся. Од поступок до часу, коли почуветь ся, нема ніякого предвіщання і циган вже немає. Тіко думки приходять веїлякі. Одначе наші жінки з тим лихом звичні і діти вже якось неначе приавичаєні до цього: і їм це байдуже. Кожна дівчина, ще як кукли мостить, про це вже надумалаєь доволі; а стала дівувать, то мови мала, скіко треба і чула всього про дітей, як то матерям із ними доводить ся, поки виносять в собі ту людину. То тепер уже, як стане сама на цій добі як раз, то не буде ніщо там їй страшне.

Є, правда, такі, що вирости у батька в заперті всякім, без матері або в наймах де, що її не пускала нікуди, а в хаті нікого нема. То отакій у ці пори ніяково якось робить ся і тяжкі такі думки заходатимуть до неї. Часом, кажуть, і сниться ся буде їй усячина, не гарне таке все або дуже страшне, або щось незвичайне. Тоді стараєть ся людей знаючих; шепчуть ся з нею, виливають або здімають який пристрій.

Але таких дуже мало у слободі наші.

Кажуть, що в такі страхополохи з роду: таке вродить ся, що і свого тіла боїть ся і стидить ся всячини. Така була ось N., та проте за першим не зродила його як слід, а друге каліка було, а оце ще й ростуть там зо двоє, то й за цими баби морочили ся страшно, аж тяжко було докликать ся їх: бояли ся до неї йти, що вона така. А більш і здавна таких не чуть: такі і тепер мало їх є. Чи воно по здоров'ї, чи по натурі це дієть, чи така вдасть ся дуже боязка, не знатно. Кажуть, що як печальник (така слабість) є у жінки, то і тоді завдає собі жінка жалю: Бог знає, на щоб воно здало ся — ті плакси. Але усяке лихо трапляєть ся.

То отака жінка як стала вагітною, то буде незвичайно якось поводити ся тепер. Вона не дуже то була похожа на других молодиць; чогось тікає од людей і гурту не держить ся і невесела, хоч і гості будуть. Ну, а вже як і вагітною ходить, то й не питає. Трудно таку жінку мати у хаті. Добре, що хоч не багато таких. Більш таких того, що хоч і вагітною ходить, то не змарнів і не буде замислювать ся дуже. Се, як усі кажуть, найлекший час у жіночому беремінню.

На Угорщині кажуть на жінку у „кежі“: веремінна, огрьидна, кьжжкá або з насьмішкою „калюхата“, „черевата“ (Шухевич, Гуц. Етн. М. V., 1). Слово „черевата“ у нас, о скільки знаю, на Поділю насьмішливе, уживаєть ся загально на Україні (Талько-Гринцевич, с. 68). Кажуть також времена, ходить такою, у такий ділі, у таким положенїї (Милорадович, Пѣсни с. 12).

З шестої неділі стає жінка вагітною (Милоєвић, М. С. Песме и обичаји укупног нар. срп., I. 1869, 181).

57. Час і признаки вагітності. Звичаї.

Од поступок, поки почуєть ся, стає тяжче. А почуєть ся, буває в дев'ятнадцять неділь або найбільше на двадцятій неділі; цеб то,

як не стане тих циган, що на дитину напали, та аж поки знайдеться, налічують на 10 місяців, а як одкинуть неділю за „почулась“ та неділю на „останній час“ та ще одну неділю оттак, то у дев'ять місяців воно і буде вже виношене. Дехто не доносить, а на дівчину кажуть, що треба менше часу на виношення, так що й вийде кругло дев'ять місяців. Час же самої вагітності т. є. від поступків, поки почується, буде, як так, завбільшки, неділь 14, бо на шостій кінчаються поступки, після того як заїде на дитину, а у 19 або 20 т. почується ся.

Цей час аж на 14 неділь не короткий, одначе він найспокійніший у жінок. Дуже замітно став їй, що вже не так, як на поступках, одначе не так, щоб гнуть ся або шлять ся десь по кутках. У деякої по цей час переходить так, що й не чується коли, й як уже хоч і десь прищипить її трохи, не скаже за студа, щоб ще й не сміялись. Під кінець, звісно, все буде труднішати їй, чим далш, тим дужче, але все не так, як пізнійше.

Ого, бував, чи гріх уже її, чи Бог так гнів покладає, чи може й не вгодно, щоб уродилось живеньке; бо це бував, що всі знають і сама мати так жде цієї дитини а воно гляди і не живе вродить ся. То щоб упізнати оце тепер, як воно з ним там дієть ся, поки ще воно не кинулось у їй, то цього ніхто не виізна і вона ні почім не запримітить. Як живе, то росте і товщає, а на' 19 або 20 неділі кинеть ся так, що його почується ся.

Трудно угадати, чи жінка ходить з дитиною; але в такі баби, що хай і не бачить молодиці ніколи а, погляне раз на неї, то й вгадає, що не пор жма вона, хоть би це було і зараз після того, як тіко що цигани перестали. А як поглядить за живіт, то і без мороки скаже. І це не треба довго й шукать такої баби: мабуть всяка угада. Є такі, що просять, щоб погляділа та сказала, чи воно вже в там, чи ні, бо не знає, чи часом нема циганів з якої хориби; часом молодиця сама не хоче сказати, а старі цікаві би знати. Огтоді каже баба, щоб уперед проголодилась, а тоді й пошуна. І дійсно вже тоді скаже. Найбільш баб з московок та покриток.

Але щоб угадати, чи буде живе, того ніяк не можна. Так само годі у тій порі пізнати, чи буде хлопчик чи дівчина. Не можна також упізнати чи одно чи двоє вродить ся, бо бував, що й по двоє приводять, а зрідка і по трое: на здогад бува, кажуть, але все ніхто на те не повірить. Сьміють ся тіко, як вона здорова і товстїє: „мабуть двоє буде“ або: „он та гляділа та казала, що двоє нагляділа у неї“.

Заміток, дарма, що такий довгий час, ані заходів не почувеш багато: ні на щот того дитяти, що в її, ні на щот неї самої, ні на щот людей. Звичайно ті самі, що-й на поступках, вживають ся і тепер і то аж доки не знайдеть ся дитина; тіко тоді до їх прибуває ще більше всяких других заміток. Кажуть, що їх не вадить і тепер глядїть ся і деякі глядять ся таки їх усіх.

З таких, що у закон уходять, важні ото, що не можна через поріг води лить, кішки ногою бити і дороги не годить ся переходить. Кажуть, але й то не твердо, що люди сердять ся, як хто перейде дорогу, бо боять ся, що може не гаразд перейде: а дійсно, сказати по правді, чи воно так є, не можна.

Вагітній жінці можна і до церкви і по людїх і в гостї, але є такі, що або стидять ся, або боять ся, щоб чого не сталося їй або другим. Одначе се не закон, це вже тіко такі вдають ся дуже острожні.

58. Як заховуєть ся жінка, що вже почувась.

„Почула ся“, „заворушила ся“ дитина: так кажуть а инчого прїзвища не чуть у слободї на жінок саме тоді, як вона „почуєть ся“ дитиною, що вже стрепенулось у її, прокинулось ніби, ожило.

Як дитина буде махлаювата, то недїль через 20 заворушить ся в нїй; а як буде чустренька, то недїль через 18 або й через 19. Ані жінка ані ніхто не вгада, коли воно оце буде ворухить ся. Тїко як бачать, що велике черево, то догадують ся, що вже або почувла ся або повинна скоро почуть ся.

Думають, що то вона через те й почувась, що воно очнулось вже в їй: одначе не називають його нїяк, а про жінку кажуть, що почувась. Инчого слова не знають: слова „почуття“ не кажуть. А чого це так називають цей час „почувась“ не звісно; мабуть через те, що їй стає чуть, що воно прокинулось в їй.

От і вилїчують недїлі. Як трошки вперед почувть ся, ніж ждано було, то це не біда і люди радїють, бо воно як слїд там є, але як недїля минула без того, то тоді потерпав вона сама і хатні теж. Ось і зайвих день скїко уже набралось, а вона собі однакова. Починають зараз уже бідькати ся, клопотать ся: „То це так довго не чуть, коли-б хоч благополучно було, щоб хоч неживе не найшлось“.

А далї заломлюють і руки: „неживе буде“.

Од чого воно так стаєть ся, що одна вперед почувть ся, друга після, то то, кажуть, по дитинї дїєть ся: але чому неживі родять, того ніхто не знає. Кажуть, або щось важке зробила або ви-

боліла; а як же добре знають, що нічого нігде не траплялось, то кажуть: „так пішло уже“. Є такі, що все перед строком приводять або й на поступках іще: тоді кажуть, що сами занепацають або щось зайшло, через що зірветь ся плід і вийде перш, ніж йому треба було. А ці, що на мертве воно зайде, то Бог у його душі не вкладає. І тоді аж видно, що вже воно, чи хлопчик, чи дівчина буде.

У нашій слободі рідко у которой трапить ся, щоб не доносила: звичайно на 20 неділи почуєть ся. Своє лихо не втече.

Як і на поступках не втерпять жінка, щоб не признала ся чоловікови, так і тепер, скоро вже помітила, що почувла ся. Буває, що чоловіки і сами питають ся, як мов вона чує, чи буде живе, чи ні; а то звичайно сами жінки свою чергу знають; як помітять уже, що живе воно в її, так не вдержать і скажуть чоловікови. І сей час пройде дуже радо в хаті. Та на двох піде гадка: одне мов те: слава Богу, що по людськи так воно в її, а друге, що як то їй прийдець ся родить. Часом і про кумів уже зайде мова у чоловіка та жінки, і вже й готувить ся якоесь будуть починать, щоб і хліба стало і щоб за молитви було що дати.

Примітить на перед трудно, чи почувть ся, чи ні, а вже як почувть ся, то це стане видно і другим.

Перша примітка це те, що отого, що їсти дуже бажалось на поступках і вона достала його, наїлась.

[Перше то одного не хотіла їсти або другого, а тепер стала їсти і те, чого давнійше не хотіла.]

Друга примітка: ото вона рада дуже буде зараз і легко їй зробіть ся.

Як воно саме тоді, як почуваеть ся жінка, на те сами жінки кажуть, що так воно спершу, ніби влює десь там під грудьми у середині саме і замітно більш у лівім боці; влює так, наче курча. Так увесь живіт і задвизить ся. Як пересилить ту болізню, то тоді саме і почув, як воно видаєть ся. І на душі так зробіть ся тоді ніяково. Одначе зараз усе пройде і полегкість наступить і на душі так гарно стане, так гарно, що й сказати не можна. Щоб сказати, що одних дужче боліло а других ні, то не можна, бо якоесь воно однаково тоді: коли вже доносила до цього часу цю дитину і не задвигалась, то тепер і сили однакової треба, щоби знести. Зашевкаєть ся оце тіко й усього і смижа неначе за жилки, що до живота йдуть а відусіль по тілу. Кидаєть ся воно оце вперше а і далі деколи, але цей перший раз замітнійший, і тоді й кажуть, що почувлаєть: ті другі рази не беруть ся в разшот. Воно чим далі, то труд-

ніш усе їй буде і саме, як кидатиметься, то тоді найболячіш буде. Одначе тоді вже ждеш жданого і не прислухавшся, що вже воно і як діється; ждеш усе того краю вже.

Як придивить ся на ту жінку, що в їй прокнилось, то по її замітно. Непремінно присяде тоді або аж зляже на руки, або як собі, і пошкоди й у очі, темно зробить ся на ту мінуту; а сама зблідне або змінить ся на виду, наче не та станеть ся; — зараз же усе те минеть ся. Кажуть, що тоді нудно буває, аж обомлієш, але хвилиною усе пройде. Здорова людина то й не счуєть ся, коли минеть ся.

І тепер, як і з початку береміння, однаково ходить жінка коло роботи і не цураєть ся робить. Не замічають люди, щоб де од роботи що сталося жінці або дитині.

Почуєть ся жінка пошти на половині свого усього береміння. І однаково поводять ся з нею і тепер, як і перше на щот роботи і далі, поки й розенплеть ся. Часом за роботою й найде. Звісно, їй таки чим даліш, то все гірш коло роботи. А в цей ще час байдуже! кине на час роботу, пережде, поки минеть ся, та й знову за свов. Як недогадлива, то й не спостереже, од чого воно то їй і зробилось на хвилинку не так і аж обмороком янначе пройшло по їй.

Помітить жінка, що вже почувалась, то вже підпірізуєть ся нижче живота. Як яка, то вже як тягінною стала, зсуває крайку все нижче і нижче живота, але не всяка. А вже після того, як почувєть ся, то рідко яка не зсуне її зовсім під живіт. Раз через те там, що то таки й годить ся воно, а друге, що не скіснятиме росту дитини і їй самій буде легше, бо крайка підхвачує з низу живіт і підвиша його ніби, висше держачись за спину її.

До сього часу не можна довідать ся, що має бути, чи хлопець чи дівчина. Тепер вже згадують, що воно має народить ся. Це можна узвать прямо, скоро почувєть ся, бо хлопець дуже кидаеть ся, тіко не так часто, а дівчина кидаеть ся частіш і в однім місці, коли хлопець кидаеть ся по цілім животі, аж страшно. Можна і по морді узвать, бо як дівчина буде, так прямо на морді у матері таке работиння, як жаби порозпинали ся, а як хлопець, так на виду нема нічого, тіко синє попід очима. Сама жінка теж тіко по цьому й пізнає тій скаже, що хлопець кидаеть ся рідче, а дівчина ні.

Так уже і направляють свої мисли батько та мати, як їм здаєть ся, чи буде дівчина, чи хлопець. Хотять, щоб наслідник був, то радіють; хотять, як уже в хлопця, щоб дівчина була,

поміч материна, а воно так і покаже, також радіють, а як не так воно означа, як би їм хотіло ся, хоть не тужать, але й не радіють дуже. Так уже і буде, кажуть.

Заміток та звичаїв яких таких, щоб непременно їх тіко й можна прикласти до того часу, як почувть ся мати, то чуть і нема таки їх, чи жінці було легше виносювать у цей час дитину, чи щоб дитині як инакше підсобить, чи як — нема нічого такого.

Так усе на волю Божу. Одна окрайка тіко й слуге на це. Анї зіллїв ніяких, ні шепотів, ні янич заміток, — нема ніяких. Ходить скрізь і в гості і до церкви і до людей, скрізь, скрізь можна. Вдивлять ся не можна, анї красти і в піч лазить не можна, щоб дитина не була вдушлива. Але все дужче придержують ся, як уже важкою стане. Тоді-ж найбільш заміток цих є.

59. Важка жінка.

„Важка вже стала“, кажуть, як жінка ходить з дитиною після того, як почувла ся, а як вже близько того, що розсиплеть ся, то тоді кажуть, що „дуже важка“, „на силу прихилить ся, така важка“. От і найліше з часу, як почувть ся і поки найде ту дитину, звать ту жінку „важкою“. „Черевата“ кажуть, але на весь час береміння, от так, як би „кітна“.

Як уже жінка стане важкою, то тоді це усім стане видно. Помічають се, як яка здорова, ось по чому: На лобі будуть латочки такі, часом білі і чирвоні, а часом і инакші. Але латки на лобі будуть. По цім латочкам, які вони є, угадують, чи буде хлопчик чи дівчинка. Помічають ще й по тому, чи скоро буде з дитям уже, як на литках мозулї, такі вузли ниначе з запеченою кров'ю з'являють ся. І по цих вузликах угадують; скоріш дівчинку — кажуть — як вони дуже показні. Щоб ворожили ще, цього не знати. По долонях у чоловіка і жінки угадують, або, як кажуть, врожать знаючі знахурки. По тим яркам, що перерізують долоню, угадують і скіко дітей буде і скіко хлопців і чи щасливі будуть і чим будуть жить. Але цьому мало хто вірить. Тепер уже і ворожок знаючих таких нема і віри їм нема, де ділась. І того, щоб по долонях угадувать, цього не поводить ся між людьми нашими.

Важкою ходить жінка неділь двадцять. Одначе не кожна жінка виносює в собі рівно днів: одна перетягне через девять місяців, а друга не донесе трохи. Як переносять за сорок, то тож угадують по цьому, що хлопчик буде.

Як воно жінці, як вона вже ходить важкою? Звісно, що їй вже тепер трудніше. Двигать ся їй трудно, ні перегнеть ся до пуття, ні побіжить, ні злізе, ні здійме собі нічого по волі, як перше. Це час найтрудніший. Є одначе і такі, що і в цей час не короводять ся цим лихом. Колись то, кажуть, що й стидили зараз жінку, як вона нарікає на те, що їй трудно у ці пори. А тепер то вже й вважають трохи, як де пожаліть ся на болізню або що од того, що вже вона дуже важка. А слабі жінки, то таке поведось, що й умлівають у ці часи. А вже звісно, що до роботи їх не невольять. Їдять у сі пори поменш. Як коли, то щось аж приболить наче в середині, занає і в очі стемніє. А то вгомонить ся собі на якійсь час і легше стане під кінець, то чогось аж присідає, мабуть, щоб легше їй було.

Щоб яка инша переміна ще стала в почуттях жіночих на сей час, то не замітно, щоб ще що де казали. Знають ото, що вже циган тих там за дев'ять місяців назбиралось доволі і дитя вже побільшало меж ними лежачи. І всьому своя сила і свій час. Прийде пора, так буде; прийде друга, ось стане і їй легше, аж доки не доведеть ся їй знов перетерпіти те саме. За инчими поносами жінка все безсильнішає і не та все стає. А поноси своїм чергом проходять; народженне однаково забирає, чого йому треба, і хоч мати не раз не пускає, хоче наче живосилом на світ вийти. Часом то як жінці трудно виносяють їх або й родить, то задумуєть ся на такі порядки і часом і запеняє на Бога: чом — мов — так воно не зроблено, як ото з хлібом св'ятим або з деревиною; зерно впаде і виросте скіко там других зернят, а землі і байдуже од того: що не посій, вона знесе. То так би й чоловікови із неї-б виростать. Другі-ж жінки, та мабуть і всі вони такі, ті, що їм трудно це діло ведеть ся, то радіють, що ото вони таки до цього діла здалі, щоб мир од їх родив ся. Хоч яка слаба оце, як ходить важкою, проте кожна собі в думці радів, що ось таки буде мати. Буває на двох діло йде, як тепер повело ся: радів, що ось-ось і людина з неї буде, а тут же зараз і думка підникає, де то і як з ним жить доведеть ся, що тіснява така зайшла тепер у світлі. І ті, що убивають в собі плід нарощне, щоб не робить білш дітей на їх муку, бо є й такі, то й ті плачуть за ними, що їх не довилось вивести у світ.

Тепер уже й жінка не хвалить ся: уже обов привикли до сього і думають про той день, як воно знайдець ся та як там буде. Так само і хатні всі. Тіко ото тепер і думки є, щоби часом чого не пошкодить їй, бо вже живеньке є в утробі. І перше уважали на це,

але тепер багато білиш: найгірш боять ся, щоб не пошкодить ні на вроду, ні на здоров'ї його, ні на щастю.

Щоб тепер дитину зробити наперед щасливою, коли вона ще в утробі, то сього не роблять; а за те є багато такого всякого заміту про те, щоб не пошкодить тіко на здоров'ї. Задля цього зараз замічають люди, що важкій жінці не можна робить нічого такого, завіщоб їй совісно зробилось. От як, не можна красти нічого їй, ні слив, ні калини навіть з чужого садка, бо їй совісно зробить ся, щоб часом, дума, не побачив хто; а як вона ото візьметь ся за віщо небудь тією рукою, що рвала тебе з чужої деревини або приложить на собі ту руку чи на лобі, чи на щоці, чи на другу руку, чи куди у друге місце, то на тім місці непременно буде „знать“, або як на його кажуть „буде родиме“. Це така латка, на цвіт похожа, на те, що і вкрадено було.

От як N-ва жінка, що на щоці і кругом ока така латка в неї, як і слива вгорка на цвіт. Вона й сама знає і сама таки й мати хвалила ся, що то через те, що як врала у N. сливи і стрівожила ся, бо хтось надійшов, то втерла рукою піт.

От далі повинна важка жінка не трівожить свої душі, не злякать ся чого, бо буде і на дитині знак який, чи і приключить ся з ним ще що з того.

От як і із дівкою N-вою: чого-ж у неї підборіддя оттаке червоне, як у намисті наче? А то-ж того, що злякалась її мати пожежі, як ходила нею.

На дуже ярі, аж прикрі цвіта теж не можна задивлять ся, щоб врода не „скрасилась“. Та й ні на віщо, ні на скотину, ні на квітку не годить ся важкій удивлять ся: лиш на зеркало можна і у воду. Задивлять ся на півня, кажуть, не можна: з того-ж ото і серги були у хлопця. Кажуть, що образом буде на те похожа дитина, на що дуже удивилась мати. Кажуть також, що ото і похожа буде дитина на того, на кого тоді вдивить ся мати. Зашкодувати за чим небудь тоді дуже або зажалїть за чим, то це гріх од Бога і це Бог на дитині якось покаже. Або вдасть ся таке, що ні до Бога, ні до людей, або не житиме довго, або знак якийсь буде на йому.

Бувать в цей час можна жінці скрізь: і в гостях і на ярмарку і в церкві і на спорах всяких. Хоч є такі, що тепер, як їй і по тілі видно, що не порожня, не піде, де суд іде або змагання яке. Деякі матері не п'ють горілки, бо кажуть люди, що й вродить ся таке, що або запоєм питиме, або буде звідником, чи звідницею. Празника тепер і батьки і матері дуже боять ся, щоб не скарало.

Не тіко празник той скарає, скіко людська сила; уже-ж не вкрив ся тепер хазяйка, що такою ходить. А як у свѣто що робить, то хтось і подумає зараз: „Ого-ж ходить, а лихо робить“ — а то вже не минеть ся. Як хто нишком робить, щоб ніхто не бачив, то воно й байдуже: свѣтлий не зачепить, але як явно, то не пропустить. — От на Івана Милостивого підважували коморю. Старий і врубав собі чобота.

Заміток є ще дуже багато, та все вони такі, що білш їх тримають не ув оден який небудь час беременности.

60. Як обходять ся з череватою жінкою, що їй вільно і не вільно і що люди про се говорять.

Як тіко вже дознають ся, що жінці стає на дитину, то покіль виносить її, все будуть казати на неї: беремінна або найшвидче черевата. Часом і на дівчину, як уже дознають ся, що з ним пожила, то хоч і не заїде на дитину, проте почнуть її пострікувати череватою. І в пісні сьпівають „дівка черевата“. Цим словом увесь час обнімаєть ся з часу, як заїде на дитину і поки не прийде вона на свѣт. І так усі й уживають це слово. Трапляєть ся, що як коли, при кому другому, та з учтивости не скажуть так прямо „черевата“, а замісь того якось вначе. Чуть, як коли, що кажуть: „кітною ходила“ або: „вона вже кітна мабуть, щось там по їй видно“. Одначе це так кажуть білш на овець, а на людину рідко.

Як ще має бути череватою дівка, чи жінка, то не гидує і не ненавидить себе за те, що мов отаке доведеть ся їй перейти. Часом і кажуть, що чоловікам таки краще Бог уділив, що вони не перемінюють ся собі і після того, як і батьками стануть. Одначе це тіко так, бо є й такі, що кажуть: „А я-б не хотіла чоловіком бути“. А то таки то ще й радіють, що ось і буде мати дитину. На своє жіноцтво не жаліють ся і закон свій масть за підхожий до себе і тримають ся його. Так само і чоловіча часть миру не має що небудь заважать жінкам за їх отаке переинакшіння, як стають череватими. Однаково, або й ще учтивіше поводять ся з жінками, ніж з дівками. Не ввійшло ще в силу, щоб бажали люди, щоб дівка однакова була і тоді, як зачереватів. Може де й є що похоже на те, що, мов, жінку міняє на дівку, але і то зрідка, ховаючись од людей і од своєї совісті. Та тепер воно таки і тут загляда якась зміна в життю людей. Те, що колись було і що рівно для всякого було, те, що є настоящим і не здавало ся не таким, на те тепер і підкопують ся. Набирають ся люди всілякого духу по заробітках,

але воно й вивітруєть ся, так що тепер в череватість не то що, а бажане і завидне у життю. Гірко стає, що нема де діть ся людині з дітьми, але се инча річ: чоловіки люблять череватих жінок, а череваті жінки не ремствують за це ні на себе ні на Бога. Це-ж на розум людський діло не грішне, не стидке, не погане і не осоружне а замісь того величність наче в. Череватість, коби по закону, то й дорожать нею.

В життю свому глядять ся черевата свої колії дуже і своїх звичаїв. Так само і од людей буває їй рівна пошана; скрізь установлена їй свобода і ніякого упрету нема. А тіко чогось самі жінки не поохочують іти у волость, у розправу, на скарги, зводниці. Є й такі, що не понесуть дитини христить, як просять їх у куми, і не хогять присягать. Божить ся не будуть; кажуть, не можна. „Як ото вона таки присягаєть ся і ходить такою“ кажуть люди, як почують, що беременна жінка клянеть ся перед ким небудь, або: „як таки вона божить ся ото, а ще й такою ходе“ додають люди, бо всі боять ся, щоб Бог її не скарав і отого дитяти, бо цього боять ся, щоб між миром щось неподобне було.

Скрізь можна жінці бути, але і тут треба знати закон.

На похоронах от, як уже їй хочеть ся бути, бо то рідне, чи дружина яка вмерла, то як починають похорон править, треба їй вийти з хати, щоб не чуть „вічної памяти“, як стануть сьпівать попн. Та не можна їй у домовину заглядать, бо тоді саме вона дуже зажаліє; то щоб чого не трапилось. А то ще й через те, кажуть, не можна, що як зачує „вічну память“, то вродить ся в неї не вродливе, неохайне, юридиве, таке наче „не всі дома“ і „до памяти ніколи не прийде“, „таке воно собі“ — кажуть буде. А як часом не остережить ся та загляне у домовину, то тут й буде лихо.

Не можна і лаять ся такій жінці і нічого незаконного не робить. Проте буває, що лають одна одну: „Щоб ти і не обідріла те, що носиш“, „щоб з тебе канатом тягли“ цебто, щоб роди були тяжкі. Часом і кленуть ся: „щоб ти так поправді оте побачила, як ти мене бачила де тоді!“

Зі звичаїв ще от що: у пазуху не беруть крашанок, соли і грошей, бо не годять ся. Не повинно ся вперізувати окрайкою, бо „гріх“ душить дитину.

В увесь час береміння лізуть чоловіки до жінок і живуть з ними, як перше, за день хіба до оброднювання перестають. Та є такі, що й того не дуже глядять ся. Жінки не змагають за це з ними, і трохи ні, а ще наче і сами поохочують до сего; як хвора

чим, то тоді хіба вже не чіпають ся її чоловіки, кажуть, : це безсовісно вже буде.

Як же поводять ся хатні з молодницею в часі береміння?

Як є в сім'ї і другі, не тіко сами чоловік та жінка, а є ще і батьки і брати і сестри, то з поступків до того, поки й розсиплеть ся, в увесь час береміння однаково її ставлять в хазяйській роботі. Ого тіко що вже як череватою стане, а це звісно стає і старшим і дітям, то якомсь кожде з них почне поважніш дивить ся на неї. Якомсь і ненарошне, само по собі стаєть ся, що старійшою вже в сім'ї вона стає і через те і поважання якомсь до неї знаходить ся. Оце й сердите буде которе, а воно вже й не так гримає на неї, особливо, як це вона вперше стає череватою. За другими ото вже звісно і не диво, що поважаючиш обернуть ся до неї: вже вона така білше і жила і білше лиха знала. Звісно, як хороша людина зачереватіє, то її ще білш тепер люблять, іще білш жаліють її; а хоч і не дуже любима молодиця забеременіє, то й тоді знайдеть ся ласка до неї у ті часи. Батьки приязніш до неї обертають ся і в роботі помагають: скоріш за водою, щоб подать кухоль, або й до сусіди чого треба, то хтось її переміне. Чи й далеко куди, або до важкого чого їй треба приступить робить, а є кому перемінить, то переміне, а як хто не хоче, то хтось з боку гримне зараз: „А тобі нема й сорому перемінить? удавило-б тебе, як би й сам зробив без неї!“ Проте на це не вважають молодиці і не ждуть, щоби хтось там таки за неї щось зробив, а роблять, і годі. Але в добрій хаті не повинно бути так. Свекруха часом не шкодує — хіба люба їй невістка буде, але це не скрізь, — бо давно вже їй хотілось, щоб уся її робота перейшла на невістчині руки. То це вже тут, бачать люди, треба різнить ся синові. Часом дві невістки в хаті або й білш, то тоді вже одна з одною в переваги наче грають. Та собі хитить ся од роботи, а та собі; часом і сварка здійметь ся і котрась з серця і за важке вхопить ся. Але не довго так буває, бо старші оден за одним одрізняють ся од батьків і од братів, а нежонаті брати часом сами помагають невістці. Часом як б'є чоловік беремінну жінку, — а буває й таке — то хтось чи там батьки, чи брати, чи й люди попірає його: „Ти-б же таки поглянув на неї, яка вона, хоч, коли в тебе там душі не має. Ти-ж знаєш, яка вона, а ще й б'єш! Бога в тобі не має“. Брати, буває, обороняють словами або й силою. Буває часом і таке, що ще підбиває свекруха сина, щоб побив жінку. Та це дуже рідко!

Сусїдки, молодиці, кожна ото вже й знає про другу, бо кожна про себе усе чисто скаже. Є такі, що криють ся, боять ся хвалить ся про себе, мов: не в таке время скажу, чи як, та щоби не случилось чого. Та й матері про них так само не прямо кажуть, що ось тоді обродинить ся невістка: „Як дасть Бог того случаю діждати“. Самого слова „обродинюватись“ і так ніхто не скаже, наче боять ся, чи не скоїть ся через це чого небудь. Це прямо в закон увійшло.

Як зайде де на розмову, чи під ворітьми, чи коло криниці, то дівчатка прислухують ся і собі до їх розмови, а ті не боронять їм слухать. Часом і до мови приймуть, але не охоче, і сама дівчина якось не гарно себе почуває, як прийде вести з старшими розмови. Але білш, що слухають та набирають ся розуму. Хоч бува, то й кажуть: „ще їм не годить ся; діждуть свого, то тоді і взнають“. Часом і налають: „Ти би таки оступилась“ але білш то і не дивить ся ніхто на це. Слуха то й слуха: воно-ж правда. Та трохи зачервонїє, а инча то й вмїшасть ся слівцем в розмову.

Чоловікам пристать до їх розмови про що жіноче трудно. Тепер то воно є і таке, що однаково і чоловіки жіноче лихо знають і совітують ся з жінками про все, але ще до не давна не вмїшувались до цього. Ті балакають, а навернуть ся хто з чоловіків, то й замовкнуть; своїх або таких дуже знаючих не прикривають ся. Як знаючий чоловік який де є, то його й питають. А так то криють ся і соромлять ся, хоч знають, що хлопці про усе знають. Як хто з молодших запитає, то й кажуть: „Не питай, бо старий будеш“. А як коли то й підшутять: „Снитай он у тої або у того“ — а ті знов відсилають деінде; та там посмішка тіко вийде або одбрунуть ся: „ворожка поробила“ або „вова у матері“.

61. Жінка „на днях“.

От-от ждуть уже народженнятка у хатї: з недїля вже оставть ся до вилїченого часу 9 місяців. Це останнє время беремінна зветь ся „на днях“; кажуть „на днях була“, „на днях ходить“. То так кажуть і до скотини, як уже чи корова чи вівця найде собі телятко чи ягнятко; одначе се вже од жінок сюди навесено.

Вилїчений по недїлях день, як має розспатись жінка, от-от уже підходить. Уже і сама молодиця дожидасть ся сього свого времени і сам її чоловік і усї хатні. Чужим та побічним людям, звісно, про це байдуже: так десь которе щось скаже про таку жінку, тай годї. Хиба, як ждуть, що з якою там жінкою може стати ся

що надзвичайного; чи побито її дуже, чи дуже слабосила, чи може геди вже перейшли, чи що инче; тіко тоді цікавіші і другі. Хатнім до того більший інтерес вже.

Сама мати-молодиця (хоч кажуть, молодиця на молодших тіко жінок, проте молодницею буде і стара жінка, аж доки родить перестане) усе одно має вже на гадці. Навіть у такої, що здорова, одні думки вертають ся. Ці останні дві аж за півдня до того, як уже й розсиплеть ся, проводить жінка сама. Щобя сказати, що час сей якось одмітніший, то ні: поводять ся так, як і перше поводились. Тіко що тепер діло видніше стає і думки передумують ся прямиші і рішучіші. Часом людина як у похміллі п'яна стає на сей час: найбільш обхвачує їх це, як ходять за першою дитиною; тепер їм найстрашніш, страшніше ще, як в самий час родів. Тоді то вже одне, терпа тай усе, а тепер то треба обвикнуть з тим, що болітиме. Часом ще і од того морочать ся, що, мов: „Може не так, як у людей буде у мене“. Ну, але заспокоюють ся: як смерть з цього, то хай буде й так. Декотрих то заспокоює те, що кажуть, що смерть з дитиною у рай уведе. Оттак то сим, то тим підготовлюють себе до родів. Але деколи, як прийдуть клопоти в хаті, то й забувають на те усе і журять ся, хоч і кажуть, що їй годі чим не будь клопотати ся, щоб не було яких ознак на дитині. Старіші в хаті, батьки то що, то це в сейчас глядять звичайно за всім і як опатні люди, усюди дають свою руку: зараз полагождать, посовітують або й полають, або од зла одведуть а на добро справлять. Ї свекрухи, що й підсовітують не добре, щоб звести зі світа нелюбу невістку, але не чують нігде ще, щоб на кого можна було указати. В хаті усі помагають їй; чи зроблять їй яку полегкість, чи на поле не пустять або до алих людей у хату, чи прилагождать усе потрібне, щоб не бігати опісля. Так само і чоловік на усе звертає увагу, тіко, звісно, один дужче, другий ні. Один чоловік то ще гірше боїть ся за жінку на сей час, як вона сама, а другому знов і гадки про се нема. Як який, то ще заздалегідь наготовив ся, щоб і намелено було і накуплено, а як ні, то тепер почина купувати. В бідности великій, то вже воно однаково на цей щот. За це у голові, в серці у цього, що ось-ось має стати батьком цієї дитини, однакові гадки забігають, тіко той на те верне, а той на те більш важить: що кому. Тепер чоловік наче переймаєть ся жіничним состоянем і наче живє її життям.

Що робить ся у жіничному животі, як вона саме ходить на днях, це трудно виказати, бо трудно вилловити, як це воно перероблюєть ся там від самого початку, од поступків. Мабуть воно там

чим раз білше росте і набирає. Не дармо то кажуть, що як у молоднці живіт болить, то дитина росте. Мабуть воно до того часу більшало, доки не стало на днях, і тепер то вже не вбільшасть ся і цей застої у жінки і називають „на днях“. Одначе він не усе рівний. Це мабуть од того, що деяка добре глядить ся та й здоровіша, а инча нечаянно або навмисне пошкодить собі чи роботою, чи чим небудь. Догадувать ся, як воно там справді, трудно, а вгадувать можна всяк. Уже смілівіш можна сказати, що на днях як стане, то вже усе готове і жде тіко свого часу, щобн прорунуть ся в няз.

Ознаків, щоб і другим по них замітно було, що це вже як раз на днях, не має одмітних. Кажуть, правда, що оті пятна на виду та вузли по лядках будуть дуже видні і все аж мінятимуть ся. Дивлять ся також на неї, як движить ся і по тому пізнають, коли вже не раз бачили її такою.

Сама-ж вона теж помітить, що це воно і затихло в їй. Звісно, за першим їй це трудно, а за другим добре вже виучить себе. Хвалять ся, що в цей час уже і кров деколи гублять; а це признака бува вже, що вона на днях. Уже віщує, кажуть, краплями, як побачать кров де од неї, чи на чоботіх, чи на снігу, як зимою.

Як уже жінка стала на днях, то не потягнеш її нікуди між мир. Ніяка не згодить ся ні до людей у гості, ні в дорогу, ні до церкви, хіба обшибеть ся, думаючи, що ще їй той час не прийшов, бо звісно, воно якось ніяково, щоб оце вона гуляла до сьогодні а завтра розсипалась, і це якось незвичайно і безсвісно було б. Бува, приключить ся з которою, що не вдержить ся та й пританцює — а се і не минеть ся. Дехто прямо каже, що порушила себе танцюваннам. Робота тіко не минає і в цей час у жінок, особливо в літі; зимою не те вже: прядуть лише або їсти зварять. Звісно, у піч лізти, золить сорочки, це й передше не можна було робить, то й тепер не прийде в голову.

Заміток держать ся тих, що й перше. Є, правда, і таких багато, що тіко у цей час глядят ся: от з хати нічого не дають, не позичать чи позиченого не оддадуть, ні продадуть, ні подарують. Це, кажуть, гріх і не годить ся. Але визнаать усіх заміток, що тіко в цей час вживають ся, дуже трудно.

Од грому знають щось пришептувать, бо кажуть, що грім тіко невинну душу б'є, а в їй дитина невинна ще, як янголя. Щоби жінок лихо не брало ся, знають одворот робить. Богато каже, що й жінка тоді невинна, як ходить такою, а ще білш, як є вже на днях.

Боять ся також гніву і через це сами жінки стережуть ся дуже, бо шкода двох невинних душів. Дужче як уперед правника боять ся.

Усякого поговору, бійки, переполоху стеретись треба. Давніш старі люди то не губили своїх заміток, а молодиці то тіко того, що уміють боять ся всего, а не запобігають нічого і не питають у старих людей, чи знає хто дещо.

Як стане на днях, то дитина уже готова. Тепер вже дивлять ся на ню, як на людину і ждуть лише, коли з'явиться на світ.

62. Розвій дитини від поступок.

В тягінности зачинає вже дитина прибирати вид людини. Се вже бачать люди, бо досить часто трапляють ся, що жінки скидають. Часом спливає дитина з кровю, а часом вийде на світ червона і тверда, як кістка, так, що й сокирою не розрубав би. Се дієть ся мабуть через якісь слабости у середині. Зі звичаїв знаний тільки один, що за скоро уроджену, мерту дитину ховають під порогом. Як вже дитина прокинеть ся, то вже знак, що вона вже жива і з душею. Тому боять ся тепер зганяти плід і дивлять ся на свій плід, як на щось живого. В часі важкости уважають вже жінки на себе, щоб не пошкодити живому плодови, а коли й тепер родить ся не живе, то тому вже винна якась хвороба. Душити не відважують ся, бо через те роди тяжші.

Погляди про розвій ембріона зібрані у Пльосса, Weib, I, 612—5, у Ranke, у Шмідта, 491 і д., у Stern'a 282 і д.

63. Згігнанє плоду.

Трудно сказати, як виглядає цей перший плід. Знають лише, що він все і все більшає і що ще він на чоловіка не походить. Знають це мабуть через це, що вже як тягінносте стане жінка, то бува тоді вже синне дитину, зараз після поступок. Тоді вона ще ні на віщо не похожа, тіко грудочка янше маленька та сласна, наче в павутинках таних кров'яних.

Тепер і можна ще чим небудь вигубить дитину. Є такі, що знають, чим се вигублять, і роблять се сьміло на поступок та не боять ся лиха. Але як вже в тягінности, то боять ся, а ті, що роблять це по просьбі других, не зроблять цього тепер та й скажуть

„як би з початку було — а тепер страшно“. Хіба вже жінка за-
давить чим важким у собі, аде діяк инакше.

Од поступок зачинаєть ся складать ся на людину. Тоді й ду-
мають люди, що Бог приміщуєть ся з душею; вложить душу
хлопця — буде хлопець, вложить душу дівчини, буде дівчина.

64. Рєвище.

„Рєвище“ — а деякі жінки кажуть „урєвище“ — буває тоді,
як зачнеть ся на дитину і скине вже сорочку — як перестане мі-
сяшне — і считає вже місяці; як стане чотири місяці, то прислу-
хаєть ся, чи чуть в собі дитину, а як почувєть ся, то вона рада,
знає, що вона її знайде; а як не почувєть ся на п'ятий місяць, то
вже журить ся: це вже буде „сплавня“, бо вона вже таки потов-
стїла або каже, що в її нежива дитина і жде вже, що може вродити,
таї лічать до девяти місяців; то вже скидають бува і в два
місяці, а у девять місяців і родять урєвище. Таке як камінь родить
ся, як кулак. У матері трєв таких родилось — не то кістка, не то
маслак, а сдиакє. З кров'ю виходить, а кров тече з б недїль. А на
выводинах каже понови: „Ходила дитиною, а вродилось божащо“. А їм
якась баба казала, що то не було-б того урєвища, як би це
сїдали на двір проти місяця. І мужчиці не можна, бо проболїє на
що набудь.

Ploss, Weib. I. XXX—XXXIII. стр. 670—683.

Місяць має злий вплив на розвиток плоду. Höfler, D. Krank-
heitsbuch, стр. 13.

65. Оповідання про недонорону дитину.

Одна жінка прийшла до суєди, до подруги казаеть, щоб взяти
мерезки. На ду пору я саме вєздужав, бо тоді, якби це вбєрехати
ся, так недїль щасє і во дві хворий був. Лежу собі трохи заспо-
коїшай, бо полєхшало так, що можна було думати, що я сплю. Та
жінка, що приходила понявати мерезки, так вєздужа вона й досї
якоюсь там середовою хворобою. Так вона не ходила нікуди гуляти,
са: тїко до бабів та до суєди, бо вони в двох товаришували. Про що
то вони не перебєлакали! Звісно, одна другій розкаже, як і в жи-
вотї повертаєть ся, як воно почало бодїть і од того дєкшало, як
мочало лічить ся. А од других людей вона одхилала ся, щоб ніби

вона й не нездужа а так тіко трохи хворів, чогось нездорова; а то так бояла ся, щоб не почитали люди, що у неї погана хвороба така, як пранці або що; і хоч люди вже договорювали, що вона мабуть поганою хворобою хворів і трохи не так з нею щільно обходили ся, а так усе одвергали її, щоб не вчащала до їх і на поседеньки.

На ділі ж хвороба у неї була не страшна нічого для других людей.

От вона сьміливо і розказує сій молодиці без усякої упинки, бо думала, що я сплю. Каже: „Ото ж ви кажете, що вам нездорово“ — каже сій молодиці, щоб була приключка розказувати свою хворобу. „А як я“ каже „мучусь, так мені трудно терпіть оцю хворобу, що й сказати не можу. То ж не шутка, оце я дві неділі з печі не вставала, так усе з мене леть ся таке, як коли жінки нездужають животами. Отож і мені, так часто, як Приська Затирківська розказувала. Їй було раз так, що вона трохи не пропала. Каже: ріже в животі та й ріже, а я, каже, таки терплю, не йду до бабів. Чоловікови хвалилась а він каже: та воно може так чогось розболілось, то воно й перестане. Я таки, каже вона, і терпіла, не ходила ні до якої баби, а то якось вийшла на двір, винесла свиням, а свині загриались, а я й штовхнула ногою свиню. Так, каже, як почало з мене лить ся. Я вже не стерпіла, почала ходити і до бабів, а то й мати разів тіко приходили та парили, — бо її мати лічить жінок і бабунь; так, каже, бачила своїми очима, як вилилось із мене у капшучку, а то вже воно „зав'язалась“ дитинка, та тіко що вона його через віщось скинула.

Раз так було: ходила я вже 13 неділь такою, ну, та чогось я і скинула оту дитину, так знати уже було, що й хлопчик був би.

„То, каже ото вона, що я дві неділі вилежала на печі, так за сю штуку розказувала у нас баба Гусачка, як ходила її парити, тоді-ж ото вже вона на печі лежала. Прийшла до нас баба Гусачка но якому то ділові тай збалакалась з Оляною за Марію. Так зветця та жінка, що каже, дві неділі на печі лежала. Каже Оляна бабі: „Чого це Марії щось ніколи не видно; мабуть десь дічитця? Баба й каже: „Не лічитця. Якби воно християне, то хіба-б воно скотіло доводити себе до дьха, а то ні. Отож, бачите, вона нікому й не хвалила ся, думала, що так мнетьця, а воно ні, та тіко доведа себе до гіршого дьха та й годі“. Пита Оляна: „Що-ж там таке, бо ми хоч і близько живемо, а про те нічого не знаєм“. „Еге, не знаєте!“ каже баба, „ото, якби воно розумне та чи вже так прийшло, тоб прилекала бабу, і воно-б її пройшло і ніякої-б порчі не було

і самаб себе не звівчила, а то ще й людей дуре. Нехай одуре свого батька, а я вже знаю, чоґо вона неадужа. Прийшов Олександрій“, так звав ся Марїїн чоловік, каже баба, та мямрить під ніс: „Ідіть бабо, будь ласка, до нас, бо чоґось Марія неадужа“. Одяглась я і пішла. Приходю до неї. Вона лежить на печі, стогне і хвалить ся мені, що так у животі болить, та так з мене леть ся, хто його зна чоґо. Я кинулась до живота, погляділа, кажу: „Так ти, голубко, тев й не признаєш ся? Кому робиш урон? Цеж ти собі капієть робиш! Хйба це, кажу, сором чи страшно кого, що ти не прийшла зразу, скоро ти скинула ту дитину і десь закопала і навіть баби не призвала“. Думала, що воно їй так і пройде, а воно не так. Оце вона задавнила, та тепер і поухло все в животі. Вона думала, що вкряєть ся од людей, аж воно не так: вона тіко собі гірше наробила, а люди знатимуть“. Оляна каже: „Чоґо-ж вона таки людей бояла ся, хйба ж це їй так? Людїм теж так бува! Та хйба-ж у цьому винна вона, що уже так прийшло ся; а хочби й винна була, то щоґо би їй хто сказав? Хочби і піднімала наумисне важке або й що инче, поки скинула дитину, то тож їй кожний скаже, що то її добра воля і що хйба перед Богом буде одвічать“. Баба: „Я чула, що Кабзівська невістка менча, та вже другого не доносила. Каже, нарощне підніма важке та скака з чоґо небудь, щоб скинуть. Хвалила ся стара свикруха тії молодиці, що, каже, не понаравилось їй у їх жить. Отакі то є люди“ — каже зітхнувши баба. „Як би вони розумні, то вони так би не робили, а то і зробить зле, і себе звівчить і другому клопоту наробить. Та треба вже йти до дому, вже досить насиділась“.

Устає баба з лавки і йде до дому. „Пращайте, оставайте ся здорови“. „Щасливі йдіть з Богом“ одвітила Оляна. Баба пішла до дому а Оляна осталась дома своє діло робить.

Оляна каже: „Хто його зна, що ото воно за хвороба така. І я як була дівчиною, ще як я таки нічоґо не знала“ (тут вона скрито доказує, що вона ще з хлопцями чи з ким там не мала ніякої приключки) так вено з мене один раз як почало лить ся. Та якось Бог послав таку жінку, що уміла одробить. Ото якось один раз, забула тіко, чи перший, чи таки мабуть другий раз була на заробітках у незацького, так ото воно мені тоді так трапилось. Так там так не можна, щоб легти та й лежать, бо там треба порать ся. Так я таки не лежу, щоб, бачите, не знали, яке в мене лихо, а люди бачать, що я неадужаю. Питає бариня: „Ще ти Оляна неадужаєш, кажить ся, що в тебе болить?“ То я все було кажу: „Хто його зна, чоґо воно мені так не гарно“. Ну, так вона й ба-

дуже. От я натерпілась, що вже почала висихать. Та якось побачила на самоті птишницю, що жила там у економії, а вона така була, що знала дещо. Побачила її і розказала їй про своє лихо. От вона тоді й каже: „Та й дурна-ж ти яка, ти-ж би мені зараз і похвалилась, я-б тобі щось зробила, от би воно давно пропало, а то й мучить ся стількож“. Та тоді каже: „Возьми-ж ти та наготов вагани та сорочку надінь стару а другу, чисту возьми з собою“. І сказала, щоб пізенько вийшла у садок — а там ото коло економії садок засажений, не родюче дерево, а лісове. Так я все те забрала, що вона казала, і вийшла, упоравши ся після вечері у садок. Трохи посиділа, коли це приходе. Принесла відро води, нашептала ту воду а тимчасом сказала мені, щоб я була готова. Я сіла у вагани у старій сорочці. Вона мене облила тією водою і каже: „Уставай“. Я устала, стару сорочку скинула, в котрій мене обливала, та наділа білу, котру принесла з собою, як ішла сюди, і пішла тоді я у своє місце, а вона у своє. З тих пор як руками одняло, перестало і в животі різать і лить ся з мене перестало“.

Цю приключку вона виказала, як можна догадувать ся, щоб виставить себе невинною і остать в роді чесною, незаміченою в тому поганому ділі. Після того, як була на заробітках, то була дівчина таки собі на всі боки, тіко що була дуже хитра. От як вона ішла заміж, так весільні заводили її у коморю то вона показала свою химерію. Її чоловік аж плакав, що нічого не зробить, так його задурила. То се так можна думать, а в тім морока її зна, чи вона бреше чи правду каже; хоч вона себе і дуже оправда і виставля себе на самім ділі чесною, та роздививши ся на всі її артикули можна догадувать ся, що вона була дівчиною спорчиною і то що з неї лилось, то похуже, вона зробила щось, щоб дитини не було; та то вона думала, що то так пройде, а як побачила, що нічого не вийде, то попросила птишницю... а в тім не ручаюсь.

66. Сьомачата.

Сьомачата, се діти, що родять ся живі на сьомому місяцеві. Живуть вони, як і ті, що породили ся на девятому, а часом то й краще. Їх у нашому селі чимало перевелось: оце й покойний Н. сьомак був. Тіко ото кажуть, що вони замирають на сьомому місяцеві чи аж на сьомому годові, але як перейдуть оце замірання, то вже житимуть і білш як за сотню літ. Не знати, чи кожне воно, чи так тіко деякі замирали — та люди про всіх вже так кажуть.

„А які-ж вони і чого родять ся на сьомому місяцеві?“ „Бог його знає! Вони однакові діти, як і ті другі, тіко що не будуть так зараз усього розбирати і виглядатимуть так, як би лише купи держали ся. Я не бачив, але розказують ті, що їх мають. Мабуть воно й зароджуєть ся на сьомачата.

Ганна Івановна Фецайлова — теж сьомачка. От як дитина родить ся на 7 місяці, то її на руках обполощують, бо страшно, щоб не зробить чого її. От Фецайлиха на камені в клочку лежала, щоби не задушила ся. І до 12 місяців воно таке собі однакове, не плаче і не росте, а через п'ять місяців після цих сьоми місяців то вже починає і рости і плакати, як і временна дитина. Тепер вона — Фецайлиха — така молодиця гарна, низькувата трохи, а в собі товстенька. Кормлять так: зациркують прямо молоком із груди, доячи себе, бо само воно не хоче брать і не може. От так кормили у паламарчихи цілих 2 місяці.

У Романихи те-ж таке було, що на сьомому місяцеві родилось, але лиш день пожило. Та хвалила ся, що таке воно було, що через шкуру кишечки було видно. Таку дитину до 5 місяців треба зациркувати.

Чого воно так, що воно раніше знайдить ся, ніхто не знає. Мабуть так то вже в йому самому є, бо щоб од матері, то ні. Як на 8 або 9 уродить ся, то не житиме ні за що, а як на сьомому, то буде жить. Така вже стать у цих сьомаків. Оця Ганна, дев'ята була, найменча, вийшла вже за між і діти має, самих хлопців, здорових, таких, як треба.

Сьомача хрестять, звісно, зараз, так само, як і те временне, що на 9 місяцеві. А тих, що невременні, то баба поливає і впуска йому в рот води сьвятої. Сьомача хрестять як слід, з кумами. Воно плачу ще не має, але руками володіє. Таке дуже маниюсеньке.

Сьомаків було в цьому селі далеко більше. Їх знають усі в селі і називають відьмами-самоучками. Дівка сьомачка як родить ся, то буде безпремінно відьма. Тіко така і чужого не візьме і свого не впустиєть.

67. Розмови про душу дитини.

В суботу, як сонце звернуло вже з півдня, повезли ми з батьком санками олію бить до р...ої олійниці, бо тут не далеко, і людей сходить ся трохи побалакати. Були тут не тіко сами люди, а було й дітей штук з кілька, і хлопці пастухи, що попривозили олій бить

або поприходили з сусідських хат поврутити барана¹⁾). Хлопці-пастухи тут коло барана мотають ся, а люди коло пічви розговорюють, про що хто заведе.

Н. казав, подивившись на хлопців: „То-ж то етіко воно дітей ходе — тож то буде людей! Еге, люди прибавляють ся, а землі не прибавляють ся; чи воно цар дасть коли тій землі, чи мабуть ніколи ні — хто його зна, як воно буде. Ну, це діти бігають, а скоро будуть люди, а як воно, чи дитина, поки ще не з'явиться ся на світі Божім, чи воно в де небудь, чи нема ніде?“

А Савка р-ий каже: „Воно то в й тоді тіко, але воно не на світі, бо воно аж-аж, як найдеть, ся то тоді аж воно стає на світі; а в утробі матері, хоч воно там і живе, то ще-ж таки не на світі“.

Н. спитав ся: „От як у животі дитина, то це ще хіба воно не на світі ще, чи як ви там кажете?“

Савка каже: „А вже-ж ні, бо воно-ж ще не баче світа, а вже як найдеть ся то тоді стає на світі“.

Н. питає: „А чого-ж то воно, що як у животі дитина, то чогось кидаєть ся, чи ногами брика?“

Савка опять каже: „Ото-ж воно кидаєть ся у животі, бо йому браво так стане, чи так струснеть ся чого небудь“.

Н. пита далі: „Ви кажете, що воно так. Якось ви собі й надумали там так — я не знаю. А як воно до того. поки ще не зачало ся в утробі матері, чи в воно де небудь, чи нема його ніде?“

Савка: „А як же! Воно в й до того, поки не зачалось, тіко не воно в а душа його, бо тіла ще-ж нема тоді!“

Н. пита: „А де-ж душа тоді находить ся, поки не в дитині?“

Савка: „Душа тоді находить ся коло Бога, поки ще не ввійде в дитину. Ще, коли хочете, в діти й бездушні, такі, що нема душі, хоч воно в утробі“.

Н. пита далі: „А які-ж то бездушні діти?“

Савка: „Оті ото, що находять ся не живими; в йому-ж нема душі, бо воно ще в животі не заворушилось; жінка не доходить ним і скине непременно“.

Як завів балачку дід Савка про душі, що в Бога вони є, а як тіло стане зачинать ся, то він і вкладе у нього одну душу, то другі підхопили зараз. Один каже: „Як та Ганна все каже на свого: „Пелипку, Пелипку! Наше діло робить тіло, а Бог душу вставить!““ Другий: „І отак вона, як п'яненька, все каже Пилипови.

¹⁾ Це складова частинна олійниці.

Хай він чим зажурить ся, вона зараз свої йому заспіває". Третій : „Та й настало так тепер : не весіш з матню, а Бог уже й з душею". І на що він множить той мир?! Оттаке тіснення скрізь, а він свої!". А той : „Знає, на що дітей посилав, знатиме, як і держатиме!". Третій : „Та це вже видно, як ми держимось".

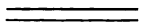
Перший : „Сківо-ж їх, тих душ у Бога є що вмирає усе менче, а родить ся більше. Чи буває так, що дають душі у дітей з тих, що повмирали?"

Дід Савка замікав ся і на силу сказав : „Та мабуть у його крім цих душ, та є ще й другі".

„А деж він їх держить" — спитали.

„Та де-ж? Хіба я знаю, був там, чи що? Така то у людей думка, а як там воно, то хіба його вгадаєш?"

Почали знов той свої, той свої. А діда Савку я і після ще питав, але він знов те саме казав, що Бог готові душі уклада у тіло.

III.

Р о д и.

68. Назви.

На саму хвилю, коли родить ся дитина, мають люди такі назвища: роди, род, родиво, понос (прим. „одного поносу“ або „за цим поносом не видержить воно“), рясипалась, поклад (хоча се послїдне в широкому значінню і вперше можна почути в поступках).

Уживають ся при тому всілякі звороти, мисли як прим.:

1. „Чи це вже вони (дїти) усе одного печива?“ „А вже-ж рідні!“

2. „Та я другий, звиняйте, у батька!“

3. „Робота є, а хто її робітник — робота й докаже!“

4. „На роду як написано“.

На трудні роди є також всякі назвища, так: перейма, зступалась молодниця, важкі роди, трудне родиво і багато похожих.

А говорять під цей час:

1. „Любила солодко, то родить гірко“.

2. „Мабуть ураз був“, бо як ураз, себ то повреждена матка, то дїти дуже трудно родять ся або їх і зовсім не буває.

3. „Зступала ся молодниця“. „Спер ся у їй бруд“, цигани. „Одчинїть врата, нате гроші, може їй полекша“ кажуть до попа, і багато инчого.

4. При родах каже баба Лавруська: „От Господь болів не дає!“ Так усе казала, як дитина довго не родилась. А породила: „На що ті болі, бабо? Мені і так терплячки не має“. „Та нічого! Господь і перейму дасть“. Так звуть час, як після болів і полегчає.

69. Повитуха.

З багатого двору старі баби не хотять бабувать. Бувають баби бідніші, бо їм є на родинах дохід. Хоч і кажуть деякі баби, що вони бабують за ради спасенія — от так, як ради спасенія пересиджують ніч над мерцем — але білш того бабують вони а навіть пересиджують над мерцем через те, що їм щось перепадеть ся та й пошана їм од хазяїв і од людей. Инча баба то прямо каже: „Я тіко в людей хлїба кусок із'їла“. А друга, то ще й виговорить чоловікови, як її не покличе, обмине, чи як там. „Ба! як за першим та бідніший був, то й кликав, а тепер то й не позвав мене“ — перекаже вже через людей, бо в вічі соромитиметь ся виговорювать. Хиба вже дуже зубата буде, щоб рішилась, бо вони ще — оці баби — і спесиві. Клич її, то ще й одговорюють ся: „Ніколи мені“, „та я вже слаба та не та стала“, „та вже воно час і перестати мені цим грїхом бавить ся“. Як що чоловік вночє її благати, то вона ще білш задасть ся і таки зараз і вбирасть ся іти з ним разом. Як же не уміє ублагати її словами, як „та вже цей раз бабусю послухайте, ви-ж таки і за тими у мене бабували і у батьків моїх теж було бабусте“, то вона й замотузить ся і одговорюють ся, та гляди і зо-станеть ся. Той найде другу, а ця мовчки дмєть ся. Кожна хоче, щоб її прєвєзли і їх таки і просять дуже: Гірш од сього вразить ся бабу, як її брати, а потім за якою дитиною та й обминуть або переминуть на ничу. Тоді обіжена нашле або крякливці, або яке ниче лихо на дитину.

Гаврихи усі боять ся, але Кицька не вмїла нікому шкодити. Нахваляеть ся було тай годі. Була се собі віра баба: звістїш, то ще й подякує; було, що її і на гуляннях шанували таки. І маду дитину до неї поїшли, то послухає, а ничі то все пиху якусь тримали. А як не візьмеш то вона собі байдуже.

Де-ж кожна баба навчилась бабувать? Ніде! Навіть одна одної не хоче навчати. Кожна з них була колись молодлицею, жінкою, і бачила, що з нею робили баби, як вона водила дітей і як оберталась коло її. От її тіко трудно дочекатись, щоб хто покликав її першим раз до себе за бабу. А вже як піде до кого вона раз або де у свого сина, або там другої якої родини побабує нарощне, і сама набивасть ся: „На що той клопіт ще й з посланням за бабою, ось я сама, хиба-ж я не бачила, як воно робить ся?“ То тоді назвисньо її готове „баба“. А покликать її вперве можуть тоді, як не має де тїї баби; що перше бабувала, а другі або далєкб або й теж де не має, особливо в літку. То тоді мати зве, яку нападе найближчу

стару бабу, яка дома буде. І от тоді вже та й почне скрізь бабувати, бо її не боятимуться кликати, коли вона вже де бабувала благополучно. От далі, далі, вона набирається потерюхи і робить ся вже записною бабою. А звичаї, що їй казати, як у хату увійти, що робить на родах, родинах, молитвуванні, христинах і по христинах, це все вона знає, бо бачила, як у неї ще другі бабували.

70. Злоги і роди.

Од поступок одлічи три місяці назад та заміти той день і гляди його, бо в той день, як дїждеш, будеш і родить. Часом днем не донесеш або перенесеш буває, але це зрідка, а то повинно прийти точно. Так воно вже в Богові дієть ся. Замічають, що за хлопчиком перенесе день, а як не доносить одного або й білші день, борони Боже, то це не вренне буде дитя.

Як прийде цей день, то за пів дня до родів замітить себе мати і часом попросить, щоб за бабою послали. Як же є з старіших хто у хаті, то вона їх посоромить ся і не скаже їм нічого; от вони й сами помітять, бо вона з нестямку буде бігати перед родами за півдня і наче й місяця собі не знайде, то курім побіжить дати їсти, то до свиней надбіжить, то у коморю ніби за ділом пильним побіжить. Буде бігати, а їсти і в рот не візьме нічого. Потім ослабне і зляже недужою, слабкою. Як є старі в хаті, то ні за що їй не дадуть лежати, зараз почнуть лягати її: „Чого лежиш? Хочеш душу занести?“ Дорікають їй і все намагають ся, щоб вона вешталась а не лежала на місці. Як же помітять, що вона нездужає встати і ходити, то зараз пошлють сами за бабою, а її беруть попід руки і водять по хаті, скинувши окрайку і спідницю, а сорочку то вона ще заздалегідь перемінила на поганшу. Як водять, то струшують нею потроху — а лежать ніяк ото не дадуть.

Прийде баба, тоді вже все по її казці робить ся, бо баба повинна бути опитна, знаюча, стара жінка. По бабу, найбільше буває, йде сам батько, а то посилає кого небудь по неї. Як звістять її, то вона вдягаєть ся і йде до людей, де породіля є.

Тільки що увійде в хату, то не здоровкаєть ся, а каже, переступивши поріг тричі „Христос воскрес“ і раз нишком „Богородице“, а хто є в хаті, кажуть їй „Во істинну воскрес“. Як нікого в хаті не має, сама породіля, то вона сама їй і одвітить. А то, прочитавши „Богородице“ іде до породілі зараз. Сама роздягнеть ся і як здоровенька породіля, що роди свої видержує без піддержування, то баба постелить на полу для неї сяку-таку постіль.

Долі не стелять, бо боять ся простуди. А як що породіля дуже слаба, то вже баба сама коло неї тупцяєть ся — а постіль постелить хто инчий. Як легкі роди, то баба без клопоту розпорядить ся, щоб і у печі горіло і щоби літепличко було, а як трудні роди, то ото зараз укликають самого чоловіка породілі, як буває, що він де на дворі, хоча це рідко буває, бо усі чоловіки при родах бувають, а при трудних то сами під плечі і водять жінок, — і тоді без вання заставляють чоловіка простити ся з жінкою і він і вона просять одне одного опрощенія. Як се до трех раз не помагає і дитина не зродить ся, вивають ще й сусід і ті так само простять ся з породілею, а вона з ними до трех раз, бо то, кажуть, полекшає, як попростить ся з усіма, хто на неї нарікав коли. Як вже і після цього не полекша, то вже всі здають ся на волю Божу і молять ся собі, а баба найбільше: вона попростила ся з породілею ще скоро увійшла у хату; коли-ж забула попростить ся тоді, то в самий перед, перед простінням чоловіка, попростить ся, як замітить, що трудно. До попа не йдуть ніколи в світ, щоб що поміг, або чим посовітував. Буває тільки, що вже як і до смерті доходить породіля, то біжить батько або хто небудь з рідні просить попа, щоби „врата“ одчинив у церкві і так їх покинув, поки не обродинить ся породіля. Як коли, то й молебен наймають.

Щоб полекше було родити, не уживають ніяких медікаментів. Тут же замічають, що як хто з чужої хати, не знаючи, що дієть ся, навернеть ся туди за чим, то його назад не пускають, поки не обродинить ся породіля; боять ся мабуть, щоб і дитя назад не вернуло ся: кажуть, не годить ся випускати з хати.

Коли роди тяжкі, то сама баба помагає вийти дитячці і тягне сама як коли. За її невдачність не осуждає її нарід і баба бабує собі далі.

Дасть Бог, що вже діждуть, що народить ся дитина чи після трудів великих чи й звичайно собі прийде на світ, то тоді вже ніхто туди не вкасуєть ся, сама баба робить усе. Скоро воно появилось, тоді вона перехрестить його тричі, взявши на руки і або нічого не каже, або каже: „Во имя Отца и Сына и Святого Духа“ або „Господи, Сусе Христе, Сине Божий і Духу Святий“. Це послідне кажуть частійше.

Часом прийде уже баба, як обродинить ся породіля, бо й це буває часто, то й тоді вона каже тричі „Христос воскрес“ і береть ся потім далі за своє діло: загляне у піч, чи окріпець є і т. д. З народженням не поздоровляєть ся.

Тіко що дитяточко з'явило ся і вже баба похристила його, стане зараз матері лекше, а баба бере його і показує їй а, як коли, то й обмис його перше і аж тоді дає. Часом, як дитина з'являеть ся на сьвіт, то матері мліють. Тоді баби бринають сьвятою водою, а як її нема, що рідко буває, то й простою.

Часом трапляеть ся, що кров сьвіжа піде з породілі і не оставлюеть ся; тоді кльчуть тих, що вміють замовлять, а як вже се не поможе, то здають ся на волю Господню.

Як подивить ся або буває, що й подержить мати своє дитяточко на руках, то баба його зараз же бере од неї і укутує його і покладе десь у запічку або на печі, або що, а коло матері кладе під постіль несеєспремінно залізяку, чи то ножа, чи то кусок підіска, будьлі що, аби залізне; це задля того, щоб ніхто її не з'урочив — це б то се од уроку. Цю залізяку повинна вона до трех день, куди-б не йшла, брати з собою. Мати його кожний раз носила при собі „од уроку“, „од очей“. Те вже усі знають. Часом молодниця повештаєть ся де надворі та гляди і почне хвалить ся: „Мені чогось погано“. „А ти-ж залізяку брала?“ спитають її небезспремінно. Як підмоца залізяку баба, то не промовляє нічого, бо то воно вже так з природи заложено: „тверда, як залізо“, кажуть у примівці люди.

Після цього, як вже баба упорала ся з тим, шукає, як на-рожденне хлопець, сокиру, а як дівчинка, то гребінку або гребна, і зараз же за в'яже пупа дитяткови на вершок од животика і тоді до гребінки чи до сокири, а як де, то й не шукають нічого, а до порога прямо візьме баба та й одчикне по зав'язку пуп. Це для того до сокири або до днища одрубують пуп, щоби кожне до свого діла вдатне було. Не чутно, щоби де одрізували до книжки, бо ще з цього хліба не їдять; може це ведеть ся у попів та у павів, а в людей не чутно цього. Як одрізує баба пупа, то примовля: „Одрізаю пуп на вік, на сто літ“. Ця примівка законна, хоча инчі баби і білш може вміють примовлять і добавляють, що хотять. Але це закон, а то баб'ята охота.

Пупа зав'язують матіркою (урядивом), а не плоскінно, бо як плоскінно зав'язати, то буде неплодне, це гріх навіть. Через те й кажуть про безплідних: „Матіркою зав'язано, на жінку — крёмниця, а на чоловіка, — безклубий.“

Усі вірять, що як баба не зав'яже пупа на мірі, що або коротко або слабо, то будуть животи виходить. І через те ото шло-лодих бабів б'ють ся брать.

Кров усю і містище¹⁾, що вийде з матері, як народить ся дитина, не прибирає ще баба поки що, бо треба цим містищем поторкати навхрест новонародженне, щоб як житиме у світі, не вадило нікому своїми очима і не було врічливе. От візьме баба містище у руки і поторка на вхрест дитину, але нічого при тім не примовля. Потім викопав проти того самого місця, де дитячко народило ся, на полу яму заступом, посилає туди жита і тоді кладе містище зверху, вгортає туди усе, що вийшло з матері і загортає землею. Потім змаже діл, а породіля зляже собі на полу або усяде з прикритими ногами.

Ті тряпки, що були під породілею, позгортає баба, випере і одкладе потім собі. А тепер підкладе зараз під піч або і розтоплює, як не розтоплено було, і гріє купіль. У купіль покладе потерихи із сінця або гвоздичків чи яких інших цвіточків або сінця гарненького, як коли, до того, що на покуті було і на зелені сьвятки діл устлал. У цій купілі парить породілю і дитину. Попаривши покладе дитя на полу коло породілі так, а зрідка то і на печі. Тепер уже готовить ся до родин.

Щоб не було дитині уроків, щоб ніхто її не завадив чи очима, чи словом лихим, як буває засіхне на його уроду хто, то за для цього кладе сама мати коло порога вінчик, а на вінчик дитину, і тоді переступа його тричі, байдуже, що воно кричить і все за кожним разом силює та й каже: „Сама мати спородила, сама вроки і вочища одходила“. Три рази ото перекаже, а потім візьме дитину на одну руку, ударить її тим самим вінчиком по задняти, тай за поріг вінчик той викине і дитину кладе чи там на подушку, чи там у колиску, як уже її наготовлено.

Груді свої не дає мати скорше, аж як баба піднесе дитину, а згодом як де, то вже аж тоді, як од хреста принесуть, бо теж, кажуть, буде врічливе і не гарне на очі. А як дає мати груди, то дає спершу праве, бо як дасть ліву, то буде, кажуть, небезпременно лівшун.

В пелюшечці, ще не сповите, бо його не зараз сповивають, а вже як дуже борсать ся почне, лежить собі дитячко, а мати теж собі коло його одпочиває. Баба собі коло печі порядкує; чоловік її, чи хто другий, як є у хаті, чи то сестра, чи то брат, чи будьлі хто, уносе шаплик і наносить води у чавуни. Їх баба гріє а потім купає в купілі дитину і породілю. Купіль буває часом чиста, але

¹⁾ Містище і бруд увесь, що сходить з породілі, називають „очисток“.

часом накладають до неї садового сінця і квітків. Примівок нема при тій ніяких.

Як дитина родить ся у сорочиці або в шапочці в такій, то замічають, що то не добрий знак, дарма, що по других людях і по цанах радіють цьому, бо думають, що щасливе буде. У наших людей примічають, що то або москаль буде або в залізах, не доведи Господи, буде, а без наказанія не обійдеться ся. У инчих то цей знак суцять, туть у пилоч та дають пить дитині, а у наших сем'ях то його з містищем ховають у землю.

Баба скрізь порядкує сама в хозяйстві, а найбільше коло печі, бо хозяйка не здужає. Баба теж і за всіма значаєми слідить і їх виповняє, витримує всі, бо це її діло. Найбільш ото вона сама і свічки не дасть агасити, поки народження не обмолитується ся, щоб не було обмінчати, не дасть ото нічого з хати, хто би чого не позичав, а і з двору не дасть нічого, бо „не годить ся“. І ото вже, як трохи причепурить у хаті і скупає породілю й дитину і покладе на полу, тоді вже можуть бути родини, моргич по родах і баба заходжується за закускою.

Як поводять ся ж хатні, де в родні?

Як почне уже жєнщина кородить ся ото на все, то кажуть дітям, чи батько, чи сама баба, чи хто старший у хаті: „Ідіть собі діти гулять де!“ Старші до самі догадують ся і порозходять ся по сусідах; кожне візьме собі роботу. Як же що довго не родить ся дитя і мати мучить ся, то тоді усі, хто є в хаті, свідять дома і буває, що на їх очах і родить ся мати. Старі, то звісно, дома по всяк час будуть і доглядають породілю. Діти-ж висилають ся, щоб не кричали часом та не мішали в хаті; деякі висилають, бо ніяково якось дивить ся їм на матір. Та й через те ж таки виходять таки і старші з хати. Тільки у ночі лишають ся усі, бо ніхто не бачить.

Як спитає котра дитина, де ляльку взяли, то їй ото брешуть: „баба принесла“. „А де баба взяли?“ „У бур'яні знайшли“ або в очереті, як зимою. Найзвичайніше кажуть: „з піску баба принесли“.

Сам чоловік породілі, за такою виключкою, дуже чогось боїть ся і весь час в собі неначе. Часом і вдає із себе він, що йому це байдуже і ніби так собі, а шкура одстає в його і в голові здіймаєть ся все щось і світ у очіх десь далеко маячить. Старі, як є у хаті, і ті якось не так як звичайно, себе мають, бо всім відомо, що може бути в цей час і з жінкою і з дитиною. Страшно і поду-

мать, як воно м'якеньке і народить ся: і тім'ячко м'яке у його, і кісточки м'які тоді. А у хаті — стільки дітей. Умре мати і не зродить або сама на віки скалічіє, то тоді біда яка. Буває, що нелюбима молодиця в хаті а і то тоді серце не туди поверне.

На кутку всі ото вже знають, що сьогодні родить така то і дивлять ся собі на це, як на звичайну річ та цікавлять ся хибати, що когось і сусід на хрестини позвуть і кого саме. Надіють ся ті, що найблизче і що були найдобріші для породілі і її сім'ї. „Та ми в гніву трохи з ними, то мабуть і не покличуть“ кажуть сусіди, як питає хто їх: „А що це і вас мабуть на могорнич покличуть?“ або „та вони тепер багатчі стали“ або: „та у нас клопіт і свій тепер“.

а) „А що це у вас, могорнич буде?“ обізветь ся через тин сусідин хлопець або молодиця до кого небудь з тієї хати, де роди мають бути.

б) „Що це там нікого не видно у N.?“ кажуть часом у сусід за обідом — „чи не буде лиш товариша на тій парасочці?“

„Не чуть нічого, мабуть їй оце зараз день вийшов“ обізветь ся старша з жінок у хаті.

в) „Чого це ти сьогодні такий в'ялий при роботі, чи не зберався до N. у куми“ — зачепить жінка чоловіка.

„То і щож, то й піду, думаєш ні?!“

„Та йди, йди, тільки лиш проворніше мені коло дівок ходи“.

г) „А не піде до мене Охтиса на толоку?“

„Та ні, бо своя робота дома у його“ одвітить молодиця за чоловіка, як сподіваєть ся, що його покличуть у куми, чи там на могорнич.

„А чом це Охтиса між нами не має?“ кажуть толочане.

„Та мабуть ото лагодить ся до N. на могорнич“ підмітить котрий там чоловік.

„Так і є“, додадуть голоси.

д) Теж і про жінки буває.

„Чого це П не видно?“

„Та до N. у куми покличуть, то ото прибираєть ся, бо її-ж за кожних кличуть сюди“.

„Та це-ж звісно одніська кума! А там оце й родини сьогодні?“

„Так і є!“

71. Оповіданє про трудні роди.

Розказує молодиця, що була при родах другій жінці, побачивши ту молодицю, що привела дитину: „Бідна Одарка, вже ожила, ходи. Ви й не чули, як вона вела ту дитину?!“

„А не чула!“

„Ій, не дай Господи нікому так вести. Ото ж, як почала вона вести, то Господи мучилась, а то вже як привела, то ще гірше. Я й не бачила, нехай Господь сохроне всякого хрещеного! Як уже приведе ту дитину, то легше стане, а то узяла таки вмерла, побіліла як глина, затрусилась і не дихне. Ми з бабою таки поперелякувались та я мерщій давай її трусить, баба воду холодну лє на голову, на груди, у вуха, а я розтираю по тілі та гукаємо: „Одарко, Одарко“. А вона й не ворухнеть ся, а далі лупнула очима і сказала: „га“ та уп'ять і заніміла. Я так і зомліла, баба й собі побіліла, а вона лежить як полотно біла. Лємо ми ту воду та гукєм уп'ять, — ні, не прокидаєтця. Я вибігла з хати, гукнула її чоловіка, кажу йому: „Скажи матерям та йдіть прощайтесь, бо вже мабуть умерла“. Кирило, її чоловік, побілів, побіг мерщій до матерів; позбігали ся матері, — це було через лісу у сусідів, плачуть. Кирило сам себе не тямить. Вона була уп'ять прокинулась. Матері як заголосили, так вона захарчала і вп'ять умерла. Я кричу: „Не плачте, бо їй гірше, може це вона од того умира“. А воно-ж, кажуть, що як рідна мати при таким случаю є, так ото безпремінно буде важче. Так вони взяли, повиходили у другу хату, а ми вже з бабою доглядаємо. Я трясу її, баба воду лє й гука: „Одарко, Одарко!“ Вона тіко що ротом зівнула. Я мерщій води як линула, вона й ухнула, а далі й очувтувалась, стала й дещо обзивать ся. А я що страху набрала ся, ніколи ще так не бояла ся. Думаю, як умре у мене на руках, то ще мені гріх буде, бо я її таки на руках держала, а воно-ж люди кажуть, що у кого на руках умре така людина, то тому найбільший гріх буде, бо кажуть, що таку людину можна одволать, так, хоч коло неї і одна людина, а нас дві було. Так то вона аж третій раз як умерла та ожила, то аж тоді трохи очуняла. Матері породілі взяли її тоді гуртом, у другу хату перенесли, як уже трохи перестало з неї лить ся, бо як найшлось містище, як зачало з неї лить ся, так мабуть відер двое налилось. Так хто його зна, як вона ті діти вводи, отака жінка здорова, а не дай Бог нікому так дітей водить. Та вже вона, як поклали її у другій хаті, трохи очуняла. Зараз пішов Кирило, уніс горілки та випили по дві чарки,

чи що, і то вже прямо як сьвіт піднявсь. Усі ми порадили, а то й я бояла ся, як умре, то ще буде жлобіт.

Воно-ж іще кажуть, як багато людей зна, то важко буде дуже вести дитину, а їй же сердечній попало ся під такий день, що людей хто його зна й тіко знало. Се було саме на другий день на Пречисту, а у нас тоді мед був, — свекор був титарем, — тому й багато людей знало. А кажуть, що як багато людей знає, то ото усіх тих гріх треба переносить. Хай Бог милує. Як так діти вести, то лучче без їх быть“.

Записав Ю. С.....о від Оляни С.....ої 23/8 1896 р.

72. Оповіданє про трудні роди і кровотік.

„Ой вутіночко моя! Встаньте, Мар'яно!“ обізувалась Варка таким дуже тоном в саму північ, як спала покупі з Мар'яною.

„Що там таке?“ спитала її сестра і спитала дуже злявано, бо та крізь сльози наче будила її.

„Встань, вутіночко, я кров'ю підплила уже вся. Мабуть смерть моя прийшла до мене“.

„Ох лихо, що ж там таке?“

„Це-ж моє лихо прийшло до мене, я вже знаю“.

Засьвітили. Мар'яна прибрала з долу кров, тряпками стерла. Стали розпитувать ся одна одної. Як Мар'яна спитала, то та почала казати, що це їй уже третій раз отак і все до смерти доходило, та кушарка спасла. А це вже нічого не пособить ся. Перший раз, як було Її, була вона вже важкою, але ще не почула ся, та з неї так і пішла кров, як печінка наче, усе скеплена така. І тоді я помітила, що дуже потрудилась, з трудів стало. І в друге так само, за Лариком було вже, здасть ся. І тоді стривожилась дуже, землю на баштан з шляху носила, дерниння таскала. Та тоді ця кушарка була. „А оце-ж, я й не знаю, а й до смерти я здоровіша не буду, як тоді, і тепер не дай Боже і вас заклопочу і сама не видержу“.

„А тривай лиш“, каже ця. „Було й мені в монастирі храмовському. Коли ж ти будеш родить?“ Ця каже: „Так ще аж за місяців через два або й білш!“

„Ну, і мені так тоді було, та чернички спасибі помогли. Тут мені говіть і сповідати ся, а тут як раз тобі на: багато дуже я тоді сходила ногами. Та чуть не скинула дитини. Так і думала, що скину; геть уся вже була в криві і так, як оце й ви кажете, так

і я. Та похвалилась монашкам, а одна взяла крохмалю, розвела в стакані і дала мені випить. Зараз і стало. Обмилась я і другу сорочку наділа і білш не було того. На і тобі сестричко: в мене в ось картопляний (а то хоч і пшеничний був, та це байдуже), випий, може і тобі полегшає“.

„Дай, вутіночко рідна, чого дай, то дай, бо не видержу мабуть. Сьвіт крутить ся!“

Та дала, а ся випила і справді перестало йти.

„Може полегшає. Ох, коби-ж то, Господи!“

„А Бог милостивий! Огляньте ся на діти оті, що він з ними робитиме! Оце тобі після меду. Струсилась ти, от і лихо через те. А вже-ж мабуть порушила“.

Стала та трохи веселіша, а ця почала розказувати про одні свої трудні роди про Ф. і бабу З-у. Тричі простили ся і аж сьвітом Бог дав. „А то вже я геть приготувилась і вмирать. Уже заспокоїла і бабу, кажу: Бог зна що робить оце з нами, на те його воля, як умирать з того, то й умирать“.

За цим то лилось із неї, та як прийшлося їй родить, то були дуже трудні роди. І оце вже в неї треті чи що такі роди. А тепер, то мало що не вмерла.

73. Дитина на поперек.

Горе жінці (і скотині), що носить дитину впоперек під грудьми. Отак найскорше задують. А ті, що вони в неї у ннау там, тій Біг ма й гора. І скотині і людині так само.

74. Коли трудні роди, отвирас під царські ворота.

Оце вже год 20 тому назад мала моя жінка родить оцю Софію, що тепер десь на заробітках — почина розказувати Юхим Щербина. — Якось так іступкалась, родить і ніяк не ослобонить ся. Цілий тиждень вона мучилась. Діждали суботи, у вечері против неділі, баби, котрі вхажували за мовою жінкою, посилають мене до церкви. Я знявсь і пішов у Любомирку до церкви Богу помолить ся. Приходю, аж л—ий піп поїхав у Матвіївку, там буде й службу служить. Я ноги на плечі та в Матвіївку приходю; аж як раз кончають одираву. Я трохи подождав, поки піп ввійшов із вівтаря; я підійшов до його, розказав йому, чого я прийшов. Так він зараз вернувся у вівтар, надів ризи, одчинив врата, одправив, що там йому Бог дав. Я подякував і пішов через ліс до дому.

75. Шапки підчас трудних родів не носять.

Питався я, чи в обичай у сій слободі, як се дець я чув, не пригадаю, щоб брать шапку і заставлять її викупати, як трудні роди. Люди посьміяли ся трохи і додали: „Колись з розкошів чого не робили. То на весіллях тіко викупають жінок та сестер, а воно колись було і на христинях чи на родинах. Тепер того не має. Се, щоб од цього помогло кому, то не чуть, щоб і робив хто. Хиба“ — теж посьміялись і споглянулись — „хиба яка дурна баба“.

Ношене шапки доховало ся декуди у нас.

Знають се також і иньші народи, приміром Кашуби і Поляки. Tetzner, 489.

76. Ворожити вік дитині.

„Ой оце ж яке й нерозбирателне, узяла і вкрила дитину мішком“, каже невістка дівці зовиці, „бач яка, хоч би мішком не веривала“.

„Хиба не можна, чи що?“ одказує дівка.

„А вже-ж“, каже, „не можна, бо буде не розбирателне. Слать мішок під дитину можна, се нічого не поведить, а укривать дитину мішком не годить ся. Баба було, як побачать“, розказує невістка, каже „як побачать, що вкриють мати дитину мішком, то зараз так і запобіжать: „Хочби ти — кажуть — дитини не вкривала мішком, хибаж ти таки не знаєш, що не годить ся?“

„А почому-ж вона зна, що не годить ся укривать мішком дитини“, пита зовиця, „та по чому з старих людей є такі, що дуже знають до дітей?“

Каже уп'ять невістка: „От оце Безматчица, так вона зна, коли дитина умре, бо у нас, як я була ще такою та вівці пасла, нездужали діти; було їх у матері п'ятеро чи що, та тіко я не нездужала, а то всі. Так прызивали мати Безматчицу нарочито, щоб подивилась на дітей. Так вона прийшла, обгляділа скрізь по під плечима, обшупала кругом і сказала прямо: „Й не думайте, бо вони зараз не повмирають, а повихожують ся од цієї хвороби, а другий раз будуть ще нездужать, то тоді й повмирають“. І як сказала, то так як у воко вліпила; як раз од цієї хвороби повихожувались, а на другий год завалки понападали, так ті, на котрих Безматчица казала, що повмирають, так і повмирали (стало на її!), та ще так скоро одно за другим, трохи чи не в один день усі полягли. І цей“,

каже Оляна, надіваючи на свого хлопця сорочечку „тіко потерюхи з ним наберу ся та й годі, а він поживе може з півтора року та й умре, бо вже я по собі примічала, що воно мені не дурно так робить ся“...

„А Павлиха колись мені розказувала, що їй именно так, як оце мені. Ще тоді, як вона була за першим чоловіком та була у неї дівчина, — бо вона як була за першим чоловіком, так була одна дитина, то вже вона як пішла за Павла то перестала дітей водить, — так каже, що їй люди сказали, що ця дитина не буде жить, умре. Так воно й стало ся, каже. Пожила та дівчина півтора року та й умерла. Як вона розказувала, як їй було, то так і мені тепер. Як коли стане дуже важко, то груди болять, а дитина не ссисає (себ то, що багато через чур напраталось молока, так, що дитина не встигала виссать), а як коли, то ніяк нема нічого, дитина тягне, тягне та нічогісінько не витягне, та тіко кричить, кільки сили є. То то люди кажуть, що та дитина, що при їй так дієть ся, то настоящо не буде жить. То так то з тими дітьми. Тіко вимучить тебе та возьме і вмере тоді, як виглядиш, самі найгірші клопоти перенесеш, як то кажуть „із г—н вигодуеш“. Дитині треба сорок раз упасти, поки виросте. Се вже така людська замітка.

Баба Безматчиха узнавала дітей, чи будуть жить, чи повмирають, по жилах. Ото як покличуть її, щоб подивилась на хвору дитину, так вона прийде, обглядить по під плечима, за вуха поглядять і ото вже скаже, чи буде жить дитина, чи ні.

Угадують ще по тому: як жінка ходє важкою та бува піде молоко з цицьок, так та дитина, що найдеть ся, не буде жить.

Узнають ще по очіх. Як ото у куточках коло перенісся та є таке, як говядина, ото таке кругленьке, як горошинки, так та дитина буде жить а як нема, то умре.

77. Приплескуванє голови і иньших частий тіла новонародженої дитини.

Як найдеть ся дитинка, то рідко коли не буває а то все трапляєть ся, що продовгувата вона виїде зразу. Баба цупорізна зараз пригорщами трохи присадить, подавить руками і обкруглять головку, а як коли, то й тім'ячко загаптовує, порошнею заспле і животика повиправляє.

М'яким хлібом, але то вже опісла, витирають спину. Тому треба бабі не спроста бути бабою і знати, що робить.

Вушка закладать за подушечку треба, бо буде каплоухе.

Горбате щоб не було, зараз же його спершу й нагинають класти на рівному без подушки.

І се скрізь знають і матері і роблять се своїм дітям, щоби встерегти ся од лиха, бо то вже найскорше на дітях з'явить Бог свою кару.

78. Приміти при родах.

Як у хаті в породіля, котра дитину тіко що зродила, а бува несуть покойника селом, то треба двері зачиняють, бо буде нечисть на дитині.

Як люди в тоді саме, як родить жінка дитину, та дадуть умерти, то скілько їх там буде, усім буде гріх, бо можна її одволать, коли лить холодну воду то що.

Мати при родинах, де родить ся неживе або де жінка умирає, не може бути, бо буде їй важче.

79. Жінка на другім світі.

В одному селі, от тіко ніхто мабуть не скаже в якому, бо я допитувалась тих, що мині розказували — Мокрина про се розказувала, — умерла жінка Матвієва Оляна з дитиною і не зродила дитини. Так її і заховали. Та так якось то і недовго було, та й друга жінка умерла, та й цю коло тої жінки заховали; коли слухають: щось у гробі плаче. Люди зразу полякались, а далі взяли і одкопали. Аж вона плаче: „На що ви мене закопали, я ще не умерла, а тіко так заснула, а вони взяли та закопали“.

Уже та жінка розказувала, каже: мені там і дитину мертвяки і хрестили і сказали мені, що тобі ще пять год жити, тобі ще не пора.

80. При родах згадуєть ся рідню.

„При родинах тіко й згадавши свою рідню“, каже зять тещі, „жінка чуєш кричить: Маточко ріднісінька! Як же я люблю вас! Помилуйте! Та дорогі оце всі ви мені такі. Я оце цілком у вас всею душею отдаюсь“.

А перше — то-то було.

IV.

Обряди і звичаї від уродження дитини до виводу.

81. Родини.

Родини справляють неодмінно в кожній хаті і тоді їх тіко не буває, коли уродить ся неживе. Справляють їх зараз після того, як уже баба укладовила де небудь породілю і дитину з купелі. Як же роди були на ніч, то звичайно родини одложать до ранку, або до досвітку. Справлять родини саме діло заставля: і породіля дуже знемоціла і баба намучилась доволі і хатні теж натривожились. Та таки і радісно, що роди благополучно пройшли. А ото таки ніби сам закон велить: якось ніяково так і бути без пошани обродинної і народженого. Треба-ж комусь і про Бога спогадать і щастя попрохять. Воно за мотричем і добре. А щоб не самі хатні про се дбали тільки, то звать ся ще і сусіди, найменш одні, коли вже великий недостаток до того приводить. Буває, що і сусід не звать: обходять ся і без сусіди; з одною бабою хатні почесно родини собі проведуть. Але це уже горе та нужда заставляє так робить. Родини і здавна робили люди, та колись і краще їх справляли, бо були заможніші. Була колись замість сивухи варена та заправлявана. Родини справлять „годить ся“; це й звичай давній.

Справляють родини такачки.

Управшись ото з породілею і з народженням гаразд, вештаєть ся собі баба коло печі, а батько звичайно сам іде до сусіди, котрого найбільш з усіх поважав і котрий найблизче до його живе! Де заможніші люди, то у тих буває, що і за другими сусідами заходять, а більш того, що до одного якого небудь. Як з сусідом живуть у великім неприязельстві, то і цей случай не помирять їх:

і хоч і близький сусід, не заходять до него, а ідуть до другого. До далеких сусід не йдуть.

Як увійде у хату до сусід батько, то зараз каже: „Здрастуйте! Та Боже вам поможи на все добре. (Як празник, то й з празником поздоровляють, а то то з середию там, чи з суботою, як коли!) Та просю Бога й вас на хліб-сіль до себе. Зайдіть хоч на годину до нас“.

Хоч і знає сусіда, чого це просять, одначе спитає таки:

„Чого-ж це?“

„Та Бог дав оце у нас случай, то поки збиримось там (на христини), то ходімо та таки як закон велить сповним родини“.

„Що-ж там вам Бог послав?“ допитуєть ся уже сусіда, прибираючись у одержу. Часом то так у буденному йде, хіба пояс переминить або другу шапку надіне, як ця погана.

„Я таки не гаразд і допитував ся, а либонь дочку Бог послав (чи там сина)!“

„Хай же велика (чи великий) росте!“

Ото і йдуть зараз до дому з сусідою. Як звуть і другого, то зараз же, як цей іде, то батько забіжить і того попросить або инакше як з'уміє, як на ум прийде і як обісьмілить ся. Буває, що тільки скаже поздоровкавшись і поздоровивши з днем, як його попросять зайти ближче і присісти: „Спасибі! Ніколи сідять. Я на час до вас: просю Бога і вас до себе на родини“.

„Спасибі, що просите, я ось не забарюєсь“ або як ніколи, то скаже, що не має часу, але од цього звичаю не годить ся одказувать ся. Беруть звичайно чистішу одержу і хлібець божий, без якого не годить ся іти на могорич, і вибирають ся.

От чи з одним, чи з двома сусідами, бо жінок не влючуть на сей случай, приходять до хати.

Увійшли то сусіди або той один сусіда, каже:

„Здрастуйте! Поздоровляю з новородженням. Що там вам Бог дав, най велике росте та щасливе буде“.

„Здрастуйте“, одказує баба або батько або часом і обов разом, „спасибі вам! Ідіть ближче та сідайте“.

От сусіда іде помалу до лавки, хоче сідять, а його просять „ближче“ до столу. А на столі уже і пляшка стоїть і закуска. Сусіду садовлять ближче до покутя, а як двох узвали, то старшого і почеснішого ближче до покутя або й на покуті, а батька з боку або на ослоні проти їх. Баба і з ними закусує і подає на стіл; через те не сідає в ряд, а собі з боку притулить ся.

За стіл сїдають і старі, цеб то батько й мати, як в їй жонаті чи брати чи невістка. Але батькови народженного даєть ся скрізь право: він порядкує і частує; батьки тепер за гості. Навіть як сердив ся син на батька, то мирить ся з ним тепер: за столом батько таки на покуті буде сидіть або де почесніше місце і йому йде перша чарка од хазяїна. Од батька взявши чарку і пляшку просить закусить, що Бог послав, чи рибину чи частиночку [?], і сам робить підвалину, се-б то ущипне та вкусить чого раз. Наливає у чарку собі вперед, бо це скрізь такий закон і при всяких нагодах так буває, здоровкаєть ся до всіх: „Будьмо здорові! Спасибі, що прийшли. Хайже Господь дає моїй хазяйці, чи там старій, ще здоровля а отому, що ото коло неї, на много літ. Щоб Бог поміг таки у хрест увести його“.

„Посилай Боже!“

Тай випиває аж до дна, бо так годить ся, а крапель, що застались на дві, не бриває у стелю, як це робить ся на хрестинах і инчих разях; тут тихо, почесно собі пють, пїятик тих та поманок не робить ся. Наливає потім чарку тому, хто у його під рукою в ряд сидить. Той дякує і каже, що хазяйці дайте перше. Як схоче хазяїн, то й понесе зараз і до породілі, що сидить в сей час на полу з укритими ногами, а як коли, то припросить таки цього самого, щоб таки випив, а од породілі, мов, теж не втече. Той або не або дякуючи посилає до баби. То хазяїн тоді з чаркою і до баби іде. Та вже звичай знає і одкажеть ся, скаже: „Я ще випю! Хай гості перше!“

Тоді вже той бере і здоровкаєть ся: „Будьмо здорові! Хай же Бог дає щастя за ким могрич пем, хазяйці на здоровля а ново-рожденняткови на много літа!“ І знов до дна по повній, бо так годить ся, щоби щастє було повне. Хазяїн дає далі. Як в другий су-сїда, то і цьому подає повну чарку. І цей привкаує теж, щоб і „вік був довгий і життя як у Бога за пазухою“. Тоді і баба випиває. Їй подає чарку хазяїн і разом дякує її: „Спасибі вам бабусю! Ви тепер за батька і за матір мені стали, потрудились таки. Просю покорно, випийте по трудах!“

Ті, що випили, звичайно закускують, а баба кланяєть ся до них і здоровкаєть ся: „Посилай же Боже матері отій“ — показує очима у той бік, де сидить породіля — „здоровля, щоб сина чи там дочку доглядїла і внука діждала, а народженному, щоби був багатий, як земля, дужий, як вода, щоб і в коморі і в оборі було всього доводї“.

„Посилай Боже!“ всі їй одклавляють ся. Вона в цей час або коло печі стоїть, або наблизилась до столу і перед столом не теж до дна.

Тепер, як ще не дав спершу жінці сам хазяїн, то замість його, буває, понесе їй баба чарку горілки. І тоді породіля теж випиває повну. Її усі припрохують: „Вам треба у середині полагодить, то ви таки і випийте“.

Та випе, а коло неї уже баба поставила чогось гаряченького з печі. І породіля попоїсть таки добренько. Після цього пють і по другій. Буває, що батько, щоб пошанувать породілю, просить її, щоб вона почакувала усіх. Як баба частує, то кожний, кому вона підносить чарку, просять її випити, приказуючи: „Вам, бабуску, найбільш треба, бо найбільш ви потрудились“.

„Спасибі за добре слово: це вже так і Бог велів комусь таки та бабувать“.

Поздоровкасть ся і випе, скільки там їй на душі піде. Хазяїн припросков закусувать. Потім пють і по третій. Менш од сього не водить ся, хоча і більш теж дуже рідко коли трапляеть ся. Приказують всяк, хто як з'умів. Ведуть і мову то про хазяйство то про сімейство, часом і про громадські з'явки, а про сотужність життя найбільше. Веселого нічого на цій бесіді не має, ні пісень, ні шуток, нічого. Це така собі почесна бесіда.

В частованю бува часом і инакше. Частують ся, а хто небудь: „Ану лиш породілі“ або „матері дати підснідать“. І понесе ото баба чогось гаряченького. А це хто небудь, найскоріше той, хто частує за столом або, як ніхто не частує, то сама баба подасть їй чарку горілки, а вона не дуже там здоровкасть ся, випе, бо просять випити, щоб у животі полагодилось. Батько рідко коли підносить чарку породілі, бо йому якось не гарно шкодувать при усіх жінку, котру він повинен жаліти нишком од усіх.

Як частують, то минуть чаркою ніяк не можна нікого, бо це обида велика. Треба, щоб всі були рівні. Через те і частують більш під ряд, як сидять, хіба вже батька на перед. Частувати можуть і чужі, а як вони приязні, то треба од них прийняти.

І породіля вже під'їла і на столі уже закуски під'їли. Пора і вставать. Щоби попасти, коли всім треба встати із за стола, для цього або сам хазяїн щось таке скаже, що вони вже знають, або як забайдужить ся сам хазяїн, то сами гості якось зглянуть ся і теж щось скажуть, що можна угадать, що треба вставати. Хазяїн сам, як замітить, що вже видане усе, що зготовлено було, встав і каже до сидячого: „Звиняйте, будьте милосердні“. Всі встають. А як

буває сами хотять встать без загаду, бо це чесніше буде, то кажуть, вглянувшись: „А нум те дякувать“ і зараз же встають та христять ся до икон. Хозяїн і собі похрестившись, стає з боку де небудь, а ті кланяють ся і до його кажуть: „Спасибі вам за хліб-сіль і за приятельство“. Він же одказує: „Вибачайте, добрі люди!“ Те-ж само кланяють ся і до породілі і благодарять. Сусіда дякує і бабі.

Часом то хозяїн кудп дїнеть ся в сей час, як треба йому дякувать, то це якось ніяково зроблено; це не порядок буде і незвичайність з його боку, що не має кому і подякувать в самий перед. Звісно в цїм разї, хоч якось і ніяково буде, але поклонять ся до хозяйки, а потім до баби. Звичайно-ж хозяїн повинен бути в сю годину в хатї і одклонювать ся ото гостям.

Після цього сусіда, чи і два, як де трапило ся, виходе з хати і каже тільки: „Прощайте! Оставайте ся здорові!“

„Прощайте! Ідїть здорові!“ кажуть у слїд за хати. Хозяїн сам і за двір проведе.

Діти в хатї в час родин живуть як і по всяк день: самі менчі у запічку, старші по хатї собі швендяють, а ще білші по хозяйстві: то скотови дають, то дров уносять. Часом то і цим, де котре з білших навернеть ся у хату, то дають як де горілку. Дитина ця повинна поздоровкать ся до всіх, але без примовок і звичайно не пить, як не силують, а як таки наможуть ся на його: „Та за братїка чи там за сестричку випий повненьку; воно тобі буде колись і в помочі! Ну лиш ну!“ Те й випе.

Часом, що хто чи з инчого села, чи з цього таки, чи може й з кутка цього повернеть ся у хату у цей час, як саме потчують і сидять за столом, то йому небезпремінно піднесуть чарку горілки, а як хто з поважних людей, то і за стіл попросять. Примовки і з цим однакові: як знайде для себе звичайніше і для людей приятнїше, так хай і здоровкаєть ся, так хай примовляє.

Як слабе дуже дитя то і родин не пють, а мерщій до попа несуть, щоби нехрищене не вмерло часом, бо як умре нехрищене, то не поховають по христьянському звичаю. І в граматку не записують його, хоча поминать хотять і молять ся за його, і хочби й неживе родилось, то просять совіту у старих людей, як його одпоминать. Буває, що баба сама охрестить дитину, як тільки вона з'явить ся.

Як же дасть Бог, що не вмирає а одужує, то могрич-родини пють таки.

На родини ніколи не просять нікого другого, навіть не просять батька та матір породілі: а хатні самі собі та ото як звичай велить, звуть одного або рідше двох сусідів у хату. До того ще баба — от і всі.

Хоч убоге сімейство, а як случай сей Бог пішле, то родини таки підіймають. Хоча сутужність тепер скрізь у хати заглядає і закон переставляє ся.

82. Балачки з нагоди родин.

1.

На кутку ото вже знають, у кого родини і кого покликали і знають на перед, чи ласо було закусовать, але тим, що честь зроблена, тим якомсь завидують:

„Це ваші батько на родинях мабуть у N.?“

„Еге-ж“.

„А нас і поминув, не бійсь. Хай же й ми його поминем, як і у нас буде якийсь мोगрич!“

„Та повличте замісь їх та нас“.

„То ви все по могричах так і будете ходять?“

„А тож!“

„Добре!“, одказала з осміхом молодиця сусідській молодиці, до котрої прийшла.

2.

„Як колись, як ще не так хазяїнувать було трудно, то роцот в усьому мали, бо за це і хазяїнами звались. А наші діти роцот ведуть ще гірш од нас, та про те щось обмаль усього, як і в тих: і роцоту не ведуть, а батьки і в голови ніколи їм цего не клали, щоби роцот усему повести. Справив син родини, квартиру розпили, хліба й сала з'їли, і розход і в карбованця не став. Та глянув я і до Ієсків. Бог ма й чого, а їх розход на родини однаковий був. Тай цей хазяїський син і той злидень довгий, обидва оглядають ся навкруги, щоби і закону не втерять і в розходи не ввійти. Зрівняло життя злиденне усіх. Що-ж далі буде? Мабуть і закон у розход поставлять і вовсім і копійки на нього не потратять. Роцот в життю і до сего доведе. Бідний Хома! Не буде де і поживить ся“ — клопотав ся батько про себе, котрого частенько за приємність на родини зазивали.

3.

Часом, як сусіди, до котрого прийдуть звать на могрич, та буде ще й другий хазяїн, батько, син або два брати, то старішого просять, а як же у тій хаті та ненароком буде другий сусіда, то таки того просять, до кого прийшли, а тоді, як собі краще знайде, хто зробить, то запросює і того разом. А цей знає, що як би його хотіли то прийшли-б до хати просити, тому й одкажуть ся. А коли не запросює, то звинить ся перед ним і скаже, по якій причині не може його запросити до себе.

Бабувала у N. баба, котру вигнав її приймак з хати. N., як просив сусіду до себе, застав її приймака, те-ж свого сусіду, котрого не любив і в мислях не клав його просити. Трапилось, застав його у сусіди. Крути не верти а незвичайно не попрохать. От він і каже: „Я-б і вас сусідо, звісно, „сусіда за рідного брата“, попрохав, та ото-ж ваша мати у мене бабує, то щоб не вразить її — а вона, кажуть, знаюча, та щоб не сказала, що я варошне — я вже й не просю вас до себе на могрич“.

„Та я й сам не піду. Мене люди як кушину обминають!“

„Та ні, голубе! То тобі так здаєть ся“, одбріхував ся той, радий, що не буде цей безсербожний сусіда, бо його всі таки цурались.

83. Дітий на родини не пускають.

Дітий малих на родини не пускають і щоб не йшли, дурять їх, що окрайку здійнуть.

„Оце піду до Дунї. Та як поспію на родини, буде менї“, каже дяківна.

А її мати каже: „То го-ж кумою будеш?!“

„Е! А я чула, що окрайку здійнуть з мене зараз“.

„На що?“

„На повивач же, чи що! Усе-ж здіймають з дівчат, як котра навернеть ся туди, де народить ся дитина“.

„Та то малих дітей так лякають, щоб не йшли туди, де родини саме. То їх дурять, бо не годить ся, щоби дітей упускають“.

„Е, я чула, що правда таки“.

Гринцевич, 73.

84. Молиткування.

Чи то вже попи таку установу встановили, чи самі люди ще з прежде віку, сказати трудно а так воно повелось поміж людей, що треба дитину ще й обмолитвувать.

Після того ото, як випровадять з родин сусіду, дає зараз батько народженого пять копійок бабі, щоб заплатила попови за обмолиткування. Баба бере ці пять копійок, бере ще й курку та іде ото до попа, щоб прочитав їй молитву і нарік мення народженому дитяти.

Об тім, яке дасть мення новорожденному, самі батьки ніколи не турбують ся: їм байдуже, яке піп дасть, таке й буде. А піп як дає ймення, то дивить ся, якого святаго у той день припадає, як баба прийшла за молитвою, та таке і нарікає. Часом дівчині, то і не виаде женського святаго; то їй або вперед або назад, котре ближче найдуть мення, те й дають.

Тепер повелось, що попи стали питать у баби: „А яке мення батько чи мати хотять, щоб дати їхньому дитяти?“ Ото баба хвалить ся дома і як коли, то й питає у батька та матері, яке попови сказать мення, щоб дав народженому. Більш того, що батьки кажуть: „яке там упаде, таке хай і дають“.

А оце як стали попи давать дуже круті мя дітїм, то стали боять ся цього, бо трудно вимовить от так Амвросій — Брось по народньому — або такі мя, що не гарно казать перед людьми, бо соромно, як прим. Весаріон — по народньому Сивиріон. То й цього не хотять: „на віщо таке не вштиве мення?“ А то боять ся і таких меннь, що чудні чогось, ось як Фирса, по народньому Тирса. А то ще боять ся таких меннь, що з ними були або є в селі негарні людн, от як Гейко злодій був, а Макар циган. То і цих цурались, або як піп таки давав їх дітям, то ображались такимн меннями: „Це вже свого цигана будем мати. Та це-ж тіко злодій Гейко, цур йому, навіщо його мення моїй дитині давать?“ Це вже мабуть образить ся мати або батько.

Було й таке, що й просили перемінить мення, а як не перемінить, то самі перемінять.

То ото як довідались люди, що батюшка може давать мення їх дітїм такі, як і батькови та матері схочеть ся, то стали просять і наказувать бабі, щоб попа просила дасть їх дитині людське мення отаке, як Андрій, Іван, Панас і т. и. Піп в цім разі прочитав бабі кілька йменнів, що близько лежать коло того дня, в який прийде

баба, а вже баба скаже: „Отакє як-би ймення“. То вже і послухає піп і такє й дасть.

Не люблять, як піп дає такє мєвня, що у слободі тій ще не було. Це щось чуже і люди будуть прикладать щось кращє, а то „ніби й не людськє ймення“. Ніколи-ж не замітно було, щоб чи батько, чи мати просили коли або хотіли назвати свою дитину так, як звав ся дід любимий їм, або баба, або добродітель який, або друг чи що. Це вже не траплялось. Мабуть байдуже для людей це.

Взявши пять копійок і курку з хлібом, баба ото виходє з хати, а породілю і дитятко кидає самих. Як дуже заметіль або далеко, то баба не бере курки, а вже принесе за неї усе кум.

За місто баби у хаті нікого чужого не буває, щоб доглядав породілю і дитятко. Там ото вони собі сами чи на полу, чи на печі і дожидають ся баби, поки прийде од попа і буде знову порать ся і коло печі і коло купілів.

Бувають такі матері, що скоро найде дитятко, то вже сама усе робить. Часом і по воду піде і діл сама змаже. А як на полі буває, то сама з народженням і до дому прийде. Але тепер люди слабшають: не тії вже молодиці стали, не те вже у їх і здоровля, що в перед у жінок було.

Так ото покинувш, як водить ся, самих породілю й її дитяточко, баба одягшись у празничну одєжу виходить з хати і прощаєть ся: „Прощавайте! Оставайте здорові!“

„Прощайте, ідіть здорові, хай вам Бог помагає“, одвітить їй хто небудь, або породіля або хто з домашніх. Перехрестившись пішла.

На дорозі до попа її хоч і стріне хто і хоч і знає, чого іде, але питають: од кого це ви бабо? Та одвітить. Буває, що й зацікавить ся знать, якє це вже у N. по щоту. Баба скаже; але довго не застоюють ся; баба поспішає.

Заміток ніяких ні при виході з хати, ні у дорозі до попа, ні в попа в хаті, ні на дорозі назад — не має. Звичайно собі іде баба, а люди зустрічають. У хаті у попа, звісно, вона благословєніє візьме спершу у його, — піп прочитає їй над головою молитву і скаже мя новонародженному. Баби, як нахилять голову під патрахиль, то цілкують нишком патрахиль у попа і примовляють дещо. За одним заходом скаже тепер піп, коли і кумам приходить, щоб йому був час охрестить дитя.

От після цього вона виходить і йде до дому назад. Увіходить у хату і каже: „Здрастуйте! (і перехрестить ся до ікон). Поздо-

і хоч і близький сусід, не заходять до него, а ідуть до другого. До далеких сусід не йдуть.

Як увійде у хату до сусід батько, то зараз каже: „Здрастуйте! Та Боже вам поможи на все добре. (Як празник, то й з празником поздоровляють, а то то з середию там, чи з суботою, як коли!) Та просю Бога й вас на хліб-сіть до себе. Зайдіть хоч на годину до нас“.

Хоч і знає сусіда, чого це просять, одначе спитає таки:

„Чого-ж це?“

„Та Бог дав оце у нас случай, то поки збиримось там (на христини), то ходімо та таки як закон велить сповним родини“.

„Що-ж там вам Бог послав?“ допитуєть ся уже сусіда, прибираючись у одежу. Часом то так у буденному йде, хіба пояс перемінять або другу шапку надіне, як ця погана.

„Я таки не гаразд і допитував ся, а либонь дочку Бог послав (чи там сина)!“

„Хай же велика (чи великий) росте!“

Ото і йдуть зараз до дому з сусідою. Як звуть і другого, то зараз же, як цей іде, то батько забіжить і того попросить або инакше як з’уміє, як на ум прийде і як обісмілить ся. Буває, що тільки скаже поздоровкавшись і поздоровивши з днем, як його попросять зайти ближче і присісти: „Спасибі! Ніколи сідають. Я на час до вас: просю Бога і вас до себе на родини“.

„Спасибі, що просите, я ось не забарюсь“ або як ніколи, то скаже, що не має часу, але од цього звичаю не годить ся одказувать ся. Беруть звичайно чистішу одежу і хлібець божий, без якого не годить ся іти на могорич, і вибирають ся.

От чи з одним, чи з двома сусідами, бо жінок не кличуть на сей случай, приходять до хати.

Увійшли то сусіди або той один сусіда, каже:

„Здрастуйте! Поздоровляю з новорожденням. Що там вам Бог дав, най велике росте та щасливе буде“.

„Здрастуйте“, одказує баба або батько або часом і обов разом, „спасибі вам! Ідіть ближче та сідайте“.

От сусіда іде помалу до лавки, хоче сідають, а його просять „ближче“ до столу. А на столі уже і пляшка стоїть і закуска. Сусіду садовлять ближче до покутя, а як двох узвали, то старшого і почеснішого ближче до покутя або й на покуті, а батька з боку або на ослоні проти їх. Баба і з ними закусове і подає на стіл; через те не сідає в ряд, а собі з боку притулить ся.

За стіл сїдають і старі, цеб то батько й мати, як є й жонаті чи брати чи невістка. Але батькови народженого дасть ся скрізь право: він порядкує і частує; батьки тепер за гості. Навіть як сердив ся син на батька, то мирить ся з ним тепер: за столом батько таки на покуті буде сидіть або де почесніше місце і йому йде перша чарка од хазяїна. Од батька взявши чарку і пляшку просить закусить, що Бог послав, чи рибину чи частиночку [?], і сам робить підвалину, се-б то ущипне та вкусить чого раз. Наливає у чарку собі вперед, бо це скрізь такий закон і при всяких нагодах так буває, здоровкаєть ся до всіх: „Будьмо здорові! Спасибі, що прийшли. Хайже Господь дав моїй хазяїці, чи там старій, ще здоровля а отому, що ото коло неї, на много літ. Щоб Бог поміг таки у хрест увести його“.

„Посилай Боже!“

Тай випиває аж до дна, бо так годять ся, а крапель, що зостались на дні, не брзкає у стелю, як це робить ся на христинах і инчих разях; тут тихо, почесно собі пють, ціятик тих та поманок не робить ся. Наливає потім чарку тому, хто у його під рукою в ряд сидить. Той дякує і каже, що хазяїці дайте перше. Як схоче хазяїн, то й понесе зараз і до породілі, що сидить в сей час на полу з укритими ногами, а як коли, то припросить таки цього самого, щоб таки випив, а од породілі, мов, теж не втече. Той або не або дякуючи посідає до баби. То хазяїн тоді з чаркою і до баби іде. Та вже звичай знає і одкажеть ся, скаже: „Я ще випю! Хай гості перше!“

Тоді вже той бере і здоровкаєть ся: „Будьмо здорові! Хай же Бог дав щастя за ким могрич пем, хазяїці на здоровля а ново-рожденняткови на много літа!“ І знов до дна по повній, бо так годять ся, щоби щастє було повне. Хазяїн дав далі. Як є другий сусїда, то і цьому подає повну чарку. І цей приказує теж, щоб і „вік був довгий і життя як у Бога за пааухою“. Тоді і баба випиває. Їй подає чарку хазяїн і разом дякує її: „Спасибі вам бабусю! Ви тепер за батька і за матір мені стали, потрудились таки. Просю покорно, випийте по трудах!“

Ті, що випили, звичайно закусяють, а баба клавляєть ся до них і здоровкаєть ся: „Посилай же Боже матері отій“ — показує очима у той бік, де сидить породіля — „здоровля, щоб сина чи там дочку догляділа і внука діждала, а народженому, щоби був багатий, як земля, дужий, як вода, щоб і в коморі і в оборі було всього доволі“.

„Посилай Боже!“ всі їй одкланяють ся. Вона в цей час або коло печі стоїть, або наблизилась до столу і перед столом не теж до два.

Тепер, як ще не дав спершу жінці сам хазяїн, то замість його, буває, понесе їй баба чарку горілки. І тоді породіля теж випиває повну. Її усі припрохують: „Вам треба у середині полагодить, то ви таки і випийте“.

Та випе, а коло неї уже баба поставила чогось гаряченького з печі. І породіля попоїсть таки добренько. Після цього пють і по другій. Буває, що батько, щоб пошанувать породілю, просить її, щоб вона почастувала усіх. Як баба частує, то кожний, кому вона підносить чарку, просить її випить, приказуючи: „Вам, бабусю, найбільш треба, бо найбільш ви потрудились“.

„Спасибі за добре слово: це вже так і Бог велів комусь таки та бабувать“.

Поадровкаєть ся і випе, скільки там їй на душі піде. Хазяїн припросює закусувать. Потім пють і по третій. Менш од сього не водять ся, хоча і білш теж дуже рідко коли трапляєть ся. Приказують всяк, хто як з'умів. Ведуть і мову то про хазяйство то про сімейство, часом і про громадські з'явки, а про сотужність життя найбільше. Веселого нічого на цій бесіді не має, ні пісень, ні шуток, нічого. Це така собі почесна бесіда.

В частованю бува часом і инакше. Частують ся, а хто небудь: „Ану лиш породілі“ або „матері дати підснідати“. І понесе ото баба чогось гаряченького. А це хто небудь, найскоріше той, хто частує за столом або, як ніхто не частує, то сама баба подасть їй чарку горілки, а вона не дуже там адровкаєть ся, випе, бо просять випить, щоб у животі полагодилось. Батько рідко коли підносить чарку породілі, бо йому якось не гарно шкодувать при усіх жінку, котру він повинен жаліти нишком од усіх.

Як частують, то мнуть чаркою ніяк не можна нікого, бо це обида велика. Треба, щоб всі були рівні. Через те і частують білш під ряд, як сидять, хіба вже батька на перед. Частувати можуть і чужі, а як вони приязні, то треба од них прийняти.

І породіля вже підїла і на столі уже закуски підїли. Пора і вставать. Щоби попасти, коли всім треба встати із за стола, для цього або сам хазяїн щось таке скаже, що вони вже знають, або як забайдужить ся сам хазяїн, то сами гості якось зглянуть ся і теж щось скажуть, що можна угадать, що треба вставати. Хазяїн сам, як замітить, що вже видане усе, що зготовлено було, встает і каже до сидячого: „Звиняйте, будьте милосердні“. Всі встаеть. А як

буває сами хотять встать без загаду, бо це чесвіше буде, то кажуть, зглянувшись: „А нум те дякувать“ і зараз же встають та христять ся до икон. Хозяїн і собі похрестившись, стає з боку де небудь, а ті кланяють ся і до його кажуть: „Спасибі вам за хліб-оїль і за приятельство“. Він же одказує: „Вибачайте, добрі люди!“ Те-ж само кланяють ся і до породілі і благодарять. Сусіда дякує і бабі.

Часом то хозяїн куди дїветь ся в сей час, як треба йому дякувать, то це якось ніяково зроблено; це не порядок буде і незвичайність з його боку, що не має кому і подякувать в самий перед. Звісно в цім разі, хоч якось і ніяково буде, але поклоняють ся до хозяйки, а потім до баби. Звичайно-ж хозяїн повинен бути в сю годнву в хаті і одклонювать ся ото гостям.

Після цього сусіда, чи і два, як де трапило ся, виходе з хати і каже тільки: „Прощайте! Оставайте ся здорові!“

„Прощайте! Ідїть здорові!“ кажуть у слід за хати. Хозяїн сам і за двір проведе.

Діти в хаті в час родни живуть як і по всяк день: самі менчі у запічку, старші по хаті собі пивендяють, а ще білші по хозяйстві: то скотови дають, то дров уносять. Часом то і цим, де котре з білших навернеть ся у хату, то дають як де горілку. Дитина ця повинна поздоровкать ся до всіх, але без примовок і звичайно не пить, як не силують, а як таки наможуть ся на його: „Та за братіка чи там за сестричку випий повненьку; воно тобі буде колісь і в помочі! Ну лиш ну!“ Те й випе.

Часом, що хто чи з инчого села, чи з цього таки, чи може й з кутка цього повернеть ся у хату у цей час, як саме потчують і сидять за столом, то йому безпремінно піднесуть чарку горілки, а як хто з поважних людей, то і за стіл попросять. Примовки і з цим однакові: як знайде для себе звичайніше і для людей приятніше, так хай і здоровкаеть ся, так хай примовляє.

Як слабе дуже дитя то і родни не пють, а мерщій до попа несуть, щоби нехрищене не вмерло часом, бо як умре нехрищене, то не поховають по христьянському звичаю. І в граматку не записують його, хоча поминать хотять і молять ся за його, і хочби й неживе родилось, то просять совіту у старих людей, як його одпоминать. Буває, що баба сама охрестить дитину, як тільки вона з'явить ся.

Як же дасть Бог, що не вмирає а одужує, то могрич-родини пють таки.

На родини ніколи не просять нікого другого, навіть не просять батька та матір породілі: а хатні самі собі та ото як звичай велить, звуть одного або рідше двох сусідів у хату. До того ще баба — от і всі.

Хоч убоге сімейство, а як случай сей Бог пішле, то родини таки підіймають. Хоча сутужність тепер скрізь у хати заглядає і закон переставляєт ся.

82. Балачки з нагоди родин.

1.

На кутку ото вже знають, у кого родини і кого покликали і знають наперед, чи ласо було закусувать, але тим, що честь зроблена, тим якомсь завидують:

„Це ваші батько на родинях мабуть у N.?“

„Еге-ж“.

„А нас і поминув, не бійсь. Хай же й ми його поминем, як і у нас буде якийсь могрич!“

„Та покличте замість їх та нас“.

„То ви все по могричах так і будете ходити?!“

„А тож!“

„Добре!“, одказала з осміхом молодиця сусідській молодиці, до котрої прийшла.

2.

„Як колись, як ще не так хазяїнувать було трудно, то роцот в усьому мали, бо за це і хазяїнами звались. А наші діти роцот ведуть ще гірш од нас, та про те щось обмаль усею, як і в тих: і роцоту не ведуть, а батьки і в голови ніколи їм цего не клали, щоби роцот усею повести. Справив син родини, кварту розпили, хліба й сала з'їли, і розход і в карбованця не став. Та глянув я і до Іськів. Бог ма й чого, а їх розход на родини однаковий був. Тай цей хазяїський син і той злидень довгий, обидва оглядають ся навкруги, щоби і закону не втерять і в розходи не ввійти. Зрівняло життя злиденне усіх. Що-ж далі буде? Мабуть і закон у розход поставлять і вовсім і копійки на нього не потратять. Роцот в життю і до сего доведе. Бідний Хома! Не буде де і поживить ся“ — влопотав ся батько про себе, котрого частенько за приємність на родини зазивали.

3.

Часом, як сусіди, до котрого придуть звать на могрич, та буде ще й другий хазяїн, батько, син або два брати, то старішого просять, а як же у тій хаті та ненароком буде другий сусіда, то таки того просять, до кого прийшли, а тоді, як собі краще знайде, хто зробить, то запросює і того разом. А цей знає, що як би його хотіли то прийшли-б до хати просити, тому й одкажуть ся. А коли не запросює, то звинить ся перед ним і скаже, по якій причині не може його запросити до себе.

Бабувала у N. баба, котру вигнав її приймак з хати. N., як просив сусіду до себе, застав її приймака, те-ж свого сусіду, котрого не любив і в мислях не клав його просити. Трапилось, застав його у сусіди. Крути не верти а незвичайно не попрохати. От він і каже: „Я-б і вас сусідо, звісно, „сусіда за рідного брата“, попрохав, та ото-ж ваша мати у мене бабує, то щоб не вразить її — а вона, кажуть, знаюча, та щоб не сказала, що я нароще — я вже й не просяю вас до себе на могрич“.

„Та я й сам не піду. Мене люди як купину обминають!“

„Та ні, голубе! То тобі так здаєть ся“, одбріхував ся той, радий, що не буде цей безсербожний сусіда, бо його всі таки цуралась.

83. Дітий на родини не пускають.

Дітий малих на родини не пускають і щоб не йшла, дурять їх, що окрайку здійнуть.

„Оце піду до Дуні. Та як поспію на родини, буде мені“, каже дяківна.

А її мати каже: „То то-ж кумою будеш?!“

„Е! А я чула, що окрайку здійнуть з мене зараз“.

„На що?“

„На повивач же, чи що! Усе-ж здіймають з дівчат, як котра навернеть ся туди, де народить ся дитина“.

„Та то малих дітей так лякають, щоб не йшли туди, де родини саме. То їх дурять, бо не годить ся, щоби дітей упускають“.

„Е, я чула, що правда таки“.

Григорович, 73.

84. Молиткування.

Чи то вже попи таку установу встановили, чи сами люди ще з прежде віку, сказати трудно а так воно повелось поміж людей, що треба дитини ще й обмолитвувать.

Після того ото, як випровадять з родин сусіду, дає зараз батько народженого пять копійок бабі, щоб заплатила попови за обмолиткування. Баба бере ці пять копійок, бере ще й курку та іде ото до попа, щоб прочтав їй молитву і нарік мення народженому дитяти.

Об тім, яке дасть мення новорожденному, сами батьки ніколи не турбують ся: їм байдуже, яке піп дасть, таке й буде. А піп як дає ймення, то дивить ся, якого святаго у той день припадає, як баба прийшла за молитвою, та таке і нарікає. Часом дівчині, то і не впаде женського святаго; то їй або вперед або назад, котре ближче найдуть мення, те й дають.

Тепер повелось, що попи стали питать у баби: „А яке мення батько чи мати хотять, щоб дати їхньому дитяти?“ Ото баба хвалить ся дома і як коли, то й питає у батька та матері, яке попови сказать мення, щоб дав народженому. Більш того, що батьки кажуть: „яке там упаде, таке хай і дають“.

А оце як стали попи давать дуже круті мя дітїм, то стали боять ся цього, бо трудно вимовить от так Амвросій — Брось по народньому — або такі мя, що не гарно казать перед людьми, бо соромно, як прим. Весаріон — по народньому Сивиріон. То й цього не хотять: „на віщо таке не вштите мення?“ А то боять ся і таких меннь, що чудні чогось, ось як Фирса, по народньому Тирса. А то ще боять ся таких меннь, що з ними були або є в селі негарні люди, от як Гейко злодій був, а Макар циган. То і цах цурались, або як піп таки давав їх дітям, то ображались такими меннями: „Це вже свого цигана будем мати. Та це-ж тіко злодій Гейко, цур йому, навіщо його мення моїй дитині давать?“ Це вже мабуть образить ся мати або батько.

Було й таке, що й просили перемінить мення, а як не перемінить, то сами перемінять.

То ото як довідались люди, що батюшка може давать мення їх дітїм такі, як і батькови та матері схоцеть ся, то стали просить і наказувать бабі, щоб попа просила дасть їх дитині людське мення отаке, як Андрій, Іван, Павас і т. и. Піп в цім разі прочитає бабі кілька йменнів, що близько лежать коло того дня, в який прийде

баба, а вже баба скаже: „Отаке як-би ймення“. То вже і послухає піп і таке й дасть.

Не люблять, як піп дає таке мєння, що у слободі тій ще не було. Це щось чуже і люди будуть прикладать щось краще, а то „ніби й не людське ймення“. Ніколи-ж не замiтно було, щоб чи батько, чи мати просили коли або хотіли назвати свою дитину так, як звав ся дід любвмий їм, або баба, або добродітель який, або друг чи що. Це вже не траплялось. Мабуть байдуже для людей це.

Взявши пять копійок і курку з хлїбом, баба ото виходе з хати, а породілю і дитятко кидає самих. Як дуже заметїль або далеко, то баба не бере курки, а вже принесе за неї усе кум.

За місто баби у хаті нікого чужого не буває, щоб доглядав породілю і дитятко. Там ото вони собі сами чи на полу, чи на печі і дожидають ся баби, поки прийде од попа і буде знову порать ся і коло печі і коло купілів.

Бувають такі матері, що скоро найде дитятко, то вже сама усе робить. Часом і по воду піде і діл сама змаже. А як на полі буває, то сама з народженням і до дому прийде. Але тепер люди слабшають: не тії вже молодиці стали, не те вже у їх і здоровля, що в перед у жінок було.

Так ото покинувши, як водить ся, самих породілю й її дитяточко, баба одягшись у празничну одежу виходить з хати і прощаєть ся: „Прощайте! Оставайте здорові!“

„Прощайте, ідїть здорові, хай вам Бог помагає“, одвітить їй хто небудь, або породіля або хто з домашніх. Перехрестившись пішла.

На дорозі до попа її хоч і стріне хто і хоч і знає, чоґо іде, але спитають: од кого це ви бабо? Та одвітить. Буває, що й зацікавить ся знать, яке це вже у N. по щоту. Баба скаже; але довго не застоюють ся; баба поспішає.

Заміток ніяких ні при виході з хат, ні у дорозі до попа, ні в попа в хаті, ні на дорозі назад — не має. Звичайно собі іде баба, а люди зустрічають. У хаті у попа, звісно, вона благословеніє візьме спершу у його, — піп прочитає їй над головою молитву і скаже мя новонародженному. Баби, як нахвлять голову під патрахиль, то цілують нишком патрахиль у попа і примовляють дещо. За одним заходом скаже тепер піп, коли і кумам приходить, щоб йому був час охрестить дитя.

От після цього вона виходить і йде до дому назад. Увіходить у хату і каже: „Здрастуйте! (і перехрестить ся до ікон). Поздо-

ровляю вас з новорожденним і молитвуваним Йосипом“ (чи як там під нарік дитину). Поздоровила і зараз роздягаєть ся і захожуєть ся знову коло печі, бо вже треба чекати кумів і хрестин.

Буває, що після цього ще й за цим разом нагрів окропи або кулю чи камінюку у печі і ще раз скупає породілю і дитинку, а буває, що й ні, прямо готовать ся до хрестин. Це молитвування ніби є початок самих хрестин. Через це ото батько зараз питаєть ся у баби: „А коли під буде хрестити?“ — „О тоді то!“ От той і йде зараз по кумів.

Баба-ж те мення, що під нарік новорожденному, зараз ото і скаже дїткам, як є в хаті і дїти. Сваже по дїтськи, наприклад Івасик, Тасинючка (Танія), Демочко (Даниїл) і т. в. Дїти біжать до матері і собі лепитять, питають ся:

„Це, мамо, Івасик?“

„Еге-ж, дїтки!“

Хто увійде у хату з чужих чи й своїх, то вони.

„А в нас Івасик є!“

„А де-ж ви взяли?“

„Баба принесли!“

„Ну, то й глядїть же його, щоб великий виріс. Тай він буде ягнятко пасти“.

Мати-ж і собі скаже якесь слівце на щот того, яке мення дали дитині її. „Яке-ж погане! Зроду не любила такого мення“.

„Та будете якось привикать. Воно-ж з сьвятого таки взято!“

„Та коли-ж я знала уже одного, то такий непосидючий та придуркуватий був, хай йому. Мабуть такий і сьвятий у його був недобрий!“

„Хай Бог милує“.

От ото і зважуєть ся мати його якось по своїому охрестити, як принесе баба трудне мення до вимовлення. То вже і баба дорогою, як їй не нравить ся мення, перемінить його на свій лад: Автоном на Хримів, Евпраксія на Охрашка, Лупп на Лупак, Фирса на Тирса і т. в. А дома то теж перемінять мення не вштиве для людей.

По кутку мення швидко пронесеть ся, бо дїти дїтїм зараз же похвалять ся: „А в нас Охтисик є“. А ті у своїх хатах старим похвалять ся: „У N. Охтисик є!“ — „Де-ж ти чув?“ — „Дїти казали“.

Діти з кожної хати усіх дітей на мення знають. Часом з своєї хати старе не знає своїх дітей на мення всіх, а дитина чужа усіх з кутка так і вичита, як з книги.

Поміж Кучанами, як ото вже десь дознались, що баба од попа повернула ся, те-ж почнуть побалакувать про христини: „Це-ж і хрестить його будуть, хто-ж то у куми буде йти? Чи й нас же то покличуть?“ спитають про себе у хаті. А той, що був на родинах, то той не сподіваєть ся, щоб ще його покличали: „Я вже свій могрич у їх пив, хай ще другий хто посидить у людей“. Часом же то і того кличуть на христини.

Часом, що куди далеко за чим послать треба за горівкою до підвалу, чи може за чим другим, то то вже кожний сусіда, як загадає по бідности, то пособить йому: чи й сам чи хлопця свого пішле. На приклад підбачувать старшого сина з городу до дому: сусіда зараз поїде та підсобиць сусіді.

Заговорів та насилوک або якого шептання над народженням в час обмолитвування не має нікотерих. Ні баба, ні хозайни нічого такого не роблять. А зараз ото, як прийде од попа баба, усі готовлять ся на родини більші уже і торжественніші у цей день. Часом то і одкладають на другий день христини, як припізнались уже.

В граматку бував, то уже обмолитвуване, хочби і вмерло зараз нехрещене, то записують і одпоминають його у свої дні.

Про дітей, що померли часом зараз як народились, або і неживими були, або що вже обмолитвувані були та померли, багато ходить усяких думок і розказів.

Ховають таких дітей десь окроме, не на кладовици.

85. Попи беруть багато.

Іде мірошник раз у млин, стрів бабу, несла курку до попа. Поздоровкав ся і нічого, пішов собі у млин. Там купа людей, ждуть млива.

„А в кого це з нас могрич? Аж баба курку понесла“.

„Та то аж у Хритонів, невістка либонь обродилась“.

Замовкли всі.

„А на що то треба курку ту нести попови, хйба без того гріх і обмолитвувать дитину? Адже і дома би курка пригодила ся“.

„Спитай ся ти у попа про се“.

„Та в попа я не питаю, а в попаді, то ото моя таки стара довідалась раз, каже: „То давній ще звичай. Адже-ж і до Христа

либонь, як народив ся та хрестить зібравсь, то мати Божа дві голубки за Христа подала. А в нас замість голубів курей несуть, бо де-ж то тих і голубів набрать“.

„А чого ж ото як курки не має, то піп зараз каже гроші вмiсто курки дай, і ми два влоти кладем за курку. Грошей же не давали за Христом...“

„Та ще питай таки“, крикнув мірошник. „А гостям що дасть піп, як курей не наносите йому?“

86. Хрестини.

»З шутків, та з жартів, та зробив ся клопіт, а батько поїхав за веселищем«. Загадка. (Хрестини, себ то батько поїхав за горівкою).

Ти його хрести, а він кричить: пусти.

Дурний тебе піп хрестив, та й шпани спустив. [Приказки].

Так само як і родини, хрестини, це справляння чести уже охрещеному народженому. Так само, як і родини, справлять хрестини, це неодмінний закон за для всіх людей.

Хрестини роблять ся так-о:

Батько обмолитвуваного уже дитяти, як спитав у баби, поки піп казав приносить до хреста дитя, зараз і йде до кумів.

Про кумів, кого взять у куми, іде совіт у батька та матері ще з постушків: і тоді, як де, то совітують ся, кого будуть кликати у куми до себе. А як де, то про кумів тільки думають, що возьмуть того то у куми а оту то за куму, а скажуть уже після оброднення одно другому. Рідко буває, щоби не посовітувались батьки одно з другим про це. Не звісно, чи й буває коли так, а так як то буває, то там дружби між ними нема ніякої. Як вибирають у куми, то лиш через те того а не другого беруть, або ту а не другу куму, що або дружні з ким, по приятельству великому живуть з ними обов, або й через те, що може й поможе деколи кум чи кума, як багатіші трохи. Часом то за честю і гонять ся, хотять покумить ся з багатими та почесними кумами. А більш того, що рівню свою беруть та приятелів. Часом звуть у куми і духовних, попадю буває, паничів, паннів, дяків, проскурні.

До вибраних ото вже кумів іде батько. Увіходить у хату, здорвкаться ся як і при родних. Його просять у хату. Він або йде, як що на дворі зустріє ся, або, як це буває літом, зустріне ся у дворі де, чи в садку то і не йде, а тут ото і скаже, чого він

прийшов. „Я вас ще ото й давно мав на приміті, та змовчав, бо, звісно, хто його знав, як вопо ще буде. А це мені дав Бог, благополучно уже і обмолитьуване, хвалить Бога. Не одцурийтесь, будьте ласкаві, понесіть і до хреста його. Прося і я і стара моя!“

„Спасибі за честь! Трохи й ніколи, але чом не йти, як просять. А коли-ж маєте христини?“

„Та зараз якби, шп переказував“.

„То я й готовий (чи готова там)!“ І зараз ото стягав з жердки нову юпку чи кожух і найде у скрині грошей, як кума, то і платок звідки витягне, і почне убирати ся й собі. А кум не ждав, а пішов чи за кумою, як що це у кума був, чи за кумом, як у куми це був. Іде перше, до кого ближче йому; переваги тут не має нікому.

Звичайно йдуть до тих, що їх вибрали; але як за якими кумами діти умирали або і взагалі всі діти вимирали, то батько йде до інших кумів і кого не стріне на дорозі, того повинен брати в куми, а не тих, що брав ранше. А той, кого зустрине, не повинен одрікати ся, хочби і ворог був. Той повинен попросити, а той повинен і послухати, бо це-ж звісно яка річ велика. На такого дуже нарікають, як одкажуть ся: „Ти й чоловіка не послухав і од хреста одрік ся!“

І кумови і куми честь і слава однака, чи то за дівчиною чи за хлопцем будуть кумувати, хіба, що за дівчиною кума важніша, а за хлопцем кум.

Спитає і кум і кума, як будуть звать дитину. Часом, що куми одні і одні бере батько, то тоді він як увійде то каже після того, як поздоровкають ся: „Ви-ж у мене і за тим кумували, то будьте ласкаві і тепер не поцурайте ся нас! Мені Бог синна ще послав (чи там дочку), то нехай це вам і хрещенням буде“.

„Спасибі, що не забули нас!“

І ото як оце вже не має до кого йти йому, то укупі і йдуть до господи.

Буває, що і по дві парі кумів звуть. Це у багатих так, як коли трапляєть ся, щоб веселіше було, а то і щоб не обідить і других поважних багачів, що обійшов їх який там багач. Але тепер за сутужністю не кличуть двох пар кумів.

Трапляєть ся, що братів, сестер своїх беруть у куми. І це частій буває, бо боять ся з чужими родами кумити ся, щоби, як у обох будуть діти, та не шкодить їм, коли злюблять ся і сточуть побрати ся; бо всі кажуть, що хрещеникови у хрещеного чи батька

чи матері не можна брать дочки. Хрещениці не можна виходить за сина своїх хрещених батьків. Але тим, що батьки їх покумались у парі за чужими дітьми а не за ними, то можна поби-
рать ся.

Чи як у перед кумів прийде хозяїн до господи, чи й у місці з ними, баба глядить, щоби непременно не прозівать.

Кум з кумою часом сходять ся, бо хто дальше з них живе, поспішає; як по дорозі, то і зайде, а хто ближе, то не так поспішає, так, що разом і прийдуть до хрещениати. Звісно, кожний знає, з ким йому у парі кумувати. Зі собою беруть хліб печений за паауху, бо без хліба ні на родини, ні на хрестини, ні на похрестини, ні на які гості незвичайно йти.

Тіко що кум увійшов у сїни, баба йому назустріч.

„Здрастуйте, бабо!“

„Здорови будьте, синашу, а ну лиш, чи є у вас хліб?“ шутливо обзнаває ся баба. „Покажіть його і нам!“ Той дає. Баба, взявши хлібину, іде в хату і кладе її на столі. Чого це в сінках бере баба хліб, не звісно. „Так треба“, кажуть. Але ця хлібина бабі нужна, бо од неї вона одріже цілушку і дасть кумі, як та йтиме з молитвянним до хреста. Тепер то вже не дуже слідать за тим, щоби хлібину ще в сінках узяти, але твердо за те держать ся, щоби цілушку од того хліба дати кумі до цопа і щоби потім нею нагодувать породілю.

За бабою з сїней увіходить кум, часом то разом з кумою, як зійдуть ся, і каже:

„Здрастуйте! Будьте здорові з новорожденним!“

„Спасибі“, кажуть хто в хаті старший. „Просимо сідать“.

Ті ближе підходять і наджидають, поки усеї зберуть ся, чи кума чи куму піджидають, а часом і страву, поки не поспіє у печі.

Тут бувають і гості звані, чи рідня далека, з чужого села, прийхала, чи й так хто трапив ся. Часом буває кум з чужої слободи або й кума з чужої, тоді її ждуть або вона вперед прийхала і жеде других.

Як зберуть ся всі, то ставлять на стіл страву всяку і могрич. І тут батько дитати за розпорядника, а старий од його за гостей. Батьки то ніби і собі радють, що син їх порядкує, і дають йому скрізь право. Так само як і на родинях потчують ся і закускують. Підїдять і подякують. Пють по повній і вже бризкають у стелю, але не всі, як от уже після хреста це робить ся. Як пють, то примовляють, хто як найде підхожо до случаю. Кум каже: „Посилай-же

Боже кумі, щоби таки очунювала та сина вигодувала, щоб і в мир було що показать. Та так хай Бог помагає, щоб зробить, що надумали (цеб-то у хрест увести). І вам, куме, хай Бог дає, щоби наслідник великий ріс, многолітний був та і вас стареньких піддержав. А вам, бабусю“, — обертаючись до баби — „щоб таки діждали рушника мати (цеб то женить, бо як женять, то дають рушники або полотно) або щоби пупець і од цього мали, як жити мете у віку!“ [?].

Це, а всі йому одклоняють ся і дякують, просячи Бога: „дай Боже“, „пошли Боже“. А хто небудь з гурту і посумує на щог бажання: „Не такий наш вік“, обізветь ся одно до другого або й на гурт, „щоби ми діждали онуків женити“.

Кума примовляє:

„Будьмо здорові! Послай же Боже дітки та на дітки! Кума хай одужує, а ви куме синови сидушку готовте, а там і хатку думайте. Тепер так, син на ноги та й „Різніть!“ каже. Будьмо здорові!“

І випиває. Так і всі однаково, як і на родинах, тільки тут білш людей, білше річі і мови і жизни білше. За сином завше веселіш: і батьки чогось, і гості чогось (мабуть чують, що батькам краще) веселіше чують. Батьки щедріші, а гості веселіші тай договорюють: „Діждать женить та горілочку пить“.

За дівчиною теж саме здоровкання, тільки до дівчиняного життя приноровлене. „Щоб і заміж давать діждали“.

Тіко поставали та поблагодарили, як і по родинах це робить ся, а баба уже як різала закуску, одкроміла окрайць кумового хліба і сховала; і тим часом у вузлик і печини та вугілля завязала і коло цілушки приклала. З за столу встали. Баба кладе серед хати кожух вовною у верх серед долу перед столом. Під кожух куми і гості, як в і як хотять, кладуть гроші, копійок по дві, по п'ять, на щастє дитини: забравє їх потім баба. Поклавши кожух, баба бере дитину і шуткує білш для того, щоби тишу перервать, бо тепер чогось ніхто не посьміє балакать. „А ну лиш у кожух!“ Принесла і кладе. Поклала. Тоді куми і баба, без батька і гостей, піднімають з кожухом у верх дитину; до трьох раз то піднімуть то опускають і кажуть: „На многа літ, на многа літ, на многа літ!“ Держать на воздуху; баба бере дитину і дає кумі. Кума обгортає, а баба, щоб ніхто не замітив, уткне Їй окрайць хліба і той вузлик, що з печинною. Кум хоч і запримітить, бо вже всі знають, але вдає, що не замічає, „бо то їх бабське діло“.

Тимчасом батько дає кумови гроші, 20 коп. за христини попови. За цим же разом дають кумови і курку і хліб для попа, як часом баба не односила до молитвування, бо далеко було і холодно, а баба стара. Як хазяїн дає гроші, не примовляє нічого, хіба скаже: „Оце попови дасте“.

А баба як дає цілушку і „вузлик“, то тихо од усіх примовляє: „Вугілля та печина, лхким очима (цеб-то людім, що урічливі) сокира в спину, хто буде завидувать нашу дитину“.

Куми виходять і кажуть „Прощайте!“ „Щасливо!“ Кума вже знає, що з тею цілушкою та вузликом робить. Скоро вийде на вулицю за ворота, візьме той вузлик та через плече або через голову назад і кине на вулицю, щоб ніхто не бачив. Це задля того, щоби не наврочило ніщо дитини, бо „воно вперше ще іде на очі людські“. А цілушку так в пазусі так і понесе і буде у попа з нею, поки й охрестять дитину, і назад принесе.

Пішли до попа. Там по закону як слід охрестили і йдуть з дитям до дому.

У попа кум купує за свої гроші хрестика, а кума крижму, яке потім зістаєть ся у породілі. Крижма, це кусок полотна. Вона належить самій дитині беззастережно; з неї шують йому сорочину, а як що синови іти треба на воєнну службу, то не шують тепер йому сорочечки, а держать крижму, поки не виросте, і тоді аж роблять і надівають на нього, як виражають у набор.

На дорозі не забалакує ніхто, хіба які близькі дуже товариші — приятелі або що. Не за'алакує, бо боять ся, щоб не жаліли на його, як що з дитиною трапять ся погане. „Краще, як нічого не грішитиму“ — усяке подумає. А як скортить довідать ся, чие воно, то вже у когось у сусід считає, і звісно, що догадають ся, чиї куми, бо в селі це знатно всім, хто кого бере.

Приходять в хату уже з охрещеним. І знов здоровкають ся: „Здрастуйте!“ — „Здрастуйте“, одвічають хатні. „Давали нам нехрищене“, каже кум, „а ми вам принесли хрищене! Поздоровляєм вас з Грицьком чи як там!“

„Спасибі!“

От кума дає дитину і цілушку бабі, а баба цілушку передержить десь скритно так у себе, а дитину до матері даєть. От тут і буває, що мати дає вперше груди дитині (звісно, правої), хоча буває, що й до хреста годує, як довго приходить ся не хрестить його. Куми і гості, що були часом уже в хаті, або що ще покликали, сідають на лаві і перебалакують ся одно з другим. Хвалять

ся, що в попа були, що на дорозі трапляло ся їм, яка кому коли пригода була. Дехто, то до коліски заглядає.

Тимчасом на столі, як і перше, готувлять страву усяку і ставовлять пляшку. Батько, як усе готове вже, просить за стіл кумів і гостей, сажав по старшині, хіба якісь старші самі одмежуть ся, а сам сідав з бабою перед столом, як і на родинах.

На столі коло миски, що з капустою, стоїть порожня миска. Скоро сіли, в неї кум перш кладе три ложки капусти, набираючи з повної миски. Потім і кума кладе три ложки капусти, а як білш кумів, то усеї кладуть. Потім цю миску подають матері на піч, потім і всякої страви, яка є на столі, так само подають їй їсти, а баба подала вже їй свою цілушку, щоби ззіла на те, „щоб добре годувала“. І вона їсть разом з тими, що і за столом сидять. Звісно, по чарці, як водить ся, те ж пють за кожною стравою, а як часом у достатках, то й по дві підряд спершу. Пють, хто як хоче, повну, чи ні! Білш того, що по повній, бо в стелю кожне бризкає бризкає а чарки, добавляючи: „От такий росте! От така будь! От таке щастя хай Бог дає“. Примвовляння ще ширшає білше; починають ся звісно: „Будьте здорові. Слава ж Богу, й у хрест увели і Грицьком назвали. Хай же великий росте та щасливий буде і многа літ йому“ — при тім пе і бризкає. Або: „Дай же Боже, щоб кума одужала тай сама годувала та доглядала, а син великий ріс та щасливий був, та щоб і женить діждала, собі поміч мала. Та щоб її стару доглядали діти, як і їх тепер доглядаємо!“ Пе, бризкає і поведе зараз річ, яка їх і дитяча доля й утіха.

Чим білш далі пють, тим мова білш ширшає і прямишає і буває щира і правдива, од серця. Тут згадаєть ся усе, і життя колишнее і теперішне; тут пригоди хто які де мав похвалить ся; тут буде чуть річ і про покойних і про царів; тут буде річ і про науку у панів і у них; тут часто рішають ся і побожні і житеві великі питання. Згадаєть ся старовина. Старий хто розкаже про неї, а молодші собі слухають та ніби не дочувають. Та так страва за стравою іде. От і кінець її. Баба, що за всім там зоридла, уже помітила, що кінчають справу. Уже й пора встаєть, балачка затиха. Зараз бере подумисочок. Ставить на його дві чарки горілки і ложить хлібину, і цю справу положить на столі. Потім од породілі іде до столу і вляняєть ся до кумів і каже: „Прислав кум та кума (цеб то батько і мати) для вас хліба й вина“. Куми підряд беруть, пють горівку, яку все баба налпває, і випивши одвічають: „Спасібі кумови й кумі і вам бабо, а новорожденному на многа літ“. Кажуть

і кладуть гроші на тарілочку, по копійок три. Це дохід новорожденному, на повивач, кажуть. Як є гості, то й так роблять собі. Після цього встають, як се було показано при родинах, благодарять Богови, хозяйінам, хозяйці і бабі, шукають свою одезу, шапок і брилів та плаття тай прощають ся.

Тут вже й бува кінець хрестинам.

Але буває, що баба задержить гостей цих і ще довше, хоча й так вони їли, пили й балакали доволі вже. Хотять розходить ся, баба бере „варену“, цеб-то щирбу з узвару підмішану медом і заправлену перцем та сям-тим, і просить їх присісти. Буває, за стіл вже не сїдають, а літом то десь під грушею або що на траві чи під повіткою, де збере вона та посадовить, а тоді й частує вареною усіх. Примовляння за вареною коротше, білш на бабу все хилить ся воно: „Щоб вас Господь подужав і на далі, бабусю! Ви трудитесь скрізь по людїх то й спасеніє заробите. Дай же Боже іще й у себе побачить вас, бабусю!“

„Пошли Господи! Спасибі вам, діти, що шануєте мене. Хай Господь вас не зоставить. А мій уже вік видний“.

Піють і гроші здають на тарілочку. Це дохід бабнн. Але не покористуєть ся вона ним, бо їй, звісно, хочеть ся погулять довше, От вона ці грші і придержить до складки.

Після цього знову схотять розходить ся і йдуть до батька дякувати і прощать ся. Батько, звичайна річ, просить ще погулять. але ці не твердо зостають ся, бо знають, що це так кінець уже гулянню, і рушають іти. Батько й готовий уже й випроважать гостей, хоча й ще не подає виду свого, а просить таки. От гості зглянуть ся і хтось скаже: „А ну, пошануєм ще батька“. Другий піддержить, за двома й усі. Складають ся по пять чи по десять копійок, принесє котре молодче горілки. А баба і свої гроші туди прикладе. І от ще гуляють, ще приятіш і шумніше. Той уже й багатіє, а той по Таврії їздить; усякі мови тут бувають, але ані пісень ані танців не буває, не годить ся, „бо ще не давно од христа“.

Допивають складку і знову ідуть до батька дякувати і прощать ся. Він проводить їх аж за двері.

Рідня, як буває, то щось народженному дарує, скорій всього гроші. Оце підійде зненацька до дитини, де лежить, чи у колисці чи так у подушках, і покладе під маваттячко грошину. „На повивач“, моргне до матері на піч. А дяккі, то прямо їй у руки дають. хоча та звичайно просить не турбувать ся. „А як те, хай

на окраїчку таки буде їй!" Покладе, як та не бере, і піде прощатися.

На хрестини не приносять нічого гості і куми, хіба добряка родич рибн чи чого там перешле на случай цей.

Гостей випровадили. У цей день вже й ото не роблять нічого, не докончують случаю.

Через недостатки, буває, то хрестини уже й на тім кінчають ся. Одначе це не по закону, бо закон такий, що треба, щоби ще й зливки й похрестини були, хоть це уже на другий день повинно бути.

До хрестин у купілі купають дитину, а після того, як од христа принесли, то не купають у той день, а вже аж після на другий день. І ото поки й перестануть у купілі купать, хоч і до трьох год, то той день, що од христа його привесли, не будуть купать, бо як купать, то буде потапать, а як не купать, то не вмере од води.

[З приміток при хрестинах згадано вже було, що з циганами жінкам не можна приходити і що вони на се роблять. Крім того мудра баба сама старається запобігти лихови і вивішує на жердці що небудь червоного].

З иньших приміток важні іще:

Хрестин ніколи не можна одкладати і ніхто їх тому й не одкладає.

Як розібеть ся що невароком, то це за гарний трапунок мають: „усім весело було“.

За байстрам іде в куми охоче дівчнна кумою, але бере ніж за пояс і гроші, щоб причарувать (ніж) багатого (гроші). То вже як за байстрам іде дівка кумою, то зараз заміж піде.

87. Куми.

Куми, як четверо кумує за однію дитиною, то котрі несуть до попа дитину хрестить, то та пара щитаєть ся первими, ріднішими кумами, а друга пара, як ідуть од попа, що несуть дитину; дитину звичайно несуть кума. Як прийдуть куми од попа, посідають непременно по парі; кум з кумою різно сидять, не годять ся в купі. Скоро посідають куми їсти, то перш скидають по три ложки страви в другу миску і підносять старша кума породіли, щоб і вона їла.

88. Грішити з кумою.

Як кума з рідним кумом занімалась, себ то курвила, то до страшного суду на тім світі буде одна борода з верху, а друга зі споду, та після того в смолі кипітиме та в огни буде горіть.

Це так казав Замирун, котрий був в 1896 р. в селі П. над Дніпром.

89. Пісня про кума і куму.

1. Ой кума ж моя, кума,
Превеликая душа!
Гріх тебе любити,
Та жаль тебе залшити.
  2. Ой прийшов кум до куми,
Й а кума діжу місить:
Покинь кумо тісто,
Та ходім на місто.
  3. Ой пішов кум до куми,
А кума хату мете:
Та покинь кумо хату,
Та ходім у кімнату.
- 4 = 1.
5. Та пішов кум горою,
А кума й долиною;
Та зацвів кум рожею,
А кума калиною.
  6. Ой ходім кумасю
Та й обоє до церкви (2 рази).
За гріхи признавать ся.
  7. Ой пішли ми до церкви,
Та нема попа дома —
А чи твоя чи моя
Нещасная доля?

Співала Я. Антипова на хрестинах, здоровкаючись при тім : „Од краю до краю, всім добра желаю, а мені найбільш, бо мені найгірш“.

90. На хрестинах у дяка.

Кум шинкар, кума дяківна, Лавруська бабувала. Лавруська поклала на подушку, бо кожуха дяк не дав, не було, чи що, а шуба з поганим хутром дячшина була. Піднімають з дитиною тую подушку, а дяка десь не стало в хаті.

„А де це той коваль“, шука очима баба; „треба, щоб він буь“.

Узвали його, підняли кум і кума і баба, а потім дали кумі самій на руки, й одгорнули. Кум усе, з міщан черкаських пан, не знає, чи робить, що баба велить, чи ні. Зазіхне, щоб глузувати над бабиними видумками, коли-ж вона дуже твердо їх робить, суворо так до всіх: „Ви закону не знаєте“. Стали всі і готові йти до попа, а вона: „Ось ще цілушничку з сіллю нате, коли хліба не згодилось, то хоч з палянички хай буде вже“.

„А де-ж ми дінем її?“ питає кум у всіх, очима водячи на кожного.

А баба: „Годить ся брати зі собою“.

А стара мати дячшина: „Та то колись було на закуску беруть до попа, як той було по чарці дасть кумівської; та вже баба привикла по людїх давати, то й у дяків держить ся свого звичаю“ і поглянула на бабу.

Баба: „Тай спасибі вам! Чіпляєть ся усе той шинкар то того, то того, наче й з роду не бачив християн“. А потім верть: „Ох, а ще-ж і кумі гостинчика у пазуху!“ Дає вузлик з пичиною то що. Та вяло взяла у жменю ту справу і пішла.

Остались дома гості і почали собі сеї, теї, то закусять то впють. Лавруська частує, все розказує, як то вона хоче і душі спасенія заробить і як її люди в чести мають, а з за молоду як вона з старшинами гостювала, а Порчисі чи Корецькому одпалила штуку. Він дуже намагав ся покумувати з нею де небудь. [Але вона перехитрила його].

91. Балачки з нагоди хрестин.

1.

„Оце у Андрія мабуть пішли жидам за горівку рублів три яких, чи й білше“.

„Та инакши ж і як? На родини карбованець пішов з усім — певно закуски не лічить, та четвертина горілки, та се те прикупив. Та так з усім пятаку й одкладай, поки охристиш ту дитину!“

„А воно-ж і Андрій та й винен був. То мабуть іще оце підчепив десь грошенят“.

„Та звісно, як з двору не продав нічого, то в позикку десь достав: це-ж так усім нам доводить ся робить. А не довиди Господи якого другого случаю, то знову щось збувай, а хоч і з жертви бери та в заставу неси!“

„Се так. Та чого воно вперед не так доводилось усім? Адже тоді бучніше і хрестили і женали. Побілш гуляля, їли і пили, і добра ще скілько мали. А тепер не те уже у світі стало!“

„Перевилось: чи ми сему виною, чи батьки наші, чи хто другий — однаково, та те тіко не однаково, що далі та все гірш стає. Та ще гріхами як обклали, ти лиш придивнись!“

Так балакали два чоловіки ідучи з обручами.

2.

Через тік у Омелька стежка навпростець. Він віє на току. Бачив, як Н. ішов за кумом, бачив, як і повернув ся той назад. А це і йде сам той кум.

„У куми, дядьку, га?“

„Іду“.

„Візьміть і мене з собою“.

„Іди“.

„Ось я зараз“ — а йти не думає.

„А гроші-ж в тебе є?“

„А хиба на що?“

„А хрестик у попа купити!“

„Я й без хрестика покумую. У мене зараз ось нема. Та й живу якось“.

„То-ж ти!“

„А ти?“

„А я несу шагів десяток“.

„Та й я-б знайшов!“

„Хиба у житі там! Бувай здоров!“

92. Зливки.

На другий день після хрестин приходить баба ще досьвіта до тих, у кого вона бабує. Звичайно, як і перше, христосаєть ся вона

і зараз порядкує в хаті як настояща хазяйка. У сей день її допущено скрізь, і в коморю і в хижу і од скрині ключі дають ся їй. Затоплює зараз у печі і абігає у чуланець по сало, у коморю за борошном. До зорі й обідать вже готово в неї. Йдучи по воду до колодязя молить ся „Одчинашу“, потім шепче: „Іду водиці брати, стало мене три янголи стрічати: один Михаїл, другий Гавриїл, третій чудотворець Миколай. Стала я їх прохати: Чудотворче Миколаю! Помагаєш на водах, поможи й мені водиці набратн, молитвяву, хрещену рабу Божу N. обмивати й напувати і покорму визивати“.

Прийдучи до колодязя шепче знову:

„Добривечір тобі, водо Оліяно і ти земле Титяно. Прибуваєш водо із гір, із долин, з під чирвоних калин, з лісів, з підполіссів, щоб так прибувало породілі покорму для молитвяного, хрещеного младенца N.“.

Набирає відро вповні, „щоб було вповні і корму“, і приносе вповні і до хати, наливає в горщечок теї води і кидает туди і сімя трохи. Потім пригрів, аби залітеплилось воно.

Тоді ставлять по серед хати ночви і кладуть у ночви гіллячок верби, що іще остались. Для чого се так, не знати; „годить ся, так роблять скрізь“. Тоді бере баба у руки той горщечок, що з сімям та водою, і іде до ночов. Сюди разом приходить і породіля. От вони і породіля і баба разом ставлять свої ноги у ночви і та праву і та праву, а лівими на землі. Баба тоді бере воду з сімям і лле лівою рукою на свою праву руку. Вода з сімям біжить по ліктям; під лікті підставляє свої пригорщі породіля і їй у жменю біжить вода. Сю воду вона не і усть те сімя, що попало з водою в жменю. Потім бере баба горщечок у праву руку і лле воду з сімям на свою ліву руку. Породіля робить тут так само, а це для того, щоб так прибувало корму породілі, як прибува з ліктя вода і сімя (в сімени в молоко). Так до трех раз.

Потім умиває тею водою баба породілю, як де то лице й ноги їй, а як де то тільки самі ноги, бо лице кожна собі мие сама, — умиває і шепче:

„Ти водо Оліяно і ти земле Титяно, ти для всього создана. Сусе Христос тобою вмивав ся і чирвоною ризою втирав ся, для доброго діла готував ся. Ти прибуваєш із гір, джеріл, з лісів з від’усіль, щоби так прибувало молитвяній, хрищеній рабі Божій N. для молитвяного і хрещеного младенца N. корму“.

Після цього породіля умиває бабу і рушником утирають ся, а пупець лежить наготовлений коло їх.

Пупець — це ліктів чотири або п'ять полотна; ним як де утирають себе як повмивають ся баба і породіля, а як де, то шкодують його на се і втирають ся чим другим, рушником або що. Вез пупця не закон бути: як не дала породіля пупця, то це і прощення їй не буде, а як забула дати або не згодило ся полотенця, то в послі треба дати. Часом це буває й так: баба вмере і опрошення занесе. Тоді гріх на породілі.

При обмиваню буває ще й так: ставлять ночви з тею водою серед хати і перш діло попростять ся. Потім породіля помие бабі ноги і потре пупцем, а баба зараз їй помие і потре. Руки кожна сама собі мие, а на сам перед мивають вид.

Після цього обмивання породіля перш кланяєть ся бабі і просить опрошення. Простять ся звичайно, як завше. Потім баба кланяєть ся породілі і просить опрошення: простять ся знову. Це задля того простять ся, щоб те, що робилось ними стидного, пройшло собі, бо грішне діло, хоч і сьвітове, але бридке й не звичайне, і в вічі якось би то не гарно було дивить ся одна одній, як би не попростились. Совісно не попростить ся, а опрошенням усе прикриваєть ся. Ці зливки роблять ся не прилюдно, як ще всі сплять, хваба може одного кого де взивають, тай то ні, не чутно ніде.

Воду, що в ночвах і в горщечку, вливають в містї з тею, що в відрі зосталась, гріють і в купіль ллють. В купілі і породілю і дитину купають, а потім сей купіль виллюють десь у таке місто, де ні скотина, ні людина не хопить, щоб часом чого не прикинуло ся, як хто увійде у те місце.

Так обчистивши і тіло і душу, породіля прибираєть ся у чисте убрання і дожждає, поки чолонік покличе кумів і там приятелів яких „на зливки“. А ті, йдучи, несуть те, чого у тих не має: калючки на пиріжки, грушок, сїчавички, такого чогось, щоб і породіля попоїла. І самі їдять те, що принесуть.

За зливками скоро настануть і похристини. Окриме одо од другого не робить ся: одначе часом звуть похристини зливками.

Заміток яких на зливках не примітно. Єсть, правда, ось які:

Поки не буде зливок, хоч і три дні не буде зливать баба на руки породілі, то вірять і кажуть, що так таки воно й є, що молока у породілі не буде. А як зілля баба, то так і почує в собі породіля переміну і зараз почує, що молоко єсть у грудїх, і до цього часу, до зливок і грудей не дає ніколи. А як дав перший раз грудь дитині, то оту залізяку під себе кладе, а з цього часу і під дитиною, де-би воно не лежало, повинен бути ніж, щоб віхто її не обїдав чи крикливоцями чи чим другим. І так до шість неділь.

Також замічають, що як мала дитина появиться ся, то у хату не можна нічого вносити з одягу по захід сонця, щоб криклиців не нанести і уроків всяких. І так знов до шести неділь.

Те-ж таки од цього часу, як уже мати почне ворухити ся (бо спершу усе баба сама), то у вечері по заході сонця сама мати бере ніж і хрестить усі вікна, двері й комини і приказує:

„Сам Сус Христос на дверечках, а янголи по віконичках“. Се каже тричі на всяку штуку. І так цілий год.

93. Похрестини.

У той самий день, як і „зливки“ бувають, роблять похрестини.

Зливки були празником баби, похрестини празником породілі.

Часом то зараз за зливками куми та гості сюди вже звуть ся, хто приятнішим буде; часом родич якійсь, а часом і чужий чоловік. Жінок кличуть разом з їх чоловіками. Часом то ті самі, хто на зливках був, як їх гуляли, застають ся й на похрестини. А як прямо уже аж у день почнуть справляти ся, то кумів і гостей таки і звуть на сей час. Хоча й у цім разі, як ідуть на похрестини, та хто спитає, куди це, то кажуть: „Та підем зливки пити“.

Зливки, це якесь очищення після хрестин, могоря по них, як ото і після родів родини. То скорій зараз після зливіків і маленького могоря починають ся похрестини.

Звичаї, як звуть на похрестини, однакові, як і за першими гуляннями. Тут тільки буває, що ще з учора покликали тих самих гостей: „Приходьте, будьте милосердні, і завтра раненько“, каже батько, як випроважає гостей. То ото вже й вони знають, приходять раненько, назносять, що у кого є, зають зливки і починають підряд і похрестини гуляти.

Похрестини починають ся так:

Кум кладе на покуту, так само, як і перед хрестинами, кожух вовною у верх. Страва на столі. Просять гості, а як де, то баба або кум породілю матір на покуту сідає. Вона й ото сідає на той кожух, що баба його покляла вовною на верх. Кожух цей кладуть, як і перед хрестинами для того, що так годить ся, а то таки і щоб породілі було тепліше сидіти. Звісно, їй тепер сирости страшно, а на покуті сиромабуть скрізь; дитяткові підкладають кожух, щоби якше було і удобніше його підіймати було на много літ.

Як сяде ото вже породіля мати, то їй кума або баба подає дитинку на руки. Та тоді і всі сідають, як звичай вельть; старші коло неї з правого і лівого боку, батько й мати, як і перше перед

гістьми. Батько повинен вітати гостей; баба сідає коло породілі з правого боку.

Страва тепер подається крапцями, ситіша, доволніша і розкішніша, як на перші випадки, бо тоді як поділяти на всі випадки одну курку, то так би без замітки й пройшла вона, або вареники; хто їх тоді варитиме, коли вже останній день святкування. Тепер що зібрати, то вже на другий раз не ділять, бо це вже дні рядові, борщ, хліб, каша, картопля: випадку не має бути вже. Як підряд і другий буде, то тоді і заходь другий до цього.

Баба, як усілися всі, дає тоді в руки породілі пляшку з горілкою, а сама держить чарку. Породіля наливає в чарку, а баба потчує. Перш породіля не такі собі, як подає їй налиту нею чарку горілки. Здоровкається, як звичайно випадку цьому: „Будьмо здорові, хазяїне, і ви бабусю, і ви куме й кумо! Спасибі, що не поцуралися нашої хати! Дай-же Боже, щоб діждали мотрич сей пити і за жевіттям, щоб оце росло та батькові чоло давало, а хрещеному вечерю носило, та вирросло і у пригоді було нам і людім!“

„Посилай Боже!“

Не повну звичайно. Потім чарку оддає бабі і та придержує, поки мати наллє, і підносить або в ряд, або батькам, як є, своїм або чоловіковим, а як що, то хазяїнови зараз за собою. Це небезпечно. А потім по старшині і по честі: але скорій усього під ряд, лиш чоловікові одному вперед. От як дочастує баба і треба вже й їй випити на кінці; то поздоровкається і каже:

„Посилай Бог добра ковалеві й ковалісі (цеб то батькові і матері) й тій бабі, що була при цім лисі“.

Так і всіх ото обчастує і всі її просять випити: вона здоровкається, але не не за кожним. До неї і до всіх кожне, кому баба подає, здоровкається. В здоровканнях бажається усього, що краще є в світі; часом і шутка в здоровканню пропустить ся:

„Хай же Бог дає, щоб росло, а натомість та й друге було, щоб пиць та гулять, пиць погулять!“

Не і бризкає в стелю.

„Хай Бог уже милує од їх, як їх отак трудно родить. В мене вже четвірко їх, то уже годі, та не по нашому воно дїється“, — дець з боку одна жінка другій хвалить ся.

Пють по тім і по другій. Частує вже батько. Здоровкання тільки в початку однакові „будьмо здорові“, а там усяк перемовляють ся і вставляють примівки, приказки: „Щоб цвіло, як вишня повне було“, — „Хай зуауля їй, чи йому та вік довгий кує“, — „Щоб і вороном (або орлом) до неньки літав“, — „Щоб і славу

й чеєть собі мав“, — „Щоб собі щастя видівувала і ньеньку втішила“.

Пють по третій. Частув, кому батько припоручить, не минають, як і скрізь, нікого. Тут ще білш мови і глуму. Часом хто до чарочки і приспіває, часом щось баба сама заведе. Як гуляють довше, то вже й по пять випють і по білше, то й на язик хто заграє, а хтось і пританцює. А старіші покепковують і собі з молодших. Часом дід або баба візьме та й притупа до музики під язик. А молоді почали вже й дріботіть; як де дуже хотять постачить ся, щоб весело було дуже і гостям і хозяйінам, бо діждали першого сина чи що, то тоді музику справжню знайдуть. Співають і пісень почесних, гарних, а стидних, бридких, це не звичайно дуже.

Батько і хозяйка видадуть усе, що мали дати гостям на закуску, і горілку всю до каплі, що привапасена на ці дні. Гості як помічають, що вже швидко і кінець гулянню, складають ся по скілько знають. Часом до складки дає і батько сам, а то той ні; сами гості, чоловіки і жінки складають ся по гривеннику, чи що там. Принесуть складчини. І теж у хаті її розпивають. Мати може вже й не сидіти з дитиною на покуті. Літом то і у садку сїдають та розпивать сю складчину.

Од сього звичаю рідко де одступають; то це вже якось не звичайно робить ся, якось на се дивлять ся ніяково. І все ото звертають на недостатки: „На що його й справлять весело родини чи хрестини там, коли не весело живеть ся?“ Цим ото тіко й оправдують ся ті, що не хотять законно справлять звичаїв усіх. А є вже й такі: „Та це вже старі люде хай справляють, їм краще жилось, то й білш видумувалось, а нам байдууже. На родинях пів кварти куплю для звичаю свого та й як од христа принесуть, то те-ж пів кварти, а те вже хай баби сами собі, як знають, так і справляють“. Часом з багатого двору, де звичаї вироблялись, та піде у бідний заміж: чоловік не хоче звичаю витримувать, то та і долю клене і нишком плаче на достатки отакі“.

Складчину як пють, то вже тут кожному, якої хочеть ся такої важе. Шуткують найдужче. І те що до складки вело ся, тепер ще живіше і дужче розходить ся собі. Аж поки й допють. Допють, розходить ся починають. Буває, що ото подякують, попрощають ся, та й до дому ідуть гулять кінець. Хиба дехто з слабіших підпивши пошвендя у содому та там і приєне трохи. Встане, гостей немає! От піде звинять ся та й собі до дому. Буває, що й йому чарочку дають, як складну проспав, щоб і зайшло ся. А частій буває, що після цього як попрощають ся, зараз обертають ся

з слівцем до хазяїна: „Чи на коня-б ви нам не дали часом?“ або „Чи не під'їхали-б і ви з нами“. Це вже натякують на те, щоб до шинку ще їх випровадив і там ще запить сьвяткування народження. Батькови йде дїть ся; звичайно нагадують тому, що має у кишені. Часом же то сам батько, як радий случая і людїм, то й сам наб'єть ся: „Я таки вас, мої хороші гості, ще й проведу“. Ото вже всі знають, що випють і там „на дорогу“, „на коня“, „запоріжньої“.

Скончають у хаті, йдуть і батько за ними, хто в трех, хто в двох а хто одно доганяє тих.

Баба те-ж тут у купі. От ще й тут батько купить. Тут уже гуляють, як ще і в який завгодно час, але до христин мало доторкають ся і в мові і в здоровканию. Попють, батько не засижуєть ся, він хазяїн, звісно. Тоді і ті розходять ся, а як що іще охота розбирає погулять, то тоді сами ще сьладуть ся, а ні, то один одному купують і пють собі. Але ріжно буває.

Замість того, як батько до шинку і одведе гостей, сами гості до баби підлабузнюють ся, щоб могорич купила. Буває, що баба раденька, посидить з гарними людьми і пропе з ними, що заробила на цім бабуванні.

Баба звичайно після всіх іде до дому. Візьме свій пупець, попрощаєть ся і йде. Йй ще й мати що небудь дасть, чи грушок сухих, чи борошенця на варенички, чи чого згодить ся.

Усі розійшлись, хто прийшов, а зостав у хаті тіко один чоловічок; цього треба вже в хаті держать і доглядать.

94. Виводини.

Виводини — уводини, це вже щось для церкви.

Од родів одлїчують шість неділь. Ранїш шести неділь ніяка жінка не йде виводить ся до церкви, бо тоді ото вона ще нечиста, а нечистій жінці, як і дівці, коли у неї цигани, не можна йти до церкви; не годить ся нечистому йти у сьвяте місце. От і в вітвар не можна чогось іти жінкам, бо, кажуть, що „борода у теї жінки, чи там дівки виросте“, а ця одмітка через те, щоб знали, що вона нечиста ходила в сьвяте яке місце. Хоча се так з посьміху кажуть старі люде, як їх спитать, чого то жінкам у вітварь не можна ходить, от так ніби, щоб одчепить ся од тих, що питають, але люде й сами знають, що таки до 6 неділь не годить ся йй іти у церкву. Про те-ж, що й Мати Божа була на виводинах у сороковий день, чого не наводять, бо й не знають сього.

Після-ж шести неділь у ту неділю, яка зараз припадає, ідуть ото матері на виводини, ще у суботу. Так ото і скрізь роблять. Рідко де пізніше, як через шість неділь ідуть на виводини, а то все у першу після шести неділь ідуть, бо звісно, кожній хочеть ся до церкви іти або й дитину понести.

До шести неділь ходила кожна у поганих сорочках, щоб не марать кращих, а тепер, як уже очистилась, скидає стару сорочку і надіває нову, вийде у сїни і перекине стару через голову назад, а потім і віднесе її до міста, де сорочки лежать. Перекидають через себе на те, що так годить ся, щоб і на ділі показати, що се нечисте одійшло і в передї вже немає.

Виводять ся так.

У суботу з вечера передягнуть ся молодиця сама і дитину у новеньке перепове, візьме її на руки та й під плече візьме ще й хлібину і гривню грошей, та йде до попа. Чи застала його дома чи ні, хліб оставить і гривню покладе; як що не встигне зайти до попа, хоч це рідко буває, то йде прямо до церкви. Стане у бабинці, у притворі, і кладе хліб, як не встигла його занести у бабинці. Піп, коли йому заманеть ся, чи спершу вечерні чи в середині чи після всего уже, прийде з вітарю до неї у бабинець, бере з рук дитину і чита свої молитви: а що він там каже, нічого не чує. Він іде з дитиною у вітар, а молодиця мати за ним зараз. Як хлопчик, то аж поза престолом у вітарі обнесе кругом і тоді тільки виносе в другі двері і кладе перед вратами долі, а як дівчина, то не несе у вітар, а прямо похрестить перед вратами дитинкою і кладе її прямо перед вратами, бо дівчині не можна бути у вітарі, Бог його знає чого. Як лежить дитинка, то тоді молодиця, поки піп ото обнесе або ото похрестить дитинку, поцілує ікону і зараз підождавши, поки піп поклавши дитя одійде і стане з хрестом проти неї, вона поцілує хрест тай і попа у руку, піде, візьме дитя і закутає його у полу і ще раз поцілує ікону і йде між жінок і вже у церкві ото стоїть до краю. Хиба вже ото дуже кричати ме, щоб вона пішла з церкви або і до дому прямо. Вистоїть у його, а як у кінці уводить піп її у церкву то тоді звісно прямо йде ото після всіх уже до дому.

Дома ото вже, як увелась вона, так як і всяка жінка вже живе, що діти має.

З чоловіком тепер знову живе, а до виводинів рідко де буває, щоб чоловіки лізли до жінок або щоб і жінки поохочували до сього сами.

Замітки при виводинах не бувають. Ото тіко звісно, що треба щось знати і на виводинах і скрізь, де не бути в живні чи самій, чи з дитям, чи й так кому другому, то або од лихого чоловіка.

Перше од усього стерегти ся треба жінці з дитятком, як стріне другу жінку теж з маленькою дитинкою. Тут уже примовляють неперемінно (але що, то забула). Часом ото і зійдуть ся буває таки жінки або хто другий зазіхне на дитину, то кажуть: „Добре-ж, що я знаю, що казать, а то що було-б“. Як уже трапить ся, що не добре, а одмовить ся чим не знає, то тоді хоч так то треба вже сказати: „Сіль тобі в вічі“ або зазіхає хто: „Деркач тобі під хвіст“. Жінки-ж то в цьому разі прямо кажуть те, що й баба, як дає кумі „вугіль та печину“: „Вугіль та печина — лихим очима“.

На виводини ідуть молодниці, хоча часом уродить дитину й неживу або й так їй уводитись, хоч і прийшлося умерти дитині до виводин. Тоді вже заміток про дитину не тримають, а про себе звичайно, як водить ся, замічають дещо і так само, як і з живеньким уводитись приготавлиють ся.

Про молодницю, що з першим тіко ще, то кажуть, що вона „вперше — первістка“; про ту, що з другим, кажуть „в друге“, „з другим“, потім з третім, а далі вже не має прізвища і про тих особе нічого не замітять ся од людей.

95. Пояс з виводин.

А—о говорила, що як іти на виводини, то треба дитину зверху пелюшок перепоясать, підперезать яким небудь поясочком або стяжечкою. Як прийти із церкви, розвязать і сховать і держать доти, доки не буде те дитя женить ся, як що хлопець або заміж іти — тоді, як воно йде вінчатись, підвязати його тим поясочком або на рові завязать або де небудь, но щоб не видко було, тай нехай звінчасть ся з ним, то кажуть, що буде довічне всім і богате і гарно житиме в своїй сім'ї.

96. Балачки на тему виводин.

З присілку у село прийшли говіть людці. Звону не було. Сидять собі у сусіди, що коло церкви, зберуть ся і щось розмовляють собі. Лапшій дід пішов до церкви із ключами. О, буде дзвонить уже.

„Чи правда, що Лапшій приходив до когось у Р. за хлібом та за гривнею? Пін либонь післав, бо молодниця Котрвізівська забула з дому взять“.

„Та це у нас усі вже знають, а ви іще таки питаєте. Сердешна молодниця і забула про той хліб; їй у перше виводитись довелось, а може що й не знала сього. От піп увів її, а з дому мабуть та знав, що хліба не внесла вона у хату. То який нишкря, наче піп наш, а й не сказав їй прямо: „Хліб ще принесеш у послі чи коля“, замовк собі, наче-б то і байдуже він. Та тіко що молодниця в хату ввійшла і дитя переповила, а це Лапшій за нею в хату:

„Піп казав, щоби хліб ти оддала, а за гривню й не питав, чи ти вже оддала чи ні“.

„Ох лихо“, каже молодниця. „Ось нате хліб і гривню. Ой це-ж я наробила! Не кажіть же хоть нікому, дідусю мій“.

„Еге, це-б я мовчав: у нас були попи та у деревню за хлібом сторожів не слали. А це пискля ще-й году не побуло а вже як замшляє“.

Так прямо їй і сказав дід і поки до дому, то вже й усі знали.

„І хто оцю встанову встановив? Хто? Ото десь чи з К. чи що привіз свою кралу, а сам Ш—ий хліб навчив ся їсти, та горе, краля не вмів напекти. От та в хаті стереже а піп у цвинтарі глядить, щоби хліб несли. Не знаєте чого?“

„Може й так! І де він взяв подобу отаку, ні виду, ні мови“. Потім розійшли ся.

97. Незаконне дитя приносить щастя.

1.

Які там забобони? От правда! От хоч би й незаконне. Чого вони всі щасливі отакі? Візьміть N, N, N, N, N. Як байстри, то непременно щасливе буде. В чому сила, хто його знає, але так воно є.

2.

Кажуть, щоб гроші водились, то треба слухать, де родилось незаконне дитя і туди просить ся в куми. Як що та скритка візьме, то треба тому, що йде в куми, взяти грошей, замотати у пояс і тим поясом підперезати ся і йти до попа крестить дитину в поясі з грошима.

Далі держать ті гроші і не роздавать нікому, бо перейде до того, кому оддаси їх.

98. Вироди і відміна.

1.

У Городищі у простої жінки родилось і так у той самий час, як і треба, таке — гріх видно якийсь: півень, не півень; голова велика, а півняча, а ноги людські і руки, як у дитини. Бог його знає, чи воно хлопчик, чи дівчинка. А гребінь на голові білший, як кулак. І живе було довго — і живого узяли у Київ у такій баночці, головою повертало. А ніс крючком наче, як у орла, головою повертає, а гласу ніякого; і родилось — не плакало.

2.

У Мліві родилась дівчинка, як ангел прямо... Повнісіньке, круглісіньке, кучерявеньке; тіко замість рук і ніг, так бородавки великі. Годів з два було живе, уже знало, як спитать її: „А де вова“, то й покаже очима: „и!“ Кажуть, що на різдвяний вечір вова дороблювало (?) чи що... А вони мабуть ото щось роблять, як саме сплять.

3.

У Михайлової в Капленкової жінки було четверо дітей, так троє щось узяло: ще й дая не пройде, то воно й возьме ту дитину, що вилупитця так. Тіко ті діти ні на кого не похожі: одно було з одним рогом, а у другого два було маленьких, а третє було таке як морська свиня. І ото оцих трьох дітей забрало, хто його зна й що, а оця четверта дівчина осталась, що оце каліка, що не сьпіва та кричить. Та ото оставсь ще Іван отой, то ноги розкида дуже так. Ото дві каліки остались, а тих трех щось забрало, не звісно де й ділясь. Ці люди й досі живі.

4.

У К. у К. Михайла жінка привела дитину з трема головками, і на крайніх двох головках і ріжки, а на ногах такі кикті, як у собаки. Усі казали, це обмінча.

5.

„Чиста обміна“ кажуть на чоловіка з хвороби або як переменить ся дуже.

6.

Де беруть ся вовчулаки, обертні, опирі і чому родять ся, про це ніхто в тій слободі і в поблизьких не знає.

7.

Звідник, це вже родить ся таке! А чого воно на таку дитину зайде, хто його знає: по поріддю, чи що.

99. Обміна.

Якась таємна сила божя є в тому, що з людей родять ся ті, що не при хаті згадують: часом і з хвостом і з ріжками. Хай Бог хране усякого! Чого се воно так буває, Бог його знає, а видно щось та винні перед Богом ті люди, що отаке нещастя їм буває. А то таки й так буває, що родить ся як і слід дитя: і гляди, то йому і найменовано чимсь великим на людську долю та щастя послужити, а враг і візьме та й підмінить. Воно й уремя його є таке бісяче, що йому врагови треба десь пожитись: ото він і підмінює діток.

Так то се люди кажуть а воно Бог та його знає, як то в світі дієть ся, що між миром ще й таке буває — обміна. Обмінків сих є доволі. Їх і по очам упізнати можна, бо є таємні обмінки, так що ані мати ані ніхто не знає, що воно обмінча. Тепер уже настало таке, то кажуть, що то так удивить ся жінка у щось недобре, як ходить дитиною, або з переляку, з крові так буває на дітях. А воно та се буває своїм порядком, а те своїм. На одних то так і кажуть, що то обмінчата, а на других, хоч вони ще страшніші бувають од обмінчат, та й не кажуть, що вони обмінчата. Та й не всяка мати і не всяка баба похвалить ся кому, що мов підмінено у неї народження. То воно-ж жалко перед миром і страшно перед нечестивим, що отак воно скоїлось.

Дячиха у нас, та така зла жінка, що як розсердить ся й на свою дитину, то лає його усяк і прямо таки й каже: „Обмінча ти нехрищене!“ А воно й з лайок буває се лихо устає. Оддасть отим, що цур їм, за живо ще дитину, та ще й прямиєнько таки каже: „Де ті, що на крилах літають, чом вони тебе не візьмуть, щоб ти не кричала?“ Як уже налаєть ся добре, а те вінає таки, то так і захулить: „Де ті чорти, що не взяли тебе й досі! Іцить, обмінча ти!“ А вона слаба, не хочеть ся самій колахать у ночі, а білш нікому, то й сердить ся. А таки сердита здорова.

100. Оповідання про відміну.

1.

Як жінщина родить дитину, то треба, щоб непременно не гасить світла, доки ще дитина не обмолитвована. А котрі люде буває такі,

що кажуть: „Та що там те світло pomoже цьому?“ Хто не вірить, то гасить світло.

От у таких случаях і буває, що чорти переімінюють дітей. А чорти, то це такі-ж самі обмінчата, котрі взяті нехрищенними, бо сам чортяка не може приступити до чоловіка, а він має собі підручних таких же людей, тіко що вони нехрищені, то через те чорт має над ними власть; він ними командує, а вони підмощають ся до людей, котрі буває або приплаче або зажурять ся яким небудь любимим або любимою, і от із таких обмінчат і роблять. Он які случаї.

Один парубок любив дуже дівчину, ну тіко як він усподобав ся в неї, так не казав ні батькови та матері, що він її любить і хоче її брать собі за жінку. От як він похвалив ся своїм родитлям про це саме, то вони одказали; сказали, що ми тобі незвольни брать такої жінки. От він через те дуже зажуривсь тай почала до нього у ночі ходити дівка, що він її любив. І байдуже, бо він думав, що це шутки. Коли дивлять ся люди і його рідні, що він так дуже переводить ся, стає дуже худий тай поганій, тай почали його допитувать ся, що це тобі сталося, що ти так поганіш? Чи ти нездужаєш, чи ти журиш ся за чим небудь? Він довго не признавав ся, а далі, як уже зовсім приходитця до горя, так він і розказав, що до його ходить кожної ночі та вона, що вони йому не позволили брать. От тоді вони давай допитуватця людей, щоб його казати, як-би його бідного парубка визволить із біді? Люди посовітували обернуть ся до священника. Так вони і зробили. Пішли до священника, а він посовітував так: „На — каже — тобі служебний пояс і хрест той, що тоже у попа, як олужить службу та носи на шві, і, каже, як прийде та дівка до тебе, то ти її обхватиш тим поясом, а хрестик накинеш на шию“. Він, правда, так і зробив. Пішов у повітку спать, а це приходить та сама дівка тай стоїть, а він каже: „Іди лягай“, а вона каже: „Одкинь те, що в тебе є“. Ну, він таки і відкида того пояса та хрестика, так вона, стояла оддалі й лягла. Він зараз охватив її служебним поясом і хрестик надів на шию, коли глядь, вона стала голою дівкою тай каже йому: „Ну, тепер я твоя, піди, внеси мнї вбрання, щоб я вдяглась“. Він так і зробив, пішов у хату, розказав, як було і як він зробив і що вона тепер не обмінча, а настояща дівка, тіко, що гола і нехрищена. Вони зараз дали вбрання, він дав їй, щоб вона одяглась. Вона одяглась тай каже: „Ну, тепер ходім же до батька та до матері“. Як увійшла вона в хату, така тобі дівка, гарна та розумна. Зараз вони призвали попа, охрестили, дали їй мення, як

її називають, потім справили висілля як треба, по хааяйській і як уже закончили висілля, от вона й каже своєму вже чоловікови: „Ну, це вже в твого батька нагуляла ся на висіллі, ходім жи щей до мого, тіко — каже — що тобі не буде ввижати ся, нічого не бієсь. Як прийдиш до мого батька, так що він не буде мені робить, так щоб ти не обзявавсь“. От він согласив ся тай пійшли. Ідуть тай ідуть, приходять до болота, коли це двері прямо в плав сами одчинили ся. Вона прямо каже: „Ходім тіко, не бієсь нічого“. Увійшов у ту хату, аж сидить її батько та зараз як почав її ляяти і бити, а цей її чоловік нічого не каже, все мовчить. От як уже кончив її ляяти та бити, посадив їх за стіл, угостили їх тай сказав своїм слугам, щоб вони набрали їм по клунку чавуна та вугілля. Вони набрали, дали їм, от тоді батько, це-б то сатана, випровадив їх із свого жительствова. Вони й пішли. На шляху подивились, аж у мішках срібло та золото; а ця дівка, як ішла до її батька, так казала, що як будуть питать, що ти будеш брать, чи золото чи срібло, чи вугілля та чавун, то щоб брав вугілля і чавун. Він так і зробив, бо якби був узав золото та срібло, то це було-б вугілля та чавун. Так вони набрали собі грошей тай живуть дуже гарно на диво всім людям. А того місця (плаву) вже не знаходили, бо воно їм стало незвісно.

Записано від Павла Солонька, 40 літ.

2.

У Б.....и, Ч—ого повіту стоїть село коло Дніпра. У Юшків є жінка покритка, так вона й замужем не була з роду, от у неї є три дочки і один син такий страшний, не похожий на чоловіка, і кажуть люди, що воно обмінча; та воно правда, дуже здорово не похоже на чоловіка. Ноги три рази перекручені, а руки назад заверне тай постійно як сова й махає ними, а рот як поверне, то як побачиш, то так і замлієш, а як просить пити або забалака, як зареве, то й страшно слухать. От люди кажуть, що це тобі Бог не дав дітей, а це дав чорта, щоб ти білше не забувалась. Таких людей не має, а то обмінча, бо люди, ще як воно було малим, то казали, що вкниь у Дніпро, бо це обмінча. А йому вже білш 30 год. От вона, ця покритка, їздить із ним скрізь по миру та просить на його, тай сама харчуєть ся у дочок. Так їй заказала поліція, щоб вона білш не возила його, і вона білш не возить у Чигрин ніколи. А її дочки дві пішли заміж, а одна те-ж покриткою сидить коло матері. І вже її дочки замужем.

М. Солонькова, 40 літ.

102. Обмінчата возять гроші.

Це діялось в Боровиці, що коло Дніпра, Чигринського повіту. Жила в цьому селі одна жінка, а в неї чоловік був вихрист. Так він собі хоч і вихристивсь, але-ж не кидав свої жидівської натури, справляв шабас і не хотів хааяйнувать, а ходив безбаш „як кінська душа“. А жінка його живе, трудить ся, добува хліб. От вона пішла раз до одного багатого чоловіка, а його звали Цибом, просить волів, щоб привезти хліб із степу. Він їй сказав, щоб привезла в ночі собі, бо в день йому самому треба робить. От вона взяла у вечері ті воли тай поїхала на всю ніч з невеликою дівчиною. От як набрали снопів та стали їхать назад, а дівчина сиділа на возі тай каже: „Мамо, он це щось по заду іде“. А мати каже: „Нехай воно, дочко, собі йде“. Потім воно натягаєть ся, а ця жінка звернула з шляху та спинила воли і притягла віз, щоб не розсунув ся; а те, що їхало, порівнялось із нею і собі стало, прийшло до неї, поздоровкалась тай питаєть ся, хто це, жінка, чи чоловік? А ця жінка й каже: „Нї, жінка!“ От це, що їхало, й каже: „Чого-ж ти будши жінкою чляєш ся по ночам?“ Вона стала розказувать, що вона впросила у чоловіка волів, щоб привезти хлібець. А воно зараз питаєть ся: „Чиї це воли?“ А жінка каже: „Це Цибові!“ Тай стала жінка питать того, що з нею балакало, хто воно таке? От воно й почало розказувать, що вони з обмінчат, та це цему багатому Цибови, що в Боровиці, везуть гроші. Та каже: вже всі клади вивозили йому, та ніяк ни настачать. Так собі їхали; првіхали до вузвозу, що треба повертать до Циба, а ця жінка поїхала до дому. А в цього багатого Циба имено була здорова скриня повна грошій, та як умер, так його багатство ровійшлоь, а сини живуть багаті.

Реестр книжок цитованих в скороченю.

- А. В., Обряды и обычаи у нѣкоторыхъ народовъ по случаю рожденія дѣтей. Этнографическое Обзорѣніе, 1896, XV, I, стор. 146—9.
- Алиазовъ А. И., Врачевальныя молитвы. Лѣтопись истор. филол. Общ. при Импер. Новор. Унив., VIII. Визант. Отдѣленіе, V, 1900.
- Авдѣевъ, Записки о старомъ и новомъ русскомъ бытѣ. 1856.
- Andrian, Die Altaussee. 1905.
- Andree R., Braunschweiger Volkskunde. 2 Aufl. 1901.
- Аеопасъевъ А. И., Поэтическія возвращенія Славянъ на природу. Москва 1865—9.
- Аеопасъевъ А. И., Народныя русскія сказки. Москва 1873.
- Am Urquell. Monatschrift für Volkskunde. Herausgegeben von Fr. S. Krauss. Lunden 1890—6.
- Баловъ А., Рожденіе и воспитаніе дѣтей въ Пошехонскомъ у. Этногр. Обзор. 1890. N. 3, стор. 90—114.
- Бѣнъковскій И., Народный взглядъ на „нечистую“ женщину. Кіевская Старина, 1899, LXV, стор. 128—131.
- Благовѣщенскій В. Ив., Обычаи, повѣрья и духовныя стихи Тульской губ. Русс. Филол. Вѣстникъ, 1880, IV, стор. 251—2.
- Benczer B., Jüdische Volksmedizin in Ostgalizien. Am Urquell, IV, 120—1, 273—4.
- Bartels M., Isländischer Brauch und Volksglaube in Bezug auf die Nachkommenschaft. Zeits. für Ethnologie, 1900.
- Bartoš F., Naše děti. V Brně 1888.
- Брукъчыньскі А., Zapiski etnograficzne z Polesia Wołyńskiego. Zbiór wiad. do antr. kraj. XII.
- Буяатовъ Гр., Рожденіе... у Армянъ Эриванской губ. Этногр. Обзор. 1896.

Верецагинъ Гр., Вотяки сосновскаго края. СПетербургъ 1886.
Зап. Имп. Рус. Геогр. Общ. по отдѣл. Этногр. Т. XIV, вып. 2.

Winternitz M., Das Kind bei den Juden. Am Urquel. 1891,
II, стор. 5—7, 34—6.

Welsenberg G. v., Das Versehen der Frauen in Vergangenheit
und Gegenwart und die Anschauungen der Ärzte, Naturforscher und
Philosophen darüber. Leipzig 1899.

Wuttke A. Dr., Der deutsche Volksaberglaube der Gegenwart.
2 Bearb. Berlin 1896.

Wurth J., Beiträge aus Niederösterreich. Zeits. f. deut. Myth.,
IV, 1859.

Witanowski, Lud Stradomia pod Częstochową. Zbiór wiad.
do ant. kr., XVII, 1893, 24—5.

Волланъ, Угро-русск. нар. пѣсни. СПб. 1885. Зап. Геогр.
Общ. XIII.

Veckenstedt, Wendische Sagen und Märchen. 1880.

Vaclávek M., Moravske Valašsko. I. Na Vsetíně 1894.

Vrbka A., Sitten und Gebräuche im südwestlichen Mähren.
Z. f. öst. Vk. II.

Новорка в. О., Volksmedizin auf der Halbinsel Sabbioncello
in Dalmatien. Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und Herze-
govina VIII, стор. 230—266.

Naas A. Dr., Das Kind im Glauben und Brauch der Pommern.
Am Urquell, V, стор. 179—180 і д.; VI, 65 і д.

Григаченко Б., Изъ усть народа. Черниговъ 1901.

Idem, Этногр. Матеріалы, собранныя въ Черниговской и сусѣд-
ныхъ съ ней губерніяхъ. Черн. I—II.

Häberlin-Schaltegger, Aus dem Thurgauischen Volksleben.
Schw. Arch. 1902.

Höfler M. Dr., Deutsches Krankheitsbuch. München 1899.

Gonet Sz., Strzygonie. Lud. III.

Grüner J. S., Von den ältesten Sitten und Bräuchen der Eger-
länder. 1901.

Glück, Skizzen aus der Volksmedizin in Bosnien und Herzego-
vina. Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien, 1894.

Grgjić-Bjelokosić Luka, Volksglaube und Volksbräuche in
der Herzegovina. Wiss. Mitt. a. B., VI, 609 і д.

Gustawicz Br., Podania, przesady, gadki i nazwy ludowe
w dziedzinie przyrody. Zbiór wiad. T. V, VI. Kraków 1881—2.

Даринскій, Семья у кавказскихъ горцевъ. Зап. Общ. истор.-
филол. и прав. 1903, 2, стор. 119—121.

Dan D., Volksglauben und Gebräuche der Juden in der Bukowina. Zeits. für öster. Volksk., II.

Dan D., Volksglauben der Rumänen in der Bukowina. Zeits. f. öst. Volksk., II.

Дерлиця М., Селянські діти, етнографічний нарис. Етногр. Збірник, V, 1898, стор. 121—140.

Драгомановъ М. П., Малорусскія преданія и рассказы. Київъ 1876.

Dragičević T., Trudne žene i porod. Zbornik za nar. život i ob. j. Sl. 1896, 195—8.

Delić S., Etwas über Volkszauberei. W. Mitt. a. Bosnien. I. 1893.

Engelmann G. I. Dr., Die Geburt bei den Urvölkern. Eine Entwicklung der heutigen Geburtskunde aus den natürlichen und unbewussten Gebräuchen aller Rassen. Aus dem Englischen übertragen und mit eigenen Zusätzen versehen von Dr. C. Hennig. Wien 1884.

Етнографическое Обзорѣніе. Изданіе Эгн. отд. Имп. Общества Любителей естествознанія, антропологии и этнографіи при Московскомъ университетѣ, подъ редакціей И. А. Янчука. Москва 1888 і д.

Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn... redigiert und herausgegeben von Anton Herrmann. Budapest 1890—7.

Житє і Слово, вістник літератури, історії і фольклору, видає Ольга Франко. Львів 1894—5.

Zindel-Kressig, Volksthümliches aus Sargans. Schw. Arch. 1902, VI.

Zache H., Sitten und Gebräuche der Suaheli. Z. f. Ethn. 1899, XXXI.

Züricher-Reinhard, Allerhand Aberglauben aus dem Kanton Bern. Schw. Archiv. 1903.

Зеленинъ, Изъ быта Новгородской губ. Жив. Стар. 1905.

Zbiór wiadomości do antropologii krajowej, wydawany staraniem komisji antropologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie. 1877 і д.

Zeitschrift für österreichische Volkskunde. Organ des Vereines für österreichische Volkskunde in Wien. Redigiert von Dr. M. Haberlandt. Wien 1896 і д.

Ивановъ П., Знахарство, шептальє и заговоры. (Въ старобѣльскомъ и купянскомъ у. харьковской губ.) Киевс. Старина, 1895, XIII, стр. 750 і д.

Ивановъ П., Этнографическіе матеріалы, собран. въ Купянскомъ у. Харьковс. г. I. Примѣты и повѣрья, относящія ся къ беременностямъ и къ рожденію дѣтей. Этнограф. Обзор. 1897.

Ilwof, Zur Volkskunde der Steiermark. Z. f. öster. Volksk. III, стр. 10 і д.

Иваница И., Домашный бытъ Малороссіянь. Этногр. Сборникъ 1855. I.

Колесса Ф., Людові віруваня на Підгірю, в с. Ходовичах, Етногр. Збірник, 1898, V, 76—98.

Kolessa Jan, Narodziny i chrzciny, wesele i pogrzeb u ludu ruskiego we wsi Chodowicach w pow. Stryjskim. Zb. wiad. do antr. kraj. XIII.

Колесса І. др., Галицько-руські народні пісні з мѣльодіями. У Львові 1901. Етн. Збір. Т. XI.

Köhler J. A. E. Dr., Volksbrauch... in Voigtlande. Leipzig 1867.

Krafft-Ebing Dr., Psychopathia sexualis mit besonderer Berücksichtigung der conträren Sexualempfindung. 12 Aufl. Stuttgart 1903.

Krauss F., Powrót umarłych, Wisła IV.

Idem, 'Ανδροπονηρία. I. Südslavische Volksüberlieferungen. Leipzig, 1904.

Idem, Zeugung in Sitte, Brauch und Glauben der Südslaven. Κρητιάδια. Т. VI. Paris 1899.

Krauss Fr. Volksglaube und religiöser Brauch der Südslaven. Mün. 1890.

Idem, Sitte und Brauch der Südslaven. Wien, Leipzig 1884.

Korenić St., Život, jezik i obiçaji Stupniçana kraj Zagreba. Zbornik za nar. život j. Sl. Sv. I, 1896.

Kilka szczegółów z wierzeń ludu (z okolic Andrychowa). Lud II.

Караджичъ В., Живот и обичаи нар. српск. У Бечу 1867. II.

Kind (Das) im Glaube und Brauch der Völker. Am Urqu. 1896, Urquell 1897—8.

Kolberg O., Chełmskie, I. Kraków 1890.

Idem, Mazowsze, III. Kraków 1887.

Idem, Pokucie, I—IV.

Knoop O., Volkssagen, Erzählungen, Aberglauben, Gebräuche und Märchen aus dem östlichen Hinterpommern. Posen 1885.

Kaindl R. F., Die Huzulen, Wien 1893.

Idem, Volkskunde, Wien 1903.

Кіевская Старина, ежемѣсячный историческій журналъ.
Кіевъ 1891 і д.

Kosiński W. Dr., Materiały etnograficzne, zebrane w różnych okolicach Galicyi zachodniej. Mater. antr.-arch. VII, 1904.

Kopernicki I., Przyczynek do etnografii ludu ruskiego na Wołyniu z materiałów, zebranych przez p. Z. Rokossowską we wsi Jurkowszczyźnie. Zbiór wiadom. XI, 130—228.

Лебединъ, Бытъ крестьянъ Тверской губ. Тв. у. Этногр. Сборникъ 1853, I, 183—6.

Лепкій Д., Деякі вѣруваня про дѣтину. Зоря 1886.

Liebrecht F., Zur Volkskunde 1879.

Laube G. Dr., Volksthümliche Überlieferungen aus Teplitz und Umgebung. 2 Aufl. 1902.

Lilientalowa R., Wierzenia ludu żydowskiego. Wisła 1905.

Lilientalowa R., Dziecko żydowskie. Mat. antr.-arch. 1904.

Lovrėtić, Otok. Zbornik za nar. život i obič. juž. Slav. II.

Малышка А., Родымы и хрестыны (Матеріаль собранъ въ и. Мршнѣ, Нѣжинского у). Кіевс. Стар., 1898, Т. LXI. стор. 254—286.

Meier S., Volksthümliches aus dem Frei- und Kelleramt. Schweizer. Archiv für Volksk., IV, 1900.

Marz A., Aus dem Leben des Steirischen Volkes im Mürzthal. Zeits. f. öster. Volksk. IV. стр. 293 і д.

Милојевић М. С., Песме и обичаји укупног нар. српс. I. 1869.

Милорадовичъ, Народная медицина въ лубенскомъ уѣздѣ, Полтавской губ. Кіевская Старина, 1900.

Милићевић М. Ђ., Живот Срба сељака. У Београду 1894. Друго издање.

Meier E. H., Deutsche Volkskunde. Strassburg 1898.

Nowosielski A., Lud ukraiński. Wilno 1857, I, II,

Нушић Бр., Косово. Опис земље и народа. I Свеска. Књиге Матице Српске, бр. 6. У Новом Саду 1902.

Nehring, Erster Bericht über Aberglauben, Gebräuche, Sagen und Märchen in Oberschlesien Mitt. d. Schles. Ges. f. Vk. 1906/7.

Peiter W., Kindestaufen im Hoherzgebirge. Z. f. ö. Vk. IV, 115—116.

Patschovsky W., Beiträge zur schlesischen Volkskunde aus d. Libauer Thal. Mitt. der schles. Ges. f. Volksk. 1906/7.

Pierzchała L., Wierzenia ludu z nad Wiaru. Lud II.

Потѣбня, О нѣмецкомъ значеніи нѣкоторыхъ обрядовъ. Чтенія, 1865, 2.

Polek Dr., Die Lippowaner in der Bukowina. Z. f. öst. Vk. II.
Ploss H. Dr.-Bartels, Das Weib in der Natur- und Völkerkunde. 2 том. V. Auflage 1897.

Petrović V. K., Zapláne ili Leskovačko (U Srbiji). Zbornik za živ. V, 2, 1900, стр. 253—297.

Podbereski A., Materyaly do demonologii ludu ukraińskiego Zapor. ludności w powiecie Czehryńskim. Kraków 1880. Zbiór IV.

Rokossowska Z., O świecie roślin, wyobrażenia, wierzenia i podania ludu ruskiego na Wołyniu we wsi Jurkowszczyźnie. Zbiór wiadom. do antrop. kraj. XIII, 1880, стр. 163—199.

Rochholz E. L., Alemannisches Kinderlied und Kinderspiel aus der Schweiz. Leipzig 1857.

Rüttimann Ph. A., Einige Gebräuche aus Vals-Graubünden. Schw. Arch. f. Vk. 1898. II.

Spinner J., Mittel Kinder zu gebären. Am Urquell, IV, стр. 25.

Schell O., Woher kommen die Kinder? Am Urquell, IV, стр. 224—6; V, 1894, 80—81, 162, 287; VI, 41, 125, 159, 159, 218—9.

Schön J., Gebräuche ungarischer Juden. I. Das Kind. Ethnolog. Mitt. aus Ungarn, V, 1897, 39—41.

Świętek J., Lud nadrabski. (Od Gdowa po Bochnię). Obraz etnograficzny. W Krakowie 1893.

Spiess B., Am Urquell, II.

Sohnrey H., Geburt und Taufe in der Gegend d. Sollinger Waldem., Am Urq. II, 197—200.

Stern B., Medizin, Aberglaube und Geschlechtsleben in der Türkei. Mit Berücksichtigung der moslemischen Nachbarländer und der ehemaligen Vasallenstaaten. Eigene Ermittlungen und gesammelte Berichte. Berlin 1903. 2 том.

Segel B. W., Wierzenia i lecznictwo ludowe Żydów. Lud, III, 1897.

Idem, Materyaly do etnogr. Żydów. Zb. wiad. XVII, 1893.

Stöber A u., Elsässisches Volksbüchlein. Kinderwelt und Volksleben in Liedern, Sprüchen, Rätsheln, Spielen, Märchen, Schwänken, Sprichwörtern. 2 Aufl. I. Basel 1859.

Saloni C., Lud Iańcucki, Mater. antr.-etn. VI.

Sütterlin G., Gebräuche im Birseck, Schw. Arch. f. Vk. 1899. III.

Schiffer B. Wolf, Alltagsglauben und volkstümliche Heilkunde galizischer Juden. Am Urqu. IV,

Schulenburg W., Wendische Volkssagen und Gebräuche aus dem Spreewald. Leipzig 1880.

Сущцовъ Н., О славянскихъ народныхъ возрѣвнiяхъ на новорожденнаго ребенка. Журн. мин. нар. просв. 1880, Ноябрь, 68—94.

Idem, Культурныя переживанiя. Киев. Стар. і окремо 1890.

Idem, Личныя обереги отъ сглаза. Сборн. Харьк. Ист. Ф. Общ. Харьковъ 1896.

Сагуны, Воронежской губ. Живая Стар. 1905.

Siarkowski Wl. ks., Materiały do etnografii ludu polskiego z okolic Pinczowa. Zbiór IX.

Świątek J., Borowa. Drobiazgi etnograficzne. Mater. antr.-arch. VII, 1904.

Temesvary R., Volksbräuche und Aberglauben in der Geburtshilfe und der Pflege des Neugeborenen in Ungarn. Budapest 1904.

Talko-Hryniewicz, Zarysy lecznictwa ludowego na Rusi południowej. Kraków, 1893.

Toerpen, Aberglauben aus Masuren (Sagen und Märchen). Danzig 1867.

Truhelka C., Die Heilkunde nach volkstümlicher Überlieferung mit Auszügen aus einer alten Handschrift. Wiss. Mitt. a. Bos. II, 375—391.

Tetzner F., Die Slaven in Deutschland. Braunschweig 1902.

Urbas W., Aberglaube der Slowenen. Z. f. öst. Vk. 1898, IV.

Udziela S., Lud polski w powiecie Ropczyckim w Galicyi. Zbiór wiad., XIV, 1890.

Urquell Der, Eine Monatschrift für Volkskunde, herausgegeben von Friedrich S. Krauss. Leiden 1897—8.

Ulanowska St., Łotyże Infant Polskich a w szczególności z gminy Wielońskiej pow. Rzeżyckiego. Zbiór XV, 1891.

Успенскій Д. И., Родины и крестины. Уходъ за родильницей и новорожденными. Этногр. Обзор. 1895, N. 4, 70—95.

Чубинскій П. И., Труды этнографическо-статистической экспедиціи въ Западно-русскій край, снаряженной Имп. Рус. Геогр. Обществомъ. Югозападный отдѣлъ. Сиб. I—VII.

Шухевич, Гуцульщина. Етнологічні Матеріали. Т. III і д.

Federowski M., Lud okolic Żarek, Siewierza i Pilicy... Tom I. Warszawa 1888. Bibliot. Wisły I.

Federowski M., Lud Białoruski na Rusi litewskiej. T. I—II.

Fossel V., Volksmedizin und medicinischer Aberglaube in Steiermark. Graz, 1886, 1 видача.

Франко І. Др., Людові віруваня на Підгір'ю. Етн. Збірник V, 160—218.

John A., Sitte, Brauch und Volksglaube in deutschen Westböhmen 1905.

Idem, Oberlohma, 1903.

Ястребовъ В. Н., Матеріали по етнографіи Новороссійс. края, собраные въ Елисаветскомъ и Александрійскомъ у. Херсонской г. Одесса 1894

Ящуржинскій Хр., Повѣрья и обрядности родити и крестити. Кіевс. Стар. 1893. Кн. XLII., 74—83.

Ястребовъ, Обычаи и пѣсни турецкихъ Сербовъ. 1886.

Яновичъ В. С., Перьяки. Жив. Старина, 1903, стор. 71 і д.

ВАЖНІЙШІ ДРУКАРСЬКІ ПОХИБКИ.

Стор.	28	зан. акуш.	має бути	Акуш.
„	31	4 стр. з гори	зан. по	має бути до
„	39	зан.	Benczig	має бути Benczer
„	40	„	Луаенськім	„ Дубенськім
„	41	„	Ugba	„ Urbas
„	46	„	заховуєть	„ заховуєть ся
„	55	„	буже	„ вижше
„	57	„	Ходовичах	„ Ходовичах
„	80	„	Durkeim	„ Durkheim
„	87	„	кочнеть	„ почнеть ся
„	90	„	зародить	„ зародив
„	95	„	й правді	„ й справді
„	96	„	ях	„ як
„	96	„	жінку	„ жінки
„	100	„	россєрдить	„ россєрдить
„	141	„	Угорщині	„ Гуцульщині
„	142	„	найспокійнішій	має бути найспокійнішій.

Société scientifique de Chevtschenko à Léopol.

MATÉRIAUX

pour l'éthnologie ukraïno-ruthène

publié par la Commission ethnographique

sous la redaction

de Th. Volkov.

Tome septième.

Les Houzoules, par prof. Vladimir Šoukhevyč, quatrième partie.

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

МАТЕРІЯЛИ

ДО

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ.

ВИДАНЕ ЕТНОГРАФІЧНОЇ КОМІСИЇ

ЗА РЕДАКЦІЄЮ

Х. В. ВОВКА.

Том VII.

Львів

Léopol

1904.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

під надзором К. Беднарського.

❧ Виходить раз на рік. ❧

Звертатись :

по ділам видавництва: у *Наукове Товариство*
ім. Шевченка, 26, ул. Чарнецького у **Львові**.

по редакційним ділам: до *Хв. Вовка*, 12, Avenue
Reille, **Paris**.

❧ Paraitront une fois par an. ❧

S'adresser :

pour la publication: à la *Société Scientifique de*
Chevtchéenko, 26, rue Czarnecki, **Léopol** (Lemberg)
Autriche.

pour la rédaction: à *M. Th. Volkov*, 12, Avenue
Reille, **Paris**.

SOCIÉTÉ SCIENTIFIQUE DE CHEVTCHEŃKO A LÉOPOL

MATÉRIAUX

pour l'Ethnologie ukraino-ruthène

publiés par la Commission ethnographique.

Tome huitième.

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ,
КОМІСІЯ ЕТНОГРАФІЧНА.

МАТЕРІЯЛИ

ДО

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ.

— TOM VIII. —

Львів.

Лéopol.

1906.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
під надзором К. Беднарського.

Виходить раз на рік.

Звертатись по ділах видавничим і редакційним у *Наукове Товариство*
ім. Шевченка, 26, ул. Чарнецького у Львові.

Paraissent une fois par an.

S'adresser pour la publication et la rédaction : à la *Société Scientifique*
de Chevchenko, 26, rue Czarnecki, Léopol (Lemberg) Autriche.

В КНИГАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

у Львові, ул. Театральна, ч. 1

можна набути ось які видання, що доторкають ся етнографії:

Антонович В., Чари на Україні	0-45	к.
Бодянский О., Українські казки	0-50	"
Верхратський Іван, Знадоба для пізнання угро-руських говорів, т. 1—2 по	2-00	"
Ювк Хведір, Кавказ і Карпати. Деякі проби етнольоґічних зближень	0-15	"
Гнатюк Володимир, Словацький опришок Яношик в народній поезії	0-50	"
" " Русини Пряшівської епархії і їх говори	0-70	"
" " Hungaro-Ruthenica	0-20	"
" " Хітарські легенди	0-35	"
" " Словаки чи Русини	0-80	"
" " Пісенні новотвори	0-60	"
" " Угорські духовні вірші	2-50	"
" " Народня пожива на Бойківщині	0-40	"
Грушевський М., Розвідки й матеріали до історії України-Руси т. II.		
" " містять між иньшима пісні з поч. XVIII в.	2-00	"
" " Етнографічні категорії й культурно-археолоґічні типи		
" " в сучасних студіях східньої Європи	0-30	"
" " Спірні питання староруської етнографії	0-60	"
Еган Е., Руські селяни на Угорщині	0-25	"
Етнографічний Збірник, т. I. Містять:		
М. Крамаренко, Різдвяні святки на Чорноморії.		
О. Роздольський й Галицькі народні казки в Берліні лов. Бродського.		
О. Шимченко, Українські людські вигадки.		
Програма до збирання відомостей про українсько-руський край і наріч,		
уложена членами Наук. Тов. ім. Шевченка	3-00	"
Етнографічний Збірник, т. II. Містять:		
В. Гнатюк, Лірники, лірницькі пісні, молитви, слова т. н. з пов. Бучацького.		
Ю. Жаткович, Замітки етнографічні з Угорської Руси.		
Митрофан Дикар'їв, Чорноморські народні казки й анекдоти	3-00	к.
Етнографічний Збірник, т. III і IV. Містять:		
В. Гнатюк, Етнограф. матеріали з Угорської Руси (Легенди, Новелі,		
Казки, Байки, Оповідання про історичні особи, Анекдоти) том по	3-00	"
Етнографічний Збірник, т. V. Містять:		
М. Дикар'їв, Народня гутірка з поводу коронації. — М. Бидик, Із народньої		
пам'яті про панщину. Гуцульські примівки (ріжних записувачів). — Ф. Колесса,		
Людові вірваня на Підгір'ю (доповненя до попередньої статі). — І. Франко,		
Людові вірваня на Підгір'ю (доповненя до попередньої статі). — Р. Кайндль,		
Фольклорні матеріали і иньші дрібніші статі	4-00	к.
Етнографічний Збірник, т. VI. Містять:		
В. Гнатюк, Галицько-руські анекдоти	4-00	"
Етнографічний Збірник, т. VII. Містять: О. Роздольський, Галицькі		
народні казки	2-00	"
Етнографічний Збірник, т. VIII. Містять: О. Роздольський, Галицькі		
народні новелі	2-00	"
Етнографічний Збірник, т. IX. Містять: В. Гнатюк, Етнографічні ма-		
теріали з Угорської Руси. Т. III. (1. Матеріали записані в ком.		
Землян, Шарош, Спіш. II. Пісні записані в Бачці)	3-00	"
Етнографічний Збірник, т. X. Містять: Галицько-руські народні припо-		
відки. Зібрав, упоряд. і пояснив др. Ів. Франко. Вип. I. (А—Відата)	3-00	"
Етнографічний Збірник, т. XI. Містять: Галицько-руські народні пісні		
з мельодіями. Зібрав др. І. Колесса	6-00	"
Етнографічний Збірник, т. XII—XIII. Містять: В. Гнатюк, Галицько-		
руські народні легенди I—II том по	3-00	"
Етнографічний Збірник, т. XIV. Містять: Оповідання Р. Ф. Чмижала.		
Зібрав В. Лесевич	4-00	"
Етнографічний Збірник, т. XV. Містять: Знадоба до галицько-руської		
демонології, т. I. Зібрав В. Гнатюк	4-00	"

Етнографічний Збірник, т. XVI. Містить: Галицько-руські народні приповідки. Зібрав, упорядкував і пояснив др. Ів. Франко. Вип. II. (Відати-Діти)	5-00	к.
Етнографічний Збірник, XVII—XVIII. Містить: Коломийки, т. I—II. Зібрав В. Гнатюк, том по	4-00	"
Матеріали до укр. руської етнології, т. I	8-00	"
Матеріали до укр. руської етнології, т. II	4-00	"
Матеріали до укр. руської етнології, т. III	4-00	"
Матеріали до укр. руської етнології, т. IV—V. по	6-00	"
Матеріали до укр. руської етнології, т. VI	6-00	"
Матеріали до укр. руської етнології, т. VII	6-00	"
Зоря, письмо літературно-наукове р. III, V, VI по 6-00 к VIII, IX, X і XI по (містить між иньшими етнографічні праці Д. Лепкого)	10-00	"
Житє і Слово, вістник літератури, історії і фольклору, томи I—IV, разом	20-00	"
Руська історична бібліотека, т. XIX. В праці Ю. Целевича про опришків зібрано також значне число народніх переказів і оповідань про опришків.	3-60	"
Збірник історично-філософичної секції, т. I—IV. — М. Грушевського (Історія України-Руси (містить етнографічний огляд українсько-руської людности в найдавніші часи)	13-00	"
Збірник фіольологічної секції, т. II. Розвідки Мих. Драгоманова про українську народню словесність і письменство. Т. I	3-00	"
Збірник фіольологічної секції, т. III. Розвідки Мих. Драгоманова про українську народню словесність і письменство. Т. II	3-00	"
Збірник фіольологічної секції, т. V Містить: І. Верхратський, про говор галицьких Лемків. Побіч граматичної розвідки про гонор Лемків подані тут також тексти лемківських народніх оповідань і пісень.	6-00	"
Збірник фіольологічної секції, т. VII. Розвідки Михайла Драгоманова про українську народню словесність і письменство. Т. III	4-00	"
Зубрицький М. Тісні роки	0-30	"
" " Про реярчуну	0-18	"
" " Пачкарство бакуну (тютюну) в горах у Галичині в XIX ст.	0-60	"
Клаустон, Народні назви і вигадки	1-00	"
Кузеля Зенон, Славянські балади на тему: хлопець перебираєть ся в жіночу одіж	0-80	"
" " Угорський король Матвій Корвін в славянській устній словесности	2-00	"
Левицький Нечуй І. Сьвітогляд українського народу. (Написано на основі книги Аванасєва „Поэтические воззрѣнія Славянъ на природу“)	0-60	"
Миколасвич Я. Опис Каменецького повіту	2-00	"
Огоновський Ом. Історія руської літератури, т. IV. (Житєписи і характеристики українсько-руських етнографів)	2-00	"
Олехнович В. Раси Європи і їх історичні взаємини	0-70	"
Охримович В. Остатки комунізму у Бойків	0-20	"
Руданський С. Твори (т. I—IV). Містять в собі багату збірку народніх оповідань і анекдотів, перевіршованих талановитим поетом	4-00	"
Стороженко О., Оповідани, I—IV (деякі засновані на народніх мотивах)	2-95	"
Студинський К. Лірники, студія. (Містять словар лірницького жаргону)	0-40	"
Тисяча й одна ніч, у перекладі М. Лозинського. Вип. I	1-60	"
" " " " " II	1-40	"
Франко Ів. „Жіноча неволя“ в народних піснях	0-70	"
" " Коли ще звірі говорили (байки для молодіжи)	0-80	"
" " Абу Каземові капці, арабська казка (віршом)	0-40	"
" " Коваль Басрім, арабська казка (віршом)	1-80	"
" " Вахлаам і Йосаф, старохрист. роман	4-00	"
" " Діс Микита (віршом)	1-00	"
" " Наші коляди	0-40	"
" " Лукян Кобыляця	0-40	"
" " Наливайко в мідянім биці. Причинок до історії легенди.	0-35	"
" " Пісня про Правду і Неправду	1-00	"
" " Прятча про сльици і хромця	1-00	"

**This book is not to be
taken from the Library**

7 April 1988 JH

